

ISSN 2518-1998 (Print)
ISSN 2663-5097 (Online)

BULLETIN OF THE KARAGANDA UNIVERSITY

Changes in the activity

ECONOMY Series

№ 1(105)/2022

ISSN 2518-1998 (Print)
ISSN 2663-5097 (Online)
Индексі 74624
Индекс 74624

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ЭКОНОМИКА сериясы

Серия ЭКОНОМИКА

ECONOMY Series

№ 1(105)/2022

Қаңтар–ақпан–наурыз
30 наурыз 2022 ж.

Январь–февраль–март
30 марта 2022 г.

January–February–March
March 30th, 2022

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2022
Караганда, 2022
Karaganda, 2022

Main Editor

Cand. of econ. sciences

Zh.S. Khussainova

Responsible secretary

PhD

A.N. Lambekova

Editorial board

- A.V. Babkin,** Doctor of econ. sciences, Peter the Great St. Petersburg Polytechnic University, Russia;
- B.S. Yessengeldin,** Doctor of econ. sciences, Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Nur-Sultan, Kazakhstan;
- S.G. Simonov,** Candidate of econ. sciences, Industrial University of Tyumen, Russia;
- A. Agapova,** PhD, Florida Atlantic University, Boca Raton, USA;
- M. Ahunov,** PhD, Woosong University, South Korea;
- D.A. Sitenko,** PhD, Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov, Kazakhstan;
- J. Sobon,** Doctor of econ. sciences, PhD, Maritime University of Szczecin, Poland;
- L. Tyll,** PhD, University of Economics, Prague, Czech Republic

Postal address: 28, University Str., 100024, Karaganda, Kazakhstan.

Tel.: +7 775 471 5171 (add. 1026); fax: (7212) 35-63-98.

E-mail: vestnikku@gmail.com. Web-site: economy-vestnik.ksu.kz

Editors

Zh.T. Nurmukhanova, S.S. Balkeyeva, Z.E. Ramazanova

Computer layout

K.G. Zhanbossova

Bulletin of the Karaganda University. «Economy» series.

ISSN 2518-1998 (Print). ISSN 2663-5097 (Online).

Proprietary: NLC “Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov”

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. Rediscount certificate No. KZ86VPY00027387 dated 30.09.2020.

Signed in print 29.03.2022. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 31,9 p.sh. Circulation 200 copies. Price upon request. Order № 43.

Printed in the Publishing house of NLC “Karagandy University of the name of acad. E.A. Buketov”.

28, University Str., Karaganda, 100024, Kazakhstan. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, 2022

CONTENT

<i>Akybayeva G.S., Khassenkhanov N.B., Raimbekov B.H., Zhartay Zh.M., Gelashvili N.N.</i> Tourism industry of Kazakhstan: current state, problems and prospects of development in the conditions of COVID–19	5
<i>Alisheva D., Davletbayeva N.B., Akybayeva G.S., Gumar N.A.</i> The Conceptual Basis of an Integrated Risk Management System for Second-Tier Banks	16
<i>Jakupova D.E.</i> Dynamics and trends in the implementation of regional youth policy in Kazakhstan (on the example of the Karaganda region)	26
<i>Kenebayeva A.S., Xiaotian Zh.</i> Motivations of Rural Tourism Entrepreneurs: Conceptual Theory Building Using the Qualitative Study Results	34
<i>Korchevska L.A., Assanova M.K., Rakhimzhanova R.A., Raikhanova G.A., Rakhimzhanova G.K.</i> Development of the national market for healthcare services in the Republic of Kazakhstan in the context of the digitalization of the economy	44
<i>Mamrayeva D.G., Toxambayeva A.B., Tashenova L.V.</i> Industry digitalization in the Republic of Kazakhstan	54
<i>Mussina S.T., Khusainova Zh.S., Vechkinzova Y.A, Sartova R.B., Zhansagimova A.Y.</i> Major issues of organizational and economic mechanisms of migration regulation in Kazakhstan	68
<i>Myrzabekkyzy K., Bolganbayev A.D., Kelesbayev D.N., Baimaganbetov S.T.</i> The Impact of Central Asian Innovation University Staff on Institutional Image Formation	80
<i>Omarova A.T., Daniyarova M.T., Glazunova S.B., Spanova B.K.</i> Analysis of financial and economic aspects of the companies functioning and their impact on the tourism cluster in the conditions of socialization	88
<i>Pritvorova T.P., Kokkozova A.B., Tretyakova L.A.</i> Youth Practice Project as an object of structural modeling	102
<i>Tashenova L.V., Babkin A.B., Kulzhambekova B.Sh.</i> Research of the transport and logistics infrastructure's transit potential of Kazakhstan	114
<i>Temirbayeva D.M., Gelashvili N.N., Pritvorova T.P., S.G. Simonov S.G., Sabyrzhan A.</i> Factors affecting the welfare of a family with disabilities	123
<i>Tleuzhanova D.A., Berstembayeva R.K., Sarzhanov D.K., Amangeldiyeva Zh.A.</i> Development of microfinance as a tool to support entrepreneurship in Kazakhstan	137
<i>Абдрасилов А.М., Орынбасарова Е.Д.</i> Государственное управление физической культуры для детей дошкольного возраста на примере Карагандинской области	147
<i>Абзалбек Е.Ж., Симонов С.Г.</i> Оценка динамики и структуры постиндустриальных услуг в экономике Казахстана	158
<i>Абрамов Р.А., Аркенова Ж.Р.</i> Роль научно-исследовательских институтов в научном обеспечении государственного стратегического планирования	170
<i>Ақыбаева Г.С., Мусабекова А.О., Старикова Г.В., Хусаинова Ж.С., Мамбетова С.Ш.</i> Кәсіпкерлік саласындағы әйелдердің экономикалық мүмкіндіктерін талдау	184
<i>Бекебаева М.О., Калыкулов К.М.</i> Мүдделі тараптар теориясын негізге ала отырып, университет имиджін бағалау	195
<i>Глухова В.И., Дәрібеков С.С., Дәрібекова А.С., Мамбетова С.Ш., Ескерова З.А.</i> Қазақстанның қаржылық қауіпсіздігінің негізгі көрсеткіштері.....	204
<i>Жакупов А.А., Тлеубаева А.Т., Садыков Ж.А.</i> Қазақстан Республикасының туристік кәсіпорындарында экскурсиялық қызметтің ұйымдастырылуын «Казтрип» туристік фирмасы негізінде талдау	217

<i>Кайыр Ж., Сулейменова Г.</i> Привлекательность государственной службы: исследование восприятия государственных служащих и студентов вузов Карагандинской области.....	228
<i>Ламбекова А.Н., Шакеев С.С., Невматулина К.А., Абрамов Р.А.</i> Цифрлық технологияларды дамыту контексіндегі кадр саясатының өзгеру үрдістері.....	238
<i>Райханова Г.А., Құттыбаева Н.Б., Жапарова Р.Б.</i> Пандемия жағдайындағы халықтың көші-қоны: әлеуметтік мәні және қазіргі қоғамдағы әлеуметтік процестерге әсері	248

G.S. Akybayeva^{*}, N.B. Khassenkhanov, B.H. Raimbekov, Zh.M. Zhartay, N.N. Gelashvili

Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan

¹*akubaeva_g@mail.ru*, ²*nurshuak.mail.ru@mail.ru*, ³*rbh2006@yandex.kz*,
⁴*zhanibek862010@mail.ru*, ⁵*denor1980@mail.ru*

¹<https://orcid.org/0000-0001-8201-3638>, ³<https://orcid.org/0000-0001-5288-6059>,
⁴<https://orcid.org/0000-0002-4676-4140>, ⁵<https://orcid.org/0000-0002-7115-2007>

¹*Scopus Author ID: 56226467300*, ³*Scopus Author ID: 57190606419*,

⁴*Scopus Author ID: 57190138159*, ⁵*Scopus Author ID: 57215350667*

Tourism industry of Kazakhstan: current state, problems and prospects of development in the conditions of COVID–19

Abstract

Object: The tourism industry of Kazakhstan in the context of the development of COVID–19.

Methods: The authors used methods of comparative analysis, methods of system analysis, methods of statistical processing of empirical data. The axiomatic method and the method of generalization and classification were taken as the basis of scientific research methods. The expert evaluation method was used as the analysis tool.

Findings: The results of the study revealed the problems of the development of the tourism industry in Kazakhstan, which have become limiting factors. Based on the results of the evaluation of data characterizing the infrastructural development of the tourism industry, the availability of personnel, investment potential the authors proposed mechanisms to enhance the development of business processes in the conditions of COVID–19.

Conclusions: The tourism industry of Kazakhstan is one of the priority areas for the economy of our state. Considering it, this industry carries a significant potential for development within not only our country but also beyond its borders, a large number of institutional instruments have been developed and accepted for execution by the state. Nevertheless, the tourism industry, despite the positive pace of development, still does not give a qualitative structural change. We can say that the number of tourists and industry entities is increasing, but the industry itself has not yet undergone qualitative development. Thus, based on the results of our research, we prove that the tourism industry requires not only a change in the basic infrastructure values but also a transition to a higher level of service. This should become a catalyst for the development of the tourism industry as a whole.

Keywords: tourism, economy, tourism business, COVID–19, tourism infrastructure, investments.

Introduction

The tourism industry of Kazakhstan has recently become one of those areas of the economy that carries a significant development potential. It is connected with the fact that the tourism industry relies on a multiplicative effect in its development: Having a large number of goals and objectives allows to involve literally all other sectors of the national economy in the work. Thus, the tourism industry itself is paramount, because it allows to give an impetus to the development of many other areas of the country's economy. At the same time, noting the current trends in the development of tourism not only in Kazakhstan, but also around the world. It can be noted that this sector of the economy is incurring significant losses. First of all, this is due to COVID-19, which has disrupted all business chains without exception.

As an analysis of the development of the tourism industry has shown, over the past 15-20 years, it has developed rapidly. According to some reports, the tourism industry has become one of the leading industries in terms of growth rates. As the forecast of the World Tourism Organization shows, by 2030, the number of tourist arrivals will be at least 1.36 billion people. More recently, the tourism industry accounted for about 10% of world GDP, and 6% of world exports. About 330 million people were employed in the tourism industry. At the same time, 1.5 more jobs were created indirectly for each workplace. (Travel & tourism economic impact 2019 world).

The new coronavirus pandemic and the strict anti-epidemic measures introduced by different countries have accelerated the transformation of world tourism. The industry is losing hundreds of billions of dollars and millions of jobs. At the same time, digital travel tech startups are entering the market, new opportunities for individual tours and formats of international cooperation are emerging. Experts of the Organization for

^{*}Responsible author:
E-mail address: *akubaeva_g@mail.ru*

Economic Co-operation and Development (OECD) are confident that the current crisis is an opportunity to create a more sustainable tourism economy.

Tourism itself has become one of the leading service industries on development topics over the past decade. It began to have a significant impact not only on individual countries, but also on the economy of many regions. For many countries, tourism is a system-forming factor of economic growth. It contributes to an increase in the volume of gross domestic product production, strengthening cross-country ties, and allows creating new jobs. Today, the tourism has a multiplicative effect. In some countries, it affects all sectors of the economy. This can include transport, communications, construction, maintenance service, agriculture, production of consumer goods and so on. However, for the successful development of tourism, the country also needs to have a number of other factors. These include demographic, natural, geographical, climatic, socio-cultural, historical, etc.

Kazakhstan is one of those countries in the world where the degree of tourism development is not yet high enough. Compared to the pace of development of the economy of Kazakhstan as a whole, tourism does not show good growth rates. This is especially evident with regard to inbound tourism. Nonetheless, Kazakhstan has a good tourist potential: the openness of the socio-cultural sphere, nature, historical and innovative potentials.

At the same time, a number of other factors have a negative impact on the development of tourism in Kazakhstan. One of these factors is the tourist infrastructure. The level and quality of its development is still low. If there are no problems with the elements of tourist infrastructure in large cities of Kazakhstan, then in small towns and rural areas this problem is relevant. The main problem remains the low level of investment activity of tourism entities. Infrastructure development requires a constant and significant flow of investments. Despite the fact that the tourism industry is one of the priority sectors of the development of the economy of Kazakhstan, the investment flow is still insufficient. It is concentrated in large settlements.

A negative factor in the development of international tourism in Kazakhstan is the low level of information activity of tourist operators. The imperfection of tax and tourism legislation has a bad impact on the development of tourism in Kazakhstan. In particular, there are no clear standards for the provision of tourist services, as well as requirements for accommodation elements that meet high international standards (Denisov I., et al, 2020).

If we consider the indicators of tourism development in Kazakhstan in recent years, it will show that outbound tourism is constantly developing, but not local and inbound. In addition to the above reasons regarding infrastructure, it is important that sometimes Kazakh travel companies are agents of foreign large companies (Daubaev K., et al, 2019). They are trying to promote external travel packages. Moreover, such packages have a large profitable value. Before the coronavirus pandemic, the main focus in their work was on outbound tourism. At the same time, there were situations when Kazakh travel companies did little work in the field of prevention of violations of foreign legislation, rules of conduct in another country, etc. The facts of violation of local legislation in the field of registration and accommodation of foreign tourists on the territory of Kazakhstan were also noted. According to the requirements, the tourist operator must provide a full package of related services: accommodation, registration, meeting and escort of foreign tourists. However, sometimes there were situations when domestic travel companies did not provide the required services in good quality. All this became a factor of inhibiting the development of tourism in Kazakhstan. Thus, tourism is an important sector of the economy of Kazakhstan. However, in recent years, there has been no qualitative growth. There is quantitative growth, but it does not give us the opportunity to say that tourism in Kazakhstan is moving to a new level of development. The coronavirus epidemic has largely changed the structure of the tourism industry, including in favor of domestic tourism. This can become a window of opportunity for the development of not only domestic tourism, but also inbound tourism.

Most travel companies are travel agents of foreign travel companies; this explains the predominance of the number of citizens of Kazakhstan traveling abroad on vacation over the number of foreign citizens visiting Kazakhstan. At the same time, the work of Kazakhstani tourist enterprises on prevention, instruction, explanation of existing legislation, rules of conduct adopted in the countries of visit is extremely poorly organized, which often leads to the fact that some tourists violate the laws of the host country (Daubaev K., et al., 2019).

Under the current regulatory framework, to control the regime of stay and ensure the personal and property security of foreigners, travel companies are obliged to inform the internal affairs bodies in advance of the place of the expected arrival of foreign citizens, about the duration of their stay, place of residence and routes of movement.

However, tourist organizations, which, in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan, are responsible for foreigners' compliance with the rules of stay in the country, do not properly fulfill their duties. The meeting of foreign tourists at the points of arrival, their provision with accommodation and sightseeing services, registration at the place of residence in hotels or law enforcement agencies is not organized.

The list of data and other problems in the development of Kazakhstan tourism determines the relevance of the topic of this study, during which the author made an attempt to comprehensively analyze the features of tourism development in Kazakhstan and develop specific practical recommendations for its improvement.

Literature Review

Currently, tourism is the subject of many scientific studies and attracts the attention of specialists working in various fields – management, marketing, economics, culture. A comprehensive science is being formed, combining diverse studies of the tourism sector.

So, in the field of theoretical and methodological scientific research, a number of areas can be distinguished. The tourism industry, like other sectors of the economy, requires an effective management system. Such a system can be created at different levels. Both at the macro level and at the micro level. Therefore, scientific works in the field of the management system for the development of tourism within the framework of management are of interest. These authors include M.B. Birzhanov (2000), N.I. Kabushkin (2002), V.A. Kwartalnov (2002), Harris, G., Kennet, M.Kac (2021) and others.

A number of authors (V.N.Vukolov (1999), V.I.Ganopolsky (2014), etc.) have studied the tourism industry from the process side. The scientific interest of these authors is based on the very process of organizing a hiking trip. The theoretical and methodological provisions of its organization, the features of the process and its implementation, as well as risks and ways to reduce them are considered.

Due to the fact that the tourism industry is one of the most important economic spheres of many countries, some authors consider it as a socio-economic phenomenon. S.A.Shcherbakova (2006), Chan Phuong Mai (2017), Bernecker P. (1997), M.A.Morozov (2014), S.B.Boldyreva (2018), etc. assess the degree of influence of the tourism industry on the economy of individual territories and the state as a whole. These authors in their research substantiate the importance of the tourism industry as a locomotive of economic growth, and sometimes as a basis for cluster development of regions of a certain country.

A number of authors, including Kazakhstani ones, consider the tourism industry as an object of state administration. Such authors include E.Petrenko (2019), A.T. Tleuberdinov (2019), I.Kabirov (2016), A.M.Dauletova (2019), D.G.Mamraeva (2019), L.V.Tashenova (2020), etc. These authors tried to analyze the development of the tourism industry in the context of state policy. As a rule, studies have been conducted on systemic and institutional measures to support the tourism industry as one of the spheres of the state's economy.

Methods

To achieve analytical results, we used a number of methods: To substantiate the theoretical concepts and practical significance of the tourism business economy, we used a systematic and structural-functional analysis; when studying the statistical parameters of tourism business development in global and domestic conditions, we used systematic and comparative approaches.

The methods of expert opinion based on the results of processing indicators of the development of the tourism industry in Kazakhstan and abroad were used as an analysis tool.

Results

Infrastructure remains one of the most important factors limiting the development of tourism. Although in the conditions of the coronavirus pandemic, tourist flows have shifted to domestic tourism, the number and quality of infrastructure entities have changed little. The tourist infrastructure is an interdependent complex of elements that carry an industrial, social, recreational, cultural purpose. In general, researchers identify 2 large groups of infrastructure elements.

The first group is the elements of the hospitality system. It incorporates accommodation and catering companies.

The second group is the infrastructure component comprising three levels. The first level of the infrastructure component is a set of elements of the productive system. It includes existing buildings, structures, transport network, communications, insurance, energy, finance. These elements do not have a direct impact on the tourist product. However, without their qualitative development, it is impossible to provide tourist

services. The second and third levels of tourist infrastructure are directly enterprises and firms providing tourist services. The second level is organizations that can exist without the active participation of tourists, but have a greater potential for development in the tourist area. This may include catering enterprises, entertainment services, transport, museums and cinemas. The third group incorporates enterprises and organizations that directly provide tourist services. Thus, as our analysis shows, depending on the regions in Kazakhstan, there may be a failure in development at each of the three levels. In large cities, all three levels are well-developed. In rural areas, there may not be high-quality accommodation, food, transport and communication services. Also, tourists are faced with the problem of obtaining a high-quality integrated tourist product. This is often the main limiting factors of domestic and inbound tourism.

The tourism infrastructure is a significant part of the infrastructure complex of Kazakhstan. It has important functions:

- Security function. It lies in the fact that the provision of high-quality services requires the creation of the necessary conditions.

- Integration function. It carries the process of combining the activities of all participants in the creation of a tourist product.

- Regulation function. Tourism is important for regulating the economic potential of certain territories. For example, tourism can impact on the number of new jobs. It can influence the degree of development of related industries: transport, healthcare, culture, food, construction, etc. Thus, tourism has the function of regulating the development of the economy of territories. Therefore, we can say that the tourist infrastructure and the level of its development are an important component of the state's economy. This becomes relevant in the coronavirus pandemic when international tourism is not developing. Therefore, tourist flows are concentrated inside Kazakhstan. It is necessary to use this period for the development of domestic tourism.

The availability of placements all over the world plays a key role when choosing a destination for a trip. Their sufficiency and level of service significantly affect the volume of tourist flow both within the country and from outside.

According to the official statistics of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Development and Reforms of the Republic of Kazakhstan, the number of placements in Kazakhstan in 2020 amounted to 3,514 units (growth rate compared to the pre-COVID 2018 – 5.8%), in which there were 77.1 thousand rooms (growth rate compared to the pre-COVID 2018 – 7.3%), while the one-time capacity was 183.6 thousand beds (IFO – 108.9%) (Table 1). These indicators of the development of the tourism industry in Kazakhstan showed positive growth compared to the pre-pandemic period.

Table 1. Main indicators by locations of the Republic of Kazakhstan

	2018	2019	2020	2020/2018, in % growth
Number of placements, units	3 322	3 592	3 514	5,8
Number of rooms	71 858	75913	77 131	7,3
One-time capacity, beds	168 603	181 201	183 619	8,9
Provided a bed-day	9 602 762	10520133	5 679 651	-40,9
Served visitors by placements	5526864	6 266 563	3 581 340	-35,2
Occupancy of beds in %	23,2	20,7	17,3	-25
Average cost of a bed-day, tenge	7 990	7 504	8 500	6,4
The volume of provided services, in millions of tenge.	103948,30	120 527,20	66860,30	-35,7

Note – compiled by the authors based on (Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan. Tourism of the Republic of Kazakhstan.2016-2020 www.stat.gov.kz)

At the same time, the indicators characterizing the number of tourist services rendered in 2020 have significantly decreased. Beds were provided by 40.9% less, visitors were served by 35.2% less in accommodation places, occupancy of accommodation places decreased by 25%. The most illustrative example of the development of a crisis situation in the tourism industry is the volume of provided services. In 2020, it decreased by 35.7% with a pre-COVID period. It indicates that the average cost of a bed-day has increased by 6.4%.

The development of tourist infrastructure remains one of the most important factors limiting tourism (Table 2).

Table 2. Placements and their categories

Placement categories	2018	2019	2020	2020/2018, in % growth
Total	3 322	3 592	3 514	5,8
including:				
5 - star	23	24	26	13,0
4 - star	79	71	64	-19,0
3 - star	120	85	49	-59,2
2 - star	24	15	7	-70,8
1 - star	14	10	4	-71,4
without categories	1 753	1 890	1 936	10,4
other placements	1 309	1 497	1 428	9,1

Note - compiled by the authors based on (Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan. Tourism of the Republic of Kazakhstan.2016-2020 www.stat.gov.kz)

As can be seen from Table 2, the total number of placements in 2020 increased by 5.8% compared to 2018. At the same time, the growth in the number of accommodation facilities fell only on elite, as well as on non-categorical and other placements. This suggests that the owners of the placements have adjusted their business model. As outbound tourism has significantly decreased due to the ban on international travel, tourists have begun to pay more attention to domestic accommodation facilities. However, because the creation of high-class accommodation facilities requires significantly more time and money, businessmen develop the lower price segment. Therefore, tourists began to buy cheaper permit places. This is confirmed by statistics. So, in 2018, the main share of visits fell on 3- and 4-star hotels (11.2 and 11.4 percentage points, respectively), as well as in places without categories – 39.5% of placements. In 2020, the share of star placements decreased by 9.4% on average, and the share of placements without categories, on the contrary, increased by 15.9%.

The decline in the pace of development of the tourism industry is also confirmed by direct indicators characterizing the number of tourists. According to statistics, the number of visitors for outbound tourism in 2020/2018 decreased by 73.1%. The number of visitors for inbound tourism in 2020/2018 decreased by 76.8% (Figure 1).

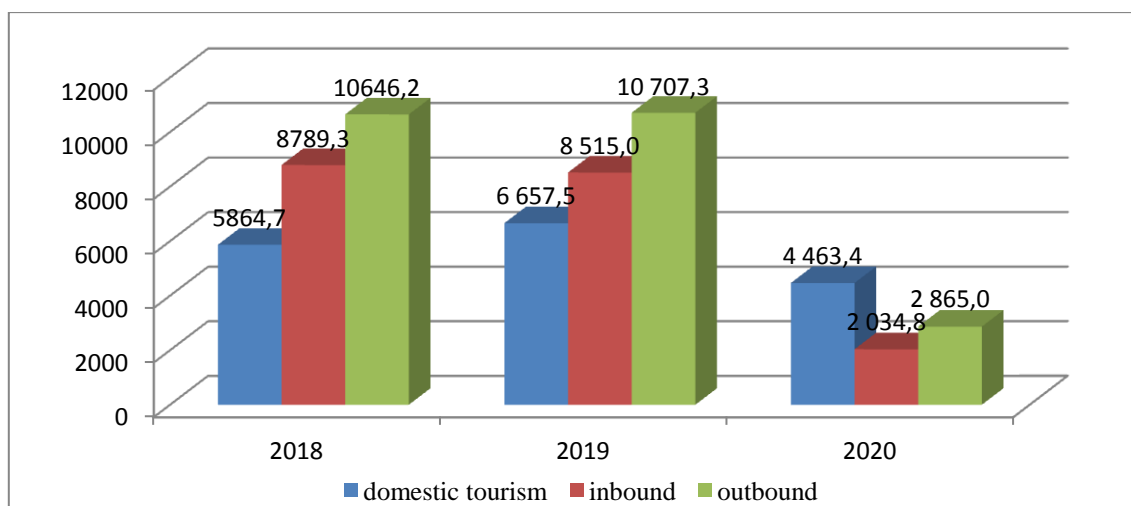

Figure 1. The number of visitors for inbound and outbound tourism, thousand people

Note - compiled by the authors based on (Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan. Tourism of the Republic of Kazakhstan.2016-2020 www.stat.gov.kz)

Domestic tourism has decreased by only 23.8%. Bans on visiting places of accommodation and entertainment during the lockdown of spring-summer 2020 were of great importance. This trend was observed throughout 2020 all over the world, not only in Kazakhstan. According to the World Tourism Organization, in 2020, the number of international arrivals worldwide decreased by 74% compared to 2019 – from 1.5 million to 384 million. The losses in the tourism sector in 2020 are estimated at \$1.3 trillion.

The third problematic area of development of the tourism industry, which Kazakhstan has faced in the conditions of COVID–19, is the personnel issue.

According to a survey of members of the Kazakhstan Tourism Association (KTA), many tourist companies have closed their offices, reduced staff, personnel were sent on leave without payment. The trend of staff reduction began in April 2020. According to a survey conducted by the Association, about 9 thousand people were left without work at that time. From April to June 2020, this figure increased to 18 thousand people. Considering that not only workers but also their families suffered, about 60 thousand people were left without income. The most affected by the reduction in the volume of tourist services provided can be considered employees who carry out their professional activities in places of accommodation. In other positions, we can note an increase in the number of employees. However, many travel companies have not fired their employees, but only sent them on a long-term vacation. Thus, such employees are not reflected in the statistical accounting system as dismissed. They stopped carrying out their work activities, thereby remaining without wages (Table 3).

Table 3. The number of people employed in the tourism sector, thousand people.

The sphere of employment	2018	2019	2020	2020/2018, in % growth
Activities of tour operators, travel agents and other organizations providing services in the field of tourism	7,4	7,4	7,8	5,4
Provision of temporary accommodation services	29,2	30	26,3	-9,9
Activities of sanatorium-resort organizations	8	8,8	8,6	7,5
Activities for the organization of recreation, entertainment, culture and sports	74,9	75,4	75,3	0,5

Note - compiled by the authors based on (Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan. Tourism of the Republic of Kazakhstan.2016-2020 www.stat.gov.kz)

In the context of the COVID–19 pandemic, domestic travel companies began to take several measures that could compensate for the current losses. According to KTA, travel companies have refocused on domestic tourism, to open new destinations, such as “Sacred Turkistan”, “Mysterious Mangystau”, “Ice Volcano” in the Kegen district of Almaty region, as well as glaciers on Kapshagay. There is a great demand for beach tourism on Lake Alakol and independent hiking in the mountains of the Trans-Ili Alatau near Almaty.

The World Tourism Organization declared 2020 the Year of Tourism and Rural Development. Ecotourism already accounts for 25% of world tourism, 20% is the annual growth in the number of eco-tourists. According to the representatives of the KTA, this trend is actively developing in the republic, as ecological tourism with visits to specially protected areas (national parks, reserves, reserves, nature reserves) has become popular. In 2020, the state national parks of the Almaty region were visited by: Altyn-Emel – 9,798 people, Kolsay Lake – 83,153 people, Ile-Alatau – 212,218 people, Charyn – 16,105 people.

As stated by Global Competitiveness Index in the field of tourism and travel (T&T CompetitivenessIndex 2019 OverallRankings), Kazakhstan ranks 80th among countries such as Ukraine, Armenia, Namibia, Kenya. On the one hand, these countries are well-developed countries in the field of attracting tourists. On the other hand, if we consider this rating from the point of view of the position of Kazakhstan, then our country is in about the middle of the list of other countries. This suggests that the domestic tourism industry still needs to carry out comprehensive, including institutional, reforms. According to the results of the foresight conducted by DAMU RG in 2020, the tourism industry of Kazakhstan has a number of weaknesses that have a negative impact on the development of the industry as a whole. So, experts have identified the following problems of the tourism industry:

- high level of competition with the nearest countries;
- poor quality of the education system in the field of tourism and a shortage of highly qualified personnel;
- low level of investment attractiveness of the tourism industry;
- high possibility of natural disasters and the spread of disease foci;
- weak work in the field of promotion of the Kazakh tourist product to international markets and weak recognition of the Kazakh tourist product;
- imperfect visa and migration regime;
- low quality of service;
- low infrastructure development (Vechkinzova E. et al., 2021).

Thus, the development of the tourism industry in Kazakhstan carries systematic problems, most of which are of an institutional nature. COVID–19 pandemic has only exacerbated these problems.

Based on a survey of experts conducted by UNWTO, by the beginning of the summer season, the situation began to improve slightly. First of all, this is facilitated by widespread vaccination in many countries-suppliers of tourists, as well as digital green certificates that the European Union introduces for travelers. Nevertheless, 60% of experts expect the restoration of international tourism only in 2022, another 40% expect the beginning of growth in the industry in 2021.

To improve the investment climate of the tourism industry, the threshold for recognizing an investment project in the tourism sector as a priority has been lowered from 2 million MCI to 200 thousand, MCI, which makes it possible to obtain investment preferences. For example, investors are exempt from customs duties and value added tax on imports, from paying corporate income and land taxes for 10 years, and receive in-kind grants.

As the analysis of statistical data shows, over the past few years, the volume of investment in fixed assets has been growing. In 2020, the volume of direct investment in fixed assets amounted to 614.7 billion tenge. Compared to 2019, this figure increased by 30%.

At the same time, the investment activity of private investors in the top 10 tourist destinations is growing according to the adopted State Program.

82 investment projects worth 30.8 billion tenge were sent to the top 10 tourist destinations in 2019. In 2020, 92 investment projects worth 138.3 billion tenge were introduced. Since the beginning of 2021 36 projects worth 141 billion tenge were introduced. These figures show an increase in investment activity.

The types and possibilities of preferential financing instruments for the industry have become larger. The work of sanatoriums, accommodation facilities, cable car services were included in the list of priority state programs “Business Roadmap” and “Economy of Simple Things”. These indicators are included in the general classifier of economic activity of tourism.

Within the framework of the state program “Economy of Simple Things”, about 50 projects received funding. The total amount of financing is 22 billion tenge. The location of these projects is as follows: the cities of Turkistan and Aktau, the Medeu Regional Nature Park and the Ile-Alatau GNPP, Shchuchinsko-Borovskaya and Imantau-Shalkar resort areas, the shores of the lake. Alakol and Balkhash, Bayanaul, Almaty mountain cluster (Talgar, Enbekshikazakh, Uygur, Rayymbek, Karasai districts of Almaty region).

During the period of implementation of the Business Roadmap 2025 program, 120 projects worth more than 52 billion tenge received funding.

Today, the national tourist portal www.kazakhstan.travel.kz is continuously operating, which covers all significant objects of tourist interest with the provision of complete information in 8 languages (Kazakh, Russian, English, as well as French, German, Chinese, Arabic and Korean). In the tourist section, one can search for route, get useful information, inspiring articles about attractions, a calendar of events, etc. For business representatives, registers of travel agencies, tour guides, artisans were included with the ability to filter by region and type of tourism. It is also possible to search and purchase travel offers in the Marketplace section, and submit complaints about travel services in the Shagym section.

Discussions

In the world, the tourism was one of the dynamically developing industry. Before the coronavirus pandemic, there was an increase in tourism by 7–9% per year worldwide. In some countries, this figure was even higher. Under the conditions of the coronavirus quarantine, the growth rate of the tourism industry has significantly decreased.

These trends in the development of tourism are also inherent in Kazakhstan. The importance of the tourism industry for our country is recognized at the highest level. And in many strategic state program documents, the tourism industry is given great attention. The State Program for the Development of Tourism for 2019-2023 was developed. At the regional level, within the framework of this program, their own program documents were developed. Strategic growth points were identified. These include Zhana - Ile, Aktau City, Kapshagai. Mechanisms for attracting investors have been developed. The importance of the influence of tourism on the adjacent sectors of the economy of Kazakhstan is undeniable.

Describing the tourism of Kazakhstan, we can say that all the elements of the industry are present. There are roads, communications, accommodation facilities, tourist application facilities. But at present, the current state of tourism and related infrastructure is becoming a hindering factor in development. Despite the announced new points of application and creation of modern tourist products (Zhana-Ile, Kenderli, Aktau

City, etc.), tourists are faced with an almost complete lack of high-quality infrastructure. Today, new tourist centers are being created from scratch. As long as there is no high-quality and complete infrastructure, these new points of tourism will not become points of growth. A new comprehensive approach is required to stimulate tourism development at the state level.

According to the analysis of barriers to the development of tourism in Kazakhstan, there is a shortage of highly-qualified personnel. Despite the fact that specialists in the field of tourism are trained in educational institutions of the country, their level of qualification is low. The main problem remains the lack of practical experience. There is no opportunity to improve their skills in the regions. Knowledge of foreign legislation, foreign languages, management in the field of management of tourism business entities, etc. is required. Today, such training can be carried out by individual educational institutions.

There is also a factor of image attractiveness of Kazakhstan tourism. The tourist image is a whole complex of factors: Providing a high level of service, security, the quality of the associated infrastructure, the degree of development of the information base, and so on. This image has been created for many years. It is the result of the comprehensive work of the state and the subjects of the tourism business.

In general, for the development of tourism in Kazakhstan, it is necessary to solve 3 main tasks: Development of high-quality infrastructure, staffing and information support.

As our analysis has shown, the coronavirus pandemic has become one of the most important catalysts for infrastructure development. This is due to the fact that the subjects of the tourism business during the quarantine paid more attention to domestic tourism. There is an increase in placements and so on. At the same time, the problem of integrated infrastructure development and its qualitative development remain. For example, one can build rest houses on the lake. However, if they do not have any communication, electricity, roads, sewerage, then tourists will not come to these rest houses.

Therefore, the issue of developing high-quality tourist infrastructure is a joint issue of the state and entrepreneurs. To increase it, one can use different tools to stimulate entrepreneurial activity. For example, public-private partnerships, government contracts, outsourcing, etc.

Recently, a large number of tourists are interested in visiting western Kazakhstan. Here the main task is to create high-quality road infrastructure and places of accommodation. To do this, it is necessary to use the opportunities of cluster development and mechanisms of public-private partnership. It is also important on an ongoing basis on the part of the state to use the principle of phased development of tourism infrastructure.

The use of the principle of continuing education is essential for quality staffing. This education should be based on local tourism business practices. The training system itself can be divided into two groups. The first group is specialists in the field of creating and providing a tourist product. The main emphasis should be placed on the system of high-quality service. The second group of specialists is employees of related industries who create an additional product for the tourism industry.

Conclusions

With the transition to a post-industrial society in highly-developed countries, services are becoming important. The real economy sector is secondary in many countries. The service sector began to create a significant volume of products. Tourism is no exception. Its growth rate in recent years is significant. Tourism has a great multiplier effect. Kazakhstan's economy is not yet post-industrial. However, it is clear that the service sector will soon become an important area of economy in any case. Therefore, today it is necessary to create the necessary basis for quality growth. Tourism can become one of the important sectors of the economy.

Currently, the COVID-19 pandemic has a significant impact on tourism in all across the world, including Kazakhstan. For many countries of the world, COVID-19 has become a negative factor. The volume of tourist flows has sharply decreased. This negatively affected not only the tourism industry, but also related industries. A similar situation is also noted in Kazakhstan. The volume of exit and entry tourism has sharply decreased. Due to the fact that a significant part of domestic tourism operators provided services in the field of foreign tourism, they left the market. Nevertheless, COVID-19 provides an opportunity for the development of domestic tourism. Today, it is necessary to use this period to stimulate the development of domestic tourism. It requires a comprehensive work of the state and entrepreneurs. After the borders are opened, foreign tourist operators can return to the Kazakhstan market again. Domestic entities of the tourism business require protectionist measures to protect their interests. To do this, it is necessary to qualitatively increase the tourist service and its availability.

References

- Bernecker, P. (1997). *Fundamentals of tourism*. Geneva
- Birzhakov, M.B. (2000). *Vvedenie v turizm [Introduction to Tourism]*. Saint Petersburg: Publishing House "Gerda" [in Russian].
- Boldyreva, S.B. (2018). Vliianie turizma na sotsialno-yekonomicheskoe razvitiie regiona: obobshchenie rossiiskogo i zarubezhnogo opyta [The impact of tourism on the socio-economic development of the region: generalization of Russian and foreign experience]. *Regionalnaia yekonomika: teoriia i praktika — Regional economics: theory and practice*, 5, 972–988 [in Russian].
- Chan Fyuong May. (2017). Razvitiie sistemy upravleniia gostinichnymi i turistkimi uslugami v yekonomicheskom soobshchestve ASEAN [Development of the management system of hotel and tourism services in the ASEAN economic community]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Daubaev, K., Iskakova, M., Tulegenova, G., & Piagai, A. (2019). Vliianie sotsialno-yekonomicheskikh aspektov na razvitiie rynka turisticheskikh uslug Respubliki Kazakhstan v sovremennykh usloviakh [The influence of socio-economic aspects on the development of the market of tourist services of the Republic of Kazakhstan in modern conditions]. *Vestnik universiteta Turan — Turan University Bulletin*, 2, 168–174 [in Russian].
- Denisov, I.V., Petrenko, E.S., Daribekova, N.S., & Shabaltina, L.V. (2020). Gosudarstvennoe upravlenie razvitiem turizma v Kazakhstane: klasternyi podkhod [State management of tourism development in Kazakhstan: a cluster approach]. *Ekonomika, predprinimatelstvo i pravo — Economics, business and law*, 12, 3359–3374 [in Russian].
- Denisov, I., Petrenko, E., Maghitova, S., & Shabaltina, L. (2020). Ekonomika vpechatlenii. Upravlenie razvitiem turizma v Kazakhstane [Economy of impressions. Tourism development management in Kazakhstan]. *Kreativnaia ekonomika — Creative economy*, 12, 3687–3696 [in Russian].
- Zhukova, M.A. (2006). *Menedzhment v turistском biznese [Management in the tourism business]*. Moscow [in Russian].
- Ganopolskii, V.I. (2014). Destabilizatsiia sportivno-ozdorovitel'nogo turizma v Respublike Belarus i kontseptsiiia ego razvitiia [Destabilization of sports and health tourism in the Republic of Belarus and the concept of its development]. *Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia "Molodaia sportivnaia nauka Belarusi", (8–10 aprelia 2014) — International Scientific and Practical Conference*. (pp.103–108). Minsk [in Russian].
- Kabirov, I.S. (2016). Problemy strategicheskogo planirovaniia v upravlenii razvitiem turizma v Respublike Tatarstan [Problems of strategic planning in the management of tourism development in the Republic of Tatarstan]. *ANI: ekonomika i upravlenie — ANI: economics and management*, 2, 102–107 [in Russian].
- Kabushkin, N.I. (2002). *Menedzhment turizma [Tourism management]*. Minsk [in Russian].
- Kvartalnov, V.I. (2002). *Turizm [Tourism]*. Moscow [in Russian].
- Mamraeva, D.G., & Tashenova, L.V. (2019). Sovremennoe sostoiianie turizma v Kazakhstane: kliuchevye trendy [Current state of tourism in Kazakhstan: key trends]. *Vektor ekonomiki — Economy vector*, 10 [in Russian].
- Morozov, M.A., Morozova, N.S., Karpova, G.A., & Khoreva, L.V. (2014). *Ekonomika turizma [Tourism economics]*. Moscow: Federalnoe agenstvo po turizmu [in Russian].
- Petrenko, E.S., Dauletova, A.M., Mazhitova, S.K., & Shabaltina, L.V. (2019). Analiz mer gosudarstvennoi podderzhki po razvitiu turizma v Respublike Kazakhstan [Analysis of state support measures for the development of tourism in the Republic of Kazakhstan]. *Ekonomicheskie otnosheniia — Economic relations*, 4, 2677–2692 [in Russian].
- Sherbakov, S.A., & Charykova, A.A. (2006). Rol mezhdunarodnogo turizma v yekonomike razvivaiushchikhsia stran mira [The role of international tourism in the economy of developing countries of the world]. *Regionalnye issledovaniia — Regional research*, 1, 29–36 [in Russian].
- Sait Buro natsionalnoi statistiki Agenstva po strategicheskomu planirovaniu i reformam Respubliki Kazakhstan [Site Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan]. *stat.gov.kz*. Retrieved from <https://stat.gov.kz/> [in Russian].
- Slovenia info (2021). *Travel & tourism economic impact 2019 world*. Retrieved from <https://www.slovenia.info/uploads/dokumenti/raziskave/raziskave/world2019.pdf>
- Tleuberdinova, A.T., Shaekina, Gh.M., & Salauatova, D.M. (2019). Analiz predprinimatelskoi aktivnosti v sfere turizma regionov Kazakhstana [Analysis of entrepreneurial activity in the field of tourism in the regions of Kazakhstan]. *Ekonomika: strategiia i praktika — Economics: strategy and practice*, 2, 141–154 [in Russian].
- Vechkinzova, E.A., & Daribekova, A.S. (2021). Problemy i perspektivy razvitiia turisticheskoi otrasli Kazakhstana. [Problems and development trends of the tourism industry in Kazakhstan]. *Kreativnaia ekonomika – Creative Economy*, 15(8), 3403–3420 [in Russian].
- Vukulov, V.N. (1999). *Osnovnye tekhniki i taktika aktivnykh vidov turizma [Fundamentals of technology and tactics of active types of tourism]*. Almaty [in Russian].

Г.С. Акыбаева, Н.Б. Хасенханов, Б.Х. Раимбеков, Ж.М. Жартай, Н.Н. Гелашвили

Қазақстанның туристік саласы: COVID-19 жағдайындағы қазіргі сипаты, проблемалары және даму перспективалары

Аңдатпа

Мақсаты: COVID-19 даму жағдайындағы Қазақстанның туристік саласын зерттеу.

Әдісі: Қазақстанның туристік саласының дамуын зерттеу бойынша ғылыми жұмыс жүргізу барысында авторлар салыстырмалы талдау, жүйелік талдау әдістерін және эмпирикалық деректерді статистикалық өңдеу әдістерін қолданды. Зерттеудің ғылыми әдістерінің негізі ретінде аксиоматикалық әдіс және жалпылау мен жіктеу әдісі алынды. Сараптамалық бағалау әдісі талдау құралы ретінде пайдаланылған.

Қорытынды: Алынған зерттеу нәтижелері шектеуші факторларға айналған Қазақстанның туристік саласын дамыту проблемаларын анықтауға мүмкіндік береді. Туризм саласының инфрақұрылымдық дамуын, қызметкерлермен, инвестициялық әлеуетпен қамтамасыз етілуін сипаттайтын деректерді бағалау нәтижелері негізінде авторлар COVID-19 жағдайында іскерлік процестерді дамытуды жандандыру тетіктерін ұсынған.

Тұжырымдама: Қазақстанның туристік саласы мемлекетіміздің Қазақстан экономикасының басым бағыттарының бірі болып табылады. Бұл сала тек біздің еліміздің ғана емес, сонымен қатар одан тыс жерлерде де дамудың айтарлықтай әлеуетіне ие екенін түсіну үшін мемлекет тарапынан институционалдық сипаттағы көптеген құралдар әзірленді және қабылданды. Дегенмен, туризм саласы дамудың оң қарқынына қарамастан, әлі де сапалы құрылымдық өзгерістер беріп отырған жоқ. Туристер мен өнеркәсіп субъектілерінің саны артып келеді деп айтуға болады, бірақ саланың өзі сапалы дамудан өткен жоқ. Осылайша, зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, туризм саласына негізгі инфрақұрылымдық құндылықтарды өзгерту ғана емес, сонымен қатар қызмет көрсетудің жоғары деңгейіне көшу қажет екені дәлелденген. Бұл жалпы туризм саласын дамытудың катализаторына айналуға тиіс.

Кілт сөздер: туризм, экономика, туристік бизнес, COVID-19, туристік инфрақұрылым, инвестициялар.

Г.С. Акыбаева, Н.Б. Хасенханов, Б.Х. Раимбеков, Ж.М. Жартай, Н.Н. Гелашвили

Туристическая отрасль Казахстана: современное состояние, проблемы и перспективы развития в условиях COVID-19

Аннотация

Объект исследования: туристическая отрасль Казахстана в условиях развития COVID-19.

Методы исследования: в ходе проведения научной работы по изучению развития туристической отрасли Казахстана авторами были использованы методы сравнительного анализа, методы системного анализа, методы статистической обработки эмпирических данных. За основу научных методов исследования были взяты аксиоматический метод и метод обобщения и классификации. В качестве инструментов анализа использовали метод экспертной оценки.

Результаты: полученные результаты исследования позволили выявить проблемы развития туристической отрасли Казахстана, которые стали ограничивающими факторами. На основе результатов оценки данных, характеризующих инфраструктурное развитие отрасли туризма, обеспеченность персоналом, инвестиционным потенциалом, авторами были предложены механизмы активизации развития деловых процессов в условиях COVID-19.

Обсуждение: туристическая отрасль Казахстана является одной из приоритетных сфер экономики нашего государства. Понимание того, что данная отрасль несет в себе значительный потенциал развития в рамках не только нашей страны, но и за ее пределами, со стороны государства было разработано и принято к исполнению большое количество инструментов институционального характера. Тем не менее, отрасль туризма, не смотря на положительные темпы развития, все еще не дает качественного структурного изменения. Мы можем говорить о том, что количество туристов и субъектов отрасли увеличивается, но качественного развития сама отрасль пока не претерпела. Таким образом, на основе результатов нашего исследования, мы доказываем, что отрасли туризма требуется не только изменение основных инфраструктурных значений, но и переход на более высокий уровень сервисного обслуживания. Это должно стать катализатором развития отрасли туризма в целом.

Ключевые слова: туризм, экономика, туристический бизнес, COVID-19, туристическая инфраструктура, инвестиции.

References

- Bernecker P. Fundamentals of tourism [Текст] / P. Bernecker. — Geneva, 1997. — 134 с.
Slovenia.info. Travel & tourism economic impact 2019 world [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.slovenia.info/uploads/dokumenti/raziskave/raziskave/world2019.pdf> (дата обращения: 21.12.2021)
Биржаков М.Б. Введение в туризм [Текст] / М.Б. Биржаков. — СПб.: Издат. дом «Герда», 2000. — 192 с.

- Болдырева С.Б. Влияние туризма на социально-экономическое развитие региона: обобщение российского и зарубежного опыта [Текст] / С.Б. Болдырева // Региональная экономика: теория и практика. — 2018. — № 5. — С. 972–988.
- Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Статистический сборник «Туризм Казахстана 2016–2020» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 21.12.2021)
- Вечкинзова Е.А. Проблемы и перспективы развития туристической отрасли Казахстана [Текст] / Е.А. Вечкинзова, А.С. Дарибекова // Креативная экономика. — 2021. — Т. 15. — № 8. — С. 3403–3420.
- Вуколов В.Н. Основы техники и тактика активных видов туризма [Текст] / В.Н. Вуколов. — Алматы: Ун-т Туран, 1999. — 268 с.
- Ганопольский В.И. Дестабилизация спортивно-оздоровительного туризма в Республике Беларусь и концепция его развития / Молодая спортивная наука Беларуси: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (8–10 апр. 2014 г.). — Минск.
- Годфри Харрис, Кеннет М.Кац. Стимулирование международного туризма в XXI веке [Текст]. — М., 2000. — 211 с.
- Даубаев К.Ж. Влияние социально-экономических аспектов на развитие рынка туристских услуг Республики Казахстан в современных условиях [Текст] / К.Ж. Даубаев, М.К. Исакова, Ж.У. Тулегенова, А.А. Пягай // Вестн. ун-та «Туран». — 2019. — № 2. — 168–174.
- Денисов И.В. Государственное управление развитием туризма в Казахстане: кластерный подход [Текст] / И.В. Денисов, Е.С. Петренко, Н.С. Дарибекова, Л.В. Шабалтина // Экономика, предпринимательство и право. — 2020. — Т. 10. — № 12. — С. 3359–3374.
- Денисов И.В. Экономика впечатлений. Управление развитием туризма в Казахстане [Текст] / И.В. Денисов, Е.С. Петренко, С.К. Мажитова, Л.В. Шабалтина // Креативная экономика. — 2020. — Т. 14. — № 12. — С. 3687–3696.
- Жукова М.А. Менеджмент в туристском бизнесе. [Текст] / М.А. Жукова. — М.: КНОРУС, 2006. — 192 с.
- Кабилов И.С. Проблемы стратегического планирования в управлении развитием туризма в Республике Татарстан [Текст] / И.С. Кабилов // АНИ: экономики и управление. — 2016. — № 2. — С. 102–107.
- Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма [Текст] / Н.И. Кабушкин. — Минск: Новое знание, 2002. — 409 с.
- Квартальнов В.А. Туризм. [Текст] / В.А. Квартальнов. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 320 с.
- Мамраева Д.Г. Современное состояние туризма в Казахстане: ключевые тренды [Текст] / Д.Г. Мамраева, Л.В. Ташенова // Электронный научный журнал «Вектор экономики». — 2019. — № 10.
- Морозов М.А. Экономика туризма [Текст]: учебник / М.А. Морозов, Н.С. Морозова, Г.А. Карпова, Л.В. Хорева. — М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. — 320 с.
- Петренко Е.С., Даулетова А.М., Мажитова С.К., Шабалтина Л.В. Анализ мер государственной поддержки по развитию туризма в Республике Казахстан [Текст] / Е.С. Петренко, А.М. Даулетова, С.К. Мажитова, Л.В. Шабалтина // Экономические отношения. — 2019. — Т. 9. — № 4. — С. 2677–2692.
- Глеубердинова А.Т. Анализ предпринимательской активности в сфере туризма регионов Казахстана [Текст] / А.Т. Глеубердинова, Ж.М. Шаекина, Д.М. Салауатова // Экономика: стратегия и практика. — № 2 (14). — 2019 г. — С. 141–154.
- Чан Фыонг Май. Развитие системы управления гостиничными и туристскими услугами в экономическом сообществе АСЕАН [Текст]. автореф. дис. ... канд. экон. наук / Чан Фыонг Май. — М., 2017. — 28 с.
- Щербакова С.А. Роль международного туризма в экономике развивающихся стран мира [Текст] / С.А. Щербакова, А.А. Чарыкова // Региональные исследования. — 2006. — № 1. — С. 29–36.

D. Alisheva¹, N.B. Davletbayeva², G.S. Akybayev², N.A. Gumar^{3*}

¹*Narxoz University, Kazakhstan*

²*Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan*

³*Caspian Public University, Kazakhstan*

¹*di.alisheva@gmail.com, ³akubaeva_g@mail.ru, ⁴Gumnaz@mail.ru*

¹<https://orcid.org/0000-0001-6483-0917>, ²<https://orcid.org/000-0003-3463-8937>,

³<https://orcid.org/0000-0001-8201-3638>, ⁴<https://orcid.org/0000-0001-7516-899X>

¹ *Scopus Author ID: 57203414486*, ² *Scopus Author ID: 5719550509*,

³ *Scopus Author ID: 56226467300*, ⁴ *Scopus Author ID: 56027794000*

² *Researcher ID: AAF-1829-2020*

The Conceptual Basis of an Integrated Risk Management System for Second-Tier Banks

Abstract

Object: To study the essence and features of the main types of banking risks; to identify the conceptual foundations of the model of integrated risk management for STBs. It is important to note that integrated risk management system assumes strategic decision-making that will contribute to the achievement of the bank's overall corporate goals, i.e. the bank needs to embed the risk management system in its overall strategy.

Methods: Systematic, structural methods of analysis, a logical and integrated approach to process assessment, systematization, and classification.

Findings: The parameters of a conceptual model of integrated risk management system for second-tier banks have been identified. In particular, classification of banking risks and its diversification has been revised to improve the performance of risk operations and business processes, including using the principle of coverage and modeling.

Conclusions: While implementing their activities, second-tier banks face various types of risks different from each other in various factors and at the same time closely interrelated with each other. In some cases, risk types may relate to different elements due to their interrelation and interdependence. Since risks are increasingly an integral part of the activities of any bank, and more so, they interact with each other, in today's volatile environment, they become one of the most important factors affecting the bank's sustainability and financial results. Identification of the parameters of the integrated risk management system's conceptual model contributes to strategic decision-making that will, in turn, support achieving the bank's overall corporate goals.

Keywords: risk management, STBs, endogenous risks, management, reputational risk, strategic planning.

Introduction

An integrated approach to risk management ensures an increase in the quality of strategic planning and budgeting, full coverage of risks, a unified risk management policy, a unified risk database, and a positive synergistic effect.

For the organization of integrated risk management in banks, the culture of risk is just as vital. The key to understanding why something is wrong in banks is to understand the norms and expectations within the bank itself regarding what is normal for its staff.

The bank's "culture" is related to its staff, its everyday work, individual beliefs in the bank and its management. Risk management embraces a culture of risk that deals with articulation, communication, measurement, and managing risks. However, it also separately considers the risk of behavior aimed at identifying and eliminating risk in the development or improvement of a banking product, sales methods and behavior that may affect customers.

The risk culture is now internationally recognized as an integral part of banking risk management. The financial crisis of recent years has revealed poor risk management practices and obvious shortcomings in internal control structures, but also revealed shortcomings in many financial institutions' risk attitude. Risk culture assessment is therefore a key component of the cultural awareness agenda.

A well-defined risk management infrastructure plays an important role in the bank's integrated risk management as well. This includes management and departments responsible for risk management, as well

* Responsible author:
E-mail address: Gumnaz@mail.ru

as conditions and norms for the organization of the risk management process. Here, an essential role is assigned to ensuring effective communication links between risk management participants and monitoring the bank's risk management process.

Literature review

The process of the bank's integrated risk management consists of certain stages, which are a cyclical process. The first step in the risk management process in the bank is to reveal (identify) possible risks. Risks are associated with events that, if they occur, will cause problems for banking. Therefore, risk identification can be started with the source of the problem or with the problem itself.

Risk identification requires knowledge of the bank's activities, the market in which it operates, the legal, social, economic, political, and other conditions in which it operates, its financial strengths and weaknesses, its vulnerability to unplanned losses of the management system and the business mechanism by which it operates. Any failure at this stage to determine the risk can lead to serious losses for the bank since risk identification provides the basis for risk management.

One cannot but agree with the opinion that the unstable growth of the financial market and fierce competition between banks contributing to the emergence of new risks requires them to build an adequate risk management system (Rehman et al., 2019).

It should also be noted that in this case, a large role is assigned to the developed classification of banking risks.

So, risk identification requires their classification. There are many system-forming features, under which this task can be addressed. The economic literature mainly classifies the risks according to the following criteria: the period of occurrence, the main causes for occurrence, duration, the type of asset and liability, foreseeability, impacts and implications, the level of influence, etc.

J. Fraser and B. Simkins subdivide each risk type into the corresponding main subtypes, i.e., they divide credit risk further into counterparty credit risk, sovereign credit risk, international credit risk, and so forth (Fraser et al. 2010).

According to V.V. Sklyarenko, several classification features can be distinguished, according to which types of risks can be distinguished as well. For example, on a factor basis, risks are divided into market risks, credit risks, liquidity loss risks, operational, and external event risks (Javalgi et al., 1989).

The Risk Management Standards (RMS) offer a fairly complete representation of the risk classification. These were proposed by the Institute of Risk Management (IRM), the Association of Insurance and Risk Managers in Industry and Commerce (Airmic), and the Federation of European Risk Management Associations (FERMA) (Risk Management Standard, 2017). The classification they offer identifies the main categories of risks, which can be combined according to the following: financial, strategic, operational risks, emergency risks – while also determining external and internal risk drivers for individual risks. Furthermore, financial risks include interest rates, currency, and loans; strategic risks include market demand, competition, and industry changes; operational risks include regulatory changes and risk culture; emergency risks include natural disasters and the environment.

An important drawback of the risk classification proposed by the Basel Committee is that it lacks risk categorization and does not consider threat levels. In particular, it places credit risk on the same level as operational risk, which firstly, belongs to a completely different category of risks by nature, and secondly, contains a much higher level of threats since it includes several risk groups.

GARP (Generally Accepted Risk Principles) when classifying risks denotes the following types of risks: credit risk, market risk, portfolio concentration risk, liquidity risk, operational risk, and business event risk (Corporate Metrics Technical Document, 1999).

This classification is more fitting because it distributes the risks of banks into categories of their main activities. The same character can be given to the classification of banking risks presented by the World Bank: financial, operational, business, and emergency risks (Medvedev, 2009).

The most complete classification of banking risks is presented by B.I. Lisak, who used various classification criteria (Lisak, 2003). However, for risk assessment in the integrated risk management system, such classification is rather inconvenient and does not reflect the contribution of each risk category to the overall totality of the bank's integral risk indicator.

Methods

The following research uses systematic, structural methods of analysis, a logical and integrated approach to process assessment, systematization, and classification.

Results

When developing the classification of banking risks, we need to consider the specifics of banking activities. The specificity of banking risks lies in their consistency implying that most of the bank’s resources are attracted, therefore the level of financial leverage is high. This means that when the financial condition of the bank worsens, a chain reaction of non-payments between economic entities snowballs immediately.

While implementing their activities, second-tier banks face types of risks different from each other in various factors while being closely interrelated (Volkova, 2011). In some cases, risk types may relate to different elements due to their interrelation and interdependence. Since risks are increasingly an integral part of the activities of any bank, and more so, they interact with each other in today’s volatile environment, they become one of the most important factors affecting the bank’s sustainability and financial results. In the world’s largest banks’ risk management practice, this component of the total risk is given the highest priority (Integrated Risk Management: Implementation Guide). In view of this, building a classification of risks based on the possibility of their impact on the financial results and reputation of the bank makes total sense. Accordingly, we propose the following classification of banking risks (Figure 1).

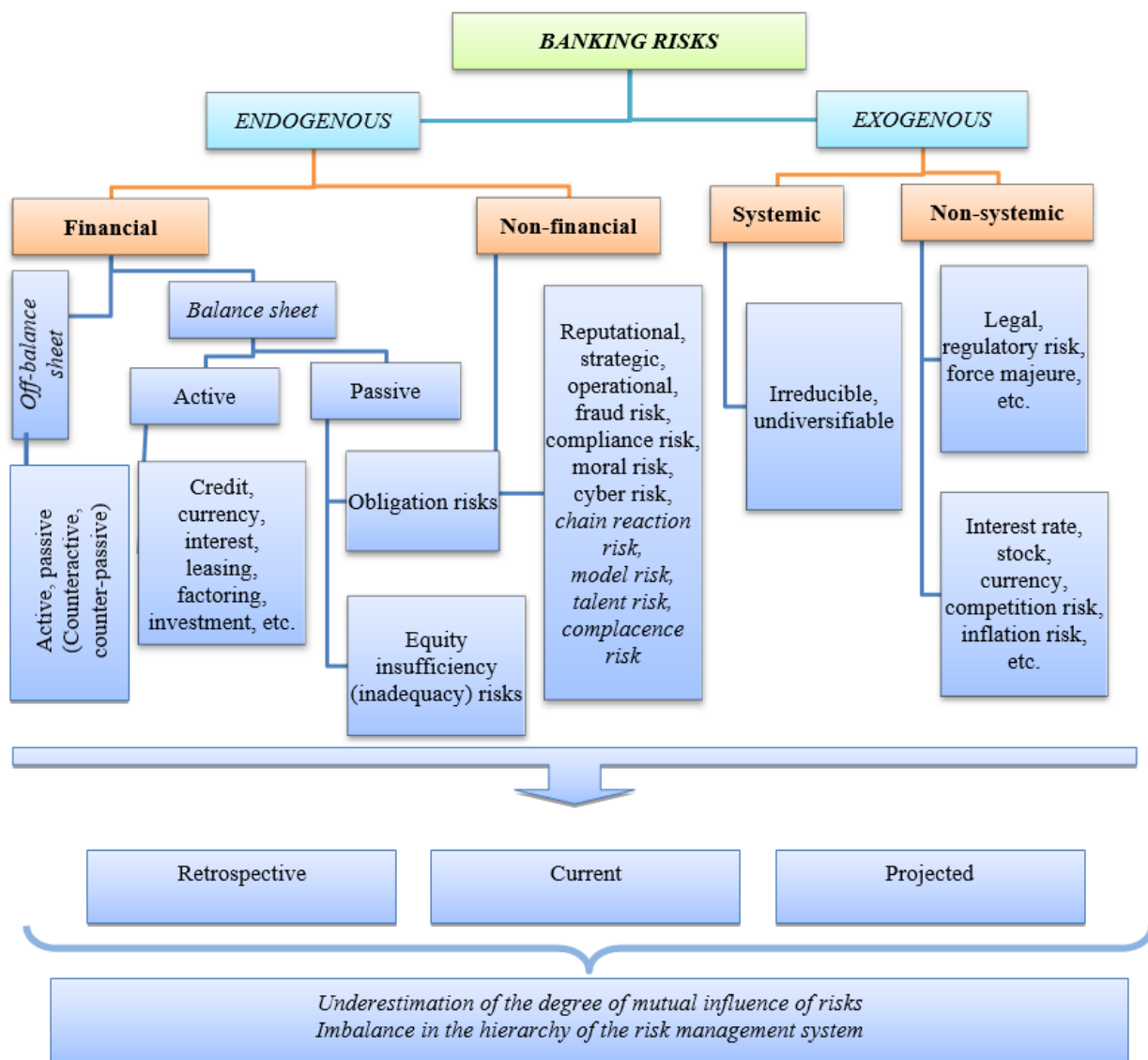

Figure 1. Bank risk classification

Note: Compiled by the authors

The above risk classification is subject to further supplementation and expansion since diversification of banking operations is in constant dynamic development. With the emergence of new and expansion of the range of banking products provided, the types of risks expand, mutate, and transform as well. The rapid

growth of information technologies and, as a consequence, the dependence of activities on them has recently contributed to the special development of types of banking risks, since, on the one hand, they significantly facilitate the provision of many banking products and reduce costs, and on the other, create platforms for the emergence of new risk types.

The logic of constructing this exact banking risk classification is based on:

First, the initial division of banking risks into external and internal allows for tracking the sources of their occurrence and identification of the causes of growth as a negative factor.

Second, such classification allows systematization of bank risks into certain categories to assess the degree of the impact of the corresponding group of risks (e.g. financial, non-financial, balance sheet, off-balance-sheet, etc.) on the bank's financial result or reputation.

Third, grouping risks into categories allows assessment of each risk as an integrated set. Each category and type of risk is assessed as a single management object, as a single aggregate, thus allowing development of a model and algorithm for managing bank risks.

Fourth, modern banks must manage many regulatory requirements with the frequency demanded by regulatory authorities. At the same time, they need to make risk management processes more accessible, efficient, sustainable, and reproducible. The only way to achieve this is to combine several risk data streams into specific groups. The presented grouping allows, on the one hand, to simplify the risk assessment, and on the other, to consider all the NBK requirements.

Fifth, such risk classification allows for a clear definition of the place of each of them in the general system of banking activities and determination of the most effective methods of managing the corresponding category of risks, since each risk is characterized by both applicable and inapplicable risk management methods.

Thuswise, let us consider the presented classification. All banking risks are initially grouped into two components, endogenous and exogenous, or internal and external. Endogenous risks are directly related to the bank's activities while exogenous risks are independent of the bank's operations. Exogenous risks are present at all times and have a significant impact on the bank's activities. These risks are beyond the bank's control and can arise at any time (Alisheva, 2016). However, the bank can foresee them and create a safety cushion for itself.

In turn, exogenous risks are divided into systemic and non-systemic risks. Systemic risk is associated with the general state of the economy; it cannot be excluded, since it is the risk of the entire system. In fact, these are the very financial crises that cover all subjects and all sides of the financial market. Non-systemic risks can be considered as separate components of market risks, each of which can be envisaged in the bank's activities. The impact of each such risk is individual for each bank and depends on the organization of internal risk management. This group of risks includes risks of legislative changes, legal risks, natural disaster risks, regulatory risks, interest rate, currency, inflation, etc. In this case, interest rate risk implies possible losses as a result of changes in market interest rates. For instance, the National Bank reduces the refinancing rate or vice versa. Currency risk arises due to constant fluctuations in exchange rates. In the event of an unfavorable change in a certain exchange rate, the bank may incur corresponding losses.

The endogenous risks are divided into financial and non-financial risks. Banks are used to taking on financial risks since banking itself is financial in nature, that is, financial risks are prerequisites for their business models. However, non-financial risks, whether due to non-compliance with regulatory requirements, misconduct, technological or operational issues, sometimes cause much more problems. Financial risks are directly related to the bank's operations and are divided into balance sheet and off-balance sheet risks based on the category of banking operations. This category of risks is the most subject to analysis and control and is the most basic for the bank, since all factors, both external and internal, affect the bank's operations and have a direct impact on financial risks.

Since the bank's balance sheet is its main form of reporting, it is advisable to distinguish the category of balance sheet and off-balance (out-of-balance) sheet risks. Risks associated with transactions reflected in the bank's balance sheet belong to the category of balance sheet banking risks. Off-balance sheet items are a term for assets or liabilities not reflected in the bank's balance sheet. Despite that fact, they are still the bank's assets and liabilities. As a rule, off-balance sheet items do not belong to or are not a direct obligation of the bank. For instance, when loans are securitized and sold as investments, the secured debt is often not accounted for in the bank's books. Or operations to provide guarantees, acceptances, credit lines, intermediary and trust transactions where the bank does not invest its own funds, get recorded on off-balance sheet accounts. Such operations can be both passive (attracting sources) and active (placing bank funds). If the

bank conducts off-balance sheet transactions related to remuneration, they become active or passive (counteractive or counter-passive).

It makes perfect sense to divide balance sheet risks into active and passive ones based on the operations performed by the bank. The risks of active operations are associated with the bank's activities for the placement of funds.

It should be noted that in this category, currency risk implies risks associated specifically with the bank's foreign exchange transactions, transactions with foreign currency securities, foreign currency loans, etc. Interest rate risk in this category also has a different meaning, i.e. it is associated with the risk of not receiving accrued interest on invested assets, deposits in other banks, etc. These are internal risks and are directly related to the activities and policies of the bank itself, not the whole market.

Banks receive a significant part of their income through lending to the economy. In this regard, the largest share and attention is taken by credit risks of banks, which, in turn, can be divided into credit risks of corporate and retail customers, risks of consumer, mortgage, etc. lending, and others depending on the types of loans issued by the bank.

Discussion

Owing to effective credit risk management, banks not only support the viability and profitability of the business but also contribute to systemic stability and efficient capital allocation in the economy (Bessis, 2015). In the absence of control, small lending issues can cause large losses for the bank.

Investment risks include the risks of real, portfolio, and intellectual investments. Portfolio risks, i.e. risks of investing in securities, occupy a significant share in this category.

The category of passive balance sheet risks incorporates risks on the bank's liabilities and insufficient equity. The bank's obligation risks primarily lie in potential difficulties with the resource provision of active operations. Most often, this kind of risk is faced by the banks that focus on the deposit base of several specific investors or groups of companies. The risks of deposit operations may mean the impossibility to provide resources for active operations. In addition to the risks associated with deposit operations, the category of passive risks includes all those related to the bank's passive operations: Interbank loans, repo operations, etc. These may be the risks of withdrawal of funds from customer accounts, irrational structure of obligations, and others.

In turn, the risks of insufficient equity capital may be as follows: The risk of failure to ensure its minimum size, an irrational ratio of fixed and additional capital, the risk of incorrect calculation of the amount of capital, the risk of non-compliance with the bank's capital standards, and others directly related to capital adequacy.

If everything is clear with financial risks as it is completely the bank's activity, the role of non-financial risks seems somewhat limited. Many banks underestimate the impact of non-financial risks on the bank's operations as a whole. However, whether due to non-compliance with regulatory requirements, misconduct, technological, or operational problems, non-financial risk can have a huge impact on banking activities and lead to undesirable financial consequences. For example, in the period from 2008 to 2012, the ten largest banks in the world lost about \$200 billion as a result of litigation, compensation claims and operational failures (Kaminski et al., 2016). The danger of non-financial risks lies in the fact that even if a bank can prevent or hedge against financial risk, the reasons for the emergence of new non-financial risks are not entirely clear, what exactly they will be associated with, etc.

We identified reputational, strategic, operational, fraud risk, compliance risk, as well as chain reaction risk, cyber risk, model risk, talent risk, and complacency risk as non-financial risks.

Reputational risk is a threat or danger to the bank's image or reputation. Reputational risk can arise in several ways: directly as a result of the actions of the bank itself, indirectly due to the actions of one employee or more, or through other peripheral parties, such as joint business partners. In addition to good governance practices and transparency, banks should be socially responsible to avoid or minimize reputational risk. Reputational risk is a hidden danger that can threaten the survival of the largest and most successful banks. The biggest issue with reputational risk is that it can literally come out of nowhere.

In addition to various forms of risk, banks also face risk arising from changes in strategic decisions and the business environment (e.g. competitors who enter the market or changing customer requirements). This form of risk is usually called strategic risk. A specific example of this type of risk is the impact that the entry of online banks has had on the profitability of existing traditional banks. Credit and market risks relate to asset losses (e.g. losses on loans and market positions) while strategic risk and operational risk are associated

with a decrease in income as a result of strategic or operational events (e.g. losses affecting the income statement due to fraud in the case of operational risk or losses over a destructive competitor in the case of strategic risk). Accordingly, the practice of risk management in banks requires identification and classification of these risks, as well as development of strategies to reduce these identified risks.

Compliance risk, which is often overlooked because it is combined with operational risk and transaction processing, is a risk to profit or capital arising from violation or non-compliance with laws, rules and regulations, code of conduct, customer relationship rules, or ethical standards. It covers all laws, reasonable ethical standards, and contractual obligations. Compliance risk also arises in situations where the laws or regulations governing certain banking products or the activities of the bank's customers may seem ambiguous or unverified. This risk exposes the bank to legal sanctions, compensation for losses, limitation of business opportunities, reputation losses, franchise value decrease, reduction of opportunities associated with extensions and terminations of contracts.

We consider the risk of a chain reaction (contagion risk), talent and complacency risk as an addition to the general classification of banking risks, which were not previously presented by the authors involved in banking risk classification since these risks have become the most relevant for worldwide banks in recent decades. Until recently, the economic literature has not been considered such new banking risks as talent risk and complacency risk at all.

The growing dependence of banks on models requires that risk managers better understand and manage model risk. Increased data availability and advances in computing, modeling, and algorithms have expanded the use of models. However, errors in suboptimal models can cause incorrect decision-making and increase the risks of banks. Some banks have suffered losses related to the model risk, although most of these cases are not publicly reported. For instance, one large US bank suffered losses of \$6 billion, which was partly due to the risk of the VaR model (i.e., the operator's lack of modeling experience, lack of back-testing and operational problems in the model) (Kopecki et al., 2014).

Model errors occur due to data quality issues, conceptual validity, technical or implementation errors, correlation or temporal inconsistencies, and volatility uncertainty. To reduce and eliminate the model risk, the bank needs to validate the model, constantly monitor its application and improve it in accordance with market changes.

The risks and opportunities that digital technologies, devices, and media bring are obvious. Cyber risk has never been an issue exclusive to the IT team, although they undoubtedly play a vital role in the bank's activities. Cyber risk means any risk of financial loss, harm, or damage to the bank's reputation as a result of any failure in its information technology systems. Internet banking is another reason for the growth of cyber risks. The desire of banks to reduce costs, attract customers providing them with wide and comprehensive access to their services leads to an increase in dependence on new information technologies, which increases the various possibilities of cyber risks in the banking sector.

Modern banks are under growing pressure on almost all fronts every year due to digital technologies, new competition, overvalued business models and growing consumer expectations of banking products (services). They increasingly have to innovate, become more flexible, use advanced analytics to support cost minimization and revenue growth, and establish partnerships with organizations that perform certain types of banking operations, which may also be their competitors.

Risk and compliance are keys to banks' activities and are crucial to their business models, however, the so-called talent risk exists in today's changing market and it is increasing in banking.

While the banking industry has a long history of compliance with legislation and regulations, many banks are experiencing difficulties today because they lag far behind the dynamics of changes in the modern financial market, especially in the period of globalization. Risk management practices are constantly evolving, and the complexity of compliance requirements creates a demand for employees with special skills. All of this makes it harder than ever for banks to attract and retain talented risk management specialists to the extent that human capital management is perhaps just equally important, if not more than financial capital management.

Compliance risk (the risk of self-complacency) is one of the most dangerous ones in modern banking practice. However, modern practice does not consider it at all and does not pay it due attention. However, self-complacency based on relatively short-term indicators is perhaps the most significant risk for banks today. Although the market continues to change rapidly, a stable series of positive financial results leads many bank executives into a false sense of comfort. Meanwhile, consumer demands are growing and alternatives to

traditional banking seem increasingly preferable. A good example of this is the recession of 2008, partly caused by the mistaken belief that the status quo would continue and the housing market would never fall.

According to the time of occurrence, risks are divided into retrospective (past), current, and prospective (future) risks. Based on the analysis of retrospective risks, this division allows prediction of the possibility of occurrence and characteristics of current and prospective risks.

The development of an integrated risk management system in the bank simultaneously creates two more main risks: the risk that the mutual influence of risks will be incorrectly assessed and the risk of an imbalance in the risk management system hierarchy. The first risk option is associated with the fact that an integrated approach to risk management in banks requires an assessment and consideration of the mutual influence of risks on each other, especially on the financial result and reputation of the bank. Since all the bank's operations are interconnected, such an assessment makes perfect sense. However, there may be a problem of how to do this, how to assess this impact, because the activities of each bank are unique in their own way and the interdependence of risks that exists in one bank cannot be similar to that in another. There is always a risk that this mutual influence will either be underestimated or overestimated.

One of the important stages of integrated risk management is the identification and assessment of risks. The existence of a huge number of different risk assessment methods in the world today is a well-known fact. However, as practice and the financial crisis of 2007—2008 shows, many of them are inapplicable to banking risks, since, as mentioned above, banking risks have completely different nature and origin due to the specific features of the banking activity itself.

The main directions for banking risk assessment are established by the National Bank in prudential standards mandatory for second-tier banks. However, this does not mean that banks cannot set their own limits and standards. Moreover, banks should develop individual limits based on the bank's development strategy and search for new methods of risk assessment, although only after validating various methods.

Conclusions

The system of integrated risk management in banks needs to determine the relationship between different categories of risks in their totality. It should be noted that all banking transactions are sequential and closely interrelated with each other. Since the bank, unlike companies, operates mostly at the cost of attracted funds, its risks are two-sided. The funds raised flow smoothly into the active bank operations, and besides the operational risks, there are risks of profitability of funding activities. At this stage, it is important to assess how the risk categories affect each other and what is the relationship between them: Is it direct or reverse? The bank needs to have an inverse relationship, because in this case, with the growth of some risks, the other ones will decrease, providing a kind of compensation for the growth of risks in the bank's total aggregate.

The next stage of integrated risk management in banks is high-quality managerial decision-making. The provided reports on risks divided into the appropriate categories and types act as sources for making appropriate decisions by the bank's management. The quality of decisions made primarily depends on the quality of risk reports, which, in turn, depend on the effectiveness of building an integrated risk management system. As mentioned earlier, this system includes not only an organizational structure for risk assessment and monitoring but also a risk culture, as well as a well-established feedback system.

Based on management decisions, the bank builds its further development strategy. Strategic planning is paramount for the development of the bank's activities. A well-executed strategic planning process allows banks to determine direction by setting goals and objectives used to assess progress across the bank. Planning and information exchange can also be supported by compliance with ethical standards (Nurgaliyeva, 2020).

Strategic planning also allows banks to take the initiative, better understand the opportunities and threats around the corner. Proactivity can improve differentiation compared to competitors and ensure efficient deployment of resources. Finally, the strategic plan increases operational efficiency, helps to increase market share and profitability, and makes the banking business more sustainable in the long term.

Strategic planning of the bank's activities once again creates the need for a step-by-step process of integrated risk management from the very beginning. Setting the bank's strategic objectives necessitates identification of existing and potential risks that the bank will have to face when carrying out new banking operations or improving old banking products.

Risk appetite, the definition of which determines the vector of further development of the bank's activities, is of high importance in the bank's development strategy. Thus, risk appetite and its role in banking, as well as in the integrated risk management system in particular, need deeper and detailed study.

References

- Rehman, Z.U., Muhammad, N., Sarwar, B., & Raz, M.A. Impact of risk management strategies on the credit risk faced by commercial banks of Balochistan // *Financial Innovation*, 2019. — Vol. 5, No. 1. — P. 1–13.
- Fraser J, Simkins B.J. *Enterprise Risk Management: Today's Leading Research and Best Practices for Tomorrow's Executives*. — JolmWiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2010. — *Enterprise Risk Management: Today's Leading Research and Best Practices for Tomorrow's Executives—Essential Perspectives*, 2010. — 221 p.
- Alisheva D.E., Nurgaliyeva A.M. Modern approaches to the content of the concept integrated risk management system in banks // *Scientific Journal "Reports of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan"*, 2019. — No. 6. — P. 73–80.
- Javalgi R. G., Armacost R. L., Hosseini J. C. Using the analytic hierarchy process for bank management: Analysis of consumer bank selection decisions // *Journal of Business Research*, 1989. — Vol. 19, No. 1. — P. 33–49.
- Federation of European Risk Management Associations. *Risk Management Standard*, 2017.
- Corporate Metrics Technical Document. Risk Metrics Group. April 1999 <https://www.msci.com/documents/10199/8af520af-3e63-44b2-8aab-fd55a989e312>
- Медведев И.В. Риски в финансово-банковской сфере: классификация, методы расчета // *Экономика и управление*, 2009. — № 3/6 (44). — С. 85–91.
- Лисак Б.И. *Интегрированный риск-менеджмент в банках*. Алматы: Экономика, 2013. — 892 с.
- Волкова, О.Б. Инновационные подходы к управлению банковскими рисками // *Вестник Чувашского университета*. — 2011. — № 1. — С. 344–347.
- Andrew G. *Integrated Risk Management: Implementation Guide* <https://docplayer.net/217320864-Integrated-risk-management.html>.
- Alisheva D. E. External risks of Kazakhstan banks // *Materials of the XII International scientific and practical conference, "Fundamental and applied science 2016"*, October 30 — November 7, 2016 on Economic science. Vol. 1. — pp. 3–7.
- J.Bessis *Risk Management in Banking*, 2015. — 376 p. // Retrieved from <https://www.wiley.com/en-us/Risk+Management+in+Banking%2C+4th+Edition-p-9781118660195>.
- Piotr Kaminski, Daniel Mikkelsen, Thomas Poppensieker, Anke Raufub. Nonfinancial risk: A growing challenge for the bank, July 2016. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk/our-insights/nonfinancial-risk-a-growing-challenge-for-the-bank>
- Dawn Kopecki, Michael J. Moore. "JPMorgan switches risk model again after whale loss". *Bloomberg Business*, April 12, 2013. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-04-12/jpmorgan-switches-risk-model-again-after-whale-loss>
- Nurgaliyeva Aliya, M., Syzdykova Elmira, Z., Gumar Nazira, A., Lambekova Aigerim, N., Khishauyeva Zhanat, T. The role of management accounting techniques in determining the relationship between purchasing and supplier management: A case study of retail firms in Kazakhstan // *Uncertain Supply Chain Management*, 2020. — Vol. 8, No. 1. — pp. 149–164. Retrieved from http://www.growingscience.com/uscm/Vol8/uscm_2019_24.pdf

Д. Алишева, Н.Б. Давлетбаева, Г.С. Акыбаева, Н.А. Гумар

Екінші деңгейдегі банктердегі біріктірілген тәуекел-менеджмент жүйесінің тұжырымдамалық негізі

Аңдатпа

Мақсаты: Банк қызметіндегі тәуекелдердің негізгі түрлерінің мәні мен ерекшеліктерін зерттеу, екінші деңгейдегі банктердегі біріктірілген тәуекел-менеджмент моделінің тұжырымдамалық негіздерін анықтау. Тәуекелдерді басқарудың интеграцияланған жүйесі банктің жалпы корпоративтік мақсаттарына қол жеткізуге ықпал ететін стратегиялық шешімдер қабылдауды көздейтінін атап өткен жөн, яғни тәуекел-менеджмент жүйесі банктің жалпы стратегиясына кіріктірілуі тиіс.

Әдісі: Мақалада талдаудың жүйелік, құрылымдық әдістері, процесті бағалаудың логикалық және кешенді тәсілі, жүйелендіру және жіктеу қолданылған.

Қорытынды: Екінші деңгейдегі банктерде біріктірілген тәуекел-менеджмент жүйесінің тұжырымдамалық моделінің параметрлері анықталды, атап айтқанда тәуекел операциялары мен бизнес-процестерді жүргізу кезінде жұмыстың нәтижелілігін жақсарту үшін, оның ішінде жабу және модельдеу қағидатын пайдалана отырып, банктік тәуекелдерді жіктеу және оны әртараптандыру қайта қаралды.

Тұжырымдама: Қызметті жүзеге асыру барысында екінші деңгейдегі банктер бір-бірінен әртүрлі факторлар бойынша ерекшеленетін және бір мезгілде бір-бірімен тығыз байланысты түрлі тәуекелдерге тап болады. Кейбір жағдайларда тәуекел түрлері олардың өзара байланысы мен өзара тәуелділігіне байланысты әртүрлі элементтерге сілтеме жасай алады. Тәуекелдер кез келген банк қызметінің ажырамас бөлігі болып табылатындықтан, сонымен қатар олар бір-бірімен өзара әрекеттеседі, қазіргі өзгермелі ортада олар банктің тұрақтылығы мен оның қаржылық нәтижелеріне әсер ететін маңызды факторлардың біріне айналады. Біріктірілген тәуекел-менеджмент жүйесінің тұжырымдамалық моделінің параметрлерін анықтау банктің

жалпы корпоративтік максаттарына қол жеткізуге жәрдемдесетін стратегиялық шешімдер қабылдауға ықпал етеді. Басқаша айтқанда, тәуекелдерді басқару жүйесі банктің жалпы стратегиясына енгізілуі керек.

Кілт сөздер: тәуекел-менеджмент, екінші деңгейлі банктер, эндогендік тәуекелдер, басқару, бедел тәуекелі, стратегиялық жоспарлау.

Д. Алишева, Н.Б. Давлетбаева, Г.С. Акыбаева, Н.А. Гумар

Концептуальная основа системы интегрированного риск-менеджмента в банках второго уровня

Аннотация

Цель: изучение сущности и особенностей основных видов рисков в банковской деятельности, выявление концептуальных основ модели интегрированного риск-менеджмента в БВУ. Следует отметить, что интегрированная система управления рисками предполагает принятие стратегических решений, которые будут способствовать достижению общих корпоративных целей банка, т.е. система риск-менеджмента должна быть встроена в общую стратегию банка.

Методы: В работе использованы системные, структурные методы анализа, логический и комплексный подход к оценке процессов, систематизация и классификация.

Результаты: Выявлены параметры концептуальной модели системы интегрированного риск-менеджмента в банках второго уровня, в частности пересмотрена классификация банковских рисков и ее диверсификации для улучшения результативности работы при проведении рискованных операций и бизнес-процессов, в том числе с использованием принципа покрытия и моделирования.

Выводы: В процессе осуществления деятельности банки второго уровня сталкиваются с различными видами рисков, которые отличаются друг от друга по различным факторам и одновременно тесно взаимосвязаны друг с другом. В отдельных случаях виды рисков могут относиться к различным элементам ввиду их взаимосвязи и взаимозависимости. Поскольку риски все больше являются неотъемлемой частью деятельности любого банка, более того, взаимодействуют друг с другом, то в современной изменчивой среде они становятся одними из важнейших факторов, влияющих на устойчивость банка и его финансовые результаты. Выявление параметров концептуальной модели системы интегрированного риск-менеджмента способствует принятию стратегических решений, которые будут содействовать достижению общих корпоративных целей банка. Иными словами, система риск-менеджмента должна быть встроена в общую стратегию банка.

Ключевые слова: риск-менеджмент, БВУ, эндогенные риски, управление, репутационный риск, стратегическое планирование

References

- Alisheva, D.E. (2016). External risks of Kazakhstan banks. Materials of the XII International scientific and practical conference. "Fundamental and applied science 2016", 3–7.
- Alisheva, D.E., & Nurgaliyeva, A.M. (2019). Modern approaches to the content of the concept integrated risk management system in banks. Scientific Journal "Reports of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan", (6), 73–80.
- Andrew, G. Integrated Risk Management: Implementation Guide. Retrieved from <https://docplayer.net/217320864-Integrated-risk-management.html>.
- Corporate Metrics Technical Document (1999). *Risk Metrics Group. April*. Retrieved from <https://www.msci.com/documents/10199/8af520af-3e63-44b2-8aab-fd55a989e312>.
- Dawn Kopecki, & Michael J. Moore (2013). "JPMorgan switches risk model again after whale loss". Bloomberg Business. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-04-12/jpmorgan-switches-risk-model-again-after-whale-loss>.
- Federation of European Risk Management Associations (2017). *Risk Management Standard*. Retrieved from <http://www.ferma.eu>.
- Fraser, J., & Simkins, B.J. (2010). *Enterprise Risk Management: Today's Leading Research and Best Practices for Tomorrow's Executives*. John Wiley & Sons.
- Bessis, J. (2015). *Risk Management in Banking*. Retrieved from <https://www.wiley.com/en-us/Risk+Management+in+Banking%2C+4th+Edition-p-9781118660195>.
- Javalgi, R.G., Armacost, R.L., & Hosseini, J.C. (1989). Using the analytic hierarchy process for bank management: Analysis of consumer bank selection decisions. *Journal of Business Research*, 19 (1), 33–49.
- Lisak, B.I. (2013). *Integrirovanniy risk-menedzhment v bankakh [Integrated risk – management in banks]*. Almaty: Ekonomika.
- Medvedev, I.V. (2009). Riski v finansovo-bankovskoi sfere: klassifikatsiia, metody rascheta [Risks in finance-bank spheres: classification, accounting methods]. *Ekonomika i upravlenie – Economy and management*, 3/6 (44), 85–91.
- Nurgaliyeva Aliya, M., Syzdykova Elmira, Z., Gumar Nazira, A., Lambekova Aigerim, N., & Khishauyeva Zhanat, T. (2020). The role of management accounting techniques in determining the relationship between purchasing and sup-

- plier management: A case study of retail firms in Kazakhstan. *Uncertain Supply Chain Management*, (1), 149–164. Retrieved from http://www.growingscience.com/uscm/Vol8/uscm_2019_24.pdf.
- Piotr Kaminski, Daniel Mikkelsen, Thomas Poppensieker, & Anke Raufub (2016). Nonfinancial risk: A growing challenge for the bank. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk/our-insights/nonfinancial-risk-a-growing-challenge-for-the-bank>.
- Rehman, Z.U., Muhammad, N., Sarwar, B., & Raz, M.A. (2019). Impact of risk management strategies on the credit risk faced by commercial banks of Balochistan. *Financial Innovation*, 5(1), 1–13.
- Volkova, O.B. (2011). Innovatsionnye podkhody k upravleniiu bankovskimi riskami [Innovative approaches to the bank's risks management]. *Vestnik Chuvashskogo universiteta – Bulletin Chuvash University*, No.1, 344–347.

D.E. Jakupova*

Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan

dinara_jakupova@mail.ru

ORCID 0000-0001-9150-5351

**Dynamics and trends in the implementation of regional youth policy in Kazakhstan
(on the example of the Karaganda region)**

Abstract

Object: The purpose of the study is to determine the dynamics and directions of the implementation of youth policy in the regional aspect, considering the dynamics and trends prevailing in this territory.

Methods: The article uses general scientific methods: analysis and synthesis, comparison and generalization, deduction and induction, scientific abstraction and concretization.

Findings: The article examines the dynamics and trends of regional youth policy in the Karaganda region. Among the negative trends in the implementation of youth policy, we note that the highest share of unemployed youth who are not engaged in either education or vocational training (12.1%) is in the Karaganda region (in comparison with other regions of the country).

Conclusions: We noted the immaturity and insufficient elaboration of the directions of regional youth policy, the absence of measurement criteria and regular monitoring aimed at identifying “bottlenecks” in working with youth; it is difficult to understand what problems the youth of the region feel. At the republican and regional levels, it is advisable to revise the methodological approaches to assessing the implementation of youth policy, to approve assessment indicators and a standard questionnaire of youth satisfaction.

Keywords: youth, state youth policy, regional youth policy, Karaganda region, effectiveness of youth policy, concept.

Introduction

Youth, as the “future of the nation” at all times, has been of particular value to society. It occupies an important place in social relations, the production of material and spiritual wealth. The position of young people in society and the degree of their participation in the development of the social environment depend both on their own active life position and on the state.

According to statistics, young people, that is, persons under the age of 30, make up half of the 19 million population of Kazakhstan, and represent a growing social group (Marlene, 2019). This is the generation born after Kazakhstan gained independence in 1991. Most of the young citizens, especially in the city, grew up in the conditions of the country’s relative prosperity and political stability. In addition, this category of citizens grows and is brought up in the context of the rapid digital transformation of the republic, the spread of the Internet and the widespread penetration of numerous social networks into their daily life (GARST, 2021).

The quality of the younger generation, as well as the degree of compliance with existing and necessary conditions and standards, depend on an effective youth policy. It includes the implementation of activities in all areas, from legal to moral and psychological (Rystina et al., 2014).

The topic of youth policy is one of the topical topics of the authorized bodies, which, in turn, allow identifying ways to improve this area.

The purpose of this study is to determine the dynamics and directions of the implementation of youth policy in the regional aspect, taking into account the dynamics and trends prevailing in this territory.

Literature review

Features and problems of regional youth policy in Kazakhstani science still remain a “blank spot”. Certain issues of youth policy are reflected in the scientific publications of D.N. Aitzhanova (Aitzhanova, 2016), S.N. Bakytbekkyzy (Bakytbekkyzy, 2016), L.Yu. Zainieva (Zainieva, 2006), S.K. Islamgulova (Islamgulova, 2016), L.Yu. Zainieva (Zainieva, 2016), T.B. Kalieva (Kalieva, 2019), Zh.A. Kalieva (Kalieva, 2019), and other authors.

*Responsible author:
E-mail address: *dinara_jakupova@mail.ru*

Authors Khusainova Zh.S., Zhartai Zh.M., Abauova G.M., Lambekova A.N., Syzdykova D.I. considered the issues of youth entrepreneurship, mechanisms of state support and foreign experience (Khusainova et al., 2020; Khusainova et al., 2019).

However, the topics of scientific publications mainly concern the republican aspects of the study of youth policy so far the authorized bodies are limited to annual national reports and publications in the media.

As for foreign authors, one can single out the study of the author G. Timmerman, in which he studies the issue of youth participation in political decision-making to instill in young people a greater commitment to democracy (Timmerman, 2009).

Of particular interest is the work of A. Plannas, P. Soler, M. Villa, in which they pay attention to the assessment of youth policy, to develop a system of assessment indicators in the field of youth policy of local authorities in Spain (Plannas, 2014).

Issues of youth policy in various European countries are considered by such authors as Xuan Li, J. Rogers, K. Mediratta, S. Shah, A. McCormack, K. Doran, M. Delgado and others (Li, 2020; Rogers et al., 2012; McCormack et al., 2014; Delgado et al., 2015; Augsberger et al., 2019).

In the works of American researchers, there is a growing recognition of the need to involve young people in the process of political decision-making as a mechanism for improving the situation of children (Smoter, 2021; Courtney et al., 2018; Forenza et al., 2018).

The literature review reveals different perspectives of research, practice and policy regarding the challenges and opportunities facing states to promote the positive development of youth (Lauxman, 2021). All this reflects an active scientific interest in the analysis and development of new mechanisms for youth policy.

Methods

The peculiarities of youth policy in the Republic of Kazakhstan are considered from the standpoint of methodological generalization and system analysis, in particular, through the generalization of classical and modern theoretical concepts. Using a systematic analysis of the study made it possible to determine the features of regional youth policy. In the course of the work, the following quantitative and qualitative methods were applied: Generalization, systematization, comparison, historical-logical, analysis, synthesis, deduction and the mathematical method of building trends. The research was based on analytical reports of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, local executive bodies, as well as materials from periodicals and Internet resources.

Results

Analyzing the data below, we can note the regions and cities where most of the people live: Almaty region (2 055 651 people), Turkestan (2 018 100) region, as well as Almaty (1 916 782), a smaller part – in North Kazakhstan region (548 751).

The largest population growth since 2015 was observed only in Almaty and the capital Nur-Sultan. In the Karaganda region, the population practically did not change and amounted to 1,376,827 people as of January 1, 2020 (7.4% of the total population of the country). The population of the Republic of Kazakhstan by the end of 2020 was 19,189,022 people. Natural increase was expected by 257,179 people (Figure 1).

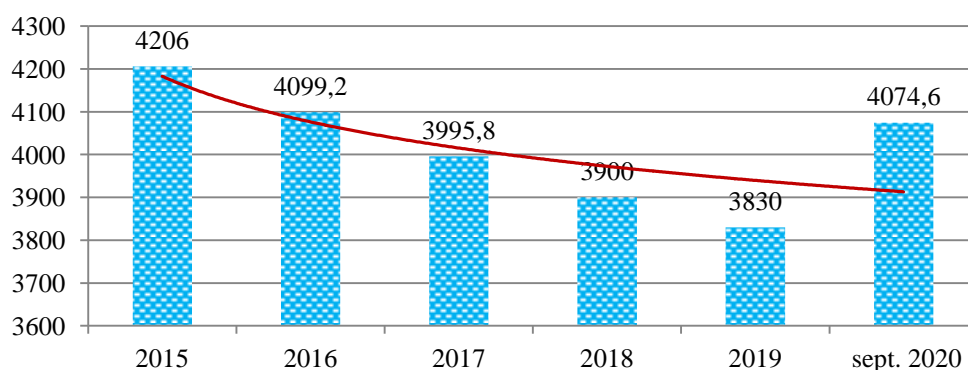

Figure 1. The number of youth in the Republic of Kazakhstan, 2015 – Sept. 2020, thousand people

Note – Compiled by the author

As one can see in the diagram, the number of young people has been declining for several years in a row, but in 2020 there has been a positive trend. Therefore, the country’s political leadership today is focused on the quality development of youth as the nation’s most important resource.

Discussion

In practice, there are problems in the field of youth policy in the regions associated with the following circumstances.

Firstly, neither the Concept nor the Action Plan contain either republic-wide or regional target indicators (indicators), by which one can get an idea of the effective implementation of state and regional youth policies.

Secondly, in the Action Plan there is a clear predominance of activities in one direction over others. For example, the direction “Involvement of young people in cultural, civic and spiritual and moral values” contains 33 events, while “Provision of affordable and high-quality education” – only 4.

Thirdly, not a single republican and regional online resource publishes reports on the results of sociological surveys of youth satisfaction conducted in the regions, no indicators have been established that allow assessing how effectively youth policy is being implemented at the regional level.

Judging by the trend calculations, an increase in the number of urban youth is expected in 2020–2022. (Figure 2).

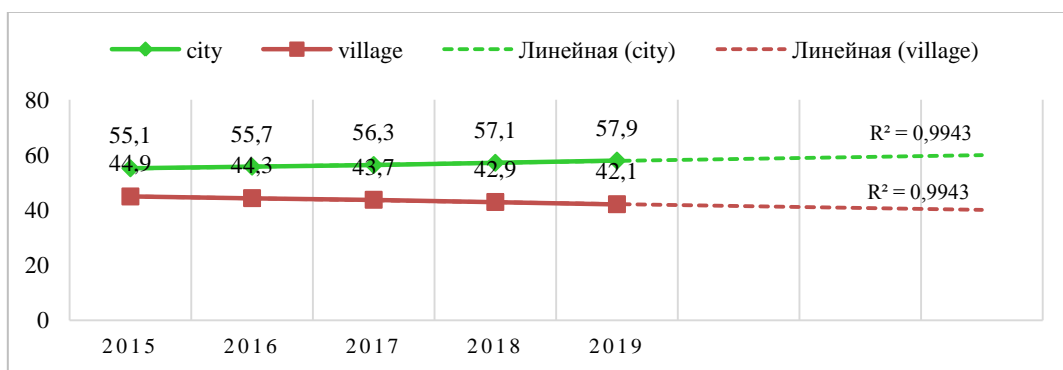

Figure 2. The number of urban and rural youth, 2015–2019,%

Note – Compiled by the author

A significant trend in recent years is the growth in the number of urban youth, since 2015 this indicator has grown by almost 3 percentage points. The regional distribution of youth is also heterogeneous; numerically, it predominates in the southern regions of the country (Figure 3).

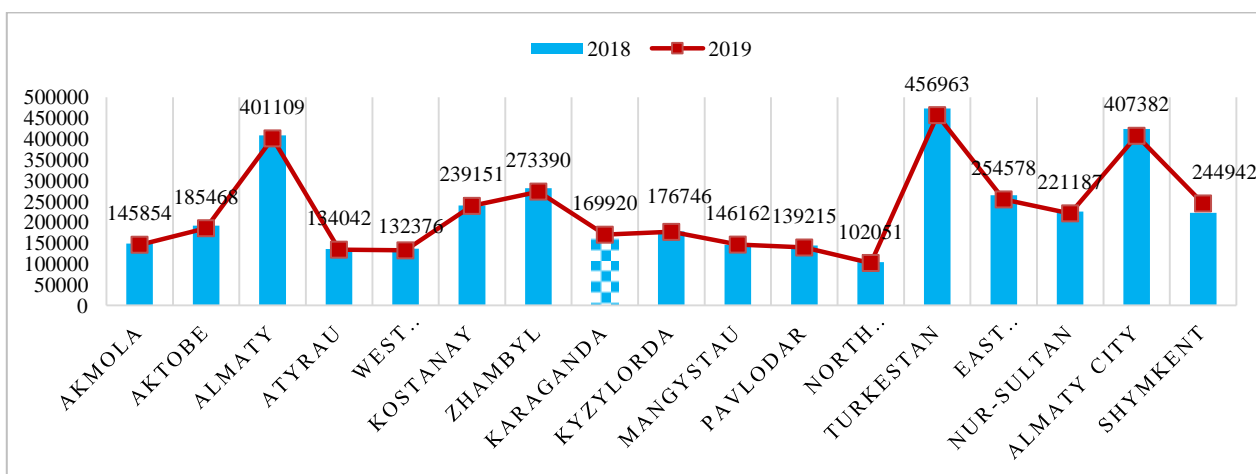

Figure 3. Young people in the regions of the Republic of Kazakhstan, 2018–2019, people

Note – Compiled by the author

Distribution of migration is an important component of modern youth policy. Thus, the analysis of indicators in the context of age (Figure 4) indicates two migration peaks: The first among 14-15-year-olds, the second at the age of 27-28.

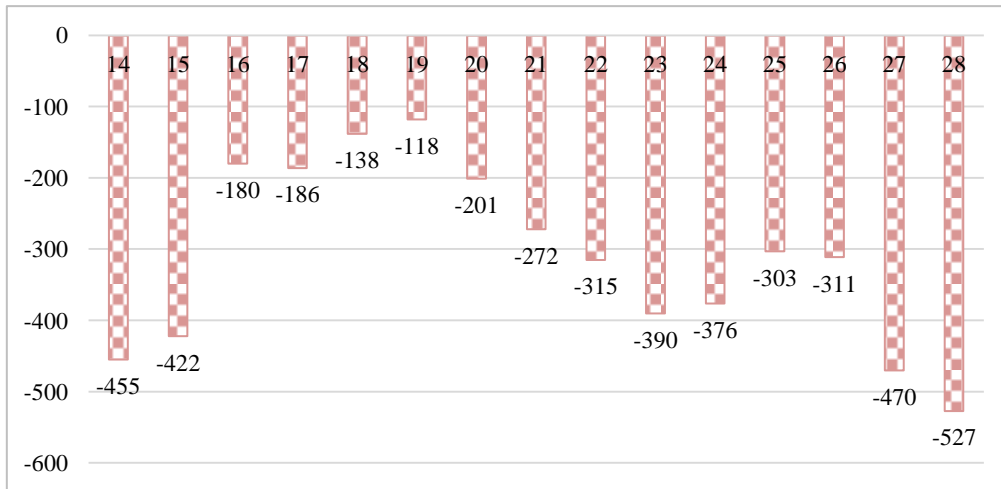

Figure 4. Migration balance by age groups of youth, people

Note – Compiled by the author

An equally important indicator indicating the position of young people is the share of the NEET category, for the second quarter of 2019 it averaged 7.2% in the republic, and in the Karaganda region its share is 12.7%. This is the largest indicator among all regions of the country (Figure 5).

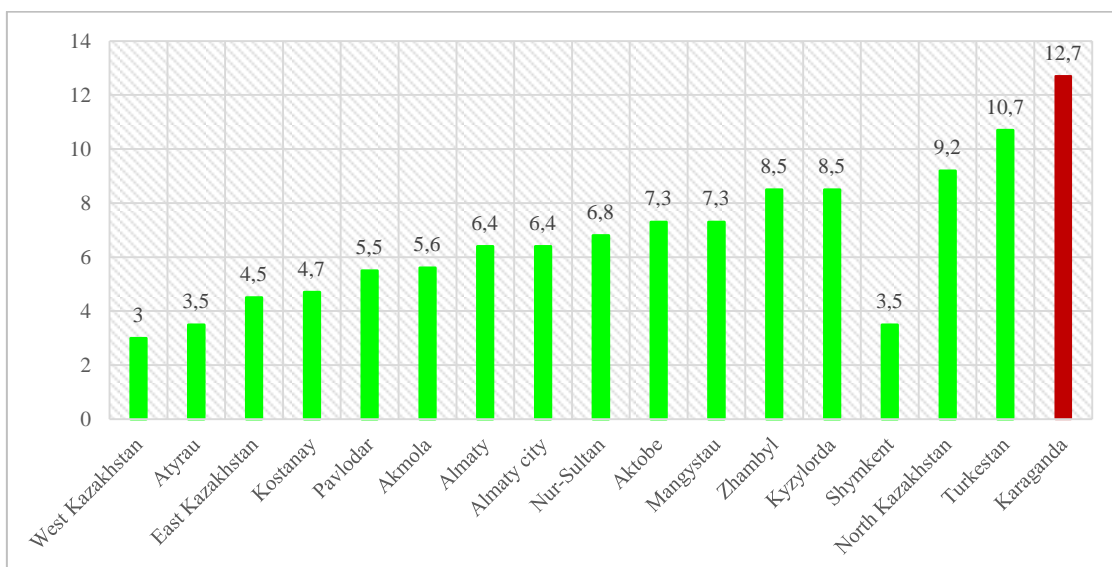

Figure 5. The share of NEET youth in the context of the regions of the Republic of Kazakhstan for the II quarter. 2019, %

Note – Compiled by the author

These trends are partly reflected in the Development Program of the Karaganda region for 2016–2020. However, to date, there is no regional youth development program and, accordingly, there are no reports on its implementation in the region.

As follows from the information posted on the official website of the State Institution “Department for Youth Policy of the Karaganda Region”, 878 million tenge was allocated from the regional budget for the development of youth projects in 2019, which is 50.6% higher than from 2018 (2018 – 582.7 million tenge).

Among the most significant events for young people in 2019 in the region are: International Forum of Rural Youth, V International Festival “RoboLand-2019”, Republican military-patriotic youth gathering “Aibyn” and others.

In 2020, 87 youth non-governmental organizations (NGOs) were registered on the territory of the Karaganda region, the most active are the Union of Youth and Children’s Organizations of the Karaganda Region, Zhas Otan (the youth wing of the Nur Otan party), Zhas Ulan, Zhas Horde, “Zhargyn bolashak”, “Youth Union of the Karaganda region”, “Temirtau youth club”, “For the sake of the future” and others.

In 2019, Youth Resource Centers held 3,256 events to provide psychological and legal assistance, support for youth initiatives, assistance in employment, etc.

Among the region’s achievements is the successful implementation of the project “With a diploma - to the village!”: In 2019, 482 young specialists in priority specialties arrived in rural areas (2017 – 151, 2018 – 386).

Currently, there are 89 volunteer groups in the region, covering about 5,000 young people from among students and students. There are also 63 military-patriotic clubs in the region, where more than 1,300 people are trained.

Summing up the results of the study, it can be seen that, in general, regional authorized bodies and NGOs have established stable interaction in various areas of youth policy with different age groups of young people.

Conclusions

There is immaturity and insufficient elaboration of the directions of regional youth policy in the Republic of Kazakhstan, the absence of regular monitoring aimed at identifying “bottlenecks” in work with youth, which does not allow highlighting the most acute problems that the youth of the region feel.

It should also be noted that the activities of authorized regional bodies are not transparent, indicators (indicators) of the effectiveness of youth policy have not been established.

At the republican and regional levels, it is advisable to revise the methodological approaches to assessing the implementation of youth policy, to approve assessment indicators and a standard questionnaire of youth satisfaction, to establish regular monitoring and reporting by authorized bodies. It is recommended to pay special attention to increasing the transparency of authorized bodies and creating a nationwide rating of youth policy in the context of the regions of Kazakhstan.

References

- Aitzhanova, D.N. (2016). Analiz yeffektivnosti gosudarstvennoi molodezhnoi politiki na osnove rezultatov sotsiologicheskogo issledovaniia sredi molodezhi Pavlodarskoi oblasti [Analysis of the effectiveness of state youth policy based on the results of sociological research among young people of Pavlodar region]. XIX International Conference "Culture, Personality, Society in the Modern World: *Sbornik materialov konferentsii – Collection of conference materials*. (pp.976–985). Ekaterinburg: UrFU [in Russian].
- Augsberger, A., Springwater, J.S., Hilliard-Koshinsky, G., Barber, K., & Martinez, L.S. (2019). Youth participation in policy advocacy: Examination of a multi-state former and current foster care youth coalition. *Children and Youth Services Review*, 107, 104491.
- Bakytbekyzy, S.N. (2016). K voprosu o patrioticheskom vospitanii kazakhstantsev [On the issue of Patriotic education of Kazakhstan]. *Problemy sovremennoj nauki i obrazovaniya – Problems of modern science and education*, 3(45), 218–221 [in Russian].
- Courtney, M. E., Okpych, N. J., Park, K., Harty, J., Feng, H., Torres-Garcia, A., & Sayed, S. (2018). Findings from the California youth Transitions to Adulthood Study (CalYOUTH): Conditions of youth at age 21. Chicago, IL: Chapin Hall at the University of Chicago.
- Delgado, M. (2015). *Community practice and urban youth: Social justice service-learning and civic engagement*. Routledge.
- Forenza, B. (2018). Awareness, analysis, engagement: Critical consciousness through foster youth advisory board participation. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 35(2), 119–126.
- Garst, B.A., Pann, J., Berry, T., Biesecker, G., Spector, J., Conn, M., & Jones, C. (2021). Building Evaluation Capacity in Youth-Serving Organizations Through Evaluation Advisory Boards. *Journal of Youth Development*, 16(4), 52–69.
- Islamgulova, S K. (2016). O molodezhnoi politike v Kazakhstane i formirovanii tsennostnykh prioriteto [On youth policy in Kazakhstan and formation of value priorities]. *Izvestiia Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Proceedings of the Volgograd State Pedagogical University*, 3(98), 56–64 [in Russian].

- Kaliev, T.B. (2019). Opyt Kazakhstana v realizatsii molodezhnoi politiki [Kazakhstan's Experience in implementing youth policy]. Materials of the all-Russian scientific and practical conference. (pp. 136-139). T.K. Rostovskii (Ed.). Moscow [in Russian].
- Kalieva, Zh.A. (2019). Sotsiologicheskaiia refleksiiia molodezhnykh obedinenii: teoriia i praktika (na primere respubliki Kazakhstan) [Sociological reflection of youth associations: theory and practice (on the example of the Republic of Kazakhstan)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Saratov [in Russian].
- Khussainova, Zh.S., Abauova, G.M., Bektleyeva, D.Ye., & Zhartay, Zh.M. (2019) Institutional mechanisms to support of the youth entrepreneurship: domestic and foreign experience. *Bulletin of Karaganda University. Economy Series*. 94 (2), 101-112.
- Laruelle, M. (2019). Introduction: The Nazarbayev generation: A sociological portrait. *The Nazarbayev Generation. Youth in Kazakhstan*. Edited by Marlene Laruelle. New York: Lexington Books, 1–21.
- Lauxman, L.A., Archibald, T., Dowling, E. M., & Jessee, C. (2021). International positive youth development: Challenges and opportunities in policy and practice. *Journal of Youth Development*, 16(2-3), 1–12.
- Li, X. (2020). The critical assessment of the youth policy and youth civic engagement in Denmark and three Danish municipalities. *Children and Youth Services Review*, 110, 104743.
- Planas, A., Soler, P., & Vilà, M. (2014). Assessing youth policies. A system of indicators for local government. *Evaluation and program planning*, 45, 22-28.
- Rogers, John, Kavitha Mediratta, & Seema Shah. (2012). Building Power, Learning Democracy: Youth McCormack, Aideen, & Doran, Cormac (2014). Apathetic or Engaged? Exploring Two Paradigms of Youth Civic Engagement in the 21st Century. *The ITB Journal*, 15 (2) 4. doi:10.21427/D7443Z. Retrieved from: <https://arrow.tudublin.ie/itbj/vol15/iss2/4>
- Rystina, I., & Kussainova, Z. (2014). Comparative Analysis of National Youth Policy in Different Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 140, 654–656. doi:10.1016/j.sbspro.2014.04.487
- Smoter, M. (2021). Outreach Practices of Public Employment Services Targeted at NEET Youth in Poland. *Youth & Society*, 0044118X211058224.
- Timmerman, G. (2009). Youth policy and participation. *Children and Youth Services Review*, 31(5), 572–576. doi:10.1016/j.childyouth.2008.10.
- Zainieva, L.Yu. (2006). Gosudarstvennaia molodezhnaia politika: Kazakhstan v kontekste mirovogo opyta [State youth policy: Kazakhstan in the context of world experience]. *Almaty: Daik-Press – Dyke-Press*, 185–189 [in Russian].
- Zainieva, L.Yu. (2013). Stanovlenie gosudarstvennoi molodezhnoi politiki v Kazakhstane [Formation of the state youth policy in Kazakhstan]. *Yaroslavskii pedagogicheskii vestnik – Yaroslavl Pedagogical Bulletin*, 2, 133–137 [in Russian].
- Khussainova, Zh.S., Abauova, G.M., Bektleyeva, D.Ye., & Zhartay, Zh.M. (2019) Institutional mechanisms to support of the youth entrepreneurship: domestic and foreign experience. *Bulletin of Karaganda University. Economy Series*. 94 (2), 101-112.

Д.Е. Джакупова

Қазақстанда өңірлік жастар саясатын іске асыру серпіні мен үрдістері (Қарағанды облысының мысалында)

Аңдатпа

Мақсаты: Зерттеудің мақсаты осы аумақта қалыптасқан өзгерістер мен үрдістерді ескере отырып, өңірлік аспектіде жастар саясатын іске асырудың серпіні мен бағыттарын айқындау болып табылады.

Әдісі: Мақалада жалпы ғылыми әдістер қолданылған: талдау және синтез, салыстыру және жалпылау, шегеру және индукция, ғылыми абстракция және нақтылау.

Нәтижесі: Мақалада Қарағанды облысындағы өңірлік жастар саясатының динамикасы мен үрдістері қарастырылған. Жастар саясатын іске асырудағы келеңсіз үрдістердің ішінде білімі де, кәсіби дайындығы да жоқ жұмыссыз жастардың ең жоғары үлесі (12,1%) Қарағанды облысына (елдің басқа өңірлерімен салыстырғанда) тиесілі екенін атап айту керек.

Қорытынды: Өңірлік жастар саясаты бағыттарының жетілмегендігін және жеткіліксіз пысықталғанын, жастармен жұмыс істеуде «тар жерлерді» анықтауға бағытталған өлшем және тұрақты мониторинг өлшем шарттарының жоқтығы атап өтілген; яғни, өңір жастарының қандай проблемаларды бастан өткеріп жатқанын түсіну қиын.

Республикалық және өңірлік деңгейлерде жастар саясатын іске асыруды бағалаудың әдістемелік тәсілдерін қайта қарау, бағалау көрсеткіштерін және жастардың қанағаттануының стандартты сауалнамасын бекіту орынды.

Кілт сөздер: жастар, мемлекеттік жастар саясаты, өңірлік жастар саясаты, Қарағанды облысы, жастар саясатының тиімділігі, тұжырымдама.

Д.Е. Джакупова

Динамика и тенденции реализации региональной молодежной политики в Казахстане (на примере Карагандинской области)

Аннотация

Цель: Целью исследования является определение динамики и направлений реализации молодежной политики в региональном аспекте с учетом динамики и тенденций, сложившихся на данной территории.

Методы: В статье используются общенаучные методы: анализ и синтез, сравнение и обобщение, дедукция и индукция, научная абстракция и конкретизация.

Результаты: В статье рассматривается динамика и тенденции региональной молодежной политики в Карагандинской области. Среди негативных тенденций в реализации молодежной политики хотелось бы отметить, что самая высокая доля безработной молодежи, не занятой ни образованием, ни профессиональной подготовкой (12,1%), приходится на Карагандинскую область (по сравнению с другими регионами страны).

Выводы: Мы отметили незрелость и недостаточную проработку направлений региональной молодежной политики, отсутствие критериев измерения и регулярного мониторинга, направленных на выявление "узких мест" в работе с молодежью; трудно понять, какие проблемы испытывает молодежь региона.

На республиканском и региональном уровнях целесообразно пересмотреть методические подходы к оценке реализации молодежной политики, утвердить показатели оценки и стандартный опросник удовлетворенности молодежи.

Ключевые слова: молодежь, государственная молодежная политика, региональная молодежная политика, Карагандинская область, эффективность молодежной политики, концепция.

References

- Augsberger A. et al. Youth participation in policy advocacy: Examination of a multi-state former and current foster care youth coalition // *Children and Youth Services Review*, 2019. — Vol. 107. — P. 104491.
- Courtney, M. E., Okpych, N. J., Park, K., Harty, J., Feng, H., Torres-Garcia, A., & Sayed, S. Findings from the California youth Transitions to Adulthood Study (CalYOUTH): Conditions of youth at age 21. Chicago, IL: Chapin Hall at the University of Chicago, 2018.
- Delgado M. Community practice and urban youth: Social justice service-learning and civic engagement. — Routledge, 2015.
- Forenza B. Awareness, analysis, engagement: Critical consciousness through foster youth advisory board participation // *Child and Adolescent Social Work Journal*, 2018. — Vol. 35, No. 2. — P. 119–126.
- Garst B. A. et al. Building Evaluation Capacity in Youth-Serving Organizations Through Evaluation Advisory Boards // *Journal of Youth Development*, 2021. — Vol. 16, No. 4. — P. 52–69.
- Laruelle M. Introduction: The Nazarbayev generation: A sociological portrait // *The Nazarbayev Generation. Youth in Kazakhstan*. Edited by Marlene Laruelle. New York: Lexington Books, 2019. — P. 1–21.
- Lauxman L. A. et al. International positive youth development: Challenges and opportunities in policy and practice // *Journal of Youth Development*, 2021. — Vol. 16, No. 2–3. — P. 1–12.
- Li X. The critical assessment of the youth policy and youth civic engagement in Denmark and three Danish municipalities // *Children and Youth Services Review*, 2020. — Vol. 110. — P. 104743.
- Models of youth entrepreneurship encouraging in Kazakhstan: current state, systemic issues and longterm outlook / Zh. S. Khusainova, Zh. M. Zhartai, G. M. Abauova [et al.] // *Bulletin of Karaganda University. Economy Series*, 2020. — Vol. 99, No. 3. — P. 49–63.
- Planas A., Soler P., Vilà M. Assessing youth policies. A system of indicators for local government // *Evaluation and program planning*, 2014. — Vol. 45. — P. 22–28.
- Rystina, I., & Kussainova, Z. Comparative Analysis of National Youth Policy in Different Countries. *Procedia — Social and Behavioral Sciences*, 2014. — No. 140. — P. 654–656. doi:10.1016/j.sbspro.2014.04.487
- Smoter M. Outreach Practices of Public Employment Services Targeted at NEET Youth in Poland // *Youth & Society*, 2021. — P. 0044118X211058224.
- Timmerman, G. (2009). Youth policy and participation. *Children and Youth Services Review*, 31(5), 572–576. doi:10.1016/j.childyouth.2008.10.
- Khussainova, Zh.S., Abauova, G.M., Bektleyeva, D.Ye., & Zhartay, Zh.M. (2019) Institutional mechanisms to support of the youth entrepreneurship: domestic and foreign experience. *Bulletin of the Karaganda University. Economy Series*. 94 (2), 101–112.
- Айтжанова Д. Н. Анализ эффективности государственной молодежной политики на основе результатов социологического исследования среди молодежи Павлодарской области // XIX Международная конференция «Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования»: сборник материалов конференции. — УрФУ: Екатеринбург, 2016. — С. 976–985.
- Бакытбекқызы С.Н. К вопросу о патриотическом воспитании казахстанцев // *Проблемы современной науки и образования*. — 2016. — Том 45. — № 3. 218–221

- Зайниева Л. Ю. Государственная молодежная политика: Казахстан в контексте мирового опыта. — Алматы: Дайк-Пресс, 2006. — С. 185–189.
- Зайниева Л.Ю. Становление государственной молодежной политики в Казахстане // Ярославский педагогический вестник. — 2013. — № 2. — С. 133–137.
- Исламгулова С.К. О молодежной политике в Казахстане и формировании ценностных приоритетов // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. — 2015. — № 3 (98). — С. 56–64.
- Калиев Т.Б. Опыт Казахстана в реализации молодежной политики // Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Под общей редакцией Т.К. Ростовской, Москва, 2019. — С. 136–139.
- Калиева Ж.А. Социологическая рефлексия молодежных объединений: теория и практика (на примере республики Казахстан): автореф. дис.... канд. социологич. наук: 22.00.01. — Саратов, 2019. — 22 с.

A.S. Kenebayeva^{1*}, Zh. Xiaotian²

¹Research Institute for Social & Gender Studies, Kazakh National Women's Teacher Training University, Kazakhstan

²Oulu Business School, University of Oulu, Finland

¹ainur88ainur@gmail.com, ²xiaotian.zhang@oulu.fi

¹<http://orcid.org/0000-0002-9222-4364>, ¹Scopus Author ID: 56112489300, ¹<http://orcid.org/0000-0001-5421-8302>

Motivations of Rural Tourism Entrepreneurs: Conceptual Theory Building Using the Qualitative Study Results

Abstract

Object: This paper aims to investigate entrepreneurial motivations of various categories of rural tourism entrepreneurs, particularly highlighting the differences between Opportunity, Necessity, and Irrational entrepreneurs with a deep focus on commercial, social, irrational, as well as mixed intrinsic motives in start-up initiatives.

Methods: This research adopts the qualitative research method. 25 rural tourism entrepreneurs in Central Asia were studied in-depth, using a purposive sampling strategy.

Findings: The research revealed a specific category of rural tourism entrepreneurs defined as Irrational Entrepreneurs, which not connect their initiative and activities with an opportunity to gain philanthropic benefits. Irrational Entrepreneurs are characterized by an extremely social dominance degree in their business motivations.

Conclusions: For contributing to the conceptual theory building, the “Dominant Motivation Degrees” model is suggested. The model indicates the impact of social and commercial components of intrinsic motives on an integral nature of entrepreneurial motivations.

Keywords: entrepreneurial motivations, tourism and hospitality entrepreneurs, rural tourism, qualitative method, entrepreneurship theory, Kazakhstan.

Introduction

Despite the fact of the past few decades of studies, entrepreneurial motivation has not yet been sufficiently considered through the prism of a typology of entrepreneurs (Hockerts, 2017; Naffziger et al., 1994; Packard, 2017). An overview of prior research shows that the distinctive features of motivations of specific categories of rural entrepreneurs are remaining under-researched and have not been comparatively analyzed (Fried, 2003; Misra & Kumar, 2000). In particular, this issue has not been appropriately investigated within the rural hospitality and tourism context (Mehdi, 2017; Sharmina et al., 2010). In the business and management literature, “entrepreneurship” is known as a well-studied phenomenon. Various aspects of an entrepreneurial process, including opportunity identification (Peiris, Akoorie & Sinha, 2013; Shepherd & DeTienne, 2005; Smith, Matthews & Schenkel, 2009) and exploitation (Plummer, Haymie & Godesiabois, 2007; Ucbasaran, Westhead & Wright, 2008) risk-taking, information search, innovativeness (Hjalager, 2010; Ndubisi & Iftikhar, 2012; Swami & Porwal, 2005), motivation (Carsrud & Brännback, 2011; Mathews, 2008) and intention (Bird, 1988; Ferreira et al., 2012; Gurel, Altinay & Daniele, 2010; Kobia & Sikalieh, 2009; Mazzarol et al., 1999) have been comprehensively discussed by a significant number of conceptual and methodological studies. A majority of research works have reflected monetary motivations of a commercial type of entrepreneurs that is widely discussed from economic, social, management, and entrepreneurship theories perspectives. There is general agreement that the limited research attention is devoted to social entrepreneurship motivations (Austin, Stevenson & Wei-Skillern, 2006; Yitshaki & Kropp, 2016), particularly with regard to the field of tourism and hospitality studies (Mottiar, 2016). However, there is a lack of research on how do motivational dimensions vary across specific typologies of rural tourism entrepreneurs. Therefore, in this paper, we argue that opportunity entrepreneurs (OE), necessity entrepreneurs (NE) and irrational entrepreneurs (IRE), identified by the research findings as specific categories of rural tourism providers, have different motivations with different dominance degrees. In this regard, this qualitative exploratory paper aims to answer the following research questions:

- What are the main motivating dimensions for rural tourism and hospitality entrepreneurs?
- How the motivation of IRE differs in nature from commercial and social motivations?

*Responsible author:
E-mail address: ainur88ainur@gmail.com

- How do motivations of OE, NE, and IRE differ from each other in a dominance degree in social, commercial and mixed interest orientations?

Generally, this study aims to contribute in several ways. First, this research extends existing theories on entrepreneurial motivations and fulfils a current gap in rural tourism and hospitality context, deeply focusing on differences between three types of rural tourism entrepreneurs. Second, we have formulated research questions, which may contribute to conceptual theory building through a suggested “Dominant Motivation Degrees” model.

Literature Review

Theoretical Insights into Entrepreneurial Motivations

Entrepreneurial motivation is a complex phenomenon tied to cognitive behavioristic processes influencing entrepreneurial actions. The nature of motivation is usually understood by the term “entrepreneurial driving forces” implying push and pull factors (Ahunov & Yusupov, 2017; Mathews, 2008; Javalgi & Grossman, 2016). A classical approach to study motivations suggests the “goal-setting theory”, “drive theory”, and “incentive theory”, which have been applied in motivation research as basic research concepts explaining key considerations and components of intrinsic and extrinsic motives (Olomi, 2001; Shane et al., 2003). To realize a goal, one’s effort should shift from an inactive intention to active actions, where motivations become a bridge accelerating this passage (Yitshaki & Kropp, 2016). The goal is a clear representation of the perceived future plans and it makes accurate an abstract nature of motivations, drawing a distinct direction towards the targeted achievement. Mathews (2008, p.24) argued that “goal-directed behaviours are essentially grounded at the combinatorial function of individual tendencies, economic interests, value creation, and the feasibility of goal realization indicated by the environment”. Entrepreneurs may have different goals depending on individual motivations, which may vary in nature and degree. Moreover, motivation is affected by internal and external stimuli reflected by drive and incentive theories, respectively (Amabile, 1997; Srivastava, 2001). According to the interpretation given in the drive theory motivations are influenced by internal stimulus primarily associated with the physical strain (Carsrud & Brännback, 2011). In this case, motivation is defined as intrinsic. This stimulus is in line with bottom-line physiological needs of Maslow’s theory of human motivation. For instance, motivations of NE operating in rural settings in many cases are driven by indigence. This category of entrepreneurs considers even a simple form of business activity as the only source of income at least non-permanent earnings. Incentive theory, in contrast, describes extrinsically motivated behavior of an individual originating from external factors and the desire to perform reinforced by a search for rewards underpins this motivation. Intrinsic and extrinsic motivations are not necessarily present in an individual behavior solely. In most cases they can manifest simultaneously (Cardon et al., 2017; Renko & Freeman, 2017; Shane et al., 2003). For example, in the sector of rural tourism, NE with a dominated social motive along with the desire to solve a certain social problem may also be engaged in maximization of economic gains (Carsrud & Brännback, 2011). In the same manner, OE with a strongly pronounced commercial motivation may implement socially responsible practices promoting a social value within the community or region.

There are two types of factors influencing entrepreneurial motivation, which are categorized in the literature as push and pull factors. Push factors are viewed as a set of circumstances forcing people to start business ventures (Ahmad & Khan, 2014) Respondents classified as NE indicated that they have been motivated by a necessity to earn a living. These are different kinds of situations, which motivate an individual to walk away from a current job, such as the loss of employment or frustration with the present working conditions. As it was indicted by Yitshaki and Kropp (2016), entrepreneurs driven by a push motivation factor are characterized by a less competitive background and often have weak competencies in terms of education, professional experience, personal capabilities, and skills. A considerable part of rural tourism providers that have been interviewed in this research falls into the above-mentioned category. Pull factors imply internal inducement originating from a personal intention that motivates people to exploit new opportunities. It is obvious that OE with a dominant commercial motive mainly motivated by financial and business interests, focusing on achievements, self-actualization, and success. Nevertheless, social entrepreneurs may also perform under the influence of pull factors and these factors are linked to the problems in the present or past or connected to ideological motivations (Yitshaki & Kropp, 2016). According to the results of the study, rural entrepreneurs with a dominated social orientation were driven by strong humanistic, patriotic feelings and perceive their business as a part of patriotic duties. However, Mottiar (2016, p.1139), relying on Peattie and Morley (2008), states that “social enterprises as hybrids which can have a variety of mixes of motives between commercial and philanthropic”. Prior research also supports this fact and highlights that in reality so-

cial entrepreneurs similar to commercial entrepreneurs compete for philanthropic resources in a form of grants, donations or government support (Austin, Stevenson & Wei-Skillern, 2006; Chandra 2017).

Considering theoretical discussions of prior research works, further we propose that currently existing concepts as “commercial entrepreneurs” and “social entrepreneurs” cannot explain clearly all aspects of entrepreneurial motivation because our results have revealed a contradictory category of the rural tourism entrepreneur with a purely non-monetary motivation that we defined as “Irrational Entrepreneurs (IRE)”. Moreover, the dominance degree of non-monetary motivations of IRE significantly exceeds the degree of non-monetary motivations of social entrepreneurs. Therefore, we suggest measuring motivations between 3 types of rural tourism entrepreneurs by the proposed “Dominant Motivation Degrees” model (Figure 1).

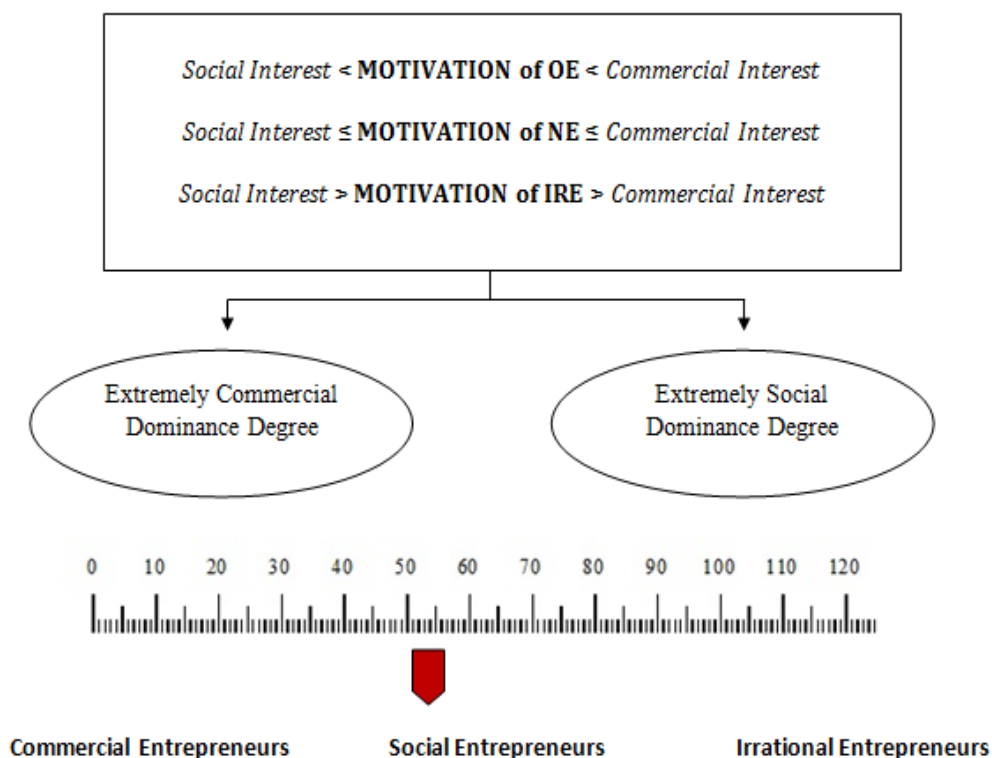

Figure 1: Dominant Motivation Degrees model

Rural Tourism Business

Rural tourism is considered a business activity conducted in the countryside and organized based on unique elements of rurality, represented by the virgin natural environment, beautiful landscape, local culture, heritage, and community (Carson & Carson, 2017; Fotiadis et al., 2016; Gao & Wu, 2017). Rural tourism entrepreneurship is represented by small-scale firms and family-owned business ventures and is distinguished by a consumer-oriented approach, owing to its experiential nature. Rural tourism includes varieties of offerings organized in rural settings. These services are usually transformed into memorable consumer experiences supporting customer involvement in rural or agricultural activities. Practically, rural tourism services are organized as a B&B package which is accompanied by experiences enabling consumers to dip into rural lifestyle, to be in close contact with nature, and directly to be involved in rural activities, such as pick-your-own, animal feeding, handy works, and participation in the production process of agricultural goods (Kenebayeva, 2014). Nowadays, the Kazakh rural tourism market is represented by farm stays, agritourism offerings, rural guesthouses, and small ethnic villages.

The process of industrialization caused the shifts in socio-economic conditions of rural areas. The mass movement of people from rural areas to cities led to the growing number of holidays and vacations in remote villages. These changes have gone with other factors, such as shortening the length of holidays leading to the growing demand for short-distance rural vacations. Due to this fact, the tendency of spending holidays in the countryside has been growing quickly during the last decades. Especially, the global market is experiencing increasing demand in the family segment. The latest trends are introduced by the rising interest in environmentally friendly recreations and pursuit of authenticity (Frisvoll, 2012; Li et al., 2016; Rasoolimaneshet al.,

2017; Rid et al., 2014). Such kind of new trend had a positive and progressive effect on rural areas due to business opportunities that local people might exploit.

Methods

This study adopts a qualitative research method, as it intends to provide possibilities of answering specific research questions in a more realistic manner that cannot be answered by quantitative research, in which numerical data and statistical analysis are often used (Yin 1994, Miles & Huberman, 1994). It also provides wider and more flexible channels for conducting data collection, performing subsequent analyses, and interpreting collected data (Ghauri, 2004). The qualitative method allows us to gain a holistic view of the phenomena under investigation (Bogdan & Taylor, 1975; Cassell & Symon, 1994).

A purposive sampling strategy (Patton, 1980) was used to reach the goal of our research that is to explore different motivations with different dominance degrees of opportunity entrepreneurs (OE), necessity entrepreneurs (NE), and irrational entrepreneurs (IRE), and contribute to conceptual theory building through a suggested “Dominant Motivation Degrees” model.

To gain in-depth knowledge, the case study method was applied in this paper, considering its usefulness for international business and entrepreneurship research (Piekkari et al., 2009; Vissak, 2010; Welch et al., 2011). It is suitable for explaining “how” and “why” questions, which give researchers possibilities to combine existing, developed theories with new empirical evidences (Yin, 1994). Considering the various types of entrepreneurship in the rural tourism context, such a research approach is especially appropriate for new topic areas, and it allows researchers to identify novel, testable and empirically valid theoretical and empirical insights (Voss et al., 2002). To avoid the risk of misjudging a single situation, authors chose the multi-case study approach (Ghauri, 2004) to conduct cross-case analysis and comparisons (Chetty, 1996; Eisenhardt & Graebner, 2007). Although case studies may reduce the generalizability of the end results and contain a risk of increased observer bias (Voss et al., 2002), it is still a relevant method that allows retaining the depth of the study and richness of findings (Piekkari et al., 2009).

To follow Mason’s suggestion, “reliability”, “validity”, and “generalizability” are different measures of the quality, rigour and wider potential of research, which are achieved according to certain methodological and disciplinary conventions and principles (Mason, 1996, p. 21). Thus, authors ensure the respondent’s validation. Authors also ensure that multi-case data collected meets the criteria of trustworthiness and authenticity (Denzin & Lincoln, 1994; Guba & Lincoln, 2005).

Totally 25 interviews were conducted with providers of various rural tourism offerings functioning in rural areas. The number of cases was not increased due to reaching saturation (Eisenhardt, 1989). 25 respondents were included in the sample size following the approach recommended by Creswell, suggesting five to 25 numbers of interviews for the phenomenological research (Creswell, 1998). Pilot interviews were conducted with three rural tourism entrepreneurs to test the clarity and effectiveness of interview questions and responses (Stebbins, 2001). Interviews lasted approximately 30 minutes to two hours (Table 1). In-depth interviews and structured questionnaires were used for the data collection.

Table 1. Entrepreneurial background and interview information

Provided rural tourism offerings	Entrepreneurship category	Interview Hours
1	2	3
1) B&B 2) Outdoor sports	Irrational Entrepreneur	1 hour 15 min
1) B&B 2) Birds watching	Necessity Entrepreneur	50 min
1) B&B	Necessity Entrepreneur	45 min
1) Accommodation	Opportunity Entrepreneur	1 hour
1) B&B (farm stays) 2) Falconry 3) Agra-sales (natural dairy products)	Opportunity Entrepreneur	55 min
1) B&B 2) Agra-sales	Opportunity Entrepreneur	1 hour 5 min
1) B&B 2) Educational (scientific) excursions	Irrational Entrepreneur	1 hour
1) B&B	Necessity Entrepreneur	1 hour 10 min
1) B&B	Necessity Entrepreneur	55 min
1) B&B	Necessity Entrepreneur	45 min

1	2	3
1) B&B	Opportunity Entrepreneur	50 min
1) B&B	Opportunity Entrepreneur	45 min
1) B&B	Opportunity Entrepreneur	55 min
2) Falconry	Opportunity Entrepreneur	40 min
1) B&B 2) Horse riding 3) Hiking tours (forest, mountain) 4) Kymyz show 5) Eagle show	Necessity Entrepreneur	1 hour
1) B&B 2) Hunting tours	Opportunity Entrepreneur	45 min
1) B&B	Opportunity Entrepreneur	1 hour
1) B&B	Necessity Entrepreneur	1 hour
1) B&B	Opportunity Entrepreneur	30 min
1) B&B 2) Rural excursions 3) Fishing 4) Honey sales 5) Folk shows	Opportunity Entrepreneur	1 hour 20 min
1) B&B	Opportunity Entrepreneur	2 hours
1) B&B	Opportunity Entrepreneur	1 hour 5 min
1) Food service	Opportunity Entrepreneur	1 hour
1) Accommodation	Opportunity Entrepreneur	55 min
1) B&B	Opportunity Entrepreneur	1 hour 15 min
<i>Note – Compiled by the authors</i>		

This research followed the interview protocol in three steps. In the first part of the interview protocol, respondents were put at ease through an informal conversation with the researcher. The conversation includes an introduction of the research purpose and questions regarding respondents' demographic information. In the second part of the interview protocol, the semi-structured interviews first gained a general picture of their backgrounds and entrepreneurial journeys. In the third part of the interview protocol, respondents were addressed with open-ended questions regarding their entrepreneurial opportunity recognition processes and motivations. Between times, the interviewer changed the order of questions to keep a smooth flow of the conversation, and skipped questions were covered. The interviewer also applied the critical incident technique (Germler & Gwinner, 2008) for gaining a fruitful data set. The interviewer encouraged interviewees to share more critical moments following the chain of conversation logic.

The interviews have been conducted with rural tourism service providers operating in rural areas, located in different regions of Kazakhstan. The interview questions were developed to understand the current situation in the rural tourism market and to identify the reasons rural entrepreneurs start and operate tourism businesses associated with rural tourism. In particular rural tourism, providers have been asked to talk about the process they have gone through in making a decision and the factors inducing them to start up their own business. On the other hand, rural tourism providers have also been asked to talk about their individual experiences and would they like to make any changes in the future or do something in a different way. In order to increase the reliability of the research, special prompts have been used. According to the method suggested by Altinay and Paraskevas, analysis of the data collected by an interview took place in two stages "familiarization with the data" and "coding, conceptualization and ordering" (Altinay & Paraskevas, 2008).

At the first stage, analysis recordings of interviews have been carefully examined in order to be familiar with the content. Consequently, emerging topics have been identified. On the other hand, transcripts of interviews have been comprehensively analyzed. Method of coding has been used in qualitative data analysis. At an initial stage of analysis, the open coding technique has been applied. During this process, the empirical data has been broken down into several categories, and distinctive features of an investigated phenomenon have been revealed.

During the analytical process, the logical diagram has been constructed in order to emphasize the relationships between categories and clarify important aspects of the phenomenon. Adhering to this procedure, categories of entrepreneurs in rural tourism have been identified and constructed. Moreover, the reasons of rural entrepreneurs for starting and operating tourism businesses associated with rural tourism have been

demonstrated diagrammatically, and categories of rural tourism entrepreneurs have been defined and named as Opportunity entrepreneurs (OE), Necessity entrepreneurs (NE); and Irrational entrepreneurs (IE).

Results and Discussion

The analysis of qualitative data (Table 2) identified seven of the 25 (28 percent) rural entrepreneurs who were classified as Necessity Entrepreneurs and primarily motivated by push factors. Push factors inducing entrepreneurs to act were poverty, unemployment and the lack of adequate earnings. Majority of Necessity Entrepreneurs indicated that they were forced by difficult life circumstances to become an entrepreneur. Consequently, they were driven by a dominated commercial motivations originating from socio-economic problems. For instance, NE-1 explained: *“We started business due to the deadlock. There was no a job in our village at that time. We didn’t think it will be profitable or not, we just started”*. NE-2 operating a rural guesthouse also stated: *“It was a pick of crisis in rural areas, there were no job opportunities. As a result of this difficult situation we decided to start business in order to survive”*. Entrepreneurial motivations of Necessity Entrepreneurs are mainly characterized by a commercial dominance degree essentially describing the intention of respondents to find a source of income. 16 (64 percent) of rural tourism providers classified as Opportunity Entrepreneurs link their decisions to start business to pull factors implying opportunity recognition and exploitation. 11 out of 16 Opportunity Entrepreneurs explained that tourism was seen a feasible business opportunity. Future success, self-actualization and profit maximization were the main drivers for majority of Opportunity Entrepreneurs primarily motivated by a strongly pronounced commercial motivation. OE-1 said her motivation was based on financial opportunities. *“There is an increasing demand for hospitality and tourism services, it is profitable industry. I see strong financial motivation. Financially, this business is very attractive. There are necessary conditions in Kazakhstan for the development of hospitality industry. There are good perspectives”*.

Table 2. Dominating motivation degrees and major findings

Type of rural entrepreneurs	Case No.	Dominant Motivation Degrees	Major findings
Irrational Entrepreneur (IE)	1, 7	Social Interest > Motivation of IRE > Commercial Interest	Motivated by pull factors; Mainly characterized by an extremely social dominance degree in their business motivations. Willingness to invest heavily in socially important projects without any expectations about future returns. Readiness to initiate socially oriented business venture without expectations of philanthropic resources in a form of grants or government support. Majority of IEs are driven by an internal inducement originating from a personal intention that motivates them to exploit new socially oriented opportunities (for instance, altruism, a strong sense of duty, patriotism)
Necessity Entrepreneur (NE)	2, 3, 8, 9, 10, 15, 18	Social Interest ≤ Motivation of NE ≤ Commercial Interest	Motivated by push factors; Mainly characterized by a commercial dominance degree essentially describing the intention of respondents to find a source of income; Majority of NEs are driven by a dominated commercial motivations originating from socio-economic problems;
Opportunity Entrepreneur (OE)	4, 5, 6, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25	Social Interest ≤ Motivation of OE ≤ Commercial Interest	Motivated by pull factors implying opportunity recognition and exploitation; Mainly characterized by a dominant commercial intention motivated by financial and business interests, focusing on future achievements. Majority of OEs are driven by future success, self-actualization and profit maximization. In some cases, a commercial interest is supplemented by a social motivation that is seen in varying degrees.

Note – developed by the authors

However, findings revealed that, in some cases, a commercial interest is supplemented by a social motivation that is seen in varying degrees. In particular, five respondents, defined as Opportunity Entrepreneurs, besides commercial motives, indicated social motives for becoming an entrepreneur. In this regard, motivations of Opportunity Entrepreneurs coincide with motivations of social entrepreneurs, which were defined by Yitshaki and Kropp (2016) as ideological motivations connected to pull factors. According to the results these category of rural tourism, entrepreneurs were driven by the intention to revive and promote national values and ethnic culture. One of Opportunity Entrepreneurs with a mixed motivation highlighted his dominated social interests in doing business. *“My motivation was not a business. I wanted to revive the art of falconry in Central Kazakhstan. I wanted to promote this antique Kazakh art to people. It was very attractive both for local people and foreigners”*. On the other hand, another provider stated, *“I didn’t think about money. It was just my personal interest in tourism. As very Kazakh I like serve the guests. I would like to share Kazakh hospitality with others, particularly with foreign tourists in order to promote our traditions and customs”*. Furthermore, findings identified an Opportunity Entrepreneur driven by motivation with a low commercial dominance degree. This rural entrepreneur associated his initiative with hobby or lifestyle. *“I am a former geologist. I understood that this business would not be a good opportunity during those days. Mainly this business related to my lifestyle and personal interests, because I like travelling, I like such kind of lifestyle”*.

In the social entrepreneurship theory, entrepreneurs with any social motivations are generally considered as social entrepreneurs, while the concept of motivational dominance degrees indicating the impact of social or commercial components of intrinsic motives on an integral nature of entrepreneurial motivation remains under researched. Based on prior studies social entrepreneurs are similar to commercial entrepreneurs compete for philanthropic resources in a form of grants, donations or government support (Austin, Stevenson & Wei-Skillern, 2006). The story of a socially driven Opportunity Entrepreneur fully supports this argument. *“A considerable part of our capital was gained from Grants. We have started to cooperate with international nature conservation organizations. International Funds helped me to raise my start-up capital”*.

Nevertheless, our findings revealed a specific category of rural tourism entrepreneurs defined as Irrational Entrepreneurs (eight percent or two respondents) which do not connect their initiative and activities with an opportunity to gain philanthropic benefits (grants, support, social recognition, and image); therefore, we argue that the social entrepreneurship theory should be extended to fully explain the nature of entrepreneurial motivations of a specific type of entrepreneurs. Considering the results of the study, Irrational Entrepreneurs are characterized by an extremely social dominance degree in their business motivation. This specific category of rural entrepreneurs is willing to invest heavily in socially important projects without any expectations about future returns. For the sake of society they are ready to start economically unviable businesses start-ups. Readiness to initiate socially oriented business venture without expectations of philanthropic resources in a form of grants or government support is a unique characteristic of these socially motivated entrepreneurs. Irrational Entrepreneurs tend to demonstrate gratuitous behaviour that gives rise to a high level of entrepreneurial risk-taking. For example, IRE-1 explained, *“In 2003 I bought an old building of a kindergarten. The building has been staying empty for seven-eight years and local administration sold it at an auction. I bought it and made a tourist centre. In terms of business it was not a good opportunity. I thought what I would do in my old ages. I just wanted to do something for my region. Finally, my initiative helped to improve rural infrastructure and the region has become more attractive for local people and tourists”*. On the other hand, IRE-2 reflected, *“In fact I didn’t think about business. I just connected my interest in science with hospitality and tourism. I am a former geologist, and at the beginning I just created a discussion platform at my home for foreign researchers. I started to accommodate foreign researchers investigating craters in my house, and a profit made no matter”*.

Conclusions

By studying 25 rural tourism entrepreneurs in emerging Kazakhstan, this exploratory paper aims to investigate entrepreneurial motivations of various categories of rural tourism entrepreneurs, particularly highlighting the differences between Opportunity, Necessity, and Irrational entrepreneurs with a deep focus on commercial, social, irrational, as well as mixed intrinsic motives in start-up initiatives.

Authors may address conclusions at the exploratory stage as 1) Necessity Entrepreneurs and primarily motivated by push factors, are mainly characterized by a commercial dominance degree, essentially describing the intention of respondents to find a source of income. Most of NEs indicated they were forced by difficult life circumstances to become an entrepreneur. Consequently, they were driven by dominated commercial

motivations originating from socio-economic problems. 2) Opportunity Entrepreneurs link their decisions to start a business to pull factors implying opportunity recognition, and exploitation. OEs are driven by future success, self-actualization, and profit maximization. However, in some cases, a commercial interest is supplemented by a social motivation that is seen in varying degrees. This conclusion is supported by Austin, Stevenson and Wei-Skillern (2006); Yitshaki and Kropp (2016), among others. 3) Irrational Entrepreneurs, which not connect their initiative and activities with an opportunity to gain philanthropic benefits. IEs are characterized by an extremely social dominance degree in their business motivations. IEs are willing to invest heavily in socially important projects with no expectations about future returns. For the sake of society they are ready to start economically unviable businesses start-ups. Readiness to initiate socially oriented business venture without expectations of philanthropic resources as grants or government support.

This paper contributed to the entrepreneurship literature by studying the main motivating dimensions of rural tourism and hospitality entrepreneurs. It revealed a specific category of rural tourism entrepreneurs defined as Irrational Entrepreneurs, which do not connect their initiative and activities with an opportunity to gain philanthropic benefits. The paper focuses on illustrating how do motivations of OE, NE and IRE differ from each other to a dominant degree in social, commercial and mixed interest orientations. For a better demonstration, authors also developed and proposed the “Dominant Motivation Degrees” model of which indicates the impact of social and commercial components of intrinsic motives on an integral nature of entrepreneurial motivations.

Based on the above cases, authors developed several managerial implications. Government shall provide support to various rural entrepreneurs based on the types of entrepreneurial ventures and the owners’ entrepreneurial motivations. The study provides important managerial implications for policy makers working out regional development strategies through implementing tourism stimulation projects. Local authorities should motivate rural community for entrepreneurial activity to maintain sustainable development practices.

Future research could develop in several directions. For example, it could be studied how irrational entrepreneurs will develop **business initiatives** further in rural area – do their motivations change through a long-term period. Researchers may also further study IEs in various industrial and business fields to discover more characteristics and behaviours. Both quantitative and qualitative data can be collected from **different parts** of the world to conduct comparative studies and mixed methods analyses. **Furthermore**, a longitudinal approach can be used to analyze IEs in a more comprehensive manner and discover the changing patterns of their entrepreneurial journeys.

References

- Ahmad, S.Z., Jabeen, F., & Khan, M. (2017). Entrepreneurs choice in business venture: Motivations for choosing home-stay accommodation businesses in Peninsular Malaysia. *International Journal of Hospitality Management*, 36, 31–40.
- Ahunov, M., & Yusupov, N. (2017). Risk attitudes and entrepreneurial motivations: Evidence from transition economies. *Economics Letters*, 160, 7–11.
- Austin, J., Stevenson, H., & Wei-Skillern, J. (2006). Social and commercial entrepreneurship: same, different or both? *Entrepreneurship Theory & Practice*, 1–22.
- Bird, B. (1988). Implementing Entrepreneurial Ideas: The case for Intention. *The Academy of Management Review*, 13(3), 442–453.
- Bogdan, R., & Taylor, S.J. (1975). *Introduction to Qualitative Research Methods*. New York: John Wiley.
- Carsrud, A., & Brännback, M. (2011). Entrepreneurial Motivations: What Do We Still Need to Know? *Journal of Small Business Management*, 49(1), 9–26.
- Cassell, C., & Symon, G. (1994). Qualitative research in work contexts. C. Cassell & G. Symon (Eds.). *Qualitative Methods in Organizational Research* (pp. 1–13). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Cardon, M.S., Glauser, M., & Murnieks, C.Y. (2017). Passion for what? Expanding the domains of entrepreneurial passion. *Journal of Business Venturing Insights*, 8, 24–32.
- Carson, D. A., & Carson, D. B. (2017). International lifestyle immigrants and their contributions to rural tourism innovation: Experiences from Sweden’s far north. *Journal of Rural Studies*, 64, 230–240.
- Chetty, S. (1996). The case study method for research in small- and medium-sized firms. *International Small Business Journal*, 15(1), 73–85.
- Chandra, Y. (2017). Social entrepreneurship as emancipatory work. *Journal of Business Venturing*, 32(6), 657–673.
- Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (1994). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks and London: Sage.
- Eisenhardt, K. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review*, 14(4), 532–550.
- Eisenhardt, K., & Graebner, M. (2007). Theory building from cases: Opportunities and challenges. *Academy of Management Journal*, 50, 25–32.

- Ferreira, J.J., Raposo, M.L., Rodrigues, R.G., Dinis, A., & do Paco, A. (2012). A model of entrepreneurial intention: An application of the psychological and behavioral approaches. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 19(3), 424–440.
- Fotiadis, A., Yeh, S., & Huan, T.C. (2016). Applying configural analysis to explaining rural-tourism success recipes. *Journal of Business Research*, 69(4), 1479–1483.
- Frisvoll, S. (2014). Power in the production of spaces transformed by rural tourism. *Journal of Rural Studies*, 28(4), 447–457.
- Gao, J., & Wu, B. (2017). Revitalizing traditional villages through rural tourism: A case study of Yuanjia Village, Shaanxi Province, China. *Tourism Management*, 63, 223–233.
- Ghauri, P. (2004). Designing and conducting case studies in international business research. R. Marschan-Piekkari & C. Welch (Eds.). *Handbook of Qualitative Research Methods for International Business* (pp. 109–124). Cheltenham: Edward Elgar.
- Gremler, D.D., & Gwinner, K.P. (2008). Rapport-building behaviors used by retail employees. *Journal of Retailing*, 84(3), 308–324.
- Guba, E.G., & Lincoln, Y.S. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.). *The Sage Handbook of Qualitative Research* (pp. 191–215). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gurel, E., Altinay, L., & Daniele, R. (2010). Tourism student's entrepreneurial intentions. *Annals of Tourism Research*, 37(3), 646–669.
- Hjalager, A.M. (2010). A review of innovation research in tourism. *Tourism Management*, 31, 1–12.
- Javalgi, R.G., & Grossman, D.A. (2016). Aspirations and entrepreneurial motivations of middle-class consumers in emerging markets: The case of India. *International Business Review*, 25(3), 657–667.
- Kenebayeva, A.S. (2014). A study of consumer preferences regarding agritourism in Kazakhstan: A comparative study between urban and rural area consumers. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 6(1), 27–39.
- Kobia, M., & Sikalieh, D. (2009). Towards a search for the meaning of entrepreneurship. *Journal of European Industrial Training*, 34(2), 110–127.
- Li, P., Ryan, C., & Cave, Jenny. (2016). Chinese rural tourism development: Transition in the case of Qiyunshan, Anhui. – 2008–2015. *Tourism Management*, 55, 240–260.
- Mason, L. (1996). *Qualitative Researching*. SAGE Publications Ltd.
- Mathews, J. (2008). Entrepreneurial process: A personalistic-cognitive platform model. *VIKALPA*, 33(3), 17–34.
- Mazzarol, T., Volery, T., Doss, N., & Thein, V. (1999). Factors influencing small business start-ups. A comparison with previous research. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 5(2), 48–63.
- Miles, M.B., & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. London: Sage.
- Mottiar, Z. (2016). Exploring the motivations of tourism social entrepreneurs: The role of a national tourism policy as a motivator for social entrepreneurial activity in Ireland. *International Journal of Hospitality Management*, 28(6), 1137–1154.
- Ndubisi, N.O., & Iftikhar, K. (2012). Relationship between entrepreneurship, innovation and performance. Comparing small and medium-size enterprises. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 14(2), 214–236.
- Patton, M.Q. (1980). *Qualitative Evaluation Methods*. Newbury Park, CA: Sage.
- Packard, M.D. (2017). Where did interpretivism go in the theory of entrepreneurship? *Journal of Business Venturing*, 32(5), 536–549.
- Peiris, I., Akoorie, M., & Sinha, P. (2013). Conceptualizing the process of opportunity identification in international entrepreneurship research. *South Asian Journal of Management*, 20(3), 7–38.
- Piekkari, R., Welch, C., & Paavilainen, E. (2009). The case study as disciplinary convention: evidence from international business journals. *Organizational Research Methods*, 12 (3), 567–589.
- Plummer, L.A., Haynie, J.M., & Godesiabo, J. (2007). An essay on the origins of entrepreneurial opportunity. *Small Business Economics*, 28, 363–379.
- Renko, M., & Freeman, M.J. (2017). How motivation matters: Conceptual alignment of individual and opportunity as a predictor of starting up. *Journal of Business Venturing Insights*, 8, 56–63.
- Rasoolimanesh, S.M., Ringle, C.M., Jaafar, M., & Ramayah, T. (2017). Urban vs. rural destinations: Residents' perceptions, community participation and support for tourism development. *Tourism Management*, 60, 147–158.
- Rid, W., Ezeudji, I.O., & Haider, U.P. (2014). Segmentation by motivation for rural tourism activities in The Gambia. *Tourism Management*, 40, 102–116.
- Shepherd, D.A., & DeTienne, D.R. (2005). Prior knowledge, potential financial reward, and opportunity identification. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(1), 91–112.
- Smith, B.R., Matthews, C.H., & Schenkel, M.T. (2009). Differences in entrepreneurial opportunities: the role of tacitness and codification in opportunity identification. *Journal of Small Business Management*, 47(1), 38–57.
- Stebbins, R.A. (2001). *Exploratory research in the social sciences*. Thousand Oaks, California: Sage.

А.С. Кенебаева, Ж. Ксиотянь

Ауылдық туризм саласындағы кәсіпкерлердің мотивациялары: сапалық зерттеулердің нәтижелерін қолдана отырып тұжырымдамалық теория құру

Аңдатпа

Мақсаты: Аталмыш мақалада ауылдық туризм саласындағы кәсіпкерлердің әр түрлі категорияларының кәсіпкерлік мотивациясына зерттеу жасалған. Атап айтқанда, қаржылық қажеттілік себебімен бизнеспен айналысатын кәсіпкерлердің, дәстүрлі және «иррационалды» кәсіпкерлер арасындағы айырмашылықтарға талдау жасалған. Туризм және қонақжайлылық саласындағы шағын кәсіпкерлікке тән коммерциялық, әлеуметтік, иррационалды және аралас бизнес мотивациялардың мәні ашылған.

Әдісі: Зерттеуде мақсатты іріктеу стратегиясына негізделген сапалық зерттеу әдісі қолданылады. Зерттеу барысында ауылдық туризм саласындағы 25 кәсіпкермен терең сұхбат жүргізілді.

Қорытынды: Зерттеу барысында өз қызметін коммерциялық пайда немесе мемлекет тарапынан көрсетілетін жеңілдіктерге қол жеткізу мүмкіндігімен байланыстырмайтын, «иррационалды кәсіпкерлер» ретінде анықтама берілген ауылдық туризмге тән кәсіпкерлердің арнайы категориясы айқындалды. Иррационалды кәсіпкерлер әлеуметтік мотивацияның аса жоғары деңгейімен сипатталатындығы анықталды.

Тұжырымдама: Тұжырымдамалық теорияны құру барысында «Мотивацияның басым дәрежелерінің» моделі ұсынылды. Модель ауылдық туризм мысалында ішкі әлеуметтік және коммерциялық мотивтердің кәсіпкерлер мотивациясының біртұтас сипатына тигізетін әсерін көрсетеді.

Кілт сөздер: кәсіпкерлік мотивация, туризм және қонақжайлылық саласының кәсіпкерлері, ауылдық туризм, сапалық зерттеулер, кәсіпкерлік теориясы, Қазақстан

А.С. Кенебаева, Ж.Ксиотянь

Мотивации предпринимателей в области сельского туризма: построение концептуальной теории с использованием результатов качественного исследования

Аннотация

Цель: В данной статье изучаются формы предпринимательской мотивации различных категорий предпринимателей сферы сельского туризма. В частности выделены различия между предпринимателями, осуществляющие бизнес по нужде, традиционными и иррациональными предпринимателями, раскрыта суть коммерческой, социальной, иррациональной и смешанной мотивации в процессе создания малого бизнеса в области туризма и гостеприимства.

Методы: В данном исследовании используется качественный метод исследования с применением стратегии целенаправленной выборки. В ходе исследования было проведено 25 глубинных интервью с предпринимателями сферы сельского туризма.

Результаты: Исследование выявило особую категорию предпринимателей в области сельского туризма, определяемых как «иррациональные предприниматели», которые не связывают свою деятельность с возможностью получения коммерческих выгод или же государственных льгот. «Иррациональные предприниматели» характеризуются чрезвычайно высокой степенью социальной мотивации.

Выводы: В ходе построения концептуальной теории предложена модель «Доминирующих степеней мотивации». Модель показывает влияние внутренних социальных и коммерческих мотивов на целостный характер предпринимательской мотивации на примере сельского туризма.

Ключевые слова: предпринимательская мотивация, предприниматели в сфере туризма и гостеприимства, сельский туризм, качественный метод, теория предпринимательства, Казахстан.

L.A. Korchevska¹, M.K. Assanova^{2*}, R.A. Rakhimzhanova², G.A. Raikhanova², G.K. Rakhimzhanova²

¹*Kherson National Technical University, Ukraine*

²*Karaganda University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan*

¹*lilkorchevska@gmail.com, ²massanova77@mail.ru, ³orymbekova.raushan@mail.ru,*
⁴*gulnurrainanova@mail.ru, ⁵rgk84@mail.ru*

¹*http://orcid.org/0000-0002-0720-9929, ²https://orcid.org/0000-0001-8092-5879,*

³*https://orcid.org/0000-0001-8630-4184, ⁴https://orcid.org/0000-0001-5355-4590*

¹*Scopus Author ID: 36080755500, ²Scopus Author ID: 57190606396,*

³*Scopus Author ID: 57222346683, ⁴Scopus Author ID: 57197807219*

²*Researcher ID: P-8325-2018, ³Researcher ID: AAF-6537-2020, ⁴Researcher ID: AAF-6220-2020*

Development of the national market for healthcare services in the Republic of Kazakhstan in the context of the digitalization of the economy

Abstract

Object: The aim of the study is to identify the effects of the influence of the processes of digitalization of society on the development of the healthcare services market. The object of the research is the healthcare services market in the Republic of Kazakhstan. The subject of the research is managerial and economic relations that mediate the processes of development and functioning of the health services market in the context of digitalization of society.

Methods: Statistical and comparative analysis.

Findings: The article examines the economic effects of the introduction of digital technologies in the healthcare sector, both from the point of view of medical organizations and from the point of view of patients. These effects are expressed in monetary and non-monetary terms (e.g. reduced waiting times). The scale and rate of introduction of digital technologies, qualitative characteristics are shown. The rates of computerization of the work of medical institutions, equipping with the Internet, the transition from paper information carriers to electronic ones, an increase in the number of users with special mobile applications from medical institutions, SMS notifications are traced. The problems of introducing digital technologies into the healthcare sector of Kazakhstan are identified.

Conclusions: During the period under review, the provision of medical organizations with computers and access to the Internet increased significantly. In Kazakhstan, medical information systems have been introduced. They have created electronic health passports for each patient, in which employees of medical institutions have entered data about patients. Likewise, other objects of primary medical documentation were transferred to an electronic format, which led to savings in paper and other carriers of medical information, increased the speed of document circulation, and reduced the waiting time for receiving a service. The creation of the National Telemedicine Network made it possible to solve the problems with the shortage of doctors in remote regions and with the speed of providing medical consultations. Introducing special mobile applications to use also creates convenience for recipients of medical services. Thus, the digitalization of healthcare services has improved the quality of life of the population of Kazakhstan. At the same time, there are certain institutional problems that need to be addressed.

Keywords: healthcare market, healthcare service in Kazakhstan, digitalization of healthcare services, telemedicine, e-healthcare, medical information systems, effects of digitalization.

Introduction

The development of the health care services market in the country has a number of positive economic effects: Firstly, it contributes to the saving of human capital by reducing morbidity and mortality, especially of the working-age population, which directly affects the rate of economic growth; Secondly, affordable and high-quality medical services are one of the key factors in the attractiveness and choice of a city (or other settlement) for a place of residence, especially by the most competitive segments of the population, which are the basis for the development of a modern economy, i.e. the uneven development of regional and national markets for medical services is one of the catalysts for labor migration; Thirdly, the development of the healthcare system itself can be a catalyst for economic growth through attracting direct investment, generating additional demand by increasing demand for medical tourism, as well as creating incentives for the de-

*Responsible author:

E-mail address: *massanova77@mail.ru*

velopment of related sectors of the economy: The pharmaceutical and medical industry, the construction sector, industrial science, etc.

The modern economy has undergone an information technology revolution, manifested in the digitalization of all social and economic processes. This digitalization manifests itself in two fundamental vectors: technical (an increase in the scale of programmed data exchange) and social (an increase in the intensity of social interactions). Each of these vectors has an important impact on economic processes. This influence is more significantly manifested in the service markets, which have significant non-economic specifics.

One of these markets is the market for healthcare services, which can be considered not only in the general economy but also in the sectoral and social aspects, on each of which the impact of the digitalization of society is significant. This requires the development of conceptual ideas about the functioning and development in the updated conditions because the ongoing changes lead to the rapid obsolescence of the formed theoretical views. From a practical point of view, the creation of a decent level and quality of life of the population requires a developed market for health services, and therefore, the presence of effective mechanisms for its regulation and self-regulation.

Digital health plays a significant role in achieving mass health coverage by providing rational and effective models for delivering quality care that is equally accessible to everyone. It is also important to ensure that investments in the development of digitalization of the healthcare market are directly linked to solving public health problems.

Literature Review

The issues of digitalization of healthcare in Kazakhstan are presented in the publications of Esenbaev B.S., Andarova R.K., Smailov B.T., Omir A.S., Abilkayir N.A., Krest'ianinova O.G.

Certain issues of the impact of technological changes and digitalization on the social sphere are disclosed in the publications of the authors: Satybalidin AA, Alibekova G., Bapiyeva M., Mambetova S., Ayaganova M., Kalykov A., Akhmetova A., Yeskerova Z., Morozova, M., Isupov, P., Korchevska, L.

The problems of organizing the development of modern health care were considered by Gulis G., Aringazina A., Sangilbayeva Z., Zhan K., de Leeuw E., Allegrante J.P., Tret'iakova E.P.

In addition, materials are available on the topic of digitalization of health care, published based on the results of research by analysts at the World Health Organization.

Methods

The degree of validity and reliability of the results, conclusions obtained is confirmed by: Using the official data of the World Health Organization; using materials from the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan; statistical and analytical data of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan; analytical reporting on the implementation of the State Program "Digital Kazakhstan".

The methodological base is presented by analysis, synthesis, analogy, and systematic approach.

Results

Key trends in the development of the healthcare services market are associated with overcoming the existing problems in this area: An increase in the territorial mobility of patients; state support for the growth of the level of territorial distribution of medical infrastructure; increasing the level of professionalism of doctors and other medical personnel; an increase in the level of computer equipment in medical institutions, including the development of telemedicine; stabilization of the level of government spending on health care (according to which Kazakhstan is at the level of developing countries); an increase in the average cost of medical services and a general outstripping (in comparison with other sectors of the economy) growth in market volumes; changes in the market structure due to the increased demand for the services of narrow specialists; the growth of customer loyalty, which is reflected in an increase in the number of repeat appointments. Due to the significant territorial differentiation of Kazakhstan, the national market of medical services in the territorial aspect continues to develop asynchronously and asymmetrically.

At the beginning of 2019, the provision with computers of medical organizations was 94.1%. At the level of cities and regional centers, 65.8% of medical organizations are provided with Internet access. In health care organizations in Kazakhstan, the introduction of medical information systems has reached 65.1%. At the regional level, 16.3 million electronic health passports have been created and driven into medical in-

formation systems, which covers 89% of the total population (The State program of healthcare development of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025, 2019).

Responsible for the implementation of the creation of a common digital health space are: The Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan, the Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan, local executive bodies.

During the operation of the National Telemedicine Network over 210.8 thousand telemedicine and video consultations were carried out. Today, the National Telemedicine Network unites 217 healthcare facilities of the Republic of Kazakhstan at the district, regional and republican levels, including:

- 145 regional hospitals;
- 37 regional and city hospitals;
- 35 republican clinics and other healthcare organizations (Esenbaev, 2021).

Tasks solved by the National Telemedicine Network:

- increasing the availability of the rural population to consultative and diagnostic medical care;
- accelerated introduction of new methods of treatment and diagnostics;
- advanced training of medical personnel;
- an increase in the life expectancy of the rural population;
- decrease in mortality of the population (Esenbaev, 2021).

According to the data for the first quarter of 2019 compared to the same period in 2017, there was an increase in the equipping of workplaces with computer equipment, considering duty and shift, by 23.7%. Internet access in healthcare organizations increased by 21.9%. The coverage of medical organizations with information systems up to the district level increased by 30.5% (Table 1).

Table 1. IT infrastructure in healthcare organizations

Indicator name	2017 year	2018 year	1 quarter of 2019	Rate of increase, %
Equipping workplaces with computer equipment, taking into account duty and shift	79242	90916	91843	23.7
Internet access	2785	3894	3976	21.9
Coverage of medical organizations with medical information systems up to the district level.	545	697	693	30.5
Maintaining forms of primary medical documentation in electronic format in regional medical organizations	115	662	693	6 times magnification

Note – Compiled by the authors based on the source (Esenbaev, 2021)

At the beginning of 2019, compared to the beginning of 2018, the maintenance of forms of primary medical documentation in electronic format in regional medical organizations increased 6 times. Those all 693 medical organizations have switched to paperless records management.

According to Order No. QR DSM-48 of December 29, 2018 “On amendments and additions to the order of the Acting Minister of Health of the Republic of Kazakhstan dated November 23, 2010 No. 907” On approval of forms of primary medical documentation of healthcare organizations”, the following was carried out:

- 62 forms of primary medical documentation were excluded;
- 12 forms are outlined in a new edition: 5 in 1 notification forms are unified, 8 in 1 directions for analyzes (Order on approval of forms of primary medical documentation of healthcare organizations, 2018).

There is a continuous growth in the number of users of mobile applications (Table 2). Currently, the following mobile applications are available to customers in the Republic of Kazakhstan: “DamuMed”, “Smart Astana”, “Oncoscreen”, “Early Childhood Care”, “People’s Control”, “Therapist’s Guide MedElement Co”, “Visiting Nurse”, “KDL Olimp”, “DARIGER Pro”. These mobile applications accelerate medical care, mediate interaction between clients, medical organizations and the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan.

Table 2. The number of users of mobile applications in healthcare in Kazakhstan, 2019

User category	Number of persons
Actual number of users	3235351
Among the Internet active population (20–60 years old)	2904142
Among pregnant women	216428

Note – compiled by the authors based on the source (Esenbaev, 2021)

If in 2017 the writing of prescriptions on paper was almost completely practiced, now the transition to the issuance of prescriptions in electronic format is underway, all information is entered into specialized databases (Table 3).

Table 3. Dynamics of the transition from paper prescriptions to electronic prescriptions

Indicator	For 2018	For 2019
Number of written prescriptions on paper	12423784	3580234
including for outpatient drug provision	11605114	3341213

Note – Compiled by the authors based on the source (Esenbaev, 2021)

Good governance requires open but critical thinking. Digital health strategies must be based on proven solutions and assess the innovation lifecycle to continue to advance towards health policy goals. There is some risk that new technologies and treatments will increase health care costs and widen the equity divide (Smailov, Andarova, 2019).

The database records the mobile phone numbers of patients (or proxies), which makes it possible to use an automatic electronic SMS notification system (Table 4).

Table 4. Implementation of SMS notifications

Период	SMS notifications sent	Recorded patient reviews	Replies received confirming the status of not receiving a private message
As part of a pilot project from 12 to 19 December 2018	191000	2881	483
From 12 to 30 April 2019	158231	5447	644

Note – Compiled by the authors based on the source (Esenbaev, 2021)

Instead of the traditional paper hospital cards, electronic health passports are now used (Official Information Source of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, 2020).

Organizational changes are needed to reform the health care system, but there are a number of challenges associated with them:

- the need to create a basic infrastructure;
- unwillingness of people to perceive technological changes;
- problems of adapting digital health care methods to the needs of different population groups (Satybalidin et al., 2021).

Kazakhstan is another example of a country where the primary health care system has been redesigned to achieve universal health coverage based on digital health. At the same time, a completely digital ecosystem was created in which each person, on the basis of his identity card, can receive all his medical documentation (Alibekova, Bapiyeva, 2019). In January 2019, Kazakhstan introduced a system of national electronic medical cards, which can be accessed from any smartphone.

The context for digitalizing healthcare is shaped by a governance system that contains many different national models that have proven to be effective. The effects of digitalization of healthcare services in Kazakhstan in quantitative terms are presented in Table 5.

It should be recognized that some digital solutions may not be suitable for implementation in a particular national health system. In addition, the government should develop mechanisms to ensure that the industry is held accountable for demonstrating the effectiveness of digital innovation in healthcare. This means that the industry must prove that the technology delivers on the promised goals so that public funds are not spent on “buying promises” (Assessing the impact of digital transformation of health services, 2019).

Table 5. Effects of digitalization of healthcare services in Kazakhstan

Effect parameter name	Meter	Quantification of the effect
Savings on purchasing paper for medical paper records	Million tenge	336.5
Reducing the number of purchased consumables for medical imaging (fluorography, X-ray, mammography, etc.)	Million tenge	252.6
Reduction of human queues due to pre-registration through electronic services	%	30
Reducing the time for obtaining laboratory results due to electronic services	%	44
Reduced visits to the clinic	%	8.3
Reduced time when transferring an asset to a clinic	%	64.3
Reducing the time a patient spends in the clinic before receiving services	%	50
Saving time for doctors and patients by reducing the average time of servicing patients in polyclinics	minutes	From 25 to 15 minutes
Reduced travel time for ambulances	%	23
Reducing the processing time of a call received at the dispatch office	%	25
Optimized jobs	units	387

Note – Compiled by the authors based on the source (Esenbaev, 2021)

The public sector faces significant challenges in regulating this rapidly developing area. Large sections of the population provide their data and help develop digital health as an area, but private companies are primarily benefiting – both financially and via the huge amount of voluntary data obtained from the population. Public data should not be provided to companies, and government services should maintain their independence from the industry sector. Compliance with ethical principles is vital. This reason alone is enough to substantiate the leading role of the state in the further formation of the digital healthcare space (Abishev, Spatayev, 2019).

Among the new technological trends in the medical services market, telemedicine is singled out as a priority. The development of telemedicine was influenced by the development of computer technologies and the Internet. At the same time, the development of telemedicine is caused not only by new technological capabilities, but also by the lack of doctors, free time for patients, and an increase in the number of patients. When it comes not to performing medical actions related to the physical contact of a doctor with a patient, but to counseling, doctors using remote medical technologies could provide care much more efficiently and more economically, especially for patients in remote areas (Tret'iakova, 2020).

The development of the telemedicine market abroad is proceeding rapidly. As for Kazakhstan, the potential for the development of this sector of medical services is also significant, but country-specificities must be taken into account. In particular, institutional restrictions are associated with the specific legal regulation of the considered segment of the medical services market: ensuring the security of personal data, creating material and regulatory conditions for storing personal information on electronic media, the possibility of telemedicine consultations on a multi-level scheme, creating electronic offices, etc. (Mambetova et al., 2021).

New medical information technologies aimed at the development of medical services should develop in the following main directions:

- formation and improvement of patients' special technical skills in biomedical information management;
- development of motivation for citizens suffering from chronic diseases to purchase electronic devices that allow them to monitor their health remotely;
- implementation of the organization and operation of clinics in which the human body is monitored for various characteristics, etc. (Krest'ianinova, 2019).

The emergence of new technologies has a positive effect on the development of the medical services market.

The complete digitalization of healthcare services is a strategic goal that has yet to be achieved. According to analysts' forecasts, within the digital transformation, new professions will appear, and the requirements for holders of classical specialties will change. The field of information technology is currently recognized as the fastest growing. For this reason, it is difficult to predict that a certain final stage will be reached, when it will be possible to admit that the healthcare system is completely digitalized. The markers of "digi-

talization” of healthcare used in international practice are constantly changing, and the fundamental task is not to achieve a conditional maximum, but to continuous development (Omir, Abilkayir, 2021).

At the moment, in our republic, some medical documents are already kept only in digital format, certain types of services are provided in electronic form, but there are whole areas ahead that are not covered by digitalization. In particular, work with genomes and personalized medicine. The Ministry of Health, nevertheless, has certain strategies until 2025 within the framework of the implemented State Program for the Development of Healthcare, as well as the State Program “Digital Kazakhstan” (The state program "Digital Kazakhstan", 2017). Within this period, it is important, on the basis of the provided digital data collection tools, to introduce tools for patient verification and advanced analysis of medical data. This will give an impetus to the accelerated development of the health care system owing to the internal resources, and not through attempts to constantly increase the number of hospitals and clinics, doctors and equipment.

The implementation of digital platforms is supervised by the Department of Health Digitalization of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan.

In recent years, efforts to informatization have been focused primarily on the provision of medical care. In a short time, Kazakhstan was able to introduce a number of technologies, including medical information systems and mobile applications. This was accomplished by transferring this activity to a competitive environment, active joint work of state medical organizations and private providers of information technology. However, the project on the formation of a common platform at the national level, where medical data about a particular patient obtained from various sources would be integrated, has not been completed. This platform is necessary for both the patient himself and the doctors providing him with medical care, government agencies and funding (Gulis et al., 2021). The public health sector is also poorly covered by digitalization, and this became especially acute against the backdrop of the COVID–19 pandemic.

Despite the critical negative consequences of the pandemic in early 2020, COVID–19 has become a kind of driver that made the service sector develop more actively, which, most likely, would not have happened normally (Morozova et al., 2021).

Not enough attention has been paid to the collection of depersonalized data for the purposes of scientific and practical research. Many of the initiatives related to digitalization of healthcare remained at the pilot stage. This can be explained by the fact that it is difficult to capitalize private investments or to recognize their payback, because the health care system in the republic remains socially oriented.

However, all these processes at the same time will not cancel the traditional visit to polyclinics. People who are accustomed to seeing doctors in person will still be able to go to consultations.

Discussion

Medical service is an economic (considering the rather strict legal regulation of medical activity and legal, which, however, does not contradict the provisions of modern institutionalism (the economic theory of contracts, a category), and medical care is a professional, moral, social category.

Conclusions

The quality of medical services is an essential component of the social well-being of the population. First, the availability and quality of medical care, as well as issues of disease prevention, are important here. Introducing digital technologies in healthcare will help to solve improving the quality of medical services requires the development of e-health and the transition to paperless document flow.

Digital modernization of healthcare is currently considered one of the main mechanisms for modernizing domestic healthcare. Despite the obvious success of individual projects, the massive introduction of digitalization methods into the daily work of most healthcare institutions in the country remains insufficient. The main problems are the lack of a clearly regulated financing mechanism and regulatory support for digitalization, a scientifically grounded algorithm for the use of electronic technologies, a lack of technical equipment and trained personnel.

The technological evolution of the healthcare system is a fundamental part of the development of society, owing to which the transformation, storage and generation of information in the digital space takes place. Modern medicine is increasingly using electronic capabilities, improving the quality of service and adjusting to the fast pace of life of citizens. Kazakhstani companies are actively introducing digital platforms to promote new generation medicine.

References

- Abishev, O., & Spatayev, Ye. (2019). The future development of digital health in Kazakhstan. *Eurohealth*, 2(25), 24–26. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/332524/Eurohealth-25-2-24-26-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Alibekova, G., & Bapiyeva, M. (2019). Digitalization processes and their impact on the development of the Republic of Kazakhstan. *Bulletin of National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan*, 380(4), 217–225. <https://doi.org/10.32014/2019.2518-1467.113>
- Esenbaev, B.S. (2021). Tsifrovizatsiia zdravookhraneniia v Respublike Kazakhstan. [Digitalization of healthcare in the Republic of Kazakhstan]. *Departament zdravookhraneniia Ministerstva Respubliki Kazakhstan – Health care Department of the Republic of Kazakhstan*. Retrieved from <https://dzhmao.ru/it2019/4> [in Russian].
- Gosudarstvennaia programma razvitiia zdravookhraneniia Respubliki Kazakhstan na 2020–2025 gody. Utverzhdena Postanovleniem Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 26 dekabria 2019 goda N 982 [The State program of healthcare development of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025. Approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2019 No. 982]. *Informatsionno-pravoiaia sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan Adilet*. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000982> [in Russian].
- Gosudarstvennaia programma “Tsifrovoi Kazakhstan”, utverzhdenaia Postanovleniem Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 12 dekabria 2017 goda No. 827. [The state program “Digital Kazakhstan”. Approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 12, 2017 No. 827]. *Yurist*. Retrieved from https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37168057 [in Russian].
- Gulis, G., Aringazina, A., Sangilbayeva, Z., Zhan, K., de Leeuw, E., & Allegrante, J.P. (2021). Population Health Status of the Republic of Kazakhstan: Trends and Implications for Public Health Policy. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 12235. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/ijerph182212235>
- Krestianinova, O.G. (2019). *Razvitie rynka meditsinskikh uslug v usloviakh informatizatsii obshchestva [Development of the medical services market in the conditions of informatization of society]*. Doctor’s thesis. Saint Petersburg. Saint Petersburg State Economical University. Retrieved from <https://unecon.ru/sites/default/files/d07krestyaninovaog.pdf>. [in Russian].
- Mambetova S., Ayaganova M., Kalykov A., Akhmetova A., & Yeskerova Z. (2021) Digital Economy in Tourism and Hospitality Industry. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 8(11), 2006–2019. Retrieved from <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/5804>
- Morozova, M., Isupov, P., & Korchevska, L. (2021). Digital transformation and new era of technological innovations of global hospitality service markets. *Global Challenges of Digital Transformation of Markets*, 235–244. Retrieved from <https://pesquisa.bvsalud.org/global-literature-on-novel-coronavirus-2019-ncov/resource/pt/covidwho-1472982>
- Assessing the impact of digital transformation of health services. Report of the Expert Panel on effective ways of investing in Health (EXPH). (2019). *Publications Office of the European Union*. Retrieved from https://ec.europa.eu/health/sites/default/files/expert_panel/docs/022_digitaltransformation_en.pdf
- Innovative technologies, electronic documentation and cost reduction: On development of digitalization in healthcare (2020). *Official Information Source of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan*. Retrieved from <https://primeminister.kz/en/news/reviews/innovative-technologies-electronic-documentation-and-cost-reduction-on-development-of-digitalization-in-healthcare>
- Omir A.S., & Abilkayir N.A. (2021). Measuring main public health parameters of Kazakhstan Republic. *Economics: strategy and practice*, 3, 192–203. Retrieved from <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2021-3-192-203>
- Prikaz N QR DSM-48 ot 29 dekabria 2018 goda «O vnesenii izmenenii i dopolnenii v prikaz ispolniaiushchego obiazannosti Ministra zdravookhraneniia Respubliki Kazakhstan ot 23 noiabria 2010 goda N 907 «Ob utverzhdenii form pervichnoi meditsinskoi dokumentatsii organizatsii zdravookhraneniia» [Order on approval of forms of primary medical documentation of healthcare organizations]. (Utratil silu prikazom Ministra zdravookhraneniia Respubliki Kazakhstan ot 30 oktiabria 2020 goda N QR DSM-175/2020 – Invalidated by Health Care Minister of the Republic of Kazakhstan dated 30 October, 2020, No. QR DSM-175/2020). Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800018147/info> [in Russian].
- Satybaldin A.A., Omir A.S., et al. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on life expectancy in the Republic of Kazakhstan. *Bulletin of Turan University*, 3, 174–179. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-174-179>
- Smailov B.T., & Andarova R.K. (2019). Innovative vector of development of modern healthcare system in Kazakhstan: organizational and economic mechanisms and extrapolation of foreign experience. *Bulletin of the Karaganda University. Economy Series*, 4(96), 137–145.
- Tret’iakova, E.P. (2020). Pravovye aspekty regulirovaniia telemeditsiny [Legal aspects of telemedicine regulation]. *Digital Law Journal*, 2(1), 53–66. <https://doi.org/10.38044/2686-9136-2020-1-2-53-66> [in Russian].

Л.А. Корчевская, М.К. Асанова, Р.А. Рахимжанова, Г.А. Райханова, Г.К. Рахимжанова

Цифрлық экономика жағдайында Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау қызметінің ұлттық нарығын дамыту

Аңдатпа

Мақсаты: Зерттеудің мақсаты – қоғамның цифрландыру процестерінің денсаулық сақтау қызметтері нарығының дамуына әсерін анықтау. Зерттеу объектісі – Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтау қызметтерінің нарығы. Зерттеу мәні қоғамды цифрландыру жағдайында денсаулық сақтау қызметтері нарығының дамуымен жұмыс істеу процестерін делдалдайтын басқарушылық және экономикалық қатынастар болып табылады.

Әдістері: Статистикалық және салыстырмалы талдау.

Қорытынды: Мақалада медициналық ұйымдар тұрғысынан да, пациенттер тұрғысынан да денсаулық сақтау қызметтері саласына цифрлық технологияларды енгізудің экономикалық әсері зерттелген. Бұл әсерлер ақшалай және ақшалай емес өлшеуіштерде көрінеді (мысалы, күту уақытының қысқаруы). Цифрлық технологияларды енгізу ауқымы мен қарқыны, сапалық сипаттамалары көрсетілген. Медициналық мекемелердің жұмысын компьютерлендіру, Интернет желісімен жабдықтау, ақпаратты қағаз тасымалдаушылардан гөрі электрондық тасымалдаушыларға көшу, медициналық мекемелерден арнайы мобильді қосымшаларды пайдаланушылар санының көбеюі, СМС–хабарламалар қарқыны байқалды. Қазақстанның денсаулық сақтау саласына цифрлық технологияларды енгізу проблемалары анықталды.

Тұжырымдама: Қаралған кезеңде медициналық ұйымдардың компьютерлермен және Интернет желісіне қолжетімділікпен қамтамасыз етілуі айтарлықтай өсті. Қазақстанда медициналық ақпараттық жүйелер жұмыс істейді, онда әрбір пациентке электрондық денсаулық паспорттары жасалған, оларға медициналық мекемелердің қызметкерлері пациенттер туралы деректерді енгізеді. Сондай-ақ бастапқы медициналық құжаттаманың басқа да объектілері электрондық форматқа ауыстырылды, бұл қағаз бен медициналық ақпараттың басқа да тасымалдаушыларын үнемдеуге, құжат айналымының жылдамдығын арттыруға, қызмет алуды күту уақытын қысқартуға себеп болды.

Ұлттық телемедицина желісін құру шалғай өңірлерде дәрігерлердің жетіспеушілігімен және медициналық кеңес беру жылдамдығымен проблемаларды шешуге мүмкіндік берді.

Арнайы мобильді қосымшаларды пайдалануға енгізу медициналық қызмет алушыларға қолайлы жағдай жасайды.

Осылайша, денсаулық сақтау қызметтерін цифрландыру Қазақстан халқының өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік берді. Сонымен бірге институционалдық сипаттағы белгілі бір проблемалар бар, оларды шешу қажет.

Кілт сөздер: денсаулық сақтау қызметтерінің нарығы, Қазақстанның денсаулық сақтау жүйесінің қызметі, денсаулық сақтау қызметтерін цифрландыру, телемедицина, электрондық денсаулық сақтау, медициналық ақпараттық жүйелер, цифрландырудың әсерлері.

Л.А. Корчевская, М.К. Асанова, Р.А. Рахимжанова, Г.А. Райханова, Г.К. Рахимжанова

Развитие национального рынка услуг здравоохранения Республики Казахстан в условиях цифровизации экономики

Аннотация

Цель: Целью исследования является выявление эффектов влияния процессов цифровизации общества на развитие рынка услуг здравоохранения. Объект исследования – рынок услуг здравоохранения в Республике Казахстан. Предметом исследования являются управленческие и экономические отношения, опосредующие процессы развития и функционирования рынка услуг здравоохранения в условиях цифровизации общества.

Методы: статистический и сравнительный анализ.

Результаты: В статье изучены экономические эффекты от внедрения цифровых технологий в сферу услуг здравоохранения как с точки зрения медицинских организаций, так и с точки зрения пациентов. Данные эффекты выражены в денежных и неденежных измерителях (например, сокращение времени ожидания). Показаны масштабы и темпы внедрения цифровых технологий, качественные характеристики. Прослежены темпы компьютеризации работы медицинских учреждений, оснащения сетью Интернет, перехода от бумажных носителей информации на электронные, увеличения количества пользователей специальными мобильными приложениями от медицинских учреждений, СМС-уведомлений. Выявлены проблемы внедрения цифровых технологий в сферу услуг здравоохранения Казахстана.

Выводы: В рассмотренный период обеспеченность медицинских организаций компьютерами и доступом к сети Интернет существенно выросла. В Казахстане внедрены медицинские информационные системы, в них созданы электронные паспорта здоровья на каждого пациента, в которые сотрудники медицинских учреждений внесли данные о пациентах. Так же и другие объекты первичной медицинской документации перенесены на

электронный формат, что вызвало экономию бумаги и других носителей медицинской информации, увеличило скорость документооборота, сократило время ожидания получения услуги.

Создание Национальной телемедицинской сети позволило решить проблемы с нехваткой врачей в удаленных регионах и со скоростью предоставления медицинских консультаций.

Внедрение в использование специальных мобильных приложений также создает удобства для получателей медицинских услуг.

Таким образом, цифровизация услуг здравоохранения позволила улучшить качество жизни населения Казахстана. В то же время есть определенные проблемы институционального характера, которые необходимо решать.

Ключевые слова: рынок услуг здравоохранения, сервисизация здравоохранения Казахстана, цифровизация услуг здравоохранения, телемедицина, электронное здравоохранение, медицинские информационные системы, эффекты цифровизации.

References

- Abishev, O., Spatayev, Ye. The future development of digital health in Kazakhstan. World Health Organization. Regional Office for Europe // Eurohealth, 2019. — Vol. 25, No. 2. — P. 24–26. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/332524/Eurohealth-25-2-24-26-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Alibekova G., Bapiyeva, M. Digitalization processes and their impact on the development of the Republic of Kazakhstan. // Bulletin of National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. — 2019. — Vol. 4, No. 380. — P. 217–225. <https://doi.org/10.32014/2019.2518-1467.113>.
- Assessing the impact of digital transformation of health services. Report of the Expert Panel on effective ways of investing in Health (EXPH) // Publications Office of the European Union, 2019. Retrieved from https://ec.europa.eu/health/sites/default/files/expert_panel/docs/022_digitaltransformation_en.pdf.
- Gulis, G., Aringazina, A., Sangilbayeva, Z., Zhan, K., de Leeuw, E., Allegrante, J.P. Population Health Status of the Republic of Kazakhstan: Trends and Implications for Public Health Policy. // International Journal of Environmental Research and Public Health., 2021. — Vol. 18. — P. 12235. <https://doi.org/10.3390/ijerph182212235>.
- Innovative technologies, electronic documentation and cost reduction: On development of digitalization in healthcare Friday. Official Information Source of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. 20 November 2020. — Retrieved from <https://primeminister.kz/en/news/reviews/innovative-technologies-electronic-documentation-and-cost-reduction-on-development-of-digitalization-in-healthcare>
- Mambetova, S., Ayaganova, M., Kalykov, A., Akhmetova, A., Yeskerova, Z. Digital Economy in Tourism and Hospitality Industry // Journal of Environmental Management and Tourism, 2021. — Vol. 11, No. 8. — P. 2006–2019. Retrieved from <https://journals.aserspublishing.eu/jem/article/view/5804>
- Morozova, M., Isupov, P., Korchevska, L. Digital transformation and new era of technological innovations of global hospitality service markets // Global Challenges of Digital Transformation of Markets, 2021. — P. 235–244. Retrieved from <https://pesquisa.bvsalud.org/global-literature-on-novel-coronavirus-2019-ncov/resource/pt/covidwho-1472982>
- Omira, A.S., Abilkayir, N.A. Measuring main public health parameters of Kazakhstan Republic // Economics: strategy and practice, 2021. — No. 3. — P.192–203. <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2021-3-192-203>
- Satybaldin, A.A., Omira, A.S., et al. Impact of the COVID-19 pandemic on life expectancy in the Republic of Kazakhstan. // Bulletin of «Turan» University, 2021. — No. 3. — P. 174–179.
- Smailov, B.T., Andarova, R.K. Innovative vector of development of modern healthcare system in Kazakhstan: organizational and economic mechanisms and extrapolation of foreign experience // Bulletin of the Karaganda University. Economy Series, 2019. — No. 4 (96). — P. 137–145.
- Государственная программа «Цифровой Казахстан», утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. — (https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37168057).
- «Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан на 2020 — 2025 годы». Утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 декабря 2019 года № 982 — (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000982>).
- Есенбаев, Б.С. Цифровизация здравоохранения в Республике Казахстан. — Департамент цифровизации здравоохранения Министерства здравоохранения Республики Казахстан. — Нур-Султан, 2021. — 147 с. — (<https://dzhmao.ru/it2019/4>).
- Крестьянинова, О.Г. Развитие рынка медицинских услуг в условиях информатизации общества: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности «08.00.05 — Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами — сфера услуг)». — Санкт-Петербург: ФГБОУВО «Санкт-Петербургский государственный экономический университет», 2019. — 22 с. — (<https://unecon.ru/sites/default/files/d07krestyaninovaog.pdf>).
- Приказ № РК ДСМ-48 от 29 декабря 2018 года «О внесении изменений и дополнений в приказ исполняющего обязанности Министра здравоохранения Республики Казахстан от 23 ноября 2010 года № 907 «Об утвер-

ждении форм первичной медицинской документации организаций здравоохранения» (Утратил силу приказом и.о. Министра здравоохранения Республики Казахстан от 30 октября 2020 года № ҚР ДСМ-175/2020). — (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800018147/info>).

Третьякова, Е.П. Правовые аспекты регулирования телемедицины // Digital Law Journal. — 2020. — Том 1. — № 2. — Р. 53–66. — (<https://doi.org/10.38044/2686-9136-2020-1-2-53-66>).

D.G. Mamrayeva, A.B. Toxambayeva*, L.V. Tashenova

Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan

¹dina2307@mail.ru, ²aluatoxambayeva@gmail.com, ³larisatash_88@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0001-8508-7317>, ²<https://orcid.org/0000-0002-6274-0878>,

³<https://orcid.org/0000-0001-5022-0421>

¹Scopus Author ID: 55357690300, ¹Researcher ID: N-6945-2015

³Scopus Author ID: 55356992700, ³Researcher ID: B-4876-2013

Industry digitalization in the Republic of Kazakhstan

Abstract

Object: To investigate the trends of digitalization in the industrial sector of the Republic of Kazakhstan as a key factor of economic development in the conditions of technological transformation.

Methods: The content analysis method was used to succinctly analyze the data array concerning the scientific issues under the research; systematization of materials to present the results of the analysis in a comprehensive manner; the method of graphical interpretation, based on which the components of Industry 4.0 and the features of the SIMP technology platform were presented.

Findings: Key directions of digitalization of the Kazakhstan industrial sector were analyzed. The factors of the introduction of digital tools at industrial enterprises were considered, the key components of the digital transformation of industrial production within the framework of the Fourth Industrial Revolution were identified.

Conclusions: The results of analysis showed that the introduction of elements of Industry 4.0 allows to industrial enterprises improving production processes, significantly reducing time and increasing efficiency, also to create the products focused on the needs of individual consumers. An important factor of digital transformation is the support received by companies both as part of the implementation of state programs and through mutual cooperation of enterprises with each other. The research once again confirms that digitalization is not just a “fashionable” tool of the modern modernization but an effective way of gaining the competitive advantages.

Keywords: digitalization, digital economy, Industry 4.0, industrial enterprises, robotics, artificial intelligence, manufacturing, blockchain technology, Big Data.

Introduction

Digitalization is a modern factor in the economic development of many countries. Today in the Republic of Kazakhstan, there is a transition from introducing individual digital elements to the integrated application of the digital ecosystem within the framework of the Fourth Industrial Revolution, known as “Industry 4.0”. Digital and communication technologies cover all sectors of the economy, primarily industrial production. Advanced industrial enterprises consider digital transformation as the most important indicator of socio-economic success not only within their activities but also within the state as a whole.

Digitalization and technologies in the framework of Industry 4.0 provide to industrial enterprises many new opportunities and advantages, including improving product quality, flexibility and productivity, process reliability, also creating technological goods with high added value. Introducing digital elements makes it possible to achieve a higher level of automation and intellectualization of all industrial production processes, starting with the engineering (creation of digital twins), using an automated component supply system, ending with aspects of the development and supply of customized products.

Digitization is a process that began many years ago and is showing increasing momentum. Since 2011, when the vision of Industry 4.0 was presented, there has been a positive trend in digitalization in the manufacturing industry (Figure 1).

*Corresponding author.

E-mail address: aluatoxambayeva@gmail.com

Figure 1. Key components of Industry 4.0

Note – Compiled by the authors based on “Recommendations for solving problems with the using of digital projects (solutions) and for improving of the efficiency of enterprises”. JSC “Kazakhstan Center of Industry and Export “Qazindustry””

The President of the Republic of Kazakhstan has repeatedly spoken about the expediency of introducing elements of “Industry 4.0”, in particular, in the annual Messages to the people of Kazakhstan, special attention is paid to the Fourth Industrial Revolution, which involves the implementation of a set of measures for the technological re-equipment of basic industries until 2025.

In the republic, the application and implementation of digitalization began in 2017 with the development of the “Digital Kazakhstan” State program, which involves the development of new technologies (3D printing, blockchain and others), while the emphasis is on increasing labor productivity in leading sectors of the economy, including in industry. During its implementation, it was revealed that over 80% of enterprises of the mining and manufacturing industry of Kazakhstan have an insufficiently high degree of automation and the introduction of digital technologies in comparison with enterprises of advanced countries (Figure 2).

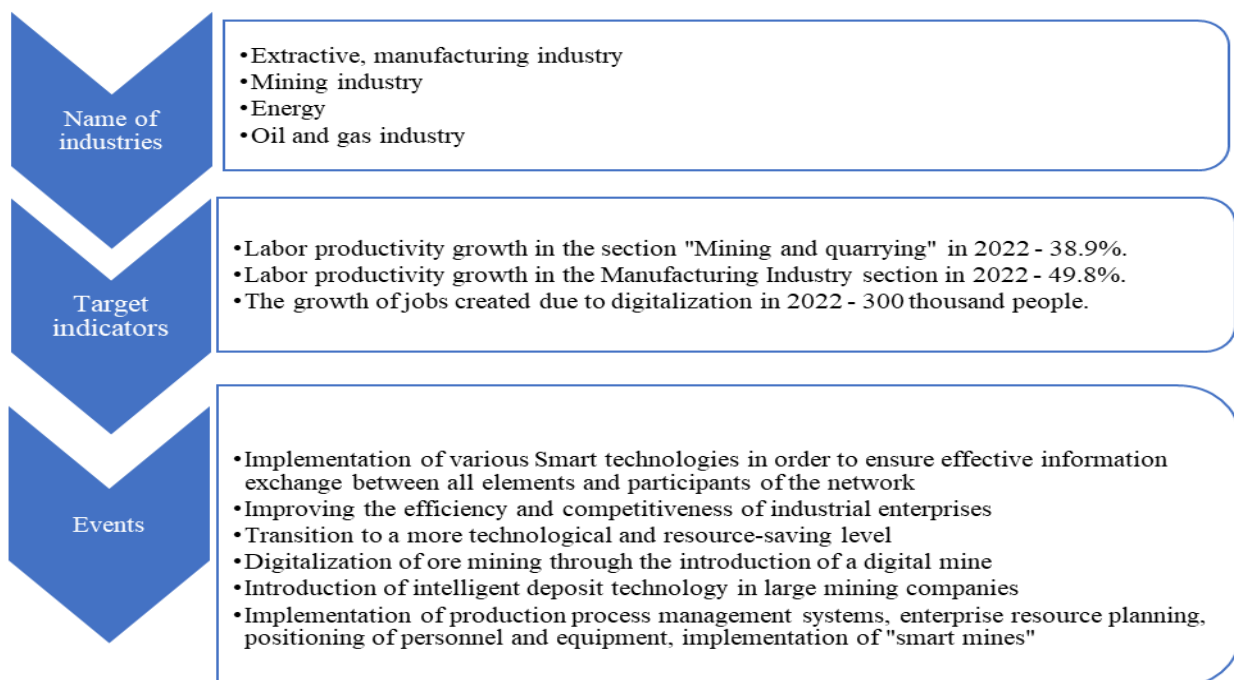

Figure 2. Directions of digital transformation of the industrial sector of Kazakhstan

Note – Compiled by the authors based on the key sections of the “Digital Kazakhstan” State program

Undoubtedly, in the conditions of modern economic development, the issues are relevant, concerning the study of the current state of digitalization development in the industrial sector, determining its specific features and trends. As a rule, the industrial sector, from the point of view of the organization of production, is difficult, therefore, it is hard to assess the degree of digitalization of the Kazakhstan's industry, but despite this, the authors analyzed digital tools that have already been introduced at industrial enterprises.

Literature Review

Many scientific works of both domestic and foreign researchers have been devoted to the development of the digital economy.

In the works of M. Perno, L. Hvam, A. Haug (Perno et al., 2022), A. Hallin, E. Lindell, B. Jonsson, A. Uhlin (Hallin et al., 2022), V. Vukadinovic, V. Majstorovic, J. Zivkovic, S. Stojadinovic, D. Djurdjanovic (Vukadinovic et al., 2021) it is noted that Industry 4.0 contributes to the transformation of many industries by creating new business models through the using of artificial intelligence, namely, machine learning (which is a subsection of artificial intelligence), the Internet of things (as a way to exchange information between several devices connected to a single network), the using of data analysis methods and the latest developments in the field of information and communication technologies.

Digitalization and Industry 4.0 technologies provide to industrial enterprises many new opportunities and advantages, such as improving product quality, reliability of technological processes, also increasing flexibility and productivity (Chirumalla, 2021).

Digitalization in industry affects the holistic processes, associated with production automation, building a business model, the further development of the industrial industry is associated with diverse expectations in terms of increased productivity and flexibility, support for artificial intelligence, human and robot collaboration, the using of smart-watches and information glasses, updated qualification requirements and completion of a new job profile. Thus, the impact of digitalization on industry has become a topic of scientific discussion both at the national and international levels (Jeske et al., 2021).

The special role of innovative and digital technologies is noted by scientists and in industry. Because the manufacturing and processing industries are characterized by long and complex supply chains, the efficient production of commodity and/or functional products should be based on using the modern technological processes. Technologies and technological innovations are often developed through collaboration with technological process suppliers (Blichfeldt & Faullant, 2021). Because the processing industry has a complex structure, aimed at developing of mature key technologies, innovation plays a central role in the success of the processing industries, combined with integrating information and intelligent technologies (Qian et al., 2017).

The analyzed topic of the research is worrying many Kazakhstani scientists. So, according to G.M. Aubakirova, F.M. Isatayeva (Aubakirova & Isatayeva, 2021), the driving force of digitalization of the Republic of Kazakhstan is the public sector. The state should create a favorable environment for the worldwide adoption of innovations, financing the development of digital infrastructure, providing a legal framework for the digitalization of the business environment and the adaptation of industrial enterprises to advanced technologies. Today, several state programs are being implemented in digitalization of industry, allowing to accelerate the pace of implementation of Industry 4.0 elements at all stages of production (Table 1).

Table 1. State programs and projects in the field of digitalization of industry in Kazakhstan

Name of the program	The purpose of the program and the implementation period	Economic effect of the program implementation
1	2	3
The state program "Digital Kazakhstan"	Improving the life quality of the population and the economy competitiveness of the Kazakhstan through the progressive development of the digital ecosystem; implementation years: 2017–2022	<ul style="list-style-type: none"> - labor productivity growth in the mining industry by 38,9%, in the manufacturing industry - by 49,8%; - increasing of the share of Internet coverage to 78%, mainly in regions and countryside; - coverage of 95% of the population by digital broadcasting; - increasing the digital literacy of the population up to 80%; - ensuring the development of information and communication technologies and the country's GDP up to 4,7%.

1	2	3
The State program of industrial-innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025	Ensuring the competitive manufacturing industry of the Republic of Kazakhstan in the domestic and foreign markets; implementation years: 2020–2025	- real growth of labor productivity in the manufacturing industry by 1,6 times compared to the level of 2018; - growth the volume of exports of the manufacturing industry by 1,9 times; - increasing the index of the physical volume of investments in fixed assets in the manufacturing industry by 1,6 times, etc.
National project “Technological breakthrough through digitalization, science and innovation”	The formation of Kazakhstan as a country with modern effective public administration, including through digital transformation; years of implementation: 2021–2025	- 79 billion tenge of taxes annually from the crypto industry; - increasing the share of GDP in the ICT sector up to 5%; - the share of private co-financing of RNTD commercialization projects and applied scientific research – 50%.
“Digital Mine”	Improving operational efficiency, reducing production costs, improving staff performance through the using of best practices and innovative approaches of using a new information technologies and tools; implementation years: 2013–2025	- development and investment of 30% of mining enterprises in coordinated connectivity strategies via 5G, LTE, satellite networks by 2022; - 60% of large mining companies have digital production innovation centers; - reduction of costs by 20% in the operating environment of mining companies: exploration, production, transportation, crushing, processing, etc.
“Digital deposit”	Improving the efficiency of the oil and gas complex; implementation years: 2015–2022	- automation of oil and gas production; - increase of mining by 2-5%; - reducing the cost of materials and equipment by at least 10%; - increase of energy efficiency by 20%.
“Model digital factories”	Automation of almost all production cycles from processing of raw materials to delivery of goods using technologies, also ensuring of these processes control in a single digital system; years of implementation: 2012–2025	By 2025, 40 digitalization projects are planned to be implemented, 14 of them have already been implemented.
<i>Note – Compiled by the authors according to the review and analytical portal “Strategy2050.kz”; the official Internet resource of the State program “Digital Kazakhstan”.</i>		

Beyond public sector involvement, enterprises need a strategy of continuous improvement for successful digital transformation, which must be reliable with a realistic business-oriented investment plan. Another important factor of digitalization is the competence of employees. Because Industry 4.0 entails the modification of the skills of employees, it is necessary to constantly train management personnel in the field of IT technologies to use the full potential of digital transformation (Turkyilmaz et al., 2021).

The works of the Russian scientist, doctor of economics, professor Babkin A.V. were among the first on the post-soviet space concerning aspects of the digital transformation of industry. In particular, in the works of the scientist, a structural and functional model of managing the digital potential of a system-forming innovation-active industrial cluster was proposed, which most fully and comprehensively reflects the features of the digital transformation of complex integrated industrial structures (Babkin et al., 2021), also the methodology of its evaluation (Tashenova et al., 2021).

Special scientific interest arouses works, reflecting the role and essence of digital platforms within the functioning of industrial enterprises and clusters (Babkin et al., 2020), crucial trends of the digital economy development and industrial clustering factors (Babkin et al., 2020), components of digital transformation of industrial production in the context of the Industry 4.0, also the technologies application directions in industrial production (Tashenova et al., 2019).

Modern trends in the process of digitalization are also revealed in the works of Z.K. Esymkhanova, Zh.D. Dauletkanova, B.A. Baimamyrov, (Yesymkhanova et al., 2020), M.F. Baimukhamedov,

A.A. Zhikeev, A.S. Boranbaev (Baimukhamedov et al., 2021), K.P. Musina, D.G. Mamrayeva, M. Lemanowicz (Musina et al., 2020), K.A. Abdikarimova (Abdikarimova, 2018), O.G. Karpovich, B.N. Karipov, A.Sh. Nogmova, (Karpovich et al., 2020), etc.

Thus, the issues of industry digital transformation have been reflected in numerous works of both domestic and foreign researchers. Digitalization tends to spread to a huge number of economic processes and phenomena, which requires appropriate research and largely determines their relevance.

Methods

The research was carried out based on a systematic approach within the framework of this scientific article, on the process of using the content-analysis method, which includes the research and interpretation of data and acts as an objective and systematic means of describing relevant economic phenomena and processes. In relation to the literature review, the content-analysis method ensures the rigor, systematicity and reproducibility of information. The scientific-methodological basis was a retrospective, causal, current analysis of data about digitalization of industry. The theoretical basis of the research was the works of domestic and foreign scientists about the development of digitalization in industry, periodicals, also materials from the Internet. The authors have widely used scientific articles from scientometric databases Scopus, Clarivate Analytics (WoS), RSCI.

Results

Digitalization of economic sectors acts as an important factor of stimulating economic growth and a catalyst of the information technologies development in industry. The widespread using of digital technologies in industrial production allows it to significantly increase the efficiency of processes, ensure labor safety, also generate new sources of income by changing business models of companies, creating of a new formation product, including customized products with high added value.

Since the adoption of the State program “Digital Kazakhstan” at the end of 2017, the volume of financial and human resources in the development of digitalization in economic sectors has increased in the republic. Thus, over the past 2 years, the overall economic effect of the implementation of this program in the amount of over 600 billion tenge has been obtained; in particular, such areas as transport, healthcare, education, mining and metallurgical industry are already characterized by high results in the introduction of digital technologies.

Analysis of the global experience of industry digital transformation shows that the main directions of development in this direction became such concepts as “Industry 4.0”, “Smart Manufacturing”, “Digital Manufacturing” and others (Table 2).

Table 2. Brief description of Industry 4.0 components

Name of the technology	Brief description
Internet of things	With the help of IoT technology, each product is assigned a personal identifier that provides an inextricable link to information about its origin, using and destination. This significantly increases the efficiency of production and distribution of goods, also reduces transaction costs associated with global production.
Big Data and analytics	A sharp increase of data transfer speeds and the introduction of cloud computing technology open access to almost infinite computing and storage capabilities from almost anywhere in the world. The era of cloud computing and big data makes it possible to create interaction schemes, including in commercial purposes, between industrial enterprises located at great distances from each other.
Robots	Software robots that simulate human actions at a computer involve using a keyboard and mouse in the process of routine, repetitive operations in order to automate smaller sections of business processes, including within the framework of industrial production.
Additive manufacturing technologies (3D printing)	3D printing is an additive process that creates the final product by overlapping subsequent layers of material, avoiding the need of component assembly. First, a digital model is created using computer modeling programs, and then a three-dimensional object is printed on a 3D printer made of liquid or powder materials.
Blockchain (block chain)	A blockchain is a distributed database in which data storage devices are equal (there is no central server). It stores an ever-growing list of ordered records called blocks. Each block contains a timestamp and a link to the previous block.

Note – Compiled by authors based on the research.

It is well known that the Fourth Industrial Revolution means increasing automation of production processes and the mass introduction of technological phenomena such as 5G, “Smart Cities”, analysis of “big data”, “blockchain”, “digital assets”, innovative digital financial instruments, cyber-physical systems, modern digital platforms, etc., a brief description of which is presented in Table 3.

Table 3. Characteristics of digital technologies in industry

Name of the technology	Brief description	Examples of implementation / using in industry
1	2	3
Face identification system, video evaluation	Implementation of the miners' positioning system accelerates the location of a worker in any mine working, reporting information to the dispatcher in real time, prompt response in emergency cases. By using big data evaluation tools for a work with the information, supplied by the sensors, heat losses are reduced, and an optimal degree of accuracy in metal temperature prediction is ensured.	“Kazakhstanskaya” Mine, ArcelorMittal Temirtau mining Company, JSC “NC Kazakhstan Temir Zholy”, General Electric Aviation (USA)
“Digital Factory”	It implies the operation of seven model digital factories. Saving is achieved due to the reduction of equipment downtime and resource losses, the introduction of centrifugal devices with digital control, and the improvement of the technological enrichment program with the transition to a single cascade.	JSC “AK Altynalmas”, JSC “Eurasian Foods”, JSC “Kentau Transformer Plant”, JSC “Himpharm”, LLP “Karlskrona”, LLP “Baltexsil”, LLP “Almaty Fan Plant”, Societas Europaea (Germany), Robert Bosch GmbH (Germany), Bosch (Germany)
Intelligent solution technologies “IntelliSense”	It’s made it possible to model neural networks for predictive study of the technological process and management by the huge information array of primary information. It implies the using of artificial intelligence for predictive evaluation of ball loading and wear of linings, preventing overloading of equipment.	Gold recovery factory of Aktogay branch of JSC “AK Altynalmas”, Li & Fung (China)
“Digital Mine”	It implies digital design of mining operations, which reduces the impact of the human factor.	JSC “Kostanay Minerals”, LLP “Kazakhmys Corporation”, JSC “Kazatomprom”, Dundee Precious Metals (Canada)
“Smart Quarry - Smart factory”	Technologies make it possible to increase the transparency of monitoring the effectiveness of the process, contribute to the improvement of the product portfolio due to the variety of digital functionality and the connection of innovative services. All stages are automated: drilling and blasting; transportation on a conveyor from the quarry directly to the factory; beneficiation process with the output of high-quality iron ore concentrate.	Kachar quarry of JSC “Sokolovsko-Sarbayskoye Mining and Processing Production Association”, BHP Billiton (Australia), Daimler AG (Germany)
“Intellectual field”	The technologies implemented at the fields, optimize energy costs by up to 15%, stabilize the production level by up to 2%, and establish remote monitoring of fields.	JSC “Ust-Kamenogorsk titanium-magnesium Combine”, JSC “Himpharm”, China Haier Group
“Automated control system of mining and transport complex”, mobile personnel management “Pitram”	The system made it possible to monitor the location of equipment and personnel in the mine, reducing injuries by 15%. In excessively difficult places, an industrial robot, advanced technologies are used: ERP sensors, on-board computers, satellite positioning in real time.	JSC “Kostanay Minerals”, LLP “Kazzinc”, Eurasian Resources Group, JSC “Ust-Kamenogorsk Titanium and Magnesium Combine”

1	2	3
SAP TOPO, Power Map of QA, Big Data (WinCC Open Architecture, WinCC Flexible и WinCC Classic), “BASF 4.0”, “Work Day” (cloud HR)	Automation of planning and accounting of routine maintenance and repair work; planning of human and material resources. The implemented solution has a direct impact on the production planning processes. A SCADA system with an open architecture allows you to collect a huge amount of data from a variety of devices using many protocols, including specialized ones.	JSC “Himpharm”, Siemens AG (Germany), BASF Societas Europaea (Germany), JSC “Ural-Chemical Company” (RF), PJSC “Nizhnekamskneftekhim”
<i>Note – Compiled by the authors on the basis of “Recommendations for solving problems with using of digital projects (solutions) and improving the efficiency of the enterprises” JSC “Kazakhstan center of industry and export “Qazindustry””, also on the basis of the source (Li et al., 2021) and the official information resource www.primeminister.kz.</i>		

According to the results of a survey conducted in 2019 by JSC “Kazakhstan center of industry and export “Qazindustry”” (over 600 industrial enterprises), regarding their readiness for digitalization, it was revealed that 80% of manufacturing entities, also 60% of the extractive industry, are at the stage of transition to automated production, which corresponds to the level of “Industry 2.0”, and only 3% of manufacturing enterprises and 21% of the mining industry are characterized by the level of “Industry 3.0”.

Currently, many industrial enterprises have introduced digital technologies into various production processes, which are characterized by partial digitalization (Figure 3). The technical readiness of industrial enterprises of the republic for the using of digital technologies in most cases is established according to the basic level of production automation, namely, by evaluating the effectiveness of the automatic management system by technological process (AMS TP), management system by enterprise resource (MSER), automated system of commercial accounting of energy resources (ASCAE), production management system (PMS), maintenance and repairs (MR).

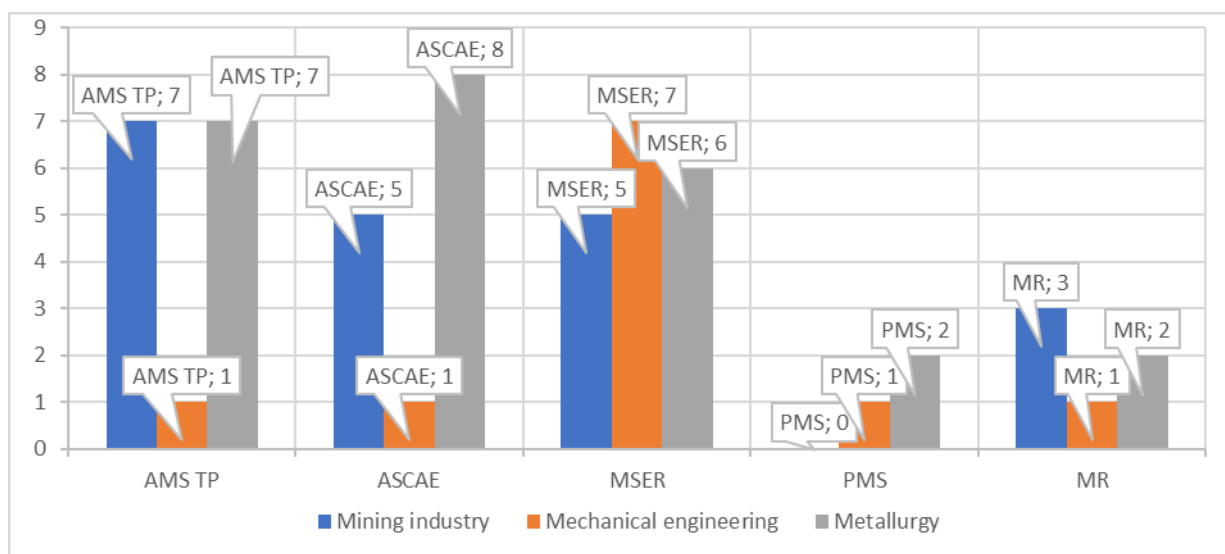

Figure 3. Number of implemented information systems by industry

Note – Compiled by the authors on the basis of “Recommendations for solving problems with the using of digital projects (solutions) and improving the efficiency of the enterprises” JSC “Kazakhstan center of industry and export “Qazindustry””

The introduction of automated information collection systems in real time, also the integration of information flows, positioning of personnel and techniques, automated management by techniques, accounting of material flows with using sensors and detectors, MSER, PMS information systems, etc., improved labor productivity indicators by an average by 10%, reducing injuries – by 15%.

It should be noted that the barriers hindering of the digital transformation of enterprises are the limited nature of cybersecurity; the presence of unauthorized access, and as a result, data leakage; the difficulties of compliance with digital standards, certain norms; not always correct nature of taking decisions on issues of new technologies; the low level of literacy of employees in the field of IT; lack of financial resources for investments in digitalization, also a clear idea of the benefits from its practical implementation.

For demonstration of the “Industry 4.0” advantages in 2018 the Ministry of Investment and Development within the framework of the “Digital Kazakhstan” State program, was taken a decision to select 7 enterprises and reorient the nature of their activities in the form of “model digital factories”. Within the framework of this initiative, over 40 projects are already being implemented; 18 of them are planned to be implemented by 2025. This suggests that the business independently understands the expediency and timeliness of the introduction of digital technologies in production.

In 2020, by the cluster fund “Park of Innovative Technologies” operating under the brand “Tech Garden” conducted an analysis of 99 industrial enterprises of Kazakhstan, which showed that most of them (59,6%) are ready and would like to implement digital solutions and projects in this area; 17,2% declared about partial need for this kind of activity; and only 23,2% expressed unwillingness / lack of readiness in the introduction and active using of elements of digitalization.

It should be noted that in October 2021, the “Smart Industry Management Platform (SIMP)” technology platform was launched, the purpose of which is the digitalization of the industry of the Republic of Kazakhstan and the development of domestic IT companies. Consider the components of its digital ecosystem (Figure 4).

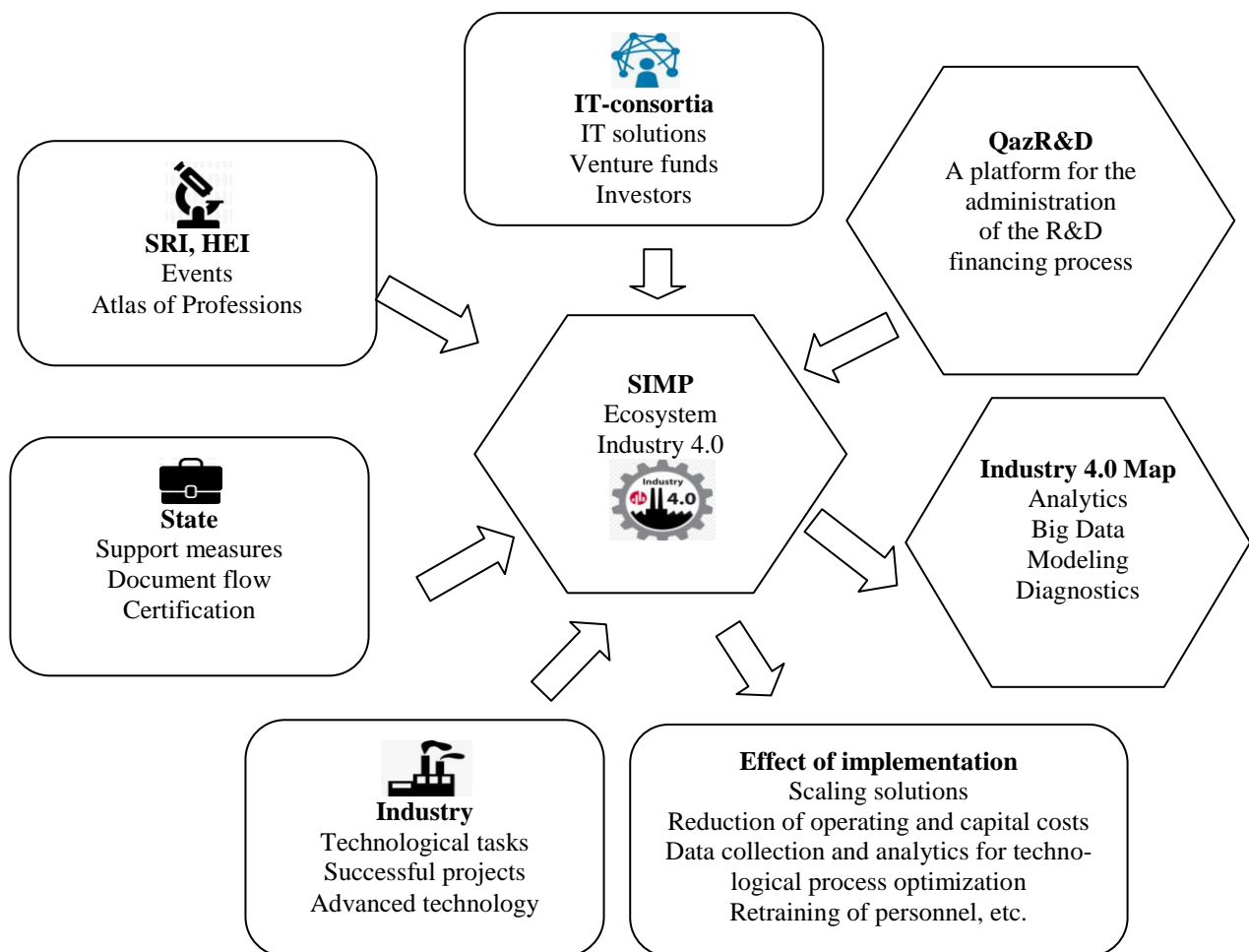

Figure 4. Features of the functioning of the SIMP technology platform

Note – Compiled by the authors based on data from the “Autonomous Cluster Fund “Park of Innovative Technologies “TechGarden””

The SIMP platform unites several stakeholders in this cluster: Subsurface users, performers-contractors of subsurface users, High Education Institutes, scientific-research institutes, scientific-research centers, also a comprehensive map of Industry 4.0, and, accordingly, the state (Figure 5).

The Smart Store module is an online supermarket of technological solutions and tasks from industrial enterprises. The objective of this module is to provide to industrial enterprises of access to the best domestic technologies. It consists of the following sections: IT-solutions; industry tasks; competence centers; virtual

IT-quarter; technology marathons; package solutions. Tasks solved within the framework of this module: the ability to post tasks/solutions; notification/ announcement system; conclusion of electronic contracts; participation and organization of technological marathons; ordering of package solutions. The effects of using the Smart Store module are as follows:

- prompt search and implementation of technologies;
- transparency of the interaction processes between the customer and the supplier;
- increasing the speed of search and processing information due to the “single window” principle;
- verified service providers.

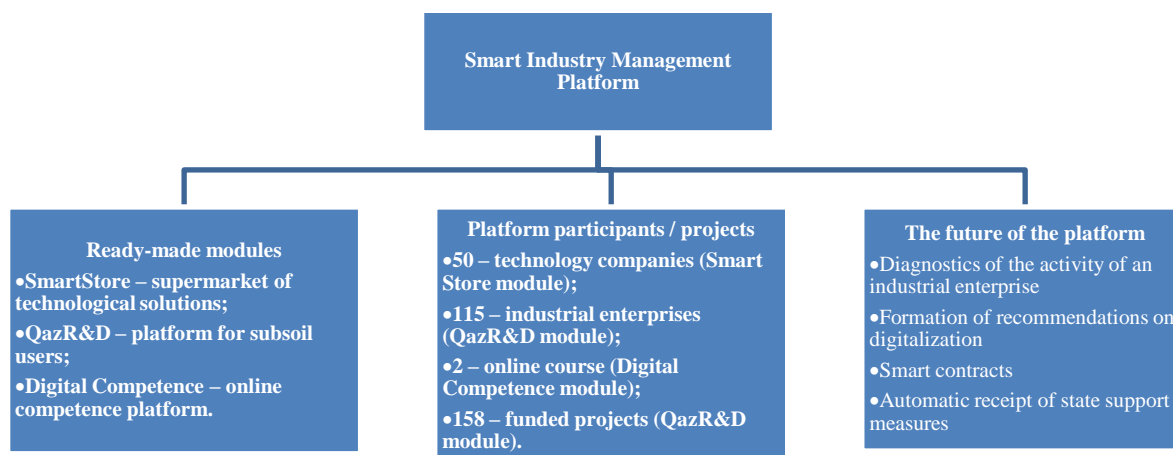

Figure 5. The system of the SIMP technology platform functioning

Note – Compiled by the authors based on data from the “Autonomous Cluster Fund “Park of Innovative Technologies “TechGarden””

The QazR&D platform is a module designed to assist subsoil users in fulfilling their obligations to deduct 1% of the SRS - total annual income (EC – extraction costs). The purpose of the module is to create a transparent platform for monitoring, administration and effective using of the tool for deducting 1% of SRS/EC for R&D. The sections of this platform are the following: R&D solutions; technical specifications of the industry; uploading reports; R&D database. In addition to the tasks solved within the SmartStore module, the QazR&D platform allows to connect Hyperledger, that is, a distributed blockchain network consisting of various functional components that are installed on network nodes. The module also implies the installation of an “integration tire” - a corporate application that ensures the interaction of all existing information systems through a single point, transactions, data transformation, message security, etc.

The Digital Competence module is an educational module aimed at increasing competencies in the field of Industry 4.0 (upgrading the skills of personnel and their retraining). The main sections of the platform are “e-courses”, “knowledge base”, “certification”, “webinars/conferences”, “vacancies”. The module promotes of access to courses and certification in the areas of Industry 4.0; a unified conceptual apparatus and knowledge base, also improving the overall level of digital literacy in the enterprise.

Digitalization and robotization are the most important factor that allows mining enterprises to remain profitable and competitive already today. Large industrial giants of Kazakhstan, such as “Kazakhmys”, “Kazminerals”, “Kazzinc”, “ArcelorMittal Temirtau”, JSC “NAC “Kazatomprom””, “Altynalmas”, ERG, JSC “Ust-Kamenogorsk Titanium-Magnesium Combine”, JSC “Himpharm”, etc. use a robotization system for mining of minerals. These enterprises have developed a digital modernization plan within the framework of the “Digital Mine” program, which provides the introduction of new technologies, such as advanced transducers, sensors, robotics. For these purposes, in the next 5 years, enterprises plan to invest in the amount of 800 billion tenge.

In Kazakhstan, work on the formation of innovative companies and start-ups that act as intermediaries in promoting digital solutions is accelerating. The key direction is the consolidation and coordination of the activities of organizations that support startups and innovative projects for attracting venture capital investors. Thus, in the IT-startup technopark “Astana Hub”, where 17 research laboratories of domestic and foreign IT companies operate, conditions have been created for obtaining tax, labor and visa benefits, there are

startup promotion programs. A single portal has been created at the technopark site to support and stimulate both industrial, innovative and startup projects, where over 530 events were held in 2019, memoranda on innovative cooperation was signed with 25 international organizations (Aubakirova et al., 2020).

Thus, digitalization allowed to industrial enterprises not only to increase profits but also to reduce production costs, which leads to a reduction in the cost of production, also an upbuilding of labor productivity, an increase of technological level, and finding a new market niche. The digital transformation of enterprises confirms its economic feasibility.

Discussion

Today, the Republic of Kazakhstan is an active participant in implementing a comprehensive digitalization program that contributes to the country's entry into the 30th international ranking of digital competitiveness. Measures to stimulate the transition of Kazakhstan's industry to "Industry 4.0", automation, and robotization of Kazakhstani enterprises will have a positive impact on increasing the competitiveness of industrial production.

The process of digitalization is of a long-term nature, requiring constant technological renewal, the creation of infrastructure, and the training of personnel. As practice has shown, on the path of Industry 4.0 development in the Republic of Kazakhstan, the most pressing problems are lack of qualified personnel and financial resources necessary to make investments in the digital transformation of the industry; lack of suppliers, digital solutions for the enterprise, the infrastructure; lack of understanding by company management of the benefits of digitalization; the presence of barriers related with digital standards, norms, insufficient cybersecurity, maintaining data confidentiality.

The solution to these problems should be carried out systematically; all actions should be aimed at using actual digital technologies that will contribute to the formation of a favorable business climate, a modern digital ecosystem, competitive advantages; in turn, the using of tax incentives will increase the efficiency of technological modernization; at the same time, it is important to invest to the training and advanced training of relevant personnel who are directly involved in the digitalization of all production processes and subsequent maintenance of relevant software and digital solutions, including those represented by robotic equipment and automation systems.

Despite a wide range of scientific publications that widely, but not always succinctly reflect the aspects of industry digitalization in Kazakhstan, there are several debatable issues concerning the development of methods and algorithms of evaluating the digital tools implementation effectiveness (both individual and complex solutions). In this regard, the authors' subsequent research will be aimed at analyzing the specifics of the current organizational and economic mechanism functioning and factors of commercialization of innovations at Republic of Kazakhstan industrial enterprises and developing recommendations for its improvement.

Conclusions

During the research, the relevance of the IT-technologies introduction, related to the use of big data, blockchain technologies in production, robotics, etc., which will allow industrial enterprises to improve the processes of automation and optimization production processes, creating solutions with the using of artificial intelligence to reduce production costs, increase productivity, obtain higher profits and develop products having a high rate of added value, positioned in the market with a customized component, was determined.

Based on the results, we concluded that the transition of the Republic of Kazakhstan to the digital economy, the processes of digital transformation can significantly expand the range of industrial production and provide new opportunities for further development of industries and activation of technological modernization. The measures taken by the Government of Kazakhstan in this direction will lead to ensuring of highly competitive advantages of our country in the global technological arena and successful participation in the global digital services market.

References

- Abdikarimova, K.A. (2018). O tsifrovizatsii promyshlennosti Kazakhstana [About digitalization of the industry of Kazakhstan]. *Nauchnyi vestnik: Finansy, banki, investitsii – Scientific bulletin: Finance, banks, investments, 1*, 167–174 [in Russian].
- Aubakirova, G.M., Isataeva, F.M., & Kuatova, A.S. (2020). Tsifrovizatsiia promyshlennykh predpriatii Kazakhstana: potentsialnie vozmozhnosti i perspektivy [Digitalization of industrial enterprises in Kazakhstan: potential opportunities and prospects]. *Voprosy innovatsionnoi yekonomiki – Issues of the innovation economy, 10(4)*, 2251–2268 [in Russian]. <https://doi.org/10.18334/vinec.10.4.111211>

- Aubakirova, G.M., & Isataeva, F.M. (2021). Tsifrovizatsiia promyshlennosti Kazakhstana: factory, tendentsii, perspektivy [The digitalization of the economy of Kazakhstan: factors, tendencies, prospects]. *Ekonomika, predprinimatelstvo i pravo – Economics, business and law*, 11(1), 51–68 [in Russian]. <https://doi.org/10.18334/epp.11.1.111527>
- Avtonomnyi klasternyi fond «Park innovatsionnykh tekhnologii». Tsifrovizatsiia promyshlennosti [Autonomous cluster fund “Park of innovative technologies”. Industry digitalization]. Retrieved from https://techgarden.kz/about_fund [in Russian].
- Babkin, A., Tashenova, L., Mamrayeva, D., & Andreeva, T. (2021). A Structural Functional Model for Managing the Digital Potential of a Strategic Innovatively Active Industrial Cluster. *International Journal of Technology*, 12(7), 1359–1368. <https://doi.org/10.14716/ijtech.v12i7.5350>
- Babkin, A., Tashenova, L., Mamrayeva, D., & Makhmudova, G. (2020). Digital platforms for industrial clusters and enterprises: Essence and structure. *ACM International Conference Proceeding Series*, 3444486.
- Babkin, A., Tashenova, L., Smirnova, O., & Burkaltseva, D. (2020). Analyzing the trends in the digital economy and the factors of industrial clustering. *ACM International Conference Proceeding Series*, 3444516.
- Baimukhamedov, M.F., Zhikeev, A.A., & Boranbaev, A.S. (2021). Perspektivy razvitiia tsifrovizatsii i robotizatsii v promyshlennoi sfere Kazakhstana [Prospects of the development of digitalization and robotization in the industrial sector of Kazakhstan]. *Aktualnye nauchnye issledovaniia v sovremennom mire – Actual scientific researches in the modern world*, 8-3(76), 110–113 [in Russian].
- Blichfeldt, H., & Faullant, R. (2021). Performance effects of digital technology adoption and product & service innovation – a process-industry perspective. *Technovation*, 105, 102275. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2021.102275>.
- Chirumalla, K. (2021). Building digitally-enabled process innovation in the process industries: A dynamic capabilities approach. *Technovation*, 105, 102256. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2021.102256>
- Esymkhanova, Z.K., Dauletkanova, Zh.D., & Baimamyrov, B.A. (2020). Razvitie tsifrovoi transformatsii v globalnoi yekonomike [Development of digital transformation in the global economy]. *Materialy IX Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii. Globalnye problemy modernizatsii natsionalnoi ekonomiki – Proceedings of the X International Scientific and Practical Conference. Global problems of modernization of national economies*. Publishing House “Derzhavinskii”, Tambov, 160–166 [in Russian].
- Iskusstvennyi intellekt i tsifrovyie fabriki: kak vnedriaiutsia elementy Industrii 4.0 na kazakhstanskikh predpriiatiiakh. (2019). [Artificial intelligence and digital factories: how the elements of Industry 4.0 are being implemented at Kazakhstani enterprises]. Retrieved from <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/iskusstvennyy-intellekt-i-tsifrovyie-fabriki-kak-vnedryayutsya-elementy-industrii-4-0-na-kazakhstanskikh-predpriyatiiakh> [in Russian].
- Hallin, A., Lindell, E., Jonsson, B., & Uhlin, A. (2022). Digital transformation and power relations. Interpretative repertoires of digitalization in the Swedish steel industry. *Scandinavian Journal of Management*, 38(1), 101183. <https://doi.org/10.1016/j.scaman.2021.101183>
- Jeske, T., Würfels, M., & Lennings, F. (2021). Development of Digitalization in Production Industry – Impact on Productivity, Management and Human Work. Proceedings of the 2nd International Conference on Industry 4.0 and Smart Manufacturing (ISM 2020). *Procedia Computer Science*, 180, 371–380. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.01.358>
- Karpovich, O.G., Karipov, B.N., & Nogmova, A.Sh. (2020). Razvitie tsifrovoi ekonomiki Kazakhstana. Problemy postsovetskogo prostranstva [Development of the digital economy of Kazakhstan. Problems of the post-soviet area]. *Post-Soviet Issues*, 7(4), 485–494 [in Russian]. <https://doi.org/10.24975/2313-8920-2020-7-4-485-494>
- Li, H., & Yang, C. (2021). Digital Transformation of Manufacturing Enterprises. *Procedia Computer Science*, 187, 24–29. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.04.029>
- Mussina, K.P., Mamrayeva, D.G., & Lemanowicz, M. (2020). Digitalization in the tourism industry of Kazakhstan. *Bulletin of the Karaganda University. Economy Series*, 3(99), 64–72.
- Napravleniia gosudarstvennoi programmy «Tsifrovoi Kazakhstan» (Digital Kazakhstan) po tsifrovizatsii Kazakhstana [Directions of the state program “Digital Kazakhstan” for the digitalization of Kazakhstan. Retrieved from <https://digitalkz.kz/napravleniya-programmy/> [in Russian].
- Perno, M., Hvam, L. & Haug, A. (2022). Implementation of digital twins in the process industry: A systematic literature review of enablers and barriers. *Computers in Industry*, 134, 103558. <https://doi.org/10.1016/j.compind.2021.103558>
- Qian, F., Zhong, W., & Du, W. (2017). Fundamental Theories and Key Technologies for Smart and Optimal Manufacturing in the Process Industry. *Engineering*, 3(2), 154-160, <https://doi.org/10.1016/J.ENG.2017.02.011>
- Rekomendatsii po resheniiu problem s primeneniem tsifrovyykh proektov (reshenii) i po povysheniiu effektivnosti raboty predpriatii. AO «Kazakhstanskii tsentr industrii i eksporta «Qazindustry» (2020). [Recommendations for solving problems using digital projects (solutions) and for improving of the enterprises efficiency. JSC “Kazakhstan center of industry and export “Qazindustry”]. Nur-Sultan, 67 [in Russian].

- Tashenova, L., Babkin, A., Mamrayeva, D., & Babkin, I. (2020). Method for Evaluating the Digital Potential of a Backbone Innovative Active Industrial Cluster. *International Journal of Technology, 11(8)*, 1499–1508. <https://doi.org/10.14716/ijtech.v11i8.4537>
- Tashenova, L.V., Babkin, A.V., & Mamrayeva, D.G., (2019). Digital transformation of industrial production in the context of Industry 4.0. *Bulletin of the Karaganda University. Economy Series, 4(96)*, 154–162.
- Turkiilmaz, A., Dikhanbayeva, D., Suleiman, Zh., Shaikholla, S., & Shehab, E. (2021). Industry 4.0: Challenges and opportunities for Kazakhstan SMEs. *Procedia CIRP, 96*, 213–218. <https://doi.org/10.1016/j.procir.2021.01.077>
- Vukadinovic, V., Majstorovic, V., Zivkovic, J., Stojadinovic, S., & Djurdjanovic, D. (2021). Digital Manufacturing as a basis for the development of the Industry 4.0 model. *Procedia CIRP, 104*, 1867–1872. <https://doi.org/10.1016/j.procir.2021.11.315>.
- Zhandybaev, K. (2019). Mirovye trendy tsifrovizatsii: ikh primeneniye v promyshlennosti Kazakhstana [Global digitalization trends: their application in the industry of Kazakhstan]. *Obzorno-analiticheskii portal Strategy2050.kz – Review-analytical portal Strategy2050.kz*. Retrieved from <https://strategy2050.kz/ru/news/52760/> [in Russian].

Д.Г. Мамраева, А.Б. Токсамбаева, Л.В. Ташенова

Қазақстан Республикасындағы өнеркәсіпті цифрландыру

Аңдатпа

Мақсаты: Технологиялық трансформация жағдайында экономикалық дамудың негізгі факторы ретінде Қазақстан Республикасының өнеркәсіп секторындағы цифрландыру үрдістерін зерттеу.

Әдісі: Зерттеу барысында мазмұнды талдау әдісі қолданылды, ол зерттелетін ғылыми мәселелерге қатысты мәліметтер жиынтығын кеңінен талдауға мүмкіндік береді; талдау нәтижелерін жан-жақты көрсетуге мүмкіндік берген материалдарды жүйелеу; графикалық интерпретация әдісі, оның негізінде «Индустрия 4.0» компоненттері, сондай-ақ SIMP технологиялық платформасының жұмыс істеу ерекшеліктері ұсынылған.

Қорытынды: Мақалада Қазақстанның өнеркәсіп секторын диджитализациялаудың негізгі бағыттары талданған. Өнеркәсіптік кәсіпорындарда цифрлық құралдарды енгізу факторлары қарастырылды, Төртінші өнеркәсіптік революция шеңберінде өнеркәсіптік өндірістің цифрлық трансформациясының негізгі компоненттері айқындалды.

Тұжырымдама: Осы ғылыми мақала аясында жүргізілген талдау Индустрия 4.0 элементтерін енгізу өнеркәсіптік кәсіпорындарға өндірістік процестерді жетілдіруге, уақытты едәуір қысқартуға және тиімділікті арттыруға, сонымен қатар жеке тұтынушылардың сұраныстарына бағытталған өнімдерді жасауға мүмкіндік беретінін көрсетті. Цифрлық трансформацияның маңызды факторы мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру аясында да, кәсіпорындардың бір-бірімен өзара ынтымақтастығы арқылы да компаниялар алатын қолдау болып табылады. Авторлардың зерттеуі цифрландырудың қазіргі заманғы модернизацияның «сәнді» құралы ғана емес, бәсекелестік артықшылықтарға қол жеткізудің тиімді әдісі екенін тағы бір рет растайды.

Кілт сөздер: цифрландыру, цифрлық экономика, Индустрия 4.0, өнеркәсіптік кәсіпорындар, роботтандыру, жасанды интеллект, өндіріс, блокчейн технологиясы, үлкен сандар (BigData).

Д.Г. Мамраева, А.Б. Токсамбаева, Л.В. Ташенова

Цифровизация промышленности в Республике Казахстан

Аннотация

Цель: исследовать тенденции цифровизации в промышленном секторе Республики Казахстан как ключевого фактора экономического развития в условиях технологической трансформации.

Методы: в ходе исследования были использованы *метод контент-анализа*, позволивший емко проанализировать массив данных, касающийся исследуемой научной проблематики; *систематизации* материалов, давший возможность представить результаты анализа комплексно; *метод графической интерпретации*, на основе которого были представлены компоненты «Индустрии 4.0», а также особенности функционирования технологической платформы SIMP.

Результаты: в статье проанализированы ключевые направления диджитализации промышленного сектора Казахстана. Рассмотрены факторы внедрения цифровых инструментов на промышленных предприятиях, определены ключевые составляющие цифровой трансформации промышленного производства в рамках Четвертой промышленной революции.

Выводы: анализ, проведенный в рамках данной научной статьи, показал, что внедрение элементов Индустрии 4.0. позволяет промышленным предприятиям совершенствовать производственные процессы, в значительной мере сокращая время и повышая эффективность, а также создавать продукты, ориентированные на запросы отдельно взятых потребителей. Немаловажным фактором цифровой трансформации выступает поддержка, получаемая компаниями как в рамках реализации государственных программ, так и посредством взаимной кооперации предприятий друг с другом. Исследование еще раз подтверждает, что цифровизация – не просто «модный» инструмент современной модернизации, а эффективный способ получения конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: цифровизация, цифровая экономика, Индустрия 4.0, промышленные предприятия, роботизация, искусственный интеллект, производство, технология блокчейн, большие числа (BigData).

References

- Babkin A. A Structural Functional Model for Managing the Digital Potential of a Strategic Innovatively Active Industrial Cluster / A. Babkin, L. Tashenova, D. Mamrayeva, T. Andreeva // *International Journal of Technology*. — 2021. — No. 12(7). — P. 1359–1368.
- Babkin A. Digital platforms for industrial clusters and enterprises: Essence and structure / A. Babkin, L. Tashenova, D. Mamrayeva, G. Makhmudova // *ACM International Conference Proceeding Series*. — 2020. — P. 3444486.
- Babkin A. Analyzing the trends in the digital economy and the factors of industrial clustering / A. Babkin, L. Tashenova, O. Smirnova, D. Burkaltseva // *ACM International Conference Proceeding Series*. — 2020. — P. 3444516.
- Blichfeldt H. Performance effects of digital technology adoption and product & service innovation — a process-industry perspective / H. Blichfeldt, R. Faullant // *Technovation*. — 2021. — No. 105. — P. 102275.
- Chirumalla K. Building digitally-enabled process innovation in the process industries: A dynamic capabilities approach / K. Chirumalla // *Technovation*. — 2021. — No. 105. — P. 102256.
- Hallin A. Digital transformation and power relations. Interpretative repertoires of digitalization in the Swedish steel industry / A. Hallin, E. Lindell, B. Jonsson, A. Uhlin // *Scandinavian Journal of Management*. — 2022. — No. 38(1). — P. 101183.
- Jeske T. Development of Digitalization in Production Industry — Impact on Productivity, Management and Human Work / T. Jeske, M. Würfels, F. Lennings // *Proceedings of the 2nd International Conference on Industry 4.0 and Smart Manufacturing (ISM 2020)*. *Procedia Computer Science*. — 2021. — No. 180. — P. 371–380.
- Li H. Digital Transformation of Manufacturing Enterprises / H. Li, C. Yang // *Procedia Computer Science*. — 2021. — No. 187. — P. 24–29.
- Mussina K.P. Digitalization in the tourism industry of Kazakhstan / K.P. Mussina, D.G. Mamrayeva, M. Lemanowicz // *Bulletin of the Karaganda University. Economy Series*. — 2020. — No. 3(99). — P. 64–72.
- Perno M. Implementation of digital twins in the process industry: A systematic literature review of enablers and barriers / M. Perno, L. Hvam, A. Haug // *Computers in Industry*. — 2022. — No. 134. — P. 103558.
- Qian F. Fundamental Theories and Key Technologies for Smart and Optimal Manufacturing in the Process Industry / F. Qian, W. Zhong, W. Du // *Engineering*. — 2017. — No. 3(2). — P. 154–160.
- Tashenova L. Method for Evaluating the Digital Potential of a Backbone Innovative Active Industrial Cluster / L. Tashenova, A. Babkin, D. Mamrayeva, I. Babkin // *International Journal of Technology*. — 2020. — No. 11(8). — P. 1499–1508.
- Tashenova L.V. Digital transformation of industrial production in the context of Industry 4.0. / L.V. Tashenova, A.V. Babkin, D.G. Mamrayeva // *Bulletin of the Karaganda University. Economy Series*. — 2019. — No. 4 (96). — P. 154–162.
- Turkyilmaz A. Industry 4.0: Challenges and opportunities for Kazakhstan SMEs / A. Turkyilmaz, D. Dikhanbayeva, Zh. Suleiman, S. Shaikholla, E. Shehab // *Procedia CIRP*. — 2021. — No. 96. — P. 213–218.
- Vukadinovic V. Digital Manufacturing as a basis for the development of the Industry 4.0 model / V. Vukadinovic, V. Majstorovic, J. Zivkovic, S. Stojadinovic, D. Djurdjanovic // *Procedia CIRP*. — 2021. — No. 104. — P. 1867–1872.
- Абдикаримова К.А. О цифровизации промышленности Казахстана / К.А. Абдикаримова // *Научный вестник: Финансы, банки, инвестиции*. — 2018. — № 1. — С. 167–174.
- Аубакирова Г.М. Цифровизация промышленных предприятий Казахстана: потенциальные возможности и перспективы / Г.М. Аубакирова, Ф.М. Исатаева, А.С. Куатова // *Вопросы инновационной экономики*. — 2020. — № 10(4). — С. 2251–2268.
- Аубакирова Г.М. Цифровизация промышленности Казахстана: факторы, тенденции, перспективы / Г.М. Аубакирова, Ф.М. Исатаева // *Экономика, предпринимательство и право*. — 2021. — Том 11. — № 1. — С. 51–68.
- Автономный кластерный фонд «Парк инновационных технологий». Цифровизация промышленности. Retrieved from https://techgarden.kz/about_fund
- Баймухамедов М.Ф. Перспективы развития цифровизации и роботизации в промышленной сфере Казахстана / М.Ф. Баймухамедов, А.А. Жикеев, А.С. Боранбаев // *Актуальные научные исследования в современном мире*. — 2021. — Выпуск 8. — № 3(76). — С. 110–113.
- Есымханова З.К. Развитие цифровой трансформации в глобальной экономике / З.К. Есымханова, Ж.Д. Даулетханова, Б.А. Баймамыров // *Материалы IX Международной научно-практической конференции. Глобальные проблемы модернизации национальной экономики*. — 2020. — Издательство: Издательский дом «Державинский», Тамбов. — С. 160–166.
- Жандыбаев К. Мировые тренды цифровизации: их применение в промышленности Казахстана / К. Жандыбаев // *Обзорно-аналитический портал Strategy2050.kz*. — 2019. Retrieved from <https://strategy2050.kz/ru/news/52760/>
- Искусственный интеллект и цифровые фабрики: как внедряются элементы Индустрии 4.0 на казахстанских предприятиях. — 2019. Retrieved from <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/iskusstvennyy-intellekt-i-cifrovye-fabriki-kak-vnedryayutsya-elementy-industrii-4-0-na-kazahstanskih-predpriyatiyah>

- Карпович О.Г. Развитие цифровой экономики Казахстана. Проблемы постсоветского пространства / О.Г. Карпович, Б.Н. Карипов, А.Ш. Ногмова // Post-Soviet Issues. — 2020. — № 7(4). — С. 485–494.
- Направления государственной программы «Цифровой Казахстан» (Digital Kazakhstan) по цифровизации Казахстана. Retrieved from <https://digitalkz.kz/napravleniya-programmy/>
- Рекомендации по решению проблем с применением цифровых проектов (решений) и по повышению эффективности работы предприятий. АО «Казахстанский центр индустрии и экспорта «Qazindustry». — Нур-Султан, 2020. — 67 с.

S.T. Mussina^{1*}, Zh.S. Khusainova¹, Y.A. Vechkinzova², R.B. Sartova⁴, A.Y. Zhansagimova⁵

¹*Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan*

²*Institute of management problems named after V.A. Trapeznikov of the Russian Academy of Sciences, Russia*

⁴*Ekibastuz Engineering and Technical Institute named after Academician K.I. Satpayev, Kazakhstan*

⁵*Kazakh academy of sport and tourism, Almaty, Kazakhstan*

¹*mussina.74@mai.ru*, ²*zhibekh11@mail.ru*, ³*kvin07@list.ru*, ⁴*sartova2010@mail.ru*, ⁵*ayagoz.zhansagimova@mail.ru*

¹<https://orcid.org/0000-0003-1647-3921>, ²<http://orcid.org/0000-0002-2617-838X>, ³<https://orcid.org/0000-0003-2543-625X>, ⁴<https://orcid.org/0000-0001-7982-095>, ⁵<https://orcid.org/0000-0001-6390-841X>

²*Scopus Author ID: 57195557031*, ³*Scopus Author ID: 57211264312*,

⁴*ResearcherID ABC-4856-2021*, ⁵*ResearcherID D-2582-2014*

Major issues of organizational and economic mechanisms of migration regulation in Kazakhstan

Abstract

Object: To identify the current issues of regulating migration processes in Kazakhstan with an emphasis on external migration.

Methods: Information systematization, working with sources, methods of studying cause-and-effect relationships.

Findings: Based on the analysis of trends in the development of migration processes in Kazakhstan, we have explored the main policy directions of their regulation. We have studied the institutional model of regulation of migration processes in Kazakhstan, raised the issues of interdepartmental interaction of various bodies in the implementation of migration policy in our country. We have investigated the factors affecting the establishment of the agenda in migration regulation for authorized bodies. We have studied the problem of unregulated migration in Kazakhstan, given a description of the risks associated with it, and presented proposals for improving measures to regulate migration processes.

Conclusions: Regulation of external migration processes in Kazakhstan is currently connected with the issues of adaptation and integration of ethnic repatriates in the Republic of Kazakhstan, reducing the negative impact of emigration outflow in the northern and north-eastern, and central regions of the Republic of Kazakhstan (depopulation, staff shortage, reduction of the development potential of rural settlements, etc.). Measures are required to increase the demographic potential of regions with an intensive external population outflow, to stimulate immigration to Kazakhstan, to create conditions for the successful integration of ethnic repatriates in the host society, to reduce illegal labor migration, to curb educational migration (or at least, to reduce the risks of its transition into non-returnable emigration).

Keywords: migration, Kazakhstan, external migration, unregulated migration, migration policy, labor migration, educational migration.

Introduction

In recent years, migration in Kazakhstan has been affected by both traditionally established factors, such as the motivation of ethnic Kazakhs to return to their historical homeland, the search for better working conditions by labor migrants (higher wages, uncovered demand for labor above all), and new challenges, which include quarantine restrictions during the global coronavirus pandemic, political upheavals in the world (Middle East), in the region (Afghanistan), in the country. A country's migration policy needs to adjust its tasks by considering changes in the factors of external and internal migration, as well as possible consequences of the changes taking place. Issues of adaptation and integration of ethnic repatriates in the country, issues of educational and labor migration (a brain drain) and the risks of their non-return migration, and problems of illegal or unregulated labor migration both to and from Kazakhstan remain the main strategic directions of regulating external migration in the country. Efforts are needed both in the international field and in domestic policy to address pressing issues to increase the effectiveness of measures to support ethnic repatriation, to reduce the negative impact of external emigration (depopulation in the northern, north-eastern, and central regions of Kazakhstan), to conclude international agreements in regulating labor migration between countries involved inflows both to Kazakhstan (Uzbekistan, Tajikistan, Kyrgyzstan) and from Kazakhstan (South Korea, European countries, Turkey), and to curb educational migration (including by opening branches of foreign educational institutions within the country).

*Corresponding author.
E-mail address: *mussina.74@mai.ru*

All the while, migration regulation keeps focusing on measures to comply with the quarantine rules for the coronavirus pandemic and national security (e.g., in relation to refugees from Afghanistan and other potential sources of radical Islamism).

The study aims to review the institutional system of migration regulation in the Republic of Kazakhstan, the main directions and tasks of migration policy in regulating foreign migration and to systematize materials on current issues of migration regulation and their outputs.

Literature review

The online source Demoscope Weekly offers all sorts of articles devoted to the migration policy of the countries of the world, including Central Asia:

1) Review of various ethnic repatriation policy types by such authors as N. Semenchenko (Semenchenko, 2002), Y. Sadovskaya (Sadovskaya, 2001), and L. Karachurina (Karachurina, 2008).

2) On labor migration management. Such authors as Y. Florinskaya and T. Roshchina (Florinskaya, Roshchina, 2004) raised the problems of labor migration from small towns; Z. Zayonchkovskaya considered the experience of regulating labor migration in Western European countries.

3) On analysis of the causes and consequences of educational migration. E.g. Y. Sadovskaya who analyzed educational migration from Kazakhstan to China as a “soft power” tool (Sadovskaya, 2015).

4) On the issues of institutional support for the management of migration processes. A. Yastrebova presented international legal instruments for migration regulation (Yastrebova, 2014).

The source also offers bibliographic reviews of new monographs on migration policy of the Russian Federation and other countries of the Eurasian Union (Nozhenko, 2020), on the worldwide experience of migration regulation (Vitkovskaya, 2004).

To assess the quantitative parameters and trends of migration development in Kazakhstan, it is useful to refer to the 2020 IOM publication “Kazakhstan: Advanced Migration Profile 2014—2019” (Chernykh, Burnashev, 2019), which presents the maximum possible indicators of migration movement in Kazakhstan collected both from official statistical information sources and publicly available statistics. For example, the migration profile shows the number of refugees in the Republic of Kazakhstan (maximum of 356 people in 2015 and 187 people in 2019). It also contains such indicators as the number of persons who were denied entry to Kazakhstan; the number of persons who were ordered to leave the country; the number of persons convicted of human trafficking, and the number of victims of human trafficking. The Advanced Migration Profile includes sections on migration management in Kazakhstan, which provides an overview of the regulatory framework, strategic documents, and describes the institutional and organizational framework of migration policy in Kazakhstan. The publication makes the following conclusion: “There is a departure from consideration of migration as a demographic factor, there is an accentuation of its economic significance. Moreover, the emphasis is on considering migration as an instrument for increasing the country’s human capital through attracting talent. This suggests that the shortage of competencies of the local workforce will be partially satisfied by simplifying the attraction of highly qualified specialists to Kazakhstan.”

Y. Sadovskaya and Caress Schenk have prepared a report on the results of a study on “Migrant Workers in Kazakhstan: No Status, No Rights” courtesy of the International Federation for Human Rights (FIDH) (FIDH, 2016). This publication shows that the settlement of the legal status of migrant workers is the most effective way to guarantee the protection of their rights and to fight their extreme vulnerability. According to the authors of the report, migrant workers with irregular status are considered “illegal” in Kazakhstan and, as a result, are treated as offenders. If in case of violation of their fundamental rights, they decide to turn to the authorities, they are at risk of arrest, imprisonment, and expulsion from the country for violating migration and labor laws, with no hope to receive remuneration or compensation for the violation of their rights.

The influence of external migration on the change in the ethno-demographical profile of the region is described in the works by A. N. Alekseyenko, Z. Aibakirova, and A. Zhanbosinova (Alekseyenko et al., 2019). Theoretical aspects of migration policy and the relevance of the study of its problematic issues are reflected in the paper by I. Chernykh and Y. Solovey (Chernykh, Solovey, 2021).

V. Y. Ledeneva, O. V. Lomakina, A. M. Dzhusunov, B. T. Begasilov (Ledeneva et al., 2021) have systematized the main motives of educational migration from Kazakhstan based on a survey of Kazakhstani students studying in foreign universities. The most significant influences were the quality of education (36%), the desire to study abroad to see the world and travel (23%), the prestige of foreign education (20%), the opportunities for further employment and residence abroad (13.3%), and the better-equipped classrooms and laboratories (10.2%). According to the authors, Kazakhstan will remain a donor of educational and labor re-

sources to more developed countries due to the issues on the way to the development of an effective system of staff training within the country and their demand in the labor market. To reduce the intensity of the outflow of students, we propose to increase the competitiveness of domestic higher education, including by increasing educational programs in English and developing cooperation of scientists from Kazakhstan and Russia for the development of promising scientific areas. The issues of educational migration from Kazakhstan have also been raised by G. A. Nasimova, Z. A. Zhansugurova, Sh. B. Khalikova (Nasimova et al., 2020).

Migration flows have a significant impact on the development of both the receiving and the giving sides. There are powerful cash flows between these countries, which are also subject to government regulation, since money transfers lead to changes in income, poverty, health, education, etc. (Ratha et al., 2013).

In recent years, the negative balance of external migration has been growing: there is a net outflow from Kazakhstan. The intensity of ethnic repatriation of Kazakhs, which previously would cover the flow of emigration, is decreasing. Measures are needed to curb the outflow from Kazakhstan and to encourage immigration to Kazakhstan. In recent years, migration policy has been active in internal migration: the mechanism for registering migrants within the country has been strengthened, a quota for resettlement to the northern and north-eastern regions of Kazakhstan is in effect (Mussina et al., 2020).

Methods

We apply methods of information systematization, working with sources, and methods of studying cause-and-effect relationships.

To analyze the regulation of the migration situation in the country, we studied the regulatory framework of migration policy and program documents containing various methods and tools of the state's influence on migration flows in both country and regional contexts.

Results

A regulatory framework of migration policy in Kazakhstan. Kazakhstan used to carry out strategic management of migration flows under the specially developed Concepts of migration policy of the Republic of Kazakhstan, approved by 1) the Decree of the Government of the RK No. 1346 of September 5, 2000; 2) the Decree of the President of the RK No. 399 of August 28, 2007, and 3) the Decree of the Government of the RK No. 602 of September 29, 2017. The Law of the RK No. 477-IV of July 22, 2011 "On population migration" regulates public relations in population migration, defines the legal, economic, and social foundations of migration processes.

Kazakhstan has approved the Global Compact for Migration and is engaged in various regional migration dialogues. Recognizing the growing role of labor migration for socio-economic development, the Ministry of Labor and Social Protection of Population is gradually assuming various migration functions, taking them over from the Ministry of Internal Affairs. In particular, starting 2022, the latter will no longer issue work permits to migrant workers and decide on refugee status. Back in May 2020, Kazakhstan has made amendments to its legislation by changing the designation of ethnic Kazakhs returning to their homeland from "oralman" (a repatriate) to "qandas" (a tribesman). In 2020, the country launched e-visa services for business, tourist, and medical trips. Kazakhstan is developing a new Concept of migration policy for 2022—2026.

Institutional support of the migration management system in the Republic of Kazakhstan. The Government of the Republic of Kazakhstan develops the main directions of state migration policy and manages its implementation. The following state bodies implement state migration policy within their competence: the Ministry of Internal Affairs of the RK, the Ministry of Foreign Affairs of the RK, the Ministry of Labor and Social Protection of Population of the RK (Committee of Labor, Social Protection and Migration), the National Security Committee of the RK, the Ministry of Education of the RK, and the Ministry of Health of the RK, as well as local executive bodies. The Ministry of Labor and Social Protection of the RK develops proposals on the main directions of state migration policy.

Information support of the state migration policy. The Ministry of Internal Affairs of the RK, the National Security Committee of the RK (Border Service) and the Ministry of Foreign Affairs of the RK form a single database of registration of entry visas for foreigners and stateless persons (Automated Information System "Berkut"), systematically update data, and timely exchange data among themselves. The Ministry of Labor and Social Protection of Population of the RK forms a centralized database of foreign workers, runs an information system "Foreign Labor Force" and ensures their interaction with information systems of the relevant authorized state bodies. Also, the Ministry of Labor and Social Protection of Population of the RK

forms a unified database of migrant workers and ethnic Kazakhs and ensures interaction with the relevant information systems of the internal affairs bodies, the NSC, and the MFA.

At the local level, migration processes are managed by local executive bodies.

Recently, changes have been introduced in the institutional support of migration policy. For example, in 2021, over a third of the functions in the field of migration related to the management of migration processes and labor migration have been transferred from the Ministry of Internal Affairs of the RK to the Ministry of Labor and Social Protection of Population of the RK. The corresponding Decree “On measures to further improve the public administration system of the Republic of Kazakhstan” has been signed by the Head of State on July 19, 2021. Starting January 1, 2022, the Ministry of Internal Affairs will not be engaged in interdepartmental coordination, the development of a system of measures in regulation and monitoring of migration processes, the assignment of refugee status, and the issuance of permits to labor immigrants working for individuals. This measure will allow linking two tools for attracting foreigners to the labor market of Kazakhstan: permits for individuals and permits for attracting FLW by enterprises. Presumably, compromise solutions will be found to reduce the flows of illegal labor migration with simplification of the legalization of attracted labor immigrants for small and medium-sized businesses (construction, services, processing of agricultural products, agriculture).

Regarding the recommendations on institutional support of migration policy, the previously mentioned publication “Kazakhstan: Advanced Migration Profile 2014—2019” offers the following: “It is recommended to return to the issue of forming a National Agency for Migration. At the same time, it is advisable to add support functions for migrants to the initially assumed powers (control and regulation of migration processes).” This recommendation is most likely aimed at creating an institution responsible for interdepartmental coordination of measures to support ethnic repatriation and resettlement to labor-deficient regions and addressing issues of successful adaptation and integration of those who have moved, as well as monitoring the flows of unregulated migration both to and from Kazakhstan and initiating measures to legalize the migrant status (international treaties, amendments to regulations, simplification of documentation processes and procedures for attracting migrants), direct interaction with migrants (mostly, government agencies do not deal with migrants, but only process their documents) when raising public awareness, receiving feedback on relocation, on-site housing, employment, receiving medical, educational services, observing their rights and interests when interacting with other persons (employers, government agency reps, business reps, etc.). It would also allow not to “dissolve” the responsibility for implementing an effective immigrant adaptation and integration policy between different state bodies.

Non-governmental organizations are also involved in regulating migration flows. Their main task is to provide comprehensive assistance for the adaptation and integration of citizens arriving in the country. These organizations work closely with local authorities, and with entrepreneurs, public organizations, citizens, etc. There are about twenty non-governmental organizations in Kazakhstan that are partners of the International Organization for Migration. Each of these NGOs assists in protecting the rights of migrants, both in our country and abroad. This includes assistance in documenting the refugees and illegal human trafficking victims, offering temporary shelter, adaptation and integration services (assistance in language learning, translation of documents and appeals), and other services.

Regarding ethnic migration, the NJSC “Otandastar Foundation” plays a great role in the institutional support of migration policy. The Foundation provides adaptation and integration services for compatriots in foreign countries and ethnic Kazakhs arriving in the Republic of Kazakhstan; maintains and establishes contacts, exchanges data with public compatriot associations, with international governmental and non-governmental organizations to provide compatriots with legal, informational and explanatory support.

The ethnic repatriation support policy. By the end of 2021, 17,540 ethnic Kazakhs have returned to their historical homeland and received the qandas status. In total, 1,087,800 ethnic Kazakhs have returned to the Republic since 1991. More than half of the qandas (76.2%) who came to Kazakhstan in 2021 are from Uzbekistan, 9.7% from China, 6% from Turkmenistan, 2.6% from Mongolia, and 5.7% from other countries. The arrived ethnic Kazakhs have mainly settled in Almaty (28.5%), Mangystau (19%), Turkestan (13%), and Zhambyl (7.8%) regions, as well as in the city of Shymkent (10.5%). As the statistics of the qandas settlement shows, ethnic repatriates avoid settling in the regions providing the qandas quota (Akmola, East Kazakhstan, Kostanay, Pavlodar, and North Kazakhstan regions). Although the regional qandas quota is low: it was set at 941 people for 2021 (Prikaz, 2021), which is approximately 5% of the number of the qandas who received the status by the end of 2021. The regional qandas quota for 2022 has been increased to 1,499 people.

The state supports those included in the regional oralman quota as part of the State Program for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship for 2017—2021 “Enbek” in the form of a subsidy: 1) to relocate: one-time payment of 35 MCI to each family member, and 2) to cover the rental and utility costs, which are to be paid monthly for a year: 15 to 30 MCI per family.

Since January 1st, 2021, the possibility has been enacted for the qandas to simultaneously submit documents for both obtaining a permit for permanent residence and for citizenship. Previously, these procedures would be separate, while the procedure for obtaining permanent residence would take two months, then a residence permit would be issued within a month, and only after that application for admission to Kazakh citizenship could become available, which would take another three months. Now all three stages are held simultaneously (Cherkashin, 2021). These changes have allowed shortening the time for processing documents (due to the fact that several government agencies review documents simultaneously), and simplified the procedures for processing documents through the introduction of the “one window” principle.

Recently, the flows of ethnic repatriation have started weakening, which is most likely due, on the one hand, to a decrease in the potential number of ethnic Kazakhs motivated to move (who do not want to pull up their roots), and, on the other hand, to a decrease in the attractiveness of Kazakhstan for potential repatriates (socio-economic conditions are deteriorating relative to the situation in the recent past, and, on the contrary, conditions have improved in the countries of departure).

Reducing the unregulated migration in the Republic of Kazakhstan. Basically, the policy measures in this area seek to identify the facts of illegal immigration by the migration police.

Illegal immigration is entry into the Republic of Kazakhstan and stay of foreigners or stateless persons in the Republic of Kazakhstan in violation of the legislation of the Republic of Kazakhstan regulating the procedure for entry and stay, as well as transit through the territory of the Republic of Kazakhstan (Zakon, 2011).

To identify malicious violators of migration legislation on the territory of the country, the Ministry of Internal Affairs of the RK periodically conducts a preventive operation “Migrant.” Police officers inspect places densely populated by foreign citizens, paw through the residential blocks, construction sites, markets, organizations and employers illegally hiring foreign citizens, search the vehicles. According to the Ministry of Internal Affairs, annually more than 100 thousand foreign citizens are held administratively responsible and more than 10 thousand get deported. For the most part, these are illegal labor migrants exposed to many risks due to their irregular status: they may not be paid for the work done (Najibullah, 2021), paid partially ignoring preliminary agreements that are not legally fixed. They may also face problems when seeking medical help; they cannot be guaranteed rights protection if the employer ignores labor safety requirements; no guarantees for social security and ensuring normal working conditions.

Regarding this situation, the above-mentioned FIDH report reads as follows: “Migrant workers with irregular status, who make up the vast majority of migrant workers in Kazakhstan, are in a particularly vulnerable position. They often work in difficult conditions and become victims of exploitation, psychological and physical violence, forced labor or human trafficking. They often live in unacceptable and degrading conditions, work without observing safety measures. The precarious administrative situation restricts their children’s access to education, as well as their own and the whole family access to medical care” (FIDH, 2016).

In these circumstances, Kazakhstan is invited to ratify the United Nations Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, and to amend immigration and labor legislation thus creating the necessary provisions for issuing work permits or “patents” to foreigners, regardless of whether they work for a private or legal entity, as well as to expand the list of independent entrepreneurial activities that foreign citizens have the right to engage in (otherwise corruption risks increase). The fee for the patent should be collected only after the payment of the first wage to avoid a situation where a migrant worker finds himself dependent on his employer. It is necessary to create a system of direct filing of complaints accessible to all victims of ill-treatment; to respond quickly and effectively to reports of violations of the rights of all migrant workers; to pursue prompt, effective, independent and impartial investigations; to hold accountable those responsible for abuses against all migrant workers and violations of their rights.

Legal labor migration is mainly associated with foreign labor attracted on the basis of LEA permits. As of December 1, 2021, 15,527 foreign citizens are engaged in labor activity on the territory of Kazakhstan based on the permits of local executive authorities. The main countries of labor migrant exodus are China (3,784 people), Great Britain (1,996), Turkey (1,985), India (1,182), and Uzbekistan (1,138). In addition,

until the beginning of 2022, migrant workers would be attracted on the basis of migration service permits (“patents”).

In 2021, the Ministry of Labor and Social Protection of the RK set the task of introducing an appropriate system in terms of employment and legal protection of Kazakhstani workers abroad. This is due to an increase in the number of labor emigration from Kazakhstan in Europe and South Korea. There have been several cases of expulsion of citizens of the RK from Norway and South Korea. As of March 2020, there were 11,126 illegal labor migrants from Kazakhstan in South Korea, the volume of personal transfers from South Korea to Kazakhstan increased from 1.7 million to more than 100 million US dollars in 2019. In 2020, quarantine restrictions decreased this amount by 28%. Generally, Kazakhstanis get there under the visa-free regime as tourists and stay illegally, work hard and send money back to their relatives in Kazakhstan. The Ministry of Foreign Affairs of the RK and foreign institutions are working with citizens’ communications in their host countries to protect their rights and interests (including in the case of deportation). However, efforts are needed from the Government of the Republic of Kazakhstan to conclude an interstate agreement to facilitate labor migration from Kazakhstan to South Korea. We need resolve the existing situation in favor of our citizens motivated to receive relatively high wages in other countries and provide legal framework for the full protection of their interests and rights on the territories of other countries. The issue of protecting the rights of Kazakhstani emigrant workers was raised by the President of the Republic of Kazakhstan K. Tokayev at the fourth meeting of the NCPT (National Council of Public Trust).

Labor migration within the EAEU. The Treaty on the EAEU brings such a direction of cooperation of the member states as labor migration to a qualitatively new level. Section XXVI “Labor Migration” provides for a number of norms that ensure freedom of employment in the territories of participating countries. To form a common labor market, the Treaty on the Union develops a common labor migration policy, including the provision of social security, medical care for member states’ workers, offset of labor (insurance) seniority, and the export of pensions. Direct recognition of educational documents is carried out, no procedures involved. Workers’ children residing together in the territory of the state of employment have the right to attend preschool and receive education in accordance with the legislation of the state of employment.

Meanwhile, Russia is preparing to launch the mobile service “Work in the EAEU.” The application was created to collect all the information about vacancies, employers and job seekers in the territory of the Eurasian Economic Union on one platform. With the help of the application, migrant workers will be able not only to find a suitable job in any of the EAEU countries without having to leave home, but also to request necessary documents, register with the Pension Fund and tax authorities, apply for a relocation loan and book housing. The Eurasian Development Bank reps are confident that the service can prove to be a real breakthrough in migration issues within the EAEU and strengthen integration ties between states (Vavilova, 2021).

Regulation of movements within the EAEU is facing the following issues:

1) The principle of equality of labor and social rights of citizens and migrants is not fully implemented. The reason is the lack of elaboration of national legislation in accordance with the provisions of the Treaty on the Eurasian Economic Union.

2) A discrepancy between the professional and language training of migrants in the countries of origin and the Russian and Kazakh employer requirements (the main countries welcoming migrant workers in the EAEU).

3) A significant number of migrant workers from Armenia and Kyrgyzstan do not engage in employment contracts with the employers. This may be either the result of insufficient migrants’ awareness of the existing norms of the law, or forcing them to work without a contract on the part of the employer, or the result of the activities of shadow intermediaries who have turned the illegal employment of their fellow countrymen in Russia and Kazakhstan into a profitable business.

Experts recommend the following: 1) to initiate language training and pre-departure orientation courses in the countries of departure; involve private and public organizations in this activity; 2) to establish control over the implementation of labor legislation in the countries of reception: to stop employment that is not formalized by an employment contract; 3) create a system of interstate monitoring of social and labor sphere in the participating countries within the framework of the EEC, to identify the compliance of the existing framework for ensuring labor and social rights of migrant workers with the provisions of the Treaty on the Eurasian Economic Union.

According to Y. G. Ponomareva, “it is also necessary to improve the system of immigration control and interdepartmental interaction, primarily in the field of information exchange both at the domestic and inter-

state levels; create a unified database for the EAEU member states to identify and account for illegal migrants; develop programs and conduct joint interstate operational and preventive measures; strengthen awareness-raising among the population” (Ponomareva, 2016).

Reducing the outflow of young people through educational migration channels. Despite the increase in foreign students from Central Asian countries, Kazakhstan is facing a negative balance in educational migration due to the significant outflow of our applicants to educational institutions in the Russian Federation, China, Eastern and Western Europe, the USA and Canada. Experts identify two main trends of return migration goals: “1. The students’ desire to expand their knowledge of the world, to realize their professional aspirations, in other words, to realize the migration and “globalization” desires inherent in humanity historically. 2. Rejection of country-specific characteristics, critical attitude to domestic political processes” (Nasimova et al., 2020).

To reduce the leakage of talented youth abroad or prevent the irrevocable migration of young people, we need joint efforts on the part of state bodies to debug the system of “social elevators” to promote young people studying both in our country and in foreign universities, to improve the mechanisms of employment of young professionals with the provision of conditions for their living in regions with a staff shortage (provision of office housing, payments of “lifting” allowances, benefits for utilities, decent wages, provision of places in kindergarten for children, etc.). In addition, the development of academic mobility of students of Kazakhstan universities or the system of two-degree education (an educational program in conjunction with a foreign university) allows the increase in the attractiveness of studying in Kazakhstan (Abaev, 2020). In addition, the President K. Tokayev has announced an initiative to open branches of leading foreign universities in Kazakhstan; two of them are technical oriented specializations.

It is also advisable to “review the procedures for the nostrification of foreign academic degrees to eliminate bureaucratic barriers to the return of qualified and highly qualified young experts to their homeland” (Shaukenova, 2019). Also, according to experts of the International Organization for Migration, “additional bureaucratic obstacles do not contribute to the desire of specialists with foreign degrees to work in scientific and educational institutions at home.” Therefore, a healthy competitive environment in scientific and educational hubs at the leading universities of the country is required to attract foreign partners in joint scientific and innovative projects (Nazarbayev University, KBTU, etc.).

Discussion

The paper offers the factors influencing the migration situation in Kazakhstan, the impact of which poses certain challenges to the country’s migration policy. State regulation of migration processes is designed to neutralize negative and stimulate positive consequences of both internal and external migration. The paper explores issues of adaptation and integration of ethnic immigrants, problems of emigration of highly professional personnel and promising youth, difficulties of regulating illegal migration. In modern realities, the high importance of measures to comply with quarantine for the coronavirus pandemic and other problematic issues of regulating migration flows in the country is emphasized. Regulation of internal migration in our country places emphasis on the redistribution of labor resources across the country to address the issues of depopulation and staff shortage in the labor-deficient regions of the country (which in turn arose as a result of an active external migration outflow).

The novelty of the paper consists in reflection of changes in the organizational and institutional support of migration policy, and systematization of the current challenges migration policy of the state is facing at the present time.

The paper also provides an overview of an institutional system of state regulation of migration flows, the subjects of which develop the main directions of migration policy, its goals and objectives. This is primarily the legislative framework provided by the Law “On Population Migration” and the Concepts of Migration Policy of the Republic of Kazakhstan. An important role in regulating migration processes is played by international migration treaties both concluded bilaterally and within the framework of various international and regional organizations.

The state bodies designed to implement various directions of migration regulation are investigated as well. Above all, it is the Government of the country responsible for the development of the main directions and objectives of this policy. Structures such as the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Labor and Social Protection, the Ministry of Foreign Affairs, and the National Security Committee play an important role in regulating population migration. Local internal and external migration management in certain regions is also of some importance, in which local executive authorities play an important role.

It should be noted that non-governmental organizations also take part in the management of migration flows. The main direction of their activity is to promote the rapid but gentle adaptation of migrants (ethnic migrants, refugees, migrant workers, and victims of human trafficking).

On the other hand, the paper raises issues of managing the status of emigrants from Kazakhstan in the countries where they migrated both temporarily or permanently (while remaining citizens of the RK). It is necessary to monitor the availability of acceptable conditions for migrants to stay in other states, respect for their rights and interests. Cooperation within the framework of various organizations such as the EAEU helps countries to understand each other more on migration issues. The member countries of this regional union engage in various agreements on migration management between them. Negotiations between partner states on external migration (both donors and recipients) on the conclusion of interstate agreements for migration management and ensuring the rights of migrants are important just as well.

Conclusions

The Republic of Kazakhstan has built a system of institutional support for the management of migration processes, created a regulatory framework for the migration management, implements measures to support for ethnic repatriation, labor migration management, measures to support organized internal migration (the policy of resettlement to labor-surplus regions). This allows addressing to some extent the issues of migrants and their families when settling in at the place of arrival, adapting to the host society, while protecting their interests and rights in relations with employers, government officials, etc. There are certain difficulties immigrants arriving in Kazakhstan have to deal with, but in general, a review of the policy on their support shows that in recent years changes have been made in legislative, regulatory documents, in the system of institutional support to strengthen the effectiveness of policy measures in relation to them (introduction of patents and permits for migrant workers, implementation of the principle of “one window” for ethnic returnees, changes in the distribution of functions between regulatory state bodies).

The paper discusses certain areas of migration policy in Kazakhstan: support for ethnic repatriation, deterrence of illegal labor migration, labor migration management within the EAEU, and reducing the outflow of young people through educational migration channels. Topical issues requiring extraordinary approaches to addressing and changes in the system of regulatory and institutional support of the state migration policy are presented. In particular, efforts are needed to conclude interstate agreements to resolve problematic issues of illegal labor migration both to Kazakhstan (with donor countries) and from Kazakhstan (with countries receiving Kazakhstani migrant workers). Comprehensive solutions are also needed to curb the flow of educational emigration from Kazakhstan and to increase the effectiveness of adaptation and integration services to support ethnic repatriation.

References

- Abayev, S. (2020). Kak ostanovit obrazovatelnuu migratsiiu kazakhstantsev [How to stop the educational migration of Kazakhstanis]. *inbusiness.kz*. Retrieved from <https://inbusiness.kz/ru/news/kak-ostanovit-obrazovatelnuyu-migratsiyu-kazahstancev> [in Russian].
- Alekseyenko, A., Aubakirova, Zh., & Zhanbosinova, A. (2019). Etnodemograficheskie evoliutsii i stanovleniie suverennoi demograficheskoi sistemy v Kazakhstane [Ethno-Demographic Evolution and Formation of the Sovereign Demographic System in Kazakhstan]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Istoriiia — Vestnik of Saint Petersburg University. History*. 64-4, 1368-1385. Retrieved from <http://vestnik.spbu.ru/html19/s02/s02v4/13.pdf> [in Russian].
- Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniu i reformam Respubliki Kazakhstan [Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan]. *stat.gov.kz*. Retrieved from <http://www.stat.gov.kz> [in Russian].
- Cherkashin, R. (2021). Kandasam uprostit poluchenie grazhdanstva Kazakhstana [Kandasam will simplify obtaining citizenship of Kazakhstan]. *nur.kz*. Retrieved from <https://www.nur.kz/society/1931114-kandasam-uprostyat-poluchenie-grazhdanstva-kazahstana/> [in Russian].
- CHernykh I.A., & Burnashev R.R. (2019). *Kazakhstan: Rasshirennyi migratsionnyi profil [Kazakhstan: Expanded migration profile]*. Almaty [in Russian].
- Chernysh, I., & Solovei, Y. (2021). Theoretical Foundations of Migration Policy. *Ekonomika i region. Naukovii visnik — Economy and region. Scientific Bulletin*, No. 1(80), 15–19. Retrieved from (<http://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2233/1722>) doi 10.26906/EiR.2021.1(80).2233
- Florinskaya, Yu., Roschina, T. (2004). Trudovaia migratsiia iz malykh gorodov Rossii: masshtaby, napravleniia, sotsialnye efekty [Labor migration from small towns in Russia: scale, directions, social effects]. *Demoskop weekly Elektronnaia versiia biulletenia Naseleniie i obschestvo — Tsentri demografii i ekologii cheloveka Instituta narodnokhoziaystvennogo prognozirovaniia RAN — Demoscope weekly Electronic version of the bulletin Popula-*

- tion and Society - Center for Demography and Human Ecology of the Institute of National Economic Forecasting of the Russian Academy of Sciences*, 175-176. Retrieved from <http://www.demoscope.ru/weekly/2004/0175/analit03.php> [in Russian].
- Karachurina, L. (2008). Immigratsionnaia politika Germanii: uspekhnyi – neuspeshnyi opyt [German immigration policy: successful - unsuccessful experience]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnyre otnosheniia — International economics and international relations*, 7, 50–60 [in Russian].
- Ledeneva, V.Yu., Lomakina, O.V., Dzhunusov, A.M., Begasilov, B.T. (2021). Obrazovatelnaia politika Kazakhstana v usloviiakh migratsii molodiozhi [Educational policy of Kazakhstan in the context of youth migration]. *Vysshee obrazovanie v Rossii — Higher education in Russia*, 6-30, 156-168. Retrieved from <https://vovr.elpub.ru/jour/article/view/2848> [in Russian].
- Mussina, S.T., Khusainova, Zh.S., & Vechkinzova, Y.A. (2020). Migration processes in Kazakhstan: Trends, specifics, factors. *Bulletin of the Karaganda university. Economy series*, № 4(100), 53-67.
- Nadzhibulla, F. (2021). Zarabotkov menshe, no bezopasnee. Trudovye migranty iz Tsentralnoi Azii vybiraiut Kazakhstan vmesto Rossii [Earnings are less, but safer. Labor migrants from Central Asia choose Kazakhstan instead of Russia]. *rus.azattyq.org*. Retrieved from <https://rus.azattyq.org/a/central-asian-migrant-workers-choosing-kazakhstan-over-russia-despite-lower-pay/31289747.html> [in Russian].
- Nasimova, G.A., Zhansugurova, Zh.A., & Halikova, Sh.B. (2020). Vozvratno-migratsionnye namereniia kazakhstanskikh studentov, obuchaiushchikhsia v zarubezhnykh vuzakh [Return-migration intentions of Kazakhstani students studying at foreign universities]. *Vestnik KazNU. Seriiia filosofii, kulturologii i politologii — Bulletin of the Kazakh National University. A series of philosophy, cultural studies and political science*. 2-72, 99-108 Retrieved from <https://bulletin-philospolit.kaznu.kz/index.php/1-pol/article/view/1142> [in Russian].
- Nozhenko, M.V. (2020). *Natsionalnaia i migratsionnaia politika Rossii i gosudarstv Evropeiskogo soiuza [National and migration policy of Russia and the States of the European Union]*. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo Universiteta [in Russian].
- Ofitsialnyy sait Ministerstva truda i sotsialnoi zaschity naseleniia Respubliki Kazakhstan [Official website of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan]. *gov.kz*. Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek?lang=ru> [in Russian].
- Ofitsialnyi sait Ministerstva vnutrennikh del Respubliki Kazakhstan [Official website of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan]. *gov.kz*. Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim?lang=ru> [in Russian].
- Otchet Mezhdunarodnoi federatsii po pravam cheloveka (FIDH) (2016). Trudovye migranty v Kazakhstane: bez statusa i prav [Labor migrants in Kazakhstan: without status and rights]. *fidh.org*. Retrieved from https://www.fidh.org/IMG/pdf/note_kazakhstan_681r_6_sept_2016_ru_web.pdf [in Russian].
- Ponomareva, E.G. (2016). Evraziiskii ekonomicheski soiuz: riski i optsii [Eurasian Economic Union: risks and options]. *Mezhdunarodnaia zhizn — International life*, 1, 94-98. Retrieved from https://mgimo.ru/library/publications/evraziyskiy_ekonomicheskiy_soyuz_riski_i_optsii_migratsii/ [in Russian].
- Prikaz Ministra truda i sotsialnoi zaschity naseleniia Respubliki Kazakhstan ot 13 fevralia 2021 goda № 39 «Ob ustanovlenii regionalnoi kvoty priioma kandasov i pereselentsev na 2021 god». *adilet.zan.kz*. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/>
- Ratha, D., Mohapatra, S., & Scheja, E. (2013). Impact of migration on economic and social development: A review of evidence and emerging issues. *Policy research working papers. – World Bank eLibrary*. 22 JUN. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-5558>
- Sadovskaya, E.Yu. (2001). Migratsiia v Kazakhstane na rubezhe XXI veka: osnovnye tendentsii i perspektivy [Migration in Kazakhstan at the turn of the XXI century: main trends and prospects] 108-124 [in Russian].
- Sadovskaya, E. (2015). Obrazovatelnaia migratsiia – «miagkaia sila» Kitaia? [Is educational migration China's "soft power"?] *Institut demografii Natsionalnogo issledovatel'skogo universiteta «Vysshaia shkola ekonomiki» — Institute of Demography of the National Research University "Higher School of Economics"*. 629-630. Retrieved from (<http://www.demoscope.ru/weekly/2015/0629/tema05.php>) [in Russian].
- Shaukenova Z. et al. (2019) Vneshniaia molodezhnaia migratsiia v stranakh Tsentralnoi Azii: analiz riskov i minimizatsiia negativnykh posledstviiv [External youth migration in Central Asian countries: risk analysis and minimization of negative consequences]. *publications.iom*. Retrieved from https://publications.iom.int/system/files/pdf/external_youth_migration_ru.pdf [in Russian].
- Semenchenko, N. (2002). Izraillskaia politika immigratsii i absorptsii [Israeli immigration and Absorption Policy]. *Demoskop weekly Elektronnaia versiiia biulletenia Naselenie i obshchestvo – Centr demografii i ekologii cheloveka Instituta narodnohoziaistvennogo prognozirovaniia RAN — Demoscope weekly Electronic version of the bulletin Population and Society - Center for Demography and Human Ecology of the Institute of National Economic Forecasting of the Russian Academy of Sciences*. 77-78. Retrieved from <http://www.demoscope.ru/weekly/2002/077/analit04.php> [in Russian].

- Vavilova, M. (2021). Trudovuiu migratsiiu v EAES sdelaiut komfortnoi [Labor migration to the EAEU will be made comfortable]. *eabr.org*. Retrieved from <https://eabr.org/press/news/trudovuyu-migratsiyu-v-eaes-sdelayut-komfortnoy> [in Russian].
- Vitkovskaya, G. (2004). *Mirovoi opyt migratsionnoi politiki: retrospektiva i noveishiie tendentsii* [The world experience of migration policy: a retrospective and the latest trends]. Almaty: Gendalf [in Russian].
- Yastrebova, A.Yu. (2014). Mezhdunarodno-pravovye mekhanizmy regulirovaniia migratsii: doktrinalnye podkhody i opyt Rossiiskoi Federatsii [International legal mechanisms of migration regulation: doctrinal approaches and experience of the Russian Federation]. [in Russian].
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 22 iulia 2011 goda No. 477-IV «O migratsii naseleniia» [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 22, 2011, No. 477-IV “On population migration”]. *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31038298&pos=102;-42#pos=102;-42

С.Т. Мусина, Ж.С. Хусаинова, Е.А. Вечкинзова, Р.Б. Сартова, А.Е. Жансагимова

Қазақстандағы көші-қонды реттеудің ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктерінің өзекті мәселелері

Аңдатпа

Мақсаты: Сыртқы көші-қонға назар аудара отырып, қазіргі кезеңде Қазақстанда көші-қон процестерін реттеудің өзекті проблемаларын анықтау.

Әдісі: Ақпаратты жүйелеу, дереккөздермен жұмыс, себеп-салдарлық байланыстарды зерттеу әдістері.

Қорытынды: Қазақстандағы көші-қон процестерінің даму үрдістерін талдауға негізделі отырып, оларды реттеу саясатының негізгі бағыттары қарастырылды. Қазақстандағы көші-қон процестерін реттеудің институционалдық моделі анықталған, еліміздегі көші-қон саясатын іске асыру кезіндегі әртүрлі органдардың ведомствоаралық өзара іс-қимыл мәселелері көтерілді. Көші-қонды реттеу саласындағы уәкілетті органдар үшін күн тәртібін қалыптастыруға ықпал ететін факторлар зерттелді. Қазақстандағы реттелмейтін көші-қон проблемасы қаралды және оған байланысты тәуекелдер сипатталды, сондай-ақ көші-қон процестерін реттеу шараларын жетілдіру бойынша ұсыныстар берілген.

Тұжырымдама: Қазіргі уақытта Қазақстандағы сыртқы көші-қон процестерін реттеу тұтастай алғанда этникалық репатрианттардың елімізге бейімделуі және интеграциясы, солтүстік және солтүстік-шығыс, орталық өңірлеріндегі эмиграциялық ағынның теріс әсерінің төмендеуімен байланысты (халықтың депопуляциясы, кадрлар тапшылығы, ауылдық елді мекендердің даму әлеуетінің төмендеуі және т.б.). Халықтың қарқынды сыртқы кетуі бар өңірлердің демографиялық әлеуетін арттыру, Қазақстанға көшіп келуді ынталандыру, қабылдаушы қоғамда этникалық репатрианттардың табысты кірігуі үшін оларға жағдайлар жасау, заңсыз еңбек көші-қонын төмендету, білім беру көші-қонын тежеу (кем дегенде – оның қайтарымсыз эмиграцияға көшуі бойынша тәуекелдерді төмендету) жөніндегі шаралар қажет.

Кілт сөздер: көші-қон, Қазақстан, сыртқы көші-қон, реттелмейтін көші-қон, көші-қон саясаты, еңбек көші-қоны, білім беру көші-қоны.

С.Т. Мусина, Ж.С. Хусаинова, Е.А. Вечкинзова, Р.Б. Сартова, А.Е. Жансагимова

Актуальные вопросы организационно-экономических механизмов миграционного регулирования в Казахстане

Аннотация

Цель: выявить актуальные на современном этапе проблемы регулирования миграционных процессов в Казахстане с акцентом на внешнюю миграцию.

Методы: систематизаций информации, работы с источниками, методы изучения причинно-следственных связей.

Результаты: Опираясь на анализ тенденций в развитии миграционных процессов в Казахстане рассмотрены основные направления политики их регулирования. Рассмотрена институциональная модель регулирования миграционных процессов в Казахстане, подняты вопросы межведомственного взаимодействия различных органов при реализации миграционной политики в нашей стране. Исследованы факторы, влияющие на формирование повестки дня для уполномоченных органов в области регулирования миграции. Рассмотрена проблема нерегулируемой миграции в Казахстане и описаны риски, связанные с ней, а также представлены предложения по совершенствованию мер регулирования миграционных процессов.

Выводы: регулирование внешних миграционных процессов в Казахстане в настоящее время связано в целом с вопросами адаптации и интеграции этнических репатриантов в РК, снижением негативного влияния эмиграционного оттока в северных и северо-восточных, центральных регионах РК (депопуляция населения, дефицит кадров, снижение потенциала развития сельских населенных пунктов и пр.). Необходимы меры по увеличению демографического потенциала регионов с интенсивным внешним оттоком населения, по стимулированию иммиграции в Казахстан, по созданию условий для успешной интеграции этнических репатриантов в

принимающем обществе, по снижению нелегальной трудовой миграции, по сдерживанию образовательной миграции (как минимум - снижению рисков по ее переходу в невозвратную эмиграцию).

Ключевые слова: миграция, Казахстан, внешняя миграция, нерегулируемая миграция, миграционная политика, трудовая миграция, образовательная миграция.

References

- Chernysh, I., Solovei, Y. (2021). Theoretical Foundations of Migration Policy. *Економіка і регіон. Науковий вісник*, 1(80). Retrieved from <http://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2233/1722>. DOI 10.26906/EiR.2021.1(80).2233
- Mussina S.T., Khusainova Zh.S., Vechkinzova Y.A. Migration processes in Kazakhstan: Trends, specifics, factors/ DOI 10.31489/2020Ec4/53–67 // Bulletin of the Karaganda university. Economy series. — № 4(100). — 2020. — P.53–67
- Ratha D., Mohapatra S., Scheja E. Impact of migration on economic and social development: A review of evidence and emerging issues // Policy research working papers. — World Bank eLibrary. — 2013. — 22 JUN. — (<https://doi.org/10.1596/1813-9450-5558>)
- Абаев С. Как остановить образовательную миграцию казахстанцев / С. Абаев. — Атамекен Бизнес. — 04.12.2020. — (<https://inbusiness.kz/ru/news/kak-ostanovit-obrazovatelnyuyu-migraciyu-kazahstancev>)
- Алексеевко А.Н., Аубакирова Ж.С., Жанбосинова А.С. Этнодемографические эволюции и становление суверенной демографической системы в Казахстане [Электронный ресурс] / А.Н. Алексеевко, Ж.С. Аубакирова, А.С. Жанбосинова // Вестн. Санкт-Петербургского ун-та. История. — 2009. — Т. 64. — Вып. 4. — С. 1368–1385. — Режим доступа: <http://vestnik.spbu.ru/html19/s02/s02v4/13.pdf>
- Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. — (<http://www.stat.gov.kz>)
- Вавилова М. Трудовую миграцию в ЕАЭС сделают комфортной. — Евразийский банк развития. — 17.02.2021. [Электронный ресурс] / М. Вавилова. — Режим доступа: <https://eabr.org/press/news/trudovuyu-migratsiyu-v-eaes-sdelayut-komfortnoy/>
- Внешняя молодежная миграция в странах Центральной Азии: анализ рисков и минимизация негативных последствий. Доклад Международной организации по миграции [Электронный ресурс] / Под руководством З. Шаукеновой. — 2019. — 92 с. — Режим доступа: https://publications.iom.int/system/files/pdf/external_youth_migration_ru.pdf
- Закон Республики Казахстан от 22 июля 2011 года № 477-IV «О миграции населения» (с изм. и доп. по состоянию на 31.12.2021) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31038298&pos=102;-42#pos=102;-42
- Карачурина Л. Иммиграционная политика Германии: успешный — неуспешный опыт / Л. Карачурина // Мировая экономика и международные отношения. — 2008. — № 7. — С. 50–60.
- Леденева В.Ю. Образовательная политика Казахстана в условиях миграции молодежи [Электронный ресурс] / В.Ю. Леденева, О.В. Ломакина, А.М. Джунусов, Б.Т. Бегасилов // Высшее образование в России. — 2021. — Т.30. — № 6. — С. 156–168. (DOI 10.31992/0869-3617-2021-30-6-156-168). — Режим доступа: <https://vovr.elpub.ru/jour/article/view/2848>
- Мировой опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции / Под ред. Г. Витковской. — Алматы: Гендальф. — 2004. — 351 с.
- Наджибулла Ф. Заработков меньше, но безопаснее. Трудовые мигранты из Центральной Азии выбирают Казахстан вместо России. — 04.06.2021. [Электронный ресурс] / Ф. Наджибулла. — Режим доступа: <https://rus.azattyq.org/a/central-asian-migrant-workers-choosing-kazakhstan-over-russia-despite-lower-pay/31289747.html>
- Насимова Г.А. Возвратно-миграционные намерения казахстанских студентов, обучающихся в зарубежных вузах / Г.А. Насимова, Ж.А. Жансугурова, Ш.Б. Халикова // Вестн. КазНУ. Сер. философии, культурологии и политологии. — 2020. — 72(2). — С. 99–108 (doi:10.26577/jpcp.2020.v72.i2.11) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://bulletin-philospolit.kaznu.kz/index.php/1-pol/article/view/1142>
- Национальная и миграционная политика России и государств Европейского союза: учебное пособие/ Под общей редакцией М.В. Ноженко. — Томск: Изд-во. Том. ун-та, 2020. — 584 с.
- Отчет Международной федерации по правам человека (FIDH) Трудовые мигранты в Казахстане: без статуса и прав. — Сентябрь 2016. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.fidh.org/IMG/pdf/note_kazakhstan_681r_6_sept_2016_ru_web.pdf
- Официальный сайт Министерства внутренних дел Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim?lang=ru>
- Официальный сайт Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek?lang=ru>
- Пономарева Е.Г. Евразийский экономический союз: риски и опции // Международная жизнь. — 2016. — № 1. — С. 94–98. [Электронный ресурс] / Е.Г. Пономарева. — Режим доступа: https://mgimo.ru/library/publications/evraziyskiy_ekonomicheskiy_soyuz_riski_i_optsii_migratsii/

- Приказ Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 13 февраля 2021 года № 39 «Об установлении региональной квоты приема кандасов и переселенцев на 2021 год» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/>
- Садовская Е.Ю. Миграция в Казахстане на рубеже XXI века: основные тенденции и перспективы / Е.Ю. Садовская. — Алма-Ата. — 2001. — С. 108–124.
- Садовская Е.Ю. Образовательная миграция — «мягкая сила» Китая? [Электронный ресурс] / Е.Ю. Садовская // Институт демографии Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики». — № 629–630. — 9–22 февраля 2015. — Режим доступа: <http://www.demoscope.ru/weekly/2015/0629/tema05.php>
- Семенченко Н. Израильская политика иммиграции и абсорбции // Демоскоп weekly Электронная версия бюллетеня Население и общество — Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН. — 26 августа — 8 сентября 2002. — № 77–78. — [Электронный ресурс] / Н. Семенченко. — Режим доступа: <http://www.demoscope.ru/weekly/2002/077/analit04.php>
- Флоринская Ю. Трудовая миграция из малых городов России: масштабы, направления, социальные эффекты / Ю. Флоринская, Т. Рощина // Демоскоп weekly Электронная версия бюллетеня Население и общество — Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования РАН. — 25 октября — 7 ноября 2004 — № 175 — 176. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.demoscope.ru/weekly/2004/0175/analit03.php>
- Черкашин Р. Кандасам упростят получение гражданства Казахстана [Электронный ресурс] / Р. Черкашин // Новости Nur.kz. — 8 сентября 2021. — Режим доступа: <https://www.nur.kz/society/1931114-kandasam-uprostyat-poluchenie-grazhdanstva-kazahstana/>
- Черных И.А., Бурнашев Р.Р. Казахстан: Расширенный миграционный профиль 2019 / И.А. Черных, Р.Р. Бурнашев. — Алматы: Миссия Международной организации по миграции (МОМ) в Казахстане — Субрегиональный координационный офис по Центральной Азии, 2020. — 146 с.
- Ястребова А.Ю. Международно-правовые механизмы регулирования миграции: доктринальные подходы и опыт Российской Федерации / А.Ю. Ястребова. — М.: ВАКО. — 2014. — 464 с.

K. Myrzabekkyzy, A.D. Bolganbayev, D.N. Kelesbayev*, S.T. Baimaganbetov

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Kazakhstan

¹*kundyz.myrzabekkyzy@ayu.edu.kz*, ²*artur.bolganbayev@gmail.com*,
³*dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz*, ⁴*sabit.baymaganbetov@ayu.edu.kz*

¹<https://orcid.org/0000-0001-7207-4146>, ²<https://orcid.org/0000-0001-8476-6975>,

³<http://orcid.org/0000-0002-4193-8121>, ⁴<https://orcid.org/0000-0003-2099-5562>

³*Scopus Author ID: 56623085400*, ⁴*Scopus Author ID: 56907030500*, ³*ResearcherID: P-2783-2017*

The Impact of Central Asian Innovation University Staff on Institutional Image Formation

Abstract

Object: This study aims to reveal the corporate image of Central Asia Innovation University by measuring the perceptions of its employees. We revealed the current panorama through the surveys with the university employees, identified problem areas, and provided recommendations for a healthier future.

Methods: A questionnaire is used to collect data as a quantitative research tool. The 5-point Likert scale is used in the questions in the questionnaire. Descriptive statistics are used in the analysis of the data. The reliability and validity of the scale and sub-dimensions are tested with Cronbach's alpha scale, ANOVA test, and Pearson Correlation analysis. The research sample is the academic staff of the Central Asian Innovation University. The questionnaire was applied to a total of 156 employees. In the questionnaire, each statement is rated from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree) according to a 5-point Likert scale, and the participants are asked to rate the statements according to this scale.

Findings: There is a statistically linear relationship between corporate image dimensions. From results, we see that the employees observe the following problems: Problems with being recognized as a good university; not be at an equal or better level than people in similar positions at similar universities; problems working collaboratively and in harmony with colleagues in their department; the conditions offered by the university to its employees and the lack of career opportunities.

Conclusions: We think that by following our suggestions the corporate image of Central Asian Innovation University can be more positive, and strong feelings such as belonging and trust can be created in employees.

Keywords: corporate image, perception, university staff, university, quality, performance, survey.

Introduction

The thoughts, perceptions, and judgments of employees about an institution constitute the corporate image. Corporate image is how people see the organization. The image formed in people's minds is the result of a subconscious elimination of what they expect or do not expect from an institution, its products, or services. Creating a good corporate image is only possible if the target audience knows the institution well and has correct, positive impressions about it. A good image increases prestige and enables the survival of an institution. Since the image is created by impressions, it can change positively or negatively depending on the person, and institutions can have more than one image.

While the equipment, attitude, and communication style of an organization affect the image of an organization, the individual image is determined by the external appearance, body language, behavior, and physical environment. The things that make up a product's image are product packaging, sales activities, and advertisements. Organizations often fall into the misconception that they have a positive image. Although there is no objective measure for the effectiveness of the existing or created image, there are various research methods used in this regard.

The public has general judgments about how an institution and organization are known, recognized, or perceived. These judgments form the corporate image. The corporate image provides important advantages to institutions and organizations as it gives the impression that they are superior to or different from the other institutions and organizations. For example, there is a higher demand for the goods or services of institutions and organizations with a strong corporate image. Corporate image not only provides a competitive edge but also contributes to its harmony with the internal and external environment by enriching collaboration opportunities.

*Responsible author:
E-mail address: *dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz*

Literature Review

In the literature, corporate image is generally defined as the perceptions and beliefs of internal and external stakeholders of an institution (Barich and Kotler, 1991; Karakaş and Çiçek, 2020; Rafiq et al. 2020).

Many researchers have proposed various definitions for the corporate image. For example, Kassim et al. (2010) defined corporate image as the way the institution is seen from inside and outside. Küçük and Bayuk (2007) defined the corporate image as the institutional ideal self. Corporate image is a mental construct and affects the future of businesses. Adjectives such as strong, weak, modern, reliable, high quality, used to describe a company, show the impression that the company leaves on its stakeholders. This image affects the interest of people towards the company and the frequency of their purchases.

According to another definition, corporate image results from people's experiences, beliefs, feelings, knowledge, and impressions about an institution, and it is the features that distinguish an institution or business from its counterparts (Worcester, 2009). Based on these definitions, the corporate image can be defined as the images formed in the minds of stakeholders of an institution. This perception can be positive or negative. While a positive image can benefit the organization, a negative one can cause great harm. Although it differs according to its structure, having good products or services, being well managed, being a part of society, responding to consumer needs, and being an institution that people want to work for are the main determinants of corporate image (Javalgi et al. 1994). Corporate image is related to various physical and behavioral attributes of an institution, such as its name, architecture, variety of products or services, traditions, ideology, and the perception of quality conveyed by each person interacting with its customers. As it can be understood from here, it has two main components, namely functional and emotional components (Nguyen et al. 2002). While the functional component is about the tangible characteristics that can be easily measured, the emotional component is about the psychological dimensions that are manifested by feelings and attitudes towards a company. According to Keller et al. (2015), the factors affecting the corporate image include the business itself, its employees, product quality, pricing policy, distribution channels, after-sales services, social assistance provided by the business, and communication style. In addition, Arendt and Brettel (2010) argued that the financial strength of an enterprise and its ability to follow innovations can be included among the factors affecting the perception of corporate image, together with the corporate social responsibility campaigns. Corporate image is formed by the interactions of values between the institution and society (Sherman, 1999). In this respect, to have a good image, an institution must be honest, reliable, responsible, accountable, and quality conscious (Ettenson et al. 2008). Having a good image can help recruit and retain staff (Marconi, 2002) and attract customers and investors (Fombrun et al. 2004). For this reason, businesses need to allocate resources not only to their products/services, management processes, marketing activities, and similar functions, but also to create a good corporate image. Thus, they can benefit from the advantages of having a good image.

Methodology

A questionnaire is used to collect data as a quantitative research tool. The 5-point Likert scale is used in the questions in the questionnaire. Descriptive statistics are used in the analysis of the data. The reliability and validity of the scale and sub-dimensions are tested with Cronbach's alpha scale, ANOVA test, and Pearson Correlation analysis. The research sample is the academic staff of the Central Asian Innovation University. The questionnaire was applied to a total of 156 employees.

In the survey, each statement is rated from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree) according to a 5-point Likert scale, and the participants are asked to rate the statements according to this scale.

The collected data are analyzed and these analyzes are interpreted in detail in the conclusion and recommendations section.

The research tests the following hypotheses:

H1: There is a difference in corporate image dimensions in terms of age groups.

H2: There is a difference in corporate image dimensions in terms of gender.

H3: There is a difference in corporate image dimensions in terms of education level.

H4: There is a difference in corporate image dimensions in terms of marital status.

H5: There is a difference in corporate image dimensions in terms of working time.

Results and Discussion

In this section, the results obtained by examining the collected data and their interpretation are given.

Table 1. Cronbach's Alpha Reliability Coefficients according to the Scales

Dimension	Number of Items	Cronbach's Alpha
Scale	27	0.817
Quality	4	0.752
Work Environment	5	0.656
Social Perception	5	0.634
Communication	7	0.725
Career	6	0.752

Note – Compiled by authors on the basis of research

Cronbach's alpha coefficient is calculated for the reliability and validity of the scales and their sub-dimensions. According to Table 1, all dimensions and scales have a high level of reliability.

Table 2. Demographics of the Respondents

Age Groups	Number	Percentage (%)
17-24	4	2.9
25-32	39	25.0
33-40	52	33.1
41 and over	61	39.0
Gender	Number	Percentage (%)
Female	104	66.3
Male	52	33.7
Education Level	Number	Percentage (%)
Graduate	71	45.3
Postgraduate	85	54.7
Marital Status	Number	Percentage (%)
Married	130	83.7
Single	26	16.3
Period of Employment	Number	Percentage (%)
0-3 years	19	12.2
4-6 years	30	19.2
7-9 years	15	9.9
10-12 years	27	17.4
More than 13 years	65	41.3
Total	156	100

Note – Compiled by authors on the basis of research

The demographic information of the participants is given in Table 2. 2.9% of the employees are in the age group of 17-24, 25% are in the age group of 25-32, 33.1% are in the age group of 33-40 and 39% are in the age group of 41 and over. In terms of gender, 66.3% are female, 33.7% are male. In terms of education level, 45.3% are graduates and 54.7% are postgraduates. Therefore, most of them are postgraduates and their education level is high.

In terms of marital status, 83.7% of the employees are married and 16.3% are single. Most of the respondents are married.

In terms of the period of work, 41.3% of the respondents have worked at the university for over 11 years. Therefore, most of the respondents have been working there for a long time.

ANOVA test is used to determine whether there is a statistically significant difference between age groups in the dimensions examined. The results showed no statistically significant difference between the age groups in any of the dimensions.

The H1 hypothesis is rejected for all dimensions.

Table 3. Corporate Image Dimensions by Age Groups

	Age Group	N	Average	Standard Deviation	F Statistics	P Value
Quality	25-32	39	3.35	0.868	1.328	0.325
	33-40	54	3.06	0.861		
	41+	63	3.15	0.952		
	Total	156	3.17	0.903		
Work Environment	25-32	39	3.12	0.611	1.785	0.214
	33-40	54	3.04	0.842		
	41+	63	3.28	0.684		
	Total	156	3.16	0.729		
Social Perception	25-32	39	3.52	0.571	0.632	0.546
	33-40	54	3.40	0.707		
	41+	63	3.38	0.738		
	Total	156	3.42	0.686		
Communication	25-32	39	3.42	0.753	0.856	0.315
	33-40	54	3.23	0.716		
	41+	63	3.32	0.624		
	Total	156	3.31	0.690		
Career	25-32	39	3.59	0.650	2.680	0.083
	33-40	54	3.26	0.750		
	41+	63	3.36	0.743		
	Total	156	3.38	0.730		

Note – Compiled by authors on the basis of research

Table 4. Distribution of Corporate Image Dimensions by Gender

	Gender	N	Average	Standard Deviation	T Statistics	P value
Quality	Female	104	3.20	0.886	0.337	0.785
	Male	52	3.15	0.913		
Work Environment	Female	104	3.14	0.771	-0.496	0.625
	Male	52	3.20	0.616		
Social Perception	Female	104	3.38	0.697	-1.375	0.271
	Male	52	3.53	0.662		
Communication	Female	104	3.30	0.697	-0.263	0.685
	Male	52	3.33	0.672		
Career	Female	104	3.37	0.764	-0.620	0.548
	Male	52	3.44	0.655		

Note – Compiled by authors on the basis of research

The distribution of corporate image dimensions by gender is given in Table 4. The Student t-test is used to determine whether there are statistically significant differences in terms of gender in the dimensions examined. The results showed no statistically significant difference between genders in any of the dimensions.

The H2 hypothesis is rejected for all dimensions.

Table 5. Distribution of Corporate Image Dimensions by Education Level

	Gender	N	Average	Standard Deviation	T Statistics	P value
Quality	Graduate	71	3.43	0.773	3.396	0.000
	Postgraduate	85	2.98	0.937		
Work Environment	Graduate	71	3.34	0.548	3.042	0.001
	Postgraduate	85	3.01	0.812		
Social Perception	Graduate	71	3.49	0.640	0.929	0.258
	Postgraduate	85	3.39	0.724		
Communication	Graduate	71	3.41	0.692	1.665	0.095
	Postgraduate	85	3.23	0.677		
Career	Graduate	71	3.56	0.637	2.777	0.005
	Postgraduate	85	3.26	0.772		

Note – Compiled by authors on the basis of research

The distribution of corporate image dimensions by education level is given in Table 5. The Student t-test is used to determine whether there are statistically significant differences between education levels in the dimensions examined. The results showed that there is a statistically significant difference between education levels in terms of quality, work environment, and career dimensions. The averages are higher in all three dimensions at the graduate level. In terms of social perception and communication, there is no statistically significant difference between education levels.

The H3 hypothesis is accepted for quality, work environment, and career dimensions and rejected for social perception and communication dimensions.

Table 6. Distribution of Institutional Image Dimensions by Marital Status

	Gender	N	Average	Standard Deviation	T Statistics	P value
Quality	Married	130	3.16	0.900	-0.605	0.678
	Single	26	3.28	0.864		
Work Environment	Married	130	3.22	0.732	2.477	0.016
	Single	26	2.86	0.588		
Social Perception	Married	130	3.45	0.708	0.643	0.681
	Single	26	3.36	0.569		
Communication	Married	130	3.33	0.683	0.659	0.513
	Single	26	3.23	0.718		
Career	Married	130	3.38	0.747	-0.471	0.641
	Single	26	3.45	0.627		

Note – Compiled by authors on the basis of research

The distribution of corporate image dimensions between marital status is given in Table 6. The Student t-test is used to determine whether there is a statistically significant difference between marital status in the dimensions examined. The results showed that there is a statistically significant difference between marital status only in terms of the work environment. When the averages are examined, it is seen that the average of married workers is higher. In other dimensions, there is no statistically significant difference between marital status.

The H4 hypothesis is accepted for the working environment variable and rejected for the other dimensions.

Table 7. Distribution of Institutional Image Dimensions by the Period of Employment

	Period of Employment	N	Average	Standard Deviation	F Statistics	P Value
1	2	3	4	5	6	7
Quality Work Environment	0-3 years	19	2.98	0.836	0.885	0.487
	4-6 years	30	3.14	0.827		
	7-9 years	15	3.21	0.762		
	10-12 years	27	3.04	0.949		
	12+ years	65	3.32	0.943		
	Total	156	3.18	0.893		
Social Perception	0-3 years	19	3.13	0.570	0.760	0.567
	4-6 years	30	3.09	0.737		
	7-9 years	15	2.93	0.745		
	10-12 years	27	3.25	0.788		
	12+ years	65	3.22	0.724		
	Total	156	3.16	0.721		
Communication Career	0-3 years	19	3.47	0.667	0.265	0.901
	4-6 years	30	3.48	0.570		
	7-9 years	15	3.28	0.678		
	10-12 years	27	3.42	0.736		
	12+ years	65	3.44	0.735		
	Total	156	3.43	0.687		
Quality	0-3 years	19	3.13	0.667	0.970	0.432
	4-6 years	30	3.32	0.570		
	7-9 years	15	3.50	0.678		

1	2	3	4	5	6	7
	10-12 years	27	3.43	0.736		
	12+ years	65	3.27	0.735		
	Total	156	3.31	0.687		
Work Environment	0-3 years	19	3.47	0.700	0.641	0.657
	4-6 years	30	3.47	0.606		
	7-9 years	15	3.25	0.840		
	10-12 years	27	3.51	0.790		
	12+ years	65	3.32	0.740		
	Total	156	3.39	0.728		

Note – Compiled by authors on the basis of research

The distribution of corporate image dimensions between the periods of work is given in Table 7. ANOVA test is used to determine whether there was a statistically significant difference between the study durations in the dimensions examined. The results showed that there is no statistically significant difference in terms of working time variable in any of the dimensions.

The H5 hypothesis is rejected for all dimensions.

Conclusions

Descriptive statistics are used in the analysis of the data. The reliability and validity of the scale and sub-dimensions are tested with Cronbach's alpha scale, ANOVA test, and Pearson Correlation analysis. The results show that there is a statistically linear relationship between corporate image dimensions.

From results, we see that the employees observe the following problems:

- problems with being recognized as a good university,
- not be at an equal or better level than people in similar positions at similar universities,
- problems working collaboratively and in harmony with colleagues in their department,
- the conditions offered by the university to its employees and the lack of career opportunities.

Based on the result we believe that the following suggestions can help the Central Asian Innovation University to create a better corporate image.

1. Although the internationalization of higher education has been a trend throughout history, this phenomenon was rather limited to student and academic mobility until the 1980s. However, with the effect of globalization, programs and institutions have also gained mobility. Thus, beside in-country higher education, the concept of cross-border higher education has come to the fore.

2. Internationalization strategies differ according to the development of the country, the importance, and the justification attributed to internationalization. For example, developed countries open branch campuses in developing countries for economic reasons. Similarly, the rationale for jointly developed programs seems to be academic development and quality. Developing countries, on the other hand, invited developed countries to their countries to open schools and establish partnerships. Internationalization in higher education is still predominantly unidirectional. Developed countries are producers and developing countries are consumers.

3. The working environment is very important for the university to have a positive corporate image.

4. Public relations and promotional activities should be emphasized to raise and announce the institutional image of the university. Visits should be made to schools, fairs, academic competitions, and congresses should be attended both as hosts and guests, and joint workshops should be held with graduates to strengthen the corporate culture.

5. The university should reduce the quotas a little more. The increase in the number of students can hinder education. One of the reasons for the lack of infrastructure is the high number of students.

In conclusion, we think that by following our suggestions, the corporate image of Central Asian Innovation University can be more positive, and strong feelings such as belonging and trust can be created among employees.

References

- Barich, H., & Kotler, P. (1991). A framework for marketing image management. *MIT Sloan Management Review*, 32, 2, 94–99.
- Karakaş, Y.E., & Çiçek, B. (2020). İmaj ve sosyal sorumluluk sadakat yaratabilir mi? Sivil havayolu işletmeleri örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4, 2, 1160–1179 [in Turkish].

- Rafiq, M.Z., Jun, J.C., Ali, R., Majeed, M.K., & Mohsin, M. (2020). Impact of corporate image, switching cost and customer trust on customer satisfaction: Evidence from listed banking sector. *SMART Journal of Business Management Studies*, 16, 1, 26–34.
- Kassim, N.M., Vajdavi, M., Azmeh, Z.A., & Sadiq, H. (2010). Effects of institutional reform on corporate image and value in a developing country context. *Measuring Business Excellence*, 14, 2, 32–45.
- Küçük, F., & Bayuk, M.N. (2007). Kriz ortamında bir başarı faktörü olarak çalışanların kurum imajı. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 2, 7, 795–808.
- Worcester, R. (2009). Reflections on corporate reputations. *Management Decision*, 47, 4, 573–589.
- Javalgi, R.G., Traylor, M.B., Gross, A.C., & Lampman, E. (1994). Awareness of sponsorship and corporate image: An empirical investigation. *Journal of Advertising*, 23, 4, 47–58.
- Nguyen, N., & Leblanc, G. (2002). Contact personnel, physical environment and the perceived corporate image of intangible services by new clients. *International Journal of Service Industry Management*, 3, 13, 242–262.
- Keller, K.L., & Parneswaran, M., Jacob, I. (2015). *Strategic brand management: Building, measuring and managing brand equity*. India: Pearson Education. (5TH Ed.).
- Arendt, S., & Brettel, M. (2010). Understanding the influence of corporate social responsibility on corporate identity, image, and firm performance. *Management Decision*, 48, 10, 1469–1492.
- Sherman, M. *Reputation: Rhetoric versus reality*. London: Published for the Institute of Directors and AIG Europe (UK). 1999.
- Ettenson, R., & Knowles, J. (2008). Don't confuse reputation with brand. *MIT Sloan Management Review*, 49, 2, 19–25.
- Marconi, J. *Reputation marketing: Building and sustaining your organization's greatest asset*. New York: McGraw-Hill New York. 2002.
- Fombrun, C.J., & Van Riel, C.B. *Fame and fortune: How Successful Companies Build Winning Reputations*. New Jersey: FT Prentice Hall, 2004.

Қ. Мырзабекқызы, А.Д. Болғанбаев, Д.Н. Келесбаев, С.Т. Баймағанбетов

Орталық Азия инновациялық университеті қызметкерлерінің институционалдық имиджі қалыптастыруға әсері

Аңдатпа

Мақсаты: Зерттеу жұмысының мақсаты – Орталық Азия инновациялық университетінің институционалдық имиджін қалыптастыруға және осы институционалдық имиджді аталған университеттің қызметкерлерінің қалай қабылдайтындығын анықтау. Осы зерттеу аясында университет қызметкерлері жүргізген сауалнама университеттің қазіргі жағдайының панорамасын ұсынады, екінші жағынан, кемшіліктерді анықтауға және ағымдағы жағдайға байланысты болашаққа нақты қадамдар жасауға көмектеседі.

Әдісі: Бұл зерттеуде сандық зерттеу құралы ретінде деректерді жинау үшін сауалнама қолданылды. Сауалнамадағы сұрақтар үшін 5 балдық Likert шкаласы, ал мәліметтерді талдау кезінде сипаттамалық статистика қолданылды. Шкала мен қосалқы өлшемдердің сенімділігі мен негізділігі Cronbach's alpha шкаласы, ANOVA тесті және Pearson Correlation талдауы арқылы тексерілді. Зерттеу моделі – Орталық Азия инновациялық университетінің профессорлық–оқытушылық құрамы болып табылады. Сауалнама барлығы 156 қызметкерге жіберілді. Сауалнамада әрбір пікір 5 балдық Likert шкаласы бойынша 1–ден (толық келіспеймін) 5–ке (толық келіспеймін) дейін аралығында бағаланды және респонденттерден осы тұжырымдармен келісе ме, жоқ па, соны көрсету сұралды.

Қорытынды: Қорытындылар институционалдық имидж өлшемдері арасында статистикалық оң байланыс бар екенін көрсетті. Зерттеу нәтижелері бойынша қызметкерлердің институционалдық имиджді қалай қабылдайтыны анықталды: қоршаған ортадағы сапалы жоғары оқу орны ретінде танылу мәселелері; ұқсас университеттердегі ұқсас салалар бойынша олармен тең немесе жақсы деңгейде болмауы; өз бөлімдеріндегі әріптестерімен бірлесе және үйлесімді жұмыс істей алмау мәселелері; университеттің өз қызметкерлеріне жақсы жағдай және мансаптық мүмкіндіктерін ұсынбауы сияқты келеңсіздіктер.

Тұжырымдама: Қорытындылай келе, зерттеудің нәтижелері мен ұсыныстарына сүйене отырып, Орталық Азия инновациялық университетінің институционалдық имиджі оң екенін және қызметкерлерде ынтымақтастық және сенім сияқты күшті сезімдерді қалыптастыруға болады.

Кілт сөздер: институционалдық имидж, қабылдау, қызметкерлер, университет, сапа, өнімділік, сауалнама.

К. Мырзабеккызы, А.Д. Болганбаев, Д.Н. Келесбаев, С.Т. Баймаганбетов

Влияние сотрудников Центрально Азиатского инновационного университета на формирование институционального имиджа

Аннотация

Цель: Цель исследования направлено на создание институционального имиджа Центрально Азиатского инновационного университета и измерения того, как Центрально Азиатский инновационный университет воспринимает такой институциональный образ. Опрос, проведенный сотрудниками университета в рамках данного исследования, дает панораму текущего состояния университета, с другой стороны, помогает выявить недостатки и сделать конкретные шаги в будущее в зависимости от текущей ситуации.

Методы: В этом исследовании анкета использовалась для сбора данных в качестве инструмента количественного исследования. Для вопросов опроса использовалась 5-балльная шкала Лайкерта, а при анализе данных использовалась описательная статистика. Надежность и достоверность шкалы и подизмерений были проверены с помощью альфа-шкалы Кронбаха, теста ANOVA и корреляционного анализа Пирсона. Модель исследования – профессорско-преподавательский состав Центрально-Азиатского Инновационного Университета. Опрос был разослан 156 сотрудникам. В анкете каждое мнение оценивалось по 5-балльной шкале Лайкерта от 1 (полностью не согласен) до 5 (полностью согласен) и респондентам предлагалось указать, согласны ли они с этими выводами.

Результаты: Результаты показали, что существует статистически положительная связь между критериями институционального имиджа. По результатам исследования мы видим, как сотрудники воспринимают имидж учреждения: вопросы признания как качественного ВУЗа в окружающей среде; отсутствие равного или хорошего уровня в аналогичных областях в аналогичных университетах; неумение работать вместе и слаженно с коллегами по своим отделам; недостатки, такие как то, что университет не предоставляет своим сотрудникам хорошие условия и возможности карьерного роста.

Выводы: В заключение, следуя результатам и рекомендациям исследования, институциональный имидж Центрально-Азиатского Инновационного Университета будет положительным, а у сотрудников сформируются сильные чувства сопричастности и доверия.

Ключевые слова: институциональный имидж, восприятие, сотрудники, университет, качество, производительность, опрос.

A.T. Omarova^{1*}, M.T. Daniyarova², S.B. Glazunova², B.K. Spanova²

¹*Karaganda University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan*

²*Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan*

¹*ainuraphd@mail.ru, ²dan_mar_tas@mail.ru, ³s_glazunova@keu.kz, ⁴bake1973@mail.ru*

¹<https://orcid.org/0000-0001-9808-4908>, ²<https://orcid.org/0000-0001-7760-8389>,

³<https://orcid.org/0000-0001-7599-1089>, ⁴<https://orcid.org/0000-0002-7226-3796>

¹*Scopus Author ID: 55982396200, ²Scopus Author ID: 57190231774*

¹*Researcher ID: U-5563-2018*

Analysis of financial and economic aspects of the companies functioning and their impact on the tourism cluster in the conditions of socialization

Abstract

Object: In management activity, many companies have to find effective solutions for forecasting and planning various financial scenarios. Effective management of the financial activity of large companies should be based on continuous improvement of business processes, where it is necessary to consider the conditions of the enterprise activity and improve its competitiveness through the consistent implementation of optimization processes and their objective assessment using methods of financial activities forecasting and planning. The research aims to analyze the financial and economic aspects of the companies' functioning and their impact on the tourism cluster in socialization.

Methods: The study was carried out by applying general methods used in economic science, based on a logical description of the components and functions of digital technologies, reflecting their essential properties using a systematic approach, providing the necessary study in depth of the scientific problem. The following methods were used in the research process: abstract-logical, economic-statistical, monographic, methods of system analysis, economic comparison, expert assessments. When processing and organizing the data, methods of mathematical modeling and forecasting were used. The methods used for the study of economic phenomena and the processing of primary information in their entirety make it possible to ensure the reliability of the analysis and the validity of the findings.

Findings: The authors reached conclusions and recommendations for improving the sustainable development of companies, results of which were presented using a graphical method.

Conclusions: Based on the initial data regression analysis was applied to assess the impact on the amount of income from the main activity of Kazakhstan Temir Zholy JSC of factors such as the volume of passenger traffic and the volume of railway traffic. The coefficients of elasticity are analyzed to supplement the commensurate indicators of the closeness between the factor and the result, allowing ranking of the factors according to the strength of their influence on the result.

Keywords: sustainability, strategy, profitability, tourism cluster, budgeting.

Introduction

In the context of the transformation of the economy, as well as the rapidly changing market situation, including situations of international importance, companies need to apply innovative methods both in the technological process and in management methods, where certainly the emphasis is on the financial component, which should not only improve the form and methods of management but should be constantly changed and flexibly restructured depending on changes in the strategy of enterprise development.

All this motivates and encourages companies to improve business processes, and senior management is encouraged to find and implement new effective methods of business process management based on forecasting methods.

In modern conditions, almost all companies are trying to develop a strategy for their development based on the interests and needs of consumers, market conditions, and changes in the socio-economic poli-

*Responsible author:
E-mail address: ainuraphd@mail.ru

cy of the state, designed for both long- and short-term periods. The more precise the determination of future business development results setting goals, mechanisms development, and ways to achieve them, the safer for the user and therefore, the more effectively the company's management will solve problems. Thus, in strategic planning and in making current and future business decisions, the question of assessing the prospects for a company's development arises, and it is necessary to develop practical methods for determining those prospects.

The development and support of entrepreneurial activity, the development of competition, and investment attractiveness depend on a wide range of factors reflecting the general situation of the state's economic policy and the position of state institutions. The issues of developing the business environment, increasing investment attractiveness, and overall competitiveness of the economy are among the key areas of economic policy of any state.

For many of the world's largest businesses, sustainability is the key to minimizing risks, increasing sustainability, increasing competitiveness and opening new opportunities.

As the process of managing the financial stability of the enterprise is one of the important issues that concern the financial well-being of the company, it is necessary to observe the necessary parameters of FS, as low financial stability can lead to the inability of the enterprise to meet its financial obligations, and its excessive stability can hinder development by exacerbating the costs of the enterprise with excessive (excessive) stocks and reserves.

The problems of ensuring economic-financial stability and competitiveness of large enterprises are the most urgent for the modern Kazakhstan economy. Large companies are of great strategic importance and play a major role in ensuring the country's economic security. In this regard, it is necessary to pay attention to such tasks as employing able-bodied people, raising living standards in the new geopolitical conditions, developing the transport industry, and providing it with substantial investment support.

Literature Review

Mechanisms of strategic management in various sectors of the economy must consider the main trends and features of industrial development, as well as their adaptation to modern economic conditions.

In all social, economic, and technological transformations it is necessary to identify the factors that will contribute to the transformation of entrepreneurial activity in the next 5–10 years and form the basic criteria for further analysis (Metsik et al., 2019, 2465).

Capital budgeting is one of the most important decisions faced by the financial management of any organization (Batra et al., 2014). This is a planning mechanism used by an organization to make evaluation decisions on how to divide resources between investment projects (Al-Mutairietal et al., 2018) and evaluation of investment projects that will create benefits for over one year and that will help the company generate revenue or reduce future costs (Khamees et al., 2010).

The evaluation of capital investment budgeting proposals is part of the investment decision. In this context, financial management and capital investment decision-making are fundamental to the survival and success of the company in the long-term perspective (Michelon et al., 2020).

The term "sustainable development" officially appeared in the scientific lexicon in the late 1980s, and the beginning of the concept of sustainable development is most often associated with this period. At the same time, conceptual approaches to sustainable development originated a decade earlier. They are associated with special public attention to the increase in the level of environmental pollution, the reason for which was seen in the rapid socio-economic development. Attention to the problem of sustainable development is tirelessly supported in the works of foreign researchers, such as (Strezov et al., 2017; Karman, 2019), etc., which consider the problems and propose solutions on substantiating the concept of sustainable development as an alternative to the concept of economic growth.

Sustainable economic development can be achieved through the formation of a favorable innovation environment, which promotes the activation of investment activities and allows for the effective use of innovative potential to increase competitiveness and accelerate socio-economic development.

According to (Levina, 2017), the Fourth Industrial Revolution requires high-tech companies to not only grow but also to achieve high performance and respond quickly in an ever-changing market. Finally, a country needs to be competitive in the high-tech market, not only for the development of individual companies but also for the country's economy as a whole, as it facilitates the development of best practices and the country's involvement in global integration processes (Levina, 2017, 88).

Thus, the key idea of sustainable development of companies is to achieve strategic goals in the long-term period, considering the interests of various stakeholders, which takes into account all aspects of the company's activities, including economic, social and environmental, and also corresponds to its corporate values.

Today, sustainable development should be defined as the process of economic, social, and managerial changes aimed at coordinating economic activity, the use of natural resources, solving social problems, developing scientific and technological progress to improve the quality of life (Bobylev, 2017).

A growing number of companies, integrating to improve sustainability, are implementing their strategic initiatives with a tendency to expand the managerial aspects of planning (Izmailova, 2021).

According to (Wang, 2021), many companies are currently focused on profitability and short-term return on investment. Other researches indicate a significant and positive relation between innovations in the field of sustainable development and the competitiveness of the firm (El-Kassar et al., 2018; Qiu et al., 2019; Suat et al., 2019).

The sustainable development trend is gaining strength on a global scale and creates new niches and new opportunities for large companies and for the country as a whole, which will significantly affect the activities of companies both within the country and on foreign economic activity. The growing importance of sustainable development factors forms a request for their analysis and evaluation in the activities of companies, including in the framework of sustainable development indices and ratings (ESG-indices). Such an assessment supports both investors and responsible companies and promotes best practices.

The research questions. Recognizing that many processes in the economy are inextricably linked to the development of social institutions, it is necessary to apply methods and methodologies for analyzing financial sustainability, which is being actively developed both in Kazakhstan and abroad.

Considering the impact of many processes taking place in the economy and their impact on the development and functioning of companies, there is a transformation and a certain presentation in the application of methods and methodology. Therefore, the issues of assessment and analysis of financial stability of enterprises are of sufficient importance and the need to identify new scientific research.

The scientific novelty consists in the fact that at the present stage of the development of socio-economic relations, the mechanism and tasks in sustainable development of business strategies of large companies aimed at implementing targeted programs and development plans for business segments have been firmly established as one of the most important mechanisms of business operations in the financial market.

Currently, economic, political, and social changes taking place at the global level are becoming increasingly interconnected and interdependent, creating a complex interaction between development factors. These changes transform existing development paradigms and create the need to find new ways to articulate national and global interests. Therefore, the analysis of globalization inevitably turns into an analysis of various aspects and different levels of this process. Such an analysis should at least include the following areas:

- a) political and economic analysis of global power structures;
- b) a related comparative socio-institutional analysis of ways to include specific regions in global structures;
- c) a critical cultural assessment of the understanding of a position in global structures requiring appropriate activities organized by the actors (groups of agents) of globalization.

For safer and more reliable development of companies it is necessary to use certain methods and mechanisms of management, which will be adapted to the conditions under which the company develops and functions, namely adapted to innovation, anti-crisis policy, the strategic orientation of industry development. Thus, a set of tools and methods in management should be aimed at:

- ensuring the leading position of the organization in the market;
- ensuring the financial state of the company;
- achievement of key indicators of strategic development and planning of the company (Fig. 1).

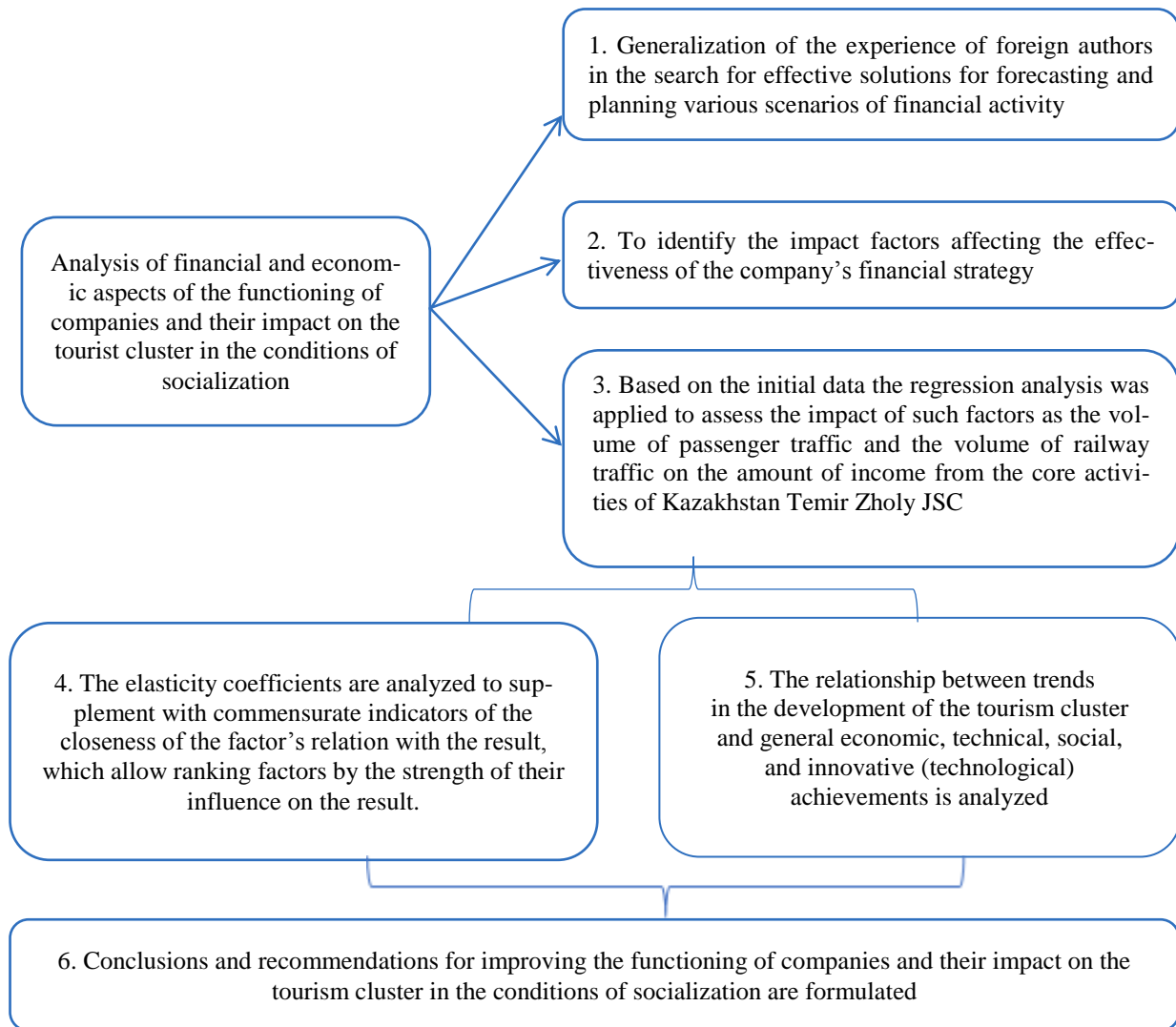

Figure 1. Questions of the research

Note –Compiled by the authors

Among the common and even mandatory management and planning tools for sustainable and safe development for organizations, the following ones may be particularly in demand:

- financial management (to ensure liquidity, profitability, financial stability);
- management of information resources;
- innovation and competitiveness management;
- quality management and effective marketing;
- risk management;
- active cooperation of companies with local authorities and government.

Based on the above determinants of organizational development, with an effective contractual policy, timely and full implementation of commitments, and, therefore, further planning of organizational activities and financial well-being, improving long-term relationships with other organizations are necessary conditions for their strengthening.

Thus, the intensive development of the market of goods and services, the competitive environment development in commodity movement and international relations, the strengthening of integration trends in the global economy make it necessary to search for adequate market mechanisms to ensure the effective functioning of enterprises (Fig. 2).

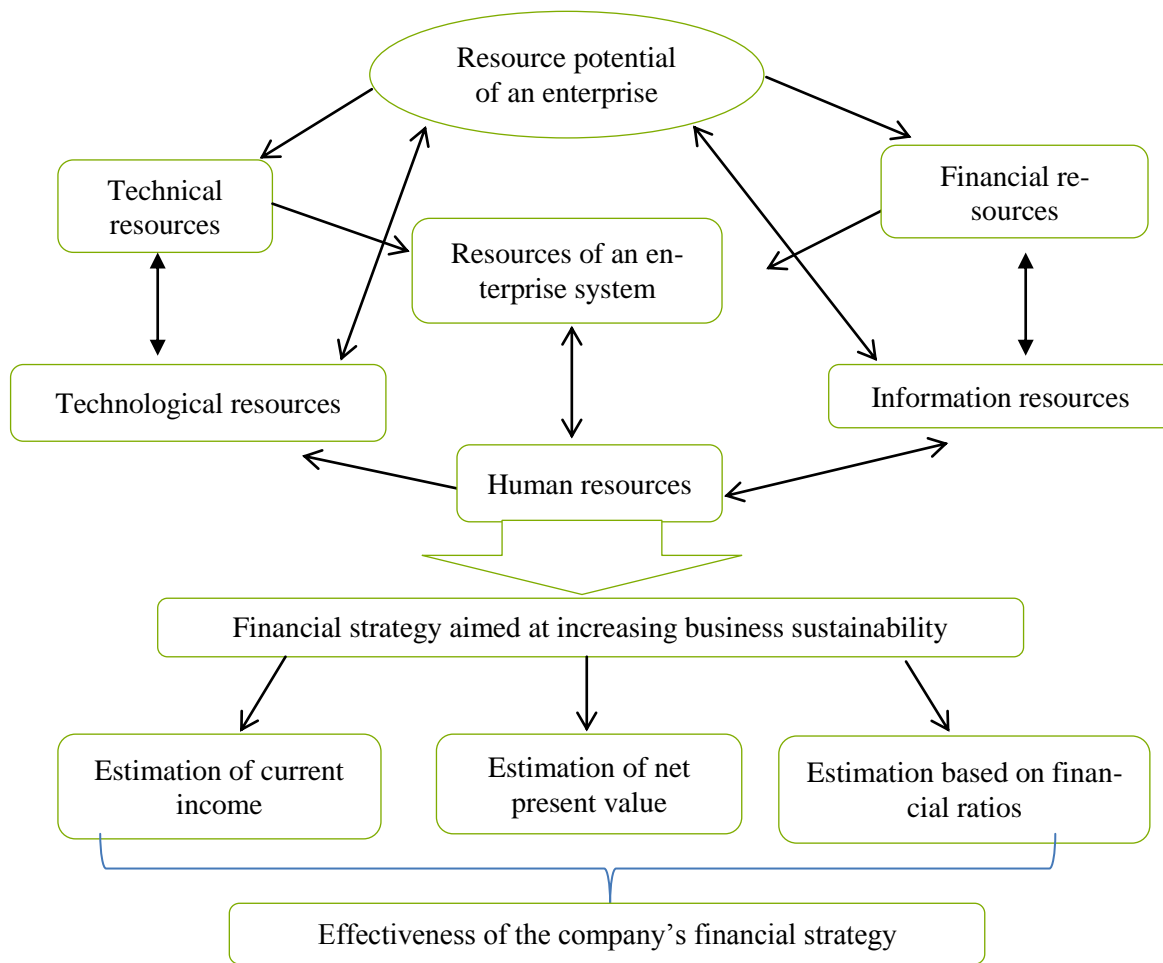

Figure 2. Impact factors affecting the effectiveness of the company’s financial strategy

Note – Compiled by the author.

The impact factors involve:

- assessment of the ongoing processes (social, economic, etc.);
- vision of the future to identify the difficulties and problems encountered;
- justification and analysis of various scenarios of resources changes in the company’s activities (personnel, production, scientific and technical) (Gerashchenko, 2019).

With a reasonable vision of the financial component and effective application of financial methods of company management, it is possible to predict the efficiency of invested funds, which will be higher than the market rate of return of the investor. The positive value of EVA demonstrates an increase in market value in comparison with the depreciated value of net assets and the successful implementation of the innovative growth strategy in terms of payback and profitability. With a minus or zero value of EVA, the implemented strategy is ineffective (Pavlov, 2015, 72).

It is necessary to distinguish the stages that allow the analysis of economic and financial efficiency, aimed at increasing the value of the company and the sustainability of its growth.

Stage 1. Analysis of the value of fixed and current assets before implementing the financial policy aimed at increasing the economic value added.

Stage 2. Analysis of the forecasting of the volume of financial resources to plan financial resources in innovative projects.

Stage 3. Attraction of resources and their transformation into the company’s assets.

Stage 4. Estimation of firm’s value after implementation of financial policy of innovative growth based on an indicator of economic added value (Dannye predpriiatia AO “Kazakhstan Temir Zholy”, 2021).

It should also be emphasized that the strategic management of the company’s financial activities focuses primarily on the entrepreneurial style, which is based on setting strategic goals of the achieved level of financial activity by minimizing the alternatives for strategic financial decisions.

The current stage of economic development of the Republic of Kazakhstan is characterized by increasing interaction with other countries, which fully applies to financial markets. Over the past decades, national financial markets have undergone significant changes. As their infrastructure has been transformed, capital flows between them have increased within different countries, and their mutual influence and interdependence have increased. All this is largely dictated by the processes of globalization and integration, which result from the development of the economy internationalization, taking place in institutional transformations, the lifting of administrative and economic restrictions, the adoption and recognition of international standards.

The expansion of rail transport flows from China and Southeast Asia to the EU countries is important for Kazakhstan, whose national economy is being integrated into the global economy. An important factor influencing the development strategy of Kazakhstan's transport system is the benefits and advantages it can achieve.

In a rapidly changing market situation, companies, to be leaders in their field of activity, must keep up with the times look for new products (services), technologies, working methods, business processes, which should improve the management process, and consequently, change or flexibly restructure depending on changes in the company's development strategy.

One of the methods that allows us to investigate the dependence of one variable on several explanatory factor variables influencing it is multiple regression analysis (Mate, 2013). To do this, a multiple linear regression equation is constructed:

$$y = a + b_1x_1 + \dots + b_kx_k. \quad (1)$$

Parameters $b_j, (j = \overline{1, k})$ with a quantitative explanatory variable are interpreted as the average change in the resultant variable with a single change in the explanatory variable and unchanged values of the remaining independent variables. The free term a defines the value y at zero values of all factor variables.

The parameters of the multiple regression equation are estimated by the least-squares method. When using it, a system of normal equations is constructed, the solution of which allows us to obtain estimates of regression parameters. We implemented this method in the standard Excel office program using "the Regression" tool of the "Data Analysis" package.

Statistical data necessary for the construction of a regression model are given on the materials of JSC Kazakhstan Temir Zholy (Fig. 3) (Vilkomir, 2019).

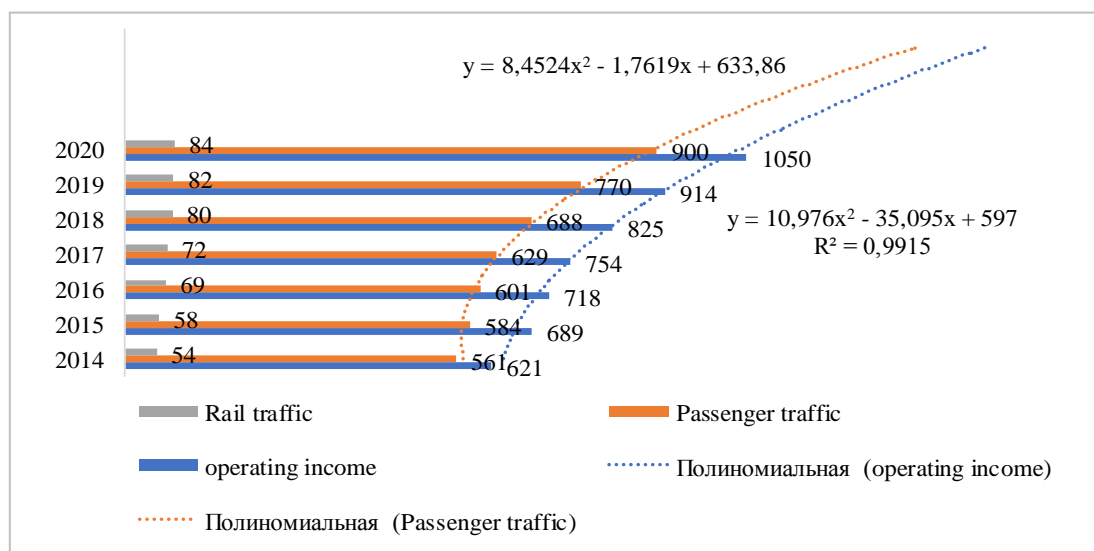

Figure 3. Dynamics of operating income, passenger and railway traffic volumes for 2014–2020, million tenge

Note – Compiled by the author based on the source (Vilkomir, 2019).

Regression analysis is applied to assess the impact on the amount of income from the main activity of JSC Kazakhstan Temir Zholy (y , million tenge) of such factors as:

- 1) the passenger traffic (x_1 , million tenge);
- 2) the railway traffic (x_2 , million tenge).

After approximating the initial data, the protocol for regression analysis is obtained (Fig. 4).

<i>Regression statistics</i>					
Multiple R		0,99746			
R-square		0,99493			
Rated R-square		0,99239			
Standard error		12,80247			
Monitoring		7			
<i>Variance analysis</i>					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F Value</i>
Regression	2	128547,24417	64273,62208	392,14369	0,00003
Balance	4	655,61297	163,90324		
Total	6	129202,85714			
	<i>Ratios</i>	<i>Standard error</i>	<i>t-statistics</i>	<i>P-value</i>	
<i>a</i>	-53,43300	32,25166	-1,65675	0,17291	
<i>b₁</i>	0,98453	0,08162	12,06227	0,00027	
<i>b₂</i>	2,57564	0,84193	3,05921	0,03769	

Figure 4. Regression analysis protocol

Note – Compiled by the author on the basis of the calculations made.

Thus, the income equation will take the form:

$$Y = -53,433 + 0,985x_1 + 2,576x_2, \quad R^2 = 0,994$$

(-1,657) (12,062) (3,059)

After constructing the multiple linear regression equation, it is necessary to evaluate the quality of the model in the following areas:

- 1) checking the quality of the regression equation (correlation ratio, ratio of determination);
- 2) checking the value of the regression equation (Fisher criterion);
- 3) analysis of the statistical value of the model parameters (Student criterion);
- 4) verification of the fulfillment of the prerequisites of the least-squares method (tests for heteroscedasticity and autocorrelation of random components).

The multiple correlation ratio is equal $R = 0,997$, which indicates a close link of the resulting feature with two factor features at the same time. The coefficient of determination is equal $R^2 = 0,994$, that is, 99.4% of the variation of the dependent variable is explained by the regression obtained.

We will check the statistical value and reliability of the obtained regression equation using F-statistics. From the data of the regression analysis protocol, we know that the observed value of the Fisher criterion is equal to $F_{наб.л.} = 392,144$. The critical value of the Fisher criterion at a value level $\alpha = 0,05$ and the number of degrees of freedom $k_1 = m = 2$, $k_2 = n - m - 1 = 4$ (where n is the number of observations, m is the number of factors) is equal to $F_{крит.}(0,05; 2; 4) = 6,944$. Since $F_{наб.л.} > F_{крит.}$ ($392,144 > 6,944$), it is possible to draw a conclusion about the statistical value and reliability of the obtained regression equation.

The value of the coefficients b_1 and b_2 is estimated using the Student's t-test. In the regression model, t-statistics for the corresponding coefficients are indicated in parentheses. Since the observed values of t-statistics for the two parameters under consideration are greater than the critical one $t_{крит.} = 2,776$ (at a level of value $\alpha = 0,05$ and the number of degrees of freedom $k = n - m - 1 = 4$), then, according to the Student's criterion, the coefficients of the equation b_1 and b_2 are both statistically significant and reliable.

Let us check the fulfillment of the prerequisites of the least-squares method: The absence of heteroscedasticity and autocorrelation of random components.

Heteroscedasticity means violation of the condition of constancy of variances of random deviations $D(\varepsilon_i) = D(\varepsilon_j) = \sigma^2$: for any observations i and j . This can lead to the fact that the estimates of the parameters of the regression equation will become ineffective.

To detect heteroscedasticity, Spearman's rank correlation test will be used.

To construct a correlation and regression analysis, we use the method of least squares, where the absolute values of the deviations e_i and the values x_i of the random variable X will be correlated. This means that the variance of the deviation will either increase or decrease with increasing values of X .

Let's apply Spearman's test for the first variable x_1 - the volume of freight traffic. The deviations $e_i = y_i - \tilde{y}_i$ will be calculated as the difference between the actual and predicted values of the resulting feature. We will rank the values of x_i and e_i .

We determine the rank correlation coefficient:

$$r_{x,e} = 1 - 6 \cdot \frac{\sum d_i^2}{n(n^2 - 1)}, \quad (2)$$

where

d_i - difference between ranks x_i and e_i , $i = 1, 2, \dots, n$;

n - the number of observations.

In our case, we get:

$$r_{x,e} = 1 - 6 \cdot \frac{60}{7 \cdot 48} = -0,071.$$

Next, we calculate the observed value of the t-statistics:

$$t = \frac{r_{x,e} \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{x,e}^2}} = \frac{-0,071 \cdot \sqrt{5}}{\sqrt{1-(-0,071)^2}} = -0,16.$$

At a level of value $\alpha = 0,05$ and the number of degrees of freedom $k = n - 2 = 5$, we determine the critical value of the t-statistics $t_{sp} = 2,571$.

Since the observed value does not exceed the critical value, it is necessary to accept the hypothesis of the absence of heteroscedasticity.

There are two explanatory variables in the regression model we have constructed, so the hypothesis of the absence of heteroscedasticity should be tested using t-statistics for each of them separately. Due to the fact that the ranks of the second variable x_2 (passenger traffic) will coincide with the ranks of the first variable, the coefficients of rank correlation will be equal. Consequently, we can conclude that there is no heteroscedasticity in the second variable that means that the variance of random deviations is a constant value (the residuals are homoscedastic).

Another important prerequisite for constructing a qualitative regression model using the least squares. To build a qualitative regression model using the least squares method, the independence of the values of random deviations from the values of deviations in all other observations is necessary. The absence of dependence guarantees that there is no correlation between any deviations. ($\sigma(\varepsilon_i, \varepsilon_j) = 0$ at $i \neq j$) and ($\sigma(\varepsilon_{i-1}, \varepsilon_i) = 0$), $i = 2, 3, \dots, n$. Autocorrelation is defined as the correlation between the observed indicators ordered in time or in space. The analysis of the estimate obtained using the least squares method confirms that it is no longer effective.

To check for the presence of autocorrelation of random components, we determine the autocorrelation coefficient of the first order:

$$r_{e,e_{t-1}} = \frac{\sum e_t e_{t-1}}{\sqrt{\sum e_t^2 \sum e_{t-1}^2}} = -0,414. \quad (3)$$

To make a decision about the presence or absence of autocorrelation in the studied row, the actual value of autocorrelation is comparable to the critical value $r_{spum} = 0,360$ at the value level $\alpha = 0,05$. Since the observed value of the autocorrelation coefficient is less than the critical one, we accept the hypothesis of the absence of autocorrelation.

The analysis of the quality of the multiple linear regression equation allows us to conduct further research of the constructed model (Sedelev, 2009).

Let us analyze the obtained regression coefficients:

- with an increase in the passenger traffic by 1 million tenge, the income from the main activity will increase by 0.985 million tenge with the volume of railway traffic unchanged;
- an increase in the volume of railway transportation by 1 million tenge causes an increase in income from the main activity by 2,576 million tenge with the volume of passenger traffic unchanged.

Using the equation of multiple linear regression, supplemented by an equation with commensurate indices of closeness of the relationship between the factor and the resultant trait allow us to rank these factors by the strength of their influence on the result. These indicators include the aggregate average elasticity coefficients:

$$\bar{E}_{yx_i} = b_i \cdot \frac{\bar{x}_i}{\bar{y}}. \quad (4)$$

The indicators show by how many percent the result will approximately change, if the corresponding factor changes by 1%. In our case, we get:

$$\bar{E}_{yx_1} = 0,836\% , \quad \bar{E}_{yx_2} = 0,231\% .$$

Having analyzed these elasticity coefficients, we get the following conclusions:

- 1) with an increase in the volume of passenger traffic by 1% of the average level, income increases by 0.836% of its average level with the volume of railway traffic unchanged;
- 2) with an increase in the volume of railway traffic by 1% of the average level, income increases by 0.231% of its average level with the volume of passenger traffic unchanged.

Thus, at the moment, passenger transportation is of the greatest importance for generating income from the main activity of Kazakhstan Temir Zholy JSC.

Considering the tourism cluster in the system of transport logistics, we note the importance of passenger transportation, which is not only a means of getting people from one point to another but also an important driver of socio-economic development of the territory (Table 1) (Tsifrovoy resurs. Dannye Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam na 2004-2019 gg., 2004-2019).

Table 1. Indicators characterizing the share of export and import of transport services in the Republic of Kazakhstan for the period from 2004–2020

(mln of US dollars)

Year	Export of services			Total transportation services	Import of services			Total transportation services
	Transportation services:				Transportation services:			
	passenger	freight	others		passenger	freight	others	
2004	85,9	616,1	136,0	841,2	153,2	672,7	45,3	876,6
2005	100,2	757,2	163,9	1024,4	186,6	898,5	82,4	1171,2
2006	134,5	1113,8	209,5	1461,0	238,9	1207,7	66,9	1520,3
2007	199,7	1311,4	224,5	1739,6	314,0	1670,6	135,8	2126,0
2008	242,7	1751,3	247,5	2245,6	283,2	1886,3	199,6	2373,6
2009	222,0	1690,1	253,7	2170,8	187,4	1509,6	165,6	1868,8
2010	230,7	1764,0	281,3	2283,4	216,0	1491,8	168,3	1887,6
2011	315,2	1527,6	357,3	2209,0	219,8	1680,6	187,1	2099,3
2012	225,1	1903,6	445,6	2585,5	337,2	2168,0	214,2	2733,7
2013	257,5	2310,9	273,4	2853,2	303,7	2234,2	264,3	2816,3
2014	239,2	3391,4	286,3	3928,8	256,5	1947,2	211,6	2428,9
2015	201,4	3051,3	256,3	3516,9	178,9	1453,1	187,7	1840,9
2016	179,7	2851,1	236,7	3275,6	133,4	1195,0	221,0	1569,7
2017	220,5	2932,2	295,8	3458,4	134,8	1336,8	253,2	1735,4
2018	396,1	3222,1	369,6	3996,9	165,3	1552,5	384,3	2112,5
2019	213,8	1522,7	177,3	1921,0	73,7	815,2	199,9	1093,1
2020	129,8	2936,1	289,4	335,3	35,4	1851,1	252,4	2138,9

Note. (Tsifrovoy resurs. Dannye Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam na 2004-2019 gg., 2004-2019).

The growth of enterprises engaged in the tourism sector indicates that financial resources are invested in this industry every year in the form of investments (Fig. 5).

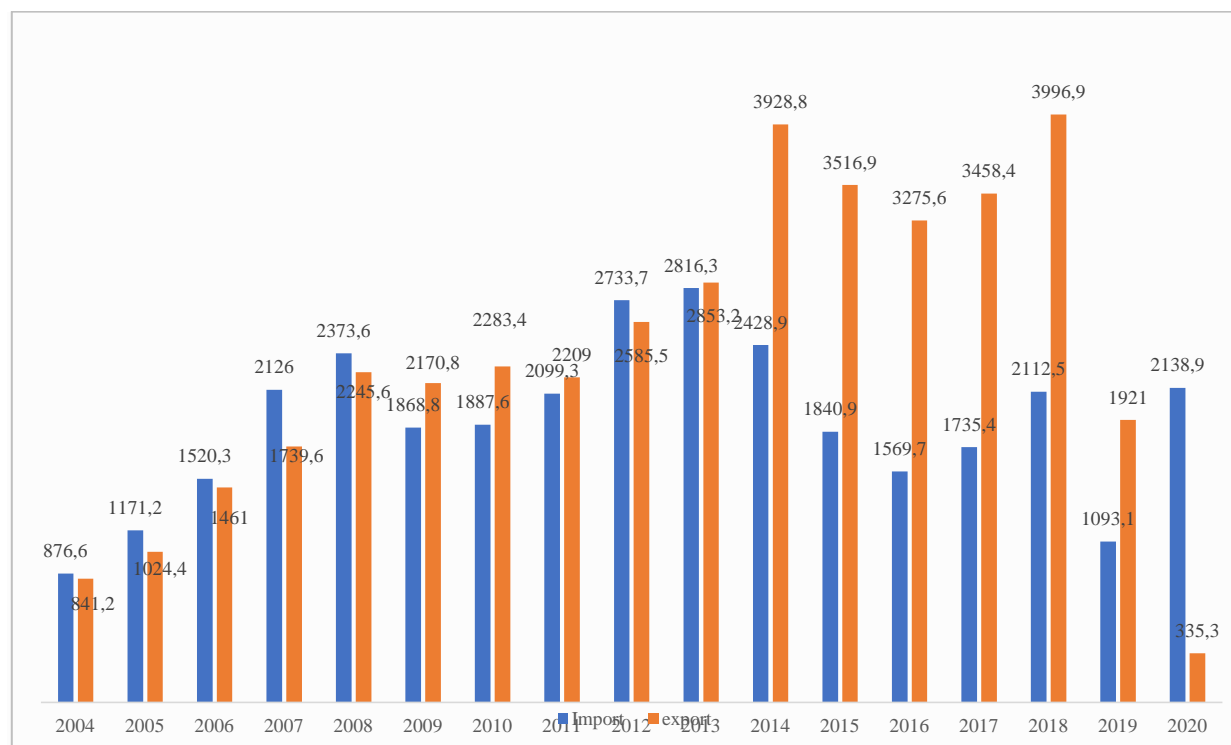

Figure 5. Dynamics of the exports and imports share of transport services of the Republic of Kazakhstan for 2004–2020, mln of US dollars

Note. (Tsifrovoy resurs. Dannye Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam na 2004-2019 gg., 2004-2019)

There is a direct link between development trends in the tourism industry and overall economic, technical, social, and innovation (technological) progress. Therefore, service companies should promote interaction with other actors and stakeholders in the development of tourism clusters and improve the quality of the services they offer through innovative management practices that minimize investment and maximize impact.

The development of an effective mechanism for coordination between a wide range of stakeholders, including government agencies, the private sector, banks, academia and civil society (population) will be given special attention, considering the multidimensional nature of the tourism sector.

Regional cooperation in the field of tourism can contribute to strengthening economic, social, and cultural relations between countries, thereby improving the image of the region and making it more attractive to foreign visitors and investments (Fig. 6).

Efforts will need to be directed towards mobilizing a broader spectrum of financing, including development partners, the State budget, the private sector, and PPP mechanisms. It is also possible to propose the creation of a regional investment fund to support investments in tourism on a regional dimension and impact.

Thus, a set of sustainable development measures will provide conditions for further increasing the potential of resources, as well as help solve several economic, social, technological, environmental, territorial and demographic problems.

In modern studies of spatial economics and economic geography, the socio-cultural environment is considered as a factor that has a noticeable impact on the functioning of the tourism cluster.

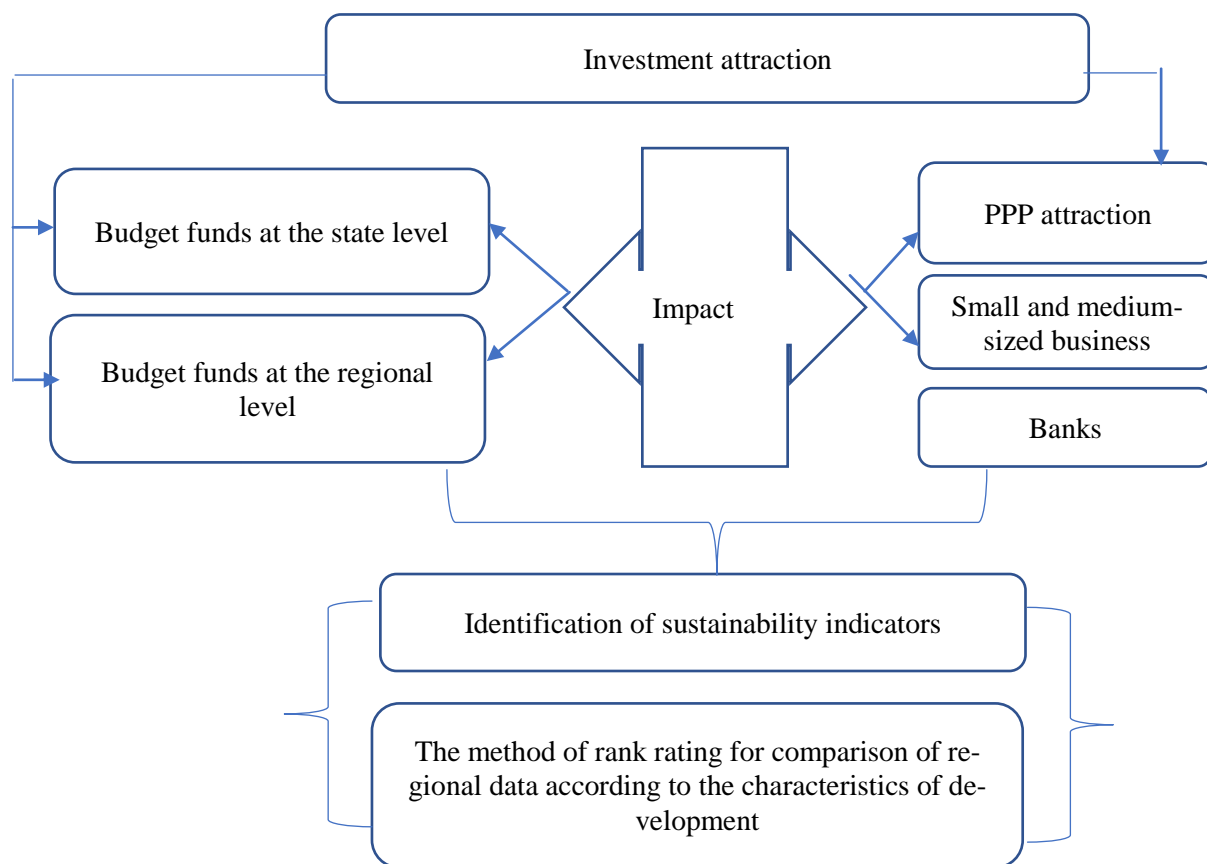

Figure 6. The model of sustainable development

Note – Compiled by the author.

Conclusions

The external environment certainly affects the competitiveness of enterprises, so it is necessary to constantly adjust and change the economic activities of companies, planning operational and strategic tasks to maintain financial stability. However, each change can carry both threats and new additional opportunities for economic growth.

The problems of ensuring economic-financial stability and competitiveness of large enterprises are the most urgent for the modern Kazakh economy. Under the new geopolitical conditions, given the important role of big business in ensuring economic and strategic security, employment for the working-age population and improving living standards, special attention should be paid to the development of industry and significant investment support.

Having analyzed these elasticity ratios at the researched enterprise, the following conclusions were obtained:

- 1) with an increase in the passenger traffic by 1% of the average level, an income increases by 0.836% of its average level with the constant railway traffic;
- 2) with an increase in the railway traffic by 1% of the average level, an income increases by 0.231% of its average level with the constant passenger traffic.

Thus, at the moment, passenger transportation is of the greatest importance for generating income from the main activities of Kazakhstan Temir Zholy JSC, which indicates that passenger transportation is not only a means of delivering people from one point to another, but an important driver of socio-economic development of the territory, which certainly affects the development of the tourism cluster, and a set of sustainable development measures will provide conditions for further capacity building of resources, as well as help solve a number of economic, social, technological, environmental, territorial and demographic problems.

References

- Al-Mutairi, A., Naser, K., & Saeid, M. (2018). Capital budgeting practices by non-financial companies listed on Kuwait Stock Exchange (KSE). *Journal of Cogent Economics & Finance*, 6(1), 2–18. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/23322039.2018.1468232>.
- Batra, R., & Verma, S. (2014). An empirical insight into different stages of capital budgeting. *Journal of Global Business Review*, 15(2), 339–362. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1177/0972150914523588>.
- Bobylev, S.N. (2017). Ustoichivoe razvitiye v interesakh budushchikh pokolenii: yekonomicheskie prioritety [Sustainable development in the interests of future generations: economic priorities]. *Mir novoi yekonomiki — The world of new economy*, 3, 90–96. Retrieved from <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=30394968> [in Russian].
- Dannye predpriiatia AO "Kazakhstan Temir Zholy" po sostoianiiu na 01.01.2021 g. [Data of the enterprise of Kazakhstan Temir Zholy JSC as of 01.01.2021] [in Russian].
- El-Kassar, A.N., & Singh, S. (2018). Green innovation and organizational performance: the influence of big data and the moderating role of management commitment and HR practices. *Journal of Technological Forecasting and Social Change*, 144, 483–498. DOI:10.1016/j.techfore.2017.12.016.
- Gerashchenko, I.P. (2019). *Finansivovaya strategii: modelirovaniye i optimizatsiia* [Financial strategy: modeling and optimization: monograph]. Saint Petersburg: Book House, 350 [in Russian].
- Izmailova, M.A. (2021). Ustoichivoe razvitiye kak novaia sostavliayushchaya korporativnoi sotsialnoi otvetstvennosti [Sustainable Development as a New Component of Corporate Social Responsibility]. *MIR (Modernizatsiia. Innovatsii. Razvitiye)* [MIR (Modernization. Innovations. Development)], 12(2), 100–113. <https://doi.org/10.18184/2079-4665.2021.12.2.100-113> [in Russian].
- Karman, A. (2019). The role of human resource flexibility and agility in achieving sustainable competitiveness. *International Journal of Sustainable Economy*, 11(4), 324–346. DOI: 10.1504/IJSE.2019.103472.
- Khamees, B., Al-Fayoumi, N., & Al-Thuneibat, A. (2010). Capital budgeting practices in the Jordanian industrial corporations. *International Journal of Commerce and Management*, 20(1), 49–63. <http://dx.doi.org/10.1108/10569211011025952>.
- Levina, A.M. (2017). Formirovaniye konkurentnykh preimushchestv kompaniyami vysokotekhnologichnykh otraslei: model i ee osnovnye komponenty [Formation of competitive advantages by companies in high-tech industries: the model and its main components]. *Strategicheskie resheniia i risk-menedzhment — Strategic decisions and risk management*, 4, 5, 88–97. <https://doi.org/10.17747/2078-8886-2017-4-5-88-97> [in Russian].
- Mate, E. (2013). *Materialno-tehnicheskoe obespecheniye deatelnosti predpriiatia* [Material and technical support of enterprises]. Moscow: Progress [in Russian].
- Metsik, O.I., Petrenko, Ye.S., & Venchizova, Ye.A. (2019). Smart-predprimateistvo kak sovremennyi yetap razvitiia predprimatelskoi deatelnosti [Smart entrepreneurship as a modern stage of business development]. *Kreativnaia yekonomika — Creative Economy*, 13, 12, 2465–2478. Retrieved from doi: 10.18334/ce.13.12.41426 [in Russian].
- Michelon, P., Lunke, R., & Bornia, A. (2020). Capital budgeting: a systematic review of the literature. *Production Journal*. <https://doi.org/10.1590/0103-6513.20190020>.
- Pavlov, A.I. (2015). Teoreticheskie aspekty finansovoi strategii predpriiatia [Theoretical aspects of the financial strategy of an enterprise]. *Evrasiiskii nauchnyi zhurnal — Eurasian Scientific Journal*, 8, 72–77 [in Russian].
- Qiu, L., Jie, X., Wang, Y., & Zhao, M. (2019). Green product innovation, green dynamic capability, and competitive advantage: evidence from Chinese manufacturing enterprises. *Journal of Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27, 146–165. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/csr.1780>.
- Sedelev, B.V. (2009). Regressionnyye modeli i metody otsenki parametrov i struktury ekonomicheskikh protsessov [Regression models and methods for estimating parameters and structure of economic processes]. V.V. Kharitonov (Ed.). Moscow: MEPhi [in Russian].
- Strezov, V., Evans, A., & Evans, T.J. (2017). Assessment of the Economic, Social and Environmental Dimensions of the Indicators for Sustainable Development. *Journal of Sustainable development*, 3(25), 242–253. DOI: 10.1002/sd.1649. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/310792086_Assessment_of_the_Economic_Social_and_Environmental_Dimensions_of_the_Indicators_for_Sustainable_Development.
- Suat, L., & San, O. (2019). Corporate environmental management: eco-efficiency and economics benefits among manufacturers certified with EMS14001 in Malaysia. *Journal of Int. J. Recent Technol. Eng*, 7(6), 873–886.
- Tsifrovoy resurs. Dannye Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniu i reformam na 2004–2019 gg. [Digital resource: Data of the Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan for 2004–2019]. [stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz). Retrieved from <http://www.stat.gov.kz> [in Russian].
- Vilkomir, A.K. (2019). Printsipy i metody finansovoi strategii predpriiatia v usloviakh yekonomicheskogo krizisa [Principles and methods of financial strategy of enterprises in the conditions of economic crisis]. *Audit and financial analysis — Audit and financial analysis*, 3, 15–20 [in Russian].
- Wang, Z. (2021). Business Analysis on Sustainable Competitive Advantages. *E3S Web of Conferences*, 235 (9). <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202123503009>.

А.Т. Омарова, М.Т. Даниярова, С.Б. Глазунова, Б.К. Спанова

Қоғамның әлеуметтенуі жағдайында компаниялар қызметінің қаржы-экономикалық аспектілерін талдау және олардың туристік кластерге әсері

Аннотация

Мақсаты: Басқару қызметінде көптеген компаниялар өздерінің қаржылық қызметінің әртүрлі сценарийлерін болжау және жоспарлау бойынша тиімді шешімдерді іздеуді қажет етеді. Осыған байланысты ірі компаниялардың қаржылық қызметін тиімді басқару бизнес-процестерді үнемі жетілдіруге негізделуі керек, мұнда кәсіпорынның қызмет ету жағдайларын ескеру және оңтайландыру процестерін дәйекті жүзеге асыру және қаржылық қызметті болжау және жоспарлау әдістерін қолдана отырып, оларды объективті бағалау арқылы оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажет. Зерттеудің мақсаты компаниялардың жұмыс істеуінің қаржылық-экономикалық аспектілерін және олардың қоғамның әлеуметтенуі жағдайында туристік кластерге әсерін талдау болып табылады.

Әдісі: Зерттеуде экономикалық ғылымда қолданылатын жалпы әдістерді қолдана отырып, ғылыми проблеманы зерттеудің қажетті тереңдігін қамтамасыз ететін жүйелік тәсілді пайдаланып, олардың маңызды қасиеттерін көрсететін сандық технологиялардың компоненттері мен функцияларын логикалық сипаттау негізінде жүргізілді. Зерттеу барысында мына әдістер қолданылды: дерексіз-логикалық, экономикалық-статистикалық, монографиялық, сонымен қатар жүйелік талдау, экономикалық салыстыру, сараптамалық бағалау әдістері. Деректерді өңдеу және жүйелеу кезінде математикалық модельдеу және болжау әдістері қолданылды. Экономикалық құбылыстарды зерттеудің және бастапқы ақпаратты өңдеудің пайдаланылған әдістері талдаудың сенімділігі мен қорытындылардың дұрыстығын қамтамасыз етеді.

Қорытынды: Авторлар алынған нәтижелерді ұсынудың графикалық әдісін қолдана отырып, ұсынылған компаниялардың тұрақты дамуын жақсарту үшін тұжырымдар мен ұсыныстар жасаған.

Тұжырымдама: Бастапқы деректер негізінде «Қазақстан темір жолы» АҚ негізгі қызметінен түсетін кіріс мөлшеріне жолаушылар тасымалы мен және темір жол тасымалының көлемі сияқты факторлардың әсерін бағалау үшін регрессиялық талдау қолданылды. Икемділік коэффициенттері фактордың нәтижемен тығыз байланысының салыстырмалы көрсеткіштерімен толықтыру үшін талданған, бұл нәтижеге әсер ету күші бойынша факторларды бағалауға мүмкіндік береді.

А.Т. Омарова, М.Т. Даниярова, Глазунова С.Б, Спанова Б.К.

Анализ финансово-экономических аспектов функционирования компаний и их влияние на туристический кластер в условиях социализации общества

Аннотация

Цель: В своей управленческой деятельности многим компаниям требуется поиск эффективных решений по прогнозированию и планированию различных сценариев своей финансовой деятельности. В связи с этим эффективное управление финансовой деятельностью крупных компаний должно быть основано на постоянном совершенствовании бизнес-процессов, где следует принимать во внимание условия деятельности предприятия и повышения его конкурентоспособности с помощью последовательного осуществления оптимизационных процессов и их объективной оценки с помощью методов прогнозирования и планирования финансовой деятельности.

Цель исследования. Целью исследования является анализ финансово-экономических аспектов функционирования компаний и их влияние на туристический кластер в условиях социализации общества.

Методы: Исследование проведено с использованием общих методов, применяемых в экономической науке, на основе логического описания компонентов и функций цифровых технологий, отображающих их существенные свойства с применением системного подхода, обеспечивающих необходимую глубину проработки научной проблемы. В процессе исследования применялись следующие методы: абстрактно-логический, экономико-статистический, монографический, а также методы системного анализа, экономического сравнения, экспертных оценок. При обработке и систематизации данных применялись методы математического моделирования и прогнозирования. Используемые методы исследования экономических явлений и обработки первичной информации в своей совокупности позволяют обеспечить достоверность анализа и обоснованность выводов.

Результаты: Авторами сформулированы выводы и рекомендации для совершенствования устойчивого развития компаний, которые были представлены с помощью графического метода представления полученных результатов.

Выводы: На основании исходных данных был применен регрессионный анализ, для оценки влияния на размер дохода от основной деятельности АО «Казахстан Темир Жолы» таких факторов, как объем пассажирских перевозок и железно - дорожных перевозок. Проанализированы коэффициенты эластичности, с целью дополнения соизмеримыми показателями тесноты связи фактора, с результатом, позволяющим ранжировать факторы по силе влияния на результат.

References

- Al-Mutairi, A., Naser, K., & Saeid, M. (2018). Capital budgeting practices by non-financial companies listed on Kuwait Stock Exchange (KSE). *Journal of Cogent Economics & Finance*, 6(1), 2–18. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/23322039.2018.1468232>.
- Batra, R., & Verma, S. (2014). An empirical insight into different stages of capital budgeting. *Journal of Global Business Review*, 15(2), 339–362. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1177/0972150914523588>.
- El-Kassar, A.N., & Singh, S. (2018). Green innovation and organizational performance: the influence of big data and the moderating role of management commitment and HR practices. *Journal of Technological Forecasting and Social Change*, 144, 483–498. Retrieved from DOI:10.1016/j.techfore.2017.12.016.
- Karman A. (2019). The role of human resource flexibility and agility in achieving sustainable competitiveness. *International Journal of Sustainable Economy*, 11(4), 324–346. Retrieved from DOI: 10.1504/IJSE.2019.103472.
- Khamees, B., Al-Fayoumi, N., & Al-Thuneibat, A. (2010). Capital budgeting practices in the Jordanian industrial corporations. *International Journal of Commerce and Management*, 20(1), 49–63. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1108/10569211011025952>.
- Michelon, P., Lunkes, R., & Bornia, A. (2020) Capital budgeting: a systematic review of the literature. *Production Journal*. Retrieved from <https://doi.org/10.1590/0103-6513.20190020>.
- Qiu, L., Jie, X., Wang, Y., & Zhao, M. (2019). Green product innovation, green dynamic capability, and competitive advantage: evidence from Chinese manufacturing enterprises. *Journal of Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27, 146–165. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/csr.1780>.
- Strezov, V., Evans, A., & Evans, T.J. (2017). Assessment of the Economic, Social and Environmental Dimensions of the Indicators for Sustainable Development. *Journal of Sustainable development*. 3 (25), 242–253. Retrieved from DOI: 10.1002/sd.1649. URL: https://www.researchgate.net/publication/310792086_Assessment_of_the_Economic_Social_and_Environmental_Dimensions_of_the_Indicators_for_Sustainable_Development.
- Suat, L., & San, O. (2019). Corporate environmental management: eco-efficiency and economics benefits among manufacturers certified with EMS14001 in Malaysia. *Journal of Int. J. Recent Technol. Eng*, 7(6), 873–886.
- Wang, Z. (2021). Business Analysis on Sustainable Competitive Advantages. *E3S Web of Conferences*, 235 (9). Retrieved from <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202123503009>.
- Бобылев С.Н. Устойчивое развитие в интересах будущих поколений: экономические приоритеты [Текст] / С.Н. Бобылев // Мир новой экономики. — 2017. — № 3. — С. 90–96. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=30394968>.
- Вилькомир А.К. Принципы и методы финансовой стратегии предприятий в условиях экономического кризиса [Текст] / А.К. Вилькомир // Аудит и финансовый анализ. — 2011. — № 3. — С. 102–105.
- Герашенко И.П. Финансовая стратегия: моделирование и оптимизация [Текст]: моногр. / И.П. Герашенко. — СПб.: Книж. дом, 2009. — 350 с. ISBN 978-5-94777-202-9.
- Данные предприятия АО «Қазақстан Темір жолы» по состоянию на 01.01.2021г.
- Измайлова М.А. Устойчивое развитие как новая составляющая корпоративной социальной ответственности. [Текст] / М.А. Измайлова // МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). — 2021. — Т. 12. — № 2. — С. 100–113. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://doi.org/10.18184/2079-4665.2021.12.2.100-113>.
- Левина, А.М. Формирование конкурентных преимуществ компаниями высокотехнологичных отраслей: модель и ее основные компоненты [Текст] / А.М. Левина // Стратегические решения и риск-менеджмент. — 2017. — № 4, 5. — С. 88–97. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://doi.org/10.17747/2078-8886-2017-4-5-88-97>.
- Мате, Э. Материально-техническое обеспечение деятельности предприятия [Текст] / Э. Мате. — М.: Прогресс; Универс, 2013. — 386 с.
- Мецик, О.И. Smart-предпринимательство как современный этап развития предпринимательской деятельности [Текст] / О.И. Мецик, Е.С. Петренко, Е.А. Вечкинзова // Креативная экономика. — 2019 — Т. 13. — № 12. — С. 2465–2478. doi: 10.18334/ce.13.12.41426.
- Павлов А.И. Теоретические аспекты финансовой стратегии предприятия [Текст] / А.И. Павлов // Евразийский научный журнал. — 2015. — № 8. — С. 72–77.
- Седелев Б.В. Регрессионные модели и методы оценки параметров и структуры экономических процессов [Текст]: учеб. пос. / Б.В. Седелев; под ред. В. В. Харитонова. — М.: МИФИ, 2009. — 240 с.
- Цифровой ресурс: Данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан за 2004–2019 годы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.stat.gov.kz>.

T.P. Pritvorova¹, A.B. Kokkozova^{2*}, L.A. Tretyakova³

¹Karaganda University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan

²Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan

³Federal State Autonomous Educational Institution of Higher Education
“Belgorod State University”, Russia

¹pritorova_@mail.ru, ²aiman_93@mail.ru, ³lora_tretyakova@mail.ru

¹<http://orcid.org/0000-0002-6306-3960>, ²<https://orcid.org/0000-0003-3968-1432>,
³<https://orcid.org/0000-0002-0030-4341>

¹Scopus Author ID: 55816012800, ³Scopus Author ID: 57120112700

¹Researcher ID: U-7564-2018, ³Researcher ID: AAD-1516-2017

Youth Practice Project as an object of structural modeling

Abstract

Object: Active measures to promote youth employment are one of the topical areas of state regulation of the labor market in many countries around the world. The purpose of the study is to identify objective and subjective factors that influence the result of the Youth Practice Project of the state program for the development of productive employment and small business to develop recommendations for its improvement.

Methods: We have applied sociological survey methods with subsequent processing of the results by statistical methods and in the PLS-PM program, which allow us to build a structural model describing the relationship between the dependent variables Y and independent variables X based on the partial least squares method. The method allows evaluating complex models of causality with hidden variables that are significant but not observable (for example, motivation, behavioral attitude, etc.). The sociological survey involved 184 project graduates living in cities and regions, after which 1-1.5 years have passed from the project, which is consistent with the requirement for the sustainability of the result.

Findings: The objective parameters of the process in the project have a significant impact on the stability of its final result, and the dependence on subjective factors is statistically insignificant. Passive motivation, when optimizing the parameters of the project process, bringing the workplace and the functionality on it closer to the specialty of the diploma, can change to a more active one and the applicant's assessment of the results to a positive one.

Conclusions: Employment centers need to pay special attention to the duration of the project and apply an individual approach to the applicant, considering the potential of his personality using modern methods of diagnosing internal competencies.

Keywords: employment program, youth practice project, PLS-PM structural model, factors, final result.

Introduction

Youth in the modern economy is one of the target groups in the state policy of promoting employment of the population. There are about 1.2 billion young people between the ages of 15 and 24 in the world, and almost 75 million of them are looking for work (Kluve et al., 2014). The youth unemployment rate reflects the dynamics of economic development in a particular country, the demographic structure of the labor market, and the effectiveness of employment policies. The quantitative parameters of youth unemployment across OECD countries can differ by almost 10 times (Figure 1).

The indicators are more favorable in Germany and Japan. Countries with stricter worker protection standards (France) and southern European countries are in a more difficult economic situation, where almost one in three young people are registered as unemployed.

Labor market policies for young workers are primarily based on education and training programs.

Four options of training programs will be applied:

- institutional training (75% or more of study time in educational institutions);
- training in the workplace (75% or more of the time in the workplace);
- alternative training (50% to 50%);
- special apprenticeship support, which is related to encouraging the employer to hire apprentices from target groups, especially young people.

*Responsible author:
E-mail address: aiman_93@mail.ru

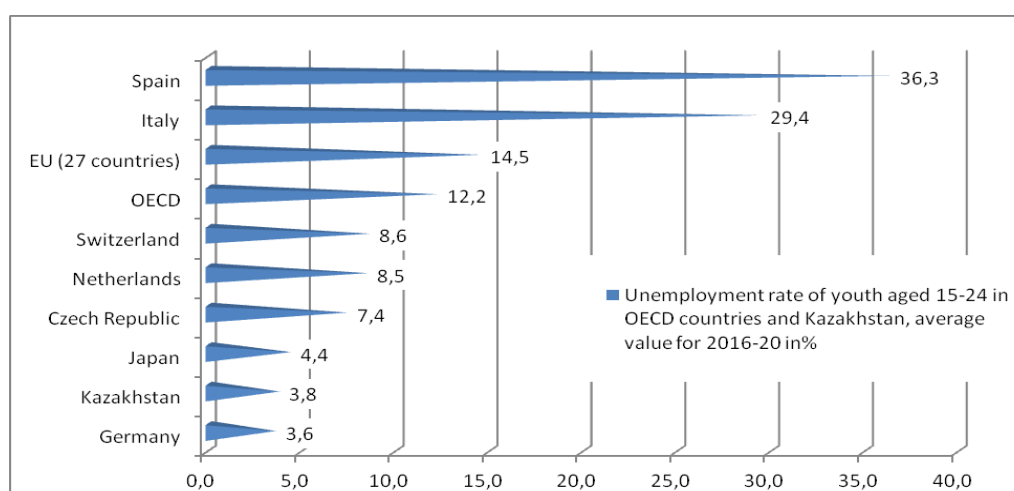

Figure 1. Youth unemployment in OECD countries and Kazakhstan.

Note – Compiled by the authors based on the sources (Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan; infra-annual labour market statistics currently published by the OECD)

Despite the emphasis on active measures to promote employment in the labor market, the volume of training programs as a percentage of GDP on average across the OECD for the period from 2009 to 2018 decreased: in 2009 – 0.15%, in 2014 – 0.14%, in 2018 – 0.11% respectively. Although for individual countries the shares can be much higher. So, in Germany in 2018, this figure is 0.18%, in France 0.25%, in Denmark 0.39%. While the Eastern European countries spend nothing or much less on such programs (the Czech Republic 0%, Slovakia 0.03%). It should be noted that the structure of the package of training programs is dominated by the direction of institutional training: in 2009 – 0.11%, 2014 – 0.10%, 2018 – 0.07%.

The fourth direction, similar to the Kazakhstan project “Youth Practice” in the State Program for the Development of Productive Employment and Small Business, occupies an insignificant place in the volume of training programs (Implementation of the “Enbek” State Productive Employment and Mass Entrepreneurship Development Program for 2017-2021). It should be noted that, in the OECD statistics, the direction also includes grants for vocational training for specific disadvantaged groups. In the period from 2004 to 2009, on average across the OECD, the share of this direction as a percentage of GDP was 0.02%, and from 2010 to 2018, it was stable at 0.01%. Although in some countries this value is several times higher. In Austria, its share has steadily increased from 0.02% in 2004 to 0.07% in 2018, respectively. In most countries the share of this direction decreased: in France from 0.08% to 0.05%, in Portugal from 0.08% to 0.03%, in Germany from 0.03% to 0.01%.

These trends reflect the evolution of perceptions about the effectiveness of different areas of employment promotion through training after analyzing and evaluating the results of different projects over a long period.

Kazakhstan has accumulated quite a long experience in the implementation of the Youth Practice Project, as one of the directions of the state employment program, which has been implemented since 2008. For this direction over the past four years, the average annual costs were equal to 0.01% of GDP. The youth unemployment rate in Kazakhstan, on average for the period 2016–2020, is 3.8%. According to this indicator, the country is close to the group of leaders of the OECD.

The idea of the project is to gain work experience in the specialty of a diploma by a graduate of an educational institution if he cannot find a job on his own. The formal evaluation of the results is carried out as a proportion of those employed after the project. The assessment is not carried out from the standpoint of achieving the goal of the project: employment for a permanent job in the specialty of the diploma.

Monitoring and evaluation of the sustainability of the result in the medium term are not carried out by the Employment Centers, i.e., the status of a graduate in the labor market 1–1.5 years after leaving the project. The assessment of the quality of the social effect for the applicant is also not revealed, although the number of options is over two (satisfied/dissatisfied).

The novelty of our research lies in the identification of factors that affect the outcome of the project both on the part of the project participant (the social effect assigned to them) and on the part of the external

environment (employment center, workplace in the project), which allows us to identify a set of internal problems of the project.

Literature Review

The range of research on active employment promotion programs is wide, including research from the standpoint of management in Employment Centers.

Many authors emphasize the role of Employment Centers, which are “boundary spanners” between employers and job seekers (Ingold, 2018). The role of management, which is implemented by the Employment Centers, is revealed in their ability to create and maintain productive relations with the employer, to carry out the initial adaptation of the applicant to the employer's requirements by intra-organizational methods (Ingold, 2020; Bakkeli, Breit, 2021; Willers, 2021).

Public policymakers, managers and researchers are looking at innovative approaches to jobseeker service that enable agencies to be innovative (Adascalitei, Morano, 2016). These effects are believed to be due to improved quality of service at the local level and are due to greater flexibility in tailoring services to individual clients (van Berkel, 2006; Considine et al., 2018).

The hypothesis that active labor market programs will be highly effective is supported in research if employment centers have significant freedom to provide tailor-made services (Harrer et al., 2020). The authors compared on-the-job training participation in the firm and training in other settings in the context of the heterogeneity of the effect by gender and region. Participation significantly improved the earnings and employment rates of participants, with training in a firm more than training in other settings. The authors explain the low efficiency of the Employment Centers by the insufficient possession of the Centers' management in the Activation and Integration Schemes.

Often, the influence of group subjective characteristics of participants (gender, age) in employment programs on the results of the program is investigated. The result of the program is understood as the graduate's employment. For example, longitudinal data analysis shows that employment programs increase full-time employment opportunities for women, but not men, and are also effective for a younger age group, but not for those over 25 (Hardoy, 2005; Biewen et al., 2012).

Fully reasoned, the authors focus on systemic changes that are necessary for an adequate assessment of the effectiveness of active employment programs. From a results-based management methodology perspective, impact assessment requires reliable administrative and statistical data, econometric models and scale measurements. An important role is played by the methodology of assessment officially recognized by the legislation and the attitude towards its real results (Deborah, 2006; Bartlett, 2014). The conclusions of these authors are confirmed by evaluations of the procedures for the development, implementation and evaluation of program results, including Kazakhstan. Researchers substantiate the inadequacy of the methods used for evaluating programs, which do not disclose the issues of imperfection of their management and the sustainability of their results (Barsoum, 2017; Pritvorova, Bektleeva, 2017).

The importance of developing a reliable evidence base for policy based on long-term program impact assessments is emphasized (Sanderson, 2002). That is, the impact on the employment of program graduates after 1.5–2 years of graduation.

Young people are in the focus of active employment policies in all countries, as evidenced by meta-studies that summarize findings from 113 reports on 107 activities in 31 countries (Card et al., 2010; Kluge et al., 2014).

In many countries, youth programs have a positive impact on employment and the possibility of formal employment and full-time employment (Oznur et al., 2021).

The results of the study reveal both linear (with one step-by-step training program) and non-linear effects from two-step programs related to youth education (Thomas et al., 2021).

Comparative studies emphasize the dependence of the results of similar youth policy on the labor market on the quality of implementation of specific programs and projects in specific countries (Jale et al., 2019). A targeted and structured policy in Portugal with the active involvement of social partners has been more effective than in Greece. Convergence in policy content does not automatically ensure success but may be compatible with divergence in terms of outcomes (Konstantinos, 2019). The approach to the employment of young people, considering the maximum expansion of the field of opportunities for a young person, is relevant for the present time. That is, not just from the standpoint of employment for any job, but from the standpoint of a stable and desirable career for a young person (Valerie, Ronald, 2016). Recent studies highlight that active employment programs most often provide young people with resources to survive, but rarely

help build their capacity to cope. The need for individual services that are based on the motivation and ambition of young people allows us to approach problems with the positions of the development of people's abilities (Vishnevskaya, 2019; Assmann et al., 2021).

Methods

The research methodology is based on a sociological survey of the graduates of the Youth Practice Project 1-1.5 years after its completion. The sample included 184 people living in a large city (Karaganda), a small and medium city (Saran and Shakhtinsk) and a district (Abay district).

The survey results were processed in the PLS-PM program, which allows constructing a structural model describing the correlation between the dependent variable Y and the independent variables X based on the partial least squares method. The method allows evaluating complex models of causal relationships with hidden variables that are significant but not observable (for example, motivation, behavioral attitude, etc.). The advantage of the model is the ability, within the framework of a single construction, to assess the impact of the same number of factors on several variables Y, as well as the correlation between them.

Results

The questionnaire included the following blocks and their constituent elements (Table 1).

Table 1. The structure of the questionnaire and symbols in the PLS-PM model.

	Blocks	Denotation	Block components	Denotation
1	Current labor market situation	X1	Current status in the labor market	1.1
			The level of education	1.2
			Number of jobs per working life	1.3
2	Project participation parameters	X2	Motivation to participate in the project	2.1
			Compliance of the place of work in practice with the specialty of the diploma	2.2
			Duration of work in the project	2.3
			Workplace functions	2.4
			Employment contract at the end of the project	2.5
3	Place of work at present	Y1	Connection with the Youth Practice Project	3.1
			Employment information channel	3.2
			A valid labor contract	3.3
4	Assessment of participation in the project	Y2	Assessment of the usefulness of experience for professional skills and competencies	4.1
			Assessment of the experience of participation in the project	4.2
			Assessment of the organization of the process in the Employment Center	4.3
5	Personal data	X3	Actual place of residence	5.1
			Year of graduation from the educational institution	5.2
			Total work experience	5.3

Note – Compiled by the authors

The general characteristics of the group of respondents can be represented by the following statistical parameters:

- 39% of the members of the group at the time of the survey already have experience of working at 3 places, 25% at 2 places.
- 69% at the time of the survey are employed in the status of an official and 7% of unofficial employees, 21% of respondents are unregistered and 2% of a registered unemployed, 1% is self-employed.
- 50% are college graduates, 27% are universities, and the rest have both diplomas.
- 34.8%, when applying to the project, wanted to get work experience, 29.4% wanted experience in the specialty of a diploma, 25% were attracted by guaranteed wages, 10.8% did not think too much.
- 37% live in a large city, 20.1% in small and medium-sized cities, 23.4% in the district center, 19.5% in a village,
- 95% graduated from college or university in 2018-2019.

Based on the results of the sociological survey, a structural model was built in the PLS-PM program (Figure 2).

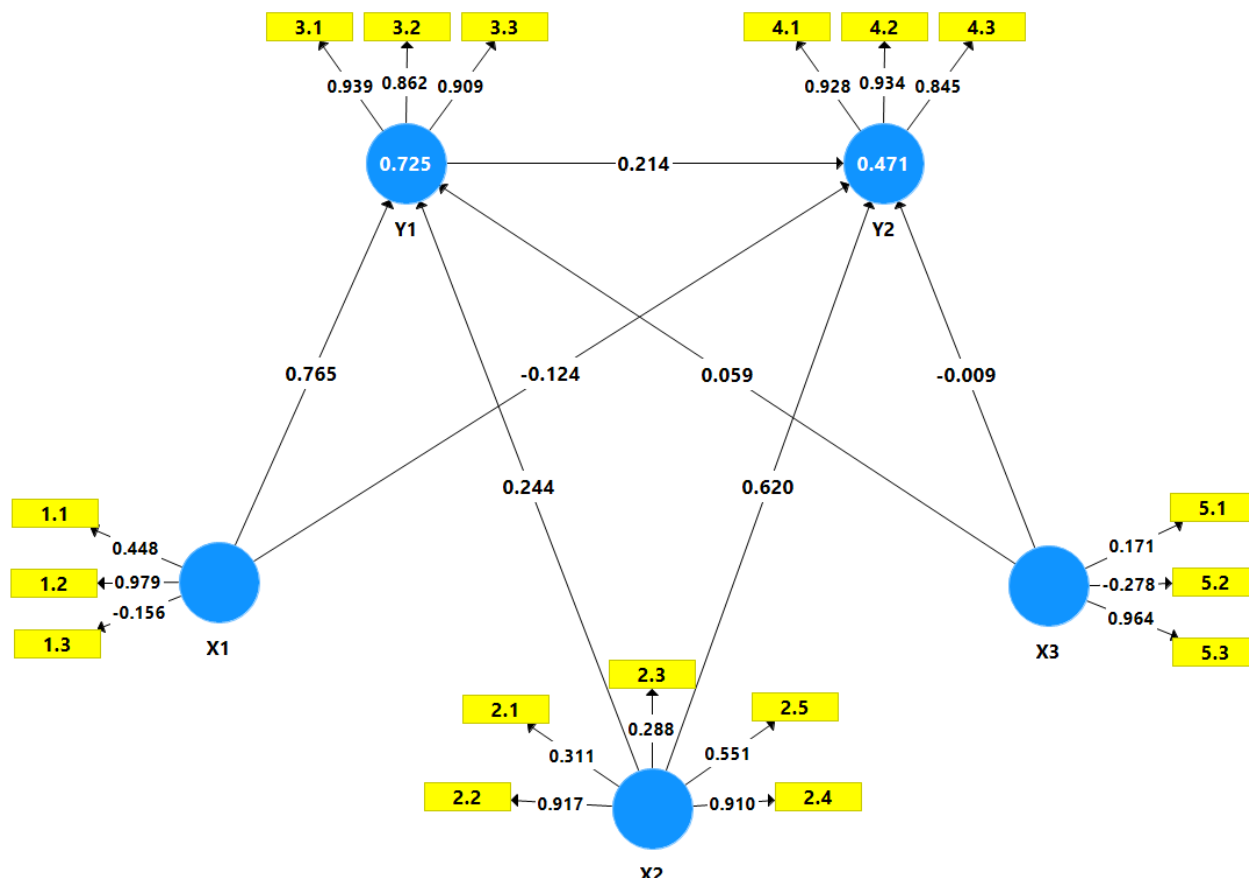

Figure 2. PLS-PM structural model

Note – Compiled by the authors based on the analysis by the Smart PLS program

The process of evaluating the resulting model consists of two stages:

- 1) Model validation: confirmatory factor analysis
- 2) Testing the structural model: a path analysis.

Stage 1.

Confirmatory factor analysis quantitatively describes the data structure of a model. In the first step, the magnitude of the Outer Loadings of the model is estimated from the standpoint of compliance with the established standards. Most of the coefficients for the independent variables X and the dependent variables Y have values above 0.7. 10 coefficients out of 17 satisfy the requirements, which allow the model to be adequate. Low values are present in blocks of independent variables and indicate that there are many identical values (for example, 5.2 – young people graduated from an educational institution mainly 2-3 years ago), or vice versa, there are many polar values (1.3 – the number of jobs per working life).

In the second step, all variants of test questions are evaluated, i.e., the internal consistency of the test questions in each block is checked and the effect of each question on the latent variable is measured. This assessment is carried out using Cronbach's Alpha coefficient (Table 2).

Cronbach's Alpha coefficient serves as a measure of the uniformity (internal consistency) of the indicator scores. Coefficient scale: 0.6 – low; 0.7 – satisfactory; 0.8 – good; 0.9 – high.

For four of the five variables in the model, the Cronbach's Alpha scores high, this indicates acceptable fitness statistics.

Table 2. Construct Reliability and Validity

	Cronbach's Alpha	rho_A	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)
X1	0.739	0.966	0.670	0.498
X2	0.727	0.737	0.757	0.717
X3	0.355	0.122	0.272	0.345
Y1	0.888	0.892	0.931	0.817
Y2	0.886	0.897	0.930	0.815

Note – Compiled by the authors based on data obtained using Smart PLS program

To demonstrate the reliability of instruments, indicators are also calculated - rho_A, Composite Reliability, and Average Variance Extracted. The range for all three odds is 0.5.

The mean-variance recovery factor (AVE) is the variance of the indicator elements. The AVE value must be 0.5 or more, but less than the cumulative reliability (CR). That is, the variance due to the design must be greater than the measurement error and greater than the cross-load. Since AVE and the corresponding confidence factors are based on factor loadings, their values vary depending on the factor model. The AVE for a factor or latent variable must also be higher than its squared correlation with any other factor or latent variable.

CR is the Composite Reliability, which determines the overall reliability of a structure. The coefficient is calculated using the squared sum of the standardized factor loadings and the sum of the variance of the errors. The CR value is in the range of 0 to 1. A coefficient equal to 1 corresponds to absolute reliability. CR thresholds: 0.6 – suitable for exploratory studies, 0.7 – for confirmatory studies, 0.8 or higher – this is good reliability for confirmatory studies.

In the third step, collinearity is assessed. Factors that are closely related are deduced from the model since the condition of independence between the explanatory variables is violated. What remains in the model is the factor that, with a sufficiently close connection with the result, has the least tightness of connection with other factors.

Table 3 shows the resulting collinearity statistics. VIF is used to detect multicollinearity. The maximum allowable value of this indicator is 5, and the minimum threshold is 0.2.

Table 3. Collinearity Statistics (VIF) (Inner VIF Values)

	X1	X2	X3	Y1	Y2
X1				1.488	3.618
X2				1.005	1.221
X3				1.482	1.495
Y1					3.638
Y2					

Note – Compiled by the authors based on data obtained using Smart PLS program

The data in Table 3 are in the acceptable range of values, which indicates that there is no multicollinearity between the variables.

In the fourth step, the determination coefficient is formed. The squared multiple correlation is the proportion of the variance of the dependent variable explained by the model under study (independent variables). The relationship between the dependent and independent variables grows as the coefficient approaches one.

R Square Adjusted is the adjusted coefficient of determination. It is used to compare models with different numbers of factors so that the number of factors does not affect the R-squared statistic.

The correlation coefficient obtained in the model for the variable Y1 “Current place of work” is 0.724, that is, about 70% of the variance of this construction is explained by this model (Table 4).

Table 4. Quality Criteria (R Square)

	R Square	R Square Adjusted
Y1	0.725	0.716
Y2	0.471	0.446

Note – Compiled by the authors based on data obtained using Smart PLS program

Stage 2.

Since all criteria are met hypothesis testing is performed. For this, bootstrapping testing is carried out, which shows the statistical significance of the analysis results (Table 5).

Table 5. Bootstrapping test results

Hypotheses		Original Sample (O)	T Statistics (O/STDEV)	P Values	Hypothesis Status
1	X1 -> Y1	0.765	10.240	0.000	Accepted
2	X1 -> Y2	-0.124	0.864	0.388	Rejected
3	X2 -> Y1	0.244	4.207	0.000	Accepted
4	X2 -> Y2	0.620	8.556	0.000	Accepted
5	X3 -> Y1	0.059	0.679	0.498	Rejected
6	X3 -> Y2	-0.009	0.098	0.922	Rejected
7	Y1 -> Y2	0.214	1.987	0.048	Accepted

Note – Compiled by the authors based on data obtained using Smart PLS program

The model identified two dependent variables, Y1 (current place of work) and Y2 (respondent’s assessment of participation in the project). The “current place of work” is 74% dependent on the factors included in this model. Two hypotheses for determining the influence of independent variables in the model were confirmed, i.e. the relations were found to be statistically significant.

Hypothesis 1 Position in the labor market -> Place of work currently has the strongest relationship of influence, 0.765. The status in the labor market, the level of education, the number of jobs during the working life has a statistically significant effect on the place of work at present (Figure 3).

Since the variable X1 has no connection with the Youth Practice Project, it can be said that the present place of work is determined more by these factors than by participation in the project. This is confirmed by direct statistical structural analysis, according to which 72% of respondents indicated that there is no productive relationship between the current situation in the labor market and participation in the project (24% are unemployed; 48% said they work, but there is no connection with the project).

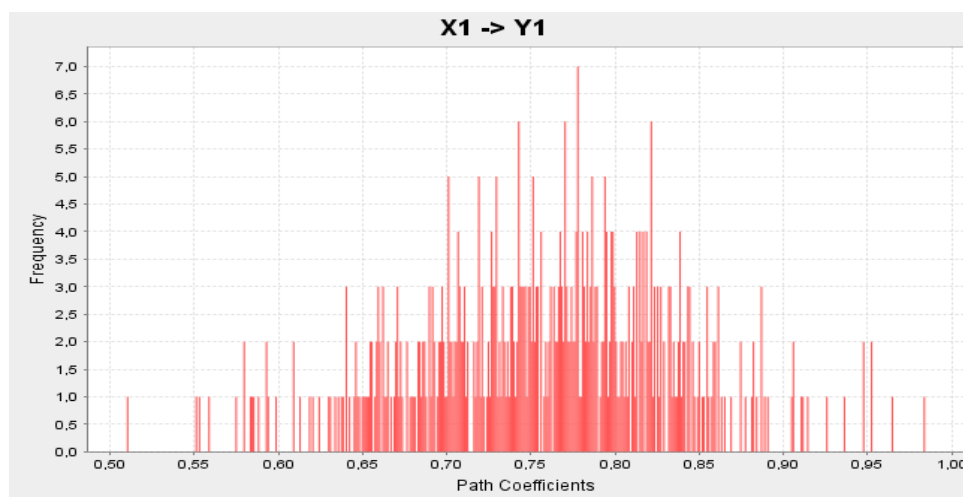

Figure 3. Graphical representation of hypothesis 1

Note – Compiled by the authors based on the analysis by the SmartPLS program

Hypothesis 3 Parameters of participation in the project -> Place of work has now been confirmed. Although the strength of the connection is less significant – 0.244, confirmation of the hypothesis means that the parameters of participation we have identified (motivation, characteristics of the workplace in terms of compliance with the diploma and functionality of the specialty, duration of stay in the project), have a statistically significant effect on the young person’s place of work at present. Among the totality of signs by which participation in the project was assessed, the most vulnerable factors that reduce the positive impact of the

place of practice on the place of work at present are “duration of work in the project” (0.287) and “motivation” (0.313). The problem is manifested in the fact that, according to the survey results, 33.7% of respondents had been practicing for less than 3 months. As for motivation, 36% did not think too much and came to the project because wages are guaranteed. One can also note the low level of labor contracts concluded at the end of the internship (0.550), which, when projected onto the survey results, reveals 64.1% of those who left the project without concluding an employment contract.

Personal data of respondents (place of residence, year of graduation from the last educational institution, total length of service) do not have a significant impact on the current workplace. This proves that the results of the project can be useful for any participant if the trajectory of participation in the project is correctly selected.

The assessment of participation in the project (Y2) is described by the model factors by 46%. According to the results of hypothesis verification, the current place of work and the parameters of participation in the project have a significant impact on the assessment of participation in the project.

Hypothesis 7 Current place of work -> Assessment of participation in the project. The strength of the connection between the project assessment and the current place of work is 0.214, P Values = 0.048, almost at the border of statistical significance. The fact is that the assessment of participation in the project tends to a large extent to a positive spectrum of opinions, regardless of the final result of participation in the project as an employment contract. Only a quarter of the participants find a permanent job as a result of the project, but approximately 70% of the participants assess their experience of participation in the project as positive, including expanding the range of contacts.

Hypothesis 4 Parameters of participation in the project -> Assessment of participation in the project is confirmed. The bond strength with the parameters of participation in the project is strong 0.620. This is determined because almost 74% note the full or significant correspondence between the place of work and the functions performed in the project and the specialty of the diploma.

The situation in the labor market is negatively associated with the assessment of participation in the project -0.124, although the value is statistically insignificant. The negative sign of the coefficient is formed since 50% of participants have a college education and it is this group that forms the negative spectrum. They come to the program after 1-2 years of absence from the labor market or casual employment (according to the law; it is possible to come within 3 years after graduation) and therefore the effectiveness of this group is low.

Discussions

We agree with opinion 5 that intermediaries between employers and jobseekers - Employment Centers – play a significant role in increasing the social impact and productive outcome of the Youth Practice project. The most problematic aspect of the project is the short participation period of fewer than 6 months. It should be noted that this factor depends on the careful work of the Center and the individual approach to the participant. There are significant differences in the practice of the Centers: some Centers give the participant the chance to continue working after a funding interruption at the end of the calendar year, while others do not. We also support authors 6, 7 who talk about preparing the applicant for the employer, which also largely depends on the Center. Comparing the managerial styles of different centers makes sure that within the same project there can be different results of the centers.

We also became convinced of the importance of employment centers using methods of activating young people, as indicated by researchers in papers 10-11. Insufficient equipment of the Centers, for example, tests for the psychological competence of the applicant, do not allow him to choose a fully adequate place of practice, considering personal characteristics. Some problems lie on the side of the program itself, as indicated in source 20. Provisions of the program that reduce the social effect are territorial restrictions on the employment of young people in the project, as well as the inability to change employers at least once during the period of participation.

Conclusions

The Youth Practice project is one of the directions of the State Program for the Development of Productive Employment and Small Business, which is intended to give practical experience to a university or college graduate. Spending in this area is roughly in line with the current OECD averages with GDP.

The assessment of objective and subjective factors affecting the sustainability of the project results as a contract for permanent work 1–1.5 years after graduation was carried out by us using the PLS-PM structural model.

The most significant influence on the result is exerted by objective factors (the correspondence of the workplace in the project and the functionality of the specialty according to the diploma, the duration of stay in the project) and the subjective factor is motivation to work. There are problems in this block in terms of the length of stay in the project, because 33% stay in the project for less than half of the term. Motivation is also low in 35% of participants, they are inactive. This emphasizes the importance of an individual approach to each participant, the search for an acceptable option for him in terms of internal psychological competencies and the initial adaptation of the applicant, adaptation to the employer. The latter requires from the employees of the Employment Center close contact with the employer and preliminary acquaintance of the young person with the peculiarities of the workplace in his organization.

The positive contact between the assessment of participation in the project by the applicant and the place of work in the project suggests that some young people move from passive motivation to more active if the functionality of the workplace corresponds to the diploma and the terms of practice are maintained for 6 months or more.

There is a problem in that 72% of participants, one year after leaving the project, indicate that there is no connection between their current position in the labor market (the current place of work was acquired with no connection with the project or the respondent is unemployed) and participation in the program. If we consider that the personal data of the respondents (place of residence, year of graduation from the last educational institution, general work experience) do not have a significant impact on the result of the project, then this confirms the conclusion that the results of the project can be useful for any participant if the trajectory of participation is correctly selected.

References

- Adascalitei, D., & Morano, P. (2016). Drivers and Effects of Labour Market Reforms: Evidence from a Novel Policy Compendium. *IZA Journal of Labor Policy*, 5(1), Article:15. <https://doi.org/10.1186/s40173-016-0071-z>
- Assmann, Marie-L., Tolgensbakk, I., Vedeler, S., & Böhler, K. (2021). Public employment services: Building social resilience in youth? *Social Policy & Administration*, 55(4), 659–673. <https://doi.org/10.1111/spol.12649>
- Bakkeli, V., & Breit, E. (2021). From “what works” to “making it work”: A practice perspective on evidence-based standardization in frontline service organizations. *Social Policy & Administration*, 1–16. doi: <https://doi.org/10.1111/spol.12757>
- Barsoum, G. (2017). Youth-focused active labour market programmes in a constraining welfare regime: A qualitative reading of programmes in Egypt. *International Journal of Social Welfare*, 26(2), 168–176. doi: <https://doi.org/10.1111/ijsw.12228>
- Bartlett, W. (2014). Obstacles to Evidence-based Policy-making in the EU Enlargement Countries: The Case of Skills Policies. *Evidence and Evaluation in Social Policy*, 97–113. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118816530.ch6>
- Biewen, M., Fitzenberger, D., Osikominu, A., & Paul, M. (2012). The Effectiveness of Public Sponsored Training Revisited: The Importance of Data and Methodological Choices. *SSRN Electronic Journal*, 1–81. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2148901>
- Card, D., Kluge, J., & Weber A. (2010). Active labour market policy evaluations: A meta-analysis. *Economic Journal*, 120(548), F452–F477. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2010.02387.x>
- Considine, M., O'Sullivan, S., & Nguyen, P. (2018). The Policymaker's Dilemma: The Risks and Benefits of a ‘Black Box’ Approach to Commissioning Active Labour Market Programmes. *Social Policy & Administration*, 52(1), 229–251. doi: <https://doi.org/10.1111/spol.12309>
- Deborah, J. (2006). Lessons to be learnt? The role of evaluations of active labour market programmes in evidence-based policy making. *Public Administration and Development*, 26(4), 329–337. doi: <https://doi.org/10.1002/pad.405>
- Hardoy, I. (2005). Impact of Multiple Labour Market Programmes on Multiple Outcomes: The Case of Norwegian Youth Programmes. *LABOUR*, 19(3), 425–467. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9914.2005.00312.x>
- Harrer, T., Moczall, A., & Wolff, J. (2020). Free, free, set them free? Are programmes effective that allow job centers considerable freedom to choose the exact design? *International Journal of Social Welfare*, 29(2), 154–167. doi: <https://doi.org/10.1111/ijsw.12405>
- Ingold, J. (2018). Employer engagement in active labour market programmes: The role of boundary spanners. *Public Administration*, 96(4), 707–720. doi: <https://doi.org/10.1111/padm.12545>
- Ingold, J. (2020). Employers' perspectives on benefit conditionality in the UK and Denmark. *Social Policy & Administration*, 54(2), 236–249. doi: <https://doi.org/10.1111/spol.12552>
- Jale, T., Oliver, T., & Fabrizio, F. (2019). The impact of the European Youth Guarantee on active labour market policies: A convergence analysis. *International Journal of Social Welfare*, 28(4), 358–368. doi: <https://doi.org/10.1111/ijsw.12375>
- Kluge, J., Puerto, S., Stoeterau, J., Weidenkaff, F., Witte, M., Robalino, D., & Romero, J. (2014). PROTOCOL: Interventions to Improve Labour Market Outcomes of Youth: A Systematic Review of Active Labour Market Programmes. *Campbell Systematic Reviews*, 10, 1–119. doi: <https://doi.org/10.1002/CL2.123>

- Konstantinos, K. (2019). Youth-oriented active labour market policies and economic crisis: Explaining policy effort in Greece and Portugal. *International Social Security Review*, 72(4), 79–105. doi: <https://doi.org/10.1111/issr.12222>
- OECD (2021). Short-Term Labour Market Statistics. Retrieved from: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=STLABOUR>
- Oznur, O., Eleftherios, G., Cansu, D., & Cemalettin G. (2021). The effect of the 2008 employment support programme on young men's labour market outcomes in Turkey: Evidence from a regression discontinuity design. *The Manchester School*, 89(3), 276–296. doi: <https://doi.org/10.1111/manc.12362>
- Sanderson, I. (2002). Evaluation, Policy Learning and Evidence-Based Policy Making. *Public Administration*, 80(1), 1–22. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9299.00292>
- Thomas, B., Esther, O.M., & Ladina, R. (2021). Meet the need – the role of vocational education and training for the youth labour market. *Kyklos*, 74(3), 321–348. doi: <https://doi.org/10.1111/kykl.12269>
- Valerie, E., & Ronald, McQ. (2016). Supporting Disadvantaged Young People into Work: Insights from the Capability Approach. *Social Policy & Administration*, 50(1), 1–18. doi: <https://doi.org/10.1111/spol.12108>
- van Berkel, R. (2006). “The decentralization of social assistance in The Netherlands”. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 26(1/2), 20–31. doi: <https://doi.org/10.1108/01443330610644407>
- Willers, J.O. (2021). Seeding the cloud: Consultancy services in the nascent field of cyber capacity building. *Public Administration*, 1–16. doi: <https://doi.org/10.1111/padm.12773>
- Gosudarstvennaia programma razvitiia produktivnoi zaniatosti i massovogo predprinimatelstva na 2017–2021 gody “Enbek” [State program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017–2021 “Enbek”]. (2018). *adilet.zan.kz*. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000746> [in Russian].
- Zaniatost v Kazakhstane v 2016–2020 godakh: Statisticheskii sbornik [Employment in Kazakhstan in 2016–2020: Statistical Book]. (2021). *stat.gov.kz*. Retrieved from <https://stat.gov.kz/official/industry/25/publication> [in Russian].
- Pritvorova, T.P., & Bekteleva, D.E. (2017). Metod otsenki tsotsialnogo yeffekta proektov v aktivnykh programmakh zaniatosti naseleniia Kazakhstana [Method for assessing the social effect of projects in active employment programs for the population of Kazakhstan]. *Vestnik Omskogo universiteta, Seriya ekonomika — Omsk University Bulletin, Economics Series*, 3, 70–79. doi: <https://doi.org/10.25513/1812-3988.2017.3.201-210> [in Russian].
- Vishnevskaya, N.T. (2019). Gosudarstvennaia politika na rynke truda: reformirovanie institutov v stranakh OESR [State Labor Market Policy: Reforming Institutions in OECD Countries]. *Voprosy gosudarstvennogo i munitsipalnogo upravleniia — Public Administration Issues*, 01, 35–60 [in Russian].

Т.П. Притворова, А.Б. Коккозова, Л.А. Третьякова

«Жастар тәжірибесі» жобасы құрылымдық модельдеу объектісі ретінде

Андатпа

Мақсаты: Жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шаралары әлемнің көптеген елдеріндегі енбек нарығын мемлекеттік реттеудің өзекті бағыттарының бірі болып табылады. Зерттеудің мақсаты өнімді жұмыспен қамтуды және шағын кәсіпкерлікті дамыту мемлекеттік бағдарламасының «Жастар тәжірибесі» жобасының түпкілікті нәтижесіне әсер ететін объективті және субъективті факторларды анықтау, оны жақсарту бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Әдісі: Әлеуметтік сауалнама әдістері қолданылған, сонымен қатар, нәтижелер статистикалық әдістермен және PLS-PM бағдарламасында өңделген. Ол ішінара ең кіші квадраттар әдісі негізінде Ү тәуелді айнымалылар мен тәуелсіз ауыспалы Х арасындағы қатынасты сипаттайтын құрылымдық модель құруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс маңызды, бірақ байқалмайтын жасырын айнымалылармен себептік қатынастардың күрделі модельдерін бағалауға мүмкіндік береді (мысалы мотивация, мінез-құлық және т.б.). Әлеуметтік сауалнамаға қалалар мен аудандарда тұратын 184 жоба түлектері қатысты, одан кейін жобаны жүзеге асыруға 1-1,5 жыл өтті. Бұл нәтиженің тұрақтылығы талабына сәйкес келеді.

Қорытынды: Жобадағы процестің объективті параметрлері, оның түпкілікті нәтижесінің тұрақтылығына, айтарлықтай әсер ететіні анықталды. Ал субъективті факторларға тәуелділік статистикалық тұрғыдан мардымсыз. Сонымен қатар, жұмыс орны мен ондағы функционалдылықты диплом мамандығына жақындататын жоба процесінің параметрлерін оңтайландырудағы пассивті мотивация неғұрлым белсенді және ізденушінің нәтижелерін оң бағалауға ауыстырылуы мүмкін.

Тұжырымдама: Жұмыспен қамту орталықтары жобаның ұзақтығына ерекше назар аударып, ішкі құзыреттіліктерді диагностикалаудың заманауи әдістерін қолдана отырып, оның жеке басының әлеуетін ескеріп, өтініш берушіге жеке көзқарас танытуы керек.

Кілт сөздер: жұмыспен қамту бағдарламасы, жастар тәжірибесі жобасы, PLS-PM құрылымдық моделі, факторлар, соңғы нәтиже.

Т.П. Притворова, А.Б. Коккозова, Л.А. Третьякова

Проект “Молодежная практика” как объект структурного моделирования

Аннотация

Цель: Активные меры содействия занятости молодежи являются одним из актуальных направлений государственного регулирования рынка труда во многих странах мира. Целью исследования было выявление объективных и субъективных факторов, оказывающих влияние на конечный результат проекта “Молодежная практика” государственной программы развития продуктивной занятости и малого предпринимательства для разработки рекомендаций по его улучшению.

Методы: Нами применены методы социологического опроса с последующей обработкой результатов статистическими методами и в программе PLS-PM, которая позволяет построить структурную модель, описывающую взаимосвязи между зависимыми переменными Y и независимыми переменными X на основе метода частичных наименьших квадратов. Метод позволяет оценивать сложные модели причинно-следственных связей со скрытыми переменными, которые значимы, но не наблюдаемы (например, мотивация, поведенческая установка и т.п.). В социологическом опросе были задействованы 184 выпускника проекта, проживающие в городах и районах, после выхода которых из проекта прошло 1-1,5 года, что согласуется с требованием устойчивости результата.

Результаты: Было установлено, что объективные параметры процесса в проекте оказывают значительное влияние на устойчивость его конечного результата, а зависимость от субъективных факторов статистически незначимая. Более того, пассивная мотивация при оптимизации параметров процесса проекта, приближающих рабочее место и функционал на нем к специальности диплома, может смениться на более активную и оценка соискателем результатов на позитивную.

Выводы: Центрам занятости необходимо особое внимание уделять продолжительности проекта и применять индивидуальный подход к соискателю, учитывающий потенциал его личности с использованием современных методов диагностики внутренних компетенций.

Ключевые слова: программа занятости, проект молодёжная практика, структурная модель PLS-PM, факторы, конечный результат.

References

- Adascalitei D. Drivers and Effects of Labour Market Reforms: Evidence from a Novel Policy Compendium / D. Adascalitei, P. Morano // IZA Journal of Labor Policy, 2016. — No. 5(15).
- Assmann Marie-L. Public employment services: Building social resilience in youth? / Marie-L. Assmann, I. Tolgensbakk, S. Vedeler, K. Böhler // Social Policy & Administration, 2021. — No. 55(4). — P. 659–673.
- Bakkeli V. From «what works» to «making it work»: A practice perspective on evidence-based standardization in front-line service organizations / V. Bakkeli, E. Breit // Social Policy & Administration, 2021. — P. 1–16.
- Barsoum G. Youth-focused active labour market programmes in a constraining welfare regime: A qualitative reading of programmes in Egypt / G. Barsoum // International Journal of Social Welfare, 2017. — No. 26(2). — P.168–176.
- Bartlett W. Obstacles to Evidence-based Policy-making in the EU Enlargement Countries: The Case of Skills Policies / W. Bartlett // Evidence and Evaluation in Social Policy, 2014. — P. 97–113.
- Biewen M. The Effectiveness of Public Sponsored Training Revisited: The Importance of Data and Methodological Choices / M. Biewen, D. Fitzenberger, A. Osikominu, M. Paul // SSRN Electronic Journal, 2012. — P. 1–81.
- Card D. Active labour market policy evaluations: A meta-analysis / D. Card, J. Kluve, A. Weber // Economic Journal, 2010. — No. 120(548). — P. F452–F477.
- Considine M. The Policymaker's Dilemma: The Risks and Benefits of a ‘Black Box’ Approach to Commissioning Active Labour Market Programmes / M. Considine, S. O'Sullivan, P. Nguyen // Social Policy & Administration, 2018. — No. 52 (1). — P. 229–251.
- Deborah J. Lessons to be learnt? The role of evaluations of active labour market programmes in evidence-based policy making / J. Deborah // Public Administration and Development, 2006. — No. 26(4). — P. 329–337.
- Hardoy I. Impact of Multiple Labour Market Programmes on Multiple Outcomes: The Case of Norwegian Youth Programmes / I. Hardoy // LABOUR, 2005. — No. 19(3). — P. 425–467.
- Harrer T. Free, free, set them free? Are programmes effective that allow job centres considerable freedom to choose the exact design? / T. Harrer, A. Moczall, J. Wolff // International Journal of Social Welfare, 2020. — No. 29(2). — P. 154–167.
- Ingold J. Employer engagement in active labour market programmes: The role of boundary spanners / J. Ingold // Public Administration, 2018. — No. 96(4). — P.707–720.
- Ingold J. Employers' perspectives on benefit conditionality in the UK and Denmark / J. Ingold // Social Policy & Administration, 2020. — No. 54(2). — P. 236–249.
- Jale T. The impact of the European Youth Guarantee on active labour market policies: A convergence analysis / T. Jale, T. Oliver, F. Fabrizio // International Journal of Social Welfare, 2019. — No. 28(4). — P. 358–368.

- Kluve J. PROTOCOL: Interventions to Improve Labour Market Outcomes of Youth: A Systematic Review of Active Labour Market Programmes / J. Kluve, S. Puerto, J. Stoeterau, F. Weidenkaff, M. Witte, D. Robalino, J. Romero // *Campbell Systematic Reviews*, 2014. — No. 10(1). — P. 1–119.
- Konstantinos K. Youth-oriented active labour market policies and economic crisis: Explaining policy effort in Greece and Portugal / K. Konstantinos // *International Social Security Review*, 2019. — No. 72(4). — P. 79–105.
- OECD statistic. Short-Term Labour Market Statistics. — 2021. Режим доступа: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=STLABOUR>
- Oznur O. The effect of the 2008 employment support programme on young men's labour market outcomes in Turkey: Evidence from a regression discontinuity design / O. Oznur, G. Eleftherios, D. Cansu, G. Cemaleddin // *The Manchester School*, 2021. — No. 89(3). — P. 276–296.
- Sanderson I. Evaluation, Policy Learning and Evidence-Based Policy Making / I. Sanderson // *Public Administration*, 2002. — No. 80(1). — P. 1–22.
- Thomas B. Meet the need — the role of vocational education and training for the youth labour market / B. Thomas, O.M. Esther, R. Ladina // *Kyklos*, 2021. — No. 74(3). — P. 321–348.
- Valerie E. Supporting Disadvantaged Young People into Work: Insights from the Capability Approach / E. Valerie, McQ. Ronald // *Social Policy & Administration*, 2016. — No. 50(1). — P. 1–18.
- van Berkel R. The decentralisation of social assistance in The Netherlands / R. van Berkel // *International Journal of Sociology and Social Policy*, 2006. — No. 26(1/2). — P. 20–31.
- Willers J.O. Seeding the cloud: Consultancy services in the nascent field of cyber capacity building / J.O. Willers // *Public Administration*. 2021. — P. 1–16.
- Вишневская Н.Т. Государственная политика на рынке труда: реформирование институтов в странах ОЭСР / Н.Т. Вишневская // *Вопросы государственного и муниципального управления*. — 2019. — № 01. — С. 35–60.
- Государственная программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек». — 2018. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000746>
- Занятость в Казахстане в 2016–2020 годах: Статистический сборник. — 2021. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://stat.gov.kz/official/industry/25/publication>
- Притворова Т.П. Метод оценки социального эффекта проектов в активных программах занятости населения Казахстана / Т.П. Притворова, Д.Е. Бектлеева // *Вестн. Омск. ун-та. Сер. экономика*. — 2017. — № 3. — С. 70–79.

L.V. Tashenova^{1*}, A.V. Babkin², B.Sh. Kulzhambekova³

^{1,3}*Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan*

²*Peter the Great St. Petersburg Polytechnic University, Russia*

¹*larisatash_88@mail.ru, ²al-vas@mail.ru, ³birnoshik@mail.ru*

¹*<http://orcid.org/0000-0001-5022-0421>, ²<https://orcid.org/0000-0002-6532-3826>,*

³*<https://orcid.org/0000-0001-5178-9361>*

¹*Scopus Author ID: 55356992700, ²Scopus Author ID: 56258683200*

¹*Researcher ID: B-4876-2013, ²Researcher ID: V-1094-2019*

Research of the transport and logistics infrastructure's transit potential of Kazakhstan

Abstract

Object: Study of the transit potential of international road transport corridors in the Republic of Kazakhstan.

Methods: General scientific methods were used: The method of the content analysis, which facilitated to organize and structure the main scientific research related to the study of the productivity of the transport sector, the role and importance of transport and logistics services; an analysis method that made it possible to assess the transit potential of Kazakhstan's road transport corridors; a generalization method aimed at establishing the existing relationships between the considered economic objects and phenomena; a method of graphical interpretation, which made it possible to visualize the results obtained.

Findings: The role of road transport in the organization and management of international transit traffic was considered, the international road transport corridors of the Republic of Kazakhstan were investigated. The volume of cargo transportation by road transport by types of transportation for the period 2016–2020 was analyzed. The volumes of exports and imports with the countries of the Eurasian Economic Union were reflected in modes of transport at the border, which shows that 20% of goods were exported from Kazakhstan with road transport, and 55% of goods were imported from the total volume of trade. A comparative analysis of the structure of the cost of road transport of goods in the Republic of Kazakhstan, the Russian Federation, the Republic of Belarus, in the EU countries was also carried out. The weak and strong points of the country's automotive industry were indicated.

Conclusions: The results obtained made it possible to assess the transit potential of Kazakhstan's road transport corridors, to identify the strengths and weaknesses of the country's automotive industry.

Keywords: transport and logistics infrastructure, international transport corridors, transit potential, road transport, volume of cargo transportation, prime cost of the transportation by track.

Introduction

With the development of international trade relations between countries, commodity flows are increasing, requiring timely transport and well-established logistics. As a result, the requirements for the state of the transport and logistics infrastructure, the quality of the provided logistics services and transport services are increasing. International transport corridors provide Kazakhstan with access to international markets for goods and services. The cooperation of the republic with the countries of the EAEU, OECD, SCO, TRACECA, and other organizations contributes to the development of the road sector.

Road transport occupies an essential role in the organization and implementation of international transit traffic. The quarantine measures in Kazakhstan caused by the pandemic did not affect the main income from the transportation of goods by road, despite a decrease in the overall volume of transportation, which was associated with a decrease in business activity and a reduction in the geography of cargo deliveries. So, according to the Ministry of Industry and Infrastructure Development of Kazakhstan, for 6 months of 2020, the income from cargo transportation by road amounted to 80,3 billion tenge, which is 7% more compared to the same period in 2019 (74,7 billion tenge)*. The activities of logistics companies were exempted from taxes and obligatory payroll payments.

*Corresponding author.

E-mail address: *larisatash_88@mail.ru*

*<https://primeminister.kz/ru/news/v-kazahstane-za-polgoda-2020-goda-avtomobilnym-transportom-perevezeno-poryadka-14-mlrd-tonn-gruza-675451>

Literature Review

Assessment of the current state and identification of development problems, as well as the productivity of the transport sector of Kazakhstan, is carried out not only by Kazakhstani but also by foreign scientists (Bazarbekova et al., 2018; Dauzova et al., 2018; Rauan & Zhanarys, 2015; Sabraliev et al., 2019; Sharapiyeva, 2017; Sladkowski et al., 2020; Sultanov et al., 2018; Yergaliyev & Raimbekov, 2015; Zhumatayeva, 2020). Among the weaknesses, they highlight the undeveloped transport infrastructure, the lack of skilled workers and specialists in the road sector, the low quality of roads, a disproportion between the growing demand for logistics services and the lack of logistics capabilities, and others. Bodaubayeva G. offers several actions for integrating logistics, industrial and commercial, such as ensuring the interaction and integration of information systems to form a single information space; creation of conditions for the development of the market of transport and logistics services; comprehensive development of modern innovative transportation technologies; improvement of the legal framework and tariff system (Bodaubayeva, 2015). This author proposes a model for the functioning of industrial logistics parks, which includes 4 blocks: logistics, production, innovation, and administrative and service.

The results of research conducted by Raimbekov Z., Syzdykbayeva B. (Raimbekov & Syzdykbayeva, 2021) are of particular interest. Using aggregate production, demand, and vector error correction models, they examined the factors and causality between logistics performance and economic growth in Kazakhstan from 1995 to 2019. The research showed that for stimulating economic growth in Kazakhstan; it is necessary to improve the functioning of road and sea transport. Since a country with a small economy, road and sea transport will lead to higher economic growth in the long run.

The problem of innovation in logistics is important and still relevant, as it stimulate activities, both theoretical and practical, aimed at finding and implementing the best solutions in supply chain management. The study of the most modern technologies, concepts, innovations that directly or indirectly affect or may affect the development of logistics in the future, as well as an analysis of the possibilities of their influence on individual subsystems and stages of the logistics process can be observed in the scientific works of many foreign scientists (Petrunya & Pasichnyk, 2018; Seder et al., 2018; Mankowski, 2017; Stojcic et al., 2019; Gubova, 2020), where it is recommended to look for the potential for improving the efficiency of logistics processes, first, in the latest technologies and various kinds of innovations based on such technologies as business analytics; mobile technologies and applications; electric vehicles; Internet of things; automatic identification and data collection; electronic commerce; cloud computing; multichannel logistics; unmanned vehicles and drones; 3D printing; embedded systems; intellectual production; circular economy logistics; truck platoon; robotics; machine-to-machine communications, etc. In the opinion of many researchers, a common problem with introducing innovations is a lack of understanding of the processes of introducing innovations, a lack of special knowledge and competencies among management personnel, and the vagueness of the prospects for such implementation.

Green innovation in logistics services can increase a company's competitive advantage and resilience, according to Karia N. and Asaari M.H.A. (Karia & Asaari, 2013; Zailani et al., 2010). For example, using reusable containers and boxes instead of paperboard can reduce waste and optimize product packaging; building a green warehouse will lead to lower overall operating costs and using a hybrid engine in trucks can reduce carbon emissions and reduce gas consumption.

Methods

The study used general scientific methods, including: the method of content analysis, which allowed organizing and structuring the main scientific research related to the research of the productivity of the transport sector, the role and importance of transport and logistics services; method of analysis, which made it possible to assess the state of the transit potential of the automobile transport corridors of Kazakhstan; a generalization method aimed at establishing the existing relationships between the considered economic objects and phenomena; a method of graphical and tabular interpretation, which made it possible to visualize the results obtained: the structure of the cost of road transportation of goods, the volume of transportation of goods by road, etc.

Results

The state program “Nurly Zhol” until 2025 provides for the creation of an extensive network of roads for both transit and national transportation. Six major international road corridors pass through the territory of Kazakhstan (capacity - 10 million tons of transit cargo per year):

- I. Tashkent - Shymkent - Taraz - Almaty - Khorgos (1122 km);
- II. Shymkent - Kyzylorda - Aktobe - Uralsk - Samara (2052 km);
- III. Almaty - Karaganda - Astana - Petropavlovsk with access to Omsk (1886 km);
- IV. Astrakhan - Atyrau - Aktau - the border of Turkmenistan (1190 km);
- V. Omsk - Pavlodar - Semey - Maikapchagai (1159 km);
- VI. Nur-Sultan - Kostanay - Chelyabinsk - Yekaterinburg (880 km).

All international road corridors of Kazakhstan are included in the road network of the Euro-Asian Transport Links (EATL) project. They provide access to many states, major ports, transport hubs and terminals. The EATL project is part of a long-term collaborative effort to improve trade and economic and social development on the continent. The largest volume of domestic, transit, export-import cargo transportation is carried out along corridors I, III and VI, the development of which must be given priority. International road corridors I and II (Khorgos - Taraz - Samara) are part of the Western Europe - Western China corridor. Road corridors I, II, III and IV coincide in the directions with the Central, Central Asian, Northern and Western railway corridors, respectively.

Road transport should be seen as a complement to rail transport and not as a direct competitor. In particular, the areas of application of road transport can be cross-border trade in small volumes; long-distance transportation in the absence of railways or their failure to provide conditions for perishable, valuable goods, etc.; and as a component in the system of intermodal transportation.

The automobile part of the transportation route between the sender (consignee) and the intermodal terminal/logistics center can reach hundreds and thousands of kilometers. This is especially true for Kazakhstan. The latter option is the most important in terms of supply chain logistics and EATL competitiveness. For achieving the efficiency of transportation by road over long distances, it is important to ensure the consistent weight and overall parameters for trucks along the main routes (Intykov T.S. et al., 2014).

The research of the volume of cargo transportation by types of messages shows that goods are transported in intra-republican, suburban and urban traffic. Since the transportation of goods in international traffic is carried out mainly by rail, due to their efficiency, the volume of traffic by road is small and does not exceed 0,1%. In addition, there is an insufficient number of modern trucks in Kazakhstan that would meet the requirements of Euro-4, Euro-5 and Euro-6. In 2020, the total volume of transit transportation of goods by road across the country decreased by half compared to the previous year (a decrease of 56%) and amounted to 125,9 thousand tons (Table 1).

Table 1. The volume of transportation by road freight transport (by type of traffic), thousand tons

Indicators	Years				
	2016	2017	2018	2019	2020
Freight, luggage, cargo luggage transported, thousand tons	3180655,7	3322267,3	x	3550471,3	3286969,5
including International	904,1	3323,20	1340,20	3909,70	4447,5
to the EAEU countries	-	2921,8	871,5	3360,5	4023,6
to countries outside the EAEU	-	340	321,9	263,5	298
Transit	19	61,4	146,8	285,6	125,9
Export	-	441,4	345	398,6	513,5
Import	-	2820,40	848,4	3225,40	3808,1
Intra-republican	23316,2	18234,40	22193,10	21711	33213
Suburban	10737,8	x	x	95053,80	95481,4
Urban	48047,0	x	43363	45657,60	38021,9
<i>Symbols: "-" - the phenomenon is absent; "x" - data is confidential</i>					
<i>Note - compiled by the authors according to the official source*</i>					

By road transport on international routes are transported more valuable, perishable, and other urgent goods. The largest share of international road transport in Kazakhstan is occupied by building materials (over 30%), products of plant and animal origin, foodstuffs, and others – almost 35%. However, the transportation of these goods is carried out mainly over short distances, where rail transport is not effective. If we consider

*Transport in the Republic of Kazakhstan. 2016-2020: Annual Report / Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Bureau of National Statistics, Nur-Sultan, 2021. – 119 p.

the indicators of exports and imports with the countries of the Eurasian Economic Union in terms of modes of transport, with the road transport 20,4% of goods from the total volume of trade of USD 1,2 billion were exported in 2020, and 55% were imported goods valued at 8,03 billion USD (Table 2).

Table 2. Export and import with the countries of the Eurasian Economic Union by modes of transport at the border for 2020

Type of transport	Export		Import	
	million US dollars	%	million US dollars	%
Total	5671,9	100	14798,5	100
Road transport	1158,4	20,4	8030,1	54,6
Railway transport	4103,6	72,3	4698,6	31,9
Other types (sea / river, air, pipeline, post, etc.)	409,9	7,3	2069,8	13,5

*Note – Compiled by the authors according to the official source**

The main transport companies, mainly from Belarus, Ukraine, Russia, the Baltic countries, occupy the main share of import traffic.

More than 400 thousand trucks are registered in Kazakhstan; over 4 thousand companies with a fleet of 18 thousand carry out international road transport. For comparison, in the Republic of Belarus, 20 thousand vehicles are involved in international transportation, in the Russian Federation – 32 thousand, in Lithuania – over 50 thousand, in Poland – 100 thousand cargo vehicles. Thus, according to the corporate fund “KAZLOGISTICS”, the weakest point of the automotive industry is the fleet of vehicles (ATS) that do not meet European standards. Thus, out of 18 thousand vehicles involved in international transportation of goods in Kazakhstan, only 7462 vehicles (41%) meet the requirements of European standards. This aspect, together with the threat in the form of permission for carriers from the EAEU countries to carry out cabotage transportation on the territory of Kazakhstan from 2025, may lead to a decrease in the share of domestic carriers in the national market of international road freight transportation.

To expand the geography of cargo transportation, it is necessary to continue the conclusion of intergovernmental agreements with foreign states, which provide for mutually beneficial conditions for the transportation of goods.

The research of the cost of transporting goods by roadshows that, on average, in the EU, the Republic of Kazakhstan, the Republic of Belarus and the Russian Federation, its value per 1 km is approximately the same. If in the EU it is 0,660 euro/km, in Kazakhstan it is 0,692 euro/km, in Russia it is 0,685 euro/km and in Belarus it is 0,682 euro/km. In the cost structure, the driver's income and the cost of fuel are the largest: in the EU - 21% and 29%, respectively. Overhead costs in the EU countries are the lowest - 28%. Maintenance and repair costs, as well as other direct costs, are almost the same in all the countries studied (Figure 1).

With the expansion of regional trade and the creation of attractive conditions for transit business, Kazakhstan should expect foreign logistics service providers.

The Republic of Kazakhstan joined the cabotage regime within the EAEU on January 1, 2025[†].

It should be noted that to preserve and maintain the quality of roads at the proper level, the Government of the Republic of Kazakhstan adopted Resolution No. 557 in 1995, which introduced restrictions on the weight parameters of a vehicle. According to the Decree, the maximum load on a single axle was set at 6 tons, and the gross vehicle weight was 30 tons. On January 23, 2017, the order of the Minister for Investment and Development of the Republic of Kazakhstan dated November 4, 2016 No. 761 came into force in Kazakhstan, according to which the maximum permissible weight should not exceed 44 tons for a single vehicle with six or more axles. Permissible load on a single axle is 10 tons.

*Foreign trade of the Republic of Kazakhstan. 2016-2020: Annual Report / Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Bureau of National Statistics, Nur-Sultan, 2021. – 277 p.

[†]Decision of the Supreme Eurasian Economic Council dated December 21, 2015 No. 39 “On Amendments to the Program for the Gradual Liberalization of Carriers Registered in the Territory of One of the Member States of the Eurasian Economic Union, Carrying Goods by Road between Points Located in the Territory of Another Member State of the Eurasian Economic Union, for the period from 2016 to 2025” // Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan “Adilet” [Electronic resource]. – [Nur-Sultan, 2015].

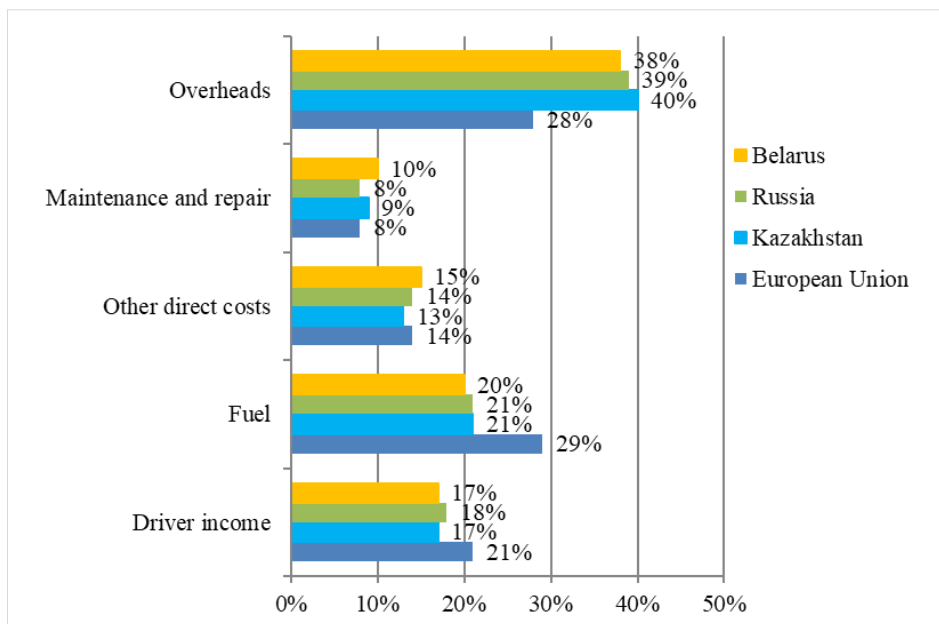

Figure 1. The structure of the cost of road transport of goods in the Republic of Kazakhstan, the Russian Federation, the Republic of Belarus, in the EU countries*

Despite the restrictions being introduced, practice shows that charges for exceeding permissible loads do not save roads from destruction. In the international ranking of countries in terms of road quality in 2019, Kazakhstan took 93rd place out of 141. This rating assesses the quality of the road surface throughout the country, regardless of the congestion of road sections. The highest possible score in the rating is 7,0, the average for 2019 was 4,07[†].

Significant costs characterize road works in Kazakhstan. Implementing 1 kilometer of the roadway of the 1st and 2nd category in 2016 accounted for an average of 300 million tenge[‡].

Thus, the restoration of Kazakhstan's roads requires attracting a huge amount of investment.

Along with measures to restore and reconstruct the basic network of roads, equipping long-distance communication sites with service facilities is no less important for carriers. A comparison of the availability of service facilities in international corridors in Kazakhstan indicates a lack of service stations (especially for large vehicles) on certain routes, saturation of gas stations on international roads, and an apparent lack of motels and campsites for drivers and secure parking.

In general, we note following as weaknesses of the country's road transport: Due to the difficult terrain, the construction of roads requires large financial investments; undeveloped transport infrastructure in the regions; low quality of roads reduces the speed of delivery of goods, increasing the cost of transportation; a high level of depreciation of vehicles of Kazakh carriers and a small share of environmentally friendly vehicles.

As opportunities for further development of this sector, we single out an increase in transit cargo flows through Kazakhstan as a result of the growth of the Chinese economy and the countries of Southeast Asia; an increase in the number of toll roads with high-quality coverage and modern transport infrastructure; the use of modern technologies for the construction, maintenance and repair of roads (especially on sections of toll roads); integration within the EAEU of an information system that allows electronic control of the availability of permit forms for the passage of vehicles.

Discussions

A significant volume of road transport in international transit traffic is carried out through the territory of Kazakhstan. Thus, only with the countries of the Eurasian Economic Union, the volume of exports by road transport is about 20,4% of goods from the total volume of trade, and imports – 55%. The growth of transit traffic increases the efficiency of using the reserves of carrying capacity of national transport systems,

*https://unece.org/DAM/trans/publications/Report_-_Kazakhstan_as_a_transport_logistics_centre_Europe-Asia_RU.pdf

†Ranking of countries by road quality //<https://nonews.co/directory/lists/countries/quality-roads>

‡https://www.inform.kz/ru/skol-ko-stoilo-stroitel-stvo-dorogi-v-rk-v-2016-godu_a3029927/

stimulates their reproduction and improvement. Despite the growth of road transport in international transit traffic, some weaknesses do not allow using the transit potential to the full.

The changes caused by IT technologies dictate the inevitable digitalization of logistics processes, and this is of strategic importance for the development of the infrastructure of the digital economy of our country. Future scientific research of the authors will be continued with digital technologies used in logistics and supply chain management.

Conclusions

The results obtained made it possible to assess the transit potential of Kazakhstan's road transport corridors, identify the strengths and weaknesses of the country's automotive industry, obtain a comprehensive analysis of the volume and structure of cargo transportation by road by type of communication, export and import with the countries of the Eurasian Economic Union in terms of modes of transport, cost structure Kazakhstan road transport of goods in comparison with other countries.

References

- Bazarbekova, M., Assipova, Z., Molgazhdarov, A., & Yessenov, M. (2018). Review of transportation modes in Kazakhstan region, Central Asia. *Cogent Engineering*, 5(1). <https://doi.org/10.1080/23311916.2018.1450799>
- Intykov, T.S., Kabikenov, S.Zh., & Balabekova, K.G. (2014). Sostoianie i puti razvitiia avtomobilnogo transporta Respubliki Kazakhstan [State and ways of development of Road transport of the Republic of Kazakhstan]. *Mezhdunarodnyi zhurnal prikladnykh i fundamentalnykh issledovanii – International Journal of Applied and Basic Research 8-1*, 13-16 [in Russian].
- Dauzova, A.M., Dyrka, S., Nazarova, V.L., Korzhengulova, A.A., & Alaidarkyzy, K. (2018). Scientific-methodical bases of the development of transport logistics in the Republic of Kazakhstan. *Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan* (6), 200-207. <https://doi.org/10.32014/2018.2518-1467.46>
- Raimbekov, Z., & Syzdykbayeva, B. (2021). Assessing the impact of transport and logistics on economic growth in emerging economies: a case study for the conditions of the Republic of Kazakhstan. *Transport Problems*, 16(2), 199-211. <https://doi.org/10.21307/tp-2021-035>
- Sabraliev, N., Abzhapbarova, A., Nugymanova, G., Taran, I., & Zhanbirov, Z. (2019). Modern aspects of modeling of transport routes in Kazakhstan. *News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan-Series of Geology and Technical Sciences* (2), 62-68. <https://doi.org/10.32014/2019.2518-170x.39>
- Sladkowski, A., Teltayev, B., & Izteleuova, M. (2020). Multi-criteria choice of the region for the construction of a logistics center based on AHP: case study for Kazakhstan. *Transport Problems*, 15(2), 119–131. <https://doi.org/10.21307/tp-2020-025>
- Sultanov, T., Suleimenov, T., Tlepiyeva, G., & Sansyzbajeva, Z. (2018, Apr 08-10). Development of transit potential in conditions of integration of the Republic of Kazakhstan in to the world transport system. *Procedia Computer Science [Icte in transportation and logistics 2018 (icte 2018)]. 3rd International Conference on Traffic Engineering in Transportation and Logistics (ICTE)*, Budapest, Hungary.
- Zhumatayeva, G., Bitileuova, Z., Bayburayeva, Z., Zhanbirov, Z., & Taran, I. (2020). Problems of operation of trucks in the regions of Kazakhstan. *Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*(2), 1–21. <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1467.36>
- Gubova, K. (2020). Utilisation of technologies and innovations in logistics of automotive enterprises. *Ad Alta-Journal of Interdisciplinary Research*, 10(2), 91-95.
- Karia, N., & Asaari, M.H.A. (2013). Green Innovations in Logistics Industry: Sustainability and Competitive Advantage. *Entrepreneurship Vision 2020: Innovation, Development Sustainability, and Economic Growth, Vols 1 and 2*, 456-462.
- Petrunya, Y.Y., & Pasichnyk, T.O. (2018). Impact of modern technologies on logistics and supply chain management. *Marketing and Management of Innovations*(1), 130-139. <https://doi.org/10.21272/mmi.2018.1-09>
- Seder, M., Petrovic, L., Persic, J., Popovic, G., Petkovic, T., Selek, A., & Muhammad, A. (2019, Sep 18-20). Open Platform Based Mobile Robot Control for Automation in Manufacturing Logistics [Ifac papers online]. *1st IFAC Workshop on Robot Control (WROCO)*, Korea Adv Inst Sci & Technol, Daejeon, South Korea.
- Zailani, S., Amran, A., & Jumadi, H. (2010, July 25–31). Managers' Perceptions on the Green Innovation Adoption among Logistics Service Providers in Malaysia. *Series of Operations and Supply Chain Management in China. 4th International Conference on Operations and Supply Chain Management/15th Annual Meeting of the Asia-Pacific-Decision-Sciences-Institute*, Hong Kong, China.
- Sharapiyeva, M. (2017, Jul 06-08). Economic Efficiency of Development of Transport Infrastructure in the Multi-Purged Regions of Kazakhstan. *International Conference of the Korea Distribution Science Association [2017 international conference on business and economics (ICBE 2017)]*. International Conference on Business and Economics (ICBE2017), Univ Finance Mkt, Ho Chi Minh City, Vietnam.

- Rauan, Y., & Zhanarys, R. (2015, Jun 08-10). Study of logistics system in Kazakhstan: barriers to efficient logistics and opportunities. [Socioint15: international conference on social sciences and humanities]. *2nd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities (SOCIOINT)*, Istanbul, Turkey.
- Stojic, N., Vojvodic, K., & Butigan, N. (2019, Oct 10-11). Logistics innovations development in the CEE region. *Proceedings of International Scientific Conference Business Logistics in Modern Management* [Business logistics in modern management]. 19th International Scientific Conference on Business Logistics in Modern Management, Osijek, Croatia.
- Mankowski, C. (2017, October 12-13). Innovative system of truck pre-notification at Baltic deepwater container terminal in Gdansk. *Proceedings of International Scientific Conference Business Logistics in Modern Management* [Business logistics in modern management]. 17th International Scientific Conference on Business Logistics in Modern Management, Osijek, Croatia.
- Bodaubayeva, G. (2015, May 20–22). Formation of Industrial and Logistic Parks in Kazakhstan. [2015 4th IEEE international conference on advanced logistics and transport (icalt)]. *4th IEEE International Conference on Advanced Logistics and Transport (IEEE ICALT)*, Univ Valenciennes, France.
- Yergaliyev, R., & Raimbekov, Z. (2015, November 26-28). The Development of the Logistics System of Kazakhstan as a Factor in Increasing its Competitiveness. *Procedia Economics and Finance* [3rd global conference on business, economics, management and tourism]. 3rd Global Conference on Business, Economics, Management and Tourism (BEMTUR), Rome, Italy.

Л.В. Ташенова, А.В. Бабкин, Б.Ш. Кульжамбекова

Қазақстанның көліктік-логистикалық инфрақұрылымының транзиттік әлеуетін зерттеу

Аңдатпа

Мақсаты: Қазақстан Республикасының халықаралық автомобиль көлік дәліздерінің транзиттік әлеуетін зерттеу.

Әдісі: Зерттеу мақсатына жету үшін жалпы ғылыми әдістер кеңінен қолданылды, атап айтқанда: көлік секторының өнімділігін және көліктік-логистикалық қызметтердің маңыздылығы мен рөлін зерттеуге байланысты негізгі ғылыми зерттеулерді ұйымдастыруға және құрылымдауға мүмкіндік берген мазмұнды талдау әдісі; қазақстандық автомобиль көлік дәліздерінің транзиттік әлеуетін бағалауға мүмкіндік берген талдау әдісі; қарастырылып отырған экономикалық объектілер мен құбылыстар арасындағы қалыптасқан байланыстарды орнатуға бағытталған жалпылау әдісі; алынған нәтижелерді визуализациялауға мүмкіндік беретін графикалық интерпретация әдісі.

Қорытынды: Халықаралық транзиттік тасымалдауды ұйымдастыру мен басқарудағы автомобиль көлігінің рөлі қарастырылған, Қазақстан Республикасының халықаралық автомобиль көлік дәліздері зерттелген. 2016-2020 жылдар аралығында бағыт түрлері бойынша автомобиль көлігімен жүк тасымалдау көлеміне талдау жасалды. Шекарадағы көлік түрлері бөлінісінде Еуразиялық экономикалық одақ елдерімен экспорт пен импорт көлемі көрсетілді, онда автомобиль көлігінің көмегімен Қазақстаннан тауар айналымының жалпы көлемінің 20%-ы мемлекет территориясынан шығарылып, 55%-ы әкелінетіндігі анықталды. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасында, Ресей Федерациясында, Беларусь Республикасында, ЕО елдеріндегі жүктерді автомобильмен тасымалдау құнының құрылымына салыстырмалы талдау жүргізілді. Еліміздің автомобиль өнеркәсібінің әлсіз және әлді тұстары көрсетілген.

Тұжырымдама: Алынған нәтижелер Қазақстанның автокөлік дәліздерінің транзиттік әлеуетін бағалауға, еліміздің автомобиль өнеркәсібінің күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік берді.

Кілт сөздер: транспорттық-логистикалық инфрақұрылым, халықаралық көлік дәліздері, транзиттік әлеует, автомобиль көлігі, жүк тасымалдау көлемі, автокөлікпен тасымалдаудың өзіндік құны.

Л.В. Ташенова, А.В. Бабкин, Б.Ш. Кульжамбекова

Изучение транзитного потенциала транспортно-логистической инфраструктуры Казахстана

Аннотация

Цель: Исследование транзитного потенциала международных автомобильных транспортных коридоров Республики Казахстан.

Методы: Для достижения цели исследования широко использованы общенаучные методы, в частности: метод контент-анализа, позволивший организовать и структурировать основные научные исследования, связанные с изучением производительности транспортного сектора, роли и значения транспортно-логистического обслуживания; метод анализа, который дал возможность оценить транзитный потенциал автомобильных транспортных коридоров Казахстана; метод обобщения, нацеленный на установление существующих взаимосвязей

между рассматриваемыми экономическими объектами и явлениями; метод графической интерпретации, позволивший наглядно представить получаемые результаты.

Результаты: Рассмотрена роль автомобильного транспорта в организации и управлении международных транзитных перевозок, исследованы международные автомобильные транспортные коридоры Республики Казахстан. Проанализирован объем перевозок грузов автомобильным транспортом по видам сообщений за период 2016–2020 годы. Отражены объемы экспорта и импорта со странами Евразийского экономического союза в разрезе видов транспорта на границе, где показано, что с помощью автомобильного транспорта из Казахстана вывозится 20%, а ввозится 55% товаров от общего объема товарооборота. Также проведен сравнительный анализ структуры себестоимости автоперевозок грузов в Республике Казахстан, Российской Федерации, Республике Беларусь, в странах ЕС. Обозначены слабые и сильные места автомобильной отрасли страны.

Выводы: Полученные результаты позволили дать оценку транзитному потенциалу автомобильных транспортных коридоров Казахстана, выявить слабые и сильные стороны автомобильной отрасли страны.

Ключевые слова: транспортно-логистическая инфраструктура, международные транспортные коридоры, транзитный потенциал, автомобильный транспорт, объем перевозок грузов, себестоимость автоперевозок.

References

- Bazarbekova M., Assipova Z., Molgazhdarov A., Yessenov M. Review of transportation modes in Kazakhstan region, Central Asia // Cogent Engineering, 2018. — Vol. 1, No. 5. — URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/23311916.2018.1450799?needAccess=true>
- Интыков Т.С. Состояние и пути развития автомобильного транспорта Республики Казахстан / Т.С. Интыков, С.Ж. Кабикенов, К.Г. Балабекова // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. — 2014. — № 8–1. — С. 13–16.
- Dauzova A.M., Dyrka S., Nazarova V.L., Korzhengulova A.A., Alaidarkyzy K. Scientific-methodical bases of the development of transport logistics in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2018. — No. 6. — P. 200–207.
- Raimbekov Z., Syzdykbayeva B. Assessing the impact of transport and logistics on economic growth in emerging economies: a case study for the conditions of the Republic of Kazakhstan // Transport Problems. — 2021. — Vol. 2, No. 16. — P. 199–211.
- Sabraliev N., Abzhapbarova A., Nugymanova G., Taran I., Zhanbirov Z. Modern aspects of modeling of transport routes in Kazakhstan // News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan-Series of Geology and Technical Sciences. — 2019. — No. 2. — P. 62–68.
- Sladkowski A., Teltayev B., Izteleuova M. Multi-criteria choice of the region for the construction of a logistics center based on AHP: case study for Kazakhstan // Transport Problems. — 2020. — Vol.2, No. 15. — P. 119–131.
- Sultanov T., Suleimenov T., Tlepiyeva G., Sansyzbajeva Z. Development of transit potential in conditions of integration of the Republic of Kazakhstan in to the world transport system // Procedia Computer Science [ICTE in transportation and logistics 2018 (ICTE 2018)], 3rd International Conference on Traffic Engineering in Transportation and Logistics (ICTE) (Budapest, Hungary, 08–10 Apr, 2018).
- Zhumatayeva G., Bitileuova Z., Bayburayeva Z., Zhanbirov Z., Taran I. Problems of operation of trucks in the regions of Kazakhstan // Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2020. — No. 2. — P. 15–21.
- Gubova K. Utilisation of technologies and innovations in logistics of automotive enterprises // Ad Alta-Journal of Interdisciplinary Research. — 2020. — Vol. 2. — No. 10. — P. 91–95.
- Karia N., Asaari M.H.A. Green Innovations in Logistics Industry: Sustainability and Competitive Advantage // Entrepreneurship Vision 2020: Innovation, Development Sustainability, and Economic Growth. — 2013. — Vol. 1–2. — P. 456–462.
- Petrunya Y.Y., Pasichnyk T.O. Impact of modern technologies on logistics and supply chain management // Marketing and Management of Innovations. — 2018. — No. 1. — P. 130–139.
- Seder M., Petrovic L., Persic J., Popovic G., Petkovic T., Selek A., Muhammad A. Open Platform Based Mobile Robot Control for Automation in Manufacturing Logistics. // 1st IFAC Workshop on Robot Control (WROCO) (Korea Adv Inst Sci & Technol, Daejeon, South Korea, 18–20 Sep, 2019).
- Zailani S., Amran A., Jumadi H. Managers' Perceptions on the Green Innovation Adoption among Logistics Service Providers in Malaysia // Series of Operations and Supply Chain Management in China. 4th International Conference on Operations and Supply Chain Management/15th Annual Meeting of the Asia-Pacific-Decision-Sciences-Institute (Hong Kong, China, 25–31 Jul, 2010).
- Sharapiyeva M. Economic Efficiency of Development of Transport Infrastructure in the Multi-Purged Regions of Kazakhstan // International Conference of the Korea Distribution Science Association [2017 international conference on business and economics (ICBE 2017)], International Conference on Business and Economics (ICBE 2017) (Univ Finance Mkt, Ho Chi Minh City, Vietnam, 06–08 Jul, 2017).

- Rauan Y., Zhanarys R. Study of logistics system in Kazakhstan: barriers to efficient logistics and opportunities. // [Socioint15: international conference on social sciences and humanities], 2nd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities (SOCIOINT) (Istanbul, Turkey, 08–10 Jun, 2015).
- Stojcic N., Vojvodic K., Butigan N. Logistics innovations development in the CEE region // Proceedings of International Scientific Conference Business Logistics in Modern Management [Business logistics in modern management], 19th International Scientific Conference on Business Logistics in Modern Management (Osijek, Croatia, 10–11 Oct, 2019).
- Mankowski C. Innovative system of truck pre-notification at Baltic deepwater container terminal in Gdansk // Proceedings of International Scientific Conference Business Logistics in Modern Management [Business logistics in modern management], 17th International Scientific Conference on Business Logistics in Modern Management (Osijek, Croatia, 12–13 Oct, 2017).
- Bodaubayeva G. Formation of Industrial and Logistic Parks in Kazakhstan // 4th IEEE International Conference on Advanced Logistics and Transport (IEEE ICALT) (Univ Valenciennes, France, 20–22 May, 2015).
- Yergaliyev R., Raimbekov Z. The Development of the Logistics System of Kazakhstan as a Factor in Increasing its Competitiveness // Procedia Economics and Finance [3rd global conference on business, economics, management and tourism]. 3rd Global Conference on Business, Economics, Management and Tourism (BEMTUR) (Rome, Italy, 26–28 Nov, 2015).

D.M. Temirbayeva^{1*}, N.N. Gelashvili¹, T.P. Pritvorova¹, S.G. Simonov², A. Sabyrzhani¹

¹Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan;
²Tyumen Industrial University, Russia

¹dina131111@mail.ru, ²denor1980@mail.ru, ³pritorova_@mail.ru,
⁴v.simonova.67@mail.ru, ⁵alisher-aliev-79@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0003-2815-0011>, ²<https://orcid.org/0000-0002-7115-2007>,
³<https://orcid.org/0000-0002-6306-3960>, ⁴<https://orcid.org/0000-0002-7231-2914>,
⁵<https://orcid.org/0000-0002-8910-4572>

¹Scopus Author ID: 57218907248, ²Scopus Author ID: 57215350667,
³Scopus Author ID: 55816012800, ⁴Scopus Author ID: 56166169400,
⁵Scopus Author ID: 57190607215

Factors affecting the welfare of a family with disabilities

Abstract

Object: The socio-economic status of households with disabled children is the subject of worldwide attention for scientists and public policy. Such households suffer from a high probability of a social risk, which is generated by economic and social environment factors. The study aims to identify factors affecting the welfare of a family with child limitations, such as “mental retardation” and to assess the impact of each group of factors.

Methods: Authors applied the method of a sociological survey in five regions of Kazakhstan. The interview used a methodological approach based on identification of four types of restrictions: Direct costs for a child, indirect household losses, assessment of the possibility for a parent to find employment and maintain their health. The survey results were processed by PLS3-PM structural modeling, for which we accepted four types of constraints as dependent variables.

Findings: The econometric model allowed us to prove hypotheses regarding the degree of impact of restriction factors on the welfare of households with disabled children. To the greatest extent, the welfare of the family is limited by direct out-of-pocket expenses on the child’s needs. A significant value is the allowances associated with disability as the most important source of income. Statistically, insufficient volumes of medical and special social services increase direct costs considerably. An increase in the costs for a child is a prerequisite for reducing the family’s disposable income and its poverty.

Conclusions: The birth of a disabled child negatively affects the employment opportunities of at least one family member, their health, and development of human capital. Besides the loss of a parent’s income, indirect losses of a family have a significant prolonged effect on its long-term wellbeing as there is no affordable system for bringing a child into independent life in Kazakhstan.

Keywords: family with a disabled child, factors of welfare restrictions, poverty, PLS3-PM model, social transfers.

Introduction

The problem of disability in the modern world is acute. According to the World Health Organization, almost 15% of the world’s population has some form of disability, and the number is growing (WHO, World report on disability, 2012). Among them, 110 million (2.2%) to 190 million (3.8%) adults face serious life support difficulties every day. There are a lot of reasons for this: aging of the population, poor medical diagnostics at an early age and during intrauterine development, unavailability of modern health services, deterioration of the environmental situation, etc. (WHO, Disability and health, 2020).

Against the background of the general increase in the number of people with disabilities, child disability is also growing. That being said, both qualitative and quantitative assessment of child disability may sometimes be difficult. This is because each country keeps record of disabled children according to its own methodology, which sometimes makes it difficult to compare countries by the total number of children and the structure of specific diseases (Children with Disabilities // The state of the world’s children

*Responsible author:
E-mail address: dina131111@mail.ru

2013.). Statistics from many countries show an increase in the overall indicator. For example, Germany saw an increase of 3.7% over the period of 2015—2019 (<https://www-genesis.destatis.de>, 2021). Approximately the same situation is in Sweden, where the number of disabled children has increased by 1.2% (Försäkringskassan, 2021). In the UK, from 2011 to 2019, the number of children with mild, moderate and severe health disorders increased by 1.9% (<https://www.ons.gov.uk>, 2021). Despite the advances in medicine, child disability in highly developed countries does not weaken.

It is even more relevant for developing countries. For instance, in Russia over the past 5 years, the number of disabled children has increased by 9.2% (<https://sfri.ru>, 2021); in Moldova, the number of disabled children has grown by 1.1% (<https://statbank.statistica.md>); and 2.01% in Mexico (<https://www.inegi.org.mx>). The Republic of Kazakhstan can also be attributed to countries where the problem of child disability is very relevant. Today, 680 thousand people with disabilities live in Kazakhstan. Of these, 91.5 thousand are children with disabilities (<https://bala.stat.gov.kz>) and the number is constantly growing. The average annual growth rate is about 4.6% per year.

This is especially true for children with “mental retardation” (MR), a fairly large group united by the pedagogical criterion of restrictions in child learning.

According to O. A. Sergeeva et al. (Sergeeva O.A., Filippova N.V., Barylnik YU.B., 2015) as of 2015, 25% of the child population suffers from MR. A.V. Goloshchapov (Goloshchapov A.V., 2015) cites data that about 20% of children at the time of admission to school have mental retardation, and about 50% of all children are not able to sufficiently follow the school curriculum. Most European and American sources indicate MR is taking up to 1–3% of the child population (Lukemeyer A. et al. 2000; Zaidi A, Burchardt T., 2005; Stabile M., Allin S., 2012; Okon M. et al., 2019; Morris Z., Zaidi A., 2020;). Mental retardation is currently one of the most common forms of child disability. However, most researchers agree that MR still has no clear definition (Pevzner M.S., 1972; Kovalev V.V., 1979; Kobernik G.I. Sinev. V. N., 1984; Lebedinskiy V., 2003; Lebedinskaya K.S., 2006; Emelina D.A., Makarov I.V., 2018).

As part of our study, we consider a large group of families with children sharing a diagnosis of MR, who have one or more signs (speech disorders, signs of autism, intellectual disabilities, mental disorders, etc.), that is, some commonality in the type of disability.

Literature review

Initially, scientific research on the problem of child disability would be performed in pedagogy and medicine. For the first case, the family would be considered as the basis for raising a child with a disability; for the second case, as one of the important tools for rehabilitation and treatment of a disability. For a long time, it was believed that the state would do better. Some works (Vlasova T.A., Lebedinskaya K.S., 1975; Elfimova N.V., 1978) would suggest that for the successful treatment, rehabilitation and habilitation, a disabled child must be placed in specialized institutions where such children can receive the maximum number of services of an appropriate quality. With the development of humanistic processes in society, scientific papers substantiated methods of effective rehabilitation and habilitation of a child in the family (Ejdemiller E.G., 2008; Tkacheva V.V., 2014). There were studies that focused on social relations within the family in connection with the birth of a disabled child. (Muzaparova L.M., 2003). Today, most studies in developing countries consider medical or socio-psychological aspects in such families, e.g., L.M. Muzaparova, F. Baiserkina et al. who analyze the subject area of social issues and rehabilitation opportunities within the family (Baiserkina F., 2013).

Since the 90s, many scientists and charitable foundations have proved that the birth of a disabled child affects the well-being of the family since a significant number of restrictions arise. Problems appear in all spheres of family life with no exception: a psycho-emotional situation, relationships of family members, personal growth, public opinion, financial welfare, etc. Families regularly face a number of problems with consequences for the entire social group “family” and each of the people it includes (Carissa A. et al., 2009; UNICEF, May 2013; *Giulio P.* et al., 2014).

The state recognizes additional risks for such families at the level of official social policy through enhanced measures of their social support. Three main support measures on which family policy is based, according to standards recognized in developed countries, are family allowances, childcare services and kindergartens (daycare centers), and schools with an inclusive education model upon reaching school age. In the case of people with disabilities, they are transformed into an extensive range of additional allowances and services that provide full-fledged life activity for a child with special needs (ILO, 2004).

Economic issues of life support for disabled children involve a combination of various kinds of allowances in cash, tax benefits, and in-kind transfers, including in the form of services. The latter can address the issues of households with children, provide some services free. This is especially relevant, because many studies confirm that the costs of raising a special needs child are two to three times higher than the costs associated with children without disabilities (Langerman C., Worrall E., 2005; Kirton, D.2009).

For example, a number of researchers consider the problem of families with disabled children from an economic point of view: how does the birth and raising of such a child affect the structure of income and expenses, the parental employment, their professional growth, etc. According to researchers, the birth of a disabled child creates an additional burden (adds financial stressors to households) on the family budget. Also, the birth of a special needs child negatively affects the parental employment. The results of scientific research have shown that about 15% of parents (one of the parents) have completely ceased their work activities due to the birth of a disabled child, and about 17.4% have changed their jobs in order to get more opportunities to care for the child. Many studies have revealed that mothers mostly change their jobs or quit the labor market for good.

Ultimately, the financial burden on the family increases with the birth of a disabled child, which further pushes the household into poverty. After all, a special needs child requires additional costs: To be it medical, psychological, educational, or other rehabilitation services (direct financial costs), potential family losses due to a change in the status of parents (indirect costs). All this, according to the researchers, leads to a decrease in the financial stability of the household and will affect the further development of the family.

According to the literature review, many researchers have chosen a separate group of constraint factors for their papers. We can say that a comprehensive study of the group of restrictions and the degree of their impact on families with disabled children is not enough today. A whole number of researchers, such as LeaAnne DeRigne and Shirley L., state that as well (LeaAnne DeRigne, Shirley L., Porterfield, 2015).

In general, international practices of studying the factors of restrictions of households with disabled children are based on the study of three large groups of these factors:

1. Direct costs factor, which includes the costs of a family to purchase necessary goods and services for a disabled child. Such expenses imply the actual costs incurred by the family as part of the life of a special needs child;

2. Additional costs for goods and services. This group involves calculating additional costs for goods and services necessary for disabled children, but yet unavailable for various reasons. Such goods and services are necessary for certain activities they currently are not engaged in due to their disability.

3. Cost equivalence. When using this method, the focus of study is various costs that a disabled person must incur so that they could enjoy the same quality of life as that with no disability (Zaidi A., Burchardt T., 2005; Stapleton D., Protik A., Stone C., 2008).

Thus, the birth of a child with a disability sets several restrictions on the development of the family is absolutely indisputable. Now, which of these restrictions have the greatest impact on the family, and which are less, and how are they interconnected?

The novelty of our research lies in the fact that based on the world research practices of studying families with disabilities we have developed a methodology adapted to Kazakhstan conditions for determining the impact of restriction factors on the welfare of a family raising a special needs child. We propose identification of four indicators reflecting the specifics of the well-being of a family with disabilities:

1. Direct costs for a disabled child. These are influenced by a fairly large group of factors that lie on the side of the family characteristics, its expenses in connection with a child's special needs. Direct out-of-pocket costs are due to family income and state allowances available to them.

2. Indirect family losses associated with a reduction in income from employment of a family member who is constantly caring for a child and the need for services that arose due to the birth of a disabled child (short and long-term social respite).

3. The parent's ability to stay healthy.

4. The parent's opportunity to work.

Based on the analysis of the results of the survey and interviews, we have determined the degree of impact of each factor group on the welfare of a family with disabilities.

The purpose of the paper was to study the factors influencing the welfare of families with disabilities or raising children with delayed psychological development.

Experimental

We applied the method of sociological research and mathematical processing of its results using the PLS3-PM model.

The main method of collecting information was an interview; some questions were closed, and some were open. For the objects of the study, we have selected families raising children with MR as one of the most common types of restrictions. A total of 301 families took part in the survey. To ensure the representativeness of the sample, we have selected families from both urban and rural areas in four regions of Kazakhstan and Almaty. This allowed us to consider the specifics of the family's place of residence.

We have formed an information base for creating the sample with the data provided by the Departments of Education of the Karaganda, East Kazakhstan, Pavlodar and Almaty regions, as well as the offices of psychological and pedagogical correction of the cities of Almaty, Karaganda, Pavlodar, Ust-Kamenogorsk, and Semey.

We shall present the structure of the closed part of the interview in more detail in the Results section.

The main purpose of the open part of the interview was to obtain data on the family's life position, to let respondents express their private opinions on the rehabilitation system for the child, family members' jobs, etc.

We used SmartPLS software to process the survey data. Using a graphical user interface, it simulates structural equations based on variance using the method of partial least squares modeling. In addition to evaluating models with latent variables using the PLS-SEM algorithm, the software calculates standard criteria for evaluating results. Thus, based on the results of mathematical modeling, we could determine the degree of impact of each of the restriction factors that negatively affect the indicators of the welfare of a family with a disabled child, including the nature of the relationship between dependent variables.

Results

The mathematical model is based on a number of independent (X_n , the factors) and dependent variables (Y_m , the indicators of well-being). To introduce both independent and dependent variables into the model, we have operationalized them using a 5-point scale, which allowed further econometric modeling (Table 1).

Table 1. Questionnaire structure and PLS3-PM model legend

	Blocks	Ref.	Block components	Ref.
1	2	3	4	5
Indicators of well-being, Y_m				
1	The ability to stay healthy	Y1	Counselling	Y13health
			General healthcare	Y14health
			Medical procedures	Y15health
2	Opportunity to work	Y2	Full-time job	Y10oppwork
			Part-time job	Y11oppwork
			The ability to work as a self-employed	Y12oppwork
3	Indirect losses	Y3	One of the parents is staying indoors and is unable to maintain full-time employment	Y7indlos
			Paid healthcare/counselling for parents that are necessary due to the burden on the family	Y8indlos
			Paid services of "long respite" (vacation and treatment)	Y9indlos
4	Direct out-of-pocket expenses for a child, in % of average monthly income	Y4	Total costs	Y1dcosts
			Medical facilities and care	Y2dcosts
			Special social services	Y3dcosts
			Psychological support	Y4dcosts
Independent factors, X_n				
1	Long-term educational costs	X1	Secondary education (tutoring services) costs	
			Vocational education (vocational school/college) costs	
			Higher education costs	

1	2	3	4	5
2	Additional government services	X2	Short-term “respite” services	
			Long-term “respite” services	
			Other family services	
3	Accessibility of healthcare and medicines for the child	X3	Volume of services	
			Service quality	
			Terms of service (right to receive services, availability)	
4	Accessibility of special social services for the child	X4	Volume of services	
			Service quality	
			Terms of service (right to receive services, availability)	
5	Other services according to the individual rehabilitation program	X4	Volume of services	
			Service quality	
			Terms of service (right to receive services, availability)	
6	Time spent by family members on child care, hours per day	X3	Mother	
			Father	
			Other family members	
7	Allowances	X7	One allowances	
			To allowances	
			Three allowances or more	
8	Family characteristics	X8	Per capita income	
			Number of children in the family	
			Person who babysits the most	

Note – Compiled by the authors based on the results of mathematical modeling PLS3-PM

Figure 1 shows the econometric model.

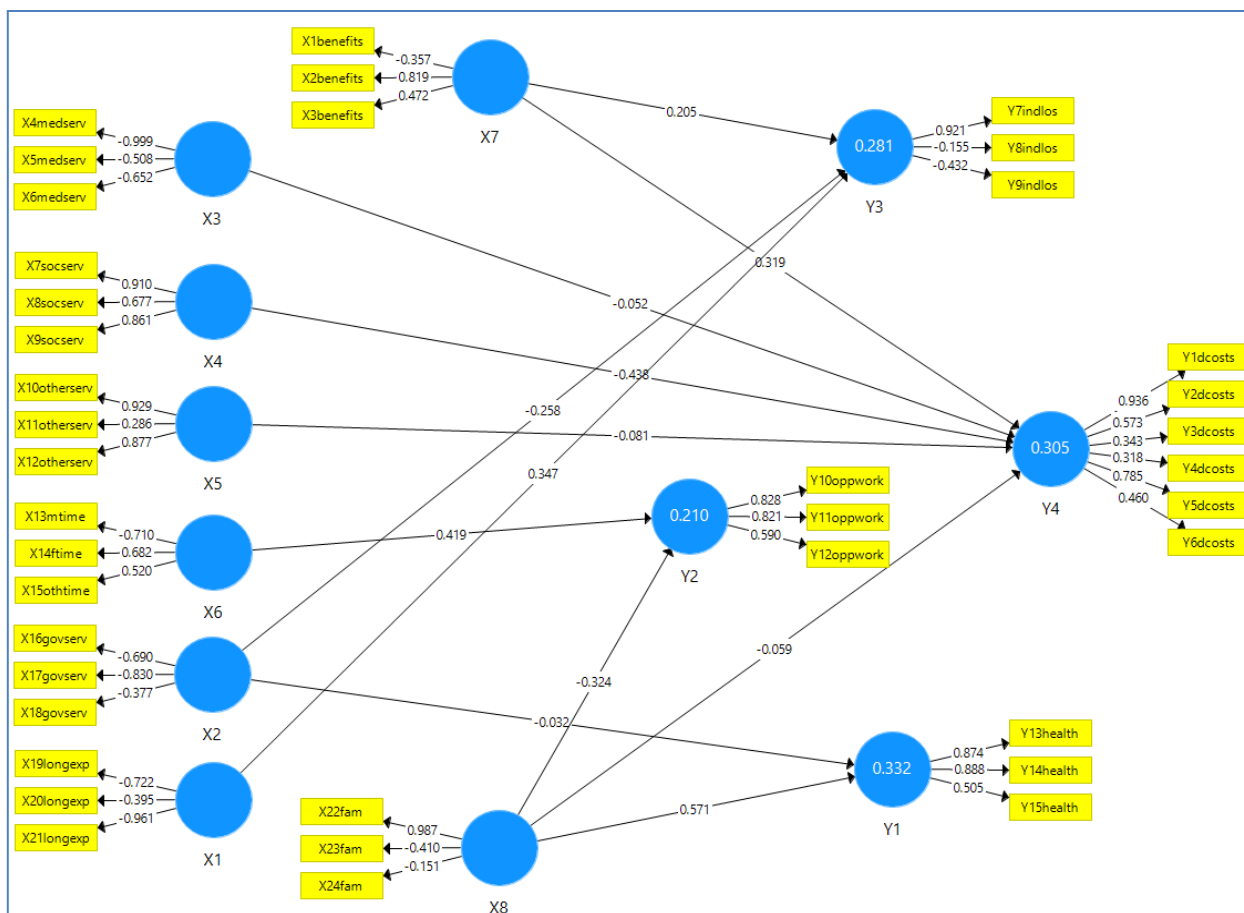

Figure 1. Structural model for families with disabilities (MR)

Note: Compiled on the basis of analysis performed with SmartPLS3-PM

Testing the model.

Stage 1. Confirmatory analysis.

Let us check the internal consistency of test questions and measure the effect of each question on the latent variable. We calculate using the Cronbach's Alpha coefficient (Table 2).

Table 2. Reliability and validity coefficients

	Cronbach's Alpha	Rho. A	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)
The ability to stay healthy	0.748	0.800	0.812	0.602
Opportunity to work	0.723	0.738	0.795	0.569
Long-term educational costs	0.825	0.711	0.755	0.534
Additional government services	0.719	0.801	0.806	0.540
Accessibility of health care	0.852	0.803	0.779	0.560
Accessibility of social services	0.768	0.885	0.860	0.676
Other services	0.792	0.815	0.773	0.571
Time costs	0.357	0.146	0.121	0.568
Indirect losses	0.264	0.141	0.054	0.530
Allowances	0.726	0.807	0.728	0.521
Direct costs for a child	0.724	0.787	0.757	0.509
Family characteristics	0.169	1.333	0.090	0.517

Note: based on PLS3 simulation results

Cronbach's Alpha serves as an indicator of the homogeneity (internal consistency) of indicator evaluation.

Coefficient scale is as follows:

- 0.5: low;
- 0.6: satisfactory;
- 0.7: good;
- 0.8: very good;
- 0.9: high.

Table 2 shows a fairly high level of internal consistency of the test elements and their impact on factors. The exceptions were "Time costs," "Indirect family losses," and "Family characteristics." This is explained by the large spread of values and the heterogeneity of the responses received. In general, the Cronbach's alpha shows high values, which indicates acceptable reliability statistics.

The Average Variance Extracted (AVE) is the variance of the indicator elements. The AVE value should be 0.5 or greater, but less than the Cumulative Reliability (CR). That is, the variance explained by the design should be greater than both the measurement error and cross-loads. Since AVE and the corresponding reliability coefficients are based on factor loads, their values vary depending on the factor model. The AVE for a factor or hidden variable should also be higher than its correlation square with any other factor or hidden variable.

Composite Reliability (CR) is the coefficient, which determines the overall reliability of the composition. It is calculated using the square of the sum of standardized factor loads and the sum of the error variance. The value of CR is in the range from 0 to 1, where 1 means absolute reliability. Threshold values of CR are as follows: 0.6 is suitable for exploratory studies, 0.7 is for confirmatory studies, and 0.8 or higher is good reliability for confirmatory studies. CR must exceed the AVE value.

Collinearity check.

Collinearity means that there is a linear relationship between independent variables of the model. Factors that are closely related are withdrawn from the model, since they violate the condition of independence between explanatory variables. The remaining factor is the one that, with a sufficiently close connection with the result, has the least closeness of connection with other factors.

Table 3 shows the collinearity statistics obtained. To detect multicollinearity, the VIF indicator is used. Its maximum allowable value is 5, and the minimum threshold is 0.2.

Table 3. Collinearity Statistics (Inner VIF Values)

	The ability to stay healthy	Opportunity to work	Indirect losses	Direct costs for a child
The ability to stay healthy				
Opportunity to work				
Long-term educational costs			1.019	
Additional government services	1.019		1.191	
Accessibility of health care				1.471
Accessibility of social services				1.232
Other services				1.662
Time costs		1.072		
Indirect losses				
Allowances			1.181	1.106
Direct costs for a child				
Family characteristics	1.019	1.072		1.125

Note: based on PLS3 simulation results

The data shown in Table 3 are in the acceptable range of values, which indicates variables are not multicollinear.

Determination coefficient.

Squared multiple correlation is the proportion of variance of a dependent variable explained by the model under study (by independent variables). The R-Squared has the range of 0 to 1. Dependence between dependent and independent variables increases with the coefficient's approximation to one. In regression models, this means model matches to the data.

R Square Adjusted is the adjusted determination coefficient. It is used to compare models with a different number of factors in such a way that the number of factors does not affect the R-Squared statistics.

The correlation coefficient obtained in the model for the variable "The ability to maintain health" is 0.332. This means that about 33% of the variance of this model is explained by independent factors included in it (see Table 4).

Table 4. Quality Criteria (R Square)

	R Square	R Square Adjusted
The ability to stay healthy	0.332	0.319
Opportunity to work	0.210	0.195
Indirect losses	0.281	0.260
Direct costs for a child	0.305	0.270

Note: based on PLS3 simulation results

Let us consider the simulation results. As Figure 1 shows, the degree of interdependence of each of the impact factors has different values.

The Y1 variable (The ability to stay healthy) depends on the variables X2 (Additional government services: -0.032) and X8 (Family characteristics: 0.571 .) According to the simulation results, the composition of the family has a significant impact on the parents' ability to stay healthy. This is because the size of the average family income, the number of children in the family and the characteristics of the person who babysits the most have a direct and significant impact on the ability of family members (primarily those who care for the child) to stay healthy. Factor X2 has a weaker impact on Y1, because, according to the survey results, members of the family with a disabled child do not receive additional government free services, or receive an extremely small amount of them (additional leave for the second parent, community worker services twice a week for two hours, etc.). Thus, the influence on the ability to stay healthy in this case is weak.

The Y2 variable (Opportunity to work) depends on factors X8 (Family characteristics: -0.032) and X6 (Time spent on caring for a disabled child: 0.419). The time spent on caring for a child with developmental disabilities has a much greater impact on the family members' opportunity to work. We can say that the factor of having a disabled child in the family negatively affects the working opportunities of parents or relatives. This becomes an important factor imposing restrictions on the family. As for X8, the degree of its impact on Y2 is lower, but is still significant. The family characteristics (income, the number of children, the disabled child caretaker) determine the parent's working opportunities. For example, a grandmother often

takes care of a disabled child, which allows her mother to start a job. Another common situation is when the child cannot be left for a long time without mother's supervision, which limits her working opportunities completely. Ultimately, all of this also has a negative impact on the family's welfare.

The Y3 variable (Indirect family losses). This variable directly depends on X7 (Allowances: 0.205), X2 (Additional government services: -0.258), and X1 (Long-term education costs: 0.347). According to the degree of impact, each of the factors has a different value. We can add X7 to the list of factors with minor impact. This is due to the fact that, according to respondents, at present, allowances have a significant impact on the well-being of the family and direct costs (more details below). Indirect losses are associated with the loss of income of one of the family members, or with the fact that additional costs are required for healthcare or counselling for parents. However, little money from the allowances received goes to these. Therefore, this factor's impact on indirect family losses is insignificant. Also, additional government services for the family have a small impact on indirect losses. This is because the volume of such services is extremely small, and most often is non-existent.

X1 (Long-term education costs) has a significant impact (0.347) on indirect costs. This is due to the fact that the family allocates a fairly large amount of financial resources on education and development of the child even now, laying the groundwork. They often use the services of tutors, additional classes, paid secondary and higher education, etc. This imposes significant restrictions on ensuring the well-being of the family even now, because part of the income has to be redistributed to additional education services. When assessing long-term costs, parents associate them with indirect losses of the family.

The Y4 variable (Direct costs per child). This variable is of the greatest importance for the welfare of the family. As our survey showed, almost all families, with no exception, bear direct costs related to the health or education of a disabled child. Such costs have a direct impact on the family as a whole. The mathematical model showed that Y4 variable is influenced by factors X7 (Allowances: 0.319), X3 (Accessibility of health care: -0.052), X4 (Accessibility of social services: -0.438), X5 (Other services: -0.258), and X8 (Family characteristics: -0.059).

For families receiving allowances, they are extremely important for the well-being of the family as a whole. Many of the surveyed households receiving child disability allowances and care for a disabled child have noted that this source of income is their main one. Other sources are temporary and non-permanent. Therefore, allowances, their size and accessibility are one of the most important factors in ensuring the welfare of the family.

Availability of medical services (X3). This factor has little effect on the volume of direct costs. This is due to the fact that, in the total volume of direct costs, healthcare for children with MR takes only a small amount. If a family receives healthcare at its own expense, their share in expenses is significantly less than special social services (X4.)

Now, the value of special social services (X4) for direct costs is the greatest. This is the small amount of government services currently limited because of the accessibility of such services for the child. Therefore, family has to pay for such services from its own budget. Their cost is also high, i.e. their share in the total volume of direct costs is much greater than healthcare. The cost of such services may also be affected by the place of residence. For example, in rural areas, many special social services are unavailable due to their absence. Therefore, the family has to periodically travel to the city or receive home-based services, which also increases the final cost of such services. Thus, we can say that special social services, their accessibility and cost have an extremely strong impact on the family's direct expenses and its welfare.

The value of X5 (Other services for the child) for direct costs is insignificant. This is because other services (for example, art therapy, hippotherapy, etc.) are most often not included in the rehabilitation package. Therefore, they do not affect the amount of direct costs.

The composition of the family also has a rather weak effect. The direct costs for a disabled child do not depend directly on babysitting person or the number of children in the family. However, in this case, the composition of the family and its completeness are indeed important. According to the results of our survey, almost three-quarters of families are complete. A quarter of them are incomplete and are basically just women. Here, the factor of income is the one imposing restrictions on improving the welfare of the family, because such families largely rely on allowances and/or on the mother's side job. The completeness of the family and the opportunity of its members to work have a sufficiently significant impact on the well-being of the family as a whole.

Stage 2. Hypothesis testing.

Thus, based on the results of constructing a mathematical model, we can determine the factors of the greatest or least impact on the well-being of the family with a disabled child, as well as the degree of their interdependence and impact on each other. Let us check the effectiveness of all the coefficients obtained. To do this, we use Bootstrapping, a command within SmartPLS, to test the statistical significance of the analysis results. The Bootstrapping procedure initiates verification and returns the result of the study gradually, from simple events to complex ones. This is how we find out the significance level of the coefficients and the reliability of the hypotheses set (Table 5).

Table 5. Path Coefficients

Interdependence of variables	P Values	Hypothesis status
1. Long-term education costs -> Indirect losses	0.045	Accepted
2. Additional government services -> The ability to stay healthy	0.825	Rejected
3. Additional government services -> Indirect losses	0.307	Rejected
4. Accessibility of health care -> Direct costs for a child	0.701	Rejected
5. Accessibility of social services -> Direct costs for a child	0.005	Accepted
6. Other services -> Direct costs for a child	0.536	Rejected
7. Time costs -> Opportunity to work	0.001	Accepted
8. Allowances -> Indirect losses	0.395	Rejected
9. Allowances -> Direct costs for a child	0.048	Accepted
10. Family characteristics -> The ability to stay healthy	0.000	Accepted
11. Family characteristics -> Opportunity to work	0.036	Accepted
12. Family characteristics -> Direct costs for a child	0.681	Rejected

Note: based on PLS3 simulation evaluation

Path Coefficients results have confirmed some of the presented interdependencies of family restriction factors and have not the other. In this vein, the “Long-term education costs -> Indirect losses” ratio has a clear statistical relationship. This suggests that the costs of educating a disabled child have a significant impact on indirect costs. For example, an increase in the cost of additional education may negatively affect the availability of other services for other family members.

The same is for the costs of additional social services. As the analysis showed, they have a clear connection with the direct costs for a child. Their size can have a significant impact on the well-being of the family, because sometimes the cost of such services is high, and their accessibility free of charge is limited.

We have also confirmed the hypothesis that the time spent on raising a disabled child and the opportunity to work have a direct relationship. The opportunity to work is also influenced by the composition of the family. So, if there is a possibility of shifting the responsibilities of raising a child to another family member, then the mother starts a full time or a part-time job. Also, this opportunity has a positive effect on the health support situation, the so-called possibility of a temporary respite.

Direct costs for a child with disabilities are affected by allowances, their number and size. The dependence is clear. Thuswise, we can say that allowances have the strongest impact on the welfare of a family with a disabled child. This conclusion is confirmed by the survey results. With no exception, all families who receive allowances note that this is an extremely important factor in ensuring the welfare of the household. For 24% of families, allowances are the main source of income.

Discussion

According to the results of a number of studies, the main restriction factor for families with disabled children is an increasing financial burden. For instance, according to some researchers, a severe form of disability for a child increases the likelihood of spending 30% more on healthcare than if the child was born perfectly healthy. In certain countries, this burden is borne by the state, in particular, as compensation payments. Our study has shown that the increase in the financial burden on the family can be up to 25-30% of the average monthly income for a significant majority of households. In Kazakhstan, social benefits (allowances) are important just as well. Thus, we can say that the factor of an increasing financial burden on the family is one of the most important factors limiting its well-being both in Kazakhstan and in foreign countries.

Also, our research has confirmed the conclusions made by foreign scientists regarding the employment of at least one of the family members. Baydar, Joesch, et al. prove that about 15% of parents (one of the par-

ents) have completely terminated their working activities due to the birth of a disabled child, and about 17.4% have switched their jobs to spend more time with the child. In Kazakhstan, the parental employment situation is just as difficult. So, before the birth of a child, 86% of surveyed women had jobs. After the birth of a child with developmental disabilities, 42% worked at the time of the survey, which is half as much. Thus, we can again argue that a decrease in the opportunity of parents of disabled children to work is a factor in reducing the welfare of both domestic and foreign families. Ultimately, these push families to reduce the size of disposable income and to poverty, as some foreign researchers point out (Porterfield, 2002; Kuhlthau & Perrin 2001; Powers 2001; Lukemeyer, Meyers & Smeeding, 2000.) The same situation is developing in Kazakhstan families. The opportunity to spend on healthcare and education decreases, the burden on the family budget increases due to the need to purchase additional services and medicines, the costly part of the budget is being restructured in favor of a disabled child and to the detriment of other family members' interests, etc.

Conclusions

Every researcher claims that the birth of a child with a disability imposes restrictions on the development of both the family as a whole and each of its members separately. These restrictions have a fairly wide range: financial, economic, psycho-emotional, social, physical, etc.

Changes in the income level and the cost structure are an integral part of the life of a family with a disabled child. The birth of a child with disabilities has the greatest impact on the opportunity of family members to earn and on disposable income, as well as the structure of direct costs. In most cases, one of the parents terminates their work to care for a disabled child, or switches their job with a freer work schedule. It is important to note that the opportunity to work is significantly affected by the family characteristics, its completeness. If, for example, the family is incomplete, allowances become an important factor in ensuring the desired level of welfare for the family, where they are often the only source of permanent income. Thus, the direct costs for a disabled child can reach up to 25-30% of the total budget. The diagnosis of the child is of a great influence here as well. The results of mathematical modeling have shown that direct costs are the most important factors affecting the well-being of a family with disabilities. We have confirmed the hypothesis on the impact of allowances on direct costs.

One of the important factors restricting the development of a family with disabled children are indirect losses associated with a reduction in income from employment of a family member who babysits the most, the need to buy additional paid healthcare/counselling and other services for the parent. However, unlike direct losses, allowances have less impact on indirect losses. This is due to the fact that indirect losses of a family from the birth and raising a disabled child may "manifest" after a while, while allowances and their size have a direct impact on current costs. Much more important here are the additional costs of addressing the future issues (healthcare, education, etc.). Parents understand these services are required now, so they are ready to spend part of the family budget on them now. They hope such costs will have a positive effect on the quality of life of a child with disabilities in the future.

An important factor in the well-being of a family is the ability of its members to stay healthy. This is especially true for those family members who take care of a disabled child. As mathematical modeling shows, the factor "family composition (complete or incomplete)" is of the greatest importance here. A full family has more opportunities to free one of the family members from the responsibilities of caring for a disabled child, at least for a while. This allows using the freed time to stay healthy. For single-parent families, this opportunity is sharply reduced, and the unavailability of temporary respite services for the parent is of a great importance.

As mentioned above, sometimes the birth of a disabled child negatively affects the parents' opportunity to work. The time spent on caring for a disabled child has a significant impact here. The more severe the diagnosis, the less independence such a child has, the less likely it is that the parent will start a job. This will again have a negative impact on the well-being of the family as a whole. Therefore, the factor of completeness of the family is of great importance when there is a possibility to shift part of caring responsibilities to other family members (e.g., a grandmother).

We plan to develop mechanisms to neutralize or prevent the identified restrictions in the nearest future.

Acknowledgements

The results of the study have been obtained within the framework of the grant funded project supported by the Committee of Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan "The

system of support for households with disabled children: Conceptual foundations, effective practices, development mechanisms in Kazakhstan,” 2020-2022. Registration no. AP0880566.

References

- Sait Agenstva po strategicheskomu planirovaniu i reformam Respubliki Kazakhstan [Site of Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan]. *bala.stat.gov.kz*. Retrieved from <https://bala.stat.gov.kz/chislennost-detej-invalidov-ot-0-do-17-let-vklyuchitelno/> [in Russian].
- Bajserkina, F. (2013). Fizicheskaia reabilitatsiia zdorovia detei-invalidov na sovremennom etape [Physical rehabilitation of the health of disabled children at the present stage]. *Astaninskii meditsinskii zhurnal — Astana Medical Journal*, 4, 93–97 [in Russian].
- Carissa, A., Gottlieb, MS., Matthew, J., Maenner, BS., Claudia, Cappa MPhil., Prof Maureen & S. Durkin PhD (2009). Child disability screening, nutrition, and early learning in 18 countries with low and middle incomes: data from the third round of UNICEF’s Multiple Indicator Cluster Survey (2005-06). *The Lancet*, 374, 1831–1839.
- Ejdemiller, E.G. (2008). *Psikhologii i psikhoterapiia semi [Family psychology and psychotherapy]*. Saint Petersburg [in Russian].
- Elfimova, N.V. (1978). Sravnitelnoe izuchenie uslovii obrazovaniia obobshcheniia u doshkolnikov s normalnym i zaderzhannym razvitiem [Comparative study of the conditions for the formation of generalization in preschoolers with normal and delayed development]. *Candidate’s thesis*. Moscow [in Russian].
- Emelina, D.A., & Makarov, I.V. (2018). Zaderzhki psikhicheskogo razvitiia u detei (analiticheskii obzor) [Delays in mental development in children (analytical review)]. *Obozrenie psihiatrii i medicinskoii psikhologii — Review of Psychiatry and Medical Psychology*, 1, 4–12 [in Russian].
- Sait «Federalnyi reestr invalidov Rossii» [Site Federal Register of Disabled Persons of Russia]. *sfri.ru*. Retrieved from <https://sfri.ru/analitika/chislennost/chislennost-detei?territory=undefined> [in Russian].
- Forsakringskassan. (2021). *Swedish insurance system*. Retrieved from <https://www.forsakringskassan.se>
- Giulio, P., Philipov, D., & Jaschinski, I. (2014). *Families with disabled children in different European countries. Families and Societies. Working Paper Series*.
- Goloshchapov, A.V. (2016). Zarubezhnye metody profilaktiki i korrektsii zaderzhki psikhicheskogo razvitiia u detei. Metod ritmicheskoi stimuliatsii H. Blomberga i neurofiziologicheskoi integratsii neonatalnykh refleksov S.G. Blait [Foreign methods of prevention and correction of mental retardation in children. Method of rhythmic stimulation H. Blomberg and neurophysiological integration of neonatal reflexes S.G. Blythe]. *IX Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia Psihologicheskoe soprovoghdenie obrazovania: teoria i praktika, (01-02 apreliia 2020) — IX International Scientific and Practical Conference*. (pp. 103-108). Yoshkar-Ola [in Russian].
- Kirton, D. (2009). *Child social work policy & practice*. London: SAGE Publications Ltd. 240.
- Kobernik, G.I., & Sinev, V.N. (1984). *Vvedenie v spetsialnost defektologii [Introduction to the specialty defectology]*. Kiev [in Russian].
- Kovalev, V.V. (1979). *Psikhiatriia detskogo vozrasta (rukovodstvo dlia vrachei) [Child psychiatry (guide for doctors)]*. Moscow: Meditsina [in Russian].
- Langerman, C., & Worrall, E. (2005). Ordinary lives: disabled children and their families: a guide for donors and funders. *New Philanthropy Capital*.
- Lea Anne, DeRigne, Shirley, L., & Porterfield, P. (2015). Employment Change Among Married Parents of Children With Special Health Care Needs. *Journal of Family*, 1, 28.
- Lebedinskaya, K.S. (2006). Osnovnye voprosy kliniki i sistematiki zaderzhki psihicheskogo razvitiia [The main issues of the clinic and systematics of mental retardation]. *Defektologii — Defectology*, 3, 15–27 [in Russian].
- Lukemeyer, An., Meyers, M., & Smeeding, T. (2000). Expensive Children in Poor Families: Out-of-Pocket Expenditures for the Care of Disabled and Chronically Children in Welfare Families. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 399–415. Doi: 10.1111/j.1741-3737.2000.00399.x.
- Mezhdunarodnyj opyt organizatsii sistemy sotsialnoi pomoshchi. Na primere piati stran [International experience in organizing the social assistance system. Using the example of five countries]*. (2004). Moscow [in Russian].
- Morris, Z., & Zaidi, A. (2020). Estimating the extra costs of disability in European countries: Implications for poverty measurement and disability-related decommodification. *Journal of European Social Policy*, 30(3), 339–354. Doi: 10.1177/0958928719891317.
- Muzaparova, L.M. (2003). Polozhenie invalidov v Kazakhstane: problemy i puti sotsialnoi reabilitatsii [Situation of disabled people in Kazakhstan: problems and ways of social rehabilitation]. *Analytic*, 5, 29–30 [in Russian].
- National Institute of Statistics, Geography and Information of Mexico. (2021). *People with disabilities 2014*. Retrieved from <https://www.inegi.org.mx/app/biblioteca/ficha.html?upc=702825090203>
- Office for National statistics. (2021). *Analysis exploring the lives of disabled people in the UK, to understand disparities and investigate causalities*. Retrieved from <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/disability>.
- Okon, M., Henderson, A., Kinneer, D., & Cooper, Sally-Ann. (2019). Trends and variations in per capita expenditure on adult intellectual disabilities health and social care across Scotland, and by urban/rural class. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(1), 121–130. Doi: 10.1111/jar.12514.

- Parish, S.L., Shattuck, P.T., & Rose, R.A. (2009). Financial burden of raising children with special health care needs: Association with state policy choices. *Pediatrics*, 124, 435–442.
- Pevzner, M.S. (1972). Klinicheskaia kharakteristika detei s zaderzhkoi razvitiia [Clinical characteristics of children with developmental delay]. *Defektologiya — Defectology*, 3, 3–9 [in Russian].
- Tkacheva, V.V. (2014). *Semia rebenka s ogranichennymi vozmozhnostiami zdorovia: diagnostika i konsultirovanie*. [The family of a child with disabilities: diagnosis and counseling]. Moscow [in Russian].
- UNICEF. (2013). *Children with Disabilities*. Retrieved from <https://www.unicef.org/media/84886/file/SOWC-2013.pdf>.
- Statistical data bank of Moldova. (2021). *Persons with disabilities*. Retrieved from <https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/en/30%20Statistica%20sociala/>
- Statistisches Bundesamt. (2021). *Database of the Federal Statistical Office of Germany*. Retrieved from <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online?operation=abruftabelleBearbeiten&levelindex=1&levelid=1633417891741&auswahloperation=abruftabelleAuspraegungAuswaehlen&auswahlverzeichnis=ordnungsstruktur&auswahlziel=wert eabruf&code=22711-0002&auswahltext=&wertabruf=Werteabruf#abreadcrumb> [in German].
- Sergeeva, O.A., Filippova, N.V., & Baryl'nik, Yu.B. (2015). Problema psikhologicheskoi gotovnosti k shkolnomu obucheniiu detei s zaderzhkoi psikhicheskogo razvitiia [The problem of psychological readiness for schooling children with mental retardation]. *Bulleten medicinskikh internet-konferentsii — Bulletin of medical Internet conferences*, 5, 712 [in Russian].
- Stabile, M., & Allin, S. (2012). The economic costs of childhood disability. *Future Child*. Princeton University, 22(1), 65–96.
- Vlasova T.A., & Lebedinskaya, K.S. (1975) Aktualnye problemy klinicheskogo izucheniia ZPR u detei [Actual problems of clinical study of IMF in children]. *Defektologiya — Defectology*, 6, 8–17 [in Russian].
- World Health Organization. (2011). *World Bank. World report on disability*. Retrieved from http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/index.html
- World Health Organization. (2020). *Disability and health*. Retrieved from <https://www.who.int/ru/news-room/factsheets/detail/disability-and-health>
- Zaidi, A., & Burchardt, T. (2005). Comparing incomes when needs differ: equalization for the extra costs of disability in the U.K. *Rev Income Wealth*, 51, 89–114.

Д.М. Темирбаева, Н.Н. Гелашвили, Т.П. Притворова, С.Г. Симонов, А. Сабыржан

Мүмкіндіктері шектеулі отбасының әл-ауқатына әсер ететін факторлар

Аңдатпа

Мүгедек балаларды тәрбиелейтін үй шаруашылығының әлеуметтік-экономикалық жағдайы барлық әлем ғалымдарының және мемлекеттік саясатының көңіл бөлетін пәні болып табылады. Мұндай үй шаруашылықтарында экономикалық және әлеуметтік ортаның факторларын біріктіретін әлеуметтік тәуекел жағдайының болу ықтималдығы жоғары.

Зерттеу мақсаты «психикалық дамуы тежелген» баласы бар отбасының әл-ауқатына әсер ететін факторларды анықтау және факторлардың әрбір тобының әсер ету дәрежесін бағалау.

Әдісі: Авторлар Қазақстанның бес аймақтарында респонденттерге әлеуметтік сауалнама жүргізу әдісін қолданды. Сұхбат төрт түрлі шектеулерді бөлуге негізделген әдіснамалық тәсілге негізделген: балаға тікелей шығындар, үй шаруашылығының жанама шығындары, ата-ананың жұмысқа орналасу және денсаулығын сақтау мүмкіндігін бағалау. Сауалнама нәтижелері PLS3-PM моделін қолдана отырып, құрылымдық модельдеу әдісімен өңделді, онда шектеулердің төрт түрі тәуелді айнымалылар ретінде қабылданды.

Қорытынды: Эконометриялық модель мүгедек балалары бар үй шаруашылықтарының әл-ауқатына шектеу факторларының әсер ету дәрежесіне қатысты гипотезаларды дәлелдеуге мүмкіндік берді. Отбасының әл-ауқаты баланың қажеттіліктеріне «қалтасынан» тікелей шығындарды шектейді және маңызды табыс көзі ретінде оның мүгедектігіне байланысты жәрдемақы статистикалық маңызды болып табылады. Қолжетімді медициналық және арнаулы әлеуметтік қызметтер көлемінің жеткіліксіздігі тікелей шығыстарды статистикалық тұрғыдан едәуір ұлғайтады. Балаға жұмсалатын шығындардың артуы отбасының қолда бар табысы мен оның кедейлігін төмендетудің алғышарты болып табылады.

Тұжырымдама: Мүгедек баланың дүниеге келуі отбасының кем дегенде бір мүшесінің жұмыспен қамтылу мүмкіндігіне, оның денсаулығы мен адами капиталдың дамуына теріс әсер етеді. Ата-анасының табысын жоғалтудан басқа, отбасының жанама шығындары ұзақ мерзімді кезеңде оның әл-ауқатына айтарлықтай ұзартылған әсер етеді, өйткені Қазақстанда баланы дербес өмірге шығарудың қолжетімді жүйесі жоқ.

Кілт сөздер: мүгедек баласы бар отбасы, әл-ауқат факторлары, кедейлік, PLS3-PM моделі, әлеуметтік трансферттер.

Д.М. Темирбаева, Н.Н. Гелашвили, Т.П. Притворова, С.Г. Симонов, А. Сабыржан

Факторы влияния на благосостояние семьи с ограниченными возможностями

Аннотация

Социально-экономическое положение домохозяйств, в которых воспитываются дети с инвалидностью, является предметом внимания ученых и государственной политики во всем мире. В таких домохозяйствах высока вероятность наступления ситуации социального риска, которую генерируют факторы экономического и социального окружения.

Целью исследования стало выявление факторов, влияющих на благополучие семьи с ограничениями ребенка типа «задержка психического развития» и оценка степени влияния каждой группы факторов.

Методы: Авторами применен метод социологического опроса респондентов в пяти регионах Казахстана. В основу интервью положен методологический подход, основанный на выделении четырех видов ограничений: прямые затраты на ребенка, косвенные потери домохозяйства, оценка возможности для родителя обрести занятость и поддержать свое здоровье. Результаты опроса обработаны методом структурного моделирования с применением модели PLS3-PM, в которой четыре вида ограничений были приняты в качестве зависимых переменных.

Результаты. Эконометрическая модель позволила доказать гипотезы, касательно степени воздействия факторов ограничений на благосостояние домохозяйств с детьми-инвалидами. В наибольшей степени благосостояние семьи ограничивают прямые затраты «из своего кармана» на нужды ребенка и статистически значимой величиной являются пособия, связанные с его инвалидностью, как важнейший источник дохода. Недостаточные объемы доступных медицинских и специальных социальных услуг статистически значимо увеличивают прямые расходы. Увеличение затрат на ребенка является предпосылкой снижения располагаемого дохода семьи и её бедности.

Выводы: Рождение ребенка-инвалида негативно сказывается на возможности занятости, как минимум, одного члена семьи, его здоровье и развитии человеческого капитала. Косвенные потери семьи, кроме потери дохода родителя, в долгосрочном периоде оказывают значительное пролонгированное действие на её благосостояние, так как в Казахстане не существует доступной системы вывода ребенка в самостоятельную жизнь.

Ключевые слова: семья с ребенком-инвалидом, факторы ограничений благосостояния, бедность, модель PLS3-PM, социальные трансферты.

References

- Carissa, A., Gottlieb, MS., Matthew, J., Maenner, BS., Claudia, Cappa MPhil., Prof Maureen, S. Durkin. Child disability screening, nutrition, and early learning in 18 countries with low and middle incomes: data from the third round of UNICEF's Multiple Indicator Cluster Survey (2005–06) // *The Lancet*. — 2009. — 374. — P. 1831–1839.
- Forsakringskassan. (2021). Swedish insurance system. *forsakringskassan.se*. Retrieved from <https://www.forsakringskassan.se>
- Giulio, P., Philipov, D., Jaschinski, I. (2014). *Families with disabled children in different European countries* // Families and Societies. Working Paper Series.
- Kirton, D. *Child social work policy & practice*. London: SAGE Publications Ltd, 2009.
- Langerman, C., & Worrall, E. (2005). *Ordinary lives: disabled children and their families: a guide for donors and funders* // New Philanthropy Capital.
- Lea Anne, DeRigne, Shirley, L., Porterfield, P. (2015). Employment Change Among Married Parents of Children With Special Health Care Needs. *Journal of Family*, No. 1, 28.
- Lukemeyer, An., Meyers, M., & Smeeding, T. (2000). Expensive Children in Poor Families: Out-of-Pocket Expenditures for the Care of Disabled and Chronically Children in Welfare Families. *Journal of Marriage and Family*, No. 62(2), 399–415. Doi: 10.1111/j.1741–3737.2000.00399.x.
- Morris, Z., & Zaidi. A. (2020). Estimating the extra costs of disability in European countries: Implications for poverty measurement and disability-related decommmodification. *Journal of European Social Policy*, No. 30(3), 339–354. Doi: 10.1177/09589287198 91317.
- National Institute of Statistics, Geography and Information of Mexico. People with disabilities 2014. *inegi.org*. Retrieved from <https://www.inegi.org.mx/app/biblioteca/ficha.html?upc=702825090203>
- Office for National statistics. Analysis exploring the lives of disabled people in the UK, to understand disparities and investigate causalities. *ons.gov.uk*. Retrieved from <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/disability>
- Okon, M., Henderson, A., Kinnear, D., Cooper, Sally-Ann. (2019). Trends and variations in per capita expenditure on adult intellectual disabilities health and social care across Scotland, and by urban/rural class. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, No. 32(1), 121–130. Doi: 10.1111/jar.12514.
- Parish, S.L., Shattuck, P.T., & Rose, R.A. (2009). Financial burden of raising children with special health care needs: Association with state policy choices. *Pediatrics*, 124, 435–442.

- UNICEF. Children with Disabilities. *unicef.org*. Retrieved from <https://www.unicef.org/media/84886/file/SOWC-2013.pdf>.
- Statistical data bank of Moldova. Persons with disabilities. *statbank.statistica.md*. Retrieved from [https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/en/30 %20Statistica%20sociala](https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/en/30%20Statistica%20sociala)
- Statistisches Bundesamt. Database of the Federal Statistical Office of Germany. *genesis.destatis.de*. Retrieved from [https://www-genesis.destatis.de/genesis/online? operation=abruftabelleBearbeiten&levelindex=1&levelid=1633417891741&auswahloperation=abruftabelleAuspraegungAuswaehlen&auswahlverzeichnis=ordnungsstruktur &auswahlziel=werteabruf&code=22711-0002&auswahltext=&werteabruf=Werteabruf#abreadcumb](https://www-genesis.destatis.de/genesis/online?operation=abruftabelleBearbeiten&levelindex=1&levelid=1633417891741&auswahloperation=abruftabelleAuspraegungAuswaehlen&auswahlverzeichnis=ordnungsstruktur&auswahlziel=werteabruf&code=22711-0002&auswahltext=&werteabruf=Werteabruf#abreadcumb))
- Stabile, M., & Allin, S. (2012). The economic costs of childhood disability. *Future Child. Princeton University, No. 22(1)*, 65–96.
- World Health Organization. World Bank. World report on disability. *who.int*. Retrieved from http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/index.html
- World Health Organization. (2020). Disability and health. *who.int*. Retrieved from <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>
- Zaidi A., & Burchardt, T. (2005). Comparing incomes when needs differ: equivalization for the extra costs of disability in the U.K. *Rev Income Wealth, No. 51*, 89–114.
- Байсеркина Ф. Физическая реабилитация здоровья детей-инвалидов на современном этапе [Текст] / Ф. Байсеркина // Астанинский медицинский журнал. — 2013. — № 4. — С. 93–97.
- Власова Т.А. Актуальные проблемы клинического изучения ЗПП у детей [Текст] / Т.А. Власова, К.С. Лебединская // Дефектология. — 1975. — № 6. — С. 8–17.
- Введение в специальность «Дефектология» [Текст] / Г.Н. Коберник, В.Н. Синев. — Киев: Вища шк., 1984. — 144 с.
- Голошапов А.В. Зарубежные методы профилактики и коррекции задержек психического развития у детей. Метод ритмической стимуляции Х. Бломберга и нейрофизиологической интеграции неонатальных рефлексов С. Г. Блайт [Текст]: материалы междунаро. науч.-прак. конференции. — Йошкар-Ола. — С. 103–108.
- Емелина Д.А. Задержки психического развития у детей (аналитический обзор) [Текст]. Обзорение психиатрии и медицинской психологии имени В.М.Бехтерева / Д.А. Емелина, И.В. Макаров. — М.: — 2018. — 12 с.
- Елфимова Н.В. Сравнительное изучение условий образования обобщения у дошкольников с нормальным и задержанным развитием [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол., наук / Н.В. Елфимова. — М., 1978. — 18 с.
- Инвалидность и здоровье. Международная организация здравоохранения [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>
- Ковалев В.В. Психиатрия детского возраста (руководство для врачей) [Текст] / В.В. Ковалев. — М.: Медицина, 1979. — 608 с.
- Лебединская К.С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития [Текст] / К.С. Лебединская // Дефектология. — 2006. — № 3. — С. 15–27.
- Международный опыт организации системы социальной помощи. На примере пяти стран. Москва. Международное бюро труда, 2004.
- Музапарова Л.М. Положение инвалидов в Казахстане: проблемы и пути социальной реабилитации [Текст] / Л.М. Музапарова // Информационно-аналитический журнал Analytic. — 2003. — № 5. — С. 29–36.
- Певзнер, М.С. Клиническая характеристика детей с задержкой развития / М.С. Певзнер // Дефектология. — 1972. — № 3. — С. 3–9.
- Сергеева О.А. Проблема психологической готовности к школьному обучению детей с задержкой психического развития / О.А. Сергеева, Н.В. Филипова, Ю.Б. Барыльник // Бюллетень медицинских интернет-конференций. — 2015. — № 5. — Т. 5. — С. 712.
- Социальная защита детей: численность детей-инвалидов от 0 до 17 лет включительно. Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. *bala.stat.gov.kz*. Retrieved from <https://bala.stat.gov.kz/chislennost-detej-invalidov-ot-0-do-17-let-vklyuchitelno/>.
- Ткачева В.В. Семья ребенка с ограниченными возможностями здоровья: диагностика и консультирование [Текст] / В.В. Ткачева. — М.: Национальный книжный центр, 2014. — 160 с.
- Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи [Текст] / Э.Г. Эйдемиллер. — СПб., 2008. — 672 с.

D.A. Tleuzhanova¹, R.K. Berstembayeva², D.K. Sarzhanov^{3*}, Zh.A. Amangeldiyeva⁴

¹*S.Seifullin Kazakh agrotechnical university, Kazakhstan*

²*Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Kazakhstan*

³*Branch of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan in the Karaganda region, Kazakhstan*

⁴*L.N.Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan*

¹*tda_06@mail.ru, ²rberstembayeva@gmail.com, ³dauren78@mail.ru, ⁴zhanar052@mail.ru*

¹<https://orcid.org/0000-0001-6098-2147>, ²<https://orcid.org/0000-0002-0060-9954>

³<https://orcid.org/0000-0002-7250-1029>, ⁴<https://orcid.org/0000-0001-5934-237X>

¹*Scopus Author ID: 57199285656, ²Scopus Author ID: 57006685900,*

³*Scopus Author ID: 57190379888, ⁴Scopus Author ID: 57203523359*

Researcher ID: AAC-2873-2022, ²Researcher ID: P-7051-2014, ³Researcher ID: P-7057-2014

Development of microfinance as a tool to support entrepreneurship in Kazakhstan

Abstract

Object. Considerable attention is paid to microfinance in modern conditions. It is one of the ways of financial support of entrepreneurial activity and represents the provision of financial services to small businesses that are at the stage of business formation or do not have access to bank lending. The study of the current state of microfinance infrastructure in the Republic of Kazakhstan, insufficient theoretical knowledge of individual problems in the field of microfinance entrepreneurship, the practical significance of solving these problems determined the relevance of the article. The purpose of the study is to develop and substantiate recommendations for the development of the microfinance system of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan.

Methods. In the course of the study, methods of theoretical, diagnostic, empirical, experimental, graphical representation of the results were used. When discussing the results of the functioning of the microfinance market, the following methods were used: analysis, synthesis, clarification, generalization.

Results. In order to implement entrepreneurial initiatives, the Kazakh practice of real expansion of microfinance volumes is considered, the analysis of the features of micro-crediting is carried out. The characteristic of the place of conditions of micro-crediting of entrepreneurship in the microfinance market of the Republic of Kazakhstan is given.

Conclusions. In modern conditions, with the development of Internet technologies, micro-loans are issued not only in cash, but also with the use of electronic technologies. Innovations such as real-time service via the Internet or mobile communication can open up new opportunities for MFOs.

Keywords: microfinance, microfinance organization, entrepreneurship, business environment, microcredit, financing.

Introduction

In the context of global instability of the financial market, micro-credit is one of the most effective ways to support entrepreneurship, which, in turn, contributes to strengthening economic stability in the country. The development of microfinance in modern economic conditions justifies the growth of financial capabilities and purchasing power of a certain group of the population, serves as the basis for intensifying entrepreneurship, as well as maintaining the financial stability (with a competent approach) of citizens who do not have the opportunity to use the credit resources of banks.

Microfinance in countries with economies in transition is not only social, but also political in nature, as it contributes to the formation of a class of owners by supporting the development of small businesses. The peculiarity of microfinance programs in these countries is that they are not so large - scale and their main purpose is financial support for entrepreneurial initiatives expressed by economically active segments of the population. And the clients of microfinance programs are mainly current and potential subjects of small business and entrepreneurship, as well as residents of rural areas and single-industry towns living in areas where banking services are insufficient. (Charaeva M. V., 2019)

Microfinance institutions are focused on activities at the stage of formation and accumulation of experience in the development and implementation of their own optimal models of microcredit in order to support entrepreneurial initiative and ensure employment of the population.

*Responsible author:
E-mail address: dauren78@mail.ru

Currently, the main reason for the need for a microfinance system for entrepreneurship is the ability of the population to access funds and support business. At the same time, in the Republic of Kazakhstan, as in the entire post - Soviet space, it is easy to get financing only for residents of large cities, while the rest, especially rural residents, are practically deprived of access to financial services-banks are not ready to lend to the needs of remote small businesses. Therefore, the inaccessibility of loans hinders entrepreneurial initiative in the regions.

In this regard, it is particularly relevant to analyze the situation on the microfinance market, provide statistical data, features of micro-credit and microfinance organizations, and identify trends and prospects for the development of Kazakhstan's microfinance organizations based on the analysis of the regulatory framework.

The purpose of the work is to determine the prospects for the development of the microfinance market in Kazakhstan based on a situational analysis of the market of microfinance and microcredit of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan.

Literature Review

The importance of this study lies in the fact that under the current conditions, bank loans remain inaccessible to small and medium-sized businesses, which in turn create prerequisites for the development of microfinance as an integral part of the country's financial system.

Despite the sufficient elaboration of the problems associated with the development of the system and mechanism of microfinance entrepreneurship is of some scientific interest and requires a comprehensive development. In this regard, for a comprehensive disclosure of the research topic, the works of foreign scientists were studied: Muhammad Yunus (2008), Widiarto I., Emrouznejad A., Anastasakis L. (2017), Li L.Y., Hermes N., Meesters A. (2019), Raineix F. (2017)

Microfinance is attracting more and more attention and is being used as a mechanism for financing entrepreneurs. Issues aimed at deepening the scientific understanding of how microfinance contributes to entrepreneurship were considered in the works of Alexander Newman, Susan Schwarz, David Ahlstrom (2017)

There are authors who pay special attention to the development of women's micro-entrepreneurship and the role of microfinance organizations in supporting their activities. Dubreuil GE, Mirada CT.(2010), Asma Salman (2018).

Proponents of microfinance argue that it is necessary to provide a way out of poverty, allowing individuals to take advantage of profitable business opportunities Miriam Bruhn, Carpena Fenella and Bilal Zia (2012)

The versatility, complexity and insufficient elaboration of the problem of microcredit in the country require an integrated approach to the study and improvement of its theoretical and methodological aspects.

Materials and methods

In the course of the study, theoretical, diagnostic, empirical, experimental, and graphical methods of displaying results were used. As part of the study of the theoretical part, regulatory documentation and experience of microfinance and microcredit organizations were studied. When discussing the results of the functioning of the microfinance market: analysis, synthesis, refinement, generalization were used.

The experimental basis of the study was the initial data of the microfinance market and the organizations operating in it, when the object of management under study underwent transformational changes under the influence of external and internal factors affecting it.

The study of the problem included the following stages:

- A theoretical study of existing methodological approaches to the organization of microfinance activities in the territory of the Republic of Kazakhstan was carried out;
- The supervisory functions of the agency of the Republic of Kazakhstan for regulation and development of the financial market as a regulator of the microfinance market were considered and the situation with microfinance was analyzed;
- The theoretical and practical component of the conclusions is clarified, the research results are summarized and systematized, and prospects for the development of the microfinance market are outlined.

Results and their discussion

Recently, the microfinance market in Kazakhstan has undergone significant changes. In order to ensure the stability of microfinance organizations (MFOs), the availability of financial, technical means and personnel to comply with minimum standards, requirements for the size of the authorized and equity capital of MFOs were established in November 2019. The period of 2020-2021 was unique for the microfinance mar-

ket of Kazakhstan and included several events and trends that had a significant impact on the activities of MFOs associated with the introduction of mandatory regulation in this market with subsequent licensing.

The introduction of licensing will ensure control over compliance of the subjects of the microfinance market with the thresholds of the annual effective remuneration rate, prevent them from conducting illegal activities and fraudulent operations, schemes of financial pyramids, thereby helping to exclude unscrupulous organizations from the market and protect the interests of consumers (Elyubaeva A.V, 2021).

One of the main events of 2020 in the microcredit sector was the merger of creditors (pawnshops, credit partnerships, online lenders), which were not previously controlled by the state, with microfinance organizations. Since 2016, MFOs have been under the supervision of the National Bank, and since 2020 - the Agency for Regulation and Development of the Financial Market. Now all non-bank credit organizations are called organizations that carry out microfinance activities and are regulated by the Agency for Regulation and Development of the Financial Market. At the same time, it should be noted that organizations engaged in microfinance activities that were registered before the law came into force, in accordance with the requirements of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Microfinance Activities", have the right to apply to the authorized body for obtaining a license to carry out microfinance activities until March 1, 2021. In case of non-compliance with this requirement, a requirement for compulsory restructuring or liquidation of organizations engaged in microfinance activities is filed. The consolidation of creditors affected the dynamics of market indicators and the profitability of the sector due to the events related to the pandemic. (Omarhanov E., 2020)

In addition, since March 2020, MFOs, along with banks, have offered the population and small and medium-sized businesses to "freeze" their loan portfolio for six months and postpone the deadline.

For the development of entrepreneurship, measures have been implemented to improve the mechanisms of the state program "Enbek" in terms of increasing the participation of microfinance organizations in lending to the population. This year, within the framework of the employment roadmap, new approaches to the selection of infrastructure projects, employment of the unemployed and micro-crediting have been completely revised and developed.

Since the beginning of the pandemic, entrepreneurs have suffered losses in all areas of business: financial, personnel, image. One of the most vulnerable categories in terms of business sustainability was individual entrepreneurs. At the same time, existing measures to support small businesses are sometimes not enough to provide financial support to all categories of entrepreneurs.

For example, according to the agency for regulation and development of the financial market of the Republic of Kazakhstan, more than 12.4 thousand small and medium-sized businesses, including individual entrepreneurs, legal entities and peasant farms, received loan extensions during the pandemic period.

The dynamics of changes in microfinance organizations in general are shown below (Figure 1)

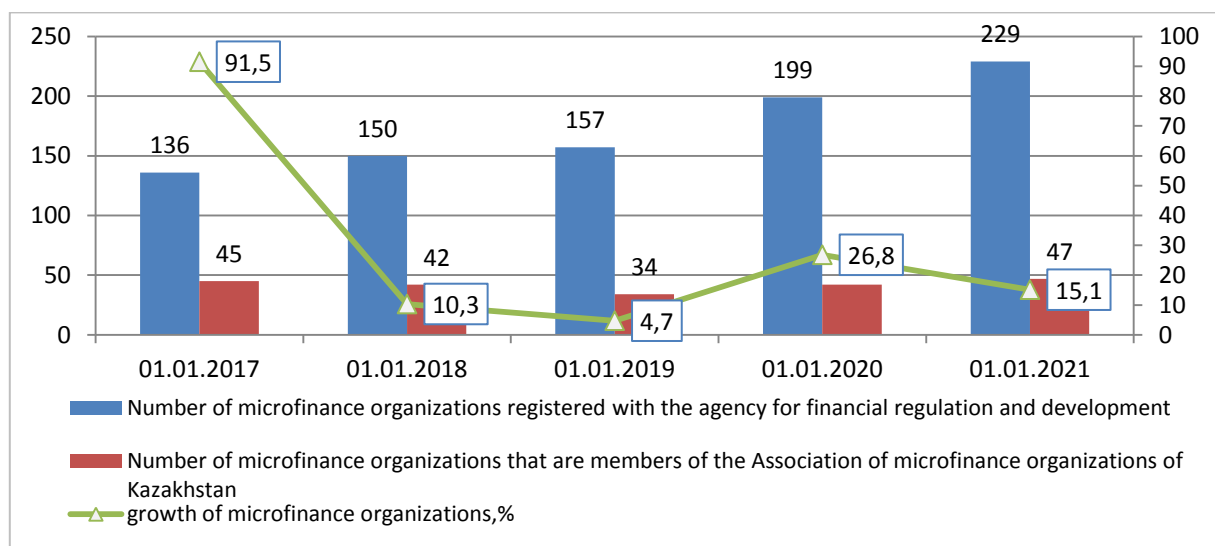

Figure 1. Dynamics of microfinance organizations in the Republic of Kazakhstan

Note-Compiled by the Author according to the data of the agency for regulation and development of the financial market of the Republic of Kazakhstan

As of April 1 of this year, 883 subjects of the micro-credit market, including 178 microfinance organizations (MFOs), 542 pawnshops and 163 credit partner agencies, received licenses to carry out microfinance activities (Ajtzhanov S., 2019). A positive trend is the almost 2-fold increase in the number of microfinance organizations registered with the agency for financial regulation and development over the past 5 years, as it confirms the need for the relevant institution and the presence of demand for its products.

As of January 1, 2021, 229 existing microfinance organizations were registered in the Register of the agency for regulation and development of the financial market of the Republic of Kazakhstan. Since the beginning of 2020, 47 microfinance organizations have been included in the agency's register, an increase of 15% since the beginning of the year. Until March 1, 2021, organizations engaged in microfinance activities were required to apply for a license. As of March 1, 2021, 56 microfinance organizations have received licenses to carry out microfinance activities. The loan portfolio of the microfinance organization as of January 1, 2021 amounted to 4 418 billion, issued by the National Bank of the Republic of Kazakhstan(NBRK) tenge, the portfolio increased by 42.6%.

"Currently, 56 MFIs and 4 Associate Members of the Association of microfinance organizations of Kazakhstan, which occupy a share of 83% in the microcredit market, are members of the Association of microfinance organizations of Kazakhstan: LLP "First credit bureau", JSC "Entrepreneurship Development Fund""Damu"", LLP ""Smart Pay"", Association of legal entities "Kazakhstan Fintech Association".

In 2020, within the framework of the business roadmap 2025 (business roadmap 2025), a business micro - credit program was launched. Within the framework of this direction, up to 5 million loans will be issued for working capital and up to 20 million loans for investment purposes. At the same time, most loans up to 5 million tenge are issued on an unsecured basis at a rate of 6% for the final borrower. Within the framework of the "Enbek" program, budget micro - loans in cities and villages began to be issued through JSC" fund for financial support of Agriculture "at 6% per annum(Omarhanov E.,2020).

The micro-loan was launched as part of the Employment Roadmap program. These microcredits were issued to graduates of Bastau-business through microfinance organizations created by the National Chamber of Entrepreneurs "Atameken". By the end of the year, within the framework of these programs, it is planned to cover more than 24 thousand business entities with micro-loans.

The Business Roadmap 2025 program provides support measures in the form of subsidizing interest rates and guaranteeing loans to small and medium-sized businesses. The final cost of borrowed funds for entrepreneurs under these programs has decreased and is 6%.

As for the state of the loan portfolio of microfinance organizations, the loan portfolio of microfinance organizations shows positive dynamics every year (Figure 2). As of January 1, 2021, the loan portfolio amounted to 415 billion tenge, an increase of 42% compared to the previous year. The share of the financial portfolio of microfinance organizations is 80-82% of the total assets.

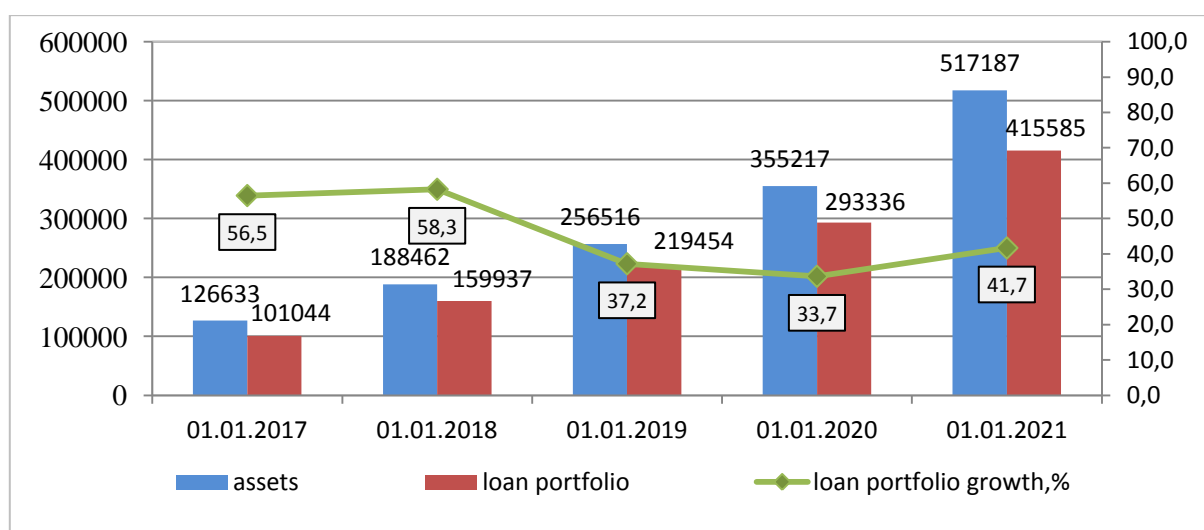

Figure 2. Dynamics of assets and portfolio of microfinance organizations in the Republic of Kazakhstan (million tenge)

Note-Compiled by the Author according to the data of the agency for regulation and development of the financial market of the Republic of Kazakhstan

The volume of assets in 2020 increased by 38.5% compared to the previous year, and the amount of capital increased by 34%. Also, over the past five years, we can see a 4-fold increase in the portfolio of microfinance organizations, which is associated with a 1.7-fold increase in the number of microfinance organizations. New legislative norms have expanded the opportunities of the MFIs lending sector, and the maximum amount of micro-loans has been increased to 50 million tenge. MFIs also had the opportunity to issue bonds and participate in repo operations on the stock exchange, which, in turn, made it possible to increase the assets of microfinance organizations from year to year. Kase became the first company in the Republic of Kazakhstan to issue bonds in US dollars on the Kazakhstan Stock Exchange "MFO" Credit Time " LLP. The volume of issues amounted to 12 million US dollars, the turnover period is 2 years, and the yield is 6% per annum.

The volume of assets in 2020 increased by 38.5% compared to the previous year, and the volume of capital increased by 34%. Also, over the past five years, we have seen an increase in the portfolio of microfinance organizations by 4 times, which is due to an increase in the number of microfinance organizations by 1.7 times. New legislative norms have expanded the possibilities of the microfinance organizations lending sector, and the maximum amount of microcredits has been increased to 50 million tenge. MFOs also had the opportunity to issue bonds and participate in repo operations on the stock exchange, which, in turn, made it possible to increase the assets of microfinance organizations from year to year. KASE became the first company in the Republic of Kazakhstan to issue bonds in US dollars on the Kazakhstan Stock Exchange of MFO Credit Time LLP. The volume of issues amounted to 12 million US dollars, the turnover period is 2 years, and the yield is 6% per annum.

Similar to the work of the bank, the activities of microfinance institutions have a pronounced public significance. Initially, the creation of microfinance organizations was caused by the desire to use financial methods to solve social problems and often to the problems of poverty and financial accessibility. However, many microfinance organizations are currently commercial organizations, so the assessment of their effectiveness should include economic measurements.

In foreign literature, it is customary to distinguish two groups of influence of MFO ' activities: financial (commercial, economic) and social. The combined use of two groups of them allows us to assess the overall effectiveness of MFO (Ckhadadze N. V.,2017)

The positive trend in the number and portfolio of microfinance organizations was the basis for considering their profitability (Figure 3).

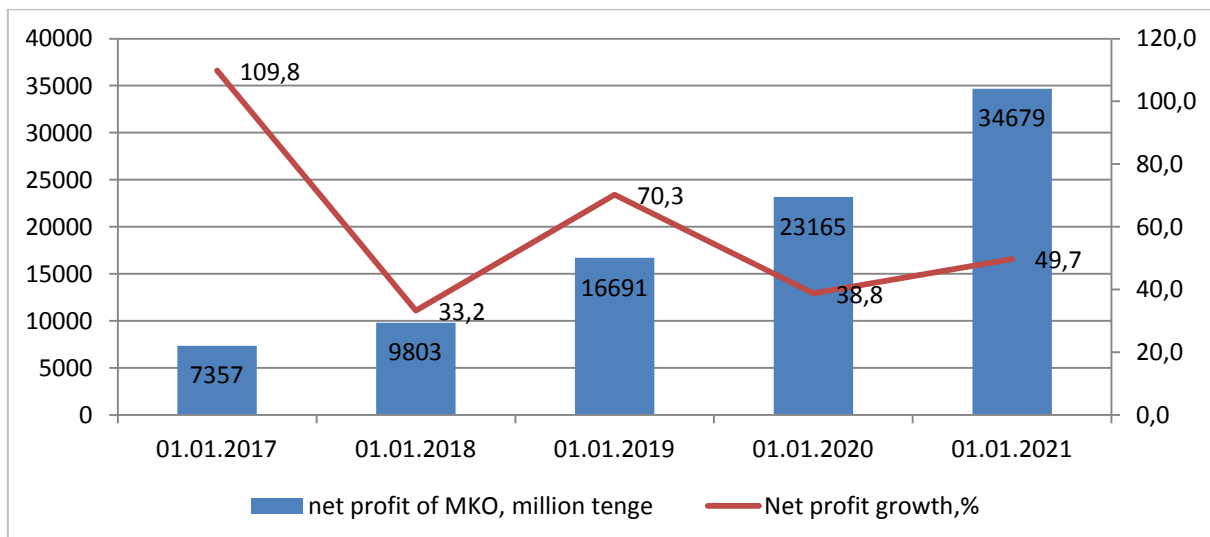

Figure 3. Dynamics of Net Profit of microfinance organizations

Note-Compiled by the author on the basis of data from the agency for regulation and development of the financial market of the Republic of Kazakhstan

Net Profit of microfinance organizations increased by 4.7 times over the last 5 years. It is possible to see the dynamics of growth of net profit (loss) of microfinance organizations. Factors affecting net profit include income related to remuneration, income not related to remuneration, and indicators of reserve

growth. The attraction of borrowed capital from private investors who expected to receive the necessary income also encouraged the microfinance organization to pay more attention to its investment attractiveness and stability of net cash flow. The desire to increase profitability and ensure financial stability has led to a change in the structure of their customer base in favor of rich customers. (Berlage L., Vasudeo N., 2015). Studies have shown a positive impact of microfinance organizations on facilitating customers' access to financial services. At the same time, their contribution to the development of entrepreneurial activity and improving the well-being of households is significant.

In 2020, the number of individuals who are clients of microfinance organizations increased dramatically, that is, the number of borrowers in the state increased by 41% compared to the previous year. As for legal entities in 2020, it increased by 70 legal entities. Such measures indicate an increase in demand for microfinance organizations in the country. According to the figure, individuals are the main consumers of microfinance organizations. And if we look at the direction of application of micro-loans received by them (Figure 4), we see that the main direction is the entrepreneurial goal.

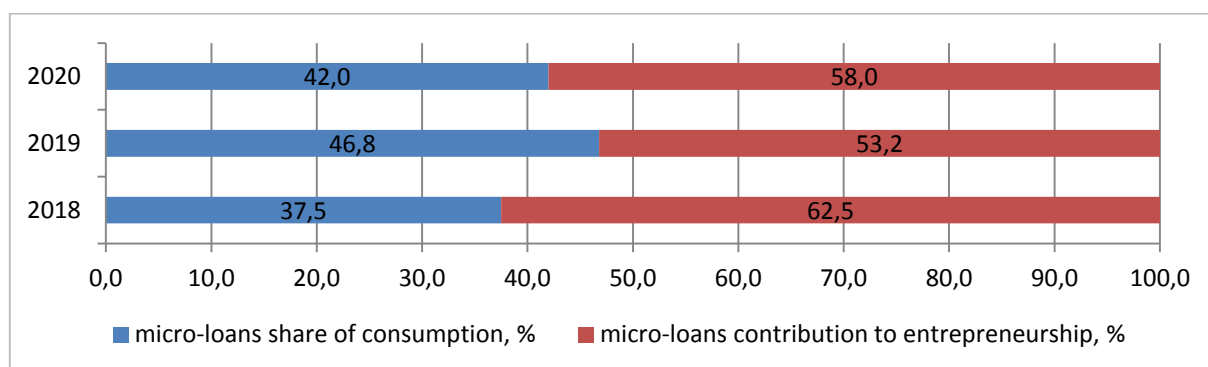

Figure 4. Structure of micro-loans issued by microfinance organizations to individuals, %

Note-Compiled by the author on the basis of data from the National Bureau of Statistics

If we evaluate microfinance organizations from the point of view of solving socio-economic problems, we can highlight some functions in this area:

- increasing the availability of micro-credit funds, promoting the development of small and medium-sized businesses, increasing tax revenues to the budget, and thus solving a number of socio-economic tasks;
- increase in the purchasing power of citizens who are not potential borrowers of banks due to certain circumstances based on the lack of guarantees for banks and confidence in their solvency due to the expansion of the MFO network in the country;
- improving the quality of regulation in this area by the agency for financial regulation, which will allow introducing the activities of MFO into the legal channel and reducing the volume of the "shadow" economy.

In a market economy, a significant place is occupied by the micro-credit system, the main goal of which is to support small and medium-sized businesses, improve the standard of living of the low-income population and strengthen competition in the financial services market. World experience confirms the special role of small and medium-sized businesses in solving political, economic and social issues of society's development. Being the main branch of the economy, small businesses ensure the level of employment of the population, contribute to the introduction of new technologies, and increase the efficiency of national production. Currently, one of the most pressing issues on the agenda is the development and activation of entrepreneurship, which is the basis for the country's economic transformation. Despite the increase in financial support for small and medium-sized businesses by the state, the volume of financing of entrepreneurship by financial organizations is decreasing. Thus, despite the recent significant and large-scale changes, the creation of a comprehensive and comprehensive system of credit and financial support for small and medium-sized businesses remains an urgent problem. Currently, some steps have been taken to develop entrepreneurship, but the insufficient scale of its development prevents small businesses from fulfilling their tasks. Therefore, the object of micro-credit implements one of the state programs aimed at stimulating small and medium-sized businesses, providing large-scale coverage of the population in financial transactions and ensuring their employment. Also, the lack of interest of the banking sector in lending to small and medium-sized businesses

due to the lack of trade Security, return projects and credit history indicates the need for the development of the micro-credit system in Kazakhstan. Accordingly, the development of small and medium-sized businesses in the country requires further improvement of the micro-credit system, which, in turn, consists of such problems as limited financial resources of micro-credit organizations, insufficient development of the legal and material base and poor quality of personnel. In this regard, the problem of studying the well-being and prospects for the development of the Microfinance System in Kazakhstan, organizational mechanisms of financing and lending to small and medium-sized businesses, the accumulated number of contradictions within the framework of supply and demand require the development of mechanisms for improving the development of credit and financial support (Uksusova M.S.,2018)

The main prospects for improving the level of efficiency of microfinance institutions are: improving the management of their operating costs, improving the legal regulation of their activities, increasing the motivation of employees of microfinance organizations and providing non-financial support to borrowers of microfinance organizations.

Innovations such as real-time services via the internet or mobile communications can open up new opportunities for microfinance organizations. Innovations in microfinance include software that supports subsystems for tracking transactions and customer information, the use of credit scoring systems to assess borrowers' creditworthiness, and improved network connections between branches to exchange information and track transactions. In addition, new technologies may include services provided through ATMs, chip cards, POS devices, and mobile apps. Microfinance organizations are interested in implementing these technologies to improve their efficiency for the following reasons:

- well-thought-out information systems, network connections and credit scoring systems allow you to collect accurate information about customers, monitor the use of micro-loans and reduce credit risk, as well as get reliable information about their activities;
- adapting new technologies can reduce operating costs by simplifying and standardizing transactions;
- the use of new ways of obtaining and processing and servicing customer information expands the coverage of customers, which contributes to the implementation of social tasks and the use of scale efficiency, which leads to a reduction in operating costs (Chichulenkov D. A., 2020).

The implementation of the trend program for the development of incentive programs for credit inspectors in order to increase the number and volume of micro-loans per 1 employee will contribute to improving the efficiency of microfinance organizations. They include training programs (advanced training) on working with problem clients, working time management, operational risk management, accounting principles, and other useful skills.

Various microcredit programs successfully implemented in many countries of the world community have their own specifics and direction, which is determined by the level of economic development and national characteristics of the state. If countries with a large concentration of the poor and the underdeveloped sector of the economy consider microfinance as an effective tool for combating pauperism and poverty by supporting self-employment of the population, in developing and developed countries microfinance is positioned as one of the directions for the development of small and medium-sized businesses, being an effective economic tool for solving social problems. At the same time, implementing its functions and being an economically viable type of activity, microfinance is a socially-oriented business.

Conclusion

The demand for micro-loans remains high in the credit market. Micro-credit is not a new service for the people of Kazakhstan. . The financial scope of this loan is not large, and people get it for a short period of time. The most attractive aspects of this service are the short term of consideration of the order. To get a loan, you need to have a small list of necessary documents. To order a loan, it is enough for the consumer to show his civil documents.

Currently, despite the growing popularity of microfinance organizations, they have the following restraining problems:

- search, attract and retain customers in micro-credit organizations. Due to the growing competition in the microfinance services market, there are also difficulties in attracting solvent customers. This is especially noticeable in large cities, where the number of MFOs per capita increases, and the level of solvency and responsibility of customers is much lower. In such a situation, microfinance organizations are forced to allocate effective advertising channels in order to have a constant flow of "paying" customers.

- the low level of financial literacy is also a big problem for this sector. In the country, mainly the microfinance sector is designed to provide loans to farmers and entrepreneurs. However, the low level of financial literacy of some entrepreneurs does not allow them to manage funds optimally.

Microfinance, which is characterized by a high flexibility of the implementation mechanism, is an adaptive tool to meet the needs of aspiring entrepreneurs from disadvantaged segments of the labor market. Given that the segment of microenterprises is particularly exposed to difficulties in obtaining loans in the external financial market, microfinance is considered as an important political tool in reducing the negative impact of the crisis.

In general, according to analytical studies, enterprises of the country, most of which are subjects of business, show that the main factors hindering their activities are related to financing problems and lack of funds.

In March 2020, Kazakhstan closely faced the pandemic and limited business activity. These circumstances significantly hindered the growth of the customer base and loan portfolio. There was a question of quickly creating an online sales channel. Microfinance organizations have launched a mobile application in a short period of time, thanks to which customers have the opportunity to apply for a micro-loan, transfer it to a bank card, and make monthly payments.

References

- Charaeva, M.V. (2019). Realii i perspektivy ispol'zovaniya mikrofinansirovaniya v usloviyah razvitiya predpriyati malogo i srednego biznesa [Realities and prospects of using microfinance in the context of the development of small and medium-sized businesses]. *Finansovye issledovaniya - Financial research*, 2 (63), 42-50[in Russian].
- Muhammad Yunus (2008). *Creating a World Without Poverty: How Social Business Can Transform Our Lives* (Co-author: Dr Karl Weber); Public Affairs
- Widiarto, I., Emrouznejad, A., & Anastasakis, L. (2017). Observing choice of loan methods in not-for-profit microfinance using data envelopment analysis. *Expert Systems With Applications*, 82, 278–290
- Li, L.Y., Hermes, N., & Meesters, A. (2019). Convergence of the performance of microfinance institutions: A decomposition analysis, *Economic Modelling*, 81, 308–324.
- Raineix, F. (2017). Microfinance in France: a success story? In: *Microfinance Barometer 8th Edition*. CGAP. Retrieved from http://www.convergences.org/wp-content/uploads/2017/09/BMF_2017_EN_FINAL-2.pdf.
- Newman, A., Schwarz S., & Ahlstrom D. (2017). Microfinance and entrepreneurship: An introduction. *International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship*, 35(7), 787–792
- Dubreuil, G., & Mirada, C. (2010). Microfinance and gender considerations in developed countries: The case of Catalonia. *Management Research Review*, 12(33, 12), 1140-1157
- Salman, A. (2018). Micro-Finance: A Driver for Entrepreneurship, *Entrepreneurship - Trends and Challenges*, Silvio Manuel Brito, IntechOpen, DOI: 10.5772/intechopen.75031. Retrieved from <https://www.intechopen.com/chapters/59850>
- Miriam Bruhn, Carpena Fenella & Bilal Zia (2012). *Microfinance for Entrepreneurs*. The Oxford Handbook of Entrepreneurial Finance Edited by Douglas Cumming.
- Elyubaeva, A.V (2021). V 2021 godu MSB predostavyat! gotnyekredityna 2,5 trln tenge [In 2021, SMEs will provide preferential loans for 2.5 trillion tenge]. Retrieved from <https://kapital.kz/business/95372/v-2021-godu-msb-predostavyat-l-gotnyye-kredity-na-2-5-trln-tenge.html> [in Russian].
- Omarhanov, E. (2020). Kaksobytiya 2020 goda povliyalinarynok mikroreditovaniya [How did the events of 2020 affect the microcredit market]. Retrieved from <https://kapital.kz/finance/92334/kak-sobytiya-2020-goda-povliyali-narynok-mikroreditovaniya.html>[in Russian].
- Ajtzhanov, S. (2019). Listing dlya MFO: chegostoit i voskol'koobhoditsya [Listing for MFIs: what it costs and how much it costs]. Retrieved from <https://kapital.kz/finance/93839/lis,ting-dlya-mfo-chego-stoit-i-vo-skol-ko-obkhoditsya.html>[in Russian].
- Qarzhynarygyn retteu zhane damytu agenttiginin resmi sajty [Site of the agency for regulation and development of the financial market of the Republic of Kazakhstan]. gov.kz/memleket/entities/ardfm?lang=kk Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm?lang=kk> [in Kazakh].
- Ckhadadze N.V. (2017). Mikrofinansirovanie zarubezhom: opyt resheniya social'nyh zadach [Microfinance abroad: experience in solving social problems]. *Ekonomika. Nalogi. Pravo -Economy. Taxes. Right*, 1, 101–109. [in Russian].
- Berlage, L., & Vasudeo, N. (2015). Microcredit: from hope to scepticism to modest hope. *Enterprise Development and Microfinance*, 26, 63–74.
- Qazaqstan Respublikasy Strategiialyq zhosparlau zhane reformalar agenttigi Ulttyq statistika byurosynyn resmi sajty [Site of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan]. stat.gov.kz. Retrieved from <https://stat.gov.kz>. [in Kazakh].

- Uksusova M.S. (2018). Mikrofinansirovanie: sodержanie, osobennosti, problem i perspektivyrazvitiya [Microfinance: content, features, problems and prospects of development]. Ekonomicheskij zhurnal - Economic Journal, 3, 50-66 [in Russian].
- Chichulenkov D. A. (2020). Tipy i napravleniya povysheniya effektivnosti mikrofinansovyh organizacij [Types and directions of improving the efficiency of microfinance organizations]. Finansovye rynki i banki - Financial markets and banks, 2, 77- 85.[in Russian].

Д.А. Тлеужанова, Р.К. Берстембаева, Д.К. Саржанов, Ж.А. Амангельдиева

Қазақстандағы кәсіпкерлікті қолдау құралы ретінде микроқаржыландыруды дамыту

Аңдатпа

Мақсаты: Микроқаржыландыруға қазіргі жағдайда көп көңіл бөлінеді. Бұл кәсіпкерлік қызметті қаржылық қамтамасыз етудің бір тәсілі және бизнестің қалыптасу кезеңінде тұрған немесе банктік несиелендіруге қол жеткізе алмайтын шағын кәсіпкерлік субъектілеріне қаржылық қызмет көрсетуді білдіреді. Қазақстан Республикасындағы микроқаржыландыру инфрақұрылымының қазіргі жай-күйін зерттеу, кәсіпкерлікті микроқаржыландыру саласындағы жекелеген проблемаларды теориялық тұрғыдан зерделеудің жеткіліксіздігі, осы проблемаларды шешудің практикалық маңыздылығы мақаланың өзектілігін анықтайды. Зерттеудің мақсаты ҚР кәсіпкерлікті микроқаржыландыру жүйесін дамыту бойынша ұсынымдарды әзірлеу және негіздеу болып табылады.

Әдістері: Зерттеу барысында нәтижелерді теориялық, диагностикалық, эмпирикалық, эксперименттік, графикалық бейнелеу әдістері қолданылды. Микроқаржыландыру нарығының жұмыс істеу нәтижелерін талқылау кезінде: талдау, синтездеу, нақтылау, жалпылау пайдаланылды.

Қорытынды: Кәсіпкерлік бастамаларды іске асыру мақсатында микроқаржыландыру көлемін нақты кеңейтудің қазақстандық тәжірибесі қаралды, микрокредиттеуді жүзеге асыру ерекшеліктеріне талдау жүргізілді. Қазақстан Республикасының микроқаржы нарығындағы кәсіпкерлікке микрокредит беру шарттарының сипаттамасы берілген.

Тұжырымдары: Қазіргі жағдайда интернет–технологиялардың дамуымен шағын несиелер қолма–қол ақшамен ғана емес, сонымен қатар электронды технологияларды қолдану арқылы да беріледі. Интернет немесе ұялы байланыс арқылы нақты уақыт режимінде қызмет көрсету сияқты инновациялар МҚҰ үшін жаңа мүмкіндіктер ашуы мүмкін.

Кілт сөздер: микроқаржыландыру, микроқаржылық ұйым, кәсіпкерлік, кәсіпкерлік орта, микрокредиттеу, қаржыландыру.

Д.А. Тлеужанова, Р.К. Берстембаева, Д.К. Саржанов, Ж.А. Амангельдиева

Развитие микрофинансирования как инструмента поддержки предпринимательства в Казахстане

Аннотация

Цель. Микрофинансированию в современных условиях уделяется значительное внимание. Оно является одним из способов финансового обеспечения предпринимательской деятельности и представляет собой оказание финансовых услуг субъектам малого предпринимательства находящихся на этапе становления бизнеса или не имеющим доступа к банковскому кредитованию. Исследование современного состояния инфраструктуры микрофинансирования в РК, недостаточная теоретическая изученность отдельных проблем в сфере микрофинансирования предпринимательства, практическая значимость решения этих проблем определили актуальность статьи. Целью исследования является разработка и обоснование рекомендаций по развитию системы микрофинансирования предпринимательства в РК.

Методы. В ходе исследования использовались методы теоретического, диагностического, эмпирического, экспериментального, графического представления результатов. При обсуждении результатов функционирования рынка микрофинансирования использовались: анализ, синтез, уточнение, обобщение.

Результаты. В целях реализации предпринимательских инициатив рассмотрена казахстанская практика реального расширения объемов микрофинансирования, проведен анализ особенностей осуществления микрокредитования. Дана характеристика места условий микрокредитования предпринимательства на микрофинансовом рынке Республики Казахстан.

Выводы. В современных условиях с развитием интернет-технологий микрокредиты выдаются не только наличными, но и с использованием электронных технологий. Такие инновации, как обслуживание в режиме реального времени через Интернет или мобильную связь, могут открыть новые возможности для МФО.

Ключевые слова: микрофинансирование, микрофинансовая организация, предпринимательство, предпринимательская среда, микрокредитование, финансирование.

References

- Charaeva M.V. Realii i perspektivy ispol'zovaniya mikrofinansirovaniya v usloviyakh razvitiya predpriyatii melogo i srednego biznesa [Realities and prospects for the use of microfinance in the development of small and medium-sized businesses]. *Finansovye issledovaniya*. 2019 No. 2 (63). pp. 42–50
- Muhammad Yunus *Creating a World Without Poverty: How Social Business Can Transform Our Lives* (Co-author: Dr Karl Weber, Karl Weber); Public Affairs; 2008
- Widiarto I., Emrouznejad A. and Anastasakis L. Observing choice of loan methods in not-for-profit microfinance using data envelopment analysis// *Expert Systems With Applications*. 2017. No. 82. P. 278–290
- Li L.Y., Hermes N., Meesters A. Convergence of the performance of microfinance institutions: A de-composition analysis// *Economic Modelling*. 2019. Vol. 81. P. 308–324.
- Raineix F. Microfinance in France: a success story? In: *Microfinance Barometer 2017*. 8th Edition. CGAP. Available at: http://www.convergences.org/wp-content/uploads/2017/09/BMF_2017_EN_FINAL-2.pdf.
- Alexander Newman, Susan Schwarz and David Ahlstrom *Microfinance and entrepreneurship: An introduction* // *International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship* 2017, Vol. 35(7) 787–792
- Dubreuil GE, Mirada CT. Microfinance and gender considerations in developed countries: The case of Catalonia. *Management Research Review*. 2010, 12(33, 12) 1140–1157
- Asma Salman (April 4th 2018). *Micro-Finance: A Driver for Entrepreneurship*, *Entrepreneurship — Trends and Challenges*, Silvio Manuel Brito, IntechOpen, DOI: 10.5772/intechopen.75031. Available from: <https://www.intechopen.com/chapters/59850>
- Miriam Bruhn, Carpena Fenella and Bilal Zia *Microfinance for Entrepreneurs* // *The Oxford Handbook of Entrepreneurial Finance* Edited by Douglas Cumming, Print Publication Date: Mar 2012
- Yelyubayeva A.V. 2021 godu MSB predostavyat l'gotnyye kredity na 2,5 trln tenge /<https://kapital.kz/business/95372/v-2021-godu-msb-predostavyat-l-gotnyye-kredity-na-2-5-trln-tenge.html>
- Omarkhanov Ye. Kak sobytiya 2020 goda povliyali na rynek mikroreditovaniya / <https://kapital.kz/finance/92334/kak-sobytiya-2020-goda-povliyali-na-rynek-mikroreditovaniya.html>
- Aytzhanov S. Listing dlya MFO: chego stoit i vo skol'ko obkhoditsya <https://kapital.kz/finance/93839/listing-dlya-mfo-chego-stoit-i-vo-skol-ko-obkhodit-sya.html>
- Karzhy narygyn retteu zhane damyту agenttiginin resmi sity <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm?lang=kk>
- Tskhadadze N. V. Mikrofinansirovaniye za rubezhom: opyt resheniya sotsial'nykh zadach // *Ekonomika. Nalogi. Pravo*. 2017. № 1. S. 101 — 109.
- Berlage L., Vasudeo N. Microcredit: from hope to scepticism to modest hope// *Enterprise Development and Microfinance*. 2015. Vol. 26. P. 63–74.
- Qazaqstan Respwblıkası Strategiyalıq josparlaw jáne reformalar agenttigi Ultıq statistika byurosınıñ resmi saytı <https://stat.gov.kz/>
- Uksusova M.S. Mikrofinansirovaniye: soderzhaniye, osobennosti, problemy i perspektivy razvitiya // *Ekonomicheskiy zhurnal*. 2018. № 3. S. 50–66.
- Chichulenkov D. A. Tipy i napravleniya povysheniya effektivnosti mikrofinansovykh organizatsiy // *Finansovyye rynki i banki*. 2020. № 2. S. 77–85.

А.М. Абдрасилов^{1*}, Е.Д. Орынбасарова²

^{1,2}Карагандинский университет Казпотребсоюза

¹abdrasilov01@inbox.ru, ²erke.08@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0002-7010-7925>, ²<https://orcid.org/0000-0002-5577-6434>,

²Scopus Author ID:56015187200

Государственное управление физической культуры для детей дошкольного возраста на примере Карагандинской области

Аннотация.

Цель: Определить проблемы и пути их решения в государственном управлении физической культуры для детей дошкольного возраста.

Методы: В рамках исследования были использованы методы сравнения, сопоставления, систематизации, статистического анализа. Материалы для исследования представлены трудами казахстанских, российских и зарубежных ученых, а также данными статистики по физической культуре и спорту.

Результаты: В рамках написания статьи рассматриваются особенности физической культуры детей дошкольного возраста. Физическая культура укрепляет скелет, кости ребенка, предотвращает такие заболевания, как остеопороз, развивает хорошую статику позвоночника. Регулярные физические нагрузки улучшают общую физическую форму, укрепляют сердце и стимулируют рост грудной клетки. Представлены нормативно-правовые основы регулирования государственного управления физической культуры в Карагандинской области.

Выводы: Методы организационного управления государственных органов в сфере физической культуры в Карагандинской области следующие: методы организационной, административной и дисциплинарной стабилизации; методы организационного и стабилизирующего влияния; методы регуляторного влияния. Представлены статистические данные о развитии физической культуры среди детей дошкольного возраста в Казахстане и в Карагандинской области. В Казахстане присутствует низкий уровень охвата детей, регулярно занимающихся спортом. Чтобы создать здоровое поколение, необходимо обеспечить равные возможности и равный доступ к занятиям спортом в детском возрасте. Определены основные проблемы государственного управления физической культурой. При этом представлены и решения данных проблем, в частности, это расширение финансирования, увеличения кадров, повышение заработной платы тренеров детско-юношеских спортивных школ в Карагандинской области. Необходимо проводить обратную связь с населением о желании отдавать детей в спортивные секции и какие именно. Важно развивать физическую культуру детей дошкольного возраста в сельской местности. Данные мероприятия благоприятно повлияют на развитие физической культуры среди детей дошкольного возраста Карагандинской области.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, детский, дошкольный возраст, Карагандинская область, государственное управление, финансирование, кадры.

Введение

Актуальность изучения управления системой физической культуры и спорта обусловлена тем, что на современном этапе одним из основных моментов государственной политики можно считать развитие физической культуры и спорта. При этом, одна из основных задач государства в этом направлении - создание необходимых условий, которые будут обеспечивать привлечение детей дошкольного возраста к здоровому образу жизни, профилактику заболеваний, санитарии и оздоровление населения, улучшение физического состояния населения.

Проблема исследования заключается в том, что в Казахстане наблюдается недостаточное количество спортивных помещений для занятия спортом детей дошкольного возраста, дороговизна спортивного инвентаря для занятий спортом, недостаточность финансирования и спонсорства детского спорта.

Объект исследования – управление физической культурой и спортом Карагандинской области.

Предмет исследования – совокупность общественных отношений в области государственного управления физической культуры для детей дошкольного возраста.

*Responsible author:

E-mail address: abdrasilov01@inbox.ru

Цель исследования – определить проблемы и пути их решения в государственном управлении физической культуры для детей дошкольного возраста.

Задачи исследования: определить основные теоретические и правовые аспекты государственного управления физической культуры; рассмотреть основные результаты в области государственного управления физической культуры для детей дошкольного возраста; предложить пути совершенствования государственного управления в области физической культуры для детей дошкольного возраста.

Структура исследования характеризуется наличием введения, методов исследования, результатов и обсуждения, выводов и списка литературы.

В рамках написания работы были сформулированы соответствующие гипотезы.

Развитие физической культуры возможно обеспечить разными инструментами. В частности, это рост объемов финансирования. При этом, хотя в Казахстане и выделяются средства на развитие физической культуры и спорта, эффекта роста популяризации спорта среди детей и молодежи не наблюдается. Возможно, недостаточно развитая инфраструктура мешают процессу развития физической культуры и спорта, поэтому стоит обратить внимание на строительство новых спортивных школ и модернизацию оснащения спортзалов в школах. Помимо этого, только выделения денежных средств из государственного бюджета недостаточно, необходим строгий контроль расходования и результатов от осуществленных финансовых вложений. Таким образом, можно сформулировать следующую гипотезу:

Гипотеза 1: развитие физической культуры и спорта нужно сопровождать контролем расходования государственных финансовых средств и результатов от вложений.

В рамках развития физической культуры и спорта важно также поддерживать профессиональный состав преподавателей в спортивных школах и общеобразовательных. Стоит обратить внимание как на увеличение бюджетных мест для обучения преподавателей, так и на размер заработной платы. Важно дать студентам соответствующие педагогические знания, чтобы в дальнейшем будущие преподаватели смогли сформировать педагогические навыки и умения, которые будут мотивировать молодое поколение к занятию физической культурой и спортом. Таким образом, можно сформулировать еще одну гипотезу:

Гипотеза 2: для повышения мотивации детей к занятию физической культурой и спортом необходимо формировать профессиональных преподавателей, которые будут получать достойную заработную плату.

Важно рассмотреть ситуацию в рамках Карагандинской области, и как государственные органы смогут помочь развитию физической культуры и спорта посредством механизмов государственного управления.

Обзор литературы

Анализом управления физической культуры и спорта занимались достаточно большое количество ученых: казахстанских, российских и зарубежных.

Категорию индустрии физической культуры и спорта можно считать частью национальной экономики (Кулумбетова, 2012). Данная индустрия демонстрирует связи с такими сферами, как производство, продвижение и сбыт спортивных товаров, услуг. Также индустрия физической культуры и спорта развивается параллельно сферы организации и проведения спортивных событий, а также спонсорства и благотворительности в спорте (Ялфимов, 2015).

Эффективность индустрии физической культуры и спорта зависит от того, как будет работать каждый из ее подкомпонентов и блоков. Если один из элементов системы перестанет работать должным образом, это, безусловно, повлияет на эффективность всей системы (Закирьянов и др., 2013).

Система управления физической культурой и спортом - это формы и методы сознательной деятельности. Они направлены на то, чтобы обеспечить эффективное функционирование в целях максимально полного удовлетворения потребностей населения в физическом совершенствовании (Березовский, 2020).

Основной понятийный аппарат нормативно-правового регулирования физической культуры и спорта содержится в Законе РК от 3 июля 2014 года № 228-V «О физической культуре и спорте» (Закон.кз, 2021). В ст.1 Закона определено, что физическая культура является элементом культуры, областью социальной деятельности. Физическая культура является совокупностью духовных и материальных ценностей. Статья 2 указанного Закона содержит принципы и задачи политики государства в

развитии физической культуры и спорта. Принципы представлены равенством и общедоступностью; непрерывностью и преемственностью физического воспитания; добровольностью и пр.

В рамках государственного управления физической культурой и спортом стали наблюдаться тенденции самоуправления и саморегулирования, защиты интересов. Посредством государственного управления обеспечивается реализация условий для эффективного функционирования системы физической культуры и спорта. В рамках государственного управления реализуются властные, целеорганизующие и регулирующие процессы в обществе. Для того, чтобы успешно управлять физической культурой и спортом, государственные органы наделены полномочиями в области выработки и принятия властных актов, которые обеспечены различными мерами государственного управления (Иванова и др., 2014).

Сам процесс государственного управления физической культурой и спортом является целенаправленным, планомерным, непрерывным. В процессе государственного управления физической культурой и спортом присутствует два объекта: управляющий и управляемые. Субъектами таких процессов являются государственные органы исполнительной власти и управления физической культурой и спортом (Абдрасилов, 2020).

Процесс государственного управления физической культурой и спортом не исчерпывается воздействием управляющего субъекта на управляемый, а включает и воздействие, многостороннюю деятельность всех субъектов управления (Нурпеисова, 2019).

Помимо этого, государственное управление физической культурой формируется на базе Концепции развития физической культуры и спорта РК до 2025 года (Закон.кз, 2021). В Казахстане присутствует низкий уровень охвата детей, которые регулярно занимаются спортом. Чтобы создать здоровое поколение, необходимо обеспечить равные возможности и равный доступ к занятиям спортом в детском возрасте. Стратегическими целями являются планомерное развитие сети детских спортивных школ во всех регионах Казахстана. В Концепции отмечается, что необходимо уделить внимание подготовке спортивного резерва.

Теоретические аспекты физического воспитания детей постоянно развиваются и обогащаются новыми знаниями, которые получены в результате исследований, посвященных многим аспектам воспитания детей. В теории специально изучаются модели физического воспитания ребенка от рождения до школы и, соответственно этому, общие модели управления развитием ребенка в ходе обучения.

Спорт для детей стал настоящим общественным явлением, поскольку все больше и больше детей занимаются этим и все чаще начинают заниматься этим раньше [8; 100]. Детям нужно тратить силы на то, чтобы направлять свою энергию: с этой точки зрения спорт – идеальное занятие. Его достоинства характеризуются выделением сильных эмоций, вкусом к усилиям, формированием уверенности в себе – все это преимущества, способствующие хорошему физическому и психологическому развитию детей.

Спорт также укрепляет скелет, укрепляя кости, предотвращает такие заболевания, как остеопороз, и развивает хорошую статику позвоночника или улучшает ее при необходимости. Регулярные физические нагрузки улучшают общую физическую форму, укрепляют сердце и стимулируют рост грудной клетки.

Методы

В рамках исследования были использованы методы сравнения, сопоставления, систематизации, статистического анализа. Сравнительный метод — метод сопоставления двух и более объектов (явлений, идей, результатов исследований и т. п.), выделение в них общего и различного с целью классификации и типологии. Сопоставление – это общенаучный метод, наряду с логическим анализом, обобщением, описанием и др. Этот метод широко применяется во всех науках, но его возможности еще не систематизированы. Систематизация — процедура объединения, сведения групп однородных по неким признакам единиц (параметрам, критериям) к определенному и иерархизированному единству в функциональных целях на основе существующих между ними связей и/или взаимодополняющих связей с внешним миром.

Цель статистического анализа относительно проста: найти / выявить структуру в данных. Структура обычно определяется пересечением между 2 переменными (например, таблицей, гистограммой по категориям или точечным облаком) или несколькими переменными. Статистический анализ часто используется для изучения данных : например, для изучения распределения значений определенного

атрибута или для выявления выбросов (очень высоких или очень низких значений). Статистический анализ также используется для обобщения данных. Статистический анализ также позволяет идентифицировать и подтверждать пространственные модели, такие как центр группы объектов, направленный тренд или то, образуют ли объекты агрегаты.

Материалы для исследования представлены трудами казахстанских, российских и зарубежных ученых, а также данными статистики по физической культуре и спорту.

Результаты

В Казахстане достаточно большое количество детей дошкольного возраста, которых необходимо обеспечить соответствующими организациями физической культуры (рисунок 1).

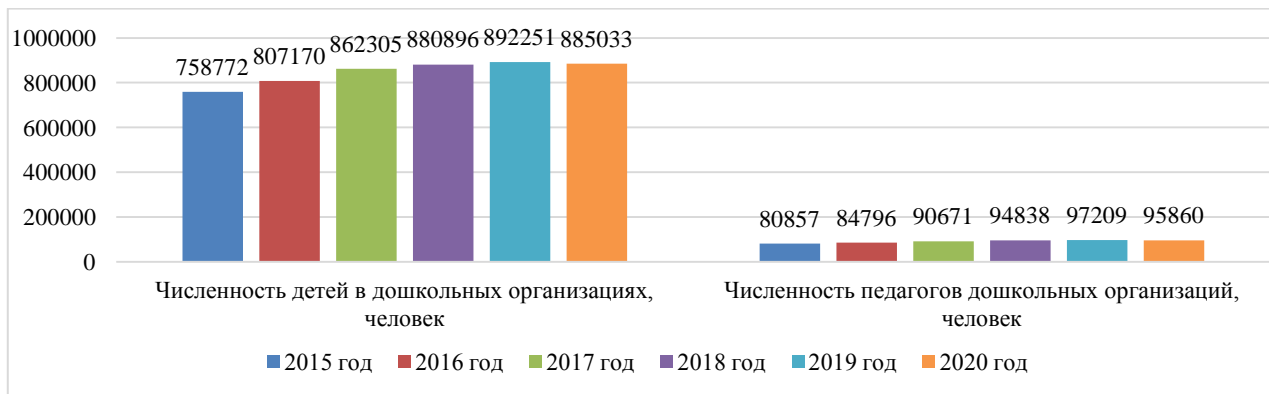

Рисунок 1. Численность детей и педагогов в дошкольных организациях Казахстана в 2015-2020 гг.

Примечание. Составлен на основе данных КС МНЭ РК (2021)

В дошкольных организациях республики в 2020 году находится на обучении 885 033 человек, при этом количество педагогов в данных учреждениях составляет 95 860 человек. Присутствует небольшой спад численности детей и педагогов по сравнению с 2019 годом.

В целях формирования большого количества профессиональных спортсменов в Казахстане, необходимо развитие физической культуры в дошкольном возрасте.

Спорт также улучшает восприятие тела, представление о силе и скорости, способствует приобретению структуры тела, координации, балансу и контролю жестов. Затем занятия спортом предотвращают риск избыточного веса, разрушая малоподвижные привычки молодого поколения и закладывая основы определенного образа жизни. Наконец, этот физический выход позволяет детям высвободить свою энергию, снять ежедневное напряжение, лучше сосредоточиться в школе и предотвратить риск гипертонии (Иванова, 2014).

Несмотря на то, что противопоказания к занятиям спортом у детей встречаются очень редко, перед регулярным занятием спортом следует пройти медицинское обследование чтобы искать физические отклонения, которые могут вызывать беспокойство или требовать адаптации к физической активности. Врач проводит комплексное клиническое обследование, которое включает в себя обнаружение дыхания в сердце, неправильной осанки позвоночника, аномалии роста хрящей при осмотре конечностей или проблемы с легкими. Кроме того, медицинские справки о пригодности часто запрашиваются спортивными учреждениями (Шишкина, 2014).

Но хроническое заболевание или другие нарушения не означают, что ребенок не должен заниматься спортом, а только то, что эта деятельность должна быть адаптирована к заболеванию. Таким образом, многие дети с астмой стали спортсменами высокого уровня с адекватным лечением в сочетании с подходящей тренировкой. При хороших условиях спорт может только улучшить физическую форму (Харрисон и др., 2006).

Тем не менее, есть несколько предостережений для детей дошкольного возраста:

- спортом следует заниматься соразмерно: перетренированность, чрезмерные, не соответствующие возрасту усилия могут нанести вред организму ребенка, в том числе нарушая его рост;
- занятия спортом должны осуществляться безопасно, под руководством компетентных людей;
- любой физической активности должна предшествовать фаза разминки, чтобы разбудить тело и подготовить его.

- необходимо соблюдение правильного чередования времени отдыха, работы в школе, сна, занятий спортом и отдыха.

Спорт также является ключевым фактором психологического развития ребенка и его социальной интеграции. Регулярное занятие спортом является фактором социализации: лучший способ подружиться, поделиться эмоциями вместе, побороться за достижение общей цели в группе при соблюдении строгих правил.

Спорт также создает среду и контекст, которые ценят усилия, труд и настойчивость, поощряют дисциплину, стимулируют концентрацию, учат терпению, мастерству и дисциплине.

Выбор вида спорта можно ориентировать на характер ребенка. Коллективные виды спорта особенно характерны для детей-интровертов, где им нужно будет открыться товарищам по играм, обрести уверенность в себе и научиться проявлять себя в контакте с другими. Для детей-экстравертов – индивидуальный вид спорта научит их владеть собой, направлять свою энергию и сосредотачиваться на определенных жестах.

Довольно показателен опыт государственного управления физической культуры и спорта в Канаде. Программа поддержки спорта поддерживает развитие канадских спортсменов и тренеров. Средства выделяются соответствующим организациям, которые предлагают программы, ориентированные на цели политики Канады в области спорта. Программа поддержки спорта реализуется с помощью следующих компонентов: Национальные спортивные организации, Национальные организации мультиспортивного обслуживания, Канадский мультиспортивный центр, независимый механизм безопасного спорта, инновационная инициатива и пр. Компонент национальных спортивных организаций предоставляет финансирование организациям, имеющим право на участие в мероприятиях, способствующих развитию канадских спортсменов и тренеров. Подразделение национальных агентств по мультиспортивным услугам (OSM) предоставляет финансирование соответствующим OSM для программ или услуг, предлагаемых национальному спортивному сообществу с целью содействия развитию спорта в Канаде. Чтобы иметь право на получение финансирования, организация должна быть национальным спортивным органом, отвечающим критериям рамок финансирования и ответственности за спорт (CFRS); или в случае приоритетов, указанных в объявлениях бюджета или других приоритетах SportCanada, организация должна иметь право на получение финансирования: быть корпоративным учреждением в соответствии с федеральным или провинциальным законодательством в качестве некоммерческой организации и иметь мандат, связанный со спортом; представление финансовой отчетности, проверенной внешней компанией и утвержденной советом директоров за последний финансовый год; осуществление общенациональной инициативы, пилотного проекта, предназначенного для развертывания на национальном уровне, или компонента национальной программы. Компонент канадского мультиспортивного центра предоставляет финансирование организациям, имеющим право на участие в мероприятиях, способствующих развитию канадских спортсменов и тренеров. Чтобы иметь право на получение финансирования, ваша организация должна быть канадским мультиспортивным центром, который соответствует критериям, установленным в прежней системе финансирования и ответственности за спорт (CFRS). В случае приоритетов, указанных в бюджетных объявлениях или других приоритетах SportCanada, ваша организация должна быть организацией, которая должна: быть зарегистрированным в соответствии с федеральным или провинциальным законодательством в качестве некоммерческой организации, имеющей мандат, связанный со спортом; представление финансовой отчетности, которая была проверена внешней компанией и одобрена вашим советом директоров за последний финансовый год; инициировать общенациональную инициативу, пилотный проект, который будет развернут на национальном уровне, или сформулировать компонент национальной программы. Компонент независимого механизма безопасного спорта предоставляет финансирование канадской организации самостоятельно или в партнерстве с другими учреждениями для создания и создания независимого механизма для администрирования реализации универсального Кодекса поведения по предотвращению и пресечению жестокого обращения в спорте (CCUMS) для финансируемых федеральным правительством спортивных организаций. Компонент инновационной инициативы предоставляет финансирование организациям, имеющим право на участие в тестировании качественных инновационных подходов, ориентированных на спорт, с целью разработки основанных на фактических данных решений для расширения участия в спорте. Компонент «Спорт на благо» социального развития в общинах коренных народов" (SSDSCA) предоставляет финансирование организациям, имеющим право на осуществление спортивных проектов на благо социального развития в своих общинах. Центр исследований гендерного равенства в

спорте - конкурс предложений, который направлен на то, чтобы предложить любому признанному университету представить в одиночку или в партнерстве с другим высшим учебным заведением предложение по руководству и координации деятельности исследовательского центра по гендерному равенству в спорте, который будет осуществлять надежное и осознанное руководство и предоставлять фактические данные для содействия гендерному равенству в спорте. Этот конкурс предложений предоставит грант квалифицированному канадскому университету, чтобы он руководил и координировал деятельность исследовательского центра по гендерному равенству в спорте. Помимо обеспечения надежного и осознанного лидерства, миссия исследовательского центра будет заключаться в том, чтобы способствовать гендерному равенству в спорте и изменению поведения по всей Канаде путем создания доказательной базы данных посредством инновационных, прозрачных и устойчивых исследований, сохранения данных, создания сетей и налаживания партнерских отношений. Таким образом, спортивные организации в Канаде участвуют в конкурсе на бюджетное финансирование, что ставит их конкурирующее положение и благоприятно влияет на качество спорта и развития физической культуры (Canada, 2021).

Развитию физической культуры в Карагандинской области уделяется внимание со стороны государственных органов. В частности, в области функционирует 22 детско-юношеских клуба, 109 детско-подростковых клубов физической подготовки с численностью посещающих 4917 человек. Помимо этого, в Карагандинской области осуществляет деятельность 109 дворовых клубов в них обучается 12422 детей и подростков, также в общеобразовательных школах 2337 присутствует спортивных секций (количество обучающихся - 79 533 ребенка). Помимо этого, в регионе работает 45 спортивных школ, в них получают бесплатное обучение 32 896 детей и подростков. Помимо этого, в сфере государственного управления физической культурой произошли изменения. В частности, на областной уровень управления передали 17 неспециализированных ДЮСШ, которые расположены в городах и районах. Численность детей и подростков, которые посещают спортивные секции в регионе равна 146 015 человек, либо 62,7 % (Отчет руководителя УФКиС за 2020 год).

Тренерами спортивных школ и инструкторами активно поддерживалась республиканская программа AulaFit. Ими было проведено 297 мероприятий на дворовых и пришкольных территориях в городах и селах среди 5460 детей и взрослых.

Помимо этого, в Карагандинской области воспитывает чемпионов школа-интернат имени А. Молдагуловой. В школе-интернате обучаются одаренные в спорте дети. Также с 1 сентября 2019 года школой-интернатом был получен статус спортивного колледжа. Сейчас в школе-интернате проводится подготовка для работы с детьми дошкольного возраста квалифицированных тренерско-преподавательских кадров. Также произвели набор 30 учащихся (15 - в казахское, 15 - в русское отделение) по специальности «Тренер по виду спорта» (Отчет руководителя УФКиС за 2020 год).

Среди методов организационного управления государственных органов в сфере физической культуры в Карагандинской области можно выделить следующие группы:

- методы организационной, административной и дисциплинарной стабилизации;
- методы организационного и стабилизирующего влияния, которые используют во взаимоотношениях работников в спортивной организации;
- методы регуляторного влияния, которые используют при решении текущих проблем, и они способствуют корректировке деятельности в соответствии с меняющейся ситуацией. Методы, относящиеся к этой группе, реализуют в виде приказов и распоряжений и т. д.

Для того, чтобы обеспечивать права граждан Республики Казахстан на занятия физической культурой и спортом функционирует государственная система детских садов, образовательных учреждений, молодежных спортивных школ, спортивные секции в школе, на работе, в местах отдыха, учреждениях и на предприятиях, осуществляющих платные спортивные услуги.

Государственное регулирование в области физической культуры осуществляется Правительством РК, Министерство культуры и спорта РК, местные исполнительные органы, акимы района в городе, городе районного значения, сельского округа, поселка и села. Правительством РК разрабатываются направления и реализуется государственная политика в сфере физической культуры. Министерство культуры и спорта РК обеспечивает реализацию данной политики, а также осуществляет руководство и координацию в области физической культуры в пределах своей компетенции.

Местным областным органом Карагандинской области формируется инфраструктура для занятий физической культурой детей дошкольного возраста. Местный исполнительный орган также реализует контроль безопасности эксплуатации спортивного оборудования. Также данный орган прово-

дит спортивные соревнования, координирует деятельность спортивных организаций Карагандинской области, в которых обучаются дети дошкольного возраста.

Помимо этого, местным исполнительным органом Карагандинской области анализируется и предоставляется Министерству культуры и спорта РК информация о развитии физической культуры. Также данным органом реализуются типовые учебные программы в образовательных и физкультурно-спортивных учреждениях области.

Согласно приказу Министерства культуры и спорта Республики Казахстан (от 14 мая 2015 года №178 «об утверждении перечня категорий граждан, пользующихся физкультурно-оздоровительными услугами бесплатно или на льготных условиях, за исключением инвалидов, а также размеров льгот» (Закон.кз., 2021)), виды спортивных услуг детям из малообеспеченных семей на государственных спортивных сооружениях предоставляются бесплатно. Во всех государственных спортивных организациях Карагандинской области:

- детям до 7 лет - бесплатно;
- дети - учащиеся из многодетных семей - бесплатно;
- детям - ученикам детских домов-бесплатно;
- ветераны спорта - бесплатно;
- школьникам - скидки от 10 до 50%;
- студентам - скидки от 10 до 50%;
- пенсионерам - скидки от 10 до 50%;

Функционирует 44 спортивные школы с охватом более 31 тыс. детей и подростков, которые охвачены спортом на бесплатной основе. В том числе 631 детей из многодетных семей, 239 детей сирот.

С 2007 года в Карагандинской области осуществляет деятельность филиал «СпециалОлимпикс Казахстан» (СОК). К движению СОК привлечено около 2000 человек из коррекционных организаций Карагандинской области. Проводят множественные областные соревнования. Сборные команды СОК приняла участие в Республиканских турнирах. Ведется планомерная работа с такими организациями Карагандинской области, как Карагандинский филиал республиканского ОО «СпециалОлимпикс», общественный благотворительный фонд «Лучик надежды», КОС (Карагандинское общество слепых), КОГ (Карагандинское общество глухих). Совместно с ними проводят спортивные мероприятия, которые направлены на реабилитацию инвалидов средствами ФКиС, вовлечение детей дошкольного возраста с ограниченными возможностями к регулярным занятиям ФКиС, приобщения к здоровому образу жизни.

С целью реализации программного документа «Руханижаңғыру», Управлением физической культуры и спорта Карагандинской области разработан проект, который направлен на привлечение к активным занятиям спортом детей с церебральным параличом и повышение количества спортивных мероприятий в Карагандинской области. Главная идея проекта представлена проведением спортивных мероприятий по футболу 7*7 для детей с церебральным параличом, с целью вовлечения как можно большего числа детей к занятиям физической культурой и спортом (Закон.кз, 2021).

Основной приоритет областного управления представлен созданием безбарьерной среды для занятий спортом лиц с ограниченными возможностями. Помимо позитивных тенденций развития, присутствуют проблемы, которые тормозят развитие физической культуры среди детей дошкольного возраста, это:

- низкий уровень материально-технической и спортивной инфраструктуры;
- нехватка квалифицированного персонала;
- слабое развитие массового спорта и детей и молодежи в сельской местности.

То есть для более быстрого развития физической культуры в Карагандинской области необходимо увеличение финансирования и обучение современных кадров.

Стоит отметить и основные механизмы, с помощью которых участие в спортивных клубах может оказывать влияние на здоровье, образование и поведение детей.

Очевидным видом деятельности, связанным с участием в спортивном клубе, являются физические упражнения. Тем не менее, участие в спортивном клубе заставляет детей проходить через широкий спектр дальнейших мероприятий и впечатлений, которые ускоряют их развитие. По словам Ларсона и Хансена (2003) участие в спортивных клубах может помочь детям развить инициативу, определяемую как внутренняя мотивация к планированию, выполнению и достижению важной цели.

Основной проблемой финансирования спорта в Казахстане является несбалансированность выделяемых бюджетных ресурсов. Например, распределение средств между областями и спортивными

мероприятиями в стране неравномерно. Размер этой разницы достигает 3-4 млрд тенге в регионах до 5-6 млрд тенге в г.Нур-Султан и Алматы (Нурпеисова, 2019). Эти средства тратят не на спортивную инфраструктуру, а на команды мастеров, где более половины состава составляют легионеры второго и третьего классов. Поэтому необходимо изменить систему финансирования спорта в Республике.

Модель финансирования спорта должна быть основана на рейтинговых показателях с учетом: достижений в международных соревнованиях; национальной культурной «традиции» спорта; отношении характеристик спорта к климатическим условиям региона и доступности людских ресурсов.

Для новой системы финансирования, необходимо реализовывать ревизионный контроль трат государственных средств. А также проводить обратную связь с населением о желании отдавать детей в спортивные секции и какие именно. Помимо этого, важно развивать физическую культуру детей дошкольного возраста в сельской местности.

В Казахстане наблюдается нехватка кадров тренеров физической культуры. Наставники профессиональных спортсменов уходят работать обычными учителями физкультуры. Более тысячи спортивных клубов откроют свои двери для развития спорта. Впрочем, кто будет готовить детей, пока не ясно. Уже сейчас наблюдается нехватка кадров. Присутствуют проблемы с молодыми специалистами. Также не хватает помещений, спортивных комплексов. Ввиду этого, у начинающих тренеров присутствует проблемы нахождения работы. И те специалисты, которые планируют стать тренером, быстро отказываются от этой идеи. Многие профессионалы не желают заниматься спортом и становиться наставниками.

В настоящее время в 42 высших учебных заведениях Казахстана проводится обучение по специальности "Физическая культура и спорт". Обучение проходит около 27 000 студентов, бакалавров, 312 - магистрантов и 19 докторантов. Немногие люди стремятся еще больше улучшить свои навыки. Нехватка тренеров по всем видам спорта также была подтверждена Министерством культуры и спорта РК. Необходимо принимать меры для решения данного вопроса. Нужно увеличивать количество бюджетных мест для данных специальностей в области физической культуры и спорта. Это будет способствовать развитию физической культуры детей дошкольного возраста.

Стоит также отметить, что создание новых учебных мест не даст такого сильного импульса. Необходимо повышать зарплаты. Так как учителя физической культуры зачастую получают больше, чем тренеры в спортивных школах.

Выводы

Соответственно, на основании изученного материала можно сделать вывод, что управление физической культурой является системой конкретных форм и методов управления, которая направлена на обеспечение эффективного функционирования и развития сектора физической культуры в интересах физического совершенствования людей.

Для дальнейшего развития физической культуры среди детей дошкольного возраста необходимо увеличивать финансирование детских спортивных школ. Помимо того, что изменена модель финансирования, необходим постоянный финансовый контроль их освоения и учет всех условий развития спорта. То есть подтвердилась первая гипотеза исследования. Формирование государственного механизма контроля в рамках финансирования и контроля результатов на территории Карагандинской области необходимо осуществлять повсеместно и регулярно, чтобы не допустить хищений и фактов коррупции. Также для развития физической культуры среди детей дошкольного возраста стоит обратить внимание на увеличение числа студентов по данной специализации, а также повышения заработных плат тренерам в детско-юношеских спортивных школах Карагандинской области. Подтверждена и вторая гипотеза исследования. Стоит обратить внимание и на улучшение преподавания в вузах Карагандинской области, так как хороший специалист сможет вызвать желание у ребенка заниматься спортом как профессионально, так и на любительском уровне, формируя здоровую нацию и способствуя развитию профессионального спорта в Казахстане.

Список литературы

Сайт журнала «Центр исследований гендерного равенства в спорте — конкурс предложений» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.canada.ca/fr/patrimoine-canadien/services/financement/soutien-sport/equite-genres.html>.

Кулумбетова Д.Б. Управление развитием физической культуры и спорта в республике Казахстан / Д.Б. Кулумбетова, Е.С Ялфимов // Вестн. Казахско-Русского Международного ун-та. — 2014. — № 9 (4). — С. 9–16.

- Закирьянов К.К. Состояние и перспективы развития спорта в республике Казахстан / К.К. Закирьянов, И.Ф. Андрущишин, А.Н. Макогонов // Теория и практика физической культуры — 2013. — № 2 (9). — С. 101–104.
- Березовская А.Л. (2020). Понятие и сущность системы управления физической культурой и спортом / А.Л. Березовская // Символ науки: международный научный журнал. — 2020 — № 11. — 189–191.
- О физической культуре и спорте Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 228–V [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228>.
- Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года Указ Президента Республики Казахстан от 11 января 2016г. № 168 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000168>.
- Комитет статистики МНЭ РК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://stat.gov.kz/official/industry/62/statistic/8>.
- Иванова О.М. Физическая культура как условие качества жизни индивида / О.М. Иванова, Л.М. Билалова, С.С. Матвеев // Фундаментальные исследования. — 2014. — № 12 (6). — С. 657–661.
- Шишкина В.А. Двигательное развитие дошкольника: пособие для педагогов учреждений дошкольного образования / В.А. Шишкина. — Мозырь: Белый Ветер, 2014. — 133 с.
- Отчет руководителя УФКиС за 2020 год [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda-sport/documents/details/124970>.
- Абдрасилов А.М. Оценка эффективности государственного управления и уровня физической подготовки в регионе (на примере Карагандинской области) / А.М. Абдрасилов // Вестн. Самарского ун-та. Экономика и управление. — 2021. — № 1. — С. 84–90.
- Об утверждении Перечня категорий граждан, пользующихся физкультурно-оздоровительными услугами бесплатно или на льготных условиях, за исключением инвалидов, а также размеров льгот. Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 14 мая 2015 г. № 178 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011322>.
- Управление физической культуры и спорта Карагандинской области [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda-sport?lang=ru>.
- Хансен Д. Чему учатся подростки в ходе Организованных молодежных мероприятий: Обзор опыта развития, о котором они сообщают сами / Д. Хансен, Р. Ларсон, Дж. Дворкин // Журнал исследований подросткового возраста. — 2003. — № 1. — С. 25–55.
- Нурпеисова А.А. Проблемы внедрения новой модели финансирования спорта в Казахстане / А.А. Нурпеисова, // Молодой ученый. — 2019. — № 50. — С. 206–208.

А.М. Абдрасилов, Е.Д.Орынбасарова

Қарағанды облысының мысалында мектепке дейінгі жастағы балаларға арналған дене шынықтыру мемлекеттік басқармасы

Аңдатпа

Мақсаты: Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған дене шынықтыру саласындағы мемлекеттік басқармадағы мәселелер мен оларды шешу жолдарын анықтау.

Әдістері: Зерттеу аясында салыстыру, жүйелеу, статистикалық талдау әдістері қолданылды. Зерттеуге арналған материалдар қазақстандық, ресейлік және шет елдік ғалымдардың еңбектерімен, сондай-ақ дене шынықтыру және спорт бойынша статистика деректерімен ұсынылған.

Нәтижелері: Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесінің ерекшеліктері қарастырылған. Дене шынықтыру баланың қаңқасын, сүйектерін нығайтады, остеопороз сияқты аурулардың алдын алады, омыртканың тұрақты қалпын дамытады. Тұрақты дене жаттығулары жалпы дене шынықтыруды жақсартады, жүректі нығайтады және кеуде қуысының өсуіне жағдай жасайды. Қарағанды облысында дене шынықтыруды мемлекеттік басқаруды реттеудің нормативтік-құқықтық негіздері ұсынылған.

Қорытынды: Қарағанды облысында дене шынықтыру саласындағы мемлекеттік органдарды ұйымдастырушылық басқару әдістері мынадай: ұйымдастырушылық, әкімшілік және тәртіптік тұрақтандыру әдістері; Қазақстанда және Қарағанды облысында мектепке дейінгі жастағы балалар арасында дене шынықтырудың дамуы туралы статистикалық деректер ұсынылған. Елімізде үнемі спортпен шұғылданатын балаларды қамтудың төмен деңгейі кездеседі. Дені сау ұрпақ қалыптастыру үшін балалық шақта спортқа тең мүмкіндіктер мен тең қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет. Дене шынықтыруды мемлекеттік басқарудың негізгі мәселелері анықталды. Сонымен бірге, аталған мәселелердің шешімі де ұсынылды, атап айтқанда, қаржыландыруды кеңейту, кадрларды ұлғайту, Қарағанды облысындағы балалар-жасөспірімдер спорт мектептері жаттықтырушыларының жалақысын арттыру. Балаларды қандай спорт түлеріне және спорт секцияларына беру ниеті туралы халықпен кері байланыс жүргізу қажет. Ауылдық жерлерде мектеп жасына дейінгі балалардың дене шынықтыруын дамыту маңызды. Аталған іс-шаралар Қарағанды облысының мектеп жасына дейінгі балалар арасында дене шынықтырудың дамуына жағымды әсер етеді.

Кілт сөздер: дене тәрбиесі, спорт, балалар, мектепке дейінгі жас, Қарағанды облысы, мемлекеттік басқару, қаржыландыру, кадрлар.

A.M. Abdrasilov, E.D. Orynbasarova

State Administration of Physical Culture for preschool children on the example of the Karaganda region

Abstract

Object: To identify problems and ways to solve them in the state administration of physical culture for preschool children.

Methods: Within the framework of the study, methods of comparison, comparison, systematization, statistical analysis were used. The materials for the study are presented by the works of Kazakhstani, Russian and foreign scientists, as well as statistics on physical culture and sports.

Findings: Within the framework of writing the article, the features of the physical culture of preschool children are considered. Physical culture strengthens the skeleton, the bones of the child, prevents diseases such as osteoporosis, develops good spine statics. Regular physical activity improves overall fitness, strengthens the heart and stimulates the growth of the chest. The normative and legal bases of regulation of the state administration of physical culture in the Karaganda region are presented.

Conclusions: Methods of organizational management of state bodies in physical culture in the Karaganda region are methods of organizational, administrative and disciplinary stabilization; methods of organizational and stabilizing influence; methods of regulatory influence. Statistical data on the development of physical culture among preschool children in Kazakhstan and in the Karaganda region are presented. In Kazakhstan, there is a low level of coverage of children who regularly play sports. To create a healthy generation, it is necessary to ensure equal opportunities and equal access to sports in childhood. The main problems of state management of physical culture are defined. At the same time, solutions to these problems are also presented, in particular, it is the expansion of funding, increase in personnel, increase in salaries of coaches of children's and youth sports schools in the Karaganda region. It is necessary to conduct feedback with the population about the desire to send children to sports clubs and which ones. It is important to develop physical culture of preschool children in rural areas. These events will have a positive impact on the development of physical culture among preschool children of the Karaganda region.

Keywords: physical culture, sports, kindergarten, preschool age, Karaganda region, public administration, financing, personnel.

References

- Abdrasilov, A.M. (2021). Otsenka yeffektivnosti gosudarstvennogo upravleniia i urovnia fizicheskoi podgotovki v regione (na primere Karagandinskoi oblasti) [Assessment of the effectiveness of public administration and the level of physical fitness in the region (on the example of the Karaganda region)]. *Vestnik Samarskogo universiteta. Yekonomika i upravleniia — Bulletin of Samara University. Economics and management*, 1, 84–90 [in Russian].
- Berezovskaya, A.L. (2020). Poniatie i sushchnost sistemy upravleniia fizicheskoi kulturoi i sportom [The concept and essence of the management system of physical culture and sports]. *Simvol nauki: mezhdunarodnyi nauchnyi zhurnal — Symbol of Science: International Scientific Journal*, 11, 189–191 [in Russian].
- Hansen, D., Larson, R., & Dvorkin, Zh. (2003). Chemu uchatsia podrostki v khode Organizovannykh molodezhnykh meropriiatii: obzor opyta razvitiia, o kotorom oni soobshchali sami [What teenagers learn during Organized youth events: A review of the development experience that they report themselves]. *Zhurnal issledovaniia podrostkovogo vozrasta — Journal of Adolescent Studies*, 13, 1, 25–55 [in Russian].
- Ivanova, O.M., Bilalova, L.M., & Matveev, S.S. (2014). Fizicheskaia kultura kak uslovie kachestva zhizni individa [Rating role in educational process of higher education institution]. *Fundamentalnye issledovaniia — Fundamental Research*, 12, 6, 657–661 [in Russian].
- Kulumbetova, D.B., & Yalfimov, E.S. (2014). Upravlenie razvitiem fizicheskoi kultury i sporta v Respublike Kazakhstan [Management of the development of physical culture and sports in the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Kazakhsko-Russkogo mezhdunarodnogo univesiteta — Bulletin of the Kazakh-Russian International University*, 9, 4, 9–16 [in Russian].
- Komitet statistiki MNE RK [Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan]. *stat.gov.kz*. Retrieved from <https://stat.gov.kz/official/industry/62/statistic/8> [in Russian].
- Nurpeisova, A.A. (2019). Problemy vnedreniia novoi modeli finansirovaniia sporta v Kazakhstane znaniiami [Problems of introducing a new model of sports financing in Kazakhstan]. *Molodoi uchenyi — Young scientist*, 50, 206–208 [in Russian].
- Otchet rukovoditelia UFKiS za 2020 god [The report of the head of UFKiS for 2020]. *gov.kz*. Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda-sport/documents/details/124970> [in Russian].
- Prikaz Ministra kultury i sporta Respubliki Kazakhstan ot 14 maia 2015 goda № 178 «Ob utverzhdenii Perechnia kategorii grazhdan, polzuiushchikh fizkulturno-ozdorovitel'nimi uslugami besplatno ili na lgotnykh usloviakh, zaiskliucheniem invalidov, a takzhe razmerov lgot» [Order of the Minister of Culture and Sports of the Republic of

- Kazakhstan dated May 14, 2015 N 178 «On approval of the List of categories of citizens using physical culture and recreation services free of charge or on preferential terms, with the exception of disabled people, as well as the amount of benefits». *adilet.zan.kz*. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011322> [in Russian].
- Sait zhurnala «Tsentr issldovaniï gendernogo ravenstva v sporte — konkurs predlozhenii» [Site of journal «Center for Research on Gender Equality in Sports — competition of proposals»]. *canada.ca*. Retrieved from <https://www.canada.ca/fr/patrimoine-canadien/services/financement/soutien-sport/equite-genres.html> [in Russian].
- Shishkina, V.A. (2014). *Dvigatelnoe razvitie doshkolnika [Motor development of a preschooler]*. Mzyr: Belyi Veter [in Russian].
- Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 11 yanvaria 2016 goda N 168 «Ob utverzhdenii Kontseptsii razvitiia fizicheskoi kultury i sporta Respubliki Kazakhstan do 2025 goda» [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated January 11, 2016 N 168 “On approval of the Concept of development of physical culture and sports of the Republic of Kazakhstan until 2025”]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000168> [in Russian].
- Upravlenie fizicheskoi kultury i sporta Karagandinskoi oblasti [Department of Physical Culture and Sports of the Karaganda region]. *karsprt.kz*. Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda-sport?lang=ru>
- Zakirianov, K.K., Andrushchishin, I.F., & Makogonov, A.N. (2013). Sostoianie i perspektivy razvitiia sporta v Respublike Kazakhstan [The state and prospects of sports development in the Republic of Kazakhstan]. *Teoriia i praktika fizicheskoi kultury — Theory and practice of physical culture*, 2, 9, 101–104 [in Russian].
- Zakon Respubliki Kazakhstan ot 3 iiulia 2014 goda N 228-V «O fizicheskoi kulture i sporte» [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 N 228-V “On Physical culture and sports” Law of the Republic of Kazakhstan “On Physical Culture and Sports”]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228> [in Russian].

Е.Ж. Абзалбек^{1*}, С.Г. Симонов²

¹Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, Казахстан;

²Тюменский индустриальный университет, Россия

¹abzalbeky@bk.ru, ²v.simonova.67@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0001-5883-6482>, ²<https://orcid.org/0000-0002-7231-2914>

²Scopus Author ID: 56166169400

Оценка динамики и структуры постиндустриальных услуг в экономике Казахстана

Аннотация

Цель: Основной целью статьи является оценка индикаторов роста сектора постиндустриальных услуг в Казахстане в контексте мировых тенденций для идентификации позитивных и негативных тенденций в динамике и структурных сдвигах.

Методы: В процессе исследования использовались статистические методы обработки экономических данных, в частности методы группировки, анализа динамики и структуры.

Результаты: Сравнительный анализ основных индикаторов роста постиндустриального сектора услуг в конкурентоспособных странах ОЭСР, а также сравнение основных макроэкономических структурных и динамических показателей деловых и профессиональных услуг в США и Казахстане позволило выявить основные позиции отставания Казахстана от экономик развитых стран мира. Экономико-статистический анализ динамики и структуры развития постиндустриальных услуг в Казахстане проведен по всем значимым параметрам развития видов услуг этой группы, имеющимся в отечественной статистике. Результатом структурного и динамического анализа стала идентификация нескольких групп в экономике постиндустриального сектора. Качественно-количественная характеристика позволила выделить лидеров развития; виды деятельности, характеризующиеся стабильностью и высокой долей рынка, но слабой динамикой; сжимающиеся сектора постиндустриальных услуг. Отсутствие выраженной динамики в развитии обрабатывающей промышленности выразилось в смещении внутри сектора инженерных услуг со второго места на третье, а технических испытаний и анализа на четвертое.

Выводы: Несмотря на наличие динамики в показателях естественных наук, нанотехнологиях и медицинских исследованиях, их позиции не дают пока оснований говорить о переломе в научной сфере и на основных экономических показателях не сказываются. Факторами движения в направлении постиндустриальной экономики должна стать структурная перестройка экономики Казахстана и развитие научных исследований в естественных и технических областях, в том числе на основе увеличения их государственного финансирования.

Ключевые слова: постиндустриальная экономика, деловые и профессиональные услуги, анализ динамики и структуры, оценка сектора экономики.

Введение

Фундаментальной экономической теорией, вскрывающей базисные факторы развития современной высокопроизводительной экономики, является теория постиндустриального общества, которая главной движущей силой считает научно-технический прогресс и сопутствующие ему научно-технические революции. Последняя научно-техническая революция характеризуется кардинальным повышением значения сферы услуг при особенной роли информационно-коммуникационных услуг и научных исследований в развитии общества и повышении его благосостояния (Ростоу, 1973; Крафт, Зайцев, 2017).

Фактически в этой теории закладываются основы для развития знаний о движущих силах современного общества, которые в виде национальных инновационных систем, инновационных кластеров, интерактивных научно-образовательных структур, сетевых сообществ, информационно-коммуникационных технологий определяют экономическое развитие и конкурентоспособность страны в современном мире (Стрелец, 2016; Schwab et. al., 2017).

Выраженной особенностью этой сложной системы является тот факт, что она в значительной степени базируется на высококачественных услугах, которые либо определяют драйверы промышленного производства либо сами определяются трендами развития постиндустриальных услуг.

* Responsible author:
E-mail address: abzalbeky@bk.ru

Статистически значимый структурный сдвиг, который позволяет диагностировать вступление в постиндустриальную стадию развития, представлен динамичным ростом деловых и профессиональных услуг, которые внедряясь в производственный процесс на его начальной или промежуточной стадии, оказывают решающее воздействие на конечный продукт или конечный результат в форме услуги (Кравец, 2016; Балаева, Предводителева, 2007).

Все без исключения отрасли и фирмы современной экономики включают в свои бизнес-процессы информационно-коммуникационные, научно-технические, консалтинговые услуги, имеющие высокую наукоемкость, для того, чтобы обеспечить конкурентоспособность компании и сохранить её в долгосрочной перспективе (OECD, 2006).

Для Казахстана, поставившего цель войти в тридцатку наиболее конкурентоспособных стран мира, одной из актуальных задач развития является структурная перестройка экономики и реализация программ развития, направленных на становление современной постиндустриальной структуры хозяйства (akorda.kz; egov.kz).

Обзор литературы

В работах (Варнавский, 2016; Демидова, Кондратьев, 2010; Демидова, 2008) раскрывается базовая роль сектора деловых и профессиональных услуг в общих для всех развитых стран процессах, закладывающих предпосылки лидерства этих стран в инновационной экономике. По мнению (Schwab et.al., 2017) сектор постиндустриальных услуг, является органическим дополнением обрабатывающей промышленности с одной стороны и составляет необходимое условие её интенсивного развития с другой.

Лидерство развитых стран в формировании социально-экономического инновационного потенциала, по мнению (Крафт, Зайцев, 2017; Стрелец, 2016), обеспечивается созданием ими каркаса современной инновационной экономики. В то же время, как подчеркивается в работах (Кравец, 2016; Мусабалина, 2018), в постиндустриальной экономике инновационность и эффективность являются неразрывным целым, а деловые и профессиональные услуги являются тем элементом воспроизводительных сил, которые обеспечивают качественные сдвиги разного уровня и характера.

В исследовании (Вайнштейн, 2012) доказано, что высокий уровень инвестиций в технические и социальные инновации создает самовоспроизводящийся цикл, который имеет общезначимые предпосылки для достижения эффективных экономических результатов. В работе (Кондратьев, 2011) обобщены три уровня анализа: обобщенные характеристики процессов, организационно-управленческие структуры, механизмы качественных сдвигов в современном процессе воспроизводства.

В научных изысканиях стран ОЭСР бизнес-услугам с интенсивным использованием знаний (knowledge-intensive business services – KIBS) посвящен значительный массив исследований, наиболее интересными из которых, на наш взгляд, являются публикации (Sarkar et. al., 2016; Tachiciu, 2016; Zenka et. al., 2017; Zhou et.al., 2017).

Основной гипотезой для исследований в этом направлении является обнаружение связи между применением KIBS и производительностью труда, конкурентоспособностью компании. В исследовании (Zhou et.al, 2017), KIBS понимается как интеграция знаний, т.е. последовательная идентификация знаний, присоединение знаний и использование знаний. Результаты исследования позволяют сделать вывод, что основанные на технологиях KIBS обычно выступают в качестве источника знаний, а профессиональные KIBS в качестве моста знаний для МСП.

В статье (Sarkar et.al., 2016) проводится оценка влияния KIBS на динамику показателей компании и реализацию стратегических намерений. В исследовании (Tachiciu, 2016) на материалах литературного обзора показано, что имеемые в настоящее время результаты представляют убедительные доказательства того, что KIBS может стимулировать для своих клиентов ускоренные инновации и повышение конкурентоспособности. Каталитический потенциал KIBS создает предпосылки для конкурентоспособности целых отраслей и регионов.

Ряд исследований, например (Zenka et. al., 2017), сосредоточен на региональных особенностях, специализации экономики локальных пространств, наличию в них бизнес-центров, что исследуется как фактор конкурентоспособности региона.

Обзор последних исследований публикаций в странах постсоветского пространства показывает, что вопросу развития сферы услуг в русле современной техно-экономической парадигмы уделяется большое внимание, например в работах (Киреева и др., 2020; Ivanov, 2016). В работе (Киреева и др., 2020) проводится оценка уровня развития ИКТ и делается вывод об усилении интенсивности цифро-

визации экономики Казахстана по трем признакам: доля пользователей сети Интернет, оценка уровня инвестиций в ИКТ, готовность населения к повсеместному использованию Интернет. В исследовании (Ivanov, 2016) показано, что регионы с высоким удельным весом занятости в сфере НИОКР преуспели в развитии современных ориентированных на рынок наукоемких бизнес-услуг, таких как инженерия и ИТ.

В то же время, в казахстанской науке системного статистического исследования основных параметров и индикаторов сферы постиндустриальных услуг в её полном объеме все ещё не было осуществлено.

Методы

В процессе исследования использовались статистические методы обработки экономических данных, в частности методы группировки, анализа динамики и структуры.

Результаты

Поскольку сфера услуг является крайне разнородной и имеет выраженную специфику оказания разных видов услуг, то при переходе от индустриальной к постиндустриальной стадии экономики ведущими исследователями было сделано уточнение классификации и услуги разделены на следующие группы:

- 1) Распределительные (distributive services) – торговля, транспорт, коммуникации (связь);
- 2) Производительные (producer services) – сервисы для производства, включающие как высокотехнологичные деловые и профессиональные услуги, так и услуги обслуживающего характера (административные);
- 3) Социальные (social services) – услуги для общества (образовательные, медицинские, социального обеспечения) и государственные услуги;
- 4) Личные (personal services) – индивидуальные сервисы, которые представлены услугами искусства, проживания и питания, рекреационными и зрелищными услугами, разного рода домашними услугами (Кастельс, 2000; Singelmann, 1978).

Мы в своем исследовании опирались на классификации, которые больше подходят для межстрановых сравнений и выделили группу услуг, чья принадлежность к наукоемкому сектору не подлежит сомнению.

Общая классификация услуг, применяемая ОЭСР, выделяет следующие достаточно крупные группы: Распределительные услуги (торговля, транспорт, услуги проживания и питания); Услуги информационные и коммуникационные; Услуги финансовые и страховые; Услуги, связанные с недвижимостью; Профессиональные, научные и технические услуги; административное обслуживание; Услуги государственного управления, обязательные социальные сервисы: образование, здравоохранение; Другие услуги (OECD, 2021).

Новая система стандартной отраслевой классификации (NAICS), применяемая в США и других странах этого региона, заменила в 1994 году устаревшую Стандартную отраслевую классификацию (SIC), которая более не отражала специфики постиндустриальной стадии (bea.gov, 2021).

К постиндустриальным услугам в нашем исследовании, исходя из общепринятой трактовки экономики знаний (**Войтоловский, Кириченко, 2016**), мы будем относить две группы:

- 1) Деловые и профессиональные услуги;
- 2) Информационные и коммуникационные услуги.

Тенденции в странах ОЭСР.

Оценка динамики развития сферы услуг в Евроне и странах ОЭСР, занимающих первые позиции в глобальном рейтинге конкурентоспособности, позволяет сделать вывод, что средние значения по Евроне значительно отличаются от стран-лидеров.

По всей Евроне лидером экономического роста за рассматриваемый период являются услуги коммуникаций и информации. Темпы роста составили 116,5%, выше, чем у всех остальных видов деятельности. Деловые и профессиональные услуги имеют прирост 101,2%, что ниже, чем у сельского хозяйства и финансовых услуг, но выше, чем у промышленности и строительства.

У лидеров зоны ОЭСР темпы роста деловых и профессиональных услуг, безусловно, говорят об их лидерстве. Так в Швейцарии, Великобритании и Австрии технические, научные, профессиональные услуги являются лидерами экономического роста в этих странах: 125,9%, 126,8%, 115,4% соответственно. Информационные услуги во многих странах входят в группу лидеров по темпам экономического роста: Швейцария – 111,7%, Великобритания – 115,8%, Франция – 116,5%. В Южной Ко-

рее информационные и деловые услуги выросли практически одинаково: 131,4% и 130,1%. Южная Корея является единственной страной, где промышленность растет также интенсивно, как и деловые и профессиональные услуги (OECD, 2017).

Тенденции в США.

По доле в ВВП в 2019 году деловые услуги занимают третье место после финансовой и страховой деятельности (21,5%), промышленности (15,9%). Доля деловых и профессиональных услуг составила 12,1% (Таблица 1).

За период с 2015 года по 2019 год наблюдается тенденция роста в совокупной ВДС по хозяйству удельного веса профессиональных и деловых услуг на 0,5 процентных пункта и чистой прибыли по хозяйству на 0,2 процентный пункт. За рассматриваемый период наблюдаются положительные структурные сдвиги по показателю доли в ВДС и чистой прибыли по всем видам услуг кроме юридических, доля которых сократилась на 0,1%.

Индекс физического объема по деловым и профессиональным услугам составил 116,4% и находится на уровне среднего значения индекса для производства услуг в частном секторе, который составил 113,8%.

По удельному весу в занятости, деловые и профессиональные услуги занимают третье место, а если рассматривать только частный сектор, то второе после группы социальных услуг (образование, здравоохранение, социальные услуги). Доля занятых в деловых и профессиональных услугах составляет в 2019 году 14,2%.

Фактически деловые и профессиональные услуги в США за рассматриваемый период были одним из лидеров роста (вместе с финансовыми услугами и строительством) по доле в валовом выпуске продукции и лидером по росту занятости населения.

Тенденция роста социальных услуг (развитие человеческого капитала) и деловых услуг (развитие высокотехнологичной экономики со значительными активами в научной, технической, информационно-коммуникационной деятельности) четко выявляется в экономике США.

Тенденции в Казахстане. В отечественной структуре ВВП позиция деловых и профессиональных услуг в настоящее время достаточно скромная. По занимаемой ими в 2019 году доле, они находятся на 8 месте и позиция эта с 2015 года не изменилась.

В Казахстане за период с 2015 по 2019 годы произошло сокращение доли в ВВП профессиональных и деловых услуг на 0,11% и увеличение занятости в них на 0,4%.

Доля в совокупной ВДС составляет 4,9%, но есть тенденция роста удельного веса на 0,7%. Наблюдается также тенденция роста в чистой прибыли по хозяйству на 0,8%.

Индекс физического объема деловых и профессиональных услуг составил 106,1%, что чуть ниже, чем в среднем по услугам 108,9%. Драйверами роста услуг в Казахстане являются информация и связь, искусство и развлечения, торговля, услуги проживания и питания.

Основные индикаторы динамики и структуры постиндустриальных услуг в Казахстане за 2015-2019 годы.

Исходя из трактовки постиндустриальных услуг, мы относим к этому виду услуги, полное название которых согласно базовому классификатору, принятому в Казахстане, является следующим: услуги по компьютерному программированию; услуги информационные; услуги юридические и бухгалтерские; услуги головных компаний; управленческий консалтинг; услуги в области архитектуры, инженерных изысканий, технических испытаний и анализа; услуги по научным исследованиям и разработкам; услуги в области рекламы и изучения рынка; услуги профессиональные, научные и технические прочие (stat.gov.kz, 2021).

Что касается размерности фирм, то по этому признаку не наблюдается какой-либо однозначной тенденции, т.к. разные виды деловых и профессиональных услуг имеют разную природу и соответственно склонны образовывать фирмы различной величины. Если речь идет о фондоемких и материалоемких видах услуг, например, научно-технических, то очевидно, что укрупнение фирмы позволяет ей сформировать устойчивую производственную базу для проведения испытаний и лабораторных экспериментов.

Данные сравнительного анализа по США и Казахстану представлены в таблице 1.

Таблица 1. Сравнительный анализ базовых индикаторов развития деловых и профессиональных услуг в экономике США и Казахстана

Параметры сравнения	США* 2015- 2019	Казахстан 2015- 2019**
Доля в ВВП на последний год периода, %/ Рейтинг среди всех видов деятельности, место	12,1 3 место	4,6 8 место
Структурный сдвиг по доле в ВВП, %	0,6	-0,09
Доля в занятости на последний год периода, %/ Рейтинг среди всех видов деятельности, место	14,2% 3 место	2,5% 11 место
Структурный сдвиг по доле в занятости, %	0,8	0,5
Индекс физического объема за период, % / Аналогичный индекс по всем услугам, %	116,4 113,8	106,1 108,9
Доля в совокупной ВДС по хозяйству на последний год периода, % /Структурный сдвиг, %	14,3/ 0,5	4,9/ 0,7
Доля в совокупной чистой прибыли по хозяйству на последний год периода, % /Структурный сдвиг, %	8,2/ 0,2	3,8/ 0,8
<i>Примечание*</i> - составлено автором на основе (bea.gov, 2021)		
<i>Примечание**</i> - составлено автором на основе (stat.gov.kz, 2021)		

На основе совокупности показателей индекса физического объема, доли в структуре объемов производства сектора услуг и среднегодовых темпов роста количества организаций нами была дана качественная оценка развития каждого вида услуг и они сгруппированы по тенденциям развития (Таблица 2).

Таблица 2. Основные индикаторы развития постиндустриальных услуг, 2015-2019гг.

Виды услуг	Индекс физического объема оказанных услуг, %	Изменение доли в структуре объемов производства в отрасли услуг, %	Среднегодовые темпы роста количества организаций, %
Сектор лидеров			
Услуги профессиональные, научно-технические	120,2	1,7	98
Управленческий консалтинг	112	1	96
Услуги информационные	110,3	0,4	108
Услуги компьютерного программирования	109,2	0,5	109
Устойчивые «средняки»			
Услуги архитектуры, инженерные и технические	103,9	-0,6	101
Услуги юридические и бухгалтерские	101	-0,7	100
Сектор «аутсайдеров»			
Услуги рекламы и изучения рынка	99,6	-1,4	96
Услуги научных исследований	95,8	-0,9	98
<i>Примечание</i> - составлено автором на основе (stat.gov.kz, 2021)			

Одновременно с этим, юридические и консалтинговые услуги склонны оптимизировать свои размеры, выбирая более умеренные и малые формы, т.к. в целом рынок страны имеет достаточно малую емкость, а в условиях снижения экономической активности фирм эта тенденция нарастает. Поскольку в экономике Казахстана так и не наблюдается устойчивой тенденции роста, то это отражается на отсутствии количественного роста субъектов хозяйствования во многих отраслях.

Сектор лидеров характеризуется темпами роста физического объема оказанных услуг выше среднего по сфере, а также ростом удельного веса в объеме производства оказанных услуг всех видов. При этом, укрупнение объемов деятельности одной организации наблюдается в услугах профессиональных и научно-технических, что ранее отмечалось казахстанскими авторами (Бейсенова, 2017).

Сектор устойчивых середняков, представленный услугами архитектуры, инженерных и технических испытаний и анализа и другими, представленными в таблице 2, отличается значительными и

стабильными объемами производства услуг. В то же время, очевидно, что первая группа опережает вторую по темпам роста, а вторая группа не теряет позиции в абсолютном выражении, но и не растет в процентах к общему объему производства услуг.

Сектор «аутсайдеров» отличается сокращением всех рассматриваемых показателей. Негативной тенденцией в свете принимаемых государством программ и иницилируемых мер по индустриально-инновационному развитию является падение всех показателей в области научных разработок и исследований.

Характерной особенностью сектора постиндустриальных услуг Казахстана является то, что доля иностранной собственности составляет значительную долю – 27,2%, а в пяти видах услуг близка к 30% или более этой величины.

В 2019 году иностранная собственность в лидирующих видах деятельности наиболее значительно представлена в услугах профессиональных, научно-технических – 28,0%; услугах консалтинга по вопросам управлений – 30,2%; услугах компьютерного программирования – 24,5%; отрасли с высокой накопленной долей в сфере услуг также характеризуются активным участием иностранной собственности в объемах производства; услуги архитектуры, инженерных и технических испытаний и анализа – 37%; услуги юридические и бухгалтерские – 44,6%.

При этом в среднем по сектору услуг (кроме образования, здравоохранения, социального обеспечения и государственного управления) иностранная собственность составляет в этом году 15,9%.

Характеристика отдельных сегментов постиндустриальных услуг и их видов в 2019 году.

В компьютерных услугах 50% предложения на отечественном рынке занимают услуги по разработке прикладных программ. В результате тренд развития сегмента можно признать интеллектуальным, т.к. этот вид деятельности требует высокого уровня профессиональной подготовки и квалификации.

На сегменте информационных услуг лидерство принадлежит услуге «обеспечение инфраструктурой для размещения данных и IT-технологий» (40,1%), которая не является интеллектуальным трендом развития информационных услуг, т.к. это эксплуатация разного рода технических средств для производства информационных услуг. В то время как услуги обработки сайтов в Интернете и обслуживание Интернет-порталов можно считать услугами с более высоким интеллектуальным компонентом. Они растут более интенсивно, чем сегмент в целом, но удельный вес этих услуг пока очень мал – 2,9% и 4,1% соответственно, хотя и за пять лет увеличился на 2% и 2,8% соответственно.

Управленческий консалтинг по объемам производства занимает второе место в группе постиндустриальных услуг после архитектурных, инжиниринговых и технических услуг как в 2015, так и в 2019 году. Динамика сектора (139% прироста) также является одной из самых высоких, например, превышает стремительно растущие компьютерные услуги (118% за аналогичный период). В то же время, темпы роста разных видов услуг отличаются значительной неравномерностью. Лидером роста являются услуги логистики, цепных поставок и прочих управлений, которые на данный момент занимают 52,1% рынка. Вторыми по востребованности являются услуги стратегического управления, управления производством, управление проектами (кроме строительных проектов). В группу услуг с отрицательными темпами прироста попали услуги маркетинга, услуги взаимодействия с общественностью, услуги по созданию торговых знаков. В связи с вышеописанными тенденциями, диверсификация рынка снизилась, концентрация рынка на услугах логистики и прочих вопросов управления повысилась. Сохранить удельный вес своей рыночной ниши удалось только консалтингу по вопросам стратегического управления, который занимает в 2019 году 18,3% рынка, в то время как в 2011 был на уровне 15,1%.

Услуги архитектуры, инжиниринга, технических испытаний и анализа представляют самый значительный сегмент отечественного рынка постиндустриальных услуг. Доминирующим видом услуг по их удельному весу на этом сегменте являются услуги геологии и геофизики, что в целом соответствует опережающим темпам роста горнодобывающей промышленности в экономике Казахстана. В эту группу входят услуги по разведке и оценке полезных ископаемых, услуги по наземной маркшейдерской съемке, услуги по картографии. Второе место на этом рынке стали занимать услуги архитектурные всех видов, которые являются лидером с темпами прироста 81,3%, что выше чем в целом по сегменту. Доля рынка данного вида услуг составила в 2019 году 27,6%, увеличившись по сравнению с 2015 годом на 7,8%. Инженерные услуги перешли со второго на третье место, что связано с вялым развитием обрабатывающей промышленности страны в целом.

В юридических и бухгалтерских услугах в течение рассматриваемого периода выделяется постоянная четверка: юридические прочие услуги, услуги гражданского права, услуги финансовой ревизии (аудита), услуги бухгалтерского учета. Эти четыре позиции при некоторой вариативности удельных весов, сохраняют за собой лидерство на рынке. Горизонтальной диверсификации услуг на этом сегменте рынка практически не наблюдается.

В области научных исследований и разработок лидерами являются естественные науки, доля которых составляет 61,2%, и разработки в области техники и технологий, но несоизмеримо меньшем объеме – 10,1%. Абсолютными лидерами роста являются исследования и разработки в области нанотехнологий и медицины, но их удельные веса в 2019 году малы (0,7% и 4,4%).

Услуги в области рекламы и изучения рынка отражают кризисные тенденции экономики Казахстана, когда востребованными остаются только базовые рекламные продукты, доля которых сократилась с 85,1% до 81,7%. Одновременно выросли услуги по углубленному исследованию рынков до 2,2%.

В группе услуг профессиональных, научных и технических прочих доминируют услуги не включенные в другие группировки (49,9%) и научно-технический консалтинг (43,2%), который растет почти в 4 раза выше, чем в среднем сегмент.

Обсуждение

Оценка развития сектора постиндустриальных услуг в Казахстане позволяет определить его роль в экономике страны как достаточно скромную. По доле в ВВП сектор занимает 8 место, имея отрицательную динамику структурного сдвига, за последние пять лет на 0,09 позиций. По занятости населения в секторе наблюдается позитивный структурный сдвиг на 0,5 % позиции при 11 месте в рейтинге 2019 года. Индекс физического объема имеет значение ниже, чем по сектору услуг в целом. Позитивными тенденциями являются рост доли в совокупной ВДС (на 0,7%) и чистой прибыли по хозяйству в целом (на 0,8 %).

Сопоставление со значениями аналогичных индикаторов развития сектора постиндустриальных услуг в США позволяет оценить дистанцию между наиболее конкурентоспособными развитыми странами, имеющими в качестве стержня экономики средне- и высокотехнологичные уклады, и Казахстаном, который стремится в тридцатку развитых стран мира. В то время как в работах (Варнавский, 2016; Демидова, Кондратьев, 2010) показано, что вхождение в пул развитых стран невозможно без технико-технологической базы, соответствующей средним и высоким укладам.

Положительными признаками движения экономики в этом направлении является присутствие среди лидеров сектора постиндустриальных услуг научно-технического консалтинга, консалтинга по вопросам управлений, услуг компьютерного программирования. Основные продуктовые позиции, по которым развивается отечественное предложение на этих рынках можно признать интеллектуальным, требующим высокого профессионализма и квалификации. Это услуги разработки прикладных программ на рынке компьютерных услуг; услуги логистики, стратегического управления, управления производством, управление проектами на рынке управленческого консалтинга; услуги научно-технического консалтинга в отечественном сегменте профессиональных и научно-технических услуг. Значение развития этих видов услуг подчеркивается в работах (Sarkar et.al., 2016; Tachiciu, 2016; Кондратьев, 2011).

Свидетельством того, что на рынках наблюдается жесткая конкурентная борьба является то, что фирмы среднего размера уходят с рынка, вырастая до крупных (информационные, научно-технические услуги), или оптимизируясь до малых форм (юридические, бухгалтерские, услуги рекламы и изучения рынка) в зависимости от сегмента рынка.

Наиболее успешные в своем развитии виды постиндустриальных услуг характеризуются значительным участием иностранной собственности. В постиндустриальных услугах иностранная собственность представлена значительной долей – 27,2% против 15,9% в среднем по сфере. Доля иностранной собственности в услугах архитектуры, инженерных и технических испытаний, анализа – 37% (при этом доля этого вида услуг составляет 39,8% всего объема производства в секторе постиндустриальных услугах в 2015 году); доля в управленческом консалтинге – 30,2% (при доле в секторе 13,8% и втором месте по значимости вида деятельности). В целом это говорит об основном тренде сектора – трансферте передового опыта и стремлении повысить конкурентоспособность отечественных фирм за счет его локализации на территории Казахстана. Мы согласны с выводом в работе

(Zenka et.al., 2017), что трансферты на стартовом этапе развития могут быть эффективным инструментом ускорения технико-технологического развития экономики.

Выводы

Опережающая динамика сектора постиндустриальных услуг в самых конкурентоспособных странах ОЭСР (Швейцария, Великобритания, Австрия, Южная Корея и ряда других) является одной из характеристик их экономик, определяющей их лидерство на мировой арене. Поэлементное сравнение основных индикаторов динамики и структуры развития постиндустриальных услуг в США и Казахстане позволяет сравнить роль деловых и профессиональных услуг в экономике этих стран. Если в США эта группа услуг имеет третье место по доле в ВВП и по доле в занятости населения, т.е. наряду с финансовым сектором и промышленностью является драйвером роста, то в Казахстане этот сектор находится на втором, а по некоторым видам услуг и на третьем плане.

Отрицательный структурный сдвиг в ВВП Казахстана сектора деловых и профессиональных услуг за период с 2015 по 2019 годы говорит об относительном сжатии его развития. Позитивными тенденциями являются незначительное увеличение его участия в совокупной ВДС и чистой прибыли по хозяйству. Это говорит о сложных и противоречивых тенденциях внутри сектора.

К положительным тенденциям относится стабильный рост объемов оказанных услуг компьютерного программирования (во всех регионах) и управленческого консалтинга (в 10 из 16 регионов).

За последние пять лет произошло увеличение иностранного присутствия в оказании постиндустриальных услуг, освоение эффективных технологий и практик их оказания. Иностранное участие является значимым фактором развития в услугах архитектуры, инженерных изысканий, технических испытаний и анализа, научно-технического консалтинга, стратегического управления и логистики.

С другой стороны отсутствие критической массы структурной перестройки экономики в целом, обуславливает доминирование услуг, связанных с геологическими и геофизическими исследованиями, в то время как инженерные изыскания и технические испытания за последние пять лет потеряли свои позиции. Это в целом соответствует опережающим темпам роста горнодобывающей промышленности, которой необходимы услуги по разведке и оценке полезных ископаемых, услуги по наземной маркшейдерской съемке, услуги по картографии. Отсутствие выраженной динамики в развитии обрабатывающей промышленности выразилось в смещении внутри сектора за рассматриваемый период инженерных услуг со второго места на третье, а технических испытаний и анализа на четвертое. Теперь их опережают по доле объемов производства услуги архитектуры всех видов.

Самой негативной тенденцией является сокращение всех экономических индикаторов услуг научных исследований и разработок. Несмотря на наличие динамики в показателях естественных наук, нанотехнологиях и медицинских исследованиях, их позиции не дают пока оснований говорить о переломе в научной сфере и на основных экономических показателях не сказываются.

Таким образом, основные факторы роста сектора постиндустриальных услуг – обрабатывающая промышленность и наука пока не дают оснований говорить о направленном движении в сторону постиндустриальной экономики. Факторами такого движения должна стать структурная перестройка экономики и развитие научных исследований в естественных и технических областях, в том числе на основе увеличения их государственного финансирования.

Список литературы

- National Accounts of OECD Countries. 2021 [Electronic resource]. — Access mode: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/national-accounts-of-oecd-countries_2221433x
- National Accounts of OECD Countries, Volume 2017 Issue 2: main aggregates. Gross domestic product, output and income approach [Electronic resource]. — Access mode: https://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/national-accounts-of-oecd-countries-volume-2017-issue-2_na_ma_dt-v2017-2-en#page1
- OECD. Innovation and Knowledge-Intensive Service Activities. 2006 [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.oecd.org/sti/inno/innovationandknowledge-intensiveserviceactivities.htm>
- Schwab K. The Global Competitiveness Report 2011–2012 / K. Schwab, M. Porter, J. Sachs // Executive Summary. N.Y.: Oxford University Press for the World Economic Forum. — 2013. — P. 1–11.
- Sarkar S. Strategic Orientations, Dynamic Capabilities, and Firm Performance: an Analysis for Knowledge Intensive Business Services / S. Sarkar, D. Coelho, J. Maroco // Journal of the Knowledge Economy. — 2016. — No. 7(4). — P. 1000–1020.
- Singelmann, J. The sectoral transformation of the labor force in the seven industrialized countries, 1920–1970 / J. Singelmann // American Journal Sociology. — 1978 — No. 3. — P. 23–26.

- Tachiciu, L. Impact of knowledge intensive business services on economic performance of sectors and regions / L. Tachiciu L. // *Amfiteatru Economic*. — 2016. — No. 18(41). — P. 5–6.
- Zenka, J. Spatial Distribution of Knowledge-Intensive Business Services in a Small Post-Communist Economy / J. Zenka, J. Novotny, O. Slach, I. Ivan // *Journal of the Knowledge Economy*. — 2017. — No. 8(2). — P. 385–406.
- Zhou, D. How to interact with knowledge-intensive business services: A multiple case study of small and medium manufacturing enterprises in China / D. Zhou, W. Kautonen, H. Wang, L. Wang // *Journal of Management & Organization*. — 2017. — No. 23(2). — P. 297–318.
- Балаева А. Сфера услуг в мировой экономике: тенденции развития / А. Балаева, М. Предводителева // *МЭ и МО*. — 2007. — № 3. — С. 23.
- Бейсенова Ж. Анализ основных индикаторов динамики постиндустриальных услуг в Казахстане / Ж. Бейсенова // *Вестн. НАН РК*. — 2017. — № 3. — С. 182–192.
- Варнавский В.Г. Экономический рост в США: тренды и факторы / В.Г. Варнавский // *Мировая экономика и международные отношения*. — 2016. — Т. 60. — № 2. — С. 26–39.
- Вайнштейн Г. От новых технологий к «новой экономике» / Г. Вайнштейн // *МЭ и МО*. — 2012. — № 10. — С. 22–29.
- Войтоловский Ф.Г. США: возможности и пределы экономического и политического лидерства / Ф.Г. Войтоловский, Э.В. Кириченко. — М.: ИМЭМО РАН, 2016. — 240 с.
- Государственные услуги и информация онлайн. Государственная программа «Информационный Казахстан — 2020» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://egov.kz/cms/ru/articles/gp_inf_kaz_2020
- Демидова Л.С. Услуги в современной экономике / Л.С. Демидова, В.Б. Кондратьев. — М.: ИМЭМО РАН, 2010. — 342 с.
- Демидова Л. Сфера услуг России: трудный путь модернизации / Л. Демидова // *МЭ и МО*. — 2008. — № 2. — С. 38–50.
- Информационный сайт «Бюро экономического анализа США» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bea.gov/>
- Информационный сайт «Бюро национальной статистики Агентства стратегического планирования Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/classificatorsStat
- Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс. — М.: ГУВШЭ. — 2000. — 608с.
- Кравец А.В. Инновационное развитие и становление предпринимательских кластеров: проблемы и пути их решения / А.В. Кравец // *Российское предпринимательство*. — 2016. — Т. 17. — № 22. — С. 3083–3096. doi: 10.18334/rp.17.22.37026
- Крафт Й. Наступление четвертой промышленной революции и формирование рыночных структур / Й. Крафт, А.В. Зайцев // *Вопросы инновационной экономики*. — 2017. — Т. 7. — № 4. — С. 281–298. doi: 10.18334/vines.7.4.38683
- Киреева А.А. Оценка уровня развития ИКТ в регионах Казахстана в условиях перехода к Индустрии 4.0 / А.А. Киреева, М.Т. Урдабаев, Д.Д. Ермекебаева // *Экономика: стратегия и практика*. — 2020. — № 3. — С. 69–82.
- Кондратьев В.Б. Сфера услуг в постиндустриальной экономике / В.Б. Кондратьев // *Креативная экономика*. — 2011. — № 7. — С. 128–135.
- Мусабалина Д.С. Формирование и развитие инновационных площадок в условиях перехода к индустрии 4.0. // Д.С. Мусабалина // *Экономика: стратегия и практика*. — 2018. — № 4. — С. 118–123.
- Официальный сайт Президента республики Казахстан. Государственная программа индустриально-инновационного развития [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs
- Ростов У. Политика и стадии роста / У.У. Ростов. — М.: Прогресс, 1973. — 357с.
- Стрелец И.А. Тенденции и прогнозы современных экономических исследований / И.А. Стрелец // *Креативная экономика*. — 2016. — Т. 10. — № 3. — С. 341–348. doi: 10.18334/ce.10.3.35079
- Ivanov D. Human Capital and Knowledge-Intensive Industries Location: Evidence from Soviet Legacy in Russia / D. Ivanov // *Journal of Economic History*. — 2016. — 76(3). — P. 736–768.

Е.Ж. Абзалбек, С.Г. Симонов

Қазақстан экономикасындағы постиндустриялық қызметтердің динамикасы мен құрылымын бағалау

Аңдатпа:

Мақсаты: Мақаланың мақсаты – динамика мен құрылымдық өзгерістердің оң және теріс үрдістерін анықтау үшін жаһандық үрдістер контекстінде Қазақстандағы постиндустриалдық қызмет көрсету секторының өсуінің негізгі көрсеткіштерін бағалау.

Әдісі: Зерттеу барысында экономикалық мәліметтерді өңдеудің статистикалық әдістері, атап айтқанда топтастыру, динамикасы мен құрылымын талдау әдістері қолданылды.

Қорытынды: ЭБДҰ-ның бәсекеге қабілетті елдеріндегі постиндустриалды көрсетілетін қызметтер секторы өсуінің негізгі индикаторларын салыстырмалы талдау, сонымен қатар, АҚШ пен Қазақстандағы іскерлік және кәсіби көрсетілетін қызметтердің негізгі макроэкономикалық құрылымдық және динамикалық көрсеткіштерін салыстыру Қазақстанның әлемнің дамыған елдерінің экономикаларынан артта қалуының негізгі позицияларын анықтауға мүмкіндік берді. Қазақстанда постиндустриалды қызметтердің даму динамикасы мен құрылымына экономикалық-статистикалық талдау отандық статистикада бар осы топтың қызмет түрлерін дамытудың барлық маңызды параметрлері бойынша жүргізілді. Құрылымдық-динамикалық талдау нәтижесінде постиндустриалды сектор экономикасының бірнеше топтары анықталды. Сапалық және сандық сипаттамалар даму көшбасшыларын бөліп көрсетуге мүмкіндік берді; тұрақтылықпен және жоғары нарықтық үлесімен, бірақ әлсіз динамикасымен сипатталатын қызмет; постиндустриялық қызмет секторларының қысқаруы. Өңдеу өнеркәсібінің дамуындағы айқын динамиканың болмауы инжинирингтік қызмет көрсету секторының екінші орыннан үшінші орынға, ал техникалық сынақтар мен талдаудың төртінші орынға ауысуынан көрінді.

Тұжырымдама: Жаратылыстану ғылымдары, нанотехнологиялар және медициналық зерттеулер көрсеткіштерінің динамикасының болуына қарамастан, олардың ұстанымдары әлі ғылыми саладағы бетбұрыс туралы айтуға негіз бермейді және негізгі экономикалық көрсеткіштерге әсер етпейді. Қазақстан экономикасын құрылымдық қайта құру және жаратылыстану-техникалық салалардағы ғылыми зерттеулерді дамыту, оның ішінде оларды мемлекеттік қаржыландыруды ұлғайту арқылы постиндустриалды экономика бағытында қозғалыс факторлары болуы тиіс.

Кілт сөздер: постиндустриалды экономика, бизнес және кәсіби қызметтер, динамика мен құрылымды талдау, экономика секторын бағалау.

E.Zh. Abzalbek, S.G. Simonov

Assessment of the dynamics and structure of post-industrial services in the economy of Kazakhstan

Abstract

Object: The article analyzes and assesses the main trends in the development of service sectors, which form the basis of the post-industrial stage of development. The article aims to assess the main indicators of growth of the post-industrial services sector in Kazakhstan in world trends to identify positive and negative trends in dynamics and structural shifts.

Methods: Statistical methods of processing economic data were used: methods of grouping, analysis of dynamics and structure.

Findings: A comparative analysis of the main indicators of growth of the post-industrial services sector in competitive OECD countries, as well as a comparison of the main macroeconomic structural and dynamic indicators of business and professional services in the United States and Kazakhstan, facilitated to identify the main positions of Kazakhstan's lagging the economies of developed countries of the world. Economic and statistical analysis of the dynamics and structure of development of post-industrial services in Kazakhstan is carried out on all significant parameters of the development of types of services of this group available in domestic statistics. The result of the structural and dynamic analysis was the identification of several groups in the economy of the post-industrial sector. Qualitative and quantitative characteristics made it possible to find out the leaders of development; activities characterized by stability and high market share, but having weak dynamics; shrinking sectors of post-industrial services. The lack of pronounced dynamics in the development of the manufacturing industry was expressed in the shift within the engineering services sector from second place to third and technical tests and analysis to fourth.

Conclusions: Although there is dynamics in the indicators of natural sciences, nanotechnology and medical research, their positions do not yet point to a turnaround in science and have no impact on the main economic indicators. The factors of movement towards a post-industrial economy should be the structural restructuring of the economy of Kazakhstan and the development of scientific research in natural and technical fields, including through an increase in their state funding.

Keywords: post-industrial economy, business and professional services, analysis of dynamics and structure, assessment of the economic sector.

References

- Balaeva, A., & Predvoditeleva, M. (2007). Sfera uslug v mirovoi yekonomike: tendentsii razvitiia [Services in the global economy: development trends]. *MEMO*, 3 [in Russian].
- Beysenova, Zh. (2017). Analiz osnovnykh indikatorov dinamiki postindustrialnykh uslug v Kazakhstane [Analysis of the main indicators of the dynamics of post-industrial services in Kazakhstan]. *Vestnik NAN RK*, 3, 182–192 [in Russian].
- Bureau of Economic Analysis. U.S. Department of Commerce. *bea.gov*. Retrieved from <http://www.bea.gov/>
- Castells, M. (2000). *Informatsionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo, kultura* [The information age: economy, society and culture]. Moscow: SU-HSE [in Russian].
- Demidova, L.S., & Kondratiev, V.B. (2010). *Uslugi v sovremennoi ekonomike* [Services in the modern economy]. Moscow: IMEMO RAN [in Russian].
- Demidova, L. (2008). Sfera uslug Rossii: trudnyi put modernizatsii [Russia's Service Sector: A Difficult Path of Modernization]. *MEMO*, 2, 3–50 [in Russian].
- Gosudarstvennye uslugi i informatsiia onlain. Gosudarstvennaia programma «Informatsionnyi Kazakhstan – 2020» [Public services and information online. State Program «Informational Kazakhstan – 2020»]. *egov.kz*. Retrieved from http://egov.kz/cms/ru/articles/gp_inf_kaz_2020 [in Russian].
- Informatsionnyi sait «Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva strategicheskogo planirovaniia Respubliki Kazakhstan» [Informational site of “Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics”]. *stat.gov.kz*. Retrieved from http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/classificatorsStat [in Russian].
- Ivanov, D. (2016). Human Capital and Knowledge-Intensive Industries Location: Evidence from Soviet Legacy in Russia. *Journal of Economic History*, 76(3), 736–768.
- Kireyeva, A.A., Urdabayev, M.T., & Yermekbayeva, D.D. (2020). Otsenka urovnia razvitiia IKT v regionakh Kazakhstana v usloviakh perekhoda k Industrii 4.0 [Assessment of the level of ICT development in the regions of Kazakhstan in the transition to Industry 4.0]. *Economics: the strategy and practice*, 15(3), 69–82 [in Russian].
- Kondratyev, V.B. (2011). Sfera uslug v postindustrialnoi yekonomike [Sphere of services in postindustrial economy]. *Kreativnaia ekonomika*, 7, 128–135 [in Russian].
- Kraft, J., & Zajcev, A.V. (2017). Nastuplenie chetvertoi promyshlennoi revoliutsii i formirovanie rynochnykh struktur [The onset of the fourth industrial revolution and the formation of market structures]. *Voprosy innovatsionnoi ekonomiki*, 7(4), 281–298. doi: 10.18334/vinec.7.4.38683 [in Russian].
- Kravets, A.V. (2016). Innovatsionnoe razvitie i stanovlenie predprinimatelskikh klasterov: problemy i puti ikh resheniia [Innovative development and the formation of entrepreneurship clusters: problems and solutions]. *Rossiiskoe predprinimatelstvo*, 17(22), 3083–3096. doi: 10.18334/rp.17.22.37026 [in Russian].
- Musabalina, D.S. (2018). Formirovanie i razvitie innovatsionnykh ploshchadok v usloviakh perekhoda k industrii 4.0. [Formation and development of innovation platforms in the transition to industry 4.0]. *Economics: strategy and practice*, 4, 118–123 [in Russian].
- National Accounts of OECD Countries. 2021. *oecd-ilibrary.org*. Retrieved from: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/national-accounts-of-oecd-countries_2221433x
- National Accounts of OECD Countries, Volume 2017 Issue 2: main aggregates. Gross domestic product, output and income approach. *keeppeek.com*. Retrieved from https://www.keeppeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/national-accounts-of-oecd-countries-volume-2017-issue-2_na_ma_dt-v2017-2-en#page1
- OECD. (2006). Innovation and Knowledge-Intensive Service Activities. Retrieved from: <http://www.oecd.org/sti/inno/innovationandknowledge-intensiveserviceactivities.htm>
- Ofitsialnyi sait Prezidenta respubliki Kazakhstan. Gosudarstvennaia programma industrialno-innovatsionnogo razvitiia [Official site of the President of the Republic of Kazakhstan. State program of industrial and innovative development]. *akorda.kz*. Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs [in Russian].
- Rostow, W. (1973). *Politika i stadii rosta* [Politics and the Stages of Growth]. Moscow: Progress [in Russian].
- Sarkar, S., Coelho, D. M., & Maroco, J. (2016). Strategic Orientations, Dynamic Capabilities, and Firm Performance: an Analysis for Knowledge Intensive Business Services. *Journal of the Knowledge Economy*, 7, (4), 1000–1020.
- Schwab, K., Porter, M.E., & Sachs, J.D. (2013). The Global Competitiveness Report 2011-2012. Executive Summary. N.Y.: Oxford University Press for the World Economic Forum, 1–11.
- Singelmann, J. (1978). The sectoral transformation of the labor force in the seven industrialized countries, 1920-1970. *American Journal Sociology*, 3, 23–26.
- Strelec, I.A. (2016). Tendentsii i prognozy sovremennykh yekonomicheskikh issledovaniia [Tendencies and prospects of modern economic studies]. *Kreativnaia ekonomika*, 10 (3), 341–348. doi: 10.18334/ce.10.3.35079 [in Russian].
- Tachiciu, L. (2016). Impact of knowledge intensive business services on economic performance of sectors and regions. *Amfiteatru Economic*, 18(41), 5, 6.

- Varnavskii, V.G. (2016). Ekonomicheskii rost v SShA: trendy i faktory [US Economic growth: trends and factors]. *World Economy and International Relations*, 60(2), 26–39 [in Russian].
- Vajnshtejn, G. (2012). Ot novykh tekhnologii k «novoi yekonomike» [From new technologies to the “new economy”]. *MEMO*, 10, 22–29 [in Russian].
- Voitolovsky, F.G., & Kirichenko, E.V. (2016). SShA: vozmozhnosti i predely ekonomicheskogo i politicheskogo liderstva [USA: Opportunities and Limits of Economic and Political Leadership]. In 2 vv. *MEMO* [in Russian].
- Zenka, J., Novotny, J., Slach, O., & Ivan, I. (2017). Spatial Distribution of Knowledge-Intensive Business Services in a Small Post-Communist Economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 8(2), 385–406.
- Zhou, D., Kautonen, M., Wang H. C., & Wang L. (2017). How to interact with knowledge-intensive business services: A multiple case study of small and medium manufacturing enterprises in China. *Journal of Management & Organization*, 23(2), 297–318.

Р.А. Абрамов¹, Ж.Р. Аркенова^{2*}

¹Российский экономический университет им.Г.В.Плеханова, Москва, Россия;

²Карагандинский университет Казпотребсоюза, Республика Казахстан, Караганда,

¹oef08@mail.ru, ²arkenova1975@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0001-1736-5693>, ²<https://orcid.org/0000-0002-3523-5489>

¹Scopus Author ID: 56291991700

Роль научно-исследовательских институтов в научном обеспечении государственного стратегического планирования

Аннотация

Цель: Целью статьи является анализ изучения специфики структуры государственного планирования в Республике Казахстан. Утверждается, что отсутствие эффективных научно обоснованных инструментов структуры государственного регулирования экономики выходит на первые ряды как сдерживающий фактор, которое замедляет экономическое и социальное развитие страны.

Методы: В этой связи в данной статье проводится анализ места и роли научно-исследовательских институтов в научном обеспечении ГСП, раскрываются проблемные аспекты. Обоснована необходимость повышения роли научно-исследовательских институтов в научном обеспечении государственного стратегического планирования в условиях адаптации экономики к тенденциям турбулентности.

Результаты: На основании проведенных экспертных опросов доказана гипотеза о том, что ключевая роль научно-исследовательских институтов в формировании механизмов стратегического государственного планирования заключается в построении системы информационного обеспечения научных исследований в государственном стратегическом планировании и адаптации методологии планирования к новым экономическим реалиям.

Выводы: Разработана модель участия научно-исследовательских институтов в формировании механизмов стратегического государственного планирования. Тенденции экономики, обусловленные современными вызовами внешней среды, подтвердили гипотезу автора о том, что роль научно-исследовательских институтов в научном обеспечении государственного стратегического планирования Республики Казахстан является ключевой в адаптации к изменяющимся экономическим реалиям.

Предлагаемое исследование и практические результаты могут быть применены хозяйствующими субъектами и органами государственной власти с целью повышения качества принятия управленческих решений в новой экономической реальности. Исследование состоит из введения, обоснования методов и материалов, обзора литературы, результатов исследования, заключения и списка использованной литературы.

Ключевые слова: государственное стратегическое планирование, научно-исследовательские институты, научно-исследовательские разработки, научное обеспечение, формы внедрения научно-исследовательских разработок, адаптация системы управления, механизмы стратегического государственного планирования, статистическое ранжирование.

Введение

Государственное стратегическое планирование (ГСП) является одним из ключевых функций стратегического управления. Эффективное ГСП обеспечивает устойчивую динамику экономического роста и реакцию на современные глобальные вызовы. С помощью ГСП руководство государства определяет, что необходимо сделать для обеспечения процветания страны, что конкретно нужно сделать в перспективе, чтобы добиться этого. На основе национального плана развития правительство принимает стратегические решения, которые определяют ход событий на определенный период.

Наряду с улучшением рыночных механизмов ГСП повсеместно имплементируется в практику государственного управления в рядах развитых странах. Актуальна ГСП и для Казахстана. Цель исследования: обоснование роли научно-исследовательских институтов в научном обеспечении государственного стратегического планирования Республики Казахстан.

Исследователи считают, что в настоящее время основными методологическими и методическими затруднениями в области стратегического управления и планирования социально-экономического развития территорий являются (Морозов, Смирнов, 2011):

* Автор корреспондент.
E-mail: arkenova1975@mail.ru

- отсутствие систематической поддержки для анализа начальных условий и предпосылок социально-экономического развития;
- отсутствие четких критериев и приемлемой системы оценки эффективности стратегических решений;
- отсутствие научного обеспечения целей департамента стратегического развития, формирующего механизм их достижения;
- необходимость поиска наиболее эффективных форм стратегического партнерства между государством и бизнесом, а также разработки организационно-методического обеспечения их взаимодействия.

В некоторых случаях при разработке, утверждении и реализации стратегий отсутствует прямая и непосредственная связь между постановкой стратегических целей, мерами государственных программ, критериями составления бюджета и предоставления ресурсов, планами деятельности органов государственного управления. В настоящее время акцент на научно-методическом обеспечении системы стратегического планирования смещается в сторону формирования и внедрения стандартизованных алгоритмов анализа большого объема информации, содержащейся в документах стратегического планирования, широкого использования математических программ и инструментов для моделирования динамики сложных социально-экономических систем, методов оценки состояния экономических и социальных секторов и управления ими. (Воронин и др., 2019).

Ввиду сложности проблем возрастает роль научного обеспечения в реализации конкретных задач ГСП.

Базовые подходы к стратегическому планированию как инструменту эффективного управления организациями сформулированы в трудах известных зарубежных ученых. Большой вклад в становление и развитие теории и практики ГСП внесли представители школы стратегического планирования: Р. Акофф, И. Ансофф, М. Армстронг, Дж. Барни, Э. Деминг, П. Друкер, Дж. Ф. Дикс и Х. Ли, Ф. Котлер, Дж. Куинн, М. Мескон, М. Альберт и Ф. Хедоури, Г. Минцберг, М. Портер, А. Томпсон, Г. Хемел, К. Хофер, А. Чандлер, Г. Штейнер, К. Эндрюс и многие другие.

В Казахстане исследования особенностей стратегического управления и планирования рассматривались главным образом в отношении сырьевого сектора экономики, эти исследования представлены в трудах таких ученых-экономистов, как А. Абишев, Н.К. Жакупов, Н.С. Жанабилов, А.Т. Кайнарбекова, З.А. Куангалиев, Т.А. Кулибаев, К.Е. Масимов, М. Токмурзиев, Н.Л. Нурсултанова, Р.Д. Оспанов, М.Т. Рустемов, С.М. Смагулов и др.

Представители научной школы стратегического планирования отмечают, что изучение проблем ГСП является сложным и неразвитым аспектом экономики как в науке зарубежных, так и в отечественных, особенно в плане формализации использования определенных методов и подходов, особенно для стран с переходной экономикой. В настоящее время ощущается дефицит научных исследований о государственном стратегическом планировании применительно к странам с переходным типом экономики. Далеко не все модели стратегического планирования оказались применимы и эффективны в постсоветских странах, поскольку не были должным образом критически осмыслены национальными научными сообществами и государственными менеджерами.

Совершенствование механизмов государственного управления на основе принципов стратегического планирования требует всестороннего научного, системного, экспертно-аналитического и информационного институционального обеспечения деятельности органов государственного управления, в том числе по вопросам стратегического прогнозирования и анализа, а также оценки вызовов и угроз.

В условиях отсутствия единой научно-методологической базы, необходимость научного обеспечения государственного стратегического планирования является актуальной проблемой для Республики Казахстан.

Научная новизна: разработана модель участия научно-исследовательских институтов в формировании механизмов стратегического государственного планирования.

Исследовательская гипотеза: ключевая роль научно-исследовательских институтов в формировании механизмов стратегического государственного планирования заключается в построении системы информационного обеспечения научных исследований в государственном стратегическом планировании и адаптации методологии планирования к новым экономическим реалиям.

Цель исследования: анализ состояния современного научного обеспечения государственного стратегического планирования в Республике Казахстан в контексте участия научно-исследовательских институтов с разработкой предложений по совершенствованию ГСП на основе развития роли научно-исследовательских институтов.

В развитие цели в настоящем исследовании решены следующие научные задачи:

- обобщить методологические аспекты научного обеспечения в государственном стратегическом планировании;
- ранжировать задачи научно-исследовательских институтов в ГСП;
- разработать модель участия научно-исследовательских институтов в формировании механизмов стратегического государственного планирования.

Объект исследования: системы общереспубликанского и регионального уровней государственного стратегического планирования в Республике Казахстан.

Предмет исследования: проблематика развития роли научно-исследовательских институтов в научном обеспечении государственного стратегического планирования в Республике Казахстан.

Исследование состоит из введения, обоснования методов и материалов, обзора литературы, результатов исследования, заключения и списка использованной литературы.

Обзор литературы

Казахстан сегодня сталкивается с серьезными вызовами и рисками - это необходимость преодоления явлений стагнации в экономике в пост эпидемический период, обеспечения экономического роста, высокого качества жизни населения, необходимость реагирования на современные технологические, демографические и экологические проблемы и т.д. Требуется сложность и масштабность конкретных задач, связанных с управлением вызовами и рисками экономической политики последовательного государства, которая обеспечивает скоординированное взаимодействие между органами государственной власти, бизнесом и обществом в контексте общих стратегических целей. Обеспечить такое взаимодействие возможно только при повышении эффективности государственного стратегического планирования.

Мировая практика показывает, что достижение долгосрочных целей устойчивого развития невозможно без методов ГСП, которые прочно вошли в административную практику развитых стран. Эти страны полагаются на инструменты стратегического планирования для решения важнейших задач социально-экономического и инновационного развития (Воронин, 2019).

Государственный департамент по устойчивому развитию Казахстана в последние десятилетия осуществлялся на основе посланий, стратегий, концепций и президентских планов национального и регионального развития, которые регулярно обновляются и модифицируются. Однако разработанные стратегии и концепции социально-экономического развития республики, другие документы стратегического планирования во многом считаются как формальные документы, при разработке не вовлекают независимых экспертов, особенности и особенности определенного региона страны не принимаются во внимание, а также другие факторы, важные для развития, и имеется слабое научное обеспечение. Кроме того, нынешняя система государственного планирования очень бюрократична, непрозрачна и обременена различными показателями и документами.

Сегодня Правительство Республики Казахстан (РК) руководствуется Стратегией развития Казахстана до 2050 года (Ленчук, 2020); Национальным планом развития РК до 2025 года (Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана, 2012), который считается среднесрочным документом в государственном планировании период, разработанную на долгосрочную перспективу до 2050 года. До 2025 года в стратегическом плане (СП), достижение качественного и устойчивого экономического подъема, который ведет к улучшению благосостояния граждан на уровне стран организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР).

Система стратегического планирования и прогнозирования государства Казахстан подразумевается как инструмент для построения приоритетов государственной деятельности на долгий срок, выполнения глобальных и глобальных задач, обеспечения согласованности планов всех органов власти, а также органов местного самоуправления, увязки решений с бюджетными ограничениями на разные периоды.

В перечень главных документов Системы государственного планирования РК входят:

- 1) Стратегия развития Казахстана до 2050 года;
- 2) Стратегический план развития РК до 10 лет включительно, Прогнозная схема территориально-пространственного развития страны;
- 3) Стратегия национальной безопасности РК на 5 лет или свыше 5 лет;
- 4) Прогноз социально-экономического развития на 5 лет;
- 5) государственные программы (не менее 5 лет);
- 6) стратегические планы государственных органов на 5 лет;
- 7) программы развития территорий на 5 лет;

8) стратегии развития на 10 лет национальных управляющих холдингов, национальных холдингов и национальных компаний с участием государства в уставном капитале.

Соответственно, данные документы являются фактически документами государственного стратегического планирования.

Развитие национальной системы ГСП, основанной на принципах, изложенных в Постановлении Правительства РК от 29 ноября 2017 года № 790 «Об утверждении Системы государственного планирования в Республике Казахстан» (Постановление Правительства РК, 2017), предполагает формирование всеобъемлющей сбалансированной нормативной базы и адекватного методологического обеспечения. Важность и сложность этой задачи заключается в необходимости создания разнообразных документов, повышающих качественный уровень понимания, принятия и реализации нормативных актов на всех уровнях государственного управления и планирования. Решение этой проблемы осложняется отсутствием "всеобъемлющей" методологии и фрагментированным методологическим инструментарием.

Совершенствование ГСП и повышение эффективности его реализации требует научно обоснованного подхода, разработки единой методологии, выбора оптимального организационного, методического и информационного обеспечения, которое в настоящее время находится на стадии формирования.

Одной из актуальных проблем является то, что нынешний процесс государственного планирования не обеспечивает логического определения приоритетов государственной политики, а также взаимосвязи между стратегическим планированием и непосредственной деятельностью органов государственной власти, концентрацией ресурсов на приоритетных направлениях развития. В первую очередь это связано с отсутствием качественного научного обеспечения стратегического планирования государства, его правильной системной, всесторонней поддержкой (Ленчук, 2020; Краснюкова, 2019).

Особенностью современного периода является то, что методологические вопросы научного обеспечения государственного стратегического планирования подвергаются пересмотру с учетом неактуальности в новых условиях ряда концепций стратегического планирования, представленных в западной доктрине (почти все концепции были сформулированы в середине XX века и с тех пор ничего принципиально нового в них привнесено не было), а также фактора цифровизации экономики и государственного сектора в рамках перехода на новый технологический уклад.

Научное обеспечение ГСП базируется в развитых странах на разработках и исследованиях государственных и частных высших учебных заведений, неправительственных организаций, с привлечением государственного и частного финансирования исследований, которые проводят представители различных научных школ. С началом цифровой эпохи необходимость использования научных исследований в государственном стратегическом планировании приобрела особую значимость, так как наука лежит в основе всего технологического прогресса, выступая ключевым условием того, что принято называть «устойчивым развитием». Ученые воспринимаются в современном обществе как носители и создатели истины, что ставит их в центр общественного внимания, тем самым повышая статус самой науки.

В Казахстане функционирует ряд научно-исследовательских институтов, участвующих в решении задач ГСП. В авторитетный рейтинг Global Go To Think Tank Index Report (международный рейтинг аналитических центров) за 2020 год вошли сразу несколько казахстанских «мозговых центров»: в их числе Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, АО «Институт экономических исследований» (г. Нур-Султан) и другие.

Таким образом, Казахстанский институт стратегических исследований (КИСИ) президента Республики Казахстан является государственным научно-исследовательским учреждением, основной функцией которого является обеспечение научно-аналитической поддержки деятельности главы государства и администрации президента Республики Казахстан. Институт был основан в 1992 году как Центр стратегических исследований. Основные направления исследований в СНГ: анализ текущей общественно-политической ситуации в Казахстане; комплексное изучение вопросов политической модернизации; прогнозирование и моделирование социально-политических процессов; анализ состояния политических институтов, межнациональных и межрелигиозных отношений, вопросов борьбы с религиозным экстремизмом и терроризмом; изучение текущих медийных процессов и тенденций в СМИ (Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан).

Основным печатным органом КИСИ является научно-аналитический «Казахстан-Спектр», который постепенно превратился в флагманское издание такого рода не только в Казахстане, но и в Центральной Азии.

АО «Институт экономических исследований», основанный в 1961 году, является ведущим государственным институтом, изучающим комплексные проблемы развития экономики Казахстана. Основным направлением научно-исследовательской деятельности института является оказание экспертно-аналитической поддержки в разработке программ, стратегий и макроэкономических прогнозов развития страны на среднесрочную и долгосрочную перспективу (Институт экономических исследований: Об институте).

Сотрудники института используют набор инструментов для макроэкономического моделирования и прогнозирования на краткосрочный, среднесрочный и долгосрочный периоды, в том числе:

- Модель межотраслевого баланса;
- Рассчитанная общая балансовая модель;
- Региональная модель Республики Казахстан;
- Модель долгосрочного макроэкономического прогнозирования;
- Долгосрочная демографическая модель Казахстана;
- Модель макроэкономического ежеквартального среднесрочного прогнозирования развития Республики Казахстан;
- Сводно - опережающий индикатор для краткосрочного прогнозирования.

Например, результаты макроэкономического моделирования и прогнозирования Института легли в основу целевых индикаторов и показателей таких документов, как Стратегический план развития Казахстана до 2025 года, Национальная экспортная стратегия Республики Казахстан на 2018-2022 годы, Программа развития сферы услуг до 2030 года, «План Нации» в рамках 5 Институциональных реформ, Государственной программы развития регионов на 2020-2025 годы и других.

Среди проектов Института: «совершенствование инструментов макроэкономического моделирования и прогнозирования»; «изучение фундаментальных факторов и детерминант долгосрочного экономического роста и разработка макроэкономических перспектив устойчивого развития Казахстана до 2050 года в контексте прогнозирования мировой экономики и глобальных рынков с использованием инструментов моделей общего баланса и межотраслевого баланса»; «социально-экономическая политика Казахстана в контексте работы единого экономического пространства»; и «социально-экономическая политика Казахстана в контексте работы единого экономического пространства»; «Разработка методологии оценки макроэкономических последствий инициатив в приоритетных областях управления проектами» и другие.

Институт издает журнал «Journal of Economy and Finance», некоторые выпуски которого находятся в открытом доступе. В журнале публикуются научные статьи по широкому кругу проблемных вопросов, в том числе стратегического и бюджетного планирования и прогнозирования.

Институт экономических исследований при МНЭ РК является государственным институтом, изучающим проблемы комплексного развития экономики Казахстана. Институт составляет краткосрочные, среднесрочные и долгосрочные прогнозы, отслеживает экономические процессы в стране и мире с использованием новейших информационных технологий и дает рекомендации по мерам быстрого реагирования. Сотрудники института также принимали непосредственное участие в разработке концепции вхождения Казахстана в 30-ку наиболее развитых стран мира; программы развития сферы услуг до 2030 года; «Плана нации» в рамках 5 институциональных реформ; Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года. Институт провел совместный опыт разработки стратегических документов с глобальными компаниями (Boston Consulting Group, McKinsey & Co.).

РГКП «Институт экономики» Комитета науки Министерства образования и науки РК – это еще один центр фундаментальных исследований. Научная деятельность Института экономики осуществляется в рамках научно-технических программ, грантов фундаментальных и прикладных исследований, а также грантов международных организаций. Сотрудники института осуществляют экспертную деятельность, организуют и принимают активное участие в работе «круглых столов», международных конференций, издания научных публикаций. В частности, в Фонде Первого Президента Республики Казахстан – Лидера нации неоднократно была отмечена научная деятельность коллектива Института экономики (РГКП «Институт экономики» Комитета науки Министерства образования и науки РК).

По результатам анализа литературы выделены ключевые проблемы в участии НИИ для ГСП в Республике Казахстан:

- Низкая роль частного научного сектора. Практически все научные организации, участвующие в ГСП относятся к государственному сектору. Наделенные правом мониторинга, исследования и определения направлений социально-экономического развития страны, эти учреждения ориентируются

главным образом на видение и приоритеты руководства страны, получая государственные заказы. В тоже время научные центры при казахстанских университетах развиты слабо и находятся в полной зависимости от администраций вузов. Частный научный сектор и вовсе удален от участия в разработке стратегических планов, что противоречит мировой практике, где этот сектор является флагманом в проведении фундаментальных и прикладных исследований.

- Недофинансированность научно-исследовательских программ, отражающаяся на качестве и результативности научного обеспечения ГСП.

- Отсутствие распределения ответственности. В настоящее время далеко не всегда можно понять, какое ведомство или учреждение (организация) являются ответственными разработчиками стратегического плана, программы или проекта; цели, задачи и инициативы часто носят формальный характер (желаемое выдается за действительное), некоторые индикаторы и прогнозы не имеют экономического обоснования. До 2020 года система стратегических планов и государственных программ в Казахстане представляла собой слабо взаимосвязанный набор государственных, отраслевых и региональных документов. Как правило, они плохо учитывают результаты и потребности в ресурсах и часто противоречат друг другу, что приводило к путанице не только в процессе разработки, но и в процессе ее реализации. Многие проблемы, связанные с реализацией программ, носят межведомственный характер - отсутствие единой связующей нити лишает стратегическое планирование государства последовательности и сложности.

- Ограниченность доступа к информационным базам данных (электронным библиотекам вузов и научно-исследовательских институтов, частных научных организаций). Сейчас доступ является платным либо с ограниченным доступом. А те, которые считаются «открытыми» базами данных (БД) часто существуют на полуправильном или нелегальном положении, не соблюдая законодательство об интеллектуальной собственности. Соответственно, такие БД не могут стать основой информационного обеспечения в ГСП.

Перечисленные проблемы вкупе с внешними глобальными шоками, прежде всего пандемией Covid-19, привели к тому, что по состоянию на 2021 год некоторые ключевые индикаторы, к примеру, Концепции по вхождению Казахстана в число 30-ти самых развитых государств мира оказались не выполнены.

Исследования показывают, что организации могут столкнуться со значительными препятствиями до и во время стратегического планирования, которые потенциально могут перевесить любые выгоды. Во-первых, организациям государственного сектора необходимо создать необходимый потенциал для осуществления стратегического планирования. Навыки и ресурсы для стратегического планирования в государственном секторе должны соответствовать сложности соответствующих процессов и практики (Поллит, 2014). Необходимые ресурсы включают, например, финансовые возможности (Бойн, Гулд-Уильямс, 2003), знания о стратегическом планировании (Бойн и др., 2004) и способность собирать и анализировать данные и оценивать возможные решения.

Кроме того, для эффективного стратегического планирования необходимо лидерство различного рода. Спонсоры процесса обладают полномочиями, полномочиями и ресурсами для инициирования и поддержания процесса. Чемпионы процесса необходимы, чтобы помочь управлять повседневным процессом (Эндрюс и др., 2012). Трансформационные практики спонсоров и чемпионов, а также групп, в которых они участвуют, по-видимому, помогают активизировать участников, повысить мотивацию на государственную службу, повысить значимость миссии и поощрять использование информации о результатах деятельности (например, (Эльбанна и др. 2016)), все из которых важны для стратегического планирования.

Исследования стратегического планирования в правительстве действительно дают неоднозначные результаты. Как отмечалось ранее, большинство исследований дисперсии государственного стратегического планирования, в которых использовались методологии линейной регрессии, в целом выявили положительные, хотя и не обязательно значительные эффекты (например, (Поистер, Стрейб, 2005; Бойн и др., 2004; Хендрик, 2003; Брайсон, 2011; Мойнихан, 2013)).

Методы

Методологический аппарат исследования представлен современными методами экономического и сравнительного анализа, экспертными опросами и экспертными оценками, методом статистического ранжирования.

В качестве выборки для опросов были выбраны научные сотрудники научно-исследовательских институтов РК и университетов, вовлеченных в процессы ГСП, а также государственные чиновники областных, городских и районных акиматов Карагандинской области. Статус сотрудников – не менее руководителя отдела с ученой степенью. Всего опрошено 100 человек.

В выборку пропорционально количеству вошли 9 городов и 9 районов Карагандинской области: Караганда, Темиртау, Балхаш, Жезказган, Сатпаев, Сарань, Шахтинск, Приозерск, Каражал; Абайский район, Актогайский район, Бухаржырауский район, Жанааркинский район, Каркаралинский район, Нуринский район, Осакаровский район, Улытауский район, Шетский район.

Опрос проводился методом удаленного анкетирования. В 2021 г. рассылалась авторская анкета, включающая в себя ряд вопросов о роли НИИ в научном обеспечении ГСП. Заполненные анкеты обрабатывались методами статистического анализа.

В анкету включались вопросы и предложения:

- перечислите задачи НИИ в научном обеспечении ГСП и проранжируйте эти задачи по степени их текущей актуальности для РК;
- оцените в баллах (от 0 до 5) уровень ресурсного обеспечения научных исследований в стратегическом планировании;
- предложите приоритетные для РК направления совершенствования научного обеспечения и повышения результативности стратегического планирования.

Результаты и обсуждение

Исследование проходило в несколько этапов. В первую очередь респондентам было предложено определить актуальные в текущей экономической реальности задачи научно-исследовательских институтов. После обработки анкет автором сформулирован перечень таких задач, которые указывались не менее чем 10 % респондентов.

На втором этапе респондентам предложено провести ранжирование выбранных задач по степени их текущей актуальности для РК.

Каждому эксперту предлагалось заполнить анкету: «Просим Вас ответить, какие из приведенных ниже задач НИИ в наибольшей степени важны для ГСП? Задаче, имеющей наибольшее значение, присвойте №1, следующей по значимости №2 и т.д. Если Вы считаете, что две или три задачи одинаково важны, или Вам трудно их разделить, то этим задачам можно присвоить одинаковый номер». Эксперты заполняли анкету независимо друг от друга.

Заполненные экспертами анкеты служат материалом для определения общественного мнения и степени согласованности мнений экспертов по решаемой проблеме. В таблице 1 приведена уже заполненная экспертами таблица опроса, построенная для ранжирования. То есть в результате каждый эксперт должен присвоить ранги (от 1 до 6) каждому из шести выбранных ранее факторов. Чем меньше ранг, тем весомее фактор.

Таблица 1. Экспертные оценки задач НИИ в ГСП Республики Казахстан

Задача		Сумма баллов
Наименование	Обозначение	
Разработка и внедрение в практику систем информационного обеспечения научных исследований в государственном стратегическом планировании	W1	230
Развитие тематики фундаментальных и прикладных научных исследований в области государственного стратегического планирования	W2	290
Подготовка экспертно-аналитических кадров для решения задач ГСП	W3	410
Регулярный пересмотр методологических вопросов научного обеспечения ГСП с целью актуализации методологии планирования к новым экономическим условиям	W4	120
Оценка качества научного обеспечения ГСП	W5	450
Сумма баллов	–	1500

Примечание: результаты экспертных оценок

Правильность заполнения таблицы оценивали по критерию суммы рангов по столбцам (по экспертам). Она должны быть равна сумме рангов по строкам (по задачам).

Далее определена основная ранжировка факторов (задач) – фактору с минимальной суммой рангов присваивается первое место и т.д. Данный фактор считается самым важным. В нашем случае это фактор – W4.

Далее построена гистограмма (столбчатая диаграмма) и полигон (ломаная кривая) распределения сумм рангов. По оси ординат откладывают сумму рангов по каждому фактору, а оси абсцисс – номера факторов (рисунок 1).

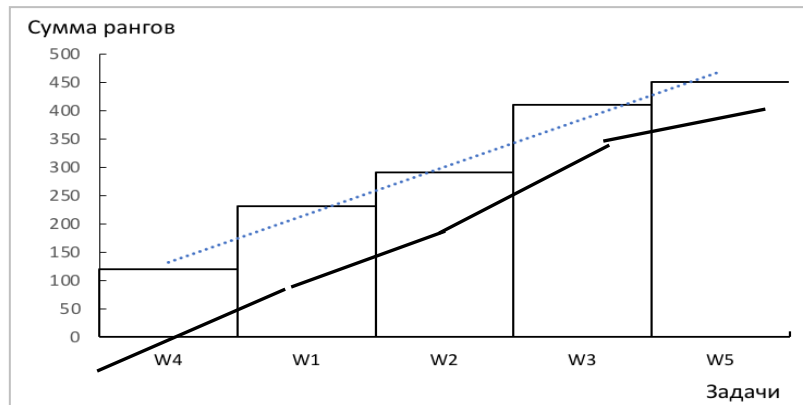

Рисунок 1. Гистограмма и полигон распределения факторов

Примечание: результаты экспертных оценок

Дополнительно построена прямая – линия тренда. Значительные отклонение полигона от линии тренда свидетельствует о плохом согласовании мнений экспертов (в нашем случае такого не наблюдалось).

На основании полигона (ломаной кривой) факторы разбиты по группам (по изломам на кривой):

- наиболее важные – W4 и W1;
- средней важности – W2 и W3;
- наименее важные – W5.

Далее определена степень согласованности мнений экспертов об относительной важности совокупности всех предложенных для оценок факторов с помощью коэффициента конкордации *Conc* [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

$$Conc = \frac{12S}{m^2(n^3-n)}, \quad (1)$$

где m – число экспертов ($m = 100$);

n – число факторов ($n = 5$);

S – сумма квадратов разностей рангов (отклонений от среднего).

$$S = \sum_{j=1}^n \left(\sum_{i=1}^m R_{ij} - \frac{1}{2} m(n+1) \right)^2, \quad (2)$$

где R_{ij} – ранг, присвоенный i -м экспертом, j -му фактору.

$$\frac{1}{2} m(n+1) = \frac{1}{2} \times 100 \times (5+1) = 300.$$

$$S = (230-300)^2 + (290-300)^2 + (410-300)^2 + (120-300)^2 + (450-300)^2 = 72000.$$

$$Conc = \frac{12S}{m^2(n^3-n)} = \frac{12 \times 72000}{100^2 \times (5^3-5)} = 0,72.$$

Для оценки значимости коэффициента конкордации вычислим критерий Пирсона (χ^2).

$$\chi^2 = \frac{12S}{mn(n+1)}, \quad (3)$$

$$\chi^2 = \frac{12 \times 72000}{100 \times 5 \times (5+1)} = 288,0$$

Вычисленный $\chi^2=288,0$ сравним с табличным значением для числа степеней свободы $K = n-1 = 5-1 = 4$ и при заданном уровне значимости $\alpha = 0,05$. Так как χ^2 расчетный $280,0 > \chi^2$ табличного $= 18,47$ [Ошибка! Источник ссылки не найден.], то $Conc = 0,72$ – величина не случайная, и потому

полученные результаты экспертных оценок по степени их значимости имеют смысл и могут использоваться в дальнейших исследованиях. Поэтому в нашем случае есть большая экспертная согласованность. Обходимости увеличивать степень согласованности отпадает. На высокую степень согласованности мнений экспертов указывает и полигон распределения диапазонных величин. Несколько линий и прямых линий расположены рядом друг с другом.

На основе получения суммы диапазонов можно рассчитать весовые показатели рассматриваемых факторов, чтобы их можно было учесть при оценке осуществимости выполнения определенных рекомендаций. Для этого мы проведем следующие расчеты. Во-первых, для каждого параметра мы вычисляем обратные значения суммы диапазонов, т. е.:

$$W_1 = \frac{1}{230}; \quad W_2 = \frac{1}{290}; \quad W_3 = \frac{1}{410}; \quad W_4 = \frac{1}{120}; \quad W_5 = \frac{1}{450}; \quad W_6 = \frac{1}{40}.$$

Это делается для того, чтобы привести в соответствие содержание сумм рангов коэффициентам весомости. Расположим полученные числа по мере убывания, сложим их, взвесим каждое число в полученной сумме, которую примем равной единице (таблица 2).

Таблица 2. Расчет коэффициентов весомости

Фактор (задача)	Сумма рангов	Величины, обратные сумме рангов	Коэффициенты весомости параметров, %
W4	120	0,0083	40,08
W1	230	0,0043	20,91
W2	290	0,0034	16,59
W3	410	0,0024	11,73
W5	450	0,0022	10,69
Сумма	1500	0,0208	100,00

Примечание: составлено авторами

По полученным данным построена гистограмма весомости факторов (рисунок 2).

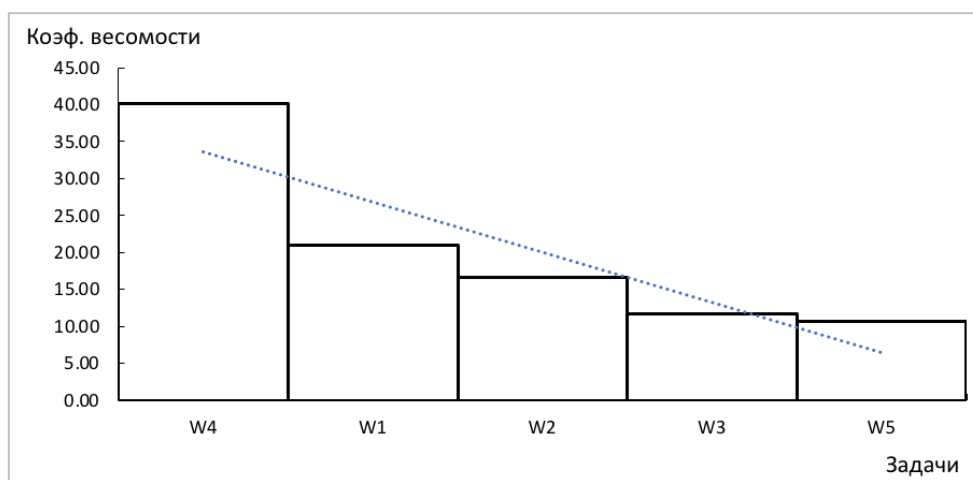

Рисунок 2. Гистограмма весомости факторов (профиль среды)

С точки зрения управления, устранение наиболее важных проблем обеспечит решение обозначенной задачи – укрепление роли научно-исследовательских институтов в ГСП. На основе опроса экспертов автором были систематизированы ключевые задачи НИИ в области ГСП:

- регулярный пересмотр методологических вопросов научного обеспечения ГСП с целью актуализации методологии планирования к новым экономическим условиям;
- разработка и внедрение в практику систем информационного обеспечения научных исследований в государственном стратегическом планировании;
- подготовка экспертно-аналитических кадров для решения задач ГСП;
- развитие тематики фундаментальных и прикладных научных исследований в области государственного стратегического планирования;

- оценка качества научного обеспечения ГСП.

Задачи перечислены в порядке снижения их значимости по мнению большинства экспертов. Решение первых двух (наиболее важных) является приоритетным. Их решение в наибольшей степени устранил проблемы эффективного использования НИИ в ГСП.

Модель участия научно-исследовательских институтов в формировании механизмов стратегического государственного планирования связывает задачи НИИ в области ГСП, схему встраивания планирования в систему гос. управления, формы внедрения научно-исследовательских разработок, стратегические цели и задачи государственного управления (см. рисунок 3).

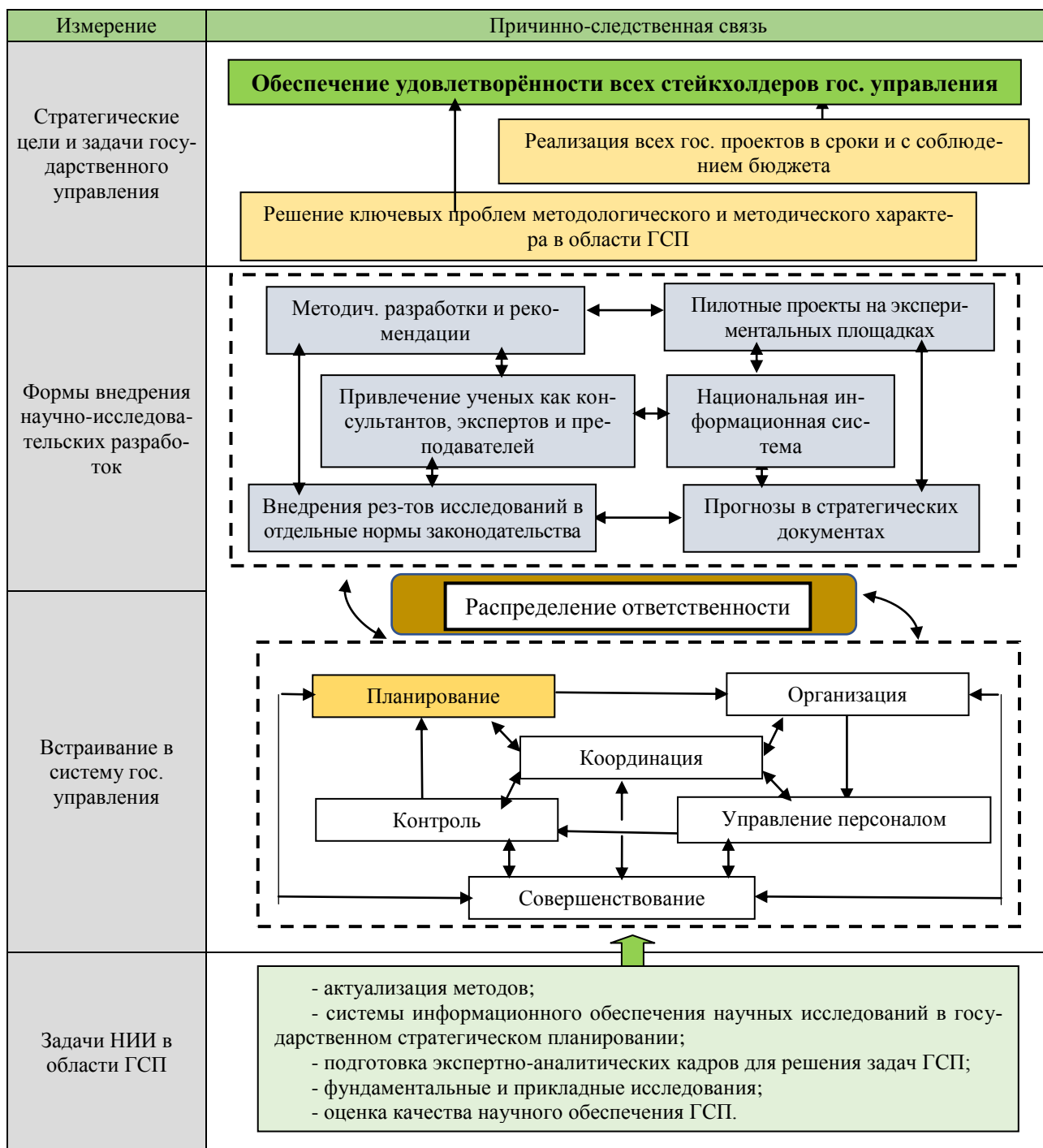

Рисунок 3. Формализованная модель участия научно-исследовательских институтов в формировании механизмов стратегического государственного планирования

Примечание: составлено автором

В соответствии с предложенной схемой, связующим звеном между системой государственного управления и формами внедрения научно-исследовательских разработок является распределение ответственности, в том числе и между научно-исследовательскими институтами, и внутри институтов.

Также с участием экспертов предложено и обосновано пять приоритетных направлений совершенствования научного обеспечения и повышения результативности стратегического планирования:

- 1) повышение наукоемкости казахстанской экономики;
- 2) усиление механизмов формирования тематики фундаментальных и прикладных научных исследований в области государственного стратегического планирования;
- 3) создание системы информационного обеспечения научных исследований в государственном стратегическом планировании;
- 4) разработка и внедрение в практику государственных органов «сквозной» методологии государственного стратегического планирования;
- 5) совершенствование системы подготовки экспертно-аналитических кадров, специализирующихся на государственном стратегическом планировании и макропрогнозировании.

В рамках информационной поддержки особое значение будут иметь прикладные исследования и аналитические и прогностические выводы, адекватно отражающие важность принимаемых решений и результаты их реализации. Поэтому для подготовки этих решений следует использовать надежные и надежные научно-методические справочные базы данных и библиотеки. Разработчики информационных массивов (баз данных) должны учитывать совокупность количественных и качественных показателей и факторов, характеризующих текущий этап развития государства и общества, его международное положение и ожидаемые оценки специалистов. Современные реалии требуют отхода от темы, тематических принципов построения баз данных к проблемным структурам массивов.

Базы данных, которые уже активно используются в усилиях государственных органов по организации статистических исследований и информации в электронном виде, являются новым, но важным инструментом государственного планирования в контексте цифровой экономики в информационном обществе. Однако текущая проблема ограничения доступа к научной БД снижает ее ценность. Необходима национальная информационная система, построенная на новых принципах функционирования, получения, хранения и обмена данными. Такая система должна наполняться как результатами научных исследований национальных организаций, так и зарубежных (например, путем подписки).

Заключение

По мнению авторов, оптимальное решение сложных задач развития особенно сложно в ГСП, что требует использования межотраслевых, междисциплинарных и многофункциональных инструментов, тесной координации участников и их заинтересованности в достижении целей развития государства и общества. В настоящий момент единого механизма внедрения в практику государственного стратегического планирования результатов НИР, предложенных учеными, не существует. Тем не менее, мировой опыт показывает, что внедрение полученных научных результатов в процесс государственного планирования как правило, экономически оправдано. В этой связи особую роль в развитии ГСП отводится научным разработкам, реализуемым учеными научно-исследовательских институтов РК.

На основании проведенных экспертных опросов исследовательскую гипотезу о том, что ключевая роль научно-исследовательских институтов в формировании механизмов стратегического государственного планирования заключается в построении системы информационного обеспечения научных исследований в государственном стратегическом планировании и адаптации методологии планирования к новым экономическим реалиям, можно считать доказанной по результатам исследования.

Разработана модель участия научно-исследовательских институтов в формировании механизмов стратегического государственного планирования. Тенденции экономики, обусловленные современными вызовами внешней среды, подтвердили гипотезу автора о том, что роль научно-исследовательских институтов в научном обеспечении государственного стратегического планирования Республики Казахстан является ключевой в адаптации к изменяющимся экономическим реалиям.

Исследование представляет научную ценность, так как вносит определенный вклад в развитие менеджмента в государственных органах.

Содержащиеся в исследовании теоретические и методологические разработки могут быть применены для дальнейшей проработки проблем внедрения и использования научных подходов в государственном управлении Республики Казахстан.

Перспектива исследования заключается в том, что разработанная модель может быть использована для проектирования алгоритмов внедрения НИР в госорганах Республики Казахстан и в проектах государственного управления.

Список литературы

- Andrews R., G.A. Boyne, J. Law, and R.M. Walker. Structure, Strategy and Performance // Strategic Management and Public Service Performance. — Palgrave Macmillan, London, 2012. — P. 108–128.
- Boyne G., Gould-Williams J. Planning and performance in public organizations an empirical analysis // Public Management Review, 2003. — Vol. 5, No. 1. — С. 115–132.
- Boyne G.A., J.S. Gould-Williams, J. Law, and R.M. Walker. Problems of rational planning in public organizations: An empirical assessment of the conventional wisdom // Administration & society, 2004. — Vol. 36, No. 3. — P. 328–350.
- Boyne, G. A., J. S. Gould-Williams, J. Law, and R. M. Walker. Problems of rational planning in public organizations: An empirical assessment of the conventional wisdom // Administration & society. — 2004. — Vol. 36, No. 3. — P. 328–350.
- Bryson J. M. Strategic planning for public and nonprofit organizations: A guide to strengthening and sustaining organizational achievement. — John Wiley & Sons, 2018.
- Elbanna S., Andrews R., Pollanen R. Strategic planning and implementation success in public service organizations: Evidence from Canada // Public management review, 2016. — Vol. 18, No. 7. — P. 1017–1042.
- Hendrick R. Strategic planning environment, process, and performance in public agencies: A comparative study of departments in Milwaukee // Journal of public administration research and theory, 2003. — Vol. 13, No. 4. — P. 491–519.
- Moynihan D.P., Pandey S.K., Wright B.E. Transformational leadership in the public sector // Public administration reformation: Market demand from public organizations, 2013. — Vol. 18, No. 1. — P. 87–104.
- Poister T. H., Streib G. Elements of strategic planning and management in municipal government: Status after two decades // Public administration review, 2005. — Vol. 65, No. 1. — P. 45–56.
- Pollitt C. «Sandford Borins, The Persistence of Innovation in Government.» International Review of Administrative Sciences. — 2014. — No. 80 (4). — P. 827–29. <https://doi.org/10.1177/0020852314554547>.
- Воронин В.В. Формирование программ научных исследований в области стратегического планирования социально-экономического развития и обеспечения экономической безопасности / В.В. Воронин, И.С. Бобрышев, Н.В. Ерина // ББК 65.050 И 74. — 2019. — С. 20.
- Институт экономических исследований: Об институте [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://economy.kz/ru/Institut_segodnja/about/.
- Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kisi.kz/index.php/ru/>.
- Краснюкова М.Б. Система стратегического планирования в Российской Федерации / М.Б. Краснюкова // E-Scio. — 2019. — № . 9 (36). — С. 165–174.
- Ленчук Е.Б. Стратегическое планирование в России: проблемы и пути решения / Е.Б. Ленчук // Инновации. — 2020. — Т. 2. — № . 256. — С. 24–28.
- Морозов С.И. Смирнов Е.Б. Проблемы научного обеспечения стратегического планирования социально-экономического развития региона / С.И. Морозов, Е.Б. Смирнов // Проблемы современной экономики. — 2011. — № 3. — С. 188–191.
- Об утверждении Системы государственного планирования в Республике Казахстан: Постановление Правительства РК от 29 ноября 2017г. № 790 // Информационно-правовая система нормативно-правовых актов Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000790/history>.
- Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 г. «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // «Егемен Қазақстан». — 2012. — 15 дек. — № 828–831. (27902).
- РГКП «Институт экономики» Комитета науки Министерства образования и науки РК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ieconom.kz/>.

Р.А. Абрамов, Ж.Р. Аркенова

Мемлекеттік стратегиялық жоспарлауды ғылыми қамтамасыз етудегі ғылыми-зерттеу институттарының рөлі

Аңдатпа

Мақсаты: Мақаланың мақсаты Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жоспарлау құрылымының ерекшеліктерін зерделеуді талдау болып табылады. Экономиканы мемлекеттік реттеу құрылымының тиімді ғылыми негізделген құралдарының болмауы елдің экономикалық және әлеуметтік дамуын бәсеңдететін тежеуші фактор ретінде алдыңғы қатарға шығады деп айтылады.

Әдістері: Осыған байланысты, осы мақалада МСЖ ғылыми қамтамасыз етудегі ғылыми-зерттеу институттарының орны мен рөліне талдау жүргізілген, проблемалық аспектілері ашылған. Экономиканың турбуленттілік үрдістеріне бейімделуі жағдайында мемлекеттік стратегиялық жоспарлауды ғылыми қамтамасыз етуде ғылыми-зерттеу институттарының рөлін арттыру қажеттілігі негізделген.

Нәтижелері: Жүргізілген сараптамалық сауалнамалар негізінде стратегиялық мемлекеттік жоспарлау тетіктерін қалыптастырудағы ғылыми-зерттеу институттарының негізгі рөлі мемлекеттік стратегиялық жоспарлауда ғылыми зерттеулерді ақпараттық қамтамасыз ету жүйесін құру және жоспарлау әдіснамасын жаңа экономикалық болмысқа бейімдеу болып табылады деген болжам дәлелденді.

Қорытынды: Стратегиялық мемлекеттік жоспарлау тетіктерін қалыптастыруға ғылыми-зерттеу институттарының қатысу моделі әзірленді. Сыртқы ортаның қазіргі заманғы сын-тегеуріндеріне негізделген экономика үрдістері авторлардың Қазақстан Республикасының мемлекеттік стратегиялық жоспарлауын ғылыми қамтамасыз етудегі ғылыми-зерттеу институттарының рөлі өзгермелі экономикалық болмысқа бейімделудегі шешуші рөл болып табылады деген гипотезасын растады.

Ұсынылған зерттеулер мен практикалық нәтижелерді шаруашылық жүргізуші субъектілер мен мемлекеттік органдар жаңа экономикалық жағдайда басқарушылық шешімдер қабылдау сапасын арттыру мақсатында қолдана алады. Зерттеу кіріспе, әдістер мен материалдарды негіздеу, әдебиеттерді шолу, зерттеу нәтижелері, қорытынды және пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады.

Кілт сөздер: мемлекеттік стратегиялық жоспарлау, ғылыми-зерттеу институттары, ғылыми-зерттеу әзірлемелері, ғылыми қамтамасыз ету, ғылыми-зерттеу әзірлемелерін енгізу нысандары, басқару жүйесін бейімдеу, стратегиялық мемлекеттік жоспарлау тетіктері, статистикалық саралау.

R.A. Abramov, J.R. Arkenova

The role of research institutes in the scientific support of state strategic planning

Abstract

Object: The purpose of the article is to analyze the specifics of the structure of state planning in the Republic of Kazakhstan. The lack of effective science-based tools of the system of state regulation of the economy becomes the main factor limiting the economic and social development of the country.

Methods: We analyzed the place and role of research institutes in the scientific provision of GPS, revealed problematic aspects.

Findings: The need to increase the role of research institutions in the scientific provision of state strategic planning in adapting the economy to turbulence trends is justified. Based on the conducted expert surveys, the hypothesis has been proved that the key role of research institutions in the formation of strategic state planning mechanisms is to build a system of information support for scientific research in state strategic planning and to adapt the planning methodology to new economic realities.

Conclusions: The model of participation of research institutes in the formation of mechanisms for strategic state planning has been developed. Economic trends caused by modern challenges to the external environment confirmed the author's hypothesis that the role of research institutes to support state strategic planning of the Republic of Kazakhstan is a key to adapting to changing economic realities. The conceptual provisions of the study and its practical conclusions can be used by economic entities and state authorities to improve the quality of management decisions in the new economic reality.

Keywords: state strategic planning, research institutes, research developments, scientific support, forms of implementation of research and development, adaptation of the management system, mechanisms of strategic state planning, statistical ranking.

References

- Andrews, R., Boyne, G. A., Law, J., & Walker, R. M. (2012). Structure, Strategy and Performance. In *Strategic Management and Public Service Performance* (pp. 108–128). Palgrave Macmillan, London.
- Boyne, G. A., Gould-Williams, J. S., Law, J., & Walker, R. M. (2004). Problems of rational planning in public organizations: An empirical assessment of the conventional wisdom. *Administration & society*, 36(3), 328–350.

- Boyne, G.A., Gould-Williams, J.S., Law, J., & Walker, R.M. (2004). Problems of rational planning in public organizations: An empirical assessment of the conventional wisdom. *Administration & society*, 36(3), 328–350.
- Boyne, G., & Gould-Williams, J. (2003). Planning and performance in public organizations an empirical analysis. *Public Management Review*, 5(1), 115–132.
- Bryson, J.M. (2018). *Strategic planning for public and nonprofit organizations: A guide to strengthening and sustaining organizational achievement*. John Wiley & Sons.
- Elbanna, S., Andrews, R., & Pollanen, R. (2016). Strategic planning and implementation success in public service organizations: Evidence from Canada. *Public management review*, 18(7), 1017–1042.
- Hendrick, R. (2003). Strategic planning environment, process, and performance in public agencies: A comparative study of departments in Milwaukee. *Journal of public administration research and theory*, 13(4), 491–519.
- Institut ekonomicheskikh issledovaniy: Ob institute. *economy.kz*. Retrieved from http://economy.kz/ru/Institut_segodnja/about/.
- Kazakhstanskii institut strategicheskikh issledovaniy pri Prezidente Respubliki Kazakhstan. *kisi.kz*. Retrieved from <http://www.kisi.kz/index.php/ru/>.
- Krasnyukova, M.B. (2019). Sistema strategicheskogo planirovaniia v Rossiiskoi Federatsii [Strategic planning system in the Russian Federation]. *E-Scio*, 9 (36), 165–174 [in Russian].
- Lenchuk, E.B. (2020). Strategicheskoe planirovanie v Rossii: problemy i puti resheniia [Strategic Planning in Russia: Challenges and Solutions]. *Innovatsii – Innovations*, 2(256), 24–28 [in Russian].
- Morozov, S.I., & Smirnov, E.B. (2011) Problemy nauchnogo obespecheniia strategicheskogo planirovaniia sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regiona [Problems of scientific support for strategic planning of socio-economic development of the region]. *Problemy sovremennoi ekonomiki — Problems of the modern economy*, No. 3(39), 188–191 [in Russian].
- Moynihan, D.P., Pandey, S.K., & Wright, B.E. (2013). Transformational leadership in the public sector. *Public administration reformation: Market demand from public organizations*, 18(1), 87–104.
- Poister, T. H., & Streib, G. (2005). Elements of strategic planning and management in municipal government: Status after two decades. *Public administration review*, 65(1), 45–56.
- Pollitt, C. (2014). Sandford Borins, The persistence of innovation in government. *International Review of Administrative Sciences*, 80(4), 827–829. <https://doi.org/10.1177/0020852314554547>
- Poslanie Prezidenta RK N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana ot 14 dekabria 2012 g. «Strategiia «Kazakhstan-2050»: novyi politicheskii kurs sostoiavshegosia gosudarstva» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated December 14, 2012 “Strategy “Kazakhstan-2050”: a new political course of the established state”]. (2012, 15 December) *Egemen Kazakstan — Sovereign Kazakhstan*, 828–831 (27902).
- Postanovlenie Pravitelstva RK ot 29 noiabria 2017 g. N 790 «Ob utverzhdenii Sistemy gosudarstvennogo planirovaniia v Respublike Kazakhstan» [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated November 29, 2017 No. 790 “On the approval of the State Planning System in the Republic of Kazakhstan”]. (2017, 29 November). *adilet.zan.kz*. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000790/history>.
- RGKP «Institut ekonomiki» Komiteta nauki Ministerstva obrazovaniia i nauki RK [“Economy Institute” Comity of the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan.. *ieconom.kz*. Retrieved from <http://ieconom.kz/> [in Russian].
- Voronin V.V. Bobryshev I.S., & Erina N.V. (2019). Formirovanie programm nauchnykh issledovaniy v oblasti strategicheskogo planirovaniia sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia i obespecheniia ekonomicheskoi [Development of research programmes on strategic planning for socio-economic development and economic security]. *BBK 65.050 I 74*, 20 [in Russian].

Г.С. Акыбаева¹, А.О. Мусабекова^{2*}, Т.В. Старикова³, Ж.С. Хусаинова⁴, С.Ш. Мамбетова⁵

^{1,2,4,5} *Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті*

³ *Ресей Федерациясы Президенті жанындағы Ресей халық шаруашылығы және Мемлекеттік қызмет академиясы*

akubaeva_g@mail.ru, aynash.musabekova.82@mail.ru, zhibekh11@mail.ru, sagynysh.2012@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0001-8201-3638>, ²<https://orcid.org/0000-0001-6787-8967>,

⁴<http://orcid.org/0000-0002-2617-838X>, ⁵<https://orcid.org/0000-0003-4845-9825>

¹Scopus Author ID:56226467300, ³Scopus Author ID: 8833901100,

⁴Scopus Author ID: 55816012800, ⁵Scopus Author ID: 57200755104

Кәсіпкерлік саласындағы әйелдердің экономикалық мүмкіндіктерін талдау

Аңдатпа:

Мақсаты: Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту — экономика дамуының заманауи әлемдік үрдісі. Бұл саладағы зерттеулер ЖІӨ өсу динамикасының және әйелдер кәсіпкерлігінің даму деңгейіне тәуелділігі байқалады. Жыл сайын әйелдер кәсіпкерлігі саласында өте танымал әлеуметтік нарықтарды, білім беру қызметтерін дамыту қажеттілігі артып келеді. Әйелдердің кәсіпкерлік саласындағы еңбек белсенділігі халықтың өмір сүру деңгейін көтеруге қолайлы жағдай туғызып, жаңа жұмыс орындары пайда болып, өзін-өзі жұмыспен қамту деңгейі артады. Жұмыстың мақсаты — әйелдер кәсіпкерлігінің мәні мен ерекшеліктерін қарастыру.

Әдісі: ғылыми зерттеу аясында жалпытанымдық ғылыми әдістер, яғни қоғамдық өмірді жан-жақты зерттеуге бағытталған құрылымдық-функционалды, жүйелік талдау, талдау және синтез, салыстыру және ұқсастық әдістер қолданылды.

Қорытынды: Қазіргі экономикадағы еңбек нарығы өзгерістермен, соның ішінде әйелдерді жұмыспен қамту саласындағы өзгерістермен қатар жүреді. Шағын және орта бизнестің дамуы көптеген адамдарға өз ісін ашуға мүмкіндік берді. Қазақстандық қоғамның этномәдени ерекшелігі де әйелдер ісін дамытуда өз ізін қалдырады, әйелдерге үй шаруашылығын жүргізу және отбасы мүшелеріне қамқорлық қажет. Сонымен қатар, бүгінгі таңда Қазақстан әйелдерінің кәсіпкерлік қызметте өз әлеуетін іске асыруға көптеген экономикалық мүмкіндіктері бар екенін атап өткен жөн. Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту экономикалық саясаттың қуатты құралы болып табылады және мемлекет тарапынан одан әрі дамып, қолдау көрсетуді талап етеді.

Тұжырымдама: зерттеудің алынған нәтижелері Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігінің жаңа толқынының дамуын дәлелдейді. Әйелдер бизнесін дамыту бойынша бірқатар мәселелер анықталды және жүргізілген талдау негізінде әйелдер кәсіпкерлігін дамыту мүмкіндіктері мен бағыттары айқындалды.

Кілт сөздер: әйелдер кәсіпкерлігі, шағын және орта бизнес, кәсіпкерлік, коммерциялық емес ұйым, экономика.

Кіріспе

Әйелдер кәсіпкерлігі әйелдердің экономикалық құқықтары мен мүмкіндіктерінің бір түрі ретінде ХХ ғасырдың соңғы ширегінде зерттеу тақырыбына айналды. Сол кездегі әйелдер кәсіпкерлігін зерттеудің пайда болуы «әлемдік деңгейдегі тыныш революция» нәтижелеріне жауап болды. Ол 1950–1970 жылдар аралығындағы еңбек нарығына әйелдердің жаппай ағылуымен және олардың 1970 жылдардың ортасындағы дербес кәсіпкерлікке қызығушылығымен сипатталады (Rosca E., Agarwal N., Vrem A., 2020). Содан бері әйелдердің бизнеске қатысу ауқымы артып келеді.

Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі жөніндегі стратегиялық міндетті қоя отырып, республиканың дамуы үшін ЭБДҰ елдерінің көрсеткіштері негіз қалаушы болды (Gupta, N., & Mirchandani, A., 2018). Осыған байланысты Қазақстан үшін білім беру, жұмыспен қамту және кәсіпкерлік қызмет саласындағы гендерлік теңдікті қамтамасыз ету мәселелері өзекті. Бүгінгі таңда Қазақстан Елдегі гендерлік теңдікті қамтамасыз ету бойынша, оның ішінде кәсіпкерлік қызмет саласында да белсенді саясат жүргізуде. 1997 жылы ҚР Президентінің «Әйелдер арасындағы кәсіпкерлікті дамыту туралы» Жарлығы, 2000 жылы «Әйелдер кәсіпкерлігін қолдау жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасының қаулысы шықты (B. J. Parker, 2010). 2006 жылы Қазақстан Республикасында 2006–2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясы

*Хат-хабарларға арналған автор.

E-mail: aynash.musabekova.82@mail.ru

кабылданды. Осы стратегия шеңберінде ҚР-да 2006–2016 жылдарға арналған гендерлік теңдікке қол жеткізу жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары әзірленді. 2009 жылдың өзінде «Әйелдер мен ерлердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Заң қабылданды. 2009–2015 жылдар аралығында әйелдер кәсіпкерлігіне микрокредит беру бағдарламасы жұмыс істеді. Әйелдердің кәсіпкерлік қызметке қатысу мәселелерін қозғайтын аспектілер Қазақстан Республикасындағы әйелдердің жағдайын жақсарту жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспарында, сондай-ақ «Қазақстан-2020 Стратегиясы», «Жұмыспен қамту-2020» және т. б. сияқты бағдарламалық құжаттарда көрсетілген.

Ерлер мен әйелдер кәсіпкерлігін жалпы түрде дамытудың бастапқы негіздері бірыңғай. Бұл экономикалық еркіндік, бәсекелестік орта, кәсіпкерлік қызметті реттейтін құқықтық базаның болуы (Cardella G. M., Hernández-Sánchez B. R., Sánchez-García J. C., 2020). Сонымен қатар, әйелдер мен ерлер кәсіпкерлері жеке және бизнес-профильдері бойынша ерекшеленеді: олар әртүрлі салалардағы бизнесті бастайды және басқарады, әртүрлі өнімдерді жасайды, әртүрлі мақсаттарды көздейді және өз бизнестерін басқа жолмен құрылымдайды (Verheul, I., van Stel, A., Thurik, R., 2006). Бұл көбінесе олардың жеке қасиеттерімен және әлеуметтік рөлдерімен анықталады. Сонымен, әйелдер мен ерлердің бизнесті жүргізудегі айырмашылықтарын екі гендерлік теорияның призмасы арқылы қарастыруға болады: әлеуметтік рөл және әлеуметтік құрылыс. Әлеуметтік рөл теориясы мәдени нормалар, гендерлік стереотиптер және гендерлік рөлдер сияқты әлеуметтік факторлардың маңыздылығын көрсетеді. Әлеуметтік құрылыс теориясы жеке айырмашылықтарды баса көрсетеді және олардың гендерлік айырмашылықтарға көбірек болатындығын болжайды (Pines, A.M., Lerner, M., Schwartz D., 2010).

Әдебиетке шолу

1998 жылғы Жолдауда Қазақстан Президенті демократияландыру мен саяси ырықтандырудың жеті негізгі элементінің біріне айналған «әйел» мәселесін көтерді. Хабарламада «қоғамның өркениеті осы қоғамның әйелге деген көзқарасымен өлшенеді» делінген. Осыған байланысты Отбасы, әйелдер және демографиялық саясат проблемалары жөніндегі кеңестің рөлін арттыру не оның базасында Президент пен Үкіметтің осы саладағы өткір проблемалар жөніндегі бас кеңесшісі ретінде әйелдер проблемалары жөніндегі арнайы комиссия құру туралы шешім қабылданды.

«Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Президент Жолдауында қазақстандық қоғамның тең құқылы мүшесі, отбасы мен мемлекеттің тірегі ретіндегі әйелдің рөлін тағы да атап өтілді. Ол «қазіргі заманғы қазақстандық әйел мансап жасауға ұмтылуы тиіс» және оны «әсіресе жергілікті деңгейде өңірлерде мемлекеттік және қоғамдық басқаруға белсенді түрде тарту керек» деп атап өтті. Сондықтан қазақстандық әйелдердің ел өміріндегі рөлін арттыру мақсатында әйелдерге Жұмыспен қамтудың икемді нысандары ұсынылуға, үйде жұмыс істеу үшін жағдайлар жасалуға, сондай-ақ «бизнес ашу және жүргізу үшін қолайлы жағдайлар» жасалуға тиіс. Үкіметке «жыныстық белгісі бойынша кемсітушілікке жол бермеу және іс жүзінде гендерлік теңдік пен әйелдерге ерлермен қатар тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету» тапсырылды.

Бүгінгі таңда Қазақстанда гендерлік теңдікті қамтамасыз ету бойынша, оның ішінде кәсіпкерлік қызметте белсенді саясат жүргізілуде. 1995 жылы құрылған ҚР Президенті жанындағы Отбасы, әйелдер істері және демографиялық саясат жөніндегі кеңестің мұрагері болған ҚР Президенті жанындағы Отбасы істері және гендерлік саясат жөніндегі Ұлттық комиссия Қазақстандағы әйелдер мен ерлер үшін тең құқылық қағидаттарын жүзеге асыру жөніндегі басты ұлттық тетік болып табылады. Оның өкілеттіктерінің қатарына ұлттық және жергілікті деңгейлерде гендерлік саясатты жүргізу жатады. 1997 жылы ҚР Президентінің «Әйелдер арасындағы кәсіпкерлікті дамыту туралы» Жарлығы шықты. 1998 жылы Қазақстан БҰҰ-ның Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою жөніндегі конвенциясына қосылды, 1999 жылы Қазақстан Республикасында әйелдердің жағдайын жақсарту жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары қабылданды. 2000 жылы «әйелдер кәсіпкерлігін қолдау жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасының қаулысы шықты. 2003 жылы Қазақстан Республикасында Гендерлік саясат тұжырымдамасы қабылданды, сондай-ақ Қазақстан Республикасында 2006–2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясы бекітілді. 2010 жылы «Ерлер мен әйелдер үшін тең құқықтар мен тең мүмкіндіктердің мемлекеттік кепілдіктері туралы», «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» заңдар қабылданды.

Бүгінде Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы гендерлік саясат мәселелерін реттейтін негізгі құжат болып табылады.

Әдістер

Әйелдердің экономикалық құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтуге жәрдемдесу үшін көптеген үкіметтік бағдарламалар әзірленді, мысалы, Бизнесің 2020 жылғы Жол картасы, Жұмыспен қамтудың 2020 жылғы Жол картасы, әйелдер кәсіпкерлігін дамыту жөніндегі 2009–2015 жылдарға арналған бағдарлама, әйелдер кәсіпкерлігін микрокредиттеудің 2009–2015 жылдарға арналған бағдарламасы. Бұл үрдіс Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасында сақталуда, оған сәйкес Үкімет әйелдердің дәстүрлі түрде ерлер айналысатын экономика секторларына және жаңа секторларға (мысалы, Ақпараттық технологиялар, байланыс, туризм, ойын-сауық) қатысуын кеңейту жөнінде өзіне міндеттеме алды. Үкімет сонымен қатар 2030 жылға қарай барлық азаматтар үшін қаржылық қызметтерге тең қол жетімділікті қамтамасыз етуге және бизнес пен кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған оқу орталықтарын құруға уәде берді.

Нәтижелері

Қазақстанда кәсіпкерлікті, соның ішінде әйелдер кәсіпкерлігін дамыту институттары жұмыс істейді. Олардың бірі «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ. Осы ұлттық даму институтының мақсаты қаржылық қолдау көрсету арқылы Қазақстан Республикасында жеке кәсіпкерлікті сапалы дамытуға жәрдемдесу болып табылады. Кәсіпкерлер үшін көрсетілетін қызметтер мен өнімдердің қатарына: бизнесті екінші деңгейдегі банктер, микроқаржы ұйымдары және лизингтік компаниялар арқылы кредиттеу бағдарламалары шеңберінде 6%-дан басталатын мөлшерлеме бойынша қаржыландыру, кәсіпкерлердің екінші деңгейдегі банктер алдындағы кредиттеріне кредит сомасының 85% — на дейінгі мөлшерде кепілдік беру, кредит бойынша пайыздық мөлшерлемені 7-ден 10% — ға дейін субсидиялау, сондай-ақ ақпараттық-талдамалық материалдарды консультациялық қолдау, көрсету және тарату кіреді. Қор Қазақстанның барлық өңірлерінде 204 қала мен ауданда орналасқан. Өңірлік желіні өңірлерде 16 филиал құрайды, 18 Кәсіпкерлерге қызмет көрсету орталығы, 14 Мобильді кәсіпкерлікті қолдау орталығы жұмыс істейді.

Әйелдердің бизнеске және жалпы әйелдер бастамасына қатысуының өсуі үшін жағдай жасау мақсатында «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы жанынан Іскер әйелдер кеңесі құрылды. Оның негізгі қызметі — кәсіпкер әйелдердің экономикалық белсенділігін ынталандыру және әйелдердің жеке кәсіпкерлікке қатысуын қолдау, олардың экономикалық мүмкіндіктерін кеңейту. Өңірлік кәсіпкерлер палаталары деңгейінде өңірлік Іскер әйелдер кеңестері, сондай-ақ аудандық деңгейде осындай кеңестер жұмыс істейді. Кеңес қызметінің негізгі бағыттарының қатарына ШОБ қаржыландыру жүйесі туралы ақпараттық-ағартушылық қызметті ұйымдастыру; ісін жаңа бастаған кәсіпкер әйелдерге ұйымдастырушылық, әдістемелік, консультациялық және ақпараттық көмек көрсету; перспективалы бизнес — идеяларды, жобаларды қолдау; іскер әйелдердің экономикалық құзыретін арттыру және олардың арасындағы іскерлік байланыстарды жақсарту; шетелдік іскер топтарда елдің кәсіпкер әйелдерінің оң имиджін қалыптастыру жатады.

Әйелдер кәсіпкерлігін нығайтуда әйелдер арасында олардың қызметі туралы ақпаратты кеңінен тарату арқылы кәсіби ұйымдар қауымдастықтарының қызметіне басшы әйелдерді тарту ерекше рөл атқарады. Институционалдық инфрақұрылымды дамыту үшін әйелдер кәсіпкерлігін ақпараттық қолдауды дамыту, яғни кадрлық резервтің мамандандырылған ақпараттық орталығын құру маңызды мәнге ие, оның негізгі функциясы кәсіпкер әйелдердің тізімдері және гендерлік қағидат бойынша бизнесті жүргізу ерекшеліктері туралы жария ақпаратты тегін беру болады (Sarfraz L., Faghieh N., Majd A. A., 2014).

Үкіметтік емес ұйымдар азаматтар мен мемлекет арасындағы делдалдардың рөлін атқарады, әлеуметтік өзгерістердің және қоғамдағы жұмыстың көптеген функцияларын өзіне алады, қоғамдағы әйелдердің рөлін арттыру бойынша түрлі проблемаларды шешуге айтарлықтай үлес қосады. Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігін дамытуға ықпал ететін түрлі ұйымдар бар: Қазақстанның іскер әйелдер қауымдастығы, Қазақстанның кәсіпкер әйелдер одағы, «Мөлдір» Қазақстан әйелдер қауымдастығы, Феминистік лига, «Status» әйелдер Федерациясы, әйелдер көшбасшылығы қоры, Республикалық әйелдер кеңесі, әйелдердің даму және бейімделу қауымдастығы, «ASIA» кәсіпкер әйелдер Бизнес қауымдастығы және т. б.

Қаржы ресурстарына кеңінен қол жеткізуді қамтамасыз ету арқылы әйелдер кәсіпкерлігін дамыту «жұмыспен қамту жол картасы 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасы шеңберінде, сондай-ақ даму институттары мен халықаралық қаржы институттарының түрлі бағдарламалары арқылы жүргізіледі (Aitzhanova D.N., Begentayev M.M., Kunyazova S.K., Titkov A.A., 2021). Мәселен, «Даму кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ 2010 жылдан бастап әйелдер кәсіпкерлігіне микрокредит беру бағдарламасы шеңберінде серіктес банктерге қаржы қаражаттарын орналастырумен айналысады. Осы бағдарлама бойынша қазақстандық бизнес-ханымдар жеңілдетілген шарттармен микрокредит алу үшін осы кредиттік ұйымдарға жүгіне алады.

2014 жылы әйелдердің шағын және орта кәсіпкерлігін қаржыландыру үшін Еуропалық Қайта Құру және даму банкінің қаражаты тартылды, онымен бірге «Бизнестегі әйелдер» бағдарламасы басталды. Еуропа Қайта Құру және Даму Банкінің (ЕҚДБ) қаражаты есебінен әйелдер кәсіпкерлігі субъектілерін қолдау шеңберінде «Даму» қоры бағдарламаға қатысатын екінші деңгейдегі банктер үшін ЕҚДБ алдында кепіл болады. Осы бағдарламаның нысаналы сегменті негізгі құралдарды сатып алу және/немесе жаңғырту, айналым қаражатын толықтыру және ағымдағы міндеттемелерді қайта қаржыландыру мақсатында қарыз алатын әйелдер кәсіпкерлігі субъектілері болып табылады. Бұл ретте жоба ЕҚДБ-ның экологиялық және әлеуметтік өлшемдеріне сәйкес келуі тиіс.

Сондай-ақ, мемлекет тарапынан ауыл әйел-кәсіпкерлеріне қолдау көрсетілуде. Ауыл саласындағы әйелдер кәсіпкерлігін дамытудың басым бағыттарының қатарына ауыл шаруашылығы өнімдерін дайындау, қайта өңдеу және сақтау, ветеринариялық қызметтер көрсету, сондай-ақ киім, трикотаж бұйымдарын өндіру, қызмет көрсету саласы және басқалар жатады.

«Бизнестің жол картасы-2020» бағдарламасы аясында 2017 жылы 1021 жоба субсидияланды, оның 349-ы әйелдер кәсіпкерлігі субъектілеріне жатады. Осы бағдарламаны іске асырудың барлық кезеңінде 9920 жоба субсидияланды, оның 3043-і, бұл жобалардың жалпы санының 30,6 % — ын құрайды, кәсіпкер әйелдерге тиесілі. Несиелерді ішінара кепілдендіруді 3103 жоба алды, оның ішінде 1081 жоба әйелдер кәсіпкерлігі субъектілеріне жатады. 2017 жылы 506 жоба несиелерді ішінара кепілдендірді, оның ішінде 155 «әйелдер» жобасы. Салалық бөліністе кредиттердің ең көп саны сауда, өңдеу өнеркәсібі, көлік және қоймалау, қызмет көрсету салаларындағы жобаларға берілді.

2018 жылы «Атамекен» ҚР ҰКП Іскер әйелдер кеңесі әйелдер кәсіпкерлігін қолдау қорын құрды. Қор қызметі әйелдер кәсіпкерлігі саласындағы жобаларды қолдауға және іске асыруға (консультация беру және ақпараттық қолдау; әйелдер кәсіпкерлігін дамытуға бағытталған іс-шараларды ұйымдастыру; әдебиет, мерзімді басылымдар, интернет-ресурстар шығару; білім беру, ағарту және зерттеу қызметін жүзеге асыру; қайырымдылық іс-шараларын өткізу) бағытталған коммерциялық емес ұйым болып табылады; шет елдермен тиімді экономикалық, сауда, ғылыми-техникалық, өнеркәсіптік ынтымақтастыққа жәрдемдесу; қазақстандық, халықаралық және шетелдік қауымдастықтармен, қорлармен және компаниялармен тиімді және өзара ынтымақтастықты ұйымдастыру). Атамекен ҚР ҰКП, Қазақстан Халық банкі және Атамекен ҚР ҰКП Іскер әйелдер кеңесі қол қойған әйелдер бизнесін кредиттеу бағдарламасын жылдық 5-тен 7 % — ға дейін іске қосу туралы Меморандумға сәйкес, Қазақстан әйелдері қызмет салалары бойынша шектеусіз өз бизнесін дамыту үшін бір қолға 10 миллион теңгеге дейін ала алады. Несиенің максималды мерзімі-7 жыл. Несие алуға өтінімдер «Атамекен «ҚР ҰКП Іскер әйелдердің өңірлік кеңестерінде қабылданады.

Осылайша, мемлекет тарапынан кәсіпкер әйелдерді ұлттық даму институттары арқылы қаржы ресурстарымен қамтамасыз ету тетіктері бар. Соңғы жылдары әйелдер кәсіпкерлігі субъектілерін несиелендіру мен субсидиялаудың өсуі байқалады. Алайда, жоғарыда айтылғандай, іс жүзінде кәсіпкер әйелдерде бұл несиелерге қол жеткізу шектеулі.

Бұған дейін әйелдер кәсіпкерлігін дамытудағы кедергілердің бірі не басқару теориясы мен практикасы бойынша білім деңгейінің төмендігі, не олардың жоқтығы болып табылатыны атап өтілді. Көбінесе шағын әйелдер кәсіпорындары стратегиялық менеджментті пайдаланбайды. Стратегиялық жоспарлау мен компаниялар қызметінің тиімділігі арасында оң байланыс бар екенін ескере отырып (De Bruin A., Brush C. G., Welter F., 2007), қазақстандық әйелдерге кәсіпкерлерге бизнес-консультанттардың қызметтері ұсынылған.

«Бизнестің жол картасы 2020» бағдарламасы шеңберінде 118,7 мың әйел-кәсіпкерге сервистік қолдау көрсетілді, оның шеңберінде бизнес-процестерді қолдау үшін, бизнес негіздеріне оқыту және біліктілікті арттыру бойынша мамандандырылған бизнес-қызметтер тегін көрсетілді. «Даму» Қоры 2009 жылы «Бизнес-Кеңесші» бағдарламасын іске асыруды бастады, оның шеңберінде кәсіпкерлік бастамасы бар халық пен жұмыс істеп жүрген кәсіпкерлер үшін екі күндік оқыту курстары

ұйымдастырылды және өткізілді. 2009 жылы 11 603 адам оқудан өтті, оның 60 % — әйелдер. 2012 жылы ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерді қолдау жобасы (старт-ап жобалар) шеңберінде 10 002 әйел оқытудан өтті, бұл барлық тыңдаушылардың 58,3 % — ын құрайды. 2015 жылы әйелдер кәсіпкерлігін дамытуды қолдау бойынша 995 кәсіпкер әйел оқытылды.

«Мүгедек әйелдердің кәсіпкерлік дағдыларын дамыту» жобасы шеңберінде кәсіпкерлік құзыреттілігін арттырудың Бірыңғай бағдарламасы «Даму» Қорында ішкі кедергілерді еңсеру және көшбасшылық қасиеттерді дамыту және сұранысқа ие және бейімделген мамандықтар бойынша кәсіптік даярлау/қайта даярлау мақсатында мүгедек әйелдерге арналған оқыту курстары, сондай-ақ бизнес-жоспарлар жасау бойынша курстар өткізіледі, консультациялық қызметтер көрсетіледі, мүгедек әйелдер үшін жұмыс істеп жатқан кәсіпкерлермен және әлеуетті жұмыс берушілермен диалог алаңын құру бойынша жұмыс жүргізіледі, сондай-ақ, мүгедектігі бар әйелдерге арналған бизнес-коучинг жүйесі және жұмыс орындарында тағылымдамадан өтуді ұйымдастыру. Оқыту 2014 жылдан бастап жүргізіледі. 2015 жылы 120 мүгедектігі бар әйел оқытылды, 2016 жылы — 231, оның ішінде 51 әйел жұмысқа орналасты немесе өз ісін бастады, 2017 жылы — 307, оның 45-і жұмысқа орналастырылды және 5-і өз бизнесін ашты. 2018 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 1229 мүмкіндігі шектеулі әйел — кәсіпкерлерге көмек көрсетілді, бұл нысаналы топтың 58 % — ын құрайды.

Еуропа Қайта Құру және Даму Банкінің қаржыландыру бағдарламасынан басқа 2015 жылы тәлімгерлік бағдарламасы іске қосылды, оның мәні кәсіпкерлер (менторлар, тәлімгерлер) кәсіпкерлікке (менти) бизнес жүргізуге көмектесе отырып, жинақталған білімі мен тәжірибесімен бөліседі. Қаржыландыру бағдарламасы аясында 26,1 млрд теңгеге 20 мыңнан астам несие берілді. ЕҚДБ Қазақстанның 14 өңірінде 138 консалтингтік жоба, 6 өңірде 16 бизнес-коучингтік жоба ұйымдастырды. Қазақстан бойынша 251 кәсіпкердің қатысуымен 17 өңірлік тренинг өткізілді, Қазақстанның 13 облысынан 115 кәсіпкер әйел тәлімгерлік бағдарламасына қатысып, оң нәтижелер көрсетті.

Қазақстанда әйелдер бизнесі үшін 5ms факторларының қамтамасыз етілуінің әртүрлі деңгейі жеткілікті, бұл нәтижесінде елдегі әйелдер кәсіпкерлігі моделінің тұрақсыздығына және оның сапалы дамуының баяу қарқынына алып келеді.

Әйелдердің кәсіпкерлік қызметіне әр елге тән факторлар (халықтың нормалары мен дәстүрлері, экономиканың құрылымы мен түрі, ғылыми, технологиялық және өнеркәсіптік әлеуеттің даму деңгейі, ресми және бейресми институттар және т.б.) үлкен әсер етеді. Зерттеу шеңберінде Қазақстанның әйелдер кәсіпкерлігіне SWOT-талдау жүргізілді, онда оның даму стратегиясын іріктеу және бағалау екі кезеңде жүзеге асырылды:

1) әйелдер кәсіпкерлігінің ішкі және сыртқы ортасын талдау, алынған ақпарат оның күшті және әлсіз жақтарын (ішкі факторлар), мүмкіндіктері мен қауіптерін (сыртқы факторлар) айқындады. Талдаудың негізі ғылыми әдебиеттерді, бағдарламалық құжаттарды зерттеу және статистикалық деректерді талдау арқылы жиналған мәліметтер болды;

2) SWOT матрицасы арқылы мүмкін стратегияларды тұжырымдау.

SWOT талдау әдісі зерттеу объектісінің күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіптерін диагностикалау құралы ғана емес, сонымен қатар стратегиялық жоспарларды жасау үшін қолданылатын негізгі құралдардың бірі болып табылады. SWOT матрицасы тиісті стратегиялық бағытты таңдауға ықпал етеді және ішкі және сыртқы ортаның динамикасына назар аударады. Стратегиялардың ықтимал нұсқалары (Vaněk, M., Mikoláš, M., Žváková, K., 2012):

1) SO стратегиясы (Maxi-Maxi): сыртқы ортадағы мүмкіндіктерден қайтарымды алу үшін қандай күшті пайдалану керектігін көрсететін ең сәтті стратегия;

2) ST стратегиясы (Maxi-Mini): қауіптерді жеңу және болдырмау үшін ішкі күшті пайдалануға бағытталған стратегия;

3) WO стратегиясы (Mini-Maxi): сыртқы ортаның қандай мүмкіндіктері есебінен бар әлсіз жақтарды еңсеруге болатынын көрсететін стратегия;

4) WT стратегиясы (Mini-Mini): қауіп-қатердің алдын алу үшін қандай әлсіздіктерден арылу керектігін көрсететін стратегия.

Әйелдер кәсіпкерлігінің негізгі күшті жақтарының қатарына мыналарды жатқызуға болады:

- Әйелдердің бизнеске қатысуының жеткілікті жоғары деңгейі (кәсіпорындар саны, жұмыспен қамту, ЖІӨ-ге үлес);

-Кәсіпкер әйелдердің жаңа буыны (жаңа толқын);

- Әйелдер бизнес-қауымдастықтарының болуы;
 - Әлеуметтік осал топтағы әйелдерді кәсіпкерлік қызметке тарту.
- Ал Қазақстанда әйелдер бизнесін дамытуда әлсіз жақтар басым:
- Микро және шағын бизнес кәсіпкер әйелдердің өкілдігі;
 - Экономиканың үшінші секторының салаларында әйелдер бизнесін мамандандыру;
 - Кәсіпкер әйелдердің «Қос» уақыты (бизнесті жүргізу, үй шаруашылығын жүргізу);
 - Әйелдердің кәсіпкерлік қызметі туралы шектеулі статистикалық деректер.

Қазақстанда елдегі әйелдер кәсіпкерлігінің дамуына ықпал ететін факторлар. Бұл мүмкіндіктер:

- Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту үшін саяси ерік-жігердің болуы;
- Еңбекке қабілетті халық арасында жұмыспен қамтылмаған әйелдердің болуы және оларды өндірістік қызметке тарту мүмкіндігі;
- Индустриялық-инновациялық инфрақұрылымның болуы;
- Халықаралық интеграция (ЕАЭО, т.б.).

Бұл ретте елде әйелдер бизнесін жүргізу үшін мынадай қауіптер бар:

- Гендерлік кемсітушілік;
- Әлемдік экономикалық дағдарыстың жаңа толқыны;
- Кәсіпкерлік мәдениетінің төмендігі және инновациялық мәдениеттің болмауы;
- Әйелдер кәсіпкерлігін қолдау инфрақұрылымының әлсіз даму деңгейі мен тиімсіздігі.

Сыртқы орта факторларының және Қазақстандағы әйелдер кәсіпкерлігінің ішкі қасиеттерінің әр түрлі үйлесімін дәйектілікпен қарау оны дамыту жөніндегі стратегиялық іс-қимылдарды таңдауды негіздеуге мүмкіндік береді (1-кесте).

Салынған SWOT-матрицаның нәтижелеріне сәйкес Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігін дамытудың мынадай бағыттары жүзеге асырылуы мүмкін:

1) ұсынылған мүмкіндіктерді іске асыру үшін әйелдер кәсіпкерлігінің күшті жақтарын барынша пайдалану ұсынылады:

SO1. Кәсіпкер әйелдерді сараптамалық қолдау;

2) Әйелдер кәсіпкерлігінің әлсіз жақтарын еңсеру үшін сыртқы ортаның мүмкіндіктерін пайдалану ұсынылады:

WO1. Әйелдер бизнесінің жоғары технологиялық секторын дамыту;

WO2. Ананы қолдау әлеуметтік жүйесін дамыту;

3) қауіп-қатердің салдарын барынша азайту және оларды болдырмау үшін әйелдер кәсіпкерлігінің күшті жақтарын пайдалану ұсынылады:

ST1. Қыздар арасында бизнес-білім беруді дамыту;

ST2. Әйелдер кәсіпкерлігін қолдау инфрақұрылымын дамыту;

4) Қауіп-қатердің алдын алу үшін әйелдер кәсіпкерлігінің әлсіз жақтарынан арылу және олардың әсерін барынша азайту ұсынылады:

WT1. Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту және мониторинг көрсеткіштерінің жүйесін әзірлеу.

Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігін дамыту бойынша басым стратегиялық іс-қимылдарды іске асыру шеңберінде мыналар ұсынылады:

1. Кәсіпкер әйелдерді сараптамалық қолдау. Әйелдердің жаңа нарықтарға, атап айтқанда шетелде шығуын қамтамасыз ету үшін шетелдегі әйелдер бизнес-қоғамдастығының және «ҚазЭкспортГарант» Экспорттық-кредиттік сақтандыру корпорациясы» АҚ, «ҚазАгро» Ұлттық басқарушы холдингі» АҚ, «Қазақстандық индустрияны дамыту институты» АҚ және т.б. сияқты ұлттық даму институттарының белсенді қолдауы қажет.

2. Әйелдер бизнесінің жоғары технологиялық секторын дамыту. Бұл әйелдердің экономиканың бастапқы және қайталама секторына қатысуын арттырмай мүмкін емес.

Осы мақсатқа қол жеткізу бағыттарының бірі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, инженерлік, өңдеу және құрылыс салаларындағы мамандықтар бойынша әйелдердің техникалық, кәсіптік және жоғары білімге қол жеткізуін кеңейту болуы мүмкін, онда екі еседен астам гендерлік алшақтық байқалады, бұл білім беру гранттарын бөлу кезінде квоталау тетігін пайдалану кезінде мүмкін болады. Квоталау тетігі мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру кезінде де пайдаланылуы мүмкін. Мәселен, стартаптарды және жоғары технологиялық бизнесті, сондай-ақ экономиканың бастапқы және қайталама секторлары салаларындағы инвестициялық жобаларды қаржыландыру кезінде әйелдер үшін квоталар бөлуге болады (Setini M. et al., 2020).

3. Ананы әлеуметтік қолдау жүйесін дамыту. Балабақшалар санының көбеюі, бастауыш және орта мектепте факультативтік үйірмелердің («қосымшалар») дамуы, бизнес-орталықтарда балалар бөлмелерін немесе балалар алаңдарын құру және басқа да осындай шаралар жаңа әйелдер кәсіпорындарының пайда болуына және жұмыс істеп тұрғандарының өсуіне ықпал ететін болады.

4. Қыздар арасында бизнес-білім беруді дамыту. Бұл ұзақ мерзімді кәсіпкерлік курстарын өткізу, міндетті мектеп бағдарламасына «Кәсіпкерлік» пәнін жаппай енгізу, ЖОО деңгейінде кәсіпкерлікке оқыту (мысалы, салалар бөлінісінде аттас мамандық ашу) болуы мүмкін. Ісін жаңа бастаған кәсіпкерлер үшін қаржылық (бухгалтерлік істің қыр-сыры, инвестициялық жобалау, бизнес-жоспарлау және т.б.), құқықтық (Кәсіпкерлік кодекс, Еңбек кодексі, Салық Кодексі және т. б.), компьютерлік (интернеттегі бизнес, әлеуметтік желілер және т. б.) сауаттылықты арттыру курстарынан өту пайдалы болады.

Кесте 1. Қазақстандағы әйелдер кәсіпкерлігінің SWOT матрицасы

	Дамыту стратегиясының ішкі факторлары	
	Күштіжақтары (Strengths)	Әлсізжақтары (Weaknesses)
	S1. Кәсіпкер әйелдердің жаңа буыны (жаңа толқын); S2. Әйелдердің бизнеске қатысуының жеткілікті жоғары деңгейі (кәсіпорындар саны, жұмыспен қамту, ЖІӨ-ге үлес); S3. Әйелдер бизнес-қауымдастықтарының болуы; S4. Кәсіпкерлік қызметке әлеуметтік осал топтардан әйелдерді қосу	W1. Микро және шағын бизнес кәсіпкер әйелдердің өкілдігі; W2. Экономиканың үшінші секторының салаларында әйелдер бизнесін мамандандыру; W3. Кәсіпкер әйелдердің «Қос» ауыртпалығы (бизнесі жүргізу, үй шаруашылығын жүргізу); W4. Әйелдердің кәсіпкерлік қызметі туралы шектеулі статистикалық деректер
Дамыту стратегиясының сыртқы факторлары	Әйелдер кәсіпкерлігін дамытудың перспективалы стратегиялары	
Мүмкіндіктер (Opportunities)	SO стратегиясы (қолайлы сыртқы орта жағдайларында дамытудың мүмкіндіктері мен күшті жақтарын пайдалану) Интеграциялық өсу стратегиясы 1.SO1. (S1, S3, O1, O4)	WO стратегиясы (қолайлы сыртқы мүмкіндіктерді пайдалана отырып әлсіз тұстарды минимизациялау стратегиясы) Шоғырландырылған өсу стратегиясы 1.WO1. (W1, W2, O1, O3), 2.WO2.(W3, O1, O2)
Қауіптер (Threats)	ST стратегиясы (қолайсыз сыртқы ортадан төнетін қауіптерді минимизациялау үшін күшті жақтары мен мүмкіндіктерді пайдалану стратегиясы) Диверсификациялық өсу стратегиясы 1.ST1.(S1, S2, T1, T3) 2. ST2. (S3, T4)	WT стратегиясы (сыртқы ортадан төнетін қауіптің қолайсыз жағдайында әлсіз тұстарды минимизациялау стратегиясы) Мақсатты бағытталған дамыту стратегиясы 1.WT1.(W4, T1, T2)

5. Әйелдер кәсіпкерлігін қолдау инфрақұрылымын дамыту. Әйелдердің кәсіпкерліктің «қатаң» инфрақұрылымына ғана емес, сондай-ақ «жұмсақ» инфрақұрылымға да (желілік қоғамдастықтар, краудсорсингі, краудфандингі пайдалану) қол жеткізуін қамтамасыз ету қажет. Сондай-ақ инфрақұрылымның жаңа нысандарының қатарына мемлекеттік және жеке субъектілер ұсына алатын инновациялық лагерьлерді, жалпы fab — зертханаларды, коворкинг-орталықтарды жатқызуға болады.

Әйелдер кәсіпкерлігін дамытуда АКТ (коммуникациялық құралдар, компьютерлік және модульдік дизайн, цифрлық технологиялар) үлкен мәнге ие болады. Интернет арқылы ақпарат іздеуді және алмасуды жүзеге асыратын техникалық күрделі мәселелерді шешу үшін көптеген пайдаланушылардың әрекеттерін үйлестіру және біріктіру мүмкіндіктері бар. Заманауи АКТ қолдану кәсіпкерлік қызметті оңтайландыруға ықпал етеді. Атап айтқанда, әйелдер кәсіпкерлігін қолдау инфрақұрылымын «виртуалдандыру»ның элементтерінің өзгеретін факторларға бейімділігін арттыруға және «қатаң» инфрақұрылым объектілерін қалыптастыру мен дамытуға арналған шығындарды қысқартуға мүмкіндік береді. Әйелдер кәсіпкерлігін қолдаудың виртуалды инфрақұрылымы виртуалды кеңістікте кәсіпкерлік қызметтің жекелеген кезеңдерінің орындалуын қамтамасыз етеді (Drakh T.P., Salzhanova Z.A., Borisova E.i., 2021).

6. Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту және мониторинг көрсеткіштерінің жүйесін әзірлеу. Кәсіпкерлікті дамыту мәселесі бойынша гендерлік негізделген көрсеткіштер жүйесінің болмауы (мысалы, ірі бизнес, шығарылатын өнім көлемі бойынша деректер, оның ішінде жыныс-жас, өңірлік, салалық бөліністегі, сондай-ақ халықтың әлеуметтік осал топтары бөлінісінде деректер: жетімдер, бұрынғы тұтқындар, үй шаруасындағы әйелдер, жастар, зейнеткерлер, мүгедектер және т.б.) осы зерттеудің негізгі шектеулеріне айналды.

Елдегі әйелдер кәсіпкерлігін сандық бағалау және мониторингілеу үшін оның кіруі мен шығуын, сондай-ақ оның ішкі құрылымын сипаттайтын көрсеткіштерді салыстыруға негізделген көрсеткіштердің жаңа жүйесі қажет. Кәсіпкерлік субъектілерінің мониторингі жүйесін әзірлеу кезінде жалпы тәсіл ретінде әйелдер басқаратын кәсіпкерлік субъектілерінің негізгі көрсеткіштерін республикалық және өңірлік деңгейдегі ерлер басқаратын кәсіпкерлік субъектілерінің көрсеткіштерімен салыстырмалы талдау қабылдануы мүмкін (Wang, Q., 2021)

Біз қолда бар статистикалық көрсеткіштерді кәсіпкерлік қызметтің гендерлік негізделген көрсеткіштерінің мынадай тізбесімен толықтыруды ұсынамыз:

1. Инвестиция көлемі, млн. теңге;
2. Инвестициялар құрылымы (экономикалық қызмет түрлері бөлінісінде), млн. теңге;
3. Шығарылатын өнім көлемі, млн. теңге;
4. ҒЗТКЖ арналған шығындар, млн. теңге;
5. ҒЗТКЖ-ға арналған шығындарды жүзеге асыратын кәсіпорындар саны, бірлік
6. Жыл ішінде инновацияларды жүзеге асыратын кәсіпорындар саны, бірлік;
7. Инновациялық өнім көлемі, млн. теңге;
8. Алынған заттай гранттар саны, бірлік;
9. Мемлекет тарапынан кәсіпорынды қоса қаржыландыру көлемі, млн. теңге;
10. Салық жеңілдіктері, млн. теңге;
11. Тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің, оның ішінде жоғары технологиялық өнімдердің экспорты, млн. теңге;
12. Тауарлар мен қызметтердің, оның ішінде жоғары технологиялық өнімдердің импорты, млн. теңге және т. б.

Ұсынылған ұсынымдарды іске асыру Қазақстанның кәсіпкерлік экожүйесін әйелдер кәсіпкерлігін және тұтастай алғанда отандық экономиканы дамытуға бағытталған әлеуметтік-экономикалық саясаттың тиімді тетігіне айналдыруға ықпал ететін болады.

Ұсынылған стратегиялық әрекеттер жиынтығы бірінші кезекте назар аударуды талап етеді. Таңдалған стратегиялар басқа бағыттар бойынша алға жылжудың маңыздылығын жоймайды. Зерттеу барысында алынған ғылыми нәтижелер субъективті болуы мүмкін. Алайда, әйелдер кәсіпкерлігінің дамуын сапалы мониторингтеу, талдау, бағалау және болжау үшін әдіснамалық және статистикалық базаның болмауына байланысты олар оның жай-күйі мен дамуының басым бағыттарын айқындау үшін назарға алынуы мүмкін (Moreira J. et al., 2019).

1. Қазақстанда әйелдер бизнесі үшін 5ms факторларының қамтамасыз етілу деңгейі айтарлықтай әртүрлі, атап айтқанда «макро — және мезоинфрақұрылым» факторының жоғары даму деңгейі, орташа — «ақша» және «менеджмент», төмен — «нарық» және «ақша» факторлары. Бұл елдегі әйелдер кәсіпкерлігі моделінің тұрақсыздығына және оның сапалы дамуының баяу қарқынына әкеледі.

2. Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігін дамыту үшін келесі стратегиялық шаралар ұсынылады:

- Кәсіпкер әйелдерді сараптамалық қолдау;
- Әйелдер бизнесінің жоғары технологиялық секторын дамыту;

- Ананы әлеуметтік қолдау жүйесін дамыту;
- Қыздар арасында бизнес-білім беруді дамыту;
- Әйелдер кәсіпкерлігін қолдау инфрақұрылымын дамыту;
- Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту және мониторинг көрсеткіштерінің жүйесін әзірлеу.

Таңдалған стратегиялық ұсыныстар басқа бағыттар бойынша алға жылжудың маңыздылығын жоймайды, бірақ бірінші кезектегі маңыздылықты талап етеді.

Талқылау

Әйелдер кәсіпкерлігін отандық зерттеулерде теориялық мазмұнның болмауы бүгінгі күні елімізде әйелдер кәсіпкерлігінің теориялық мәселелерін талқылау үшін алаңдар қалыптаспағанын көрсетеді. Бұл ретте кәсіпкер әйелдердің кәсіпкерлік ортасын, оның ішінде әртүрлі елдерде (мысалы, дамыған, дамушы, транзиттік экономикасы бар), өңірлерде (мысалы, ауыл мен қала) және бизнес-секторларда (мысалы, өнеркәсіп, қызметтер) бизнес жүргізу ерекшеліктерін ескере отырып, зерделеу бойынша зерттеулердің аздығы байқалады. Әйелдер кәсіпкерлігін зерттеу оған заңнама, әлеуметтік нормалар, экономикалық саясат, еңбек нарығының құрылымы, табыс деңгейі, білім деңгейі сияқты факторлардың әсер етуі аясында мүмкін болады.

Әйелдің елдің саяси, қоғамдық және экономикалық өміріне тең қатысуы әлеуметтік-экономикалық дамуда прогреске қол жеткізу, өзекті мәдени, әлеуметтік және басқа да проблемаларды шешу үшін қажетті жағдайлар ретінде қарастырылады. Қазақстанда республиканың әлеуметтік-экономикалық дамуына әйелдердің үлесі артқаны байқалады. Әйелдердің кәсіпкерлік белсенділігі артып, олар басқаратын кәсіпорындар саны артып келеді. Алайда, әйелдер кәсіпорындарының өсуі олардың айналым мөлшері мен жұмыспен қамтылғандар санының аздығын сақтай отырып жүреді.

Қорытынды

Қорытындылар мен практикалық ұсынымдар Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің, Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің, Қазақстан Республикасы Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігінің, «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының, «ДАМУ» кәсіпкерлікті дамыту қорының, сондай-ақ басқа да ведомстволар мен ұйымдардың тұжырымдамалары мен даму жоспарларын іске асыру, әзірлеу және жетілдіру кезінде ескерілуі және пайдаланылуы мүмкін.

Қойылған міндеттердің шешімдерінің толықтығын бағалау. Зерттеуде қойылған міндеттер Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің статистикалық деректерін, «Атамекен» Қазақстан Республикасының Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының, «ДАМУ» кәсіпкерлікті дамыту қорының және халықаралық ұйымдардың сараптамалық есептерін пайдалана отырып, толық шешілді. Әйелдер кәсіпкерлігін дамытудың теориялық және практикалық тәсілдері зерттелді. Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігінің дамуы барысы туралы кешенді зерттеу жүргізілді және оны одан әрі жетілдіру бойынша практикалық ұсыныстар әзірленді.

References

- Aitzhanova, D.N., Begentayev M.M., Kunyazova S.K., & Titkov A.A. (2021). Youth entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan: concept, problems and solutions. *Bulletin of the Karagandy University. Economy Series*, 2(102).
- Cardella, G.M., Hernández-Sánchez, B.R., & Sánchez-García, J.C. (2020). Women entrepreneurship: A systematic review to outline the boundaries of scientific literature. *Frontiers in psychology*, 11, 1557.
- De Bruin, A., Brush, C.G., & Welter, F. (2007). Advancing a framework for coherent research on women's entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and practice*, 31(3), P. 323–339.
- Drakh T.P., Salzhanova Z.A., & Borisova E. (2021). Development of the Entrepreneurial University-Business Strategic Interaction Model for Kazakhstan. *Bulletin of the Karagandy University. Economy Series*, 4(104), 27–40.
- Gupta, N., & Mirchandani, A. (2018). Investigating entrepreneurial success factors of women-owned SMEs in UAE. *Management Decision*.
- Moreira, J., Marques, C.S., Braga, A., & Ratten, V. (2019). A systematic review of women's entrepreneurship and internationalization literature. *Thunderbird International Business Review*, 61(4), 635–648.
- Parker, B.J. (2010). A conceptual framework for developing the female entrepreneurship literature. *Journal of Research on Women and Gender*, 1(1), pp. 169–190.
- Pines, A.M., Lerner, M., & Schwartz D. (2010). Gender differences in entrepreneurship: Equality, diversity and inclusion in times of global crisis. *Equality, Diversity and Inclusion. An International Journal*, 29 (2), 186–198. doi: 10.1108/02610151011024493

- Rosca, E., Agarwal, N., & Brem, A. (2020). Women entrepreneurs as agents of change: A comparative analysis of social entrepreneurship processes in emerging markets. *Technological Forecasting and Social Change*, 157, 120067.
- Sarfaraz, L., Faghih, N., & Majd, A.A. (2014). The relationship between women entrepreneurship and gender equality. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 4(1), 1–11.
- Setini, M., Yasa, N.N.K., Gede Supartha, I.W., Ketut Giantari, I.G.A., & Rajiani, I. (2020). The passway of women entrepreneurship: Starting from social capital with open innovation, through to knowledge sharing and innovative performance. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 6(2), 25.
- Vaněk, M., Mikoláš, M., & Žváková, K. (2012). Evaluation methods of SWOT analysis. *GeoScience Engineering*, 2, 23–31.
- Verheul, I., van Stel, A., & Thurik, R. (2006). Explaining female and male entrepreneurship at the country level. *Entrepreneurship & regional development*, 18, 151–183.
- Wang, Q. (2021). Higher education institutions and entrepreneurship in underserved communities. *Higher Education*, 81(6), 1273–1291.

Г.С. Акыбаева, А.О. Мусабекова, Т.В.Старикова, Ж.С.Хусайнова, С.Ш.Мамбетова⁵

Анализ экономических возможностей женщин в сфере предпринимательства

Аннотация

Цель: Развитие женского предпринимательства является современным мировым трендом в развитии экономики. Исследования в этой отрасли подтверждают зависимость динамики роста ВВП и уровня развития женского предпринимательства. Ежегодно возрастают потребности в развитии социальных рынков, образовательных услуг, пользующихся большой популярностью в сфере женского предпринимательства. Трудовая активность женщин в сфере предпринимательства создает благоприятные условия для повышения уровня жизни населения, появляются новые рабочие места, повышается самозанятость. Цель работы заключается в рассмотрении сущности и особенностей женского предпринимательства

Методы: В процессе проведения научной работы авторами были использованы общенаучные методы познания: структурно-функциональный, системный анализ, ориентированный на всестороннее рассмотрение общественной жизни, методы анализа и синтеза, сравнения и аналогии.

Результаты: Полученные результаты исследования подтверждают развитие в Казахстане новой волны женского предпринимательства. Выявлены проблемы развития женского бизнеса, на основе проведенного анализа возможностей определены направления развития женского предпринимательства.

Выводы: Рынок труда в современной экономике сопровождается изменениями, в том числе и в сфере женской занятости. Развитие малого и среднего бизнеса позволило многим открыть собственное дело. Этнокультурная специфика казахстанского общества также накладывает свой отпечаток на развитие женского бизнеса, на женщин возложена необходимость ведения домашнего хозяйства и ухода за членами семьи. Вместе с этим, следует отметить, что сегодня женщины в Казахстане имеют множество экономических возможностей для реализации своих возможностей в предпринимательской деятельности. Развитие женского предпринимательства является мощным инструментом экономической политики и требует дальнейшего развития и поддержки со стороны государства.

Ключевые слова: женское предпринимательство, малый и средний бизнес, предпринимательство, некоммерческая организация, экономика.

G.S. Akymbayeva, A.O. Mussabekova, T.V. Starikova, Zh.S. Khussainova, S.Sh. Mambetova

Analysis of economic opportunities of women in the field of entrepreneurship

Abstract

Object: The development of women's entrepreneurship is a modern global trend in the development of the economy. Research in this industry confirms the dependence of the dynamics of GDP growth and the level of development of women's entrepreneurship. Every year, there is an increasing need for the development of social markets educational services, which are popular in the field of women's entrepreneurship. The labor activity of women in entrepreneurship creates favorable conditions for improving the living standards of the population, new jobs appear, and self-employment increases. The purpose of the work is to consider the essence and characteristics of women's entrepreneurship.

Methods: The authors used general scientific methods of cognition: Structural-functional, system analysis, focused on a comprehensive consideration of social life, methods of analysis and synthesis, comparison and analogy.

Findings: The results of the study confirm the development of a new wave of women's entrepreneurship in Kazakhstan. The problems of development of women's business are identified. Based on the analysis of opportunities, directions for the development of women's entrepreneurship are determined.

Conclusions: The labor market in the modern economy is accompanied by changes, including in the field of women's employment. The development of small and medium-sized businesses has allowed many to start their own

business. The ethno-cultural specificity of Kazakhstani society also leaves its mark on the development of women's business; women are entrusted with the need to run a household and take care of family members. Along with this, it should be noted that today women in Kazakhstan have many economic opportunities to realize their potential for entrepreneurial activities. The development of women's entrepreneurship is a powerful tool for economic policy and requires further development and support from the state.

Keywords: women's entrepreneurship, small and medium business, entrepreneurship, non-profit organization, economics.

М.О. Бекебаева^{1*}, К.М. Калыкулов²

¹*Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан*

²*Шымкент университеті, Қазақстан*

¹*bekebayevam90@mail.ru, ²kalykulov.65@mail.ru*

¹*<https://orcid.org/0000-0002-4852-6859>,*

²*Scopus Author ID: 56623196100*

Мүдделі тараптар теориясын негізге ала отырып, университет имиджін бағалау

Аңдатпа

Мақсаты: Университет имиджін қарастыру кезінде имиджді түсінудің тәсілдерін көрсету. Ұйым имиджін оның бәсекеге қабілеттілігімен байланыстыру идеясын түсіндіру және ғылыми зерттеулер көрсеткендей, имидждің негізгі қызметі – біреуге немесе бір нәрсеге оң көзқарас қалыптастыру. Жоғары оқу орнының бәсекеге қабілеттілігін оның имиджінің көмегімен басқаруға мүмкіндік беретін шаралар кешенін дәлелдеу.

Әдісі: Авторлар бірқатар әдістерді қолданды: талдау, стратегиялық талдау, мүдделі тараптарды талдау, фокус–топтық әдіс, имидж қалыптастырушы фактордың бәсекеге қабілеттілік коэффициентін есептеу, графикалық әдіс. Осы әдістерді қолдану арқылы нақты университеттің бәсекеге қабілеттілігінің жалпы коэффициенті есептеп шығарылған.

Қорытынды: Нақты университеттің бәсекеге қабілеттілігінің жалпы коэффициентін есептеп көргенде, нәтижесінде бұл көрсеткіш бірден төмен болды. Яғни, зерттелген жоғарғы оқу орнының имиджі мақсаттық көрсеткішке сәйкес болмай шықты. Осылайша бұл коэффициент имидж қалыптастырушы элементтер тұрғысынан қарағанда университеттің бәсекеге қабілеттілігін немесе керісінше олай еместігін анықтауға мүмкіндік береді.

Тұжырымдама: Алынған мәліметтерге сәйкес, жұмыс жақын арада басталуы керек деген имидж қалыптастыратын аймақтар анықталды, өйткені олар бір жағынан студенттер үшін маңызды, ал екінші жағынан бәсекеге қабілеттілік коэффициентін зерттеуге қажет.

Кілт сөздер: имидж, мүдделі тараптар, бәсеке, университет, фокус–топ, стратегия, коэффициент, факторлар.

Кіріспе

Бүгінгі таңда университеттердегі үрдіс көбінесе университеттің беделін арттыруға, университеттің имиджіне оң әсер етуге және үлкен бәсекелестік алаңында ең жақсы және қабілетті студенттерді тартуға бағытталған. Университет жоғары контексттегі мекеме емес, ол зерттеуге арналған пән ретінде және маркетингі басқарудың жаңа зерттеу саласы ретінде қызығушылықтың жаңа саласы болып табылады. Университеттің танымдық, аффективті және жалпы имиджі мен студенттердің қанағаттанушылығына дейінгі рөлі арасындағы қатынастарды зерттеу – бұл білім беру көшбасшыларына, білім беруді жоспарлаушыларға, сондай-ақ, оқытушылар мен университет әкімшілігіне пайдалы болуы керек, өйткені бұл студенттердің мінез–құлқын түсінуге және университеттің имиджін көтеруге тікелей әсер ететін стратегияларды енгізуге көмектеседі, демек студенттердің қанағаттанушылығын арттырады.

Университеттердің имиджі қызығушылық тудыратын жаңа тақырып. Имидждің маңыздылығы университеттер арасында қарым–қатынас орнатуға және әрқайсысымен жағымды байланыс желілерін дамытуға қатысты болады. Ұйымдастырушылық имидж корпоративті секторға қатысты жиі зерттелгенімен, ол коммерциялық емес салада сирек зерттелген.

Ұйымның имиджін тек мүдделі тараптар немесе оның құрамдас бөліктері ғана қолдай алады немесе бағалай алады деген түсінікке қол жеткізілді.

Университеттің имиджі әртүрлі мүдделі тараптардың көзқарасы бойынша мұқият зерттеледі. Егер университеттер өздерінің имиджі арқылы бәсекелесуге қабілетті болса, онда алғашқы қадам – қазіргі студенттер ие университеттің имиджін өлшеу. Имидж өлшемдерін талдау осы бәсекелестік ортадағы университеттердің тұрақтылығының қажетті атрибуттарын анықтау үшін қажет.

*Хат-хабарға арналған автор:

E-mail address: bekebayevam90@mail.ru

Зерттеушілер жоғары оқу орындарының имиджін бағалау үшін әртүрлі өлшеу модельдерін ұсынды: оқытушылар мен студенттер арасындағы қарым-қатынас, жұмыспен қамту, сыртқы байланыс және құндылықтар, ұлттық және халықаралық хабардарлық, экономикалық құндылық, университет кеңістігі, әкімшілік және спорт. Университет имиджінің сәтті моделі студенттердің қанағаттануы мен адалдығы сияқты әртүрлі нәтижелерге әкелуі мүмкін, бұл университеттің тұрақтылығына әсер етуі мүмкін. Бұл тұрғыда студенттердің рөлі туралы сөз болғанда, студенттердің бірлескен автор ретінде қатысуы олардың ұйымға деген қанағаттанушылығын арттырады.

Қызмет көрсету сапасы мен университет имиджі арасындағы байланыстың студенттердің қанағаттануы мен адалдығына әсері негізделген. Бұл қызмет көрсетудің жоғары сапасы мен университеттің имиджі студенттердің қанағаттанушылығын арттырады дегенді білдіреді. Тәжірибелік зерттеулер мынадай тұжырымдалған: университет ашық басқару (жаһандану) дәуірінің арқасында болашақта академиялық сектордың сапасын жақсарту үшін басқа мекемелермен серіктестік қарым-қатынасты дамытуы керек; университеттің имиджі, институттар арасындағы ынтымақтастық немесе серіктестік университеттің бәсекелестік артықшылығын арттыру үшін өте маңызды (студенттердің қанағаттануы мен адалдығы), сондықтан университеттер арасындағы ынтымақтастық пен серіктестік көптеген институттар өткізетін қазіргі үрдіске айналды; сонымен қатар, зерттеу жеке университеттерге және басқа да мүдделі тараптарға қызмет сапасы мен университеттің имиджін арттыру арқылы студенттердің қанағаттануы мен адалдығын арттыруға ықпал етті.

Университет имиджіне әсер ететін төрт тұжырымдаманы ұсынуға болады: сыртқы байланыс және құндылықтар, ұлттық және халықаралық тану, экономикалық құндылық және мүмкіндіктер. Университеттің бренд имиджі түлектердің адалдығына қалай әсер ететінін көрсетті. Сол сияқты, университеттің беделі мен түлектердің кірістерінің өсуі арасындағы байланысты қарастырды, бұл оң корреляцияны болжайды. Университеттің имиджі университеттің жалпы бәсекеге қабілеттілігінің маңызды элементі екенін ескере отырып, біз университеттің имиджі мен қызмет көрсету сапасы, студенттердің қанағаттануы және мінез-құлық ниеті сияқты басқа құрылымдар арасындағы байланысты анықтауға шешім қабылдадық.

Университеттің имиджі – бұл білім беру ұйымы туралы білім беру тауарлары мен қызметтерін тұтынушылар арасында нақты және әлеуетті қалыптасатын нанымдар мен сезімдер жиынтығынан тұратын жалпы идея.

Ұйым имиджін оның бәсекеге қабілеттілігімен байланыстыру идеясы жаңа емес. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, имидждің негізгі қызметі – біреуге немесе бір нәрсеге оң көзқарас қалыптастыру. Егер позитивті көзқарас қалыптасса, онда әлеуметтік байланыстардың әсерінен сенім міндетті түрде жоғары бағалар мен сенімді таңдауды ұстанатын болады. Бұл позитивті қарым-қатынастан туындаған психологиялық тізбек. Сонымен қатар, оң имидж, әдетте, беделдің жоғарылауына, демек, бедел мен ықпалдылыққа ықпал етеді. Позитивті имидж сонымен қатар жоғары рейтингде маңызды фактор болып табылады, ол бай және алуан түрлі қоғамдық қызметте өте маңызды.

Қазақстандағы «университет имиджі» ұғымы жақында, ХХІ ғасырдың басында пайда болды. ХХ ғасырда білім беру қызметі басқа да көптеген қажеттіліктермен қатар қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруы тиіс қызмет екені белгілі болды. Бұл кезде мемлекеттік органдардан басқа коммерциялық жоғары оқу орындары бұл қызметті көбірек бере бастады. Білім беру қызметтері нарығындағы бәсекелестіктің шиеленісуі университет имиджінің тұжырымдамасын қалыптастырудың алғы шарты болды. Сонымен қатар, имидж қоғаммен үйлесімді қарым-қатынас орнату үшін нарықтық экономика жағдайында қолайлы имидж қалыптастыруға бағытталған кез келген ұйымның ажырамас бөлігіне айналды.

1990-2000 жылдары университет имиджінің теориялық негіздемелері пайда бола бастады. Университет имиджін теоретиктер маркетинг сияқты пән шеңберінде қарастырады. Және бұл кездейсоқтық емес. 1960 жылдары коммерциялық емес маркетинг идеялары Америка Құрама Штаттарына ене бастады. ХХ ғасырдың 70-80-ші жылдарында бұл теорияның ережелері ересектерді оқыту мен біліктілікті арттыру мәселелеріне қатысты қарастырылды. Білім беру маркетингінің Германиядағы алғашқы тұтас тұжырымдамасын В. Саржес пен Ф. Хеберлин ұсынды. Білім беру маркетингі екі бағытты қамтиды: оқу қызметінің маркетингі, яғни, білім беру қызметін мекеменің сатуына бағытталған әрекеттер; білім маркетинг құралы ретінде және тұтынушыларды тарту мен ұстап қалу үшін қызметтер мен өнімдерге қолданылады.

Әдебиетке шолу

Соңғы онжылдықта университет имиджі тұжырымдамасына арналған жарияланымдардың өсуі ғалымдар арасында тақырыпқа деген қызығушылықтың артқандығын көрсетеді (Sung and Yang, 2008; Curtis et al., 2009; Aghaz et al., 2015). Зерттеулер негізінен құрылымды құрайтын аспектілерді, оны өлшеуді және оның басқа айнымалылармен қалай байланысын зерттеуге бағытталған. Алайда, студенттердің контингентінен басқа мүдделі тараптардың көзқарастары немесе әртүрлі мүдделі тараптар арасындағы имидждерді қалыптастыруда мүмкін айырмашылықтар және сәйкестіктер сияқты аз көңіл бөлінетін салалар бар (As Lafuente-Ruiz-de-Sabando et al, 2018).

Кейбір дереккөздерде жақында жарияланған шолу мақаласында академиялық әдебиетте университет имиджінің көп өлшемділігі туралы кең консенсус бар, бірақ оны құрайтын аспектілерге қатысты емес. Бұл авторлар алдыңғы жұмыстарда университет имиджінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылатын параметрлер тізімі өте алуан түрлі және кең екенін айтады. Алдыңғы зерттеулерде кейбір танымдық аспектілер (мысалы, академиялық мәселелер, жағдайлар және жабдықтар) жиі қарастырылды. Сонымен қатар, ғалымдар арасында аффективті бағалау имиджге де әсер етеді деген пікір артып келеді (Dowling, 2001; Fombrun, 2012), университеттің имиджі туралы шығармаларда эмоционалды компоненттің болуы әлі де мардымсыз деп атап өтті.

Жоғары білімге деген сұраныстың артуы бұл секторды әлемдегі ең жылдам дамып келе жатқан салалардың біріне айналдырды (Hemsley-Brown et al., 2016). Мемлекеттік қаржыландыру органдарының мұндай өсуі мен бағалау қажеттілігі университеттер арасында бәсекелестік қысымға алып келді, сондықтан олар бәсекелестің артуынан беделділігі және танымалдылығы артады болды (Nguyen et al., 2019). Бұл білім беру мекемелеріндегі корпоративтік брендингтің өсіп келе жатқан маңыздылығына әкелді.

Жалпы алғанда, білім беру мекемесінің бренд имиджі мүдделі тараптардың брендті пайдалану тәжірибесімен анықталады және корпорацияның немесе университеттің жалпы бренд имиджінің қалай құрылатынын түсіндіреді (Abratt&Clain, 2012). Әдебиеттерде корпоративтік брендтің имиджі әртүрлі тұжырымдамалардан тұратындығы көрсетілген. Корпоративтік бренд имиджі ұйым, мүдделі сайлаушылар туралы қоғамның санасында жалпы әсер тудырады.

Соңғы онжылдықта жоғары білім беру ортасында елеулі өзгерістер болды, бұл жоғары оқу орындары арасындағы бәсекелестіктің күшеюіне алып келді. XX ғасырдың екінші жартысында орын алған сұраныстың кеңеюі жаһандану және қысқарту сияқты басқа құбылыстарға ықпал еткен қол жетімділік пен әртүрлілік тұрғысынан ұсыныстың көбеюіне әкелді (Maringe & Gibbs, 2009). Жаһандану жоғары білімнің интернационализациясының өсуіне, халықаралық студенттер санының едәуір өсуіне және университеттердің оларды тартуға деген қызығушылығына ықпал етті. Мемлекеттік қаржыландырудың қысқаруы ресурстар үшін бәсекелестіктің күшеюін ынталандырды және жоғары оқу орындарын жекешелендіруге және жеке мекемелердің таралуына ықпал етті. Жоғарыда айтылғандардың барлығы жергілікті және шетелдік студенттерді, ресурстарды және беделді оқытушылар құрамын тарту үшін университеттер арасындағы халықаралық бәсекелестік пен сұранысты күшейтті, бұл көптеген университеттерді мүдделі тараптар арасында берік қолайлы имидж мен бедел құру қажеттілігін түсінуге алып келді, бұл маңызды фактор болып табылады (Altbach, Reisberg, & Rumbley, 2009).

Көптеген факторлар университеттің имиджінің сипаттамаларына әсер етуі мүмкін, мысалы инфрақұрылым, жеке қатынастар, қоршаған орта факторлары, академиялық ерекшеліктер, оқыту және зерттеу, білім сапасы, академиялық тәжірибе және мүмкіндіктер, сонымен қатар, жұмысқа орналасу мүмкіндігі. Бұл имидж тұжырымдамасына материалдық емес элементтерге негізделген сенім ретінде назар аудара отырып, университет имиджін өлшеу студенттердің оқу орнын келесі аспектілер тұрғысынан таңдау жасағанын білдіреді: беделді, заманауи және белгілі еңбек нарығымен байланысты. Атап айтқанда, бұл жерде «заманауи» термині университетте технологиялар мен ғылыми прогрестің дамуына сәйкес ғылыми дәреже бағдарламалары үнемі жаңартылып отырады және халықаралық мәдени алмасуға ашықтығы бар (Aghaza et al., 2015).

Қызмет сапасы мәселесі әлеуметтік ғылымдардың көптеген пәндерінде қарастырылатындықтан, жоғары білім беру саласында жаңа студенттерді тарту және бар студенттерді ұстап тұру үшін қызмет сапасы тұжырымдамасы да қолданылуы мүмкін. Жоғары білім беру саласындағы оқу орындары арасындағы бәсекелестіктің артуына ықпал етті және көптеген оқу орындары осы негізгі мүдделі тараптары болып табылатын студенттердің шешім қабылдау процесіне қызығушылық танытуда (Pedro, Mendes, & Lourenço, 2018).

Университеттің имиджі туралы неғұрлым толық идеяны қалыптастыру процесін зерттеген кезде ғана алуға болады, өйткені оған көптеген фазалар, өлшемдер мен деңгейлер кіреді. Университеттердің имиджін анықтаудың осы күрделілігін ескере отырып, университет имиджін олардың университет туралы оң немесе теріс пікір білдіруге әсер ететін студенттердің ақыл-ойларының жиынтығы ретінде анықталды. Біз студенттер бағдарламаға қабылданғаннан кейін әр түрлі университет атрибуттарымен жұмыс тәжірибесі негізінде ғана өздерінің қабылдауын шынымен қалыптастыра алатын көзқарасты ұстанамыз. Атап айтқанда, біз университеттің имиджін «студенттердің өз шындықтары туралы психикалық идеяларын қолдана отырып, университеттің әртүрлі атрибуттарын олардың сезімдерін, идеяларын, сенімдерін, әсерлерін және нақты өмірлік тәжірибелерін білдіру арқылы бағалауға негізделген жиынтық процестің нәтижесі» деп анықтаймыз. (Gotsi & Wilson, 2001).

Институционалды имиджді басқару үшін колледждер мен университеттердің әкімшілері алдымен оның қалыптасуын ішкі және сыртқы тұрғыдан бағалап, «имиджге» әсер ететін факторларды қарастыруы керек (Helena & Mario, 2010).

Әдістері

Имидж қалыптастырушы фактордың бәсекеге қабілеттілік коэффициенті – бәсекеге қабілетті жоғары оқу орнының ұқсас көрсеткішіне қатысты нақты (бағаланатын) ЖОО имидждік элементінің «салмағының» қатынасы.

Осылайша:

$$ИБҚҚ_{\text{НУ}} = \text{НУИЭ} / \text{БҚУИЭ}, \quad (1)$$

мұндағы: ИБҚҚ_{НУ} - нақты университет имиджінің бәсекеге қабілеттілік коэффициенті;

НУИЭ - нақты университет имиджінің элементі (абсолютті түрде);

БҚУИЭ - бәсекеге қабілетті университет имиджінің элементі (абсолютті түрде).

Ең дұрысы, егер нақты университет бәсекелестік ортада жұмыс жасаса, имиджді қалыптастырушы факторларды бағалауды әр университеттің ұқсас элементтері үшін салыстыру қажет, бұл мұндай жұмыстарды жүргізуге белгілі бір шектеулер мен тыйым салуларға байланысты іс жүзінде мүмкін емес. Осыған байланысты салыстырудың бастапқы нүктесі ретінде біз «идеалды университет» түсінігін енгіздік, оған қатысты нақты университет белгілі бір бәсекелестік артықшылықтар бойынша жеңе алады немесе ұтылады.

ИБҚҚ_{НУ} > 1 болса, онда нақты университеттің бәсекеге қабілеттілігі идеалды университеттің бәсекеге қабілеттілігінен жоғары, демек, студенттер оқитын университеттің бірқатар көрсеткіштері олардың университеттен виртуалды күтулерінен асып түседі.

Егер ИБҚҚ_{НУ} < 1 болса, онда өкінішке орай, оқу орнының бәсекеге қабілеттілік көрсеткіші бірнеше параметрлер бойынша студенттер күткен шамадан біршама төмен, оларға аталмыш имидж қалыптастырушы параметрлер үлкен маңызға ие.

ИБҚҚ_{НУ} = 1 болған жағдайда университеттің бәсекеге қабілеттілігі идеалды университеттікімен теңеседі, осылайша студенттер күтетін нәтижелерімен оқу орнындағы нақты оқу үрдісінің ұйымдастырылуы сәйкес келетіндігін білдіреді.

Университет имиджін қарастыру кезінде біз имиджді түсінудің бірнеше тәсілдерін кездестіре аламыз.

Стратегиялық талдаудың қолданыстағы әдістері мен құралдарының көмегімен аталған міндеттерді шешудің мүмкін еместігін айта кету керек, бұл ұйымның барлық қарым–қатынасын жүйелі түрде қарастыруға мүмкіндік бермейді. Қазіргі уақытта стратегиялық талдаудың көптеген әдістері мен құралдары белгілі, олар тәжірибеде әр түрлі табыстармен қолданылады. Осыған байланысты мүдделі тараптар ұйымның ішкі және сыртқы ортасын ақша ағындарын құруға немесе оның құнын барынша арттыруға қабілеттілігі тұрғысынан бағалайды. Тиісінше, олардың назары клиенттерге бизнес деңгейінде немесе менеджментке корпоративтік деңгейде бағытталған.

Мүдделі тараптар теориясында мүдделі тұлғалар мен олардың ұйыммен қарым–қатынасын талдауға арналған бірқатар меншікті модельдер бар. Таңдалған модельдер негізінде мүдделі тараптарды және олардың фирмамен қарым–қатынасын стратегиялық талдау әдісін қалыптастырады. Бұл талдаудың түпкі мақсаты – мүдделі тараптарды басқара отырып, тапсырыс беруші менеджмент қойған мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін стратегияны әзірлеу болды.

Дегенмен, мүдделі тараптарды талдау нәтижелері мен олардың компаниялармен қарым-қатынасын корпоративті стратегия негізінде құру әрекеті екі түрлі мәселенің арқасында жүзеге аспай отыр:

1) Жеке мүдделі тараптың бағалануы компания мен оның бизнес-процестерге деген көзқарасынан айырмашылық жасайды;

2) Компания мақсаттары менеджменттің мақсаттары және мүдделерімен ауыстыруға болады, осы орайда олар мүдделі орталық болып саналады (бірақ бұл шараларды жүзеге асыру міндетті түрде емес).

Мүдделі тараптар теориясында құралдар жиынтығының рөлі: бір мүдделі тараптың басқаларына карағанда ықпалын күшейтетін және жүзеге асыратын, әрекеттерді жобалау мен жүзеге асыруға ыңғайлы болып табылады. Нәтижесінде талдау қорытындылары негізінде жасақталған стратегиялар белгілі бір оқу орнының ресурстарын бір мүдделі тараптың пайдасына қайта бөлуге бағытталады, бұл ретте оның қызмет тиімділігін арттырады, алайда корпоративтік стратегияның негізгі міндеттері шешілмейтінін ескерген жөн.

Сонымен қатар, мүдделі тараптар теориясының құралдары оқу орнымен ағымдағы немесе ықтимал ықтимал қарым-қатынастардың маңыздылығына негізделген мүдделі тараптардың күштерінің теңгерімін табысты бағалауға, сондай-ақ олардың мақсаттары мен мүдделерін сәйкестік пен қарама-қайшылықтарға бағалауға мүмкіндік береді. Бұл мүдделі тараптардың ортақ іске қосатын үлесін және олардың жеке қажеттіліктерін ескеретін стратегиялық мақсаттарды әзірлеуде мүдделі тараптар теориясының құралдарын қолдану мүмкіндігін көрсетеді.

Нәтижелері және талқылау

Стратегиялық басқару мәселелерін шешу үшін мүдделі тараптар теориясының жаңа құралдарының дамуы басқарудың аналитикалық және басқарушылық мүмкіндіктерін кеңейтетіні сөзсіз. Стратегиялық талдау мен жоспарлаудың қолданыстағы және жаңа құралдары мен стандартты құралдарымен бөлісуді жетілдіруді білдіреді. Дегенмен, соңғылары неоклассикалық парадигма аясында құрылғанын түсіну керек, б.а. пайданы, кірісті, өтімділікті барынша арттыруға бағытталған. Бұл құралдарды басқа мүдделі тараптар тұжырымдамасы аясында қолдану оларды өзгертуді қажет етеді, кейде олар соншалықты маңызды, олар шын мәнінде жаңа құралдарға айналады.

Біздің ғылыми ізденіміз университеттің имиджі бірнеше имидждердің қосындысы ретінде қалыптасқанын дәлелдейді: білім беру мекемесінің өзіндік бейнесі (оқу ғимараттары мен үй-жайлар, материалдық-техникалық база, аумақтық-географиялық орналасуы және т.б.), осы университеттің білім беру саласындағы қызметі (беделі, нарықтағы сұраныс, оқу форматы, оқу ақысы, т.с.с.), университеттің білім беру барысында жасақталған өнімдері (оқу орнының меншікті оқулықтары мен басылымдары, патенттер, өнертабыстар, т.б.), сондай-ақ студенттердің бос уақытын ұйымдастыру инфрақұрылымын атап өткен абзал (кесте 1).

Кесте 1. Жоғары оқу орны имиджінің элементтерінің жиынтығы

ЖОО-ның имиджі		
Университеттің өзінің имиджі мен студенттердің бос уақытының инфрақұрылымы	Университеттің білім беру қызметтерінің имиджі	Университеттің профессорлық-оқытушылық құрамы мен оқу өнімдерінің имиджі
ғимараттар мен үй-жайлар; материалдық-техникалық база	өзекті; сәнді; беделді; оқыту формалары; тағылымдамадан өту және тағылымдамадан өту бағдарламалары; студенттер алмасу және т.б.	меншікті оқу-әдістемелік басылымдар; мұғалімдер мен олардың оқушыларының өнертабыстары мен жаңалықтары; ғылыми мектеп; авторлық құқық техникасы мен курстары және т.б.
<i>Ескерту. Зерттеу материалдары негізінде автор құрастырған.</i>		

Зерттеу мәліметтеріне сәйкес, білім беру мекемесінің имиджін қалыптастыру және оны тиімді басқару университетке бәсекелестік ортада білім беру қызметтері нарығында өз орнын табуда белгілі бір резерв береді. Ұзақ уақыт бойы ешкім бедел тек моральдық-этикалық категория ғана емес, сонымен қатар, материалдық екендігімен дауласпады. Сонымен қатар, ол үлкен табыс әкелуге және бәсекеге қабілеттілікті арттыруға қабілетті. Тұрақты және міндетті түрде оң имидж бәсекелестерден гөрі қызметтің артықшылығының негізгі мотиві болып табылатын қызметті бастапқы таңдауға ынталандыру ретінде әрекет етеді. Осылайша, имидж университеттің бәсекелестік позициясын

нығайтудың факторы болып табылады, бәсекелестік ортада оның артықшылықтарын қамтамасыз етеді.

Университеттің оң имиджі оның талапкерлері, аспиранттары үшін әлеуметтік–экономикалық маңызы бар. Атақты және беделі бар ЖОО түлектерінде мақтаныш сезімі пайда болып, олардың қоғамдағы әлеуметтік мәртебесі артады және еңбек нарығында жоғары бәсеке қабілеттілікке ие болады, сонымен қатар мансаптық өсу қарқыны жоғары. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, беделді жоғары оқу орындарының түлектері бастапқы жалақысы орташа есеппен 25-30% жоғары және мансаптық позицияларды дамытуда басқа оқу орындарының түлектерінен 2-3 жыл озады.

Біздің пікірімізше, имидждің шынайы өмірдегі бейнесіне сәйкес келуі және тұтынушылардың белгілі бір тобына бағытталуы керектігін, сонымен бірге икемді және серпінді болып қалатынын атап көрсетеді. Қызметтердің сапасы біркелкі болған жағдайда бәсекелестік қызмет түрлері арасында емес, олардың бейнелері арасында болатынын ұмытпау керек. Осыған байланысты университеттің тұрақты оң имиджін қалыптастыруда өте маңызды орын жоғары оқу орнының бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы имидждік жұмыстың маңыздылығы мен маңыздылығын білетін әкімшілікке тиесілі.

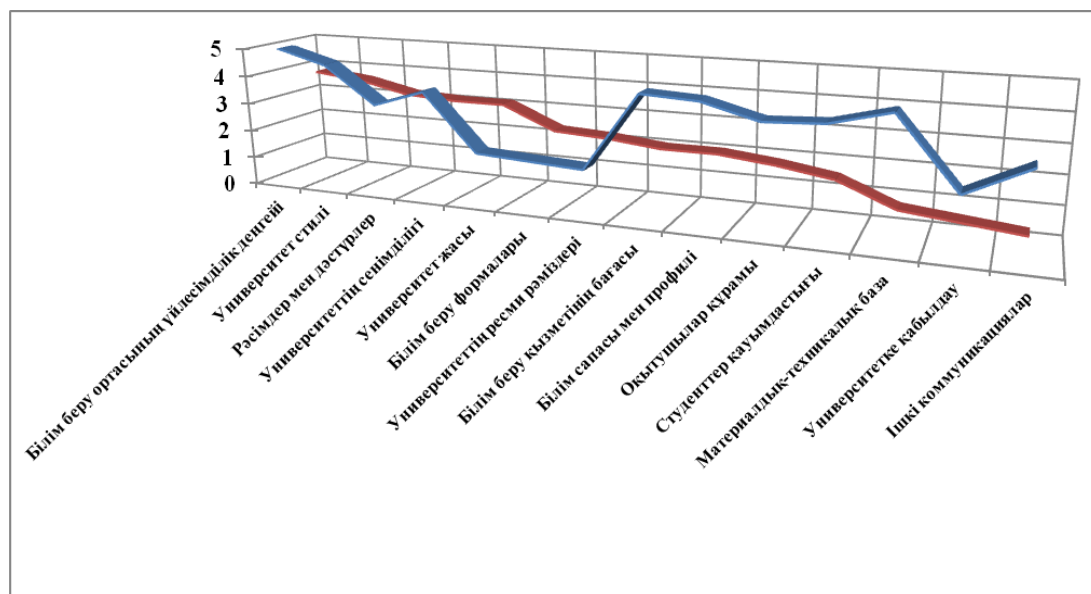
Біздің пікірімізше, жоғары оқу орнының имиджін қалыптастыру ол білім беру қызметтері нарығына енген сәттен басталуы керек, алайда пікірімізше, университеттер бастапқыда имидж қалыптастыру үшін жүйелі жұмыс жүргізбейді. Сыртқы және ішкі ортада өз имиджін басқару белгілі бір экономикалық және құқықтық тұрақтылыққа қол жеткізілгеннен кейін ғана білім беру мекемелерінің әкімшілігін қызықтыра бастайды. Соған қарамастан, жоғары оқу орнының оң имиджін қалыптастыруға тырысу жоғары оқу орнының дамуының кез келген кезеңінде тиімді болуы мүмкін. Даму процесінде имидж қалыптастырушы механизм білім беру мекемесінің стратегиялық мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес дұрыс бағытта реттелуі керек. Университеттің имиджі мақсатты топтардың санасында жүйелі түрде қалыптасуы және шоғырлануы қажет: әртүрлі жарнамалық іс–шараларға қатысу, ғылыми–практикалық конференциялар, семинарлар мен ашық дәрістер сияқты шараларды ұйымдастыру.

Біздің зерттеулеріміз бойынша университеттің мақсатты аудиториясында, яғни студенттер арасында бәсеке қабілеттіліктің бір факторы ретінде имидждің бүгінгі таңдағы жағдайын анықтаудың әдіс–тәсілдері ұсынылады. Фокус–топтарда имиджды құрайтын негізгі элементтерді, білім алушылар мен қызметкерлер арасында маркетингтік зерттеу жүргізудің ғылыми–әдістемелік негіздерін анықтадық, зерттедік және тексердік. Зерттеу барысында анықталғандай көптеген студенттер «идеалды» университет имиджін қалыптастыратын факторларды бағалады, бұндай оқу орнында студенттердің өздері жақсы оқығылары келеді.

Осылайша «идеалды университет» университетке бәсекелес болып табылады. Бұл болжам өте орынды, өйткені іс жүзінде белгілі себептер бойынша бірнеше бәсекелес университеттерде маркетингтік зерттеулер жүргізу мүмкін емес, бірақ бұл тәсіл нақты университет имиджіндегі әлсіз жақтарды анықтауға мүмкіндік береді. Университеттің оқытушылары мен қызметкерлері студенттік ортадағы университет имиджінің тікелей «аудармашылары» болғандықтан, олардың пікірі бойынша кейбір имидж қалыптастырушы факторлардың маңыздылығын қалай бағалайтынын білу біз үшін маңызды болды. Фокус–топтық әдісті қолдану арқылы имидж қалыптастырушы факторлар ретінде мыналар анықталды: білім беру ортасының жайлылық деңгейі; білім беру қызметтерінің бағасы; университеттің сенімділігі; білім сапасы мен профилі; университет стилі; университеттің жасы; университеттің ресми рәміздері; студенттер қауымдастығы; ішкі коммуникация; салт–дәстүрлер; университетке қабылдау; педагогикалық қызметкерлер; университеттің материалдық–техникалық базасы; білім беру формалары. Бұл факторлардың әрқайсысы неғұрлым нақты индикаторларға бөлінді, олар 0–ден 6–ға дейінгі балдық жүйенің көмегімен бағалануы тиіс (сурет 1).

Біз сынақтан өткізген әдістеме көрсеткендей, сол немесе басқа фактордың «салмағын» немесе құндылығын студенттер мен университет қызметкерлері әр түрлі бағалайды. Алынған нәтижелерге сәйкес, студенттер «ЖОО-ның жайлылық деңгейі», «Университеттің стилі», «Университеттің жасы» және «Сапа» сияқты өз университетінің бәсекеге қабілеттілігінің имидждік факторларын бағалайды. Сонымен қатар, «Оқытушылар құрамы», «Әдет–ғұрыптар мен дәстүрлер», «Университеттің сенімділігі», «Білім беру формалары», «Білім беру қызметтерінің бағасы» және «Студенттер қауымдастығы» сияқты көрсеткіштердің маңыздылығын анық бағалайды.

Бүкіл оқу орнының қызметі жобаланған университеттің мақсатты аудиториясы студенттер екенін ескере отырып, оның имиджі бойынша университеттің бәсекеге қабілеттілігі студенттердің өз имиджіне берген бағасына тікелей байланысты екенін мойындау керек.

Шартты белгілер: IU-
 NU-

Сурет 1. Идеалды және нақты университеттің имиджін қалыптастырушы факторларды бағалау (IU және NU)

Ескерту: Зерттеу материалдары негізінде автор құрастырған.

Зерттеу мәліметтерімізге сәйкес, имидж қалыптастырушы факторларды басқару арқылы білім беру ұйымының бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша жүйелі мақсатты жұмысты жүргізуге мүмкіндік беретін бағыттарды ұсынады, сонымен қатар имиджді жақсарту бойынша қабылданған шаралардың тиімділігі үнемі бақыланып отырады.

Жоғары оқу орнының бәсекеге қабілеттілігін оның имиджінің көмегімен басқаруға мүмкіндік беретін шаралар кешені дәлелденді, ол келесі кезеңдер кезегімен жүзеге асады:

- жоғары оқу орнының имиджін құрудың немесе реформалаудың мақсаты мен міндеттерін анықтайтын мақсатты аудиториясы және мақсатты аудитория үшін ең маңызды болып табылатын университет имиджінің элементтері;

- диагностикалық, оның аясында оқу орнын диагностикалау әдісі анықталады, белгілі бір университет имиджінің жағдайы бағаланады, мақсатты аудиторияның имидж элементтеріне қанағаттану деңгейі және оның сәйкес келу дәрежесі бәсекелес университетпен салыстырғанда мақсатты аудиторияның күтуі;

- имиджді арттырушы шаралар арқылы оның жағдайын жақсарту (маркетингтік шаралар, оқу жүйесі мен ақысын қайта қарау, университет ішінде коммуникациялық жүйелерді ұйымдастыру);

- бақылау мекемесін құру (оның негізгі қызметі ретінде ЖОО имиджіне әсер етуші элементтердің тиімділігін арттыруға бағытталған іс-шаралардың нәтижелерін қайта қарап, бақылау жүргізуді айтуға болады).

Іздену жұмысымызда практикада тексерілген университет имиджін диагностикалаудың авторлық құралдары мен әдістемесі ұсынылады.

Қорытынды

Сонымен, Түркістан қаласындағы халықаралық университеттің имиджін диагностикалау нәтижелері бойынша нақты имидж студенттердің идеяларына сәйкес келмейтіні анықталды, оның әлеуеті осы университеттің бәсекеге қабілеттілігінің факторы ретінде қажет.

Іздену еңбегімізде университеттің бәсекеге қабілеттілігін анықтау бойынша имидждік факторлардың маңыздылығын сандық бағалауға мүмкіндік беретін әмбебап индикатор жүйесін қолдануды ұсындық. Яғни, «имидж қалыптастырушы фактордың бәсекеге қабілеттілік коэффициенті».

Зерттеу арқылы біз нақты университеттің бәсекеге қабілеттілігінің жалпы коэффициентін есептеп көрдік, нәтижесінде бұл көрсеткіш бірден төмен болды. Яғни, зерттелген жоғарғы оқу

орнының имиджі мақсаттық көрсеткішке сәйкес болмай шықты. Айта кеткеніміздей, имиджді құрайтын элементтерін зерттеу барысында бәсеке қабілеттілік көрсеткіші 1-ге тең шамаға байланысты өзгеріп отырады. Осылайша бұл коэффициент имидж қалыптастырушы элементтер тұрғысынан қарағанда университеттің бәсекеге қабілеттілігін немесе керісінше олай еместігін анықтауға мүмкіндік береді, біз зерттеген нақты университет, өкінішке орай, кейбір көрсеткіштер бойынша студенттердің күтетін нәтижелеріне сай болмады. Бұл әкімшіліктің өзінің беделін, жариялылығын жоғарылату, имидждің ішкі компоненттерін өзгерту, студенттерге көбірек белсенділік көрсету және т.б.

Алынған мәліметтерге сәйкес, жұмыс жақын арада басталуы керек имидж қалыптастыратын аймақтар анықталды, өйткені олар бір жағынан студенттер үшін маңызды, ал екінші жағынан бәсекеге қабілеттілік коэффициентін зерттеуге керек.

Университеттің бәсекеге қабілеттілігін тек бір бәсекелеске ғана емес, сонымен қатар басқа да бәсекелес бірнеше жоғары оқу орындарына имидждік сипаттамалары бойынша бағалауға болатынын тағы бір рет атап өту қажет деп санаймыз. Қалай болғанда да, бұл техниканы оның имиджінің құралдарын қолдана отырып, жоғары оқу орнының бәсекеге қабілеттілігін диагностикалау мен басқарудың әмбебап құралы ретінде қарастыруға болады.

Әдебиеттер тізімі

- Abratt, R. & Kleyn, N. (2012). Corporate identity, corporate branding and corporate reputations: reconciliation and integration. *European Journal of Marketing*, 46 (7/8), 1048–1063. <https://doi.org/10.1108/03090561211230197>
- Aghaza, A., Hashemia, A., & Atashgaha, M.S. (2015). Factors contributing to university image: The postgraduate students' points of view. *Journal of Marketing for Higher Education*, 25(1), 104–126. <https://doi.org/10.1080/08841241.2015.1031314>
- Altbach, P.G., Reisberg, L., & Rumbley, L.E. (2009). Trends in global higher education: Tracking an academic revolution. *UNESCO World Conference on Higher Education, Paris*.
- Alcaide-pulido, P., Alves, H., & Gutiérrez-villar, B. (2017). Development of a model to analyze HEI image: A case based on a private and a public university. *Journal of Marketing for Higher Education*, 27(2), 162–187. <https://doi.org/10.1080/08841241.2017.1388330>
- Gotsi, M., & Wilson, A. (2001). Corporate reputation: Seeking a definition. *Corporate Communications: An International Journal*, 6(1), 24–30. <https://doi.org/10.1108/13563280110381189>
- Hemsley-Brown, J., Melewar, T.C., Nguyen, B. & Wilson, E.J. (2016). “Exploring brand identity, meaning, image, and reputation (BIMIR) in higher education: a special section”, *Journal of Business Research*, 69 (8), <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.01.01>
- Helena, A., & Mario, R. (2010). The influence of university image on student behaviour. *International Journal of Educational Management*, 24 (1), 73–85. <https://doi.org/10.1108/09513541011013060>
- Lafuente-Ruiz-de-Sabando, A., Zorrilla, P. & Forcada, J. (2018). A review of higher education image and reputation literature: Knowledge gaps and a research agenda. *European research on management and business economics*, 24 (1), 8-16. <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2017.06.005>
- Dowling, G. (2001). *Creating corporate reputations. Identity, image and performance*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.5860/choice.39-0405>
- Nguyen, B., Melewar, T.C. & Hemsley-Brown, J. (2019). *Strategic Brand Management in Higher Education*, Routledge.
- Maringe, F., & Gibbs, P. (2009). *Marketing higher education: Theory and practice*. McGraw-Hill Open University Press.
- Pedro, E., Mendes, L., & Lourenço, L. (2018). Perceived service quality and students' satisfaction in higher education: The influence of teaching methods. *International Journal for Quality Research*, 12, 165–192. <https://doi.org/cs96>
- Sung, M., & Yang, S.U. (2008). Toward the model of university image: The influence of brand personality, external prestige, and reputation. *Journal of Public Relations Research*, 20(4), 357–376. <http://dx.doi.org/10.1080/10627260802153207>

М.О. Бекебаева, К.М. Калыкулов

Оценка имиджа университета на основе теории заинтересованных сторон

Аннотация

Цель: Показать подходы к пониманию имиджа при рассмотрении имиджа университета. Идея соотношения имиджа организации с ее конкурентоспособностью является интерпретацией и, как показывают научные исследования, основной функцией имиджа является формирование позитивного отношения к кому – либо или чему-либо. Доказывается комплекс мер, позволяющих управлять конкурентоспособностью вуза с помощью его имиджа.

Методы: Авторы использовали ряд методов: анализ, стратегический анализ, анализ заинтересованных сторон, фокус-групповой метод, расчет коэффициента конкурентоспособности имиджеобразующего фактора, графический метод. Используя эти методы, мы рассчитали общий коэффициент конкурентоспособности конкретного вуза.

Результаты: Мы рассчитали общий коэффициент конкурентоспособности конкретного вуза, в результате чего этот показатель сразу стал ниже. То есть имидж изучаемого вуза не соответствовал целевому показателю. Таким образом, этот коэффициент позволяет определить конкурентоспособность вуза или, наоборот, его нет с точки зрения имиджеобразующих элементов.

Выводы: Согласно полученным данным, были определены области, которые формируют имидж, с которым работа должна начаться в ближайшее время, поскольку они, с одной стороны, важны для студентов, а с другой-для изучения коэффициента конкурентоспособности.

Ключевые слова: имидж, заинтересованные стороны, конкуренция, университет, фокус-группа, стратегия, коэффициент, факторы.

M.O. Bekebayeva, K.M. Kalykulov

Assessment of the university's image based on the theory of stakeholders

Abstract

Object: To show approaches to understanding the image when considering the image of the university. The idea of correlating the image of an organization with its competitiveness is an interpretation and, as scientific research shows, the main function of the image is to form a positive attitude towards someone or something. The complex of measures allowing to manage the competitiveness of the university with the help of its image is proved.

Methods: The authors used several methods: analysis, strategic analysis, stakeholder analysis, focus group method, calculation of the competitiveness coefficient of the image-forming factor, graphical method.

Findings: We calculated the overall competitiveness coefficient of a particular university, as a result of which this indicator immediately became lower. The image of the university under study did not correspond to the target indicator. Thus, this coefficient makes it possible to determine the competitiveness of the university or, conversely, it does not exist in terms of image-forming elements.

Conclusions: According to the data obtained, the areas that form the image with which work should begin soon have been identified, since they are important for students and for studying the competitiveness coefficient.

Keywords: image, stakeholders, competition, university, focus group, strategy, coefficient, factors.

В.И. Глухова¹, С.С. Дәрібеков^{2*}, А.С. Дәрібекова³, С.Ш. Мәмбетова⁴, З.А. Ескерова⁵

¹*М. Остроградский атындағы Кременчуг ұлттық университеті, Украина;*
^{2,4,5}*Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан;*
³*Қарағанды «Болашақ» академиясы, Қазақстан*

¹*glukhovav769@gmail.com, ²seka28@mail.ru, ³aigul_daribekova@mail.ru,*
⁴*sagynysh.2012@mail.ru, ⁵zamirra_e@mail.ru*

¹*https://orcid.org/0000-0003-0909-3728, ²https://orcid.org/0000-0001-7838-6458,*
³*https://orcid.org/0000-0001-8705-4519, ⁴https://orcid.org/0000-0003-4845-9825*

¹*Scopus Author ID: 57208315150, ²Scopus ID: 57190605280,*
³*ScopusID: 57200755104, ⁴Scopus ID: 5719874284,*

¹*Reseaches ID: AAP-5097-2020, ²Reseaches ID: AAE-8542-2020,*
³*Reseaches ID: AAF-1438-2020, ⁴Reseaches ID: AAF-1456-2020*

Қазақстанның қаржылық қауіпсіздігінің негізгі көрсеткіштері

Аңдатпа

Мақсаты: Мақалада Қазақстанның қаржылық қауіпсіздігін дамытуға әсер ететін ұғымдарды, бағалауды, сондай-ақ, көрсеткіштерді қарастыру. Сонымен қатар, авторлар, қаржылық қауіпсіздік көрсеткіштерін теориялық негіздеу негізінде Қазақстан Республикасында қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тетіктерін ұсынуға ұмтылған.

Әдістер: Салыстырмалы, теориялық талдауды қолдану негізінде оның негізгі бағыттарын жетілдіру арқылы қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттілігі туралы қорытынды жасалды. Зерттеу пәні Қазақстан Республикасы экономикасының қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету құралдарын дамыту проблемасын теориялық негіздеуден және шешуден тұрады.

Қорытынды: Ұсынылған ғылыми мақалада авторлар қаржылық қауіпсіздік ұғымының мәніне назар аударған, Қазақстандағы қаржылық қауіпсіздіктің негізгі көрсеткіштерін талдаған және мемлекеттің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі бағыттарын көрсеткен.

Тұжырымдама: Қаржылық қауіпсіздікке төнетін қатерлер Қазақстан экономикасында, әсіресе қаржы және ақша-несие салаларында айқын көрініс тапқан. Тұтастай алғанда, елдің экономикалық қауіпсіздігіне қол жеткізе отырып, қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі бағыттары мемлекеттік басқару басымдықтарының бірі болып табылады.

Кілт сөздер: қаржылық қауіпсіздік, инфляцияның жылдық деңгейі, бюджет тапшылығы, мемлекеттің сыртқы борышы, ақша массасына шетел валютасының көлемі.

Кіріспе

Соңғы жылдары макроэкономикалық қауіпсіздік, әртүрлі салалар мен салалардағы кәсіпорындардың қауіпсіздігі немесе жеке адамның қаржылық қауіпсіздігі болсын, барлық деңгейлерде қаржылық қауіпсіздік жүйесін қалыптастырудың рөлі күрт жоғарылады.

Қазіргі уақытта бұл мәселе ең маңызды және сәйкесінше өзекті болып қала береді. Қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңыздылығы мен қажеттілігін барлығы түсінеді, алайда оған қол жеткізу тәсілдерін түсіну шешілмеген күйінде қалып отыр.

Экономикалық қауіпсіздіктің өзегі қаржылық қауіпсіздік болып табылады. Бұл келесі жағдайлармен түсіндіріледі (Дәрібеков, 2020):

Біріншіден, қаржылық ресурстардың жетіспеушілігі экономиканың барлық салаларын жеткіліксіз қаржыландыруға алып келеді, бұл өз кезегінде ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді.

Екіншіден, экономикадағы материалдық объектілерге қарағанда ішкі және сыртқы қауіптерге әлдеқайда сезімтал болатын қаржы жүйесі.

Қаржылық дағдарыстар қысқа мерзімді перспективада жергілікті деңгейден жаһандық деңгейге дейін өсуі мүмкін, бұл мемлекеттің қаржы жүйесінің толық құлдырауына, инфляциямен, қолма-қол

*Хат-хабарға арналған автор:
E-mail: *seka28@mail.ru*

төлемдердің тоқтатылуына, қарыз міндеттемелерінің орындалмауына және ұлттық валютаның деноминациясына әкелуі мүмкін.

Үшіншіден, қазіргі заманғы жағдайларда жаһандық қаржы жүйелерінің жекелеген мемлекетке әсері қаржы құраушысының үстем жағдайымен байланысты сапалық жағынан өзге деңгейге ауысады, өйткені қазіргі заманғы экономика қаржы тетіктерінің негізінде, қаржы тетіктерінің көмегімен және қаржы мақсаттарында реттеледі.

Төртіншіден, дәстүрлі түрде қаржылық қауіпсіздік экономикалық саланың сандық және сапалық көрсеткіштерінің маңыздылығын сипаттайды, бұл оның тұрғындардың тұрақты өмір сүру жағдайларын сақтау қабілетін, ұлттық экономиканы дамыту үшін тұрақты қаржылық ресурстармен қамтамасыз етілуін анықтайды. Мемлекеттің қаржылық тәуелділігі экономикалық қауіпсіздік жүйесін бұзады, бұл өз кезегінде ұлттық қауіпсіздіктің бұзылуына әкеледі.

Сонымен қатар, бесіншіден, әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, қаржылық және экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ел тәуелсіздігінің кепілі, қоғамның тұрақтылығы мен тиімді жұмыс істеуінің, табысқа жетудің шарты болып табылады. Бұл қаржы жүйесі мемлекет экономикасының өмірлік маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылатындығымен түсіндіріледі, сондықтан ұлттық қауіпсіздік тұжырымдамасы қаржылық тұрақтылықты, оның сыртқы және ішкі қауіп-қатерлерге төзімділігін бағалаусыз бос дыбыс болады.

Мемлекеттің тұрақсыз экономикасы, оның ішінде оның қаржы саласы ұлттық экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге кедергі келтіреді. Осыған байланысты бұл жұмыс қаржылық қауіпсіздік көрсеткіштерін талдауды, сондай-ақ оларды мемлекеттің экономикасының ерекшелігін ескере отырып, шешудің ықтимал жолдарын қамтиды, бұл зерттеу тақырыбын қосымша өзектендіреді.

Әдебиеттерге шолу

Экономикалық зерттеулердегі «қаржылық қауіпсіздік» ұғымының «пайда болуы» жаңа проблема болғанына қарамастан, оны шетелдік және отандық авторлар жеткілікті түрде зерттеген.

Қаржылық қауіпсіздік және қаржылық тұрақтылық мәселелерін Джон Чант, Александралай, Маркилинг, Фред Дэниел, Майкл Фут, Гарри Дж. Шинаси, Эрдт Г. Ф., Дж. Хоубен, Ян Кейкс және басқалар қарастырған. Осы мәселе бойынша материалдар мен жарияланымдарды зерттеу қолданыстағы ілімдік қаржылық қауіпсіздікті анықтауға және сипаттауға бағытталған деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бұл мәселе бойынша қазақстандық және ресейлік ғалымдардың жұмыстары кеңінен танымал, атап айтқанда: А. Г. Хабибуллин, М. Нұрмұханов, Д.К. Нұрпейісов, В.К. Сенчагов және т.б.

Экономикадағы шетелдік және отандық мерзімді әдебиеттерде қаржылық қауіпсіздік мәселелеріне арналған көптеген жарияланымдардың болуына қарамастан, қазіргі уақытта көптеген жаңа қауіптер мен қауіптер бар екенін атап өткен жөн.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының қаржылық қауіпсіздік көрсеткіштерін бағалауға және оны қамтамасыз етудің негізгі бағыттарын қалыптастыруға байланысты аспектілер қазіргі кезеңде жеткілікті зерттелмеген, бұл осы зерттеудің қажеттілігін алдын-ала анықтады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу әдістері неоклассикалық, институционалдық және неоинституционалды теорияның жалпыланған жетістіктеріне, сондай-ақ, қаржылық қауіпсіздік саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми жұмыстарына негізделген. Мақалада абстрактілі–логикалық, аналитикалық, экономикалық–статистикалық әдістер қолданылды.

Зерттеу барысында алынған ілімдік ережелер экономикадағы қаржылық қауіпсіздік саласындағы отандық ғылымды толықтырады және оны дамытады. Осы жұмыс шеңберінде әзірленген ұсыныстар мемлекеттік деңгейде мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету тұжырымдамасын әзірлеуге қолданылады.

Нәтижелер

Бүгінгі экономикалық зерттеулерде қаржылық қауіпсіздіктің «пайда болуы» жаңа мәселе болғанына қарамастан, оны шетелдік және отандық авторлар жеткілікті түрде зерттеді. «Қаржылық қауіпсіздік» ұғымын анықтаудағы әртүрлі тәсілдер бар:

– кейбір авторлар «қаржылық қауіпсіздік» ұғымын қаржы жүйесінің және экономикадағы қаржы–экономикалық процестердің қауіпсіздік жағдайына жатқызады: қаржылық қауіпсіздік қаржы

жүйесін сыртқы және ішкі қауіп-қатерлерден сенімді қорғауды қамтамасыз ету жағдайын білдіреді, бұл жағдайда мемлекет оның тұтастығын, тәуелсіздігін және тұрақты дамуын қамтамасыз ете алады.

Басқа авторлар болса қаржылық қауіпсіздікті өзін-өзі ұйымдастыратын қаржы жүйесінің сыртқы (осы жүйеге қатысты) ортадағы сын-тегеуріндердің әсерінен өзінің тұрақтылығын (негізгі параметрлердің тұрақтылығын) сақтау қабілеті ретінде түсінеді:

– қаржылық қауіпсіздік — бұл қаржылық мүдделердің қаржылық қатынастардың барлық деңгейлеріндегі қорғалуы; қаржылық қауіпсіздікке қатер төндіретін сыртқы және ішкі тұрақсыздандырушы факторлардың әсер ету жағдайында елдің қаржы жүйесінің тәуелсіздігі, тұрақтылығы және беріктілігі; мемлекеттің қаржы жүйесінің ұлттық экономикалық жүйенің тиімді жұмыс істеуін және тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету қабілеті (Каранина, 2016).

– қаржы қауіпсіздігі ел экономикасының тұрақты дамуы мен жетілуін, мемлекеттің әлеуметтік-саяси тұрақтылығы мен тәуелсіздігін, сыртқы және ішкі қатерлерге қарсы іс-қимыл тетіктерін қамтамасыз етуге тиіс.

– қаржылық тұрақтылық — бұл ұйымның негізгі талаптардың орындалуын және үздіксіз өзгеріп отыратын нарықтық жағдайларды ескере отырып, барлық қамтамасыз етілмеген талаптарды толығымен жабатын мөлшерде меншікті капиталдың болуын қамтамасыз ету мүмкіндігі (Хабибулин, 2012). «Қаржылық тұрақтылық» ұғымының маңызды мазмұнына көзқарастар эволюциясы 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1. «Қаржылық тұрақтылық» ұғымының маңызды мазмұнына көзқарастар эволюциясы

Автор	Сипаттамасы
Джон Чант, Канада Банкінің арнайы кеңесшісі	Қаржылық тұрақсыздық дегеніміз — қаржы жүйесінің жұмысына әсер етуі салдарынан экономиканың тиімділігіне зиян келтіретін немесе зиян келтіру қаупі бар қаржы нарықтарындағы жағдайлар. Қаржылық тұрақтылыққа қауіп-қатер әр түрлі көздерден туындайды, мысалы, алыстағы Үкіметтің облигациялары бойынша дефолт; шағын мамандандырылған валюта Банкінің төлем қабілетсіздігі; ірі банктегі компьютердің бұзылуы; және АҚШ-тың Орта батысындағы аз танымал банктің несиелік қызметі (Чант, 2003).
Майкл Фут	«...бізде мыналар келесі қаржылық тұрақтылық бар: (а) ақша-кредит тұрақтылығы; (б) экономиканың табиғи деңгейіне жақын жұмыспен қамту деңгейлері; (в) экономикадағы көптеген негізгі қаржы институттары мен нарықтардың жұмысына сенімділік; және (г) экономикадағы нақты немесе қаржылық активтерге бағаның салыстырмалы ауытқуы жоқ, бұл (А) немесе (б)» (Фут, 2003).
Гарри Дж. Шинаси	Кең мағынада, қаржылық тұрақтылықты қаржы жүйесінің қабілеті тұрғысынан қарастыруға болады: (а) қаржылық тәуекелдерді бағалау, бағалау, бөлу және басқару; және (б) осы негізгі функцияларды орындау қабілетін қолдау — сыртқы күйзелістер немесе теңгерімсіздіктердің өсуі әсер етсе де — ең алдымен өзін-өзі түзету тетіктері (Шинаси, 2004)
Аэрдт Г.Ф. Дж. Хоубен, Ян Кейкс және Гарри Дж. Шинаси	Қаржылық тұрақтылық оның экономикалық жүйеге ресурстарды бөлуге, тәуекелдерді басқаруға және күйзелістерді жеңілдетуге көмектесу қабілеті тұрғысынан анықталады. (Шинаси, 2004)
Бернанке және Гертлер	Қаржылық тұрақсыздық көбінесе активтер бағасының құбылмалылығының синонимі ретінде қолданылады, бұл бағаны олардың негізгі деңгейінен алыстатады, нәтижесінде кенеттен өзгеріп, «құлдырауға» әкеледі (Бернанке, 2000).

Ескерту: авторлар құрастырған.

Алайда, қаржы жүйесінің тұрақтылығын анықтауда елдің қаржы институттарына сенім, олардың тұрақтылығы мен өтімділігі ұғымдарына негізделген. Экономикалық жүйеде сенім факторының болуы қаржы құрылымдарының халықпен тұрақты өзара іс-қимылының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қаржы секторының қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін қаржы нарығына қатысушылардың сенімі қоғамда жинақталған институционалдық сенім тәжірибесінің ерекше көрінісі болып табылады. Алайда, қаржы саласы, өз кезегінде, тұрақтылық пен болашаққа деген сенімділікті күту саласына айналады, немесе, керісінше, институттарға деген сенімнің белсенді түрде жойылуы және әлеуметтік өзара әрекеттесудің негіздеріне нұқсан келтіретін салаға айналады. Сенімділік пен сенім қаржы қызметін таңдаудың басты критерийіне айналды (Нұрмұханова, 2008).

Мемлекеттің қаржылық қауіпсіздігіне қауіп-қатер — ел дамуындағы дағдарыстық және деструктивті сценарийлерін жүзеге асыруға, сондай-ақ, мемлекет пен қоғам дамуының тұрақсыздығына алып келетін, даму үдерісінің қалыпты жүзеге асыруына кедергі келтіретін қаржы саласындағы құбылыстардың пайда болу мүмкіндігі.

Негізгі қауіптерге мыналар жатады:

– сыртқы борыш, қаржы дағдарысының шиеленісуі тәуекелі, инвестициялық белсенділіктің теңгерімсіздігі мен тұрақсыздығы, өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі, халықтың кедейлігінің жоғары деңгейі және адамдардың көпшілігінің тұрмыс сапасының төмендігі, капиталдың жылыстауы;

– банк қызметі саласындағы түрлі мәселелер, мемлекеттің негізгі макрокөрсеткіштерінің динамикасындағы келіспеушілік пен теңгерімсіздік, криминализация мен көлеңкелі экономиканың дамуы, қор нарығы инфрақұрылымының әлсіз дамуы және т.б. (Нұрпейісов, 2015).

Танымал ресейлік автор В.К. Сенчагов ұсынған көрсеткіштер ғылыми тұрғыдан қызықты емес. Қаржы саласындағы экономикалық қауіпсіздіктің барлық көрсеткіштерін ғалым келесі топтарға бөледі:

- Макро-қаржылық көрсеткіштер;
- Баға;
- Жинақ пен инвестиция арақатынасының көрсеткіштері;
- Банк қызметінің көрсеткіштері;
- Валюта нарығының индикаторлары (Сенчагов, 2010).

Қаржылық қауіпсіздік деңгейінің ағымдағы жағдайын және оның өзгерістерін бағалау үшін келесі көрсеткіштер қарастырылды:

- Бюджет тапшылығының деңгейі, ЖІӨ-ден пайызбен;
- Алтын-валюта резервтері, ЖІӨ-ден пайызбен;
- Елдегі инфляция деңгейі.

Қазақстан Республикасының қаржылық қауіпсіздігі деңгейін бағалау екінші кестеде көрсетілген. Екінші кестеде келтірілген деректерге сәйкес, Қазақстанның қаржылық қауіпсіздігі барлық бес көрсеткіш бойынша қамтамасыз етілмегенін атап өтуге болады. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша Қазақстандағы жылдық инфляция 2020 жылы 7,5% –ды (2019 жылы – 5,4%) құрады. 2020 жылғы наурыздан бастап инфляция нысаналы диапазоннан 4–6% –ға жоғары қалыптасқан. Базалық инфляция жыл бойына жалпы инфляциядан жоғары болып, 2020 жылғы желтоқсанда жылдық мәнде 7,7% –ға дейін өскен.

Инфляция құрылымында азық-түлік тауарлары басым, олар 11,3% –ға, азық-түлік емес тауарлар – 5,5% –ға, көрсетілетін қызметтер – 4,2% –ға қымбаттады.

Кесте 2. Қазақстан Республикасының қаржылық қауіпсіздік деңгейін бағалау

Көрсеткіштер	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Шекті мәні
Инфляцияның жылдық деңгейі, %	13,6	8,5	7,1	5,3	5,4	7,5	7
Бюджет тапшылығы, ЖІӨ %	2,2	1,6	2,8	1,2	2,0	4,0	1
Сыртқы қарыздың ЖІӨ-ге қатынасы (мысалы, медициналық фирмалар. борыш)	30,8	42,9	34	32,3	32,7	36,4	100
Шетел валютасы көлемінің ақша массасына қатынасы, %	50	37	31	32	35	38	10

Ескерту: Мәліметтер негізінде авторлар құрастырған (Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, 2020 жыл).

Азық-түлік инфляциясының жеделдеуі төтенше жағдай мен карантиндік шаралар кезінде шикізат пен өнімдерді жеткізу тізбегін бұзу нәтижесінде белгілі бір тауарларға сұраныстың артуымен де, шектеулі ұсыныспен де байланысты болды. Ет және ет өнімдері (8,7%), нан-тоқаш өнімдері мен жармалар (10,4%), жемістер мен көкөністер (14,1%), жұмыртқа (20%), майлар мен майлар (21,6%), қант (32,8%) бағасының жыл сайынғы өсуі азық-түлік инфляциясына елеулі үлес қосты.

Сонымен қатар, ет өнімдері бағасының өсуінің үлесі өндірушілер бағасының өсуінің баяулауы және тірі малды, нан-тоқаш өнімдері мен жарма экспортына тыйым салуды жалғастыру жағдайында төмендеді. Өткен жылмен салыстырғанда егін жинау науқанының аяқталуы және астық қорын толықтыру нәтижесінде. Жеделдетуге жекелеген азық-түлік тауарлары нарықтарындағы

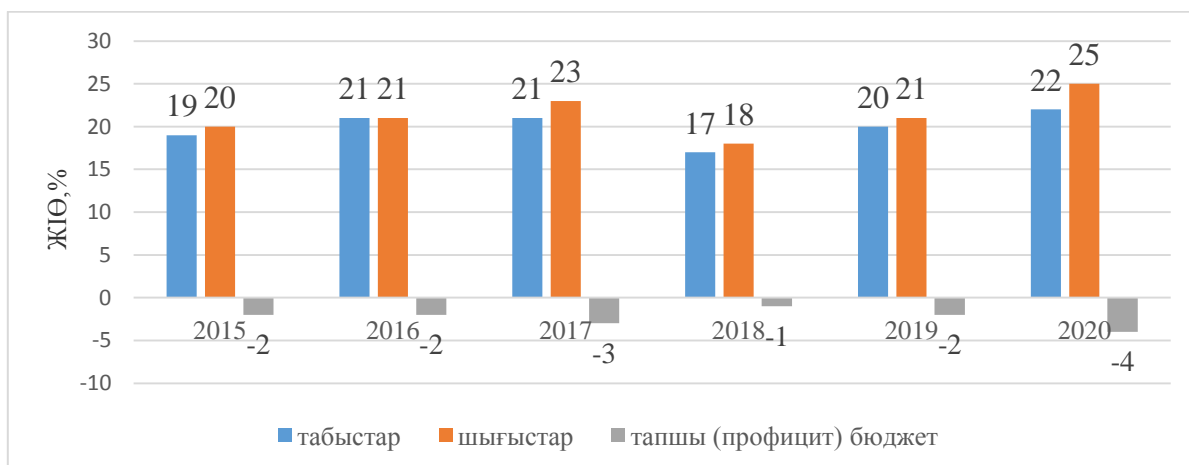
теңгерімсіздіктің күшеюі (құс тұмауының өршуі, Ресейдегі қант пен өсімдік майының күрт қымбаттауы) және иммуностимуляторлық өнімдерге (жемістер, көкөністер) сұраныстың артуы ықпал етті.

Импорттық бағалардың өсуі аясында эпидемиологиялық жағдайдың нашарлауы кезеңінде қысқа мерзімді пайдаланылатын тауарларға (дәрі–дәрмектерге, жуу құралдарына) сұраныстың артуы азық–түлік емес инфляцияға оң үлес қосты. Атап айтқанда, фармацевтикалық өнім бағасының жылдық өсуі 9,7% –ды, жуу және тазалау құралдары 10,2% –ды құрады. Сонымен қатар, жыл басында акциздің өсуі бензин бағасының өсуін жеделдетуге әсер етті, бұл кейіннен сұраныстың төмендеуімен шектелді. Жыл соңында бензин бағасы 2,5% –ға өсті.

Мемлекеттік бюджеттің тапшылығы (профициті) мемлекеттің экономикалық даму деңгейін ғана емес, оның қауіпсіздік дәрежесін де айқындайтын аса маңызды макроэкономикалық көрсеткіш болып табылады.

Мемлекеттік бюджеттің тұрақты тапшылығы қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін шекті мәннен асып кетсе де, 1-суретте көрсетілгендей, 2020 жылы 4,0% –ға дейін төмендеудің оң үрдісін көрсетті.

Бұл ретте, пайданың белгілі бір бөлігі Қазақстан Республикасының мемлекеттік қорынан берілетін трансферттер есебінен қалыптасатынын атап өтуге болады. Ұлттық қорға түсетін түсімдер (инвестициялық кірістерді есепке алмағанда) республикалық бюджетке бағытталған трансферттерді алып қою мөлшерінен 3 есе төмен болды. Бұл мұнай секторы кәсіпорындарынан түсетін тікелей салық түсімдерінің 50,6% –ға төмендеуіне байланысты (жергілікті бюджетке есептелетін салықтарды қоспағанда). Қысқарту негізінен корпоративтік табыс салығы бойынша түсімдердің 65,4% –ға және жасалған келісімшарттар бойынша өнімді бөлудегі Қазақстан Республикасы үлесінің 34,4% –ға төмендеуі есебінен болды. Бұдан басқа, пайдалы қазбаларды өндіру салығынан және экспортталатын шикі мұнайға рента салығынан түсімдер тиісінше 21,9% –ға және 62,8% –ға төмендеді.

Сурет 1. Мемлекеттік бюджеттің атқарылуы, ЖІӨ–ге %

Ескерту: Мәліметтер негізінде авторлар құрастырған (Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, 2020 жыл).

Ұлттық қорды басқарудан түскен табыс өткен жылмен салыстырғанда 2 есеге артты.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Ұлттық қорынан берілетін трансферттерді есепке алмағанда, мемлекеттік бюджеттің кіріс және шығыс бөліктері арасындағы гипотетикалық алшақтық бюджеттің шығыс бөлігінің 30–40% –ын немесе ЖІӨ–нің 7–9%-ын құрайды, бұл қаржылық қауіпсіздіктің шекті көрсеткіштерінен едәуір асады.

Сыртқы қарыз — бұл белгілі бір күнге шетелдік несие берушілер алдындағы елдің қаржылық міндеттемелерінің сомасы, оны уақытында өтеу керек. Елде сыртқы борыштың болуы — қалыпты әлемдік тәжірибе. Алайда, мемлекеттік қарыздың ұлғаюы көп болса, қауіпті болатын шектеулері бар. Шетелдік қарыздарды неғұрлым кең ауқымда тарту — бірқатар елдерде болғандай, несие беруші елдерге экономикалық және саяси тәуелділікке әкелуі мүмкін.

2020 жылы сыртқы қарыз 2019 жылмен салыстырғанда 4,8 миллиард долларға немесе 3,0% –ға өсті, бұл 163,4 миллиард долларды құрады (2–сурет).

Сурет 2. Қазақстанның қаржы құралдары бойынша 2017-2020 жылдарға арналған сыртқы борышының серпіні.

Ескерту: Мәліметтер негізінде авторлар құрастырған (Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, 2020 жыл).

Екінші суретте мемлекеттің сыртқы борышының қаржы құралдарының арасындағы кредиттер мен қарыздар, сондай-ақ борыштық бағалы қағаздар басым екені көрсетілген, олар тиісінше борыштың жалпы көлемінің 78,5% және 13% –ын құрады. Бұл өсімге төлем балансы операциялары арқылы қарыздың 4,9 миллиард долларға ұлғаюы әсер етті, ол валюта бағамы мен құнын қайта бағалау (+1,0 миллиард доллар), сондай-ақ, басқа да операциялық емес өзгерістер (–1,1 миллиард доллар) ішінара өтелді.

2020 жылы мемлекет кепілдік берген сыртқы борыш 3–кестеде көрсетілгендей, 71,9 млн, АҚШ долларына немесе 2019 жылмен салыстырғанда 4,5% –ға ұлғайып, 1 636,0 млн, АҚШ долларын құрады.

Кесте 3. Қазақстанның сыртқы борышын талдау

Көрсеткіштер	2018		2019		2020	
	сомасы	%	сомасы	%	сомасы	%
Сыртқы қарыз, барлығы миллион АҚШ доллары	159796,6	100	159153,7	100	163360,5	100
Мемлекеттік басқару органдары	11554,8	7,2	12417,6	7,8	13884,7	8,5
Орталық банк	770,4	0,5	891,1	0,5	1329,4	0,8
Екінші деңгейдегі банктер	5752,0	3,6	4818,1	3,1	4968,0	3,0
Басқа да секторлары қоса алғанда,	39661,7	24,8	41015,5	25,8	42022,2	25,7
Мемлекет кепілдік берген сыртқы борыш	1590,2	0,9	1564,1	0,9	1636,0	1,0
Фирмааралық борыш	102057,7	63,9	100011,4	62,8	101156,3	62

Ескерту: Мәліметтер негізінде авторлар құрастырған (Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, 2020 жыл).

2020 жылы мемлекеттік сыртқы борыштың ұлғаюы COVID–19 пандемиясының теріс әсерін азайту үшін Азия даму банкінің кредиттерін тарту, рубльмен номинирленген мемлекеттік облигацияларды шығару, шетелдік инвесторлар тарапынан Ұлттық Банктің қысқа мерзімді ноталарына сұраныстың өсуі, сондай-ақ нарықтық құнның өсуіне және айырбас бағамының ауытқуларына байланысты егемен еурооблигациялардың құнын қайта бағалау есебінен болды. 2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша, мемлекет бақылайтын ұйымдардың сыртқы қарызы (жеке капиталдың 50% –дан астамы тікелей немесе жанама түрде мемлекеттік секторға тиесілі банктер мен ұйымдар) 15,2 миллиард долларды құрады, бұл өткен жылмен салыстырғанда 1,9 миллиард доллардан немесе 9,4% –дан асады.

Банк секторының сыртқы міндеттемелері бейрезиденттерден қазақстандық банктердегі шоттарға қаражат ағыны есебінен 2019 жылмен салыстырғанда 149,9 млн АҚШ долларына 5,0 млрд АҚШ долларына дейін ұлғайды, бұл 2020 жылғы желтоқсанда «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ-ның еурооблигацияларын өтеумен ішінара өтелді.

«Басқа секторлардың» үлестес емес несиелер берушілер алдындағы сыртқы қарызы 42,0 миллиард долларға артып, 2019 жылмен салыстырғанда 1,0 миллиард долларды құрады. Мұның себебі Қазақстандық эмитенттер шығарған еурооблигациялардың нарықтық құнының өсуі және несиелер мен қарыздардың қысқаруымен ішінара өтелген жабдықтар импорты мен қызметтер экспортына байланысты резиденттердің кредиторлық берешегінің ұлғаюы болды.

2020 жылы елдің сыртқы борыш құрылымында фирмаішілік қарыз басым болды, ол борыштың жалпы көлемінің 62% –ын құрады. Фирмаішілік борыш шетелдік бас компаниялар, еншілес компаниялар және Қауымдасқан кәсіпорындар алдындағы міндеттемелерді, сондай-ақ, республикада жұмыс істейтін шетелдік компаниялар филиалдарының міндеттемелерін білдіреді. Қазақстанның сыртқы борышының фирмааралық берешегін талдау 4-кестеде келтірілген.

Төртінші кестеден 2020 жылы Қазақстанның сыртқы борышының фирмаішілік берешегінің құрылымында тікелей шетелдік инвесторлар алдында тікелей инвестициялары бар қазақстандық кәсіпорындардың міндеттемелері басым екені байқалады, бұл көрсеткіш 81239,6 млн АҚШ долларын немесе бүкіл фирмаішілік борыштың 80,3% –ын құрады.

«Теңішевройл» ЖШС Болашақ кеңейту жобасын одан әрі іске асыруға байланысты фирмааралық қарыз 1,7 миллиард доллардан 101,2 миллиард долларға дейін ұлғайды, бұл өндіруші және мұнай-газ секторы компанияларының топішілік кредиттерді өтеуімен өтелді.

Мұнай бағасының құлдырауы және COVID-19 коронавирустық пандемиясының салдарынан экономикалық өсудің баяулауы өндіріс көлемінің төмендеуіне және сыртқы қаржыландыру қажеттілігінің артуына әкелді. Нәтижесінде сыртқы борыштың ЖІӨ-ге қатынасы 2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 2019 жылдың соңындағы 87,3% –бен салыстырғанда 96,2% –ды құрап, жыл басынан бері 8,9 пайыздық тармаққа нашарлады. Сонымен бірге, Ұлттық банктің резервтік активтері қысқа мерзімді сыртқы борыштан 3,6 есе, ал Ұлттық қордың активтері елдің тікелей және шартты сыртқы міндеттемелерінен 1,6 есе асады.

Кесте 4. Қазақстанның сыртқы борышының фирмаішілік берешегін талдау

Көрсеткіштер	2017 ж.		2018 ж.		2019 ж.		2020 г.	
	сомасы	%	сомасы	%	сомасы	%	сомасы	%
Тікелей шетелдік инвесторлар алдындағы тікелей инвестициялары бар қазақстандық кәсіпорындардың міндеттемелері, млн АҚШ доллары	80163,4	77,0	80856,6	79,2	81865	81,9	81239,6	80,3
Қазақстандық тікелей инвесторлардың тікелей шетелдік инвестициялары (кері Инвестициялар) бар кәсіпорындар алдындағы міндеттемелері, млн АҚШ доллары	6687,7	6,4	6571,9	6,4	6961,7	6,9	9863,8	9,8
Қазақстандық кәсіпорындардың шетелдік еншілес кәсіпорындар алдындағы міндеттемелері, млн АҚШ доллары	17256,8	16,6	14629,3	14,3	11184,6	11,2	10052,9	9,9
Барлығы	104107,6	100	102057,7	100	100011,4	100	101156,3	100

Ескерту: Мәліметтер негізінде авторлар құрастырған (Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, 2020 жыл).

Мұндай жағдайда шетелдік компаниялардың өз қазақстандық филиалдарынан борыштарды өндіріп алу желісі бойынша кез келген «күрт қозғалысы» Ұлттық экономика үшін қатты сілкіністерге алып келеді. Бұл жағдайда валюта нарығы тұрақсызданудың алғашқы көзі болады, өйткені Ұлттық Банктің резервтері фирмааралық борыш бойынша ірі төлемдер болған жағдайда теңге бағамының ауытқуын тегістеу үшін жеткіліксіз болып табылады. Сыртқы борыштың ұлғаюы Қазақстанның егемен кредиттік рейтингтеріне және елдің инвестициялық имиджіне жақсы әсер етпейді. Қаржы және төлем балансы саласындағы мәселелер экономиканың нақты секторының жағдайына да әсер етеді.

Қазақстанның қаржылық қауіпсіздік моделі неғұрлым елеулі қауіп-қатерлерді көрсетуге сәйкес келетін үш негізгі бағытқа негізделуі тиіс:

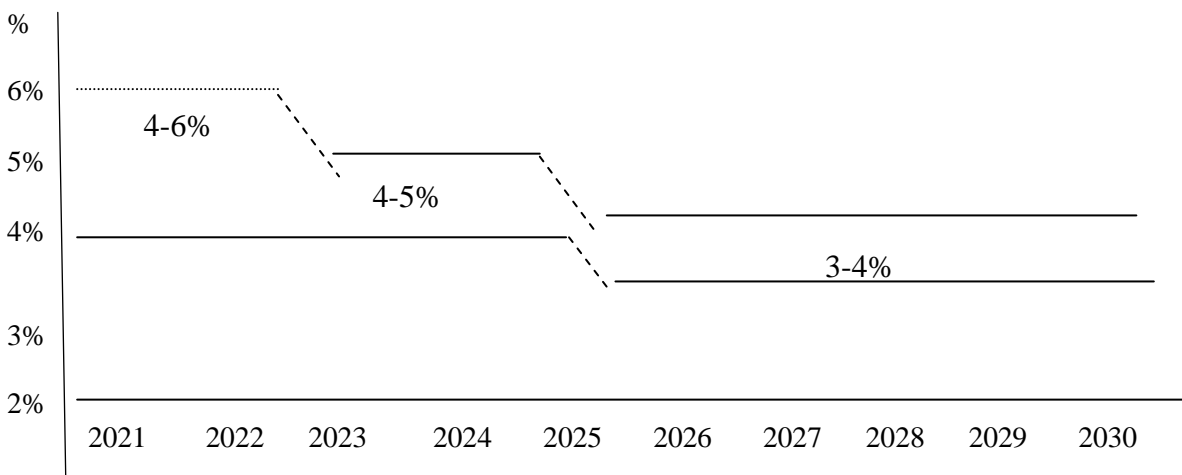
- бірінші бағыт – макроэкономикалық тұрақтандыру және серпінді экономикалық өсу;
- екінші бағыт – банк жүйесінің тұрақтылығын арттыру;
- үшінші бағыт – мемлекеттік қарыз мөлшерін қысқарту.

Соңғы жылдары кейбір индустриалды елдер инфляцияны тежеудің дәстүрлі әдістерінен бас тартып, экономиканы ақша-несиелік реттеудің инфляциялық таргеттелуіне назар аударды. Осы елдердің орталық банкі инфляцияның жоспарланған деңгейін белгілейді және осы мақсатқа қол жеткізу үшін ақша-несие саясатының барлық құралдарын пайдаланады. Бұл ақша-кредит саласын реттеудің стандартты әдістерімен салыстырғанда ақша-кредит саясатының тиімділігін арттыруға ықпал етеді (Мусина, 2012).

Баға тұрақтылығын қамтамасыз ету міндеті шеңберінде инфляция бойынша орта мерзімді бағдар белгілеу қажет. Орта мерзімді мақсат (таргет) болашақта инфляцияның қандай түрін күту керектігін нақтылайды, осылайша экономикалық агенттер үшін белгісіздікті азайту міндетін орындайды.

Таргеттеу — бұл өз саясатында индустриалды дамыған елдердің орталық банктері ұстанатын айналымдағы ақша массасының және несиенің өсуін реттеудегі мақсатты көрсеткіштерді белгілеу.

Инфляцияның орта мерзімді нысаналы көрсеткіші 3–4% деңгейінде белгіленген. Сонымен қатар, COVID–19 пандемиясының Қазақстан экономикасына теріс әсері 2020 жылы осы мақсатқа қол жеткізу мерзіміне өзгерістер енгізді. Экономиканың әлсіз әртараптандырылуынан және Қазақстанның бірқатар тұтыну тауарларының импортына тәуелділігінен туындаған инфляцияның ағымдағы нысаналы көрсеткішінің асып кетуі экономиканың құрылымдық қайта құрылуының және оның сапалы өсуінің шұғыл қажеттілігін атап көрсетті. Теңгерімді экономикалық дамуды қамтамасыз ету мақсатында Ұлттық банк инфляцияны орта мерзімді нысаналы көрсеткіш деңгейіне дейін біртіндеп төмендетуге ұмтылады (3-сурет).

Сурет 3. Инфляцияның нысаналы дәлізі

Ескерту: Мәліметтер негізінде авторлар құрастырған (Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, 2020 жыл).

Үшінші суретте нысаналы көрсеткіш 2021–2022 жылдарға арналған 4–6% деңгейінде қалатыны көрсетілген. 2023 жылдан бастап мемлекетте 4–5% аралық бағдар белгіленеді. Бұл аралық бағдар инфляцияның сәл төмендеуіне және оның 5% –дан төмен деңгейде нығаюына кепілдік береді. 2025 жылдан бастап 3–4% көлемінде орта мерзімді міндет белгіленетін болады.

Нысаналы деңгейде ұзақ мерзімді мақсаттар мен Қазақстан экономикасын дамыту перспективалары тұрғысынан оңтайлы болып табылады және бұрын Орта мерзімді мақсат 4% –дан аспайтын деңгейде белгіленгендіктен, Ұлттық Банктің дәйекті саясаты қағидатына сәйкес келеді.

Бұл елдер — сауда серіктестері инфляциясының нысаналы көрсеткіштеріне және инфляцияны төмендетудің жаһандық үрдісіне сәйкес келеді, сондай-ақ, «Қазақстан – 2050»: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Стратегиясының ұзақ мерзімді мақсаттарына қол жеткізу үшін экономикалық өсуге ықпал етеді. Халықаралық тәжірибе сондай-ақ, дамушы елдердің орталық

банктері, әдетте, орта мерзімді нысаналы көрсеткіштерді 3% –дан 5% –ға дейінгі деңгейде белгілейтінін көрсетеді.

Белгіленген нысаналы көрсеткішке жақын жылдық инфляцияның орнықты қалыптасуын қамтамасыз ету жөніндегі күш–жігер шаруашылық жүргізуші субъектілердің жүргізіліп жатқан ақша–кредит саясатына деген сенімін арттыруға ықпал ететін болады және орта мерзімді нысаналы көрсеткішке бағаның болашақта өсуін күтуді қалыптастыру үшін сенімді бағдар болуға көмектеседі.

Қазақстанда инфляцияны таргеттеуді толықтай құру үшін келесі шараларды жүзеге асыру қажет:

1) Инфляциялық күтулерді пәрменді нығайту үшін мемлекеттің ақша–кредит саясатының операциялық тетіктерін күшейтуді жүзеге асыру қажет

2) Мемлекет экономикасының қаржы секторын тұрақты дамыту арқылы ақша–кредит саясатының ұйымдық–экономикалық тетіктерін арттыруды жүзеге асыру

3) Тиімді және теңгерімді бюджет саясатын іске асыру арқылы қолайлы макроэкономикалық ахуал қалыптастыру.

Қазақстан Республикасының қаржылық және экономикалық қауіпсіздігіне неғұрлым елеулі қатер мемлекеттік борыштың абсолюттік шамада да, салыстырмалы шамада да ұлғаю қаупі болып табылады. Қазақстан Республикасында сыртқы борышты басқарудың тұжырымдамалық моделі 4-суретте көрсетілген.

Қазақстанның сыртқы борышын басқарудың тұжырымдамалық моделін қарастыра отырып, басқару субъектілерін — Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігін, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкін, меншік құқығы бар уәкілетті мемлекеттік органдарды, Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігін бөліп көрсету қажет. Сыртқы борышты басқару саясатын заңнамалық қамтамасыз ету бірқатар заңнамалық және нормативтік құжаттарға негізделген.

Орта мерзімді болашақ жоспарда мемлекеттің сыртқы борышын басқарудың негізгі мақсаты оның ЖІӨ–нің 65–70% шегінде ұстау, сондай–ақ, ұзақ мерзімді жоспарда ел үшін қауіпсіз деңгейде сақтау болып табылады.

Егер бұл шектен асып кетсе, сыртқы борыштың құрылымын, ЖІӨ–нің болжамды серпінін, халықаралық резервтер мен экспортты, қаржылық тұрақтылықтың шоғырландырылған көрсеткіштерін және сыртқы күйзелістердің ықтималдығын ескере отырып, жаңа шектеу шаралары енгізіледі немесе қолданыстағылары қатандатылады (Р.Қ. Мизамбекова, 2017).

Болашақта Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігінің борыштық қаупінен тиімді қорғауды қамтамасыз ету үшін мыналар қажет:

– мемлекет экономикасының жекелеген салалары мен секторларының даму болашағын ескере отырып, сыртқы борыштың ЖІӨ–ге арақатынасының жекелеген бағыттары (экономика секторлары) бойынша шекті мәндерін және сыртқы қарыз алуды шектеу жөніндегі басқа да ықтимал шараларды белгілеу мүмкіндігі мен орындылығын зерделеу;

– елдің әлеуметтік–экономикалық дамуының қойылған мақсаттарына тиімді қол жеткізу тұрғысынан қарыз қаражатының мақсатты бағытталуын бақылау;

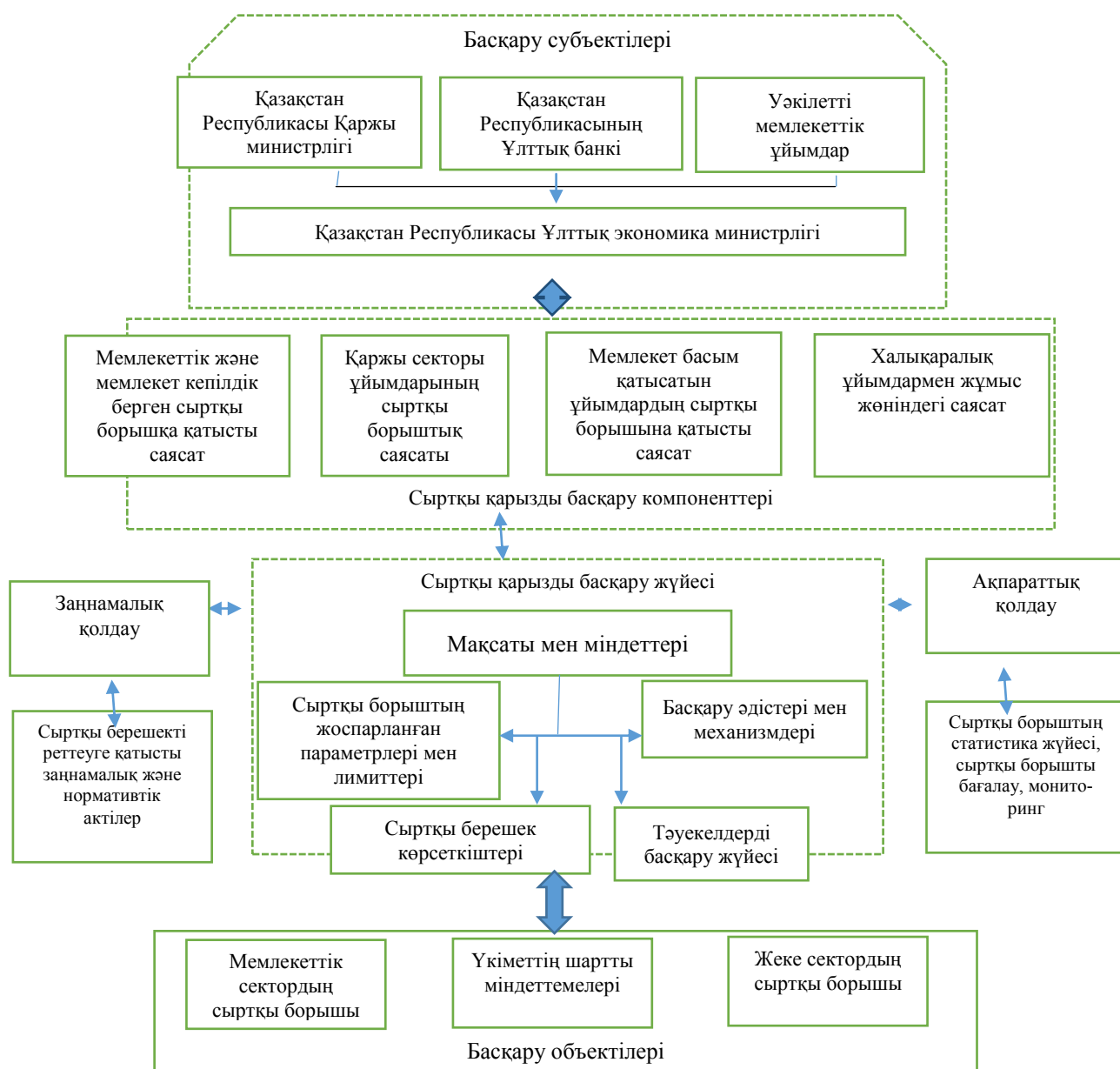
– жүйелік борыштық тәуекелдерді барынша азайту және борыштың орнықтылығына төнетін қауіп қатерлерді уақтылы анықтау мақсатында ұлттық компаниялар мен холдингтерде тәуекелдерді басқарудың толыққанды жүйесін құру;

– сыртқы борыш көздерін әртараптандыру;

– нақты экономикалық есептеулер мен болжамдарды ескере отырып, қазіргі заманғы сыртқы борышты басқару жөніндегі тұжырымдама жасау;

– сыртқы борыштың құрылымын жетілдіру және жалпы мемлекеттік борышты басқару саясатын қалыптастыру тиімділігін арттыру есебінен оған қызмет көрсету және оны өтеу жөніндегі төлемдерді оңтайландыру және ұтымды ету;

– халықаралық қарыздарды тарту үшін қолайлы мүмкіндіктерге зерттеулер жүргізетін арнайы институционалдық құрылымдар құру, қарыз қаражатын және ұсынылатын жобаларды пайдалану тиімділігін талдау, сыртқы борышқа қызмет көрсету саласында зерттеулер жүргізу.

Сурет 4. Қазақстан Республикасындағы сыртқы борышты басқарудың тұжырымдамалық моделі

Ескерту: Авторлар құрастырған (Даулетбаева Л., 2013).

Қорытынды

Қаржылық қауіпсіздік жүйесі мыналарды қамтуы керек:

- тұтастай алғанда мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін ескере отырып, елдің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі жүйелі шаралар;
- елдегі ықтимал қаржылық тәуекелдерді болжау;
- әлемдік қаржы нарықтарындағы өзгерістер, олардың ұлттық қаржы жағдайы үшін салдарын бағалау.
- мемлекеттің қаржы жүйесінің қауіпсіздігіне түрлі қауіп-қатерлердің алдын алуға бағытталған ұйымдастырушылық және экономикалық тетіктердің жиынтығы.

Қаржылық қауіпсіздіктің негізгі бағыттары:

- инфляциялық процестерді тежеуді күшейту;
- қаржы жүйесінің тиімділігін арттыру. бұл мемлекеттің шығыстары мен кірістерін қолдау есебінен жүзеге асырылады;
- елдің сыртқы қарызымен байланысты проблемаларды шешу.

Әлемдік кеңістікте болып жатқан жаһандық өзгерістерге, сондай-ақ көптеген мемлекеттер тап болатын дағдарыстар қаупіне байланысты ұлттық мүдделерді қорғау, оның ішінде қаржы жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі шараларды енгізу туралы мәселе туындайды.

Осылайша, қаржылық қауіпсіздікті мемлекеттік қаржыны басқарудың иерархиялық ұйымдастырылған жүйесі мен өзін-өзі ұйымдастыратын нарықтық қаржы жүйесі арасындағы бәсекелестік өзара әрекеттесу процесі ретінде анықтайтын белгілі бір маңызды негізді ажыратуға болады.

Әдебиеттер тізімі

- Daribekov S. Trends in financial security in the Republic of Kazakhstan / S. Daribekov, Z. Yeskerova, A. Akhmetova // Danish scientific journal. — 2020. — No. 35. — P. 13–17.
- Каранина Е.В. Финансовая безопасность (на уровне государства, региона, организации, личности): моногр. / Е.В. Каранина. — Киров: ФГБОУ ВО «ВятГУ», 2015. — 239 с.
- Хабибулин А.К. Финансовая безопасность России на современном этапе: проблемы обеспечения / А.К. Хабибулин // Правовое поле современной экономики. — 2012. — № 8. — С. 103–110.
- John Chant. Essays on Financial Stability / John Chant, Alexandra Lai, MarkIlling, Fred Daniel. — Technical Report № 95: Bank of Canada. — 2003. — 111 p.
- Michae Foot. What Is 'Financial Stability' and How Do We Get It?». The Roy Bridge Memorial Lecture. — United Kingdom: Financial Services Authority. — 2003. — 111 p.
- Morgan, P. Financial Stability and Financial Inclusion. ADBI Working Paper 488. Tokyo: Asian Development Bank Institute. / P. Morgan, V. Pontines. — 2014. *adbi.org*. Retrieved from <http://www.adbi.org/working-paper/2014/07/07/6353.financial.stability.inclusion/>
- Garry J. Schinasi Defining Financial Stability / G.J. Schinasi. — IMF Working Paper: International Capital Markets Department, 2004. — 17 p.
- Houben A. Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability / A. Houben, J. Kakes, G.J. Schinasi // SSRN Electronic Journal, 2004. — (DOI: 10.2139/ssrn.878925)
- Bernanke B. Financial fragility and economic performance / B. Bernanke, M. Gertler // Quarterly Journal of Economics. — No. 1(105). — 2000. — P. 87–114.
- Нурмуқанова М. Финансовая безопасность государства в условиях глобального экономического кризиса: научные основы прогнозирования и обоснования управленческих решений: научное издание / М. Нурмуқанова. — Караганда: КЭУК, 2008. — 163 с.
- Нурпеисов Д. Стабильность финансовой системы как условие обеспечения экономической безопасности Республики Казахстан / Д. Нурпеисов // Вестн. Казах. Нац. ун-та. Сер. Экономическая. — 2015. — № 2. — С. 221–225.
- Сенчагов В.К. Экономическая безопасность России: общий курс: учеб. / В.К. Сенчагов / под ред. В. К. Сенчагова. — 5-е изд. — М.: Дело, 2015. — 818 с.
- Национальный Банк Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://nationalbank.kz>
- Национальный Банк Республики Казахстан: стат. сбор. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/platezhnyy-balans/rubrics/1574>
- Мусина С.Т. Проблемы сбалансированности платежного баланса Республики Казахстан / С.Т. Мусина // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2012. — № 1(65). — С. 137–143.
- Национальный Банк Республики Казахстан: Стратегия денежно-кредитной политики до 2030 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://nationalbank.kz/ru/page/osnovnyie-napravleniya-dkr>
- Даулетбаева Л. Современное состояние и проблемы и управление внешним долгом Республики Казахстан / Л. Даулетбаева, Г.М. Калкабаева // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Экономика. — 2013. — № 3 (71). — С. 62–69.

В.И. Глухова, С.С. Дарібеков, А.С. Дарібекова, С.Ш. Мәмбетова, З.А. Ескерова

Основные показатели финансовой безопасности Казахстана

Аннотация

Цель: в статье рассматриваются понятия, оценки, а также показатели, влияющие на развитие финансовой безопасности в Казахстане. В частности, авторы стремятся предложить механизмы обеспечения финансовой безопасности в Республике Казахстан на основе теоретического обоснования показателей финансовой безопасности.

Методы: на основе использования сравнительного, теоретического анализа сделан вывод о необходимости обеспечения финансовой безопасности путем совершенствования ее основных направлений. Предметом исследования состоит в теоретическом обосновании и решении проблем развития инструментов обеспечения финансовой безопасности экономики Республики Казахстан.

Результаты: в предлагаемой научной статье автор обращает внимание на сущность понятия финансовой безопасности, анализирует основные показатели финансовой безопасности в Казахстане и предлагает основные направления обеспечения финансовой безопасности государства.

Выводы: угрозы финансовой безопасности четко выражены в экономике Казахстана, особенно в финансовой и денежно-кредитной сферах. Одним из приоритетов государственного управления являются основные направления обеспечения финансовой безопасности с достижением экономической безопасности страны в целом.

Ключевые слова: финансовая безопасность, годовой уровень инфляции, дефицит бюджета, внешний долг государства, отношение объема иностранной валюты к денежной массе.

V. Glukhova, S. Daribekov, A. Daribekova, S. Mambetova, Z. Eskerova

Key indicators of financial security in Kazakhstan

Abstract

Object: The article discusses concepts, assessment, as well as indicators that affect the development of financial security in Kazakhstan. The authors aim to propose mechanisms for ensuring financial security in the Republic of Kazakhstan based on the theoretical justification of financial security indicators.

Methods: Based on the use of comparative, theoretical analysis we concluded that it is necessary to ensure financial security by improving its main directions. The subject of the research is the theoretical substantiation and solution to the problem of the development of financial security instruments of the economy of the Republic of Kazakhstan.

Findings: The authors draw attention to the essence of the concept of financial security, analyze the main indicators of financial security in Kazakhstan, and suggest the main directions of ensuring the financial security of the state.

Conclusions: Threats to financial security are clearly expressed in the economy of Kazakhstan, especially in the financial and monetary spheres. One of the priorities of public administration is the main directions for ensuring financial security with the achievement of economic security of the country.

Keywords: financial security, annual inflation rate, budget deficit, external debt of the state, volume of foreign currency to the money supply.

References

- Daribekov, S, Yeskerova, Z., & Akhmetova, A. (2020). Trends in financial security in the Republic of Kazakhstan. *Danish scientific journal*, 35, 13–17.
- Karanina, E.V. (2015). *Finansovaia bezopasnost (na urovne gosudarstva, regiona, organizatsii, lichnosti [Financial security (at the level of the state, region, organization, individual)]*. Kirov: FSBEIHE «ViatSU» [in Russian].
- Khabibulin, A.G. (2012). Finansovaia bezopasnost Rossii na sovremennom etape: problemy obespechenii [Financial security of Russia at the present stage: problems of ensuring]. *Pravovoe pole sovremennoi yekonomiki — Legal field of modern economy*, 8, 103–108 [in Russian].
- John Chant, Alexandra Lai, MarkIlling, & Fred Daniel (2003). Essays on Financial Stability, Technical Report No. 95: Bank of Canada, 111.
- Michael Foot. (2003). What Is 'Financial Stability' and How Do We Get It? The Roy Bridge Memorial Lecture (United Kingdom: Financial Services Authority), April 3.
- Garry, J. Schinasi. (2004). Defining Financial Stability, IMF Working Paper doi: 10.5089/9781451859546.001.
- Aerdts Houben, Jan Kakes, & Garry, J. Schinasi. (2004). Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability, SSRN Electronic Journal, doi: 10.2139/ssrn.878925
- Bernanke, B., & Gertler, M. (2000). Financial fragility and economic performance, *Quarterly Journal of Economics*, 105, 1, 87–114.
- Morgan, P., & V. Pontines. (2014). Financial Stability and Financial Inclusion. ADBI Working Paper 488. Tokyo: Asian Development Bank Institute. *adbi.org*. Retrieved from <http://www.adbi.org/working-paper/2014/07/07/6353.financial.stability.inclusion/>
- Nurmukanova, M. (2008). *Finansovaia bezopasnost gosudarstva v usloviakh globalnogo ekonomicheskogo krizisa: nauchny osnovy prognozirovaniia i obosnovaniia upravlencheskikh reshenii [Financial security of the state in the context of the global economic crisis: scientific foundations of forecasting and justification of management decisions]*. Karaganda: KEUK [in Russian].
- Nurpeisov, D. (2015). Stabilitnost finansovoi sistemy kak uslovie obespechenii ekonomicheskoi bezopasnosti Respubliki Kazakhstan [Stability of the financial system as a condition for ensuring the economic security of the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Kazakhskogo Natsionalnogo Universiteta. Seriya Yekonomicheskaya — Bulletin of the Kazakh National University. Series Economic*, 2, 221-225 [in Russian].
- Senchagov, V.K. (2015). *Yekonomicheskaya vezopasnost Rossii: obshchii kurs [Economic security of Russia: general course]*. Moscow: Delo [in Russian].
- National Bank of the Republic of Kazakhstan (2020). *nationalbank.kz*. Retrieved from <http://nationalbank.kz> [in Russian].

- National Bank of the Republic of Kazakhstan (2020). Statistics Division “Balance of Payments and external debt for 2020”. *nationalbank.kz*. Retrieved from <https://www.nationalbank.kz/ru/news/platezhnyy-balans/rubrics/1574> [in Russian].
- Mussina, S.T. (2012). Problemy sbalansirovannosti platezhnogo balansa Respubliki Kazakhstan [Problems of balance of payments balance of the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Karagandinskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya Yekonomika — Bulletin of the Karaganda University. Econom Series, 1(65)*, 137–143 [in Russian].
- National Bank of the Republic of Kazakhstan (2020). Strategiiia denezhno–kreditnoi politiki do 2030 goda [Monetary Policy Strategy until 2030]. Retrieved from <https://nationalbank.kz/ru/page/osnovnye-napravleniya-dkp> [in Russian].
- Dauletbayeva, L., & Kalkabayeva, G.M. (2013). Sovremennoi sostoinie i problemy i upravlenii vneshnim dolgom Respubliki Kazakhstan [Current state and problems of external debt management of the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Karagandinskogo Gosudarstvennogo Universiteta. — Seriya Yekonomika — Bulletin of the Karaganda University. Econom Series, 3(71)*, 62–69 [in Russian].

А.А. Жакупов^{1*}, А.Т. Тлеубаева², Ж.А.Садыков³

^{1,2}Л.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан;
³Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

¹jakupov-alt@mail.ru, ²aitolkyn.t@mail.ru, ²zhass83@mail.ru

¹<https://orcid.org/0000-0002-0381-6799>, ²<https://orcid.org/0000-0002-5749-4289>,

³<https://orcid.org/0000-0002-7133-9162>

¹Scopus Author ID: 57003462100., ²Scopus Author ID: 5719373806²

Қазақстан Республикасының туристік кәсіпорындарында экскурсиялық қызметтің ұйымдастырылуын «Казтрип» туристік фирмасы негізінде талдау

Аңдатпа

Мақсаты: Елімізді шет елге таныстыру мақсатында түрлі экскурсиялық маршруттар әзірленуі керек. Қазақстан Республикасындағы экскурсиялық қызметтердің қызмет көрсету аясын, сапасын және жағдайын талдай отырып, оның даму болашағын анықтау.

Әдісі: Зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми әдебиеттерге теориялық шолу.

Қорытынды: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің Қазақстан туризмі туралы статистикалық жинағына және Нұр-Сұлтан қаласындағы «Казтрип» ЖШС туристік фирмасы негізінде талдау жасалып, экскурсиялық қызметтің ұйымдастырылуына тұтынушылардың ой-пікірін білу мақсатында сауалнама жүргізілген, нәтижесі сараланған.

Тұжырымдама: Сауалнама негізінде Нұр-Сұлтан қаласында экскурсиялық маршрут ұйымдастырылған. Маршруттың ерекшелігі ретінде «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналады» тақырыптық экскурсия; Елорданың экскурсиялық қызмет нарығындағы инновациялық өнім көлік құралы ретінде «Segway» қолданылды; оның қол жетімділігі; кеткен шығын тез қайтарылады; ерекшелігі – барлық адамдарға арналған. Мақалада қаржылай есептеме жасалған, яғни, оның тиімділігі есептелді. Алынған нәтижелер экскурсиялық қызметтің ұйымдастыруын дамытудың өңірлік бағдарламасын негіздеу кезінде пайдаланылуы мүмкін.

Кілт сөздер: туризм, тур, экскурсия, туристік кәсіпорын, «Казтрип» туристік фирма, Тур – Segway, экскурсиялық қызмет.

Кіріспе

Мақалада қазіргі туризм саласындағы өзекті сұрақтар ретінде қарастырылатын Қазақстандағы экскурсиялық қызметті дамытуға арналған. Кез келген экскурсия ерекше қызмет үрдісі, оның мәні нақты заңдылықтарға (тақырыпқа сайлығы, мақсаттылығы, әсерлілік, белсенділік) сай ашылады. Ол қосымша қаржы көзі, көптеген шет елдің туризм саласы осы қызметті дамытуға аса назар аударуда, осы үрдісті біздің елімізде орынды пайдалану керек, себебі қарқынды дамитын туризм саласының жаңа мүмкіндіктері елге келуші туристердің легіне әсер етеді. Көптеген адамдар өз көліктерімен саяхаттай бастайды. Сыртқы туризм азайып, ішкі туризмді дамытуды қолға алу керек, олай болса, осындай кіру туризмінің азайып, ішкі туризмді дамыту кезінде ел ішіндегі туристік өнімді дамыту қолға алыну керек.

Кез келген қазақстандықтан көрікті жерлерімізді сұрасақ, олар Шымбұлақ, Бурабай, Алакөл, Түркістан, Алматы немесе Нұр-Сұлтан қаласы деп бірден айтары сөзсіз, бірақ олардың барлығы бірдей ол орындарға барып көргендіктен емес, тек оларды білетіндіктен, оқыған не теледидардан көргендіктен, немесе тіпті, таныстарынан естігендіктен айтары анық. Нұр-Сұлтан қаласын іскерлік туризмнің ошағы ретінде дамыту етек алуда (Атикеева және т.б., 2021, 12–17). Ал бірақ мемлекет тарапынан түрлі бағдарламалар әзірленіп, оларды дамыту бойынша қомақты қаржы бөлінуде, десекте соңғы келген нүктеден біздің қолымызда не бар дегенде, әсіресе, экскурсиялар тақырыбын қозғаған кезде күмілжіп қалатынымыз анық. Олай болса Қазақстандағы экскурсиялық қызметті дамыту, оны жарнамалау, елге ұнамды экскурсиялар ұсыну, оның себебі сырттан келген туристерге қала ішінде де, қала маңы мен бір күндік, бірнеше күндік экскурсияларды ұйымдастыру нарығын қолға алу керек. Экскурсиялық қызмет — туризмнің түрі, жүрегі десек, ол мәдени, археологиялық, ботаникалық,

*Хат-хабарларға арналған автор.
E-mail: jakupov-alt@mail.ru

ғылыми, экологиялық, діни, конгрестік, танымдық және басқа туризмнің қалған басқа түрлерін ұйымдастыру кезінде экскурсиялық қызметтер міндетті түрде сапар бағдарламаларына кіреді.

Қазіргі шектеу шаралары осы нарықтың құлдыруына әсер етті, енді нарықта виртуалды турларды дамыту қолға алынды. Иә, ол бізге келушілер легін арттыруға көп септігін тигізеді, олай болса, нысанаға алған «Қазақстан Республикасындағы экскурсиялық туризмнің жағдайы мен даму болашағы» атты тақырымыз өзекті болып отыр, ол нақты тың идеяларды ұсынуды талап етеді.

Әдебиетке шолу

Экскурсия ісінің дамуынан бастап теоретиктер мен практиктер басылымдарда (сөздіктер, анықтамалықтар, оқу құралдары) «экскурсия» түсінігіне шамамен 20 түрлі түсіндіру берген. Экскурсияның анықтамасын 1882 жылы В. Даль, 1895 жылы В.А. Герд, 1940 жылы Д.Н. Ушаков ұсынған. Экскурсия ісі — халық арасындағы мәдени-ағарту жұмыстарының маңызды бөлігі. Экскурсия ісінің дамуы жүз жылдан асып кетті, бірақ оның дамуы өткен ғасырдың 70-80-жылдарында ғана қарқынды дами бастады. XX ғасырдың 70–жылдарынан бастап, экскурсия теориясы дамуына үлкен үлесті Кеңес Одағында экскурсиялық істі бастаушылардың, құрушылардың бірі — Борис Васильевич Емельянов (1918-2001 жж.) зор үлес қосты деуге болады. 2021 жылы Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің оқытушылары Е.Э. Галиакбаров, А.А. Жакуповтың әзірлеуімен «Экскурсиятану» атты оқу құралы жарыққа шықты. Осы оқу құралында экскурсия жайлы толық жақсы ақпарат берілген (Галиакбаров, Жакупов, 2021, 244 б.).

Зерттеу әдістері

Мақалада эмпирикалық және зерттеудің теориялық әдістері қарастырылған. Деректерді жинау және өңдеу үшін құбылыстар мен үдерістерді жүйелі көзқарас, топтастыру және салыстыру, қаржылық талдау, оңтайландыру және болжау әдістері қолданылды.

Нәтижелер және талқылаулар

Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасында сырттан келетін туристік көрсеткіштердің артуы туризм саласын дамытуға қол жеткізетін негізгі міндеттердің бірі деуге болады (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 мамырдағы № 360 қаулысы). Қазақстанда қаншама фирма туристік нарықта өзінің қызметін сәтті жүргізіп келеді, бірақ оның саны анықталмаған. Сондай фирмалардың бірі — «Казтрип» туристік фирмасы. Өз қызметін Нұр-Сұлтан қаласынан бастады, туристік нарықта 6 жыл қызмет атқарған фирма қызметті тұтынушыларға сапалы қызмет ұсынуды ұстанады: брондау қызметі; әуе, теміржол билеттерін сату; Қазақстан бойынша экскурсиялық бағдарламалар; қонақ үйлерді брондау (алдын-ала); туристерді сақтандыру (шет елдік сақтандыру, автосақтандыру); виза рәсімдеу.

Жыл сайын 500-ден астам адам компанияның қызметтерін пайдаланады. Компанияның нарықта тәжірибесі бар, барлық қажетті инфрақұрылымдар мен жүйеленген туризмді ұйымдастыру үрдісіне ие. Туристік фирма қызметкерлері жұмыстарының негізгі бағыттары: клиенттерге мәлімет беру, клиенттермен жұмыс, билеттерді брондау және рәсімдеу, турды сату, маркетинг және жарнама, әкімшілік міндеттерді орындау.

Кәсіпорынның қаржылық есебі. «Казтрип» ЖШС есеп беру мерзімінде «Казтрип» мекемесінің жарғысына сәйкес өзінің қаржы-шаруашылық қызметін атқарды. Ұжымның барлық ұйымдастыру жұмыстары республикада болып жатқан процестерді, туризмді дамыту саласындағы үкіметтің бағдарламалық құжаттарын ескере отырып, алға қойылған міндеттерді орындауға бағытталған. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Кәсіподақтар федерациясы белгілеген бағыттар бойынша жұмыс жүргізеді. 2018 жылдың өткен кезеңінде қызмет көрсетудің жалпы көлемі 20 708,15 мың теңгені құрап, жоспар 17 607,32 мың теңгені құрады. Бұл 117,6 пайызды құрайды. Оның ішінде қонақүй – 16288,11 мың теңге, сауда – 1326,47 мың теңге. Бұл жоспарланған көрсеткіштермен салыстырғанда 12%, 10% және 10% құрады. Айта кету керек, өткен кезеңде бүкіл ұжымның жұмысына байланысты шығындар көрсетілген қызметтердің сапасына қатысты ескертулер болмаған. Алдағы уақытта алға қойылған міндеттерді түсініп, мақсатты жұмысқа ұмтылу қажет.

«Казтрип» фирмасы Қазақстанның бар аймақтарына экскурсиялық турлар ұсынады, соның ішінде Нұр-Сұлтан қаласы мен Алматы қаласын ерекшелік атап кетсе болады, соның ішінде Алматы қаласы бойынша 11 экскурсия ұйымдастырады, ал қала сыртына 12 экскурсиялық бағыт дайындалған: Алматы – Қазақстанның астанасы (сити-тур); тәкаппар Тянь-Шаньмен кездесу; «Медеу–Шымбұлақ» спорт кешені; кешкі Алматы; ескі Верный бойымен; қазақтың дастарханына;

Алматы – архитектуралық; Алматы отты сынақ жылдарында; Алматы – спорттық; «Сұңқар» тәлім бағы (питомник); Алматы құс ұшу биіктігінен; ботаникалық бақ.

Қала сыртындағы экскурсиялар: Есік дендрарийі және страус фермасы; Есік көліне; Түрген шатқалдары; Тамғалы–ландшафтық ескерткіш (бронза дәуіріндегі петроглифтер); Жамбыл мұражайы; Үлкен Алматы көліне; Шарын шатқалдарына; Іледегі Буддалар (Тамғалы –Тас); Ағып өткен метеор; Өнші Бархандар қорығы, Бес шатыр жұмбақтары; Хон–Пик шедеврлары; Талғар қорығының табиғат мұражайына. Жалпы барлық ұсынылған экскурсиялар қызықты және қазіргі кездегі туристердің қызығушылығын тудырады. Фирма сайты жақсы рәсімдеуді қажет етеді, ол кейінгі кезде мүлде халықпен жұмыс жасау жұмыстарын азайтты, десекте фирма сайтында және Facebook парақшасында Қазақстан бойынша қызықты мәліметтер келтіріп, оны миф ретінде сипаттап қызушылығын арттыруға тырысады, өзінің атқарған істерін фото арқылы жағымды бейнеде ұсынады. Бірақ бір байқағанымыз, фирма сайтына қарағанда әлеуметтік желідегі мәліметтері көбірек (Кумар, Рахимкуль, 2020).

«Казтрип» туристік фирмасының қызметі қазіргі туризм нарығындағы ұсыныстарға сай келеді, фирма өз қызметтерін ұсынуда тұрақты клиенттермен жұмыс жасауға талпынады, бірақ фирмада статистикалық мәліметтерді ұсынбауы, фирма туралы ақпаратты алу қиындығы, талдау жасауға кедергі болып табылады. «Казтрип» ЖШС туристік фирмасы нарықта қалыптасу жолына түсе бастады, өзінің тұтынушы клиенттері бар. Десекте, фирма өз қызметтерін нақты, түсінікті және бірнеше тілде, жаңартылған ақпаратпен сайттарына салуы керек, сол сияқты, әлеуметтік желіде ұсынған ақпараттарды жаңарту керек, фирма туралы мәліметті бірден табу қиын, әсіресе, экскурсиялар туралы ақпаратты. Олай болса, жалпы Қазақстандағы ұйымдастырылатын экскурсиялық қызметтің ұйымдастырылуына назар аударуымыз керек (Отешова және т.б., 2021, 229-237).

Шектеу шараларының елдегі туризм саласына әсері және экскурсиялық қызметке тұтынушылардың қанағаттануын бағалау

Әлемдік туристер ағыны шамамен төрт есеге қысқарды. Қазақстанның көрсеткіштері де төмендеді: басқа елдерден келетін туристер саны 3,6 есеге азайды. Мәселен, егер 2020 жылдың бірінші тоқсанында келу туризмінің жаһандық көрсеткіштері өткен жылғы деректерден 28,6% –ға төмен болса, екінші тоқсанда шетелдік туристердің әлемдік ағыны бірден 18,4 есеге қысқарды (ал Қазақстан Республикасында осыған ұқсас кезең – 16,7 есе), бүкіл әлем бойынша құлыптаудың ең қатаң шектеулеріне дейін толығымен тоқтайды. Жалпы, 2020 жылы Дүниежүзілік туристік ұйымның мәліметі бойынша шетелдік туристердің жаһандық ағыны 3,8 есеге қысқарды. Қазақстанда 2020 жылғы «коронавирустың» төрттен үш бөлігінде елге келген туристер саны бірден 3,6 есеге азайып, 1,8 миллионды құрады. Қазақстаннан кеткен туристер саны небәрі 2,4 миллион адамды құрады, яғни 3 адам. 2019 жылмен салыстырғанда 4 есе аз. Ішкі туризм — 60,3% –ға, 3,1 млн адамға азайды (Лим, То, 2021, 1-12).

Пандемия кезінде Қазақстандағы қонақүйлер мен басқа да орналастыру орындарының төрттен үш бөлігіне қызмет көрсеткен келушілер саны небәрі 2,6 миллион адамды құрады, бұл өткен жылдың жартысына жуығы. Бұл ретте келушілердің жалпы санынан тек шетелдік туристер ғана бар — 7,5%, ал бір жыл бұрынғы осы кезеңде 15,5% болды. Қонақ үйлер, хостелдер, санаторийлер және басқа да орналастыру орындарының саны бір жылда 3,9% –ға азайып, 2020 жылдың үшінші тоқсанының соңында 3,5 мыңға жетті. Қазақстанның әлемдік туристік индустриясы елеулі залал болған жағдайда саланы қолдау үшін *Qazakhstan Travel and Tourism Council* ресурстық орталығы құрылды.

Қазіргі шектеулі шаралар туристік кәсіпорындардың қызметін әбден тығырыққа тіреді, бір жылдан аса уақытта адамдардың саяхаттауы немесе экскурсиялық қызметті пайдалануы тоқтады деуге болады. Саяхатшы, туристік блогер, QazaqGeography экспедициясының ұйымдастырушысы Нұржан Алғашов: «Туристік агенттіктер өздерінің білімі мен технологияларын ішкі туризмді дамыту үшін қолданатын болса, қазақстандық туристер бұдан тек ұтады», – деп көрсеткен.

Пандемияға дейін де көптеген компаниялар Қазақстанды қызықтырмады. British Airways, Austrian Airlines, Lufthansa бізден кетті, сонымен қатар, кейбір туристерде фобия түрінде психологиялық проблемалар пайда болды. Мысалы, басқа адамдарға жақын болудан қорқу. Көбісі өз көліктерімен саяхаттай бастайды. Мүмкін экотуристер саны көбейетін шығар. Қазақстандағы экотуризмнің әлеуеті зор. Қазір барлық күшті отандық туристерге бағыттайтын уақыт туындады (Сейдахметова, 2020).

Осындай кіру туризмінің азайып, ішкі туризмді дамыту кезінде ел ішіндегі туристік өнімді дамыту қолға алыну керек. Жаңа ұсыныстар беру керек, яғни, келушілерге демалыс орындарын

дайындау мақсатында экскурсиялық қызметті де дамыту керек. Жалпы еліміздегі экскурсиялық қызметке тұтынушылардың көзқарасын анықтау мақсатында Қазақстандағы «Казтрип» ЖШС туристік фирмасы негізінде экскурсиялық қызмет туралы бірнеше сауалнама алынды. Сауалнамаға барлығы 161 адам қатысты. Сауалнаманы google.com еркін қолжетімділікте өтуге болады: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdtncz5iB_Arb190aGvzVT0u2-CkdwFxpuyOY4OMKcXENwH-w/viewform?usp=sf_link

Негізгі сауалнамаға барлығы 61 адам, 17-18 жас аралығындағы, қыздар, студент жастар жауап берген. Сұрақтар экскурсиялық қызметке байланысты қойылды, соның бірі Қазақстандағы экскурсиялық қызмет туралы білесіз бе? Жауаптардың 90,7% қанағаттарлық жауап берсе, 8,7% білмейтіндігін көрсеткен және соның 69% адам Қазақстанның қалаларындағы ұйымдастырылатын экскурсиялардан хабардар екендігін көрсеткен (1-сурет).

1-сурет. «Қазақстандағы экскурсиялық қызметті білу» сұрақтарының жауап нәтижелері

Ескерту – сауалнама нәтижесінде авторлармен жасалған

Жауап берушілер экскурсиялар туралы білсе де, оларды көпшілігі қолданбаған, 161 адамның 44,7%, яғни 72 адам экскурсияға бармаған және мөлшермен 40% адам, оның 31,7% жоқ деп нақты жауап берсе, 59% шет елдегі экскурсиялық қызметті қолданған және қалған 8% шет елге бармағандығын көрсеткен (2-сурет).

2-сурет. «Отандық және шетелдік экскурсиялық қызметті қолдану» сұрақтарының жауап нәтижелері

Ескерту – сауалнама нәтижесінде авторлармен жасалған

Адамдардың экскурсияларға қызығушылықтары бар, олар туралы біледі және көпшілігі қолданған да, десекте экскурсияларды басқалай ұйымдастыруға, инновация ұйымдастыруға қарсы емес (3-сурет).

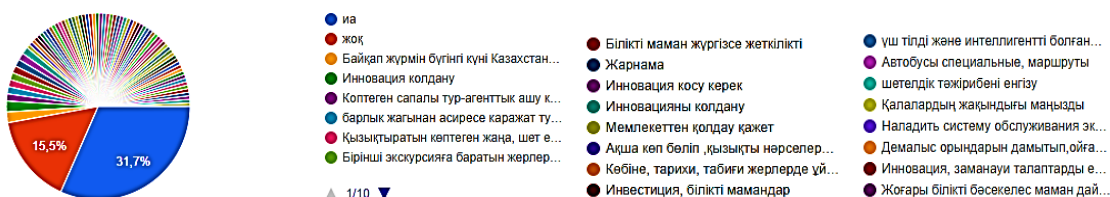
9. Қазақстандағы экскурсияларды жүргізуде қандай инновация ұсынар едіңіз?

161 ответ

10. Қазақстандағы экскурсиялық туризмді дамыту үшін оны қалай дамыту керек деп ойлайсыз?

161 ответ

3-сурет. «Отандық экскурсияларды жүргізуге қандай инновация ұсынар едіңіз және қалай дамытар едіңіз?» сұрақтарының жауап нәтижелері

Ескерту – сауалнама нәтижесінде авторлармен жасалған

Сауалнама нәтижесінде адамдардың қызығушылық танытып, біршама ұсыныстар бергендігін суреттен көруге болады, негізгі ұсыныс экскурсия кезінде көлікті пайдалану, такырыптық экскурсиялар ұйымдастыру, квест ұйымдастыру, аудиогидтер қолдану, экскурсия жүргізетін аймақтың инфрақұрылымын жақсарту, инновация қолдану, жарнама жасау сияқты өзекті ұсыныстар берді.

Осы сауалнама нәтижесінде келесідей қорытынды жасауға болады: елімізде экскурсиялық қызмет ұйымдастырылады және оны елдің халқы біледі, бірақ оларды естігені болмаса, көбі қолданбаған, десекте осы экскурсиялық қызметті дамыту керектігін және ол үшін инновация керек екендігін атап көрсеткен.

Елімізде «Арман–тур» туристік фирмасының гид–экскурсоводтарды дайындау бойынша мектебі 2009 жылдан бері нарықта өз қызметін жүзеге асыруда, ол мектеп тәжірибесі бойынша теория мен практика бірге орын алып, мектепті аяқтаған соң мемлекеттік реестрге енгізіледі, халықаралық практикадан өтуге мүмкіндік алады («Арман–тур» халықаралық туристік фирмасының сайты).

Сол сияқты осы шектеу шаралары кезінде оқыту семинарлары өтуде:

– «Kazakh tourism» мен «Ішкі туризмнің онлайн академиясы» гид (гид–аудармашыларды), экскурсоводтарды гидтерді дайындау ерекшеліктері бойынша онлайн курс әзірлеген болатын.

– «Өз еліңді біл» акциясы аясында 2019 жылдың тамыз айында 13–16 жас аралығындағы балаларға Маңғыстау облысының тарихи, мәдени, туристік жерлеріне, көрікті жерлеріне Атырау, Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Қызылорда облыстары халықтың әлеуметтік жағынан осал топтарынан 40 адамға экскурсия өткізілді. 2019 жылы Алматы халықаралық әуежайының 100 қызметкері үшін жеңілдету курстары, сондай-ақ, 100 экскурсоводқа арналған курстар өткізілді. Ақтөбе облысының қазақ-орыс халықаралық университеті жергілікті «Qazaqtourism» туроператорымен бірлесіп, 2019 жылы туризмді дамыту мақсатында Ақтөбе қаласында студенттерге жаяу экскурсиялар ұйымдастырылды (Отчет о реализации Государственной программы развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025 годы, 2019).

Сол сияқты осы гид–аудармашыларды, экскурсоводтарды дайындау бойынша Түркістан қаласындағы Халықаралық туризм және меймандостық университеті «Экскурсиялық қызмет және

жеке турларды ұйымдастыру» мамандығы бойынша мамандығы бойынша елімізде дайындауды қолға алды («Экскурсиялық қызмет және жеке турларды ұйымдастыру» бойынша мамандық дайындау).

Экскурсиялық қызметті ұйымдастыру бойынша қазіргі нарық тек фирмалардың өз өнімдерін сайтта орналастырумен шектеледі, ал оны жылжыту жаңа кейіпте таныту бойынша жұмыстар жүргізу керек жаңа талпыныс керек, жаңаша экскурсиялық қызмет, түрлі тақырыптық экскурсиялар ұйымдастыру қажет.

Нарыққа жаңа экскурсияларды енгізу арқылы шет елдер өзінің брендин құруда, сырттан келушілер легін арттыруда, осы экскурсиялық қызметті дамыту қолға алу керек, тіпті Нұр-Сұлтан қаласының өзінде экскурсиялық қызметті дамытуды қолға алу керек. Олай болса, инновациялық экскурсияларды қалалық экскурсияға енгізіп көрейік (Дамежан Юцель, 2021, 1-13).

Елорданың экскурсиялық қызмет нарығындағы инновациялық өнім — «Тур –SEGWAY». Елімізді шет елге таныстыру мақсатында түрлі экскурсиялық маршруттар әзірлену керек. Қазір туристік фирмалар бәсекеге қабілетті фирма ретінде ерекше ұсыныстар беруге бейімделуі керек, бірақ қазіргі пандемия туристердің легін азайтты. Осы жағдайдың біраз уақытта аяқталатыны белгілі, сондықтан фирмаларға жаңа типтегі пост пандемиядаен кейінгі дайындық қажет. Жүргізген талдау нәтижесінде экскурсиялардың бір мәнді екендігін байқауға болады. Жақсы ұсыныстар экскурсиялардың мәнін арттырып, қызықты өткізуді талап етеді, әрине ұлттық калоритті ұмытуға болмайды. Сондықтан, экскурсиялық туризмнің қала ішіндегі түріне «Тур–SEGWAY» экскурсиясын ұсынуға болады. Экскурсияның негізгі ерекшелігі «Segway» көлік құралын пайдаланамыз. Біздің елімізде қала экскурсияларын жаяу, автобус, велосипед сияқты құралдарды пайдаланып көруге болады. Еліміздің ірі қалаларында көптеген маршруттар бар, оларға келушілер қызығады. Олай болса, бар маршруттарға «Segway» көлігін қолдануды ұсынуға болады. Себебі, «Segway» көлік американдықтар мен еуропалықтар үшін үйреншікті құрал болып табылады. Роликтер, самокаттар, гидроскутерлерді балалар аса қызығушылықпен қолданады. Аттар, иттер, велосипедтер шет елдерде экскурсиялардың қолданыс құралдары болып табылады. Қазір экскурсияларға Нұр-Сұлтан қаласындағы екіқабатты автобустар мен Түркістан қаласында электрокарларды қолданылуда. Сол сияқты енді Түркістан қаласы туризм орталығы болса, онда ашылған керуен сарайды пайдаланып, экскурсияларға жаңаша кейіп таныту керек.

Қазақстандағы экскурсияларға жаңа рең беру үшін «Segway» көлік құралын экскурсия көлігі ретінде пайдалану. «Segway» — «segue» — бір жағдайдан екінші жағдайға жайлап ауысу, «way» — жол деген мағынаны білдірсе, осы құрал жайлап, бірқалыпты қозғалуға мүмкіндік береді (Описание Segway). Осы құрылғы авторы Дин Кеймен он жылдан кейін, 2001 жылы нарыққа алғашқы құрылғыларын шығарды.

2002 жылдан бастап туристік нарықта *Segway PT* турлары үлкен белең алды, әсіресе, шет елдерде, Америкада, Еуропада өте тез қолданысқа ие болып, бүкіл нарықты жаулап алды, турлар саны мыңдаған деңгейге жетті. 2011 жылы «Segway тәжірибесі» бағдарламасы жүргізілді.

Скутер Segway турлары экскурсоводтарды шаршатпайтын, тез қозғалатын және біршама алыс маршруттарды қамтуға рұқсат беретін турларға айналды. Экскурсиялардың өзіндік ерекшелігі ол біріншіден, адамдарда үлкен қызығушылық туындайды, екіншіден, адамдарда осы құрылғыны игеруге деген құлшыныс пайда болады, себебі, ішкі баланс сезімі болуы керек, құрылғыға алғаш мінгенде өте абай болуы керек, себебі жылдамдық 50 км/сағ.

Бірден артып, адамдардың құлап қалу қаупі бар. Құрылғының сабын артқа қарай тартса — жылдамдық төмендейді немесе тоқтайды. Құрылғыны дұрыс басқарған кезде оның жылдамдығы 20 км/сағ. Segway–ді қолдана отырып, жүргізілетін экскурсия түрін ұсынуға болады.

Segway турларын ұйымдастыру үшін қалалық экскурсия ұйымдастыруға тоқталып өтейік, себебі Segway–ді пайдалану арқылы экскурсияларды қалада жүргізген ыңғайлы. Сол сияқты «Казтрип» туристік фирмасына қала бойынша жаңа тур ұсынуға болады. Оны «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің 30 жылдығына орай» деп ұйымдастыруға болады.

Нұр-Сұлтан қаласы бойынша бірнеше нысандар таңдалған, онда осы еліміздің тәуелсіздік алғаннан кейін бой көтерген ғимараттарға «Тур -SEGWAY» туристік маршрутын ұсынуға болады.

Біз экскурсиямызды «Думан» ойын–сауық орталығынан бастаймыз, себебі біздің «SEGWAY»–ді осы ғимаратқа жалға орын алып орналастырамыз. Оның өзіндік есебі бар, ғимарат сол және оң жағалауды орналастырып тұр, экскурсант басқа маршрутты оң жағалауда көргісі келсе, осы жерден қозғалу өте ыңғайлы. Осы ғимарат орталықта, онда кісі көп болады.

Маршруттың бірнеше ерекшелігі бар:

– онда Segway–ді қолданамыз, оны қала ішіндегі және қала маңындағы басқа да экскурсияларға қолдануға болады;

– тәуелсіздіктің 30 жылдығына арналған, бір жағынан тақырыптық экскурсия;

– қымбат емес, мөлшермен 4000–5000 теңге аралығында;

– «Казтрип» туристік фирмасына жарнамаға инновациялық өнім.

Ұсынылған «Тур–SEGWAY» маршрутында Segway–ді пайдалану шын мәнінде көптеген адамдардың қызығушылығын тудырады, себебі бұл нарықта басқа ұсыныс жоқ. Ұсынылған көліктерді нарыққа енгізу тек туристер үшін ғана емес, қала тұрғындары үшін де қызықты, себебі, оны пайдаланушылар жасөспірімдер мен жастар аз болмасы белгілі. Осы тур арқылы экскурсия ұйымдастыратындығын нарықта «KAZTRIP» туристік фирмасына жақсы жарнама мен осы көлікті жүргізіп, оны үйрете алатын білікті персонал керек.

Экскурсияға ұсынған Segway–дің гидроскутер, мини–сегвей, смартвей түрлері (қосымша) бар. Қазір көптеген шет елдіктердің жұмысқа бару құралы, тіпті кейде жұмысқа АҚШ, New York Electric & Gas пошталары, Michelin, GE Plastics, Delphi Automotive Systems корпорация және т.б. Segway скутерлері бәрі үшін жарамды. Олардың түрлеріне байланысты адамның салмағына байланысты 45 кг, 96 кг, 133 кг, 118 кг дейін түрлері бар және 16 жастан артық болуы керек.

Segway екі дөңгелекті, білікті құрылғы болып табылады, онда гироскопиялық, сұйық датчиктерден микропроцессорларға беріледі, олар двигательдерді басқаратын әсерді өндіреді, дөңгелек құрылғыны тепе–теңдікте ұстауға жауапты. Segway адамның қимылына орай қозғалады, жылдамдық алдыға және артқа иілуіне байланысты үдеп немесе кемиді. Жалпы жылдамдығы сағатына 20 км. Аккумулятормен жүру көзделеді, жалпы ұзақтығы — 39 км, 4—5 сағат зарядтамай қолдануға болады.

Қала ішіндегі шағын топтар үшін 5 Segway қажет, оның үшеуін Segway Ninebot Elite және үшеуін электросамокат Ninebot KickScooter MAX G30 түрін қолдануға болады. Электросамокаттар скутерлерге қарағанда орнықты тұруға мүмкіндік береді және құламаудың кепілі. Қазақстанда осы скутерлерді арнаулы Xiaomi компаниясының Қазақстандағы дилері Ninebot by Segway ресми дистрибьютерінен алуға болады.

Segway Ninebot Elite–тің бағасы, одан 3 штук аламыз:

799 000 тг. * 3 = 2 397 000 тг. Ninebot KickScooter MAX G30–тің бағасы, одан 3 штук аламыз:

300 000 тг. * 3 = 900 000 тг. Барлығы: 3 297 000 тг.

Жаз уақытында 1 қызметкерді жұмысқа алуға болады, жалақысы 70000 тг. Айына скутерлерді сол сияқты 5–10 минутқа жалға беруге болады (700 тг.). Экскурсия құны 3 академиялық сағатқа 4000 теңге.

Күніне 1 рет экскурсия ұйымдастырылса, ол айына 120000 тг. Сәуір–қыркүйек айларын есептегенде 6 ай, барлық 720000 тг. құрайды, ал жаз айларында мөлшермен 2 рет экскурсия ұйымдастырылады десек, тағы да қосымша 360000 тг. Ақша, сонша экскурсия бойынша барлығы 1 080 000 тг.

Және скутерлерді жалға беру бойынша күніне 10 скутер берілді деп есептесек, онда күні 7000 тг. айына 210000 тг. Сәуір–қыркүйек айларын есептегенде 6 ай, барлық 1 260 000 тг. құрайды және жаз айларында жалға алу көбірек десек (15 рет) қосымша 630000 тг. қоссақ, барлық түсетін ақша 1 890 000 тг. болып отыр. Айта кетерлігі, бұл есептеулер ең төменгі есептеулер, сонда бір маусымда мөлшермен 2 970 000 тг., яғни, скутерлерге кеткен ақшаны бірінші маусымда қайтаруға болады.

Экскурсия бойынша:

4 000 тг. * 30 күн = 120 000 тг.

120 000 тг. * 6 ай = 720 000 тг.

720 000 тг. + 360 000 тг. = 1 080 000 тг.

Скутерлерді жалға беру бойынша:

7 000 тг. * 30 күн = 210 000 тг.

210 000 тг. * 6 ай = 1 260 000 тг.

1 260 000 тг. + 630 000 тг. = 1 890 000 тг.

Барлығы 2 970 000 тг.

Біздің құралдарымызды жаз айларында қалалық экскурсия мен 5–10 минутқа жалға беру құны өзін ақтайды деп айтуға болады, Segway Ninebot Elite пен электрокарлардың сыртқы бейнесі келесі 1–кестеде бейнеленген.

Кесте 1. Segway–дің сыртқы түрі

№	Құралдың сыртқы түрі	Сипаттамасы
		<p>Segway Ninebot Elite-Ninebot–тың салмағы – 25 кг, қуаты 20 км, смартфон арқылы интеллектуалды басқару мүмкіндігі бар. Алюминий, магний материалдарынан жасалған. Максималды жылдамдық 20 км/сағ. Бір заряд бойынша диапазон Батарея 450 Вт.> 20 км. Ең жоғары көтерілу бұрышы 15–20 градус. Салмағы 25 кг. Жүргізушінің минималды және максималды салмағы 20–100 кг. Батареяны зарядтау уақыты 4 сағат. Басқа түрлері аса сұранысқа ие.</p>
		<p>Ninebot KickScooter MAX G30 – жаңа Ninebot KickScooter MAX G30 серуендеуге және алыс қашықтыққа саяхаттауға арналған KickScooter максималды ұзақтығы 65 км болатын екі қосымша зарядтағышты, ұзын батарея жиынтығымен жабдықталған, максималды жылдамдығы 25 км/сағ. Жиналмалы, басқа түрлері бар</p>
<p><i>Ескерту - Дереккөз бойынша жасалған [Ninebot by Segway // https://giroskuter.kz/g1958084-segway-ninebot-elite]</i></p>		

Жалпы нарықта Segway мен электросамокаттардың бірнеше түрі бар, біз кестеде өзіміз сатып алуға ниеттенген түрлері бойынша талдау жүргізіп отырмыз. Дүкеннің сайтында құралдар бойынша жылы лебіздер берілген, көпшілігіне тауардың сапасы ұнаған.

Segway кемшіліктері ретінде: оның қымбаттығын, маусымдылығын, көтеруге ыңғайсыздығын және адамның қимылына байланысты қозғалысын айтуға болады. Мына бір ғана көлік құралдарын енгізу арқылы фирма өзіне қаншама пайда табады, олай болса, елімізде қаншама фирма бар, олардың барлығы дерлік өз өнімдерін дұрыс ойластырса, еліміздің экскурсиялық қызмет саласы дамиды деуге болады. Себебі инновацияларды енгізу арқылы экскурсиялық қызметті дамытуға керекпіз, оның болашағы бар себебі елімізде 2019–2025 жылдарға қарай ЖІӨ 8% дейін арттыру, туристер ретінде келушілердің санын 8 млн. дейін жеткізу мақсаты тұр, яғни, «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама» дайындалды (Ninebot by Segway).

Қазақстанның кез келген аймағын дамыту экскурсиялық қызметпен қоса жүреді, сондықтан елімізге инновациялық экскурсиялық қызметті дамытуды қолға алуға керек, түрлі қызметті ұсынатын объектілердің қызметтері 10–15% жыл сайын артуы көрінуде. Иә, қазіргі шектеулі режимі осы мақсатты жүзеге асыруға қол байлау болатыны белгілі, бірақ жоспар қойылды, сондықтан біршама жұмыстар атқарылуда, әсіресе, туристік фирмалардың өз әлеуметтік желілерінде Қазақстанның әсем жерлерін дәріптеуі, «Kazakh Tourism» АҚ елдің имиджін арттыру бойынша түрлі іс-шаралары мен бейнефильмдері, семинарлары, түрлі зерттеулері елімізге туристерді шақыруға, өз ел ішіміздегі ішкі туризмнің дамуына үлкен серпіліс беруде. Олай болса, келушілер саны артса, міндетті түрде экскурсиялық қызметтің дамуын талап, етеді, ал ол үшін қазірдің өзінде туристік нарық түрлі ұсыныс беруге дайын болуы керек, оның бірі инновациялық экскурсияларды ұсыну, қала ішіндегі және қала маңындағы, бірнеше күндік экскурсиялар санымен, ұсыну ерекшелігімен, мәнділігімен, дұрыс ойластырылғандығымен, қатысушылардың санына байланысты да, экскурсовод, гидтеріміз, гид-нұсқаушылардың заман талабына сай, бірнеше тілді еркін меңгерген, өздері ұсынып отырған экскурсияны толық және қызықты өткізе алатындай әлеуеті болуы керек деген ой түйіндеуге болады (Липкова және т.б., 2020).

Қорытынды

Қазақстанда экскурсиялық қызметті ұйымдастырудың негізі ерекше табиғат пен ерекше әлеует деуге болады, негізгі басымдылық адамдардың — туризммен айналыса отырып, экскурсияға баруы деуге болады. Қазақстанның экскурсиялық қызметі бойынша жалпы статистика жоқ, мысалы, елімізде қандай экскурсиялар бар, олардан қандай ақша түседі, т.б. сұрақтар жауаптарын табу мүмкін болмады, десек те, экскурсовод мамандығы бүгінде, қоршаған ортаны танудың демократиялық формасы болып табыла отырып, имиджді мамандық ретінде жаңа бағыт алды. Гид-аудармашылар мен экскурсоводтар елдің «айнасы», үнемі біліктілікті арттыру курстары қажет, сол сияқты мамандыққа бірнеше шет тілін білетін жас мамандарды тарту керек. Экскурсовод курстары бар, олардың көбісі жергілікті орындарда және коммерциялық негізде болып отыр және мамандықтың бірыңғай стандарттары әлі жасалмаған.

«Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлік палатасының ақпараты бойынша, бүгінгі күні тек бірнеше фирмалар ғана гид қызметін ұсынады, олардың өздері атақты, белгілі объектілерді көрсетеді, ал негізгі туристік мүмкіндік көбіне ашылмай қалады. Оны не білмейді, не оған қызықпайды. Елімізде турагенттердің мемлекеттік электронды реестрін жүргізудің гидтер, гид-аудармашылар, экскурсоводтар мен туризм инструкторлары қызметіне қатысты нормалары бар, олар осы қызметті жүргізуге өтініш білдірді және аккредитация алады. Реестрге 2018 жылдан бастап тіркелгендердің саны 135 адам ғана (Каленова, 2020).

Қазақстандағы экотуризмнің әлеуеті зор. Қазір барлық күшті отандық туристерге бағыттайтын уақыт туындады. Осындай кіру туризмінің азайып, ішкі туризмді дамыту кезінде ел ішіндегі туристік өнімді дамыту қолға алыну керек. Жалпы еліміздегі экскурсиялық қызметке тұтынушылардың көзқарасын анықтау мақсатында Қазақстандағы «Казтрип» ЖШС туристік фирмасы негізінде экскурсиялық қызмет туралы бірнеше сауалнама алынды. Сауалнамаға барлығы 161 адам қатысты. Осы сауалнама нәтижесінде келесідей қорытынды жасауға болады: елімізде экскурсиялық қызмет ұйымдастырылады және оны елдің халқы біледі, бірақ оларды естігені болмаса, көбі қолданбаған, десекте осы экскурсиялық қызметті дамыту керектігін және ол үшін инновация керек екендігін атап көрсеткен.

Нарыққа жаңа экскурсияларды енгізу арқылы шет елдер өзінің брендин құруда, сырттан келушілер легін арттыруда, осы экскурсиялық қызметті дамыту қолға алу керек, тіпті Нұр-Сұлтан қаласының өзінде экскурсиялық қызметті дамытуды қолға алу керек. Сол себепті авторлар инновациялық қалалық экскурсияларды енгізу қажеттігін анықтады. Бұл экскурсияның негізгі ерекшелігі «Segway» көлік құралы пайдаланылды. Роликтер, самокаттар, гидроскутерлерді балалар аса қызығушылықпен қолданады. Segway—ді пайдалану арқылы экскурсияларды қалада жүргізген ыңғайлы. Сол сияқты «Казтрип» туристік фирмасына авторлар қала бойынша жаңа тур «Тур – SEGWAY» ұсынылды, ол «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің 30 жылдығына орай» ұйымдастырылды. Онда Нұр-Сұлтан қаласы бойынша бірнеше нысандар таңдалған, оларға еліміздің тәуелсіздік алғаннан кейін бой көтерген ғимараттар енген. Экскурсияның ерекшелігі: Segway—ді қолдану, қымбат емес, мөлшермен 4000–5000 теңге, «Казтрип» туристік фирмасына жарнамаға инновациялық өнім. Segway адамның қимылына орай қозғалады, жылдамдық алдыға және артқа иілуіне байланысты үдейді немесе кемиді. Жалпы жылдамдығы сағатына 20 км. Аккумулятормен жүру көзделеді, жалпы ұзақтығы – 39 км, 4–5 сағат зарядтамай қолдануға болады.

Бір ғана көлік құралдарын енгізу арқылы фирма өзіне қаншама пайда табады, олай болса, елімізде қаншама фирма бар, олардың барлығы дерлік өз өнімдерін дұрыс ойластырса, еліміздің экскурсиялық қызмет саласы дамиды деуге болады. Себебі инновацияларды енгізу арқылы экскурсиялық қызметті дамыту керекпіз, оның болашағы бар себебі елімізде 2019–2025 жылдарға қарай ЖІӨ 8% дейін арттыру, туристер ретінде келушілердің санын 8 млн. дейін жеткізу мақсаты тұр. Иә, қазіргі шектеулі режимі осы мақсатты жүзеге асыруға қол байлау болатыны белгілі, бірақ жоспар қойылды, сондықтан біршама жұмыстар атқарылуда, келушілер саны артса, міндетті түрде экскурсиялық қызметтің дамуын талап, етеді, ал ол үшін қазірдің өзінде туристік нарық түрлі ұсыныс беруге дайын болуы керек деген ой түйіндеуге болады.

Әдебиеттер тізімі

Atikeyeva S. The modern state and the development of business tourism in the Nur-Sultan / S. Atikeyeva, Z. Kabysheva, B. Mukanova, M. Karazhanova, Z. Nauryzova, E. Pak. // EurasianUnionScientists. — 2021. — Vol. 6, No. 1 (82). — P. 12–17.

- Damezhan S. Analysis of the planning strategy of astana as a «brand city» in the development of the economic zone North Kazakhstan / S. Damezhan, F. Yücel // Academy of Strategic Management Journal. — 2021. — Vol. 20. — P. 1–13.
- Kalenova S.A. Directions and practical tools for professional education quality increase (the case of tourism industry of the Republic of Kazakhstan) / S.A. Kalenova, G.K. Yerubayeva, D.I. Razakova, B.M. Demeuova, D. Ushakov. // E3S Web of Conferences. — EDP Sciences, 2020. — Vol. 210. — P. 22007.
- Kumar Y. Using the Web Quality Index (WQI) Assessment Model to Analyze Kazakhstani National Tourism Portals / Y. Kumar, Y. Rakhymkul. — 2020.
- Lim W.M. The economic impact of a global pandemic on the tourism economy: the case of COVID-19 and Macao's destination-and gambling-dependent economy / W.M. Lim, W.M. To // Current Issues in Tourism. — 2021. — P. 1–12.
- Lipkova L. Importance of state regulation of the tourism industry In the Republic of Kazakhstan / L. Lipkova, A. Madiyarova, A. Blembayeva // E3S Web of Conferences. — EDP Sciences, 2020. — Vol. 159. — P. 04007.
- Ninebot by Segway. URL: <https://giroskuter.kz/g1958084-segway-ninebot-elite>
- Oteshova A. The market of tourist services in the republic of Kazakhstan and its development prospects / A. Oteshova, A. Niyazbayeva, L.V. Goloshchapova, A.P. Bashkirev, L.A. Ivanova, S.N. Sychanina. // Laplage em Revista. — 2021. — Vol. 7, No. 1. — P. 229–237.
- «Арман –тур» халықаралық туристік фирмасының сайты — Сайт Международной туристской фирмы "Арман – тур" [Электрондық ресурс]. Қол жетімділігі: <http://www.arman-tour.com>.
- Галиакбаров Е.Э. Экскурсиятану: оқу құралы / Е.Э. Галиакбаров, А.А. Жакупов. — Нұр-Сұлтан: «Булатов» ЖК, 2020. — 244 б.
- Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019—2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 мамырдағы № 360 қаулысы. // <http://adilet.zan.kz/rus/search>
- Описание Segway. — (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Segway>).
- Отчет о реализации Государственной программы развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019–2025 годы — 2019.
- Сейдахметова Б. Мировая пандемия дает шанс для развития внутреннего туризма — эксперт 2020. / Б. Сейдахметова // <https://365info.kz/2020/05/mirovaya-pandemiya-daet-shans-dlya-razvi-tiya-vnutrennego-turizma-ekspert>
- «Экскурсиялық қызмет және жеке турларды ұйымдастыру» бойынша мамандар дайындау // <https://iuth.edu.kz/fakultety-i-kafedry/>

А.А. Жакупов., А.Т. Тлеубаева., Ж.А.Садыков

Анализ организации экскурсионной деятельности на туристских предприятиях Республики Казахстан на базе туристской фирмы «Казтрип»

Аннотация

Цель исследования: сфера экскурсионной деятельности Казахстана и целью которой является определение перспектив ее развития с анализом состояния экскурсионной деятельности в Республике Казахстан.

Методы исследования: теоретический обзор научной литературы по теме исследования

Результат: на основе статистического сборника туризма Казахстана комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан и на базе туристской фирмы «Казтрип» ТОО г. Нур-Султан проведен анализ организации экскурсионной деятельности с целью изучения мнения потребителей, проанализированы результаты.

Заключение:

На основе анкетирования был организован экскурсионный маршрут в г. Нур-Султан. Особенностью маршрута является тематическая экскурсия «30-летию Независимости Республики Казахстан посвящается»; инновационный продукт на рынке экскурсионных услуг столицы в качестве транспортного средства использовался «Segway»; доступный; быстро окупаемый расход; предназначен для всех возрастных групп. В статье сделан финансовый расчет, т. е. рассчитана его эффективность. Полученные результаты могут быть использованы при обосновании региональной программы развития организации экскурсионной деятельности.

Ключевые слова: туризм, тур, экскурсия, туристическое предприятие, туристическая фирма «Казтрип», Тур-Segway, экскурсионная деятельность.

A.A. Zhakupov., A.T. Tleubaeva., Zh.A. Sadykov

Analysis of the organization of excursion activities at tourist enterprises of the Republic based on the tourist company “Kaztrip”

Abstract

Object: The scope of excursion activity in Kazakhstan and the purpose of which is to determine the prospects for its development with an analysis of the state of excursion activity in the Republic of Kazakhstan.

Methods: Theoretical review of scientific literature on the research topic.

Findings: Based on the statistical collection of tourism of Kazakhstan of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan and the tourist company “Kaztrip” LLP Nur-Sultan, an analysis of the organization of excursion activities was carried out to study the opinions of consumers, the results were analyzed.

Conclusions: Based on the questionnaire, an excursion route to Nur-Sultan was organized. A feature of the route is a thematic excursion “dedicated to the 30th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan”; an innovative product in the market of excursion services of the capital was used as a vehicle “Segway”; affordable; quickly recouped expense; designed for all age groups. The article makes a financial calculation, i.e. its effectiveness is calculated. The results can substantiate the regional program for the development of the organization of extracurricular activities.

Keywords: tourism, tour, excursion, tourist enterprise, travel company “Kaztrip”, Tour-Segway, excursion activity.

References

- ”Arman-tur” khalyqaralyq turistik firmasynyn saity — Sait mezhdunarodnoi turistskoi firmy ”Arman-tur” [Site of the international travel company “Arman-tour”]. *arman-tour*. Retrieved from <http://www.arman-tour.com> [in Kazakh, in Russian].
- Atikeyeva, S., Kabysheva, Z., Mukanova, B., Karazhanova, M., Nauryzova, Z., & Pak, E. (2021). The modern state and the development of business tourism in the nur-sultan. *Eurasian Union Scientists*, 6 (1 (82)), 12–17.
- Damezhan, S., & Yücel, F. (2021). Analysis of the planning strategy of astana as a " brand city" in the development of the economic zone North Kazakhstan. *Academy of Strategic Management Journal*, 20, 1–13.
- Galiakbarov, Ye.Ye., & Zhakupov, A.A. Yekskuriia: oqu quraly [Excursion: textbook]. Nur-Sultan: “Bulatov” ZhK, 2021 [in Kazakh].
- ”Yeskursialyq qyzmet zhane zheke turlardy uiymdastyru” boiynsha mamandar daiyndau [Training of specialists on "Excursion services and organization of individual tours"]. Retrieved from <https://iuth.edu.kz/fakultety-i-kafedry> [in Kazakh].
- Kalenova, S.A., Yerubayeva, G.K., Razakova, D.I., Demeuova, B.M., & Ushakov, D. (2020). Directions and practical tools for professional education quality increase (the case of tourism industry of the Republic of Kazakhstan). In *E3S Web of Conferences* (Vol. 210, p. 22007). EDP Sciences.
- Kumar, Y., & Rakhymkul, Y. (2020). Using the Web Quality Index (WQI) Assessment Model to Analyze Kazakhstani National Tourism Portals.
- Lim, W.M., & To, W.M. (2021). The economic impact of a global pandemic on the tourism economy: the case of COVID-19 and Macao’s destination-and gambling-dependent economy. *Current Issues in Tourism*, 1–12.
- Lipkova, L., Madiyarova, A., & Blembayeva, A. (2020). Importance of state regulation of the tourism industry In the Republic of Kazakhstan. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 159, p. 04007). EDP Sciences.
- Seidakhmetova V. Mirovaia pandemiia daet shans dlia razvitiia vnutrennego turizma – ekspert [World pandemic gives a chance for the development of domestic tourism]. Retrieved from <https://365info.kz/2020/05/mirovaya-pandemiya-daet-shans-dlya-razvi-tiya-vnutrennego-turizma-ekspert> [in Russian].
- Ninebot by Segway. Retrieved from <https://giroskuter.kz/g1958084-segway-ninebot-elite>.
- Qazaqstan Respublikasynyn turistik salasyn damytudyn 2019-2025 zhyldarga arnalgan Memlekettik bagdarlamasyn bekitu turaly. Qazaqstan Respublikasy Ukimetinin 2019 zhylygy 31 мамыrdagy N 360 qaulysy [“On approval of state program for the development of tourism of the Republic of Kazakhstan for 2019–2025. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan for 2019–2025”]. Retrieved from [hppt: //adilet.zan.kz/rus/search](http://adilet.zan.kz/rus/search) [in Kazakh].
- Opisanie Segway [Segway Description]. *wikipedia.org*. Retrieved from <http://ru.wikipedia.org/wiki/Segway>
- Otchet o realizatsii Gosudarstvennoi programmy razvitiia turistskoi otrasli Respubliki Kazakhstan na 2019–2025 godu v 2019 godu [Report on realization of state program of the development of tourism in the Republic of Kazakhstan for 2019–2025].
- Otshova, A., Niyazbayeva, A., Goloshchapova, L.V., Bashkirev, A.P., Ivanova, L.A., & Sychanina, S.N. (2021). The market of tourist services in the republic of Kazakhstan and its development prospects. *Laplage em Revista*, 7(1), 229–237.

Ж. Кайыр¹, Г. Сулейменова^{2*}

¹Департамент Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы по Карагандинской области, Казахстан;

²Астанинский хаб государственной службы, Казахстан

¹zhanarkaiyr@mail.ru, ²gulimjan_n@mail.ru

²<https://orcid.org/0000-0001-7332-504X>

²Researcher ID: O-6173-2017

²Scopus ID: 54685102800

Привлекательность государственной службы: исследование восприятия государственных служащих и студентов вузов Карагандинской области

Аннотация.

Цель: изучение привлекательности государственной службы в восприятии госслужащих местных исполнительных органов и студентов старших курсов высших учебных заведений Карагандинской области.

Методы: сбор и анализ данных о штатной и фактической численности госслужащих в разрезе категорий должностей, количестве объявленных конкурсов на вакантные должности и претендентов на данные должности за последние пять лет; опрос целевых групп и интервью. Из-за ограничений, связанных с пандемией Covid-19, использована случайная выборка для опроса, а также интервью в двух целевых группах. Опрос и интервью проводились в онлайн формате.

Результаты: госслужащие считают, что государственная служба привлекательна, так как гарантирует занятость и финансовую стабильность. Свыше 40% студентов рассматривают государственную службу как будущее место работы.

Выводы: государственная служба привлекательна с позиции стабильности в краткосрочной перспективе. Однако в долгосрочной перспективе государственной службе целесообразно совершенствовать условия организации труда и систему оплаты труда, так как студенты старших курсов при выборе будущего места работы исходят из того насколько работодатель способен обеспечить баланс работы и личной жизни, перспективы карьерного роста и конкурентоспособную заработную плату.

Ключевые слова. государственная служба, государственные служащие, студенты, привлекательность государственной службы.

Введение

С момента обретения независимости создание профессионального госаппарата закреплено как приоритетная задача в ряде стратегических документов (Nazarbayev, 1997; Nazarbayev, 2012; Nazarbayev, 2015). Реформа госслужбы носит перманентный характер, при этом в разные годы данный процесс носит то революционный, то инкрементный характер. Оценивая ход реформы в этой сфере, эксперты ОЭСР отмечают значительный прогресс в создании профессиональной, и в некоторой степени, стратегической государственной службы (OECD, 2018).

Вместе с тем в Концепции развития государственного управления Республики Казахстан до 2030 года в качестве проблемных зон государственной службы указано – наличие недостаточной профессиональной компетентности у ряда госслужащих, дефицит профильных специалистов и высокая текучесть кадров (Указ, №522, 2021). Косвенным показателем, на наш взгляд, подтверждающим наличие указанных проблем, является недостаточно высокий уровень эффективности деятельности государственных органов. Например, по данным 2019 года, лишь 74.8% целей стратегического плана центральных государственных органов достигнуты полностью, 12,0% целей достигнуты частично, 12.6% целей не взяты в расчет, 0.6% целей не достигнуты. При этом местными госорганами 65.7% целей стратегического плана достигнуты полностью, 24.6% - частично, 9.6% целей не взяты в расчет, 0.1% целей не достигнуты (Itogi ocenki, 2019).

В связи с этим в рамках данного исследования изучена привлекательность госслужбы как места работы.

*Responsible author:

E-mail address: gulimjan_n@mail.ru

Объектом исследования была выбрана Карагандинская область, которая является одним из крупнейших регионов страны. Субъект исследования – действующие госслужащие местных исполнительных органов, а также студенты третьего и четвертого курсов высших учебных заведений Карагандинской области.

В ходе исследования проводился сбор и анализ данных о штатной и фактической численности госслужащих в разрезе категорий должностей, количестве объявленных конкурсов на вакантные должности и претендентов на данные должности за последние пять лет. А также проводился опрос целевых групп и интервью. Из-за ограничений, связанных с пандемией Covid-19, выборка была случайной, опрос и интервью проводились в онлайн формате.

Для решения поставленной задачи нами были сформулированы следующие гипотезы:

(а) в восприятии действующих госслужащих госслужба является привлекательным местом работы в плане стабильности;

(б) в восприятии студентов старших курсов госслужба является непривлекательным местом.

В целом, с помощью данного исследования мы хотели внести вклад в формирование информационной базы в поиске путей повышения эффективности государственной службы в регионах.

Обзор литературы

В современных условиях быстроменяющегося мира растет актуальность формирования госаппарата компетентными госслужащими. Почти все страны мира испытывают потребность в профессиональных госслужащих (OECD, 2017a).

Более того цифровая экономика, развитие новых технологий и искусственного интеллекта приносят кардинальные изменения в профиль и классификатор специальностей на рынке труда (OECD 2017b), включительно и на государственной службе. Многие профессии и виды работ, существующие сегодня постепенно замещаются другими. Динамичное развитие e-Government, iGovernment на платформах Web, популяризирующиеся виды Digital Services уже создали новые виды востребованных специальностей. Наряду с этим, исследование CIPD (CIPD, 2015), проведенное с охватом более 500 компаний мира, выявило: рост дефицита навыков; повышение конкуренции за таланты; изменения навыков, необходимых для работы в компаниях.

Исследованиями установлено, что на работу в государственный сектор обычно идут люди, придерживающиеся высоких общественных ценностей (Lewis and Frank, 2002, Steen, 2008). В то же время эксперимент, проведенный Weske et al (Weske et al., 2020), показал, что людей с высокими показателями «commitment to public values», похоже, не привлекает организация, демонстрирующая общественные ценности в брендинге своего работодателя. Авторы данного исследования полагают, что внешние мотивы (такие как хорошие перспективы карьерного роста и высокая заработная плата), скорее всего, будут иметь большее значение особенно на ранних этапах карьеры.

Профессор Alma McCarthy (Alma, 2019) пишет, что в течение последних десятилетий госсектор Ирландии считался привлекательным местом работы, поскольку он гарантировал безопасность, хорошую заработную плату и пенсию. Между тем в настоящее время основную часть рабочей силы составляют представители поколения Y и Z, которые руководствуются другими мотивами при принятии решений о карьере. Для них важность представляет такие элементы работы как: гибкость в том, как и где они работают; интересная и значимая работа; здоровая рабочая среда, ориентированная на благополучие; возможности для продвижения и профессионального развития. В этой связи, по мнению Alma McCarthy, госсектор для того, чтобы оставаться конкурентоспособным работодателем на рынке труда, должен пересмотреть свою политику в области привлечения и удержания талантов.

В то же время в Китае наблюдается повышение привлекательности работы на государственной службе среди молодежи в последние годы. Как свидетельствуют данные, молодежь ищет более стабильную работу с хорошей заработной платой. В 2020 году почти 1.58 миллиона человек приняли участие в конкурсе за 25 700 вакантных государственных должностей в 79 центральных государственных органах и 23 подведомственных учреждениях (Jie, 2021). Это означает, что на одну вакантную должность претендовали 6147 человек.

Как видим, данный обзор литературы показывает наличие различных точек зрения относительно привлекательности государственной службы как места работы.

Методы

В ходе исследования были использованы методы анализа статистических данных, опроса и интервью.

Опрос проводился в двух группах. Первой целевой аудиторией опроса стали госслужащие Карагандинской области. Анкета включала в себя 17 вопросов, разделенные на три блока: общие сведения о респонденте, о привлекательности государственной службы и вопросы, касающиеся совершенствования путей привлечения кадров на государственную службу.

Для проведения опроса среди студентов анкеты были направлены в девять ВУЗ-ов Карагандинской области. Однако студентов трех университетов приняли участие в опросе. Это Карагандинский университет им. Е. Букетова, Карагандинский технический университет, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза. В анкету были отобраны студенты 3-го и 4-го курсов, так как именно на этих курсах студенты задумываются о будущем месте работы, то есть о профессиональном самоопределении. Таким образом, с целью определения их отношения к государственной службе была составлена анкета из 14 вопросов, разделенные на три блока: сведения о респонденте, отношение к государственной службе, вопросы касательно привлечения кандидатов на государственную службу.

Интервью проводились с кадровыми работниками государственных органов и выпускниками программы “Болашак” с целью узнать их мнение о привлекательности государственной службы и возможных путях привлечении лиц с высоким потенциалом.

Опросы проводились на платформе Google forms, а интервью в виде видеозвонок WhatsApp в зимние месяцы 2021 года.

В первом опросе приняли участие 401 административных госслужащих корпуса “Б” местных исполнительных органов Карагандинской области, которые составляют 11% от общего числа госслужащих региона. В опросе приняли участие преимущественно женщины, люди зрелого возраста, сотрудники районного звена, со стажем госслужбы от 5 до 10 лет (таблица 1).

Таблица 1. Характеристика респондентов-госслужащих

Критерий	Всего	401	100%
Пол респондентов	Мужчины	164	40.9%
	Женщины	237	59.1%
Возрастные группы	18–21	3	0.75%
	22–29	83	20.69%
	30–39	136	33.91%
	40–49	90	22.44%
	50–63	88	21.94%
	в возрасте 64 лет и старше	1	0.27%
Категории должностей	D	26	6.5%
	D-O	24	6%
	E	80	20%
	E-R	159	39.7%
	E-G	112	27.8%
Стаж на госслужбе	До 1 года	30	7.5%
	от 1 до 3 лет	50	12.5%
	от 3 до 5 лет	61	15.2%
	от 5 до 10 лет	207	51.6%
	свыше 10 лет	53	13.2%

Примечание – Составлено авторами на основе собранных анкет

Во втором опросе приняли участие 356 студентов по Карагандинской области (168 или 47.2% мужчин, 188 или 52.8% женщин). Студенты Карагандинского университета имени Академика Букетова Е.А. составили 76 человек (или 21.3%), Карагандинского технического университета 268 человек (или 75.3%), Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза 12 человек (или 3.4%). Из общего числа респондентов студенты 3-го курса составили 230 человек (или 64.6%), а 4-го курса – 126 студентов (или 35.4%). 60.1% респондентов представляли технические специальности. 95.8% респондентов были в возрасте от 18 до 22 лет.

Интервью был проведен среди кадровых работников государственных органов и выпускников программы “Болашак”. Приняли участие 15 кадровых работников и 3 выпускника программы “Болашак”, работающие на государственной службе*.

* В Карагандинской области на государственной службе работают только 5 выпускников программы “Болашак”.

Результаты

Карагандинская область – область в центральной части Казахстана, образованная 10 марта 1932 года. Территория области охватывает 428 тыс. кв. метров (15.7% от общей площади территории страны). Численность населения, проживающего в области, составляет 1 351 854 человека, представляющих 113 национальностей.

В области 638 государственных органов, из них 154 областных и районных подразделения центральных органов, аппарат акима Карагандинской области, аппарат Карагандинского областного маслихата, ревизионная комиссия Карагандинской области, 25 областных исполнительных органов, финансируемых из местного бюджета, 20 аппаратов акимов городов и районов, 18 аппаратов маслихатов городов и районов, 216 районных и городских исполнительных органов, финансируемых из местного бюджета, районного значения, сельских округов (села), поселков.

Общее количество политических и административных государственных должностей в этих государственных органах составляет более 3700 или порядка 7% госслужащих по стране.

1-результат. В регионе конкурс на одну вакантную государственную должность невысокая.

В целях определения привлекательности госслужбы нами было собраны статистические данные о количестве объявленных конкурсов и претендентов на вакантные должности в разрезе категорий должностей за 2016-2020 годы.

Анализ данных показал, что чаще всего открытые конкурсы объявлялись на рядовые должности специалистов категорий D-O-3, D-O-4, E-3, а также E-R-1 – E-R-4. При этом, как видно из таблицы 2, количество претендентов на все категорий должностей находится на уровне 1 или 2 человек на одну вакантную должность. А для категорий должностей E-R и E-G на уровне 1–0,5 человек на одно место.

Таблица 2. Количество человек, сдавших документы на одну вакантную должность по Карагандинской области за 2016-2020 годы

	Количество по штатному расписанию	Количество сдавших на одну вакансию				
		2016	2017	2018	2019	2020
D-1	2	0.43	-	-	-	-
D-2	10	0.5	1,0	-	0,67	1,0
D-3	67	0.75	1,00	0,97	1,19	1,11
D-4	56	0.90	0,53	0,83	0,81	1,84
D-5	6	3.67	2,50	3,40	7,00	2,00
D-O-1	26	0.57	0,40	0,85	0,53	0,64
D-O-2	37	0.43	0,63	1,06	0,68	0,71
D-O-3	169	0.55	0.71	0.99	1.00	1.25
D-O-4	425	1.35	1.70	2.48	2.22	2.36
D-O-5	1	1.00				
E-1	59	0.63	0.50	0.43	0.69	1.14
E-2	38	0.47	0.38	0.53	0.80	0.83
E-3	205	0.57	0.79	0.71	0.59	0.84
E-4	296	1.35	1.20	1.27	1.36	1.81
E-5	1	1.00	1.00	-	1.00	-
E-R-1	408	0.63	0.44	0.50	0.46	0.63
E-R-2	64	0.47	0.50	0.57	0.78	0.72
E-R-3	223	0.46	0.47	0.52	0.71	0.67
E-R-4	682	0.54	0.86	0.78	0.87	1.31
E-R-5	7	0.75	0.50	0.50	0.50	1.50
E-G-1	19	0.60	1.00	0.71	1.00	0.82
E-G-2	41	0.50	0.63	0.71	0.53	1.29
E-G-3	705	0.41	0.38	0.40	0.39	0.66
E-G-4	161	0.67	0.73	0.46	0.81	0.83

Примечание– Расчеты авторов.

2-результат. Большинство респондентов-госслужащих считают, что государственная служба привлекательна.

60,6% госслужащих, принявших участие в опросе, ответили, что государственная служба является привлекательным как местом работы. 44,4% студентов, принявших участие в опросе, отметили, что связывают свое будущее с государственной службой.

Факторами, определяющими привлекательность, по мнению госслужащих, являются интересная работа (60.8%), гарантия стабильности занятости и сохранения рабочего места (56.4%), хороший трудовой коллектив (44.6%), социальная и общественная значимость (30.4%).

Эксперт (34 года, государственный служащий): “В настоящее время количество желающих поступить на государственную службу увеличилось. Потому что в связи с оплатой труда и сложившейся в стране ситуацией с пандемией стабильность государственной службы интересует многих. Считаю, что есть интерес и для молодежи, и для людей зрелого возраста”.

Выпускники программы “Болашак” отметили, что госслужба в регионах для выпускников данной программы привлекательна, в первую очередь, из-за сокращенных сроков отработки. Срок отработки в регионе составляет три года, а в г.Нур-Султан и г. Алматы – пять лет. Во-вторых, из-за возможности быстрого карьерного роста.

Эксперт (31 год): “Я думаю, что государственная служба привлекательна по-разному. Для одного с позиции карьерного роста, для другого - получения опыта работы после университета. ...”.

Во время интервью сотрудники кадровых служб отметили, что они не используют специальных программ по привлечению претендентов на госслужбу. На вопрос, какие меры применяются при отсутствии претендентов на вакантную должность, эксперты ответили, что дают объявления в социальных сетях, участвуют на ярмарках вакансий.

Эксперт (38 лет, госслужащий): “Да, кандидатов на некоторые должности нет. Например, я долго не могу найти архитектора. Провели ярмарку вакансий, разместили на сайте, обратились в университеты, но желающих в наш регион не было”.

3-результат. Студенты за баланс между работой и личной жизнью

Анализ ответов респондентов-студентов показал, что при выборе будущего места работы они в первую очередь исходят из того, что работодатель дает ли возможность соблюдать баланс между работой и личной жизнью (26.4%). Затем они смотрят есть ли перспективы для карьерного роста (25.3%), конкурентоспособная заработная плата (21.9%), хороший ли руководитель или руководство (12.1%), имеется ли в организации ориентация на высокую результативность (11.8%), какова репутация организации (10.1%). Их также интересует будущая работа предоставляет ли возможность решать сложные и интересные задачи (9.8%), дает ли творческую свободу (7%) и полномочия по принятию важных решений (4.8%).

4-результат. На госслужбе необходимо повысить заработную плату

Основная часть респондентов обеих групп считают, что на госслужбе необходимо повысить заработную плату. Если действующие госслужащие на второе и третье место ставят повышение репутации госслужбы и улучшение соцпакета, то студенты считают важным совершенствование системы отбора на госслужбы и привлечение молодежи в нее (таблица 3).

Таблица 3. Направление, требующие совершенствования

Направления,	государственные служащие, %	студенты, %
Увеличение заработной платы	61.3	47.2
Совершенствование системы отбора на государственную службу	14	40.7
Приглашать больше молодежи	27.7	38.5
Расширение каналов публикации вакансий на государственную службу	16.7	27.5
Привлечение талантов на государственную службу	32.2	22.8
Повышение имиджа государственной службы	51.1	19.4
Проведение стажировки для желающих поступить на государственную службу	18.5	17.7
Создание системы поиска и воспитания специалистов для государственной службы в школе/вузе	9.2	16
Улучшение социального пакета	34.9	14
Совершенствование системы поиска государственной службы	25.9	12.9
Приглашать людей из частного сектора	4	6.5
<i>Примечание – Составлено авторами на основе собранных анкет</i>		

В качестве аргумента необходимости работы над репутацией государственной службы приведем мнение эксперта (40 лет, госслужащий), принявшего участие в интервью:

«Облик госслужащего всегда имел отрицательную характеристику. В обществе бытует мнение о не благих намерениях слуг народа, и первое что на мой взгляд отталкивает людей от государственной службы – это сложившийся временем данный образ. Поэтому мероприятия по привлечению кандидатов на госслужбу должны быть комплексными. То есть освещение в СМИ трудовых будней молодых государственных служащих (ведь мало кто задумывается о том, какие усилия вкладываются каждым из них для достижения необходимого результата), ярких примеров реализации принципа меритократии и так далее. Много уже сделано для повышения престижности государственной службы, и одним из значительных шагов является внедрение бонусной оплаты труда. Конкурсный отбор должен быть все более и более прозрачным.

Выпускники программы “Болашак” также отмечают важность повышения заработной платы на госслужбе. Далее они отмечают, что на госслужбе не хватает свободы на рабочем месте.

Эксперт (34 года) “Перед поступлением на государственную службу, особенно для молодежи, главным критерием является проблема заработной платы и, в первую очередь, жилья. В последнее время ведется работа по увеличению зарплаты госслужащих, что радует. Если бы мы воспользовались сингапурской моделью, улучшили бы социальное положение госслужащих, увеличилось бы количество образованных и квалифицированных кадров. Второй критерий – это проблема свободы. Я много общаюсь с молодежью, получившей образование за рубежом, многие из них считают, что им не хватает свободы на государственной службе. Конечно, это в первую очередь свобода мысли. Творческие инициативы на пути к улучшению системы управления не приветствуются во многих местах. Во многом волнуют вопросы открытого обмена мнениями, доверия государственных служащих друг к другу. Поэтому необходимо уменьшить бюрократию, оставшуюся от советского правительства, внедрить механизмы, ориентированные на конкретный результат (Project management). Особенно в регионах, считаю, что надо по-новому подумать над руководителями. Потому что многие замечательные инициативы, которые были подняты выше, являются частью реализации регионов, хромают. Конечно, на государственной службе дисциплина должна быть крепкой, и к тому же она дошла до того времени, когда мы должны прислушиваться к мнению молодежи. Считаю, что только тогда в сферу государственной службы будет вовлечено большое количество образованной молодежи”.

В целом это согласуется с общей ситуацией на рынке труда. По данным Employer Brand Research (2021), в Казахстане оплата труда является самым значимым критерием выбора работодателя, затем – финансовая стабильность, карьерный рост, приятная рабочая атмосфера, интересная работа.

Обсуждение

Данное исследование имело объективные ограничения, связанные с пандемией Covid-19, которые в определенной степени могут сказаться на достоверности результатов исследования. Тем не менее, исходя из ответов респондентов, считаем, что первая гипотеза исследования подтверждена. Большинство респондентов-госслужащих, принимавших участие в опросе и интервью, считают государственную службу в регионе привлекательным местом работы. В свое время они поступили на государственную службу, осознанно выбрав ее как место работы. Поступать на государственную службу пришли по объявлению о вакантных должностях, опубликованных в СМИ. Согласно их мнению, стабильность является главным критерием привлекательности госслужбы как места работы.

В то же время мы не можем утверждать, что респонденты-госслужащие, отмечавшие привлекательность госслужбы как места работы, являются строгими приверженцами общественных ценностей. Дело в том, что при ответе на вопрос “Что Вы больше всего цените в своей работе?” вариант ответа “социальная и общественная значимость госслужбы” занял четвертое место.

Вторая гипотеза не подтверждена, так как свыше 40% студентов рассматривают госслужбу как будущее место работы. Их также привлекает стабильность госслужбы.

Нынешние студенты являются представителями поколения Z. Их ценностные ориентиры в целом согласуются с выводами профессора *Alma McCarthy*. Основные три приоритета студентов Карагандинской области при выборе будущего места работы: соблюдение баланса между работой и личной жизнью, перспектива карьерного роста и конкурентоспособная заработная плата. Если государственная служба учитывает это обстоятельство, то необходимо провести кардинальные изменения в организации режима работы. Как всем известно, госслужбе характерны переработки и бюрократия, что отпугивает талантливую молодежь. В итоге, на госслужбу могут поступать кадры с низким уровнем квалификации.

Эксперт (29 лет, государственный служащий): “В основном состав кандидатов состоит из выпускников высших учебных заведений, которым требуется опыт работы. Об интересе высокоэффективных специалистов. Можно сказать, что их не интересуют низкие зарплаты. Государственная служба в большинстве случаев подвергается критике, поскольку многие государственные служащие некомпетентны и не полностью соответствуют нормам”.

Эксперт (34 года, госслужащий): “На сегодняшний день качественный состав кандидатов кардинально не изменился. Увеличилось количество желающих поступить на государственную службу. Не все желающие могут быть конкурентоспособными. Всегда думаешь, что кандидаты будут грамотными, ответственными, инициативными, коммуникабельными, но не всегда так”.

В целом, данное исследование показало наличие разрыва фактической ситуации с восприятием госслужащих. В соответствии с таблицей 1, в 2020 году в среднем количество претендентов на одну вакантную должность составлял 1,15 человек в районных акиматах, 1,0 человек в районных исполнительных органах и всего 0,9 человек в аппаратах акимов сел. Здесь трудно говорить о конкурсе и возможности выбора. Хотя действующие госслужащие говорили о росте интереса к поступлению на госслужбу, привлекательности госслужбы как стабильного места работы.

Согласно мнению Vaimenov et al (Vaimenov et al., 2020) низкий уровень мотивированности на фоне общего недоверия к конкурсным процедурам, диспропорции в заработной плате между центром и регионами оказывают существенное влияние на мотивы и желание работать в местных исполнительных органах. Это подтверждается нашим исследованием. Так, 40,7% респондентов-студентов считают важным совершенствование процедур отбора на госслужбу. В то же время лишь 14% респондентов-госслужащих отметили это. Во время интервью один из экспертов (36 лет, госслужащий) сказал, что “Из года в год сокращаются недостатки по отбору кандидатов на государственную службу. На сегодняшний день данный процесс проводится открыто и справедливо. Эта тенденция продолжается хорошими темпами, особенно когда доминирует роль сети интернет”.

Заключение

Результаты исследования показали, что госслужба воспринимается привлекательным местом работы с позиции действующих госслужащих. Для обеих групп респондентов привлекательность госслужбы заключается в ее стабильности. Однако студенты как представители поколения Z имеют такие ценностные ориентиры как баланс работы и личной жизни, что является “сигналом” для госслужбы. Это также подтверждено исследованием рынка труда Казахстана (Molchanovskaya et al, 2021). Исходя из этого можно заключить, что государственная служба привлекательна для инсайдеров, которые на себя ощутили гарантии занятости и финансовую стабильность. На наш взгляд, привлекательность госслужбы с позиции стабильности может иметь краткосрочный характер. В период пандемии многие сектора экономики испытывают значительные трудности, а население, имеющее кредитные обязательства, ищет работодателей, гарантирующих финансовую стабильность. В долгосрочной перспективе государственной службе необходимо пересмотреть систему организации труда и оплаты труда, чтобы обеспечить привлекательность и конкурентоспособность как работодателя.

Список литературы

- Jie Z. More Chinese youths seeking civil service jobs [Text] / Z. Jie // China Daily. — 2021. — 18 May. — (<https://global.chinadaily.com.cn/a/202105/18/WS60a32ccca31024ad0babfb32.html>).
- Lewis G.B. Who Wants to Work for the Government? [Text] / G.B. Lewis, S.A. Frank // Public Administration Review. — 2002. — No. 62(4). — P. 395–404.
- McCarthy, A. Public sector needs to retune to attract the ‘brightest and the best’ [Text] / A. McCarthy // Irish Times. — 2019. — 28 June. <https://www.irishtimes.com/business/work/public-sector-needs-to-retune-to-attract-the-brightest-and-the-best-1.3938271>.
- CIPD. Resourcing and Talent Planning. — CIPD. 2015. — https://www.cipd.co.uk/Images/resourcing-talent-planning_2015_tcm18-11303.pdf
- OECD. Skills for a High Performing Civil Service [Text] / OECD Public Governance Reviews. — Paris: OECD Publishing, 2017a. <https://doi.org/10.1787/9789264280724-en>
- OECD. Future of work and skills [Text] // The 2nd Meeting of the G20 Employment Working Group. — Hamburg: OECD, 2017b. — http://www.oecd.org/els/emp/wcms_556984.pdf
- OECD. Benchmarking Civil Service Reform in Kazakhstan [Text] / OECD Public Governance Reviews. — Paris: OECD Publishing, 2018. <https://doi.org/10.1787/9789264288096-en>
- Randstad, Ancor. Employer Brand Research. Kazakhstan [Text] / Randstad, Ancor, 2021. https://ancor.kz/upload/rebr/REBR%20KZ%202021%20report_rus.pdf

- Steen T. Not a Government Monopoly: The private, nonprofit, and voluntary sector [Text] / T. Steen // Motivation in Public Management. The Call of Public Service; edited by J. L. Perry and A. Hondeghem. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — P. 203–222.
- Weske U. Attracting future civil servants with public values? An experimental study on employer branding [Text] / U. Weske, A. Ritz, C. Schott, O. Neumann // International Public Management Journal. — 2020. — No. 23(5). — P. 677–695 — Doi: 10.1080/10967494.2018.1541830
- Байменов А. Кадровое обеспечение местных органов управления в контексте региональных особенностей рынка труда [Текст] / А. Байменов, Г. Раисова, Е. Жаркешов // Политика на местном уровне – актуальные и проблемные вопросы. Рекомендательное пособие для субъектов местного управления в Казахстане: сб. науч. тр. — Нур-Султан: Типография «IndigoPrint». — 2020. — С. 247–262.
- Итоги оценки за 2019 год [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://evaluation.egov.kz/ru/kategorii/itogi-ocenki>.
- Молчановская А. Рынок труда Казахстана: развитие в условиях новой реальности [Текст] / А. Молчановская, А. Карабаев, У. Шегенова, А. Мухышбаева, Э. Бермағанбет. — Нур-Султан: ЦТР, 2021. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://iac.enbek.kz/ru/node/1179>.
- Назарбаев Н. Казахстан–2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. Послание Президента страны народу Казахстана 1997 года [Текст]: офиц. текст: по состоянию на 10 октября 1997 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K970002030>.
- Назарбаев Н. Стратегия «Казахстан–2050»: новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан — Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана. [Текст]: офиц. текст: по состоянию на: 14 декабря 2012 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050>.
- Назарбаев Н. План нации — 100 конкретных шагов. Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года. [Текст]: офиц. текст: по состоянию на: 20 мая 2015 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100>.
- Об утверждении Концепции развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан № 522. [Текст]: офиц. текст: по состоянию на: 26 февраля 2021 г. — Нур-Султан, 2021. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>.
- Об утверждении Реестра должностей политических и административных государственных служащих. Указ Президента Республики Казахстан № 150. [Текст]: офиц. текст: по состоянию на: 29 декабря 2015 г. — Астана, 2015. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000150>.

Ж. Кайыр, Г.К. Сулейменова

Мемлекеттік қызметтің тартымдылығы: Қарағанды облысы мемлекеттік қызметшілері мен жоғары оқу орындары студенттерінің қабылдауын зерттеу

Аңдатпа

Мақсаты: Қарағанды облысының жергілікті атқарушы органдарының мемлекеттік қызметшілер мен жоғары оқу орындарының жоғары курс студенттерін қабылдауда мемлекеттік қызметтің тартымдылығын зерттеу.

Әдісі: Зерттеу барысында лауазымдар санаттары бөлінісінде мемлекеттік қызметшілердің штат және нақты саны, соңғы бес жылда бос лауазымдарға жарияланған конкурстар мен осы лауазымдарға үміткерлер саны туралы деректер жиналды және талдау жасалынды. Сондай-ақ, мақсатты топтарға сауалнама және сұхбат жүргізілді. COVID–19 пандемиясының шектеулеріне байланысты сауалнамада кездейсоқ іріктеу болды. Сұхбат екі мақсатты топта жүргізілді. Сауалнама мен сұхбат онлайн форматта ұйымдастырылды.

Қорытынды: Мемлекеттік қызметшілер мемлекеттік қызметті тартымды деп санайтыны анықталды, өйткені ол жұмысбастылыққа және қаржылық тұрақтылыққа кепілдік береді. Студенттердің 40%-дан астамы мемлекеттік қызметті болашақ жұмыс орны ретінде қарастырады.

Тұжырымдама: Қысқа мерзімді перспективада мемлекеттік қызмет тұрақты жұмыс орны ретінде тартымды деп саналады. Алайда ұзақ мерзімді перспективада мемлекеттік қызмет енбекті ұйымдастыру және енбекақы төлеу жүйесін қайта қарауы қажет, өйткені жоғары курс студенттері болашақ жұмыс орнын таңдаған кезде жұмыс берушінің жұмыс пен жеке өмірінің теңгерімін, мансаптық өсу перспективалары мен бәсекеге қабілетті жалақыны қаншалықты қамтамасыз ете алатындығына баса назар аударады.

Кілт сөздер: мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметшілер, студенттер, мемлекеттік қызметтің тартымдылығы.

Zh. Kayir, G. Suleimenova

Attractiveness of the Civil Service: A Study of Perception Among Civil Servants and University Students of the Karaganda Region

Abstract

Object: The perception of civil servants of local executive bodies and students at universities in the Karaganda region of the civil service as a place of employment.

Methods: We collected and analyzed data on the staffing and the actual number of civil servants in job categories, the number of announced competitions for vacant positions, and applicants for these positions over the past five years; conducted a survey and interviews. Surveys are based on a random sample of Google Form and WhatsApp.

Findings: Civil servants believe that the civil service is attractive because it guarantees employment and financial stability. Over 40% of students consider the civil service as a future place of employment.

Conclusions: Civil service is attractive for a stable job in the short term. Since students choose for a future job based on the employer's ability to provide work and personal life, career opportunities, and competitive wages, the civil service needs to reform labor conditions and to ensure the competitiveness of civil service as a prospective employer in the long-term perspective.

Keywords: civil service, civil servants, students, attractiveness of civil service.

References

- Bajmenov, A., Raisova, G., & Zharkeshov T. (2020). Kadrovoe obespechenie mestnykh organov upravleniia v kontekste regionalnykh osobennostei rynka truda [Staffing of local government bodies in the context of regional characteristics of the labor market]. V *Politika na mestnom urovne – aktualnye i problemnye voprosy. Rekomendatelnoe posobie dlia subektov mestnogo upravleniia v Kazakhstane* — Politics at the local level – actual and problematic issues. Advisory manual for subjects of local government in Kazakhstan: a collection of scholarly articles]. Nur-Sultan: Tipografiia “IndigoPrint” [in Russian].
- CIPD (2015). Resourcing and Talent Planning. *cipd.co.uk*. Retrieved from https://www.cipd.co.uk/Images/resourcing-talent-planning_2015_tcm18-11303.pdf
- Itogi otsenki za 2019 god [Assessment results for 2019]. *evaluation.egov.kz*. Retrieved from <https://evaluation.egov.kz/ru/kategorii/itogi-ocenki> [in Russian].
- Jie, Z. (2021, May 18). More Chinese youths seeking civil service jobs. *ChinaDaily*. Retrieved from <https://global.chinadaily.com.cn/a/202105/18/WS60a32ccca31024ad0babfb32.html>
- Lewis, G.B., & Frank, S.A. (2002). Who Wants to Work for the Government? *Public Administration Review*, 62(4), 395–404. Doi:10.1111/0033-3352.00193
- McCarthy, A. (2019, June 28). Public sector needs to retune to attract the ‘brightest and the best’. *The Irish Times*. Retrieved from <https://www.irishtimes.com/business/work/public-sector-needs-to-retune-to-attract-the-brightest-and-the-best-1.3938271>
- Molchanovskaja, A., Karabaev, A., Shegenova, U., Muhyshbaeva, A., & Bermaganbet, A. (2021). *Rynok truda Kazakhstana: razvitie v usloviakh novoi realnosti* [The labor market of Kazakhstan: development in a new reality]. Nur-Sultan: CRTR. Retrieved from <https://iac.enbek.kz/ru/node/1179> [in Russian].
- Nazarbayev, N. (1997). *Kazakhstan – 2030 Prosvetanie, bezopasnost i uluchshenie blagosostoianiia vseh kazakhstantsev. Poslanie Prezidenta strany narodu Kazakhstana* [Kazakhstan – 2030 Prosperity, security and improved well-being of all Kazakhstanis. *The message from the President to the people of Kazakhstan*]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K970002030_ [in Russian].
- Nazarbayev, N. (2012). *Strategiia “Kazakhstan-2050”: novyi politicheskii kurs sostoiavshegosia. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan — Lidera Natsii N.A. Nazarbaeva narodu Kazakhstana. Gosudarstva* [Strategy “Kazakhstan-2050”: a new political course of an established state. The message from the President of Republic of Kazakhstan – The Nation’s leader of N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan]. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050> [in Russian].
- Nazarbayev, N. (2015). *Plan natsii — 100 konkretnykh shagov. Programma Prezidenta Respubliki Kazakhstan* [Plan of the Nation — 100 Concrete Steps. The Program of the President of Republic of Kazakhstan]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100> [in Russian].
- OECD (2017). *Skills for a High Performing Civil Service*. OECD Public Governance Reviews. OECD Publishing. Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264280724-en>.
- OECD (2017b). *Future of work and skills. The 2nd Meeting of the G20 Employment Working Group. Hamburg, Germany*. Retrieved from http://www.oecd.org/els/emp/wcms_556984.pdf
- OECD (2018). *Benchmarking Civil Service Reform in Kazakhstan*. OECD Public Governance Reviews. OECD Publishing. Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264288096-en>.
- Randstad. Ancor (2021). *Employer Brand Research. Kazakhstan*. Retrieved from https://ancor.kz/upload/rebr/REBR%20KZ%202021%20report_rus.pdf

- Steen, T. (2008). Not a Government Monopoly: The private, nonprofit, and voluntary sector. In J. L. Perry, A. Hondeghem. (Ed.). *Motivation in Public Management: The Call of Public Service* (pp. 203–222). Oxford: Oxford University Press.
- Weske, U., Ritz, A., Schott, C., & Neumann, O. (2020). Attracting future civil servants with public values? An experimental study on employer branding. *International Public Management Journal*, 23(5), 677–695. Doi: 10.1080/10967494.2018.1541830
- Ukaz N 150 (2015). Ob utverzhdenii Reestra dolzhnostei politicheskikh i administrativnykh gosudarstvennykh sluzhashchikh [On approval of the Register of positions of political and administrative civil servants]. *Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan* [The decree the President of Republic Kazakhstan]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000150> [in Russian].
- Ukaz N 522 (2021, Fevral 26). Ob utverzhdenii Kontseptsii razvitiia gosudarstvennogo upravleniia v Respublike Kazakhstan do 2030 goda [On approval of the Concept for the development of public administration in the Republic of Kazakhstan until 2030]. *Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan* [Decree the President of Republic Kazakhstan]. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>

А.Н. Ламбекова¹, С.С. Шакеев², К.А. Невматулина^{3*}, Р.А.Абрамов⁴

^{1,2}Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан;

³Қазақтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан;

⁴Г.В. Плеханов атындағы Ресей экономикалық университеті, Мәскеу, Ресей

¹aygerim.lambekova@mail.ru, ²sayan.79@mail.ru, ³carisha_07@mail.ru, ⁴Abramov.RA@rea.ru

¹<https://orcid.org/0000-0001-6818-3665>, ²<https://orcid.org/0000-0001-6119-1777>,

³<https://orcid.org/0000-0003-0839-9071>, ⁴<https://orcid.org/0000-0002-1736-5693>

¹Scopus Author ID: 57204244683, ²Scopus Autor ID: 57201668137,

³Scopus Autor ID: 55857418100, ⁴Scopus Autor ID: 56291991700

Цифрлық технологияларды дамыту контексіндегі кадр саясатының өзгеру үрдістері

Аңдатпа

Мақсаты: Авторлар жүргізген зерттеу бизнеске заманауи цифрлық технологияларды енгізу арқылы цифрлық экономика жағдайында ұйымдардың кадрлық саясатын өзгерту қажеттілігін растады, соның арқасында кадрлық қызметтердің тиімділігі артады. Жұмыстың мақсаты бизнесте цифрлық технологияларды қолдану жағдайында компаниялардың кадр саясатының өзгеруінің қазіргі заманғы үрдістерін зерттеу болып табылады.

Әдісі: Мақалада бірқатар әдістер қолданылған: жүйелік талдау, шегеру және индукция, талдау және синтез, сонымен қатар графикалық әдіс. Осы әдістерді пайдалану қазіргі кадр саясаты тұжырымдамасының маңызды ерекшеліктерін, оны түрлендірудің құралдары мен индикаторларын объективті қабылдауға мүмкіндік береді.

Қорытынды: Авторлар қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін HR-трендтердің заманауи цифрлық технологияларын зерттеген және цифрлық технологияларды қолдану жағдайындағы кадр саясатының өзгерістеріне әлемдік компаниялардың тәсілдеріне талдау жасаған.

Тұжырымдама: Зерттеу нәтижесінде авторлар сандық HR құралдары мен ақпараттық технологияларды жүйелендіруді, оларды қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтады және компанияның көлеміне немесе саласына байланысты қолданудың әмбебаптылығы көрсетілген.

Кілт сөздер: түрлендіру, жаһандану, кадрлық саясат, цифрлық технологиялар, бизнес, адами ресурстар, HR-менеджмент.

Кіріспе

Зерттеудің өзектілігі қазіргі экономиканың дамудың жаңа инновациялық кезеңіне енуімен және оның әлеуеті, білімі, шығармашылық ойлауы мен тәжірибесі бар адамның маңызы артып келе жатқандығымен байланысты. Төртінші ғылыми-техникалық революцияның дамуы мен жаһандық цифрландырудың контексінде үйреншікті үдерістер өзгеруде, жеңілдетілуде. Бұл адам өмірінің барлық салаларында, соның ішінде адам ресурстарын басқаруда болаып жатыр. Көптеген әлемдік компаниялар компанияны өзгертін ортаға тез бейімдеу үшін HR-ге әртүрлі сандық модельдер мен технологияларды тез енгізуде. Осыдан, компания мен қызметкерлердің қазіргі әлемнің талаптарына қаншалықты жауап беретініне оның бәсекеге қабілеттілігі байланысты болады.

Қазіргі уақытта, «Индустрия 4.0.» құрылу кезеңінде, компанияның ерекше құнды ресурстары олардың білімі мен қабілеттері бар қызметкерлер болып табылады. Солардың зияткерлік әлеуеті мен тәжірибесінің арқасында ұйым дамып, нарықта лайықты орынға ие бола алады. Кәсіпорынды қажетті құзыреттілікке ие кадрлармен қамтамасыз ету үшін кадр саясатына көп көңіл бөліп, оны үнемі дамытып, жетілдіріп отыру қажет. Кадрлық саясатты трансформациялаудың катализаторларының бірі жаһандық цифрландыру болып табылады.

Бизнесті цифрландыру персонал менеджерлерінің функционалдығына белсенді әсер етеді, өйткені ұйымдастырушылық міндеттер мен үдерістер автоматтандырылады, сондықтан персоналдан цифрлық технологиялар саласындағы дамыған құзыреттер қажет. Компаниялардағы кадрлық қызмет бүгінде жай орындаушы ғана емес, бизнесті білікті кадрлармен қамтамасыз ету және оларды дамыту бойынша қызмет көрсететін бизнес-серіктестің бір түрі. Сондықтан HR-департаменттерінің немесе

*Хат-хабарға арналған автор:

E-mail: carisha_07@mail.ru

бөлімдерінің жұмысын қолдау үшін, қызметкерлерді іріктеудің, оқытудың және дамытудың барлық кезеңдерінде тәуекелдерді азайту үшін, қазіргі уақытта қызметкерлермен тиімді өзара іс-қимыл жасау үшін жаңа әдістер мен технологиялар, оның ішінде цифрлық технологиялар қажет.

Әдебиетке шолу

Сонымен бірге, теория практикадан артта қалады: сандық экономика жағдайында кәсіпорындар мен компаниялардың кадрлық саясатын өзгертудің негізгі бағыттарын анықтайтын жүйелі ғылыми-теориялық зерттеулер әлі де жоқ.

Ғылыми әдебиеттерді талдау «кадрлық саясат» және «HR–менеджмент» категорияларының көптеген анықтамалары бар екенін көрсетеді. Көптеген жетекші шетелдік және отандық экономист-ғалымдар мен авторлар өз еңбектерінде осы ұғымдарды ашып, олардың ерекшеліктерін ажыратады.

Кәсіпорынның қызметіне қатысты «кадрлық саясат» ұғымы тар және кең мағынада түсіндіріледі. Кадрлық саясат кең мағынада кәсіпорында адами ресурстарды ұйымның стратегиялық мақсаттарына сәйкес пайдалану үшін бекітілген ережелер мен нормалар жүйесі ретінде айтылады (Косенко И.В., 2018). Тар мағынада кадрлық саясат кәсіпорынның қызметкерлермен өзара әрекеттесу сипатын анықтайтын ережелер, нормалар мен мақсаттар жиынтығын білдіреді (Смирнов Е.Н., 2018).

Экономикалық әдебиеттерде кадр саясатын кең және тар мағынаға бөлмей, басқа түсіндірмелер береді. Сонымен, С.А. Шапиро кадр саясатын қызметкерлердің мүдделеріне, мінез-құлқына және өндірістік қызметіне әсер етудің құралдары, әдістері мен нысандары ретінде анықтайды, яғни тұжырымдамаға кумулятивтік көзқарасты қолданады. Л.И. Лукичева динамикалық тәсілді қолдана отырып, кадр саясатын ұйымның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін кадрлар қорын қалыптастыру мен басқарудың мақсатты үдерісі ретінде анықтайды. Ал, Ю.М. Остапенко тұжырымдаманы басқаша тұжырымдайды, кадрлық саясат кадрларды басқару жүйесінің бөлігі ретінде қарастырылған кезде жүйелік тәсілге назар аударады. Ю.Г. Одегов кадрлық саясат — персоналмен жұмыс істеудің мазмұнын, нысандарын, әдістері мен бағыттарын анықтайтын теориялық ережелер мен принциптердің, талаптар мен шаралардың жиынтығы деп санайды (А.Н. Аверин, 2005).

Сондай-ақ, адам ресурстарын басқарудың ғылыми негіздері М. Армстронгтің, Т. Базаровтың, В. Весниннің, Н.Г. Каркуленконың, В.В. Травиннің, И.К. Макарованың, П. Шейльдің, С. Шапирының, Л.В. Карташовтың, А.В. Дейнектің және басқалардың еңбектерінде толық қарастырылып, зерттелген. Н. Нагибиннің, Н. Мекшуннің, Г. Пешкованың, Д. Прохоренконың, М. Розиннің мақалаларында халықаралық компаниялардың тәжірибесі шеңберіндегі заманауи HR трендтері қарастырылған.

Жоғарыда аталған мәселелердің пысықталуының жоғары деңгейіне қарамастан, экономика мен бизнестің диджитализациясы жағдайында кадр саясатын трансформациялау өзекті мәселе болып табылады, өйткені дамудың қазіргі кезеңде осы үдерісі мұқият бағалауды, оны іске асыру үшін ең тиімді ұсыныстарды талап етеді.

Материалдар және әдістер

Зерттеу жүйелік талдау, дедукция және индукция, талдау және синтез әдістерін, сондай-ақ графикалық әдісті қолдануға негізделген. Осы әдістерді қолдану қазіргі кадр саясаты тұжырымдамасының маңызды ерекшеліктерін, оны түрлендірудің құралдары мен индикаторларын объективті түрде қабылдауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің теориялық негіздерін шетелдік және ресейлік ғалымдардың бизнестегі әлемдегі цифрлық экономиканы дамыту, жаһандық цифрландыру жағдайындағы қоғамның өзгеруін зерттеу, тиімді кадрлық саясатты ұйымдастыру, заманауи кәсіпорындарда HR-Digital дамуына ықпал ететін құралдарды, әдістерді, ұйымдастыру тетіктерін анықтау мәселелері бойынша еңбектері құрайды.

Нәтижелер және талқылау

Бүгінгі таңда HR–де инновациялық технологияларды тек IT–компаниялар ғана емес, сонымен қатар әртүрлі қызмет салаларынан да белсенді қолданады. Олардың кейбіреулері қолданыстағы кадр саясатына деген көзқарасты толығымен қайта қарайды, басқалары жеке технологиялар мен құралдарды енгізеді. Компаниялардың тәжірибесіне сүйене отырып, авторлар HR–де сандық технологияларды қолданатын қазіргі заманғы компаниялардың 5 ерекшелігін бөліп көрсете алды:

— *Адам ресурстарды максималды орталықтандыру.*

Әр түрлі жерлерде (аймақтарда, бөлімшелерде және т.б.) шашыраған білім бір жерде шоғырланған көптеген мамандарға қарағанда жоба немесе негізгі бағыттар бойынша жұмыс жасауда аз нәтиже береді. Осылайша, бұл мүмкіндік ұйымның жетістігі адамдарды, технологиялар мен білімді

бір жерде орталықтандырудан тұрады дегенді білдіреді. Орталықтандыру қажетсіз өзара қарым-қатынас мен итерациялардың санын азайтуға мүмкіндік береді. Бұл ретте, шындықпен байланыс кәсіпорында автоматтандыру мен аналитика енгізілетіндіктен жоғары деңгейде сақталады.

— *Үдерістерді максималды автоматтандыру.*

Кадр қызметі қызметкерлерінің қарапайым функцияларын автоматтандыру және цифрландыру (және кез келген сала) кәсіпорынның кадр саясатын тұтастай алғанда тиімді етеді: қол еңбегін азайту, ресурстарды үнемдеу, кадрларды таңдаумен байланысты тәуекелдерді азайту және т.б.

— *Өзгерістерді енгізу кезінде ұйымның жеңілдігі мен икемділігі.*

Компаниялардың бұл тәсілі бөлімшелер арасындағы ақпараттың бұрмалануын азайтады, итерациялар саны мен шығындар көлемін азайтады. Бұл әсіресе шартты түрде тегін қызмет көрсететін ұйымдар үшін өте маңызды. Бірақ мұндай компаниялар әрдайым HR-digital технологияларын енгізе алмайды, өйткені олардың шығындары бюджетке салынбайды (Tosi, Henry L., 2015).

— *Максималды шоғырландыру.*

Мұндай мүмкіндік цифрлық технологияларды пайдаланатын компаниялар қызметтердің аз санына шоғырланатынын білдіреді. Бұл ретте, олардың сапалы және тез көрсетеді. Бұл ресурстардың әрқайсысының жеке мамандар тобы жұмыс істейтін бағыттардың шағын шектеулі тізіміне шоғырлануына байланысты.

— *Максималды қарапайымдылық.*

Бұл бағыттың мәні — компания ұйым ішіндегі, клиенттермен, серіктестермен және жеткізушілермен байланыс үдерістерін мүмкіндігінше жеңілдетуі керек. Операцияларды жеңілдету бүкіл жүйеге жүктемені азайтады (Tosi, Henry L., 2015).

Адам ресурстарын басқару саласындағы диджитализация тренді бірінші жылдан бері талқыланып келеді. Осылайша, GrandView зерттеу агенттігінің деректері бойынша, HR саласындағы техникалық инновациялардың әлемдік нарығы \$14 млрд жетті және болжам бойынша, оның өсуі 2025 жылға қарай \$30 млрд құрайды. ColemanServices компаниясы (клиенттерге жан-жақты кадрлық шешімдерді ұсынатын жетекші консалтингтік компаниялардың бірі) «HR-де цифрлық технологиялардың даму деңгейі» туралы зерттеу жүргізді және оның клиенттері кадрларды басқаруды ұйымдастыруда сандық технологияларды қалай және не үшін қолданатынын анықтады («Директор по персоналу» журналының сайты, 2021).

Ең алдымен, Coleman Services компаниясы HR — үдерістерді автоматтандыратын компаниялар санын қарастырды (1-сурет). Зерттеуге 69 өндірістік және өндірістік емес компаниялардың кадрлармен жұмыс жөніндегі мамандары қатысты. Егер персоналды басқару саласындағы диджитализацияны дамытудың жалпы деңгейі туралы айтатын болсақ, онда респонденттердің 62%-ы HR-функцияларын ішінара автоматтандырды және жаңғыртуды жалғастыруды жоспарлап отыр. 17%-ы цифрлық технологияларды енді ғана енгізе бастады. Айта кету керек, компаниялардың 10%-ы цифрлық трансформацияның базалық кезеңінен өтіп, негізгі қызметтерді автоматтандырды. Кәсіпорындардың 6%-ы HR-дің кейбір қызметтерін ғана автоматтандырды және бұл бағытта дамуды жоспарламайды. Компаниялардың тек 4%-ы толық цифрлық трансформациядан өтті және HR-дің барлық қызметтерін автоматтандырды.

Әрі қарай, біз кәсіпорындарда HR қызметтерін қалай автоматтандыратынын қарастырамыз (2-сурет). Компанияларды автоматтандырған HR-қызметтердің ішінде кадрлық әкімшілендіру басым, ол 77% -ды құрайды. Автоматтандырылған жүйенің бірқатар артықшылықтары бар және HR мен кадр қызметкерлерінің жұмысын едәуір жеңілдетеді. Мысалы, ол қызметкерлердің есебін жүргізеді, бұйрықтарды тіркейді, демалыстарды бақылайды, сонымен қатар қажетті аналитикалық деректерді бірнеше рет басу арқылы алуға мүмкіндік береді. Осының арқасында HR және кадр қызметінің қызметкерлері қателіктерден аулақ болып, өз жұмыстарын дұрыс оңтайландыру арқылы бірқатар тапсырмаларды орындай алады. Мысалы, бірдей деректерді есепке алу жүйесіне бірнеше рет енгізуді болдырмауға немесе фискалдық органдар тарапынан өндіріп алу тәуекелдерін барынша азайтуға, құжаттардың «тазалығын» тиісті деңгейге дейін жеткізуге болады.

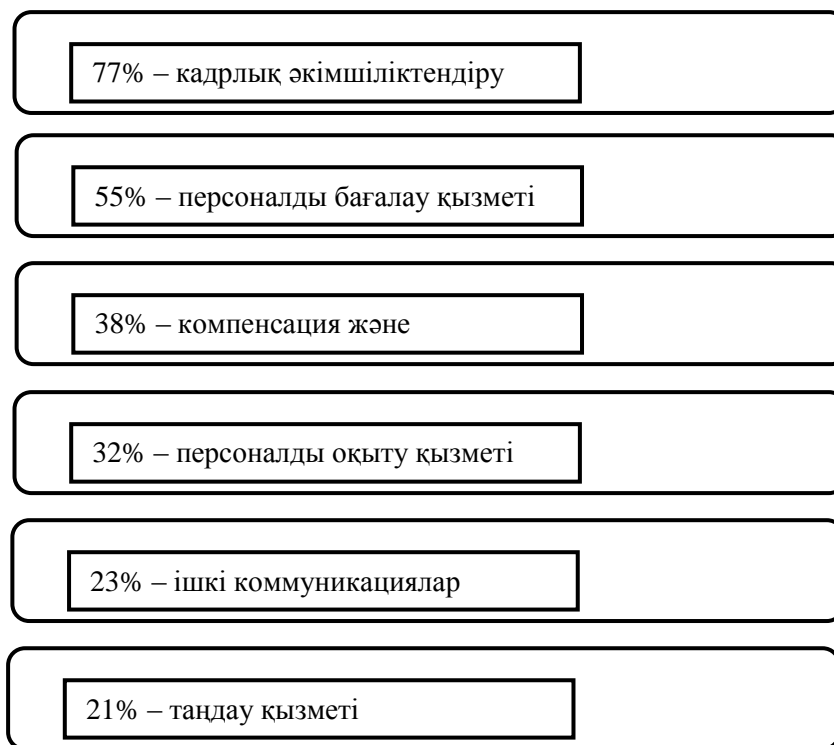
62%	17%	10%	6%	4%
HR кейбір функциялары автоматтандырылған, әрі қарай дамыту жоспарлануда	Компания HR –да цифрлық технологияларды дамытудың базалық сатысында тұр	Компания негізгі функцияларды автоматтандыру арқылы цифрлық трансформацияның негізгі кезеңінен өтті	Кейбір HR функциялары автоматтандырылған, әрі қарай дамыту жоспарланбайды	Компания HR барлық негізгі функцияларын автоматтандыру арқылы толық цифрлық трансформациядан өтті

Сурет 1. HR-де цифрлық технологиялардың даму деңгейі

Ескертпе: Деректер негізінде авторлар құрастырған (Geller J.,2011).

Компанияның 55% персоналы бағалау функциясымен автоматтандырылған. Бұл іс-қимылдың негізгі мақсаты компания жұмысының тиімділігін және оның өндірістік қуатын арттыратын сапалы кадрлық резервті қалыптастыру болып табылады. Жүйенің көмегімен адам ресурстарын басқару мамандары қызметкерлердің күшті және әлсіз жақтарын анықтайды, ең білікті қызметкерлерді анықтайды, алынған мәліметтер негізінде әр болашағы бар маманға жеке даму жоспарын жасайды.

Респонденттердің 38%-ы өтемақылар мен жеңілдіктерді есептеу және төлеу жүйесін автоматтандырды. Автоматтандыру қызметкерлердің қажеттіліктеріне қарай бенефиттердің оңтайлы әрі тиімді пакетін қалыптастыруға мүмкіндік береді және бұл ретте компания шығындарын бақылайды. С & В жүйесі қызметкерлерді жұмыс тиімділігін арттыруға ынталандырады. Нәтижесінде кадрлардың ауысуы төмендейді және ұйым қызметкерлерінің адалдығы артады.

Сурет 2. Компаниядағы HR-мамандардың функцияларын автоматтандыру

Ескертпе: Деректер негізінде авторлар құрастырған (Tan, N.N., Ngan, H.T.T., Hai, N.S.&Anh, L.H., 2021).

Қызметкерлерді оқыту және дамыту функцияларын компаниялардың 32% автоматтандырды. Бұл функция жоғарыда айтқан қызметкерлерді бағалауды қамтиды. Оның мәліметтеріне сүйене отырып, жүйе қызметкерлерді оқытудың жеке немесе топтық бағдарламасын, соның ішінде нәтижелер бойынша талдауды қалыптастыруға көмектеседі.

Компаниялардың 23%-ы ішкі коммуникацияларды автоматтандыруға жүгінді. Компания басшылығы қызметкерлердің жұмысын үйлесімді етуге тырысады. Бұл үшін жылдам және ыңғайлы байланыс үшін жағдай жасайды – мессенджерлерді, IP–телефонияны, конференц–байланысты жұмысқа енгізеді. Басшылық компания туралы ақпараты бар корпоративтік порталдарды да енгізеді. Онда ұйымның қызметі туралы жаңалықтарды біліп қана қоймай, әріптес туралы ақпаратты тез таба аласыз, оның байланыс мәліметтерін тауып алуға болады және онымен тез байланысқа шығасыз. Сондай-ақ, автоматтандыру қызметкерлердің қашықтан жұмысын ұйымдастыруға көмектеседі.

Әр адамның смартфоны бар ғасырда ішкі коммуникацияларды автоматтандыру бойынша жаңа тренттерге чат–боттар қосылды — *Siri* немесе *Алисаның корпоративті аналогтары*. Олардың барлығы компания туралы біледі және қызметкерлердің ағымдағы мәселелеріне көмектесуге әрқашан дайын.

Компанияның 21% –ы қызметкерлерді іріктеу функциясын автоматтандырды. Рекрутинг бойынша арнайы бағдарламалар кандидаттар туралы деректерді жүйелеуге, жеке бос жұмыс орындары мен жұмыс іздеушілер бойынша статистиканы бақылауға мүмкіндік береді. Көбінесе рекрутерлер Excel–де мәліметтер базасын жүргізеді, ақпаратты талдауға және түсініктемелер мен жазбаларды қағаз тасымалдаушылардан электронды түрге көшіруге көп уақыт жұмсайды. Қызметкерлерді іріктеуді автоматтандыру күнделікті операцияларды азайтуға мүмкіндік береді және үміткерлерді іздеуге және таңдауға уақыт бөледі.

Сондай-ақ респонденттер адами ресурстарды басқару саласын цифрландырудың не үшін қажет екенін білді (3–сурет). Компаниялардың 61% –ы цифрландыруды алдағы бірнеше жылда HR саласына әсер ететін фактор ретінде атап өтті. Бұл ретте білікті кадрлардың жетіспеушілігін респонденттердің 57% –ы бөлді. Респонденттердің үштен бірі ұрпақ мәселесі персоналды басқару саласына әсер ететін басым фактор болады деп санайды. Компаниялардың төрттен бірі демография мәселелерін таңдады. Осылайша, HR–саласындағы цифрландыру нарығы өсіп қана қоймай, таяу жылдары бүкіл саланың даму векторын белгілейтіні көрініп тұр.

Сурет 3. HR саласына әсер ететін қазіргі заманғы факторлар

Ескертпе: Деректер негізінде авторлар құрастырған (Saifullina, Yu.M., Serikova, G.S., Assanova, M.A., Amirova, G.N., Akenov, S.Sh., 2021).

Осылайша, жақын арада кадрларды басқару саласында жаһандық диджитализацияның күшеюін және клиентке бағдарланудың ұлғаюын күтуге болатындығын атап өтуге болады.

Әрі қарай, біз әртүрлі салаларда жұмыс істейтін әйгілі ресейлік компаниялардың жұмыс істейтін мамандарының сауалнамасына жүгінеміз: Ростатом, Сколково, Райффайзенбанк, Мәскеу метросы,

ЮниКредит Банк, IBS, Галс–Девелопмент. HR–мамандар HR–директордың өзіне және қол астындағыларға жақын болашаққа қандай міндеттер қоятындығымен бөлісті. Компания жұмыс істейтін салаға қарамастан, персоналды басқару бойынша мамандардың жоспарлары шамамен бірдей екені белгілі болды.

Авторлар нәтижелерді жинақтады, бұл бізге HR саласындағы кейбір трендтерді бөліп көрсетуге мүмкіндік берді, олар бүгінгі таңда персоналды басқару бойынша алдағы жылдарға арналған бизнес–стратегияны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және оларды келесідей жіктеудің орындылығы туралы қорытындыға келді:

1. Адамзат барлығының ортасында

HR–гуру болжайды: клиент компанияда бірінші орынға шығады. Оның үстіне, мұның жаһандық деңгейде не үшін жасалып жатқанын түсіну мүмкін емес. Сондықтан HR маманы тек сыртқы, сонымен қатар ішкі. Компанияның қызметкері — HR–маманның клиенті. Персоналды басқару мамандарының негізгі міндеті қызметкерлердің әлеуеті мен қабілеттерін ашу. Адами мүмкіндіктер компанияның негізгі ресурстарының біріне айналуға. Осылайша, кадр қызметтерінің алдында кешенді міндет тұр: HR–ға дарынды қызметкерлерді өсіруге болатын орта құру қажет болады. Компанияның құндылықтары мен миссиясын жаңартып, корпоративтік мәдениетті қайта құру қажет болуы мүмкін. Бұл жұмыс болашаққа маңызды міндет қоюға және іргетасын қалауға мүмкіндік береді.

2. HR–үдерістерді диджитализациялау және автоматтандыру

Кейбір HR мамандары технологияны қорқытады. Алайда сарапшылар диджитализация сөзсіз болатынына сенімді. Ол HR–мамандардың жұмысын жеңілдетіп қана қоймай, компания қызметкерлерінің өмірін де жайлы етуге көмектеседі. Мысалы, мобильді қосымшалар есебінен. Олардың арқасында қызметкерлер кеңседе жүру, әріптестерімен және бөлімшелерімен байланыс орнату, бизнес–үдерістерге қатысуы оңай болып қана қоймай, сонымен қатар, қызметкерлер өздеріне ыңғайлы уақытта тез арада, қашықтықтан дамыта алады. Жаңа технологияларды енгізу және дамыту ішкі мамандарға қажет болады. HR–ге тек тиімді команда жинап қана қоймай, оны ынталандырып, жұмыс істеу үшін қолайлы жағдай жасау керек. Осыған байланысты келесі міндет туындайды.

Бұл тренд басқа да маңызды міндеттерге қол жеткізуге ықпал етеді. Мысалы, жұмыс орнын роботтармен ауыстырған қызметкерлерге жұмысқа орналасуға және дамытуға көмек көрсету. Диджитализация мен автоматтандырудың жағымсыз жағы да бар — еңбек нарығы мамандарының болжамы бойынша, кейбір қызметкерлер боттар мен роботтардың кесірінен жұмысынан айырылуы мүмкін. Бірақ HR–лар үмітсіздікке жол бермейді: компаниялар өз қызметкерлеріне көмектесе алады.

Мысалы, Сбербанк өзінің ішкі платформасын жасады, ол hh.ru аналогы. Онда кез келген аймақтағы кез келген компанияға тіркелу ұсынылады. Компания өкілдері автоматтандыруға байланысты Сбербанктен кетуге мәжбүр болған қызметкерлердің профильдерін көре алады, оларды өздеріне жұмысқа шақыра алады.

Жұмыстың икемді форматтарына біртіндеп көшуді қамтамасыз етеді. Agile — командалар саны арта түседі. Өйткені бұл форматта адамдар тезірек және тиімді жұмыс істейді. HR–дың негізгі мақсаты — осы командаларға лайықты адамдарды таңдау, оларды дамыту, ынталандыру және сақтау жолдарын іздеу.

Бизнес қажеттіліктеріне бағдарлау. HR компанияның үдерістері мен қажеттіліктерінен ажыратылмауы керек. Жаңа корпоративтік мәдениетті құру, цифрландыруды енгізу және компания менеджментімен өзара іс-қимыл жасаудың маңызы жоқ: ұйымның қандай мақсаттарға ұмтылатынын білу, басқарушылардың көзқарасын анықтау, міндеттерді шеттетпей, бизнеспен бірге шешу (A.Pang, M. Markovski, M. Zdravkovski, 2020).

3. Бюрократияны алып тастау.

Тиімді жұмысты ұйымдастыру үшін бәрі қарапайым, анық және түсінікті болуы керек. Қазіргі адамның негізгі ресурсы уақыт болғандықтан, күнделікті операциялардың жылдамдығын қамтамасыз ету маңызды. Өкінішке орай, ұйымдардағы көптеген процедуралар әлі де тым бюрократияланған, бұл H2H–тәсілдеме — humantohuman (адамнан адамға) компанияның жаңғырығы болып табылады. HR маманының міндеттерінің бірі — мұндай үдерістерді уақытында анықтау және жеңілдету. Бюрократияның болмауы қызметкерлерді ынталандыру элементтерінің бірі болып табылады. Бұл әсіресе миллениалдарға қатысты. Нарыққа миллениалдар ұрпағының келуімен жұмыс орнында пайда болған эмоциялар, сезімдер, перспективалар, материалдық емес ынталандыру, белгілі бір «атмосфера» факторы одан да маңызды болды (TapscottDon, 1995).

– ADP. 65 жылға жуық аутсорсинг тәжірибесін қолдана отырып, ADP персоналды басқару бойынша шешімдердің кең спектрін ұсынады, соның ішінде жалақы, салық және бір көзден жеңілдіктер. Компания 565 000–нан астам жұмыс берушіге қызмет көрсетеді.

2011 жылдан бастап ADP компаниясы HCM ұсыныстарын (HCM жүйесі, кадрлық жүйе) көбейту үшін сатып алуға, сондай-ақ ішкі дамуға миллиардтан астам доллар инвестициялады — персоналды басқаруды автоматтандыру үшін қайталанатын немесе тіркелген қолданбалы бағдарламалық қамтамасыз ету. Өздерінің жалақы қызметтері саласындағы жетістіктерімен қатар, бүгінгі таңда ADP HCM нарығының әртүрлі сегменттерінде қызметкерлерді іріктеу, оқыту, жеңілдіктер мен өтемақыларды есептеу, өнімділік және сабақтастықты жоспарлау үшін жаһандық шешімдермен кеңейтілуде (Чжао Л., Ян Дж., 2016).

– Sparkfire – бұл бейне ағынының платформасы және әртүрлі технологиялардың бір сандық шешімге қалай қосылуының жақсы мысалы. Үміткерлер жеке сұхбатты жоспарлай алады, нақты уақыт режимінде сұхбаттаса алады, ал сұхбат басқа жалдау менеджерлеріне тез арада кері байланыс алу үшін оңай қол жетімді болады.

– Access — бұл өзіне-өзі қызмет көрсетудің сандық шешімін ұсынатын компания. Қызметкерлердің өзіне-өзі қызмет көрсету (ESS) оларға жалақы туралы ақпаратқа қол жеткізуге және оны басқаруға, қызметкерлер туралы сұраулар мен басқа да ақпаратты қалдыруға мүмкіндік береді.

– Impraise — XXI ғасырдың менеджерлері мен қызметкерлеріне сандық кері байланыс беретін тиімділікті басқару құралы.

Шетелдік платформалардан басқа, персоналды басқару бойынша автоматтандырылған қызметтерді ұсынатын ресейлік компаниялардың көптеген мысалдары бар:

Mirapolis — бұл персоналды басқарудың автоматтандырылған жүйелерін әзірлеумен және оларды әрі қарай техникалық қолдаумен айналысатын ресейлік компания. Негізгі шешім қашықтықтан оқыту үшін платформа болып табылады. Алайда, тұтастай алғанда, компания өз клиенттерін HR шешімдерінің барлық түрлерімен қамтамасыз етеді: рекрутменттен бастап мансапты жоспарлауға және дамытуға дейін. Бүгінгі таңда Mirapolis–тің 1,5 миллионнан астам пайдаланушысы бар. Бүгінгі таңда MIRAPOLIS қызметтерінің пайдаланушылары: ECO, Mail Group, Газпром, Сбербанк және басқа да ресейлік компаниялар болып табылады.

IBS — 1992 жылдан бастап Ресейде IT–технологияларды әзірлеуші. Жақын арадан бастап — персоналды басқару саласы үшін IT–шешімдерді пайдаланушы. Көптеген компаниялардың HR бөлімшелері жаппай жалдау, персоналды талдау және оқытуға байланысты үдерістерді цифрландыруды қамтитын компанияның қызметтерін пайдаланады («Директор по персоналу» журналының сайты, 2021). IBS клиенттері – ресейлік және шетелдік ірі компаниялар, мысалы: Росатом, Газпром, Сбербанк, Аэрофлот, Росавтодор және басқалар.

Экопси — бұл ресейлік HR-консалтинг нарығындағы көшбасшы компания. Экопси компаниясы бірнеше салада жұмыс істейді, мысалы: қызметкерлерді оқыту және бағалау, қызметкерлерді дамыту және бүгінгі таңда ең бастысы — HR цифрландыру. Компанияның клиенттері: CocaCola, Nestle, Heinz, ААҚ Газпром нефть, Castorama, Metro және басқалары (Цифровая трансформация в сфере HR, 2021).

Seendex — бұл компания ең алдымен орта және ірі бизнеске арналған B2B өнімдерін әзірлеумен айналысады. Компания келесі сандық инфрақұрылымдарды ұсынады:

Seendex–org — персоналды бастапқы талдау және бағалауға арналған құрал;

Seendex–Human — икемді тәсілді қолдана отырып, қызметкердің икемділік деңгейін немесе ептілігін бағалау үшін қолданылады;

Seendex–team — бір емес, бірнеше қызметкерлердің — бөлімдердің немесе жобалау топтарының агильділігін бағалау құралы;

Seendex–Network — ұйымды тұтастай бағалауға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, компания HR саласындағы басқа да өнімдерді қамтиды: гамификация және ынталындыру, идеялар алмасу, аналитика, басқару, қауіпсіздік және қол жетімділік, интеграция.

Seendex клиенттері әлемдегі 150–ден астам компаниялар болып табылады: Росатом, Microsoft, Inditex, M. Видео және басқалары (Хруцкий В. Е., 2013).

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, бүгінгі таңда HR саласындағы трендтердің күшеюін атап өткен жөн, олар бүгінгі таңда персоналды басқару бойынша алдағы жылдарға арналған бизнес–стратегияны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олардың ішінде жұмыс үдерісін автоматтандыру, үлкен деректерді талдау және өңдеу үшін HR–Digital құралдарын енгізу, кейбір

кадрлық функцияларды жеңілдету және маңызды міндеттерге шоғырлану үшін қызметкерлердің жұмыс уақытын оңтайландыру арқылы бюрократияны азайтуды атап өтуге болады. Сондай-ақ, әлемдік экономиканың қарқынды трансформациясына және жастардың жаңа ұрпақтарына қатысты кадрлық үдерістерді құруға байланысты адами әлеуетті дамытуға көп көңіл бөлінеді (Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 7 наурыздағы № 176–V «Оңалту және банкроттық туралы» Заңы, 2021).

Қорытынды

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында қазіргі заманғы компанияларға икемділік таныту және үнемі жаңа үрдістерге бейімделу қажет. Ұйымның ғылыми–техникалық даму жағдайында өмір сүру және бәсекеге түсу қабілеті кез келген компанияның – оның білімі мен мүмкіндіктері бар адамның басты құндылығын таңдауға және дамытуға байланысты.

Авторлар HR–де цифрлық технологияларды пайдаланатын қазіргі заманғы компаниялардың 5 ерекшелігін — өзгерістерді енгізу кезінде ұйымның жеңілдігі мен икемділігін, адами ресурстарды барынша орталықтандыруды, процестерді автоматтандыруды, шоғырлану мен қарапайымдылықты атап өтті, сондай-ақ HR саласындағы кейбір трендтер анықталды, олар бүгінгі таңда персоналды басқару бойынша бизнес–стратегияны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және оларды жіктеудің орындылығы туралы қорытындыға келді.

Жүргізілген сауалнама және оның нәтижелерін талдау адам ресурстарын басқарудың автоматтандырылған және цифрлық технологияларына көшу міндеттерін шешуде кез келген қызмет саласындағы компаниялардың қажеттіліктерін қамтамасыз етуде бизнесті дамыту үшін зор мүмкіндіктерді көрсетеді.

Персоналды басқару саласындағы диджитализацияны дамытудың жалпы деңгейі туралы қорытынды жасай отырып, көптеген компаниялар HR функцияларын ішінара автоматтандырды және модернизацияны жалғастыруды жоспарлап отыр, ал басқалары цифрлық технологияларды енді ғана енгізе бастады. Айта кету керек, компаниялардың аз саны толық цифрлық трансформациядан өтіп, HR барлық функцияларын автоматтандырды. Әрине, инновациялық өнімдерді әзірлейтін және HR–Digital саласында қызмет көрсететін компаниялардың тізімі толық емес және күн сайын қызметкерлермен жұмыс істеу үшін технологиялар жасайтын компаниялар көбейіп келеді.

Әдебиеттер тізімі

- Geller J. Deloit Global Business Driven HR Transformation [Electronic resource] / J. Geller. — The Journey Continues, 2011. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/human-capital/global-business-driven-hr-transformation.pdf>
- Pang A. Top 10 HCM Software Vendors and Market Forecast 2016–2021 [Electronic resource] / A. Pang, M. Markovski, M. Zdravkovski. — Apps Run the World, 2018. Retrieved from <https://www.appsrundtheworld.com/top-10-hcm-software-vendors-and-market-forecast/>
- Saifullina Yu.M. Digital payment technologies and interbank clearing in the Republic of Kazakhstan in terms of digitalization / Yu.M. Saifullina, G.S. Serikova, M.A. Assanova, G.N. Amirova, S.Sh. Akenov // Bulletin of the Karaganda university. Economy Series. — 2021. — No. 2. — P. 92–98. — Doi 10.31489/2021Ec2/92–98.
- Tan N.N. et al. The Impact of Digital Transformation on the Economic Growth of the Countries / N.N. Tan // International Econometric Conference of Vietnam. — Springer, Cham, 2021. — P. 670–680.
- Tapscott Don. The Digital Economy: Promise and Peril In The Age of Networked Intelligence / Don Tapscott. — McGraw-Hill. — 1995. — 342 p.
- Tosi Henry L. Managing organizational behaviour / Henry L.Tosi. — Oxford: Blackwell, 2015. — XX. — 620 p.
- Zhao L. Study on Human Resource Reform in the Digital Transformation / L. Zhao, J. Yang // Joint International Information Technology, Mechanical and Electronic Engineering Conference. — 2016. — 471–477 p.
- Аверин А.Н. Управление персоналом, кадровая и социальная политика в организации [Текст] / А.Н. Аверин. — М.: Флинта: Московский психол.-соц. институт, 2005. — С. 221.
- Закон Республики Казахстан О реабилитации и банкротстве (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2022 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31518958.
- Косенко И.В. Практика использования инфокоммуникационных технологий малым бизнесом в России [Текст] / И.В. Косенко // Вестн. Академии знаний. — № 2. — 2018. — 139–144 с.
- Сайт журнала «Директор по персоналу» Цифровые технологии в HR: как и зачем внедрять [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.hr-director.ru/article/67428-tsifrovye-tehnologii-v-hr-kak-i-zachem-vnedryat->

Смирнов Е.Н. Эволюция инновационного развития и предпосылки цифровизации и цифровых трансформаций мировой экономики [Текст] / Е.Н. Смирнов // Вопросы инновационной экономики. — 2018. — Т. 8. — № 4. — С. 553–564. — doi: 10.18334/vines.8.4.39696.

Хруцкий В.Е. Оценка персонала. Критика теории и практики применения системы сбалансированных показателей [Текст] / В.Е. Хруцкий. — М.: Финансы и статистика, 2013. — 224 с.

Цифровая трансформация в сфере HR [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.shl.ru/cifrovaja-transformacija-v-sfere-hr>

С.С. Шакеев, К.А. Невматулина, Р.А. Абрамов

Тенденции трансформации кадровой политики в контексте развития цифровых технологий

Аннотация

Объект: Проведенное авторами исследование подтвердило необходимость трансформации кадровой политики организаций в условиях цифровой экономики, посредством внедрения современных цифровых технологий в бизнесе, благодаря которым повышается эффективность деятельности кадровых служб. Целью работы является исследование современных тенденций трансформации кадровой политики компаний в условиях применения цифровых технологий в бизнесе.

Методы: Авторами были использованы ряд методов: системного анализа, дедукции и индукции, анализа и синтеза, а также графического метода. Применение данных методов позволяет объективно воспринимать сущностные особенности концепции современной кадровой политики, инструментов и индикаторов ее трансформации.

Результаты: Для достижения поставленной цели авторами исследованы современные цифровые технологии HR-тренды и проанализированы подходы мировых компаний к изменениям кадровой политики в условиях применения цифровых технологий.

Выводы: В результате исследования авторами систематизированы цифровые HR-инструменты информационные технологии, выделены преимущества и недостатки их использования и обозначена универсальность применения, в зависимости от размера или сферы деятельности компании.

Ключевые слова: трансформация, глобализация, кадровая политика, цифровые технологии, бизнес, человеческие ресурсы, HR-менеджмент.

A.N. Lambekova, S.S. Shakeev, K.A. Nevmatulina, R.A. Abramov

Trends in the transformation of personnel policy in the context of the development of digital technologies

Abstract

Object: The need to transform the personnel policy of organizations in the digital economy through the introduction of modern digital technologies in business, due to which the efficiency of personnel services increases. The study aims is to study modern trends in the transformation of the personnel policy of companies in the context of the use of digital technologies in business.

Methods: The authors used a number of methods: systems analysis, deduction and induction, analysis and synthesis, graphical method.

Findings: The authors studied modern digital technologies HR trends and analyzed the approaches of world companies to changes in personnel policy in the context of the use of digital technologies.

Conclusions: As a result of the study, the authors systematized digital HR-tools and information technologies, highlighted the advantages and disadvantages of their use, and indicated the universality of their application, depending on the size or scope of the company.

Keywords: transformation, globalization, personnel policy, digital technologies, business, human resources, HR management.

References

Geller, J. (2011). Deloitte Global Business Driven HR Transformation. *The Journey Continues*. Retrieved from: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/human-capital/global-business-driven-hr-transformation.pdf>

Pang, A., Markovski, M., & Zdravkovski, M. (November 5, 2020). Top 10 HCM Software Vendors and Market Forecast 2016-2021. *Apps Run the World*. Retrieved from: <https://www.appsruntheworld.com/top-10-hcm-software-vendors-and-market-forecast/>

Saifullina, Yu.M., Serikova, G.S., Assanova, M.A., Amirova, G.N., & Akenov, S.Sh. (2021). Digital payment technologies and interbank clearing in the Republic of Kazakhstan in terms of digitalization. *Bulletin of the Karaganda University. Economy Series*, 2, 92–98. Doi10.31489/2021Ec2/92–98.

- Tan, N.N., Ngan, H.T.T., Hai, N.S., & Anh, L.H. (2021, January). The Impact of Digital Transformation on the Economic Growth of the Countries. In *International Econometric Conference of Vietnam* (pp. 670–680). Springer, Cham. Tapscoff, Don. (1995). *The Digital Economy: Promise and Peril In The Age of Networked Intelligence*, McGraw-Hill, 342 p.
- Tosi, Henry L. (2015). *Managing organizational behaviour*. Oxford: Blackwell.
- Zhao, L., & Yang, J. (2016). Study on Human Resource Reform in the Digital Transformation. *Joint International Information Technology, Mechanical and Electronic Engineering Conference*, 471–477.
- Averin, A.N. (2005). *Upravlenie personalom, kadrovaia i sotsialnaia politika v organizatsii [Personnel management, personnel and social policy in the organization]*. Moscow: Flinta: Moscow State University [in Russian].
- Tsifrovaia transformatsiia v sfere HR [Digital transformation in HR]. *shl.ru*. Retrieved from <https://www.shl.ru/cifrovaja-transformacija-v-sfere-hr> [in Russian].
- Hruckij, V.E. (2013). *Otsenka personala. Kritika teorii i praktiki primeneniia sistemy sbalansirovannykh pokazatelei [The assessment was personal. Criticism of theories and practices of using the balanced scorecard]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
- Kosenko, I.V. (2018). Praktika ispolzovaniia infokommunikatsionnykh tekhnologii malym biznesom v Rossii [The practice of using infocommunication technologies by small business in Russia]. *Vestnik Akademii znaniy – Bulletin of the Academy of Knowledge*, 2, 139–144 [in Russian].
- Sait zhurnala «Direktor po personalu» Tsifrove tekhnologii v HR: kak i zachem vnedriat [Digital technologies in HR: how and why to implement]. *hr-director.ru*. Retrieved from <https://www.hr-director.ru/article/67428-tsifrovyetechnologii-v-hr-kak-i-zachem-vnedriat-> [in Russian].
- Smirnov, E.N. (2018). Evoliutsiia innovatsionnogo razvitiia i predposylki tsifrovizatsii i tsifrovykh transformatsii mirovoi ekonomiki [Evolution of innovative development and the prerequisites of digitalization and digital transformations of the global economy]. *Voprosy innovatsionnoi yekonomiki — Issues of innovative economy*, 4, 553-564 [in Russian].
- Zakon Respubliki Kazakhstan "O reabilitatsii i bankrotstve" [Law of the Republic of Kazakhstan No. 342-V "On Rehabilitation and Bankruptcy"] (01 January, 2022). *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31518958 [in Russian].

Г.А. Райханова^{1*}, Н.Б. Құттыбаева², Р.Б. Жапарова³

^{1,2,3}*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан*

¹*gulnurrainhanova@mail.ru, ²nurg_78@mail.ru, ³rabigaergalieвна@mail.ru*

¹*https://orcid.org/0000-0001-5355-4590, ²https://orcid.org/0000-0001-8250-4111,*

³*ORCID https://orcid.org/0000-0003-3814-0028*

¹*Scopus Author ID: 57197807219, ²57194059318, ³56290052800*

**Пандемия жағдайындағы халықтың көші-қоны:
элеуметтік мәні және қазіргі қоғамдағы элеуметтік процестерге әсері**

Аңдатпа:

Мақсаты: Халықтың көші-қонына жүргізген зерттеу— бұл күрделі элеуметтік-экономикалық құбылыс, ол қоғамның экономикалық және элеуметтік-саяси өмірінің әртүрлі аспектілерімен, олардың өзгеру тенденцияларының қалыптасуы мен көрінісімен тығыз байланысты, соның ішінде пандемияға жағдайындағы халықтың көші-қонының қоғамдағы өзгерісін көрсету.

Әдісі: Авторлар мақалада бірқатар әдістерді: жүйелік талдау, сауалнама, Smart PLS бағдарламасы арқылы құрылымдық модель құру, талдау және салыстыру, сонымен қатар, графикалық әдісті пайдаланған. Осы әдістерді қолдану қазіргі көші-қон тұжырымдамасының маңызды ерекшеліктерін, оны түрлендірудің құралдары мен индикаторларын объективті қабылдауға мүмкіндік береді.

Қорытынды: Жүргізілген зерттеудің қорытындысы зерттеу гипотезасын растаумен негізделді. Сауалнама сұрақтары арқылы тәуелсіз айнымалылардың индикаторларының қысқартылған нұсқадағы түрі көрсетілген. Тәуелсіз және тәуелді айнымалыларының детерминация коэффициенті (R) 0,951 құрады. Бұл дегеніміз, халықтың көші-қонына пандемияға жағдайы әсер еткенін дәлелдеп отыр.

Тұжырымдама: Көші-қон мәселесі еліміздің экономикалық, элеуметтің әл-ауқатымен, адами капиталдың бағасымен тікелей байланысты үлкен проблема. Осы мәселенің мән-жайын зерттеп, шешу жолын іздегеніміз дұрыс. Дамыған елдердің қатарына қосыламыз десек, білікті кадрларды дайындап оларды бағалағанымыз жөн.

Кілт сөздер: пандемия, популяция, миграция, экономикалық фактор, эмиграция, жаһандану, демография.

Кіріспе

COVID-19 халықтың жергілікті және халықаралық қозғалыстарымен тығыз байланысты әлемде пайда болды, көп адамдар бұрынғыдан гөрі жұмыс, білім және отбасы жағдайлары, туризм және өмір сүруі үшін көшіп-қонуы үдей түсті. Халықтың, атап айтқанда туристер мен бизнес қызметкерлерінің қарқынды қозғалысы індеттің жаһандық таралуының негізгі факторына айналды. Сонымен бірге, мигранттардың қозғалысы пандемияға әсер ететін жергілікті жағдайларды қалыптастыратын негізгі демографиялық, элеуметтік, мәдени және экономикалық динамика болып табылады. Бүкіл әлемдегі қоғамдар мен қауымдастықтар үшін мигранттарды есепке алу немесе есепке алмау COVID-19-ға жауап беру және қалпына келтіру әрекеттері дағдарыстың траекториясына әсер етеді. Қоғамдық денсаулық сақтау саласындағы инклюзивті күш-жігер індеттің алдын-алу және азайту, зардап шеккен адамдардың жалпы санын азайту және төтенше жағдайды азайту үшін өте маңызды болады. Барлық зардап шеккендер үшін індеттің экономикалық, элеуметтік және психологиялық салдарын азайту, сондай-ақ тиісті шаралары сауығуды жеделдетуге мүмкіндік береді.

Халықтың көші-қоны — бұл күрделі элеуметтік-экономикалық құбылыс, ол қоғамның экономикалық және элеуметтік-саяси өмірінің әртүрлі аспектілерімен, олардың өзгеру тенденцияларының қалыптасуы мен көрінісімен тығыз байланысты. Сонымен қатар, көші-қонды зерттеу барысында оның екі аспектісін ажырату және қарастыру қажеттілігі туындайды. Біріншіден, тар мағынада көші-қон тұрақты тұрғылықты жердің өзгеруімен байланысты аумақтық

*Хат-хабарға арналған автор:
E-mail: *gulnurrainhanova@mail.ru*

қозғалыстың толық түрі ретінде әрекет етеді, ал екіншіден, көші-қонды қоныс аудару деп сөздің кең мағынасында түсіндіруге болады.

COVID-19 пандемиясы бүкіл әлемдегі көші-қонға әртүрлі әсер етті. Шектеулер және экономикалық құлдырау сияқты жағымсыз әсерлер ұлттық шекаралармен шектелмеді. Шектеулер халықтың көші-қон үдерісіне кедергі тудырды.

Жаһандық пандемия экономикалық факторларға әсер етеді, әдетте, мигранттардың қоныс аударуына себеп болатыны анық. Олар жұмыссыздық деңгейін, жұмыс стандарттарын немесе ел экономикасының жалпы жағдайын жақсартуға тырысады. Сонымен қатар, қазіргі уақытта экономика өсу қарқыны жақсы болғанымен, кенеттен экономиканың нашарлау қаупі адамдарды да қоныс аударуға итермелеуі мүмкін.

Көші-қон бұл — үздіксіз процесс сияқты көрінуі мүмкін, өйткені көптеген факторларды болжау мүмкін емес. Әр түрлі қозғалыстар қиылысады, дегенмен, нақты болжам жасау мүмкін болмаса да, халық қозғалысының жалпы бағыттарын болжауға болады.

Экологиялық апат немесе қарулы қақтығыс сияқты факторлар тартылған кезде бұл әлдеқайда оңай, бірақ денсаулығының нашарлауы немесе азық-түлік сапасы сияқты қайталама факторларды зерттеу ықтимал қозғалыс географиясын түсінуге көмектеседі. Қазіргі уақытта ең маңызды екі фактор — экологиялық жағдай және пандемия жағдайы болып тұр.

Популяция қозғалысының механикасын жақсы түсіну үшін біз популяцияның қозғалысын анықтаудан бастауымыз керек. Популяция қозғалысының не екенін түсіну арқылы біз оның себептері мен қозғалыстардың ең көп таралған мысалдарын зерттей аламыз. Халықтың қозғалысы дегеніміз — жаңа жерде уақытша немесе қоныстап қалу ниетімен адамдардың (адам саны жағдайында) бір жерден екінші жерге ауысуы. Қозғалыс ішкі, ел ішінде немесе саяси географияның басқа субъектісі немесе халықаралық болуы мүмкін.

Халықтың немесе мигранттардың қозғалыс субъектілерін екі негізгі санатқа бөлуге болады. Біріншісі — гуманитарлық мигранттар. Олардың өміріне қауіп төндіретін қолайсыз жағдайлардан қоныс аударатын адамдар: босқындар мен пана іздеушілер. Әдетте олар қысқа қашықтыққа қоныс аударғанды жөн көреді, географиялық жағынан қоныс аударатын елдерге жақын және ешқандай артықшылықтары жоқ елдерді таңдауға тырысады.

Тағы бір категория экономикалық мигранттар деп аталады. Экономикалық мигранттар, әдетте, жақсы жұмыс жағдайлары мен үлкен байлықты іздеуге көшеді. Әдетте адамдар кедей елдерден өркендеген елдерге көшеді, бірақ қазір интернеттің дамуымен қашықтықтан жұмыс істейтін көптеген адамдар табыс табу үшін кедей елдерге көшеді. Бірақ әлдеқайда арзан елде тауарлар мен қызметтерді сатып алады.

Көбінесе көші-қон үрдісінде дамушы елдерден дамыған елдерге экономикалық мигранттардың тұрақты ағымы бар. Бірақ соның ішінде халықаралық көші-қон тек экономиканың құлдырауынан ғана туындауы мүмкін: көптеген экономикалық мигранттар жоғары жалақы, кең мүмкіндіктер және жетілдірілген заңдар мен ережелерге ұмтылады.

COVID-19 пандемиясы, оның алдындағы көптеген пандемия сияқты, денсаулыққа қауіп төндіреді және мемлекет ішінде де, одан тыс жерлерде де барлық әлеуметтік жүйелердің жұмысына әсер етеді. Пандемияның одан әрі таралуының алдын алу әсіресе халықтың кеңістіктік ұтқырлығы мен көші-қонға әсер етті. Траншекаралық қозғалыс пен сапарларға шектеулер, сондай-ақ карантиндік шараларды енгізу халықаралық ғана емес, сонымен бірге ұлттық мемлекеттердің шекараларындағы көші-қонды да күрт тоқтатты.

Мемлекеттік шекаралардың жабылуы бүгінгі жаһандық экономиканың, сондай-ақ, жекелеген елдердің экономикасының көші-қонға, яғни жұмыс күшінің кеңістіктік ұтқырлығына қаншалықты тәуелді екенін көрсетті. Еңбекші-мигранттар ақша аударымдарын жібере отырып және еңбек дағдылары мен білім ала отырып, қабылдаушы елдердің ғана емес, шыққан елдерінің де экономикалық өсуі мен дамуына үлес қосады. Денсаулық сақтау, көлік, құрылыс, ауыл шаруашылығы, қызмет көрсету және тамақ өнеркәсібі сияқты көптеген қызмет түрлері шетелдік жұмыс күшіне байланысты. Бұл секторларда «үйден жұмыс істеу» мүмкін емес болғандықтан, жұмысшылардың коронавирусты жұқтыру қаупі жоғары.

Әдебиетке шолу

Көптеген елдерде мигранттар, әсіресе заңсыз жағдайда немесе қысқа мерзімді визада болған кезде, азамат ретінде медициналық көмекке бірдей қол жетімді емес және COVID-19 емделмеуі

мүмкін (Collins, F.L., 2020). Тіпті олардың тиісті қызметтерге құқығы болған жағдайда да, тілдік кедергілер, қабылдаушы елдің мәнмәтінін шектеулі түрде білуі немесе азаматтардың басымдылығы медициналық қызмет көрсетуге жеткіліксіз қол жеткізуге алып келуі мүмкін.

Дамыған елдерге көші–қонның артықшылықтары «мигранттардың» көші–қонының батыстағы еңбек нарығының өсіп келе жатқан қажеттіліктеріне жауап берді және өнеркәсіп экономикасының өсуіне ықпал етті. Бұл зерттеушілерді арзан және дайын жұмыс күшінің ағымын «кедей елдерден байларға бағытталған дамуға көмек» ретінде ұсынуға итермеледі. Алайда, көші–қонның мигранттар қоныс аударған елдердің дамуына әсері салыстырмалы түрде түсініксіз болып қалады. Соңғы екі онжылдықта мигранттар көшіп келетін елдерде көші–қонның дамуын ынталандыру қабілетіне деген сенімнің бұрын–соңды болмаған өсуі байқалды. Саяси және ғылыми дискурс көші–қонды шешуді қажет ететін мәселе ретінде қарастырудан оны дамушы елдерде қолдануға болатын әлеует ретінде қарастыруға көшті (Collyer, M., 2013).

Бүгінгі көші–қон бірқатар экономикалық, саяси және әлеуметтік факторларға негізделген. Мигранттар жанжалға, адам құқықтарының кеңінен бұзылуына немесе өмірге немесе қауіпсіздікке қауіп төндіретін басқа себептерге байланысты өз елінен кете алады. Лайықты жұмыстың болмауы көптеген адамдарды басқа жерде жұмыс іздеуге мәжбүр етеді. Олар сонымен бірге шетелде тұрып жатқан отбасы мүшелеріне қосылу үшін қоныс аударуы мүмкін. Иммиграция — баратын елге кіру көбінесе көші–қонның тарихи заңдылықтарын, отбасылық байланыстар мен көші–қон желілерін көрсетеді. Жаһандану капиталдың, тауарлардың, қызметтердің және технологиялардың жаһандық айналымын кеңейтетіндіктен, көші–қон елдердегі дағдылар мен жұмыс күшіне деген сұраныстың артуына жауап болып табылады. Бұл факторлар халықтың қартаюымен және табысы жоғары елдердегі жұмыс күшінің азаюымен қатар, халықаралық көші–қонды, оның ішінде жұмыс күші мен дағдылардың ұтқырлығын арттырады (№ 24 Inter-Parliamentary Union, 2015).

Миграция адамдардың бір географиялық орыннан екінші жерге белгілі бір мақсатпен көшуі ретінде анықталады (National Geographic Society, 2005). Адамдарды жақсы өмір іздеу үшін басқа аймақтарға көшіру процесі жаңа ойлау тәсілі емес. Дегенмен, төмен дамыған ауылдық жерлерден жоғары дамыған қалалық жерлерге, сондай–ақ, біліктілігі төмен және төмен жалақы алатын жұмысшылардың немесе жоғары білікті және жоғары жалақы алатын жұмысшылардың өмір сүру сапасын іздейтін еріктілер қозғалысының өсіп келе жатқанын байқауға болады, әсіресе дамушы елдердегі тұрмысы төмен халық арасынан (Ажаго, С. К., Onokala, P. C., 2013). Банс мәліметтері бойынша, әлем халқының жартысына жуығы қалалар мен қалалық жерлерде тұрады және қала халқы жылына бір миллионға жуық болады деп болжанады. Банс бұл мигранттардың көпшілігі елдің басқа аймақтарынан, әсіресе ауылдық жерлерден қоныс аударғанын айтады (M.K. Bahns, 2005). Көптеген дамушы елдерде кездесетін демографиялық құбылыстардың бірі — бұл қала орталықтарындағы халықтың тез өсуі, көбінесе ауылдан қалаларға көші–қонның таралуына байланысты (R. Agesa, S. Kim, 2001). Ауылдық жерлерден қалаға қоныс аударудың пайда болуы қысым тудыратын көптеген факторларға байланысты. Аджэро мен Онокалдың айтуынша, мұндай факторларға қала мен ауыл арасындағы байлық пен басқа да мүмкіндіктер арасындағы теңсіздік жатады.

Көші–қонды басқару деп көші–қон ағындарын реттелген және болжамды түрде басқаруға негіз беру үшін халықаралық деңгейде тиісті қатысушылармен келісілген және қабылданған әртүрлі стратегиялар, саясаттар, процестер мен рәсімдер түсіндіріледі. Осылайша, бұл ұғым көші–қонды басқарумен тікелей байланысты, бірақ қолдану аясы тар (Cre’reau, F. and Atak, I., 2016). Көші–қонды басқару даулы ұғым болып табылады (Ansems de Vries, L. and Guild, E., 2019). Casls атап өткендей, саяси ерік–жігер мен көші–қон ағындарын басқарудың болжамды қабілеті шындыққа қайшы келеді, өйткені көші–қон — бұл қиын құбылыс деп танылады, оны «жеңу» оңай емес. Алайда, мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар «жоспарланған және жақсы басқарылатын көші–қон саясатын жүзеге асыру» арқылы «адамдардың жаппай қозғалысын басқарғысы келетінін» анық көрсетті. Сондықтан халықаралық көші–қонды басқарудағы мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың рөліне ерекше назар аударылады. Академиялық әдебиеттерде жеке делдалдар мен үкіметтік емес ұйымдар сияқты басқа да мүдделі тараптардың халықаралық көші–қонды басқаруға қосқан үлесі көрсетілген (S. Castles, 2004).

Ерікті де, мәжбүрлі де халықаралық көші–қон ғасырлар бойы адамзат пен демографиялық өзгерістердің тұрақты және айқын сипаты болды (Boghean, Carmen, 2016). Әлем адамзат

тарихындағы адамдардың ең үлкен қозғалысын бастан кешуде. Миллиондаған ерлер, әйелдер мен балалар Халықаралық шекараларды басқа елге қоныстандыру үшін кесіп өтті, ал егер мүмкін болса, миллиондаған адамдар қоныс аударады (Esipova, Neli, Pugliese, Anita, Ray, Julie., 2018). Жақында өткен Халықаралық көші-қонның ерекше өзгерістері адамдардың ұтқырлығын жаһандық проблемаға айналдырды, ал кейбіреулер оны XXI ғасырдың шешуші мәселесі деп санайды (Betts, Alexander, 2015).

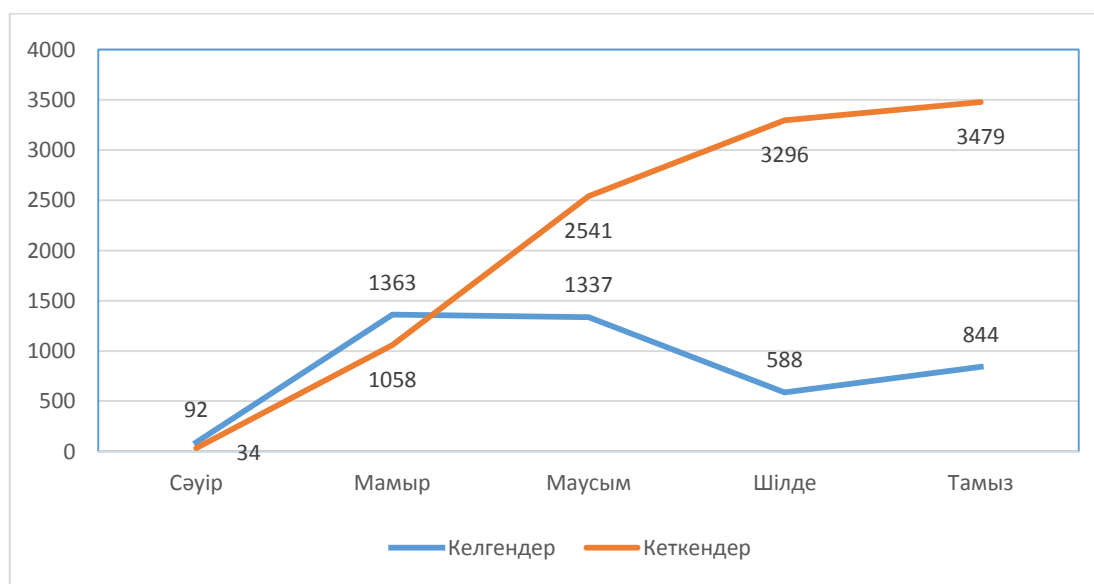
Зерттеу әдісі

Бұл зерттеуде сандық зерттеу құралы ретінде деректерді жинау үшін сауалнама қолданылды. Сауалнамадағы сұрақтар үшін 5 балдық Likert шкаласы, ал мәліметтерді талдау кезінде сипаттамалық статистика қолданылды. Шкала мен қосалқы өлшемдердің сенімділігі мен негізділігі Cronbach's alpha шкаласы, AVE, талдауы арқылы тексерілді. Зерттеу үлгісі. Сауалнама барлығы 198 адамға жіберілді. Сауалнамада әрбір пікір 5 балдық Likert шкаласы бойынша 1–ден 5-ке дейінгі аралығықтағы балдық жүйе бойынша бағаланды. Сонымен қатар, статистикалық мәліметтерге талдау жүргізілді.

Нәтижелері және талқылау

Халықаралық көші-қон әлемнің барлық ірі өңірлеріндегі әлеуметтік-экономикалық дамуға әсер етті. Оның салдары қоғамдық пікірталастарға, заңнаманы қабылдауға, Үкіметтің араласуына, бірқатар халықаралық келісімдерге және гуманитарлық және адам құқықтары жөніндегі ұйымдардың көптеген жауаптарына әкелді.

Көші-қон өте күрделі және қайшылықты процесс. Қабылдаушы және жіберуші елдерді дамыту үшін бірқатар оң және жағымды нәтижелерге ие бола отырып, ол жағымсыз салдарға әкеледі. Ел халқы көші-қон процестеріне неғұрлым көп тартылса, оның салдары соғұрлым айқын болады. Жалпы Қазақстан Республикасының халықаралық көші-қонының статистика комитетінің мәліметтеріне тоқталсақ. Жалпы 2020–2021 жылдың 5 айының статистикасын қарастырсақ (сурет 1).

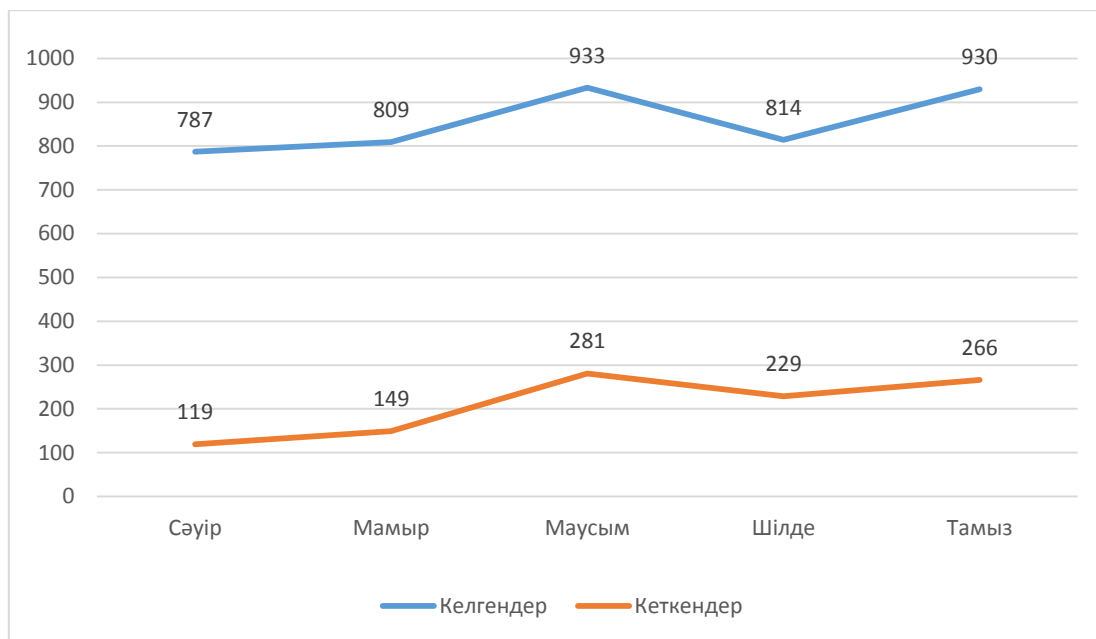

Сурет 1. Көші-қон айырымы 2020 жыл

Ескерту: авторлармен статистика комитетінің мәліметтері негізінде жасалған

2020 жылдың мәліметтері бойынша халық санының эмиграциясының жоғары екенін байқауға болады.

Енді 2021 жылдың мәліметтерін көрейік (сурет 2).

Сурет 2. Көші–қон айырымы, 2021 жыл

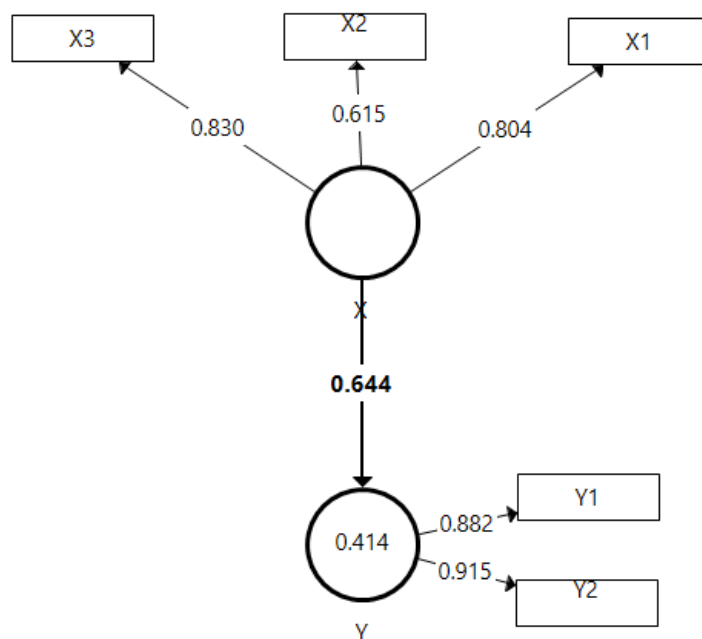
Ескерту: авторлармен статистика комитетінің мәліметтері негізінде жасалған

Енді осы халықтың көші–қон жағдайына пандемия жағдайының қалай әсер еткенін гипотезаны тестілеу арқылы тест жасайық. Зерттеудің жұмыс гипотезасы: пандемия жағдайы халықтың көші–қоны жағдайына әсер етті. Сауалнама сұрақтары арқылы арқылы құрылымдық модель құруға алғашқы мәліметтер жинақталды. Кестеде сауалнама сұрақтары берілген.

Қысқартулар	Сауалнама сұрақтары
Y – халықтың көші–қоны жағдайы	
Y ₁	Егер сізде басқа елге көшуге мүмкіндігіңіз болса, сіз көшіп кетер ме едіңіз?
Y ₂	Отбасыздан, туыстарыңыз бен достарыңыздан жырақта өмір сүруге дайынсыз ба?
X – Пандемия жағдайы	
X ₁	Кірістің азаюы
X ₂	Жұмыссыздық
X ₃	Мемлкеттік қолдау

Сауалнама сұрақтары арқылы тәуелсіз айнымалылардың индикаторларының қысқартылған нұсқадағы түрі көрсетілген. Құрылымдық теңдеулерді моделдеу (SEM) — бұл екінші буындағы көп өлшемді мәліметтерді талдау әдісі болып табылады.

Smart PLS 3 бағдарламасына мәліметтерді енгізгеннен кейін корреляция–регрессия моделі үшін факторлардың байланыс тығыздығын корреляция индексі (R) бойынша анықтаймыз. Факторларды таңдап және мәліметтеріне өңдеу немесе түзету енгізілгеннен кейін олардың арасындағы өзара тәуелділік барын анықтаймыз. Экономикалық теория бойынша факторлардың арасында тәуелділік болуы мүмкін, бірақ тәжірибеде зерттелетін нысанға байланысты нәтижелі көрсеткіш басқа факторларға байланысты өзгеруі мүмкін. Төмендегі суретте қарастырылып отырған гипотезаның айнымалылар арасында байланыс тығыздығы көрсетілген (сурет 3).

Суреттен көріп отырғанымыздай тәуелсіз және тәуелді айнымалыларының детерминация коэффициенті (R) 0,951 құрады. Яғни, халықтың көші-қоны жағдайына пандемия жағдайы әсер еткенін байқауға болады.

Қорытынды

Жалпы 2014 жылы шет елге көшкендердің саны 12 000 болған және бұл көрсеткіш 2021 жылы 43 000 асқан. Шет ел асқандардың басым көпшілігі орыс ұлты 52 пайызды құраған, екінші орында немістер мен украиндар болған. Айтарлық, бұл ұлттардың көшуіне олардың тарихи отанына қайту себеп болса, қалған 37 пайызын қазақтар құраған. Жалпы зерттеуіміздің мақсаты — халықтың көші-қонын, қоршаған ортаның әсерін, жұмыс бабымен қоныс аударушылардың және өз бетінше көшіп келушілердің ағынын зерделеу. Бұл күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс, ол қоғамның экономикалық және әлеуметтік-саяси өмірінің әртүрлі аспектілерімен, олардың өзгеру тенденцияларының қалыптасуы мен көрінісімен тығыз байланысты, соның ішінде пандемияға жағдайындағы халықтың көші-қонының қоғамдағы өзгерісін көрсету. Президент Қ.-Ж.К. Тоқаев Мәжілістің жалпы отырысындағы сөзінде «Көші-қон, соның ішінде, ішкі көші-қон саласын тәртіпке келтіретін кез келді!», — деп мәлімдеген еді. Ол Қазақстанның өңірлері бірқалыпты дамымай отырғанын, бұл саладағы теңгерімсіздік, диспропорциялар әлеуметтік жайсыздық пен миграциялық көңіл күйлердің ушығуына алғышарт тудыратынын атап өтті. Сондықтан, еліміздің экономикалық және әлеуметтік дамуына көші-қонның әсері ерекше.

Әдебиеттер тізімі

- Agesa R. Rural to urban migration as household decision: Evidence from Kenya. *Review of Development Economics*, 5 (1) / R. Agesa, S. Kim, — 2001. — P. 60–75.
- Ajaero C.K. The effects of rural-urban migration on rural communities of Southeastern Nigeria. *International Journal of Population Research* / C.K. Ajaero, P.C. Onokala. — 2013. — Vol. 1–10.
- Ansems de Vrie's, L. Seeking Refuge in Europe: spaces of Transit and the Violence of Migration Management. *Journal of Ethnic and Migration Studies* / Ansems de Vrie's, L. Guild, E. — 2019. — Vol. 45 (12). — P. 2156–2166.
- Bahns M.K. Rural to urban migration in developing countries: The applicability of the Harris Todaro Model with a special focus on the Chinese economy. *Doctoral Dissertation*. / M.K. Bahns, — Konstanz, 2005.
- Betts A. Human Migration Will Be a Defining Issue of This Century: How Best to Cope? / A. Betts. — *The Guardian*, 2015, September 20.
- Boghean C. The Phenomenon of Migration: Opportunities and Challenges. / C. Boghean. — *USV Annals of Economics and Public Administration*, 16 (special issue), — 2016. — P. 14–20.
- Castles S. The Factors That Make and Unmake Migration Policies / S. Castles. — *International Migration Review*, 2004 — P. 852–884.
- Collins F.L. Caring for 300,000 temporary migrants in New Zealand is a crucial missing link in our coronavirus response / F.L. Collins. — *The Conservation*, 2020, March 26.

- Collyer M. Emigration nations: Policies and ideologies of emigrant engagement / M. Collyer. — Palgrave Macmillan, 2013.
- Cre'peau F. Global Migration Governance. Avoiding Commitments on Human Rights, yet Tracing a Course for Cooperation / F. Cre'peau, I. Atak. — Netherlands Quarterly of Human Rights, 2016 — P. 113–46.
- Esipova N. More than 750 Million Worldwide Would Migrate if They Could / N. Esipova, A. Pugliese, J. Ray. — Gallup News, 2018, December 10.
- Inter-Parliamentary Union. Migration, human rights and governance Handbook for Parliamentarians № 24, 2015.
- National Geographic Society. Human migration guide (6–8) / National Geography Expeditions, 2005.

Г.А. Райханова, Н.Б. Құттыбаева, Р.Б. Жапарова

Миграция в условиях пандемии: ее социальная значимость и влияние на социальные процессы в современном обществе

Аннотация

Цель: исследование авторов показывает, что миграция населения представляет собой сложное социально-экономическое явление, тесно связанное с различными сторонами экономической и общественно-политической жизни, формированием и проявлением их изменяющихся тенденций, в том числе с изменениями в обществе в условиях пандемической миграция.

Методы: авторы использовали ряд методов: системный анализ, анкетирование, структурное моделирование, анализ и сравнение с использованием Smart PLS, а также графический метод. Использование этих методов позволяет объективно воспринимать важные черты современной концепции миграции, инструменты и индикаторы ее трансформации.

Результаты Результаты проведенного исследования были обоснованы подтверждением гипотезы исследования. С помощью опросных вопросов показан вид индикаторов независимых переменных в сокращенном варианте. Коэффициент детерминации независимых и зависимых переменных (R) составил 0,951. Это свидетельствует о том, что на миграцию населения повлияла ситуация с пандемией.

Выводы: Вопросы миграции—большая проблема, напрямую связанная с экономическим, социальным благополучием страны, ценами на человеческий капитал. Лучше всего изучить обстоятельства и найти пути решения этой проблемы. Если мы войдем в число развитых стран, мы должны подготовить квалифицированные кадры и оценить их.

Ключевые слова: пандемия, население, миграция, экономический фактор, эмиграция, глобализация, демография.

G.A. Raikhanova, N.B. Kuttybaeva, R.B. Zhaparova

Migration during a pandemic: its social significance and impact on social processes in modern society

Abstract

Object: Population migration is a complex socio-economic phenomenon, closely related to various aspects of economic and socio-political life, the formation and manifestation of their changing trends, including changes in society in the context of pandemic migration.

Methods: The authors used a number of methods: system analysis, questionnaires, structural modeling, analysis and comparison using Smart PLS, a graphical method. Using these methods allows one to objectively perceive the important features of the modern concept of migration, tools and indicators of its transformation.

Findings: The results of the study were justified by the confirmation of the research hypothesis. Through the survey questions, the type of indicators of independent variables in the abbreviated version is shown. The coefficient of determination of independent and dependent variables (R) was 0.951. This means that population migration was affected by the pandemic.

Conclusions: The migration is a big problem that is directly related to the economic, social well-being of the country, and the cost of human capital. It is necessary to study the circumstances of this issue and look for ways to solve it. If we want to join the ranks of developed countries, we need to train qualified personnel and evaluate them.

Keywords: pandemic, population, migration, economic factor, emigration, globalization, demography.

References

- Agesa, R., & Kim, S. (2001). Rural to urban migration as household decision: Evidence from Kenya. *Review of Development Economics*, 5 (1), 60-75. <https://doi.org/10.1111/1467-9361.00107>
- Ajaero, C.K., & Onokala, P.C. (2013). The effects of rural-urban migration on rural communities of Southeastern Nigeria. *International Journal of Population Research*, Vol. 1-10. <https://doi.org/10.1155/2013/610193>

- Ansems de Vrie's, L. & Guild, E. (2019). Seeking Refuge in Europe: spaces of Transit and the Violence of Migration Management. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45 (12), 2156–2166. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1468308>
- Bahns, M.K. (2005). *Rural to urban migration in developing countries: The applicability of the Harris Todaro Model with a special focus on the Chinese economy*. Doctoral Dissertation. Konstanz.
- Betts, A. (2015, September 20). Human Migration Will Be a Defining Issue of This Century: How Best to Cope? *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/sep/20/migrants-refugees-asylum-seekers-21st-century-trend>
- Boghean, C. (2016). The Phenomenon of Migration: Opportunities and Challenges. *USV Annals of Economics and Public Administration*, 16 (special issue), P. 14–20.
- Castles, S. (2004). The Factors That Make and Unmake Migration Policies. *International Migration Review*, 852–884.
- Collins, F.L. (2020, March 26). Caring for 300,000 temporary migrants in New Zealand is a crucial missing link in our coronavirus response. *The Conversation*. Retrieved from <https://theconversation.com/caring-for-300-000-temporary-migrants-in-new-zealand-is-a-crucial-missing-link-in-our-coronavirus-response-134152>
- Collyer, M. (2013). *Emigration nations: Policies and ideologies of emigrant engagement*. Palgrave Macmillan.
- Cre'peau, F. and Atak, I. (2016). Global Migration Governance. Avoiding Commitments on Human Rights, yet Tracing a Course for Cooperation. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, P. 113–46.
- Esipova, N., Pugliese, A., Ray, J. (2018, December 10). More than 750 Million Worldwide Would Migrate if They Could. *Gallup News*. Retrieved from <https://news.gallup.com/poll/245255/750-million-worldwide-migrate.aspx>
- Inter-Parliamentary Union. (2015) *Migration, human rights and governance Handbook for Parliamentarians N°24*. Retrieved from https://www.ohchr.org/documents/publications/migrationhr_and_governance_hr_pub_15_3_en.pdf
- National Geographic Society. (2005). *Human migration guide (6-8)*. National Geography Expeditions.